

Förtroendet för samhällets institutioner

Utvecklingen i Sverige 1986–2012

Sören Holmberg och Lennart Weibull

Förtroendet för samhällets institutioner Utvecklingen i Sverige 1986–2012

SOM-institutets temaserie 2013

Sören Holmberg & Lennart Weibull

© Författarna och SOM-institutet
Omslag: Christel Copp och Joen Wetterholm
Omslagsbild: Bildarkivet.se/Jörgen Schön
Redigering: Josefine Bové

INNEHÅLL

Förord	7
Institutionsförtroende – en samhällsbyggare Holmberg, S och Weibull, L	11
Mätningar av institutionsförtroende introduceras i SOM-undersökningarna Weibull, L Urdrag ur Dagspresskollegiet – studier av dagspressens spridning. Weibull, L (1987) I Holmberg, S, Weibull, L (red) SOM-undersökningen 1986. Genomförande. Deltagare. Huvudresultat. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 1987	15
Förtroendet för press och etermedier. Elliot, M, Weibull, L (1988) I Holmberg, S, Weibull, L (red) <i>Åttiotal</i> . Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet	19
Förtroendet för elva svenska samhällsinstitutioner Weibull, L och Börjesson, B (1990) I Holmberg, S, Weibull, L (red) <i>Medier och opinion</i> . Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 1990	27
Förtroendet för samhällsinstitutionerna. Elliot, M (1991) I Holmberg, S, Weibull, L (red) <i>Politisk opinion</i> . Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 1991	43
Förtroendet på fallrepet Elliot, M (1992) I Holmberg, S, Weibull, L (red) <i>Trendbrott?</i> . Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 1992	55
Medborgerlig tillit och misstro: om förtroende i kristider Elliot, M (1993) I Holmberg, S, Weibull, L (red) <i>Perspektiv på krisen</i> . Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 1993	65
Tilltro på tillväxt Elliot, M (1994) I Holmberg, S, Weibull, L (red) <i>Vägval</i> . Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 1994	77

Förnyat samhällsförtroende

Elliot, M (1995) I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det gamla riket*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 1995 87

Föränderligt förtroende

Weibull, L, Holmberg, S (1996) I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Mitt i nittotalet*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 1996 93

Förtroendets fall

Holmberg, S, Weibull, L, (1997) I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ett missnöjt folk?* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 1997 109

Förskingrat förtroende

Holmberg, S, Weibull, L, (1998) Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ett missnöjt folk?* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 1998 133

Förnyat förtroende

Holmberg, S, Weibull, L, (1999) I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ljusnande framtid*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 1999 149

Förtroendet faller

Holmberg, S, Weibull, L, (2000) I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det nya sambället*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 2000 169

Förtroendefall?

Holmberg, S, Weibull, L, (2001) I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Land, Du välsignade?* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 2001 187

Institutionsförtroende

Holmberg, S, Weibull, L, (2002) I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det våras för politiken*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 2002. 209

Förgånligt förtroende

Holmberg, S, Weibull, L, (2003) I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Fåfångans marknad*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 2003. 233

Samlande förtroende

Holmberg, S, Weibull, L, I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ju mer vi är tillsammans*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 2004. 249

Rimligt förtroende?

Holmberg, S, Weibull, L, (2005) I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Lyckan kommer, lyckan går*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 2005. 273

Flagnande förtroende

Holmberg, S, Weibull, L, (2006) I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 2006. 291

Ökat förtroende – bara en valårseffekt?

Holmberg, S, Weibull, L, (2007) I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det nya Sverige*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 2007. 311

Svenskt institutionsförtroende på väg upp igen?

Holmberg, S, Weibull, L, (2008) I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Skilda världar*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 2008. 331

Höstligt institutionsförtroende

Holmberg, S, Weibull, L, (2009) I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Svensk höst*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 2009. 351

Ljusare bild av samhällets institutioner

Holmberg, S, Weibull, L, (2010) I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Nordiskt ljus*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 2010. 373

Förtroendekurvorna pekar uppåt

Holmberg, S, Weibull, L, (2011) I Holmberg, S, Weibull, L, Oscarsson, H (red) *Lycksalighetens ö*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 2011. 395

Förtroendet för staten

Holmberg, S, Weibull, L, (2012) I Weibull, L, Oscarsson, H, Bergström, A (red) *I framtidens skugga*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 2012. 415

Det viktiga institutionsförtroendet

Holmberg, S, Weibull, L, (2013) I Weibull, L, Oscarsson, H, Bergström, A (red) *Vägskaäl*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet 2013. 433

FÖRORD

SOM-institutet är en oberoende undersökningsorganisation vid Göteborgs universitet. Institutet drivs gemensamt av Statsvetenskapliga institutionen och Institutionen för journalistik, medier och kommunikation (JMG). Sedan 1986 genomför vi årligen återkommande nationella och regionala frågeundersökningar till stora slumpmässiga urval av den svenska befolkningen. Vårt stora forskarnätverk, undersökningarnas ämnesbredd och långa tidsserier gör SOM-institutets verksamhet unik. Vårt mål är att kombinera närheten till forskningsfronten med en stark närvaro i svensk samhällsdebatt.

SOM-institutets undersökningsverksamhet genererar ett mycket stort antal rapporter, bokkapitel, antologier, uppsatser och avhandlingar. Det kan vara svårt att snabbt hitta alla analyser som genomförts inom ett specifikt ämnesområde såsom till exempel dagstidningsläsning, institutionsförtroende, partiledarsympatier eller flykting- och invandringsopinion.

I SOM-institutets temaserie ställer vi samman de analyser av SOM-materialet som genomförts historiskt inom olika områden. Det är en service till våra läsare men samtidigt ett sätt för oss att ge ytterligare uppmärksamhet till analyser som kanske har några år på nacken men som fortfarande är värdefulla forskningsprodukter. SOM-materialet kan besvara många frågeställningar och angripas på många olika sätt. Genom att samla analyserna tematiskt har våra läsare möjlighet att få en helhetsbild av resultat och redovisningar.

HENRIK EKENGREN OSCARSSON
Professor, föreståndare för SOM-institutet

INSTITUTIONSFÖRTROENDE – EN SAMHÄLLSBYGGGARE

Sören Holmberg och Lennart Weibull

Få saker är så centrala inom samhällsvetenskapen som att mäta och analysera förtroende – både horisontellt förtroende, tillit människor emellan, och vertikalt förtroende, människors tilltro till ett samhälles institutioner. Förtroende är centralt eftersom samhällen byggs på tilltro - mellan människor och mellan människor och de institutioner hon skapat. Utan förtroende uppstår inga gemenskaper och inga utbyten. Civiliserade samhällen krakelerar när förtroendet brister. Utan förtroende vågar vi inte gå i parken, spara pengar på banken, lämna barnen på dagis eller äta mat på krogen. Utan förtroende skulle ringmurar fortfarande omgärda många städer precis som i gamla ondare tider. Och de flesta skulle gå omkring beväpnade och ofta snegla oroligt över axeln som i vilda västern på 1800-talet. Förtroende är hårdvaluta i varje samhälle. Det minskar inte bara våld och behovet av vapen. Det gör all verksamhet mer effektiv och mindre kostsam. Och det spar tid. Högt förtroende sänker alla transaktionskostnader. I ett samhälle som utmärks av högt förtroende går det mesta smidigare, oftast snabbare och till lägre kostnad. Det som skall göras kan göras med ett minimum av skyddsåtgärder och återförsäkringar. Och det behövs färre advokater.

Dessa teoretiska insikter hade vi inte helt klara för oss när SOM-institutet startade sina mätningar 1986. Men vi var trots det framsynta nog att inkludera en serie frågor som gällde svenska folkets förtroende för hur ett antal institutioner skötte sitt arbete. Det var Lennart Weibull som i anslutning till en analys av mediers trovärdighet avrapporterade de första resultaten i SOM-institutets premiärbok som publicerades 1987. Seymour Martin Lipsets och William Schneiders bok *The Confidence Gap* från 1983 pekades ut som en inspirationskälla och förebild. Sedan dess har mätningarna av institutionsförtroende blivit ett stående inslag i SOMs nationella undersökningar – ett inslag som långsamt utvidgats.

Utgångspunkten för mätningarna var redan från starten långsiktighet. Det gällde inte bara att gräva djupare i institutionsförtroendet enskilda år utan att följa det under längre tid. Ett särskilt intresse var att studera hur förändringar i omvärlden som regeringsskiftet eller utvecklingen av nya medier påverkar allmänhetens förtroende för olika samhällsinstitutioner. Det krävde i sin tur att antalet undersökta institutioner blev fler. De första åren mättes förtroendet för 11 institutioner, sedan början av 2000-talet omfattar mätningen 21 institutioner. Den kompletterades dessutom med regelbundna studier av mellanmännisklig tillit och förtroende för olika yrkesgrupper.

De första åren deltog först Britt Börjesson (1990) och sedan Maria Elliott (1991-1995) i analysarbetet och avrapporteringen av förtroendemätningarna. Men sedan 1996 har Sören Holmberg och Lennart Weibull haft huvudansvaret för att utveckla och skriva om SOM-institutets långa tidsserie kring institutionsförtroende i Sverige. På de följande sidorna återfinns resultatet – alla artiklar/kapitel kring institutionsförtroende publicerade i SOM-böckerna 1987-2013.

Det ligger i sakens natur att mycket av det som årligen redovisas är detsamma och repetitivt. Vissa analyser återfinns alltid. Trender följs och diskuteras varje år. Institutionsförtroendet spåras i olika sociala och politiska grupper. Interna förtroendesamband kartläggs i dimensionsanalyser. Men mycket är också nytt och utvecklande. I grova drag finns det två typer av fördjupningar. I den ena har vi försökt förstå grunden för institutionsförtroende. Vi har specialgranskat berördhetens betydelse och analyserat brukarrelationer, liksom vi undersökt kopplingen mellan institutions- och yrkesgruppsförtroende, problematiserat sambandet mellan mellanmänsklig tillit och institutionsförtroende samt lanserat ett mått på generaliserat institutionsförtroende (Gif) och gör en distinktion mellan institutioner som främst representerar ett allmänintresse (AI-institutioner) och andra institutioner som i första hand företräder ett särintresse (SI-institutioner).

Ett andra spår har varit att vi studerat hur institutionsförtroendet påverkas av olika slag av omvärldsförändringar. Det har bland annat gällt valåreffeckter, där vi identifierat elektorala cykler och haloeffekter, betydelsen av regeringsskiften samt ekonomiska och andra kriser.

Utöver de 21 samhällsinstitutioner som varit bottenplattan i mätningarna under de senaste åren har vi även enskilda år prövat att lägga in andra typer av institutioner och grupper i en anslutande följdfråga. Vid några tillfällen har vi således mätt förtroendet för staten. Andra exempel är olika statliga myndigheter och ideella organisationer.

Mellan 1997 och 2013 har Sören Holmberg och Lennart Weibull dessutom varit ansvariga för den så kallade Förtroendebarmetern (<http://www.medicakademien.se/sv/Arkiv/Fortroendebarmetern/>). Det är en årlig mätserie av institutioner och organisationer som genomförs av Medicakademien i Göteborg. Till skillnad från SOM-undersökningarna har den gjorts genom telefonintervjuer och senare genom en webbenkät, vilket möjliggjort en metodfördjupning i fråga om betydelsen av datainsamlingsmetoden.

* * *

Våra teoretiska inspiratörer har varit många genom åren och kommer från mycket olika håll. Det är statsvetare som Pippa Norris, Robert Putnam, Bo Rothstein och William Schneider, sociologer som Seymour Martin Lipset, Ola Listhaug, Niklas Luhmann och Barbara Misztal, ekonomer som Roger Mayer och Günther Stahl samt en filosof som Sissela Bok. Vi har även teoretiskt och empiriskt kunnat bygga vidare på viktiga arbeten av svenska kollegor inom ämnesområdet som, sociologerna Peter Arvidsson och Torsten Österman, massmedievetaren Maria Elliot och statsvetaren Ylva Norén Bretzer.

Det finns fler, men vi har räknat upp några av de viktigaste här som vi tackar för värdefulla bidrag. Läsaren får sedan på egen hand leta upp vad de bidragit med genom att läsa – alternativt åtminstone bläddra igenom – de följande innehållsrika fyrahundra-femtio sidorna.

Den som är mer empiriskt lagd och vill ta del av siffrorna hänvisas till SOM-institutets hemsida. Där finns en 500-sidig tabellrapport över institutionsförtroendet över tid och i olika sociala och politiska grupper.

MÄTNINGAR AV INSTITUTIONSFÖRTROENDE INTRODUCERAS I SOM-UNDERSÖKNINGARNA

Lennart Weibull

Den första mätningen av institutionsförtroende genomfördes i den första nationella SOM-undersökningen hösten 1986. Bakom den första frågeserien låg forskningsprogrammet Dagspresskollegiet (www.dagspresskollegiet.miun.se). Utgångspunkten för institutionsfrågorna var ett intresse att belysa synen på dagspress i en kontext av andra samhällsinstitutioner, bland dem de centrala politiska institutionerna. Vidare ställdes kompletterande frågor som underlag för jämförelser med andra infallsvinklar på olika massmediers trovärdighet.

Analysen som publicerades av Lennart Weibull i den första boken från SOM-institutet under rubriken Dagspresskollegiet – studier av dagspressens spridning innehöll dels en bred beskrivning av dagstidningsläsning, dels en del med analyser av dagspressens trovärdighet i jämförelse med andra medier och andra samhällsinstitutioner. I det senare avsnitt fanns redovisningen av institutionsförtroende som återges nedan som faximil från boken som redovisade SOM-undersökningen 1986 (S Holmberg och L Weibull (red) SOM-undersökningen 1986. Genomförande. Deltagare. Huvudresultat. Göteborg 1987: SOM-institutet vid Göteborgs universitet).

Trovärdighetsbegreppet

Diskussionen om vad som skall menas med trovärdighet hos massmedier och andra samhällsinstitutioner är av gammalt datum. Det finns också en relativt lång tradition av empiriska studier (jfr översikten i Elliot, 1986). I USA genomför bl a NORC och The Roper Organization regelbundet mätningar om människors förtroende för olika samhällsinstitutioner. I Sverige har framför allt Styrelsen för Psykologiskt Försvar (tidigare Beredskapsnämnden för Psykologiskt Försvar) gjort studier av allmänhetens förtroende för massmedier (jfr Elliot, 1986:2-7).

I mycket av den s k trovärdighetsforskningen är det oklart vad mätningen egentligen avsett. Har det varit frågan att faktiskt få en uppfattning om egenskaper hos institutioner eller medier eller har det bara gällt att beskriva allmänna attityder hos allmänheten? Det har gjorts vissa försök till systematik av fältet. I Sverige är det framför allt Peter Arvidssons (1981) översikt som haft ett sådant syfte. Arvidsson menar att begreppen "förtroende" och "tillit" skall reserveras för egenskaper hos betraktarna/publiken, medan "trovärdighet" och "tillförlitlighet" är egenskaper hos det studerade mediet. Vidare menar han att "trovärdighet" respektive "förtroende" uttrycker en helhetsbedömning som är relativt stabil, medan "tillförlitlighet" och "tillit" mera gäller detaljer eller begränsade tidsrymder (Arvidsson, 1981:8 f).

Även om således försök till begreppsanalys gjorts kan det knappast sägas att det finns något allmänt accepterat synsätt på frågor om trovärdighet. Det är mot denna bakgrund Dagspresskollegiet påbörjat en del studier inom området. Kollegiets huvudsyfte är inte frågor om trovärdighet i sig utan intresset gäller snarare vad allmänheten menar men kvalitet hos ett medium. Finns det generellt giltiga kvalitetsbedömningar eller är uppfattningen om kvalitet knuten till varje enskild läsare, lyssnare eller tittare? Ett första steg i detta arbete, som även omfattar en rad andra aspekter (jfr Weibull, 1987), är att försöka få grepp om attityder till medierna. I SOM-enkäten 1986 har därför både en del tidigare prövade trovärdighetsfrågor ställts, bl a politisk färgning och uppfattning om förekomst av fel i mediernas rapportering, och dessutom prövats en mer allmän trovärdighetsfråga, där inte bara medier utan också andra samhällsinstitutioner belyses.

Trovärdighet för vissa samhällsinstitutioner

Den bredare trovärdighetsfrågan som ställdes i SOM-enkäten 1986 har delvis en amerikansk förebild Lipset-Schneider (1983). I den amerikanska studien är frågan dock som regel mera "personinriktad": det frågas om vad man anser om "people running" respektive institution. I den variant som ställdes i SOM '86 är det dock institutionen i sig som fokuseras. I tabell 4 på sidan 18 redovisas i den övre delen fördelningen av svaren och i den nedre hur olika åldersgrupper ser på respektive institution.

De resultat som framkommer ger underlag för en del ideer om fortsatta analyser. Exempelvis är det möjligt att först göra en rangordning efter vilka institutioner svarspersonerna har klarast uppfattning om - positiv eller negativ. Det visar sig då att man har mest åsikter om sjukvården och minst om dagspressen. För det andra kan man studera vilka man uppger sig ha störst förtroende för - sjukvård, banker och polis - och dem man hyser mest misstro mot - facket, försvaret och storföretagen. Nästa steg är sedan att tolka innebörden i dessa resultat.

Det finns också möjligheter till vissa jämförelser med andra studier, särskilt de amerikanska. Allmänt tycks gälla att alla institutioner har genomsnittligt högre trovärdighet i Sverige än i USA (jfr Lipset-Schneider, 1983). Vad gäller rangordningen är likheten dock mycket stor. Också i USA kommer sjukvården högst och de fackliga organisationerna lägst. Bland de mer intressanta skillnaderna märks att försvaret kommer relativt högt och "Executive branch" och "Congress" relativt lågt. I Sverige är relationen här den omvända.

Tabell 4: Allmänhetens förtroende för ett antal samhällsinstitutioner (procent)

samhälls- institutioner	<u>Förtroende:</u>				förtro- ende index
	stort	varken eller	litet	totalt	
Regeringen	51	34	15	100	+36
Polisen	63	26	11	100	+52
Sjukvården	76	17	7	100	+69
Försvaret	38	36	26	100	+12
Riksdagen	48	38	14	100	+34
Bankerna	68	26	6	100	+62
Dagspressen	28	52	20	100	+ 8
Facket	29	36	35	100	- 6
Radio/TV	54	38	8	100	+46
Grundskolan	44	34	21	100	+23
Storföretagen	31	44	24	100	+ 7

Tabell 5 Ålder och förtroendeindex för ett antal samhällsinstitutioner

samhälls- institutioner	<u>åldersgrupper</u>					
	15-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-
Regeringen	+24	+28	+37	+37	+50	+40
Polisen	+33	+37	+45	+56	+64	+65
Sjukvården	+62	+64	+64	+66	+67	+80
Försvaret	+ 7	- 3	- 2	+21	+19	+24
Riksdagen	+27	+24	+26	+37	+41	+35
Bankerna	+55	+59	+48	+61	+67	+67
Dagspressen	+ 8	+ 7	+ 6	+ 7	+10	+14
Facket	+ 7	- 8	-10	-10	- 5	+ 1
Radio/TV	+54	+40	+41	+44	+49	+46
Grundskolan	+26	+21	+20	+24	+25	+23
Storföretagen	+10	+ 6	+ 2	+ 6	+10	+ 7

Anm: "Förtroendeindex" är beräknat som andelen med stort minus andelen med litet förtroende utan hänsyn till mellangruppen.

Deltabellen med åldersgruppernas inställning är endast räknad på nettovärden - högt förtroende minus lågt förtroende - utan hänsyn till varken eller. Den kan användas som underlag för diskussioner om generations- eller livscykelsskillnader i inställningen till olika sociala institutioner, t ex i fråga om försvaret. Tabellen skall här endast ses som ett exempel.

I fråga om trovärdighetsfrågorna har SOM-enkäten 1986 givit ett rikt material. De första resultaten har dessutom stimulerat till nya ideer i fråga om bearbetningar. De slutliga analyserna kommer att redovisas i en separat rapport.

Referenser

Arvidsson, Peter (1981)

Tror vi på våra massmedier? Beredskapsnämnden för Psykologiskt Försvar.

Elliot, Maria (1986)

Allmänhetens syn på massmediernas trovärdighet. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.

Lipset, Seymour M & Schneider, Walther (1983)

The Confidence Gap. New York, Wiley.

Weibull, Lennart (1986)

Läsvanestudien 1985. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.

FÖRTROENDET FÖR PRESS OCH ETERMEDIER

Maria Elliot och Lennart Weibull

Under den senaste tiden har frågan om allmänhetens förtroende för nyhetsmedierna uppmärksamats i debatten vid ett flertal tillfällen. Den som då blivit intresserad av problemområdet och vänt sig till forskningen för att få fördjupad kunskap har bara kunnat konstatera att fenomenet är relativt sparsamt utforskat.

I anslutning till Dagspresskollegiets studier av människors medieanvändning har nu en specialstudie initierats beträffande människors förtroende för massmedierna, det s k förtroendeprojektet. Kopplingen till Dagspresskollegiet består främst i att förtroendeprojektet kan bidra till att belysa hur mediepubliken utvärderar journalistisk kvalitet och andra egenskaper knutna till medier och medieinnehåll. En särskilt intressant fråga är i vad mån föreställningar om mediers kvalitet är knutna till egenskaper hos mediet eller till attityder hos användarna.

Avsikten med första steget i förtroendeprojektet är att ge begreppet ”förtroendet för massmedierna” en avgränsad innebörd. Arbetet med detta sker inom ramarna för det teoretiska utvecklingsarbete som tidigare utförts av främst Peter Arvidson (1977, 1981). Med utgångspunkt i en sådan begreppsanalys kan förtroendet för massmedierna sedan relateras till masskommunikationsprocessen. Frågeställningar som därvidlag får en framskjuten plats gäller t ex hur förtroendet för medierna förhåller sig till förtroendet för andra samhällsinstitutioner, vilka faktorer det är som betingar människors förtroende för ett medium och hur dessa faktorer är relaterade till varandra.

SOM-undersökningarna tillhandahåller en viktig del av det empiriska material som studien avses omfatta. Dagspresskollegiets fråga i SOM 1987 beträffande förtroendet för hur olika samhällsinstitutioner sköter sitt arbete är en bärande del i analysen. Frågan återfanns även i SOM 1986, dock något annorlunda utformad (Holmberg-Weibull 1987). Avsikten är att även kunna utnyttja de frågor som projektet Publicistisk sed har i SOM-undersökningen 1987.

Här skall kortfattat återges ett par av de grundläggande tankegångarna bakom begreppsanalysen samt några resultat ur SOM 1987 som kan belysa dessa.

Begreppet förtroende

Utgångspunkten för begreppsanalysen är att förtroendet för massmedierna är att se som *en attityd*. Med attityd avses här en disposition hos individen att hysa vissa kognitiva föreställningar om, känslor för och en viss handlingsberedskap gentemot ett objekt (jfr Nowak m fl 1966; Berglind 1977).

Det attitydelement som i detta sammanhang är särskilt intressant gäller kognitionerna. Beträffande förtroendet för massmedierna antas detta i första hand innebära att en viss uppsättning egenskaper är knuten till mediet, t ex att medieinnehållet äger vissa kvaliteter och/eller att användning av mediet ger ett visst utfall (jfr diskussionen av begreppet förväntan på medier i Palmgreen-Rayburn 1985).

Vilka egenskaper människor tillskriver ett enskilt medium bestäms både av de personliga erfarenheter man har av mediet och av de föreställningar om mediet som råder i samhället (jfr McQuail, 1987 och Weibull, 1989). Mot denna bakgrund är det således angeläget att belysa i vad mån det finns allmänna bedömningar av medier, oberoende av hur mycket dessa används, respektive studera de bedömningar som är direkt knutna till användningen av enskilda medier. Dessa båda bedömningsgrunder är givetvis svåra att skilja från varandra, inte minst beroende på att bedömningarna i praktiken oftast hänger samman.

I det följande kommer dock analysen att vara betydligt mer begränsad. Den avser i första hand att presentera utfallet av förtroendefrågan som den ställdes i SOM-undersökningen 1985. Vidare redovisas vilka skillnader som finns mellan olika grupper bland allmänheten och slutligen i vad mån det finns skillnader i inställningen till medierna som kan föras tillbaka till människors massmedieanvändning.

Förtroendet för samhällsinstitutionerna

I tabell 1 visas hur allmänhetens förtroende för massmedierna förhåller sig till förtroendet för ett antal andra samhällsinstitutioner.

Tabell 1 Allmänhetens förtroende för ett antal samhällsinstitutioner 1987 (procent)

Institution	Mycket stort	Ganska stort	Ganska litet	Mycket litet	Ej svar	Summa procent	Index
Regeringen	14	47	29	9	1	100	+23
Polisen	11	52	28	8	1	100	+27
Sjukvården	30	52	13	4	1	100	+62
Försvaret	10	38	36	14	2	100	-2
Riksdagen	12	50	29	7	2	100	+26
Bankerna	24	60	11	3	2	100	+70
Dagspressen	3	41	40	13	2	99	-10
Radio/TV	6	52	31	8	3	100	+19
De fackliga org	5	36	36	18	4	99	-14
Grundskolan	9	47	30	9	4	99	+16
Storföretagen	6	43	34	13	4	100	+2

Rangordnar vi samhällsinstitutionerna efter hur många som anser att man har mycket stort förtroende för dem är det sjukvård och banker som står i en grupp för sig med över 25 procent. Nästa grupp är regeringen, riksdagen och polisen med något över tio procent. Det kan vara rimligt att lägga samma andelen som anger mycket stort förtroende med dem som anger ganska stort. Detta ger i huvudsak samma bild. Banker och sjukvård når nu över 80 procent, medan riksdag, regering och polis hamnar på drygt 60 procent, tätt följda av journalister i radio och TV samt grundskolan.

I tabellens högermarginal anges dessutom ett sammanfattande index som redovisar andelen med stort minus andelen med litet förtroende för respektive institution. Av detta kan den totala

rangordningen av institutionerna enligt förtroendefrågan utläsas. Indexet visar bl a att tre institutioner hamnar på 'minus': försvaret, dagspressens journalister och de fackliga organisationerna. De kan fö noteras att radio-TV-journalister hamnar klart högre än dagspressjournalister. Det senare har troligen delvis sin förklaring i att bedömningen av den senare gruppen negativt påverkas av en kritisk syn på kvällspressen (jfr Weibulls artikel om journalistisk etik i denna volym).

Också i SOM-undersökningen 1986 ställdes en motsvarande fråga om förtroendet för olika samhällsinstitutioner (jfr Weibull, 1987). 1987 års SOM-undersökning saknade dock alternativet 'varken eller'. Detta togs medvetet bort i syfte att 'tvinga' svarspersonerna att ta ställning till varje institution. Om vi utgår från att det uppgivna förtroendet totalt inte ändrat sig tyder en jämförelse mellan fördelningarna av svaren 1986 och 1987 på att 'varken-eller-svaren' hamnat på 'ganska litet förtroende'. Exempelvis ligger indexvärdena från 1986 överlag högre än de från 1987. Enda undantaget är bankerna, som ökat något litet.

Konsekvensen är rangordningen är nästan exakt densamma mellan 1986, vilket framgår av tabell 2.

Tabell 2 Indexvärden på förtroendet för olika samhällsinstitutioner 1986 och 1987

Samhällsinstitution	Indexvärde 1987	Indexvärde 1986
Bankerna	+70	+62
Sjukvården	+62	+69
Polisen	+27	+52
Riksdagen	+26	+34
Regeringen	+23	+36
Radio-TV-journalister	+19	+46
Grundskolan	+16	+23
Storföretagen	+ 2	+ 7
Försvaret	- 2	+12
Dagspressjournalister	- 10	+ 8
De fackliga organisationerna	- 14	- 6

Anm: Undersökningarnaskiljer sig itvå avseenden: 1986 ingick svarsalternativet "vet ej", vilket utelämnats 1987. 1987 preciserar frågeformuleringarna journalistkåren beträffande de båda medieinstitutionerna, vilket inte var fallet 1986 då frågan gällde "radio-TV" respektive "dagspressen".

På grund av olikheterna beträffande svarsalternativen kan inte eventuella skillnader i förtroendeopinionen mellan 1986 och 1987 utläsas i tabell 2. De två institutioner som tappat relativt sett mest - polisen och radio-TV-journalister - kan ha gjort detta genom att de mer än övriga varit känsliga för att skalan gjorts om eller beroende på att institutionerna faktiskt tappat förtroende - eller i fråga om radio-TV att tillägget journalister gjordes. Det senare borde kunna ha haft en viss inverkan om man skall döma efter den bedömning av journalister oberoende av medium som görs i fråga om kärnkraftsinformation (jfr Holmbergs artikel om miljöopinion i rapporten från SOM 1986).

Förtroendet i olika grupper

Ett huvudresultat av 1986 års förtroendeundersökning var att det fanns relativt små skillnader i bedömning mellan olika grupper av befolkningen. Även om inte 1987 års siffror är jämförbara med 1986 års kan det vara av intresse att se hur bedömningarna faktiskt ser ut i olika grupper. I tabell 3 redovisas därför indexvärden för några olika grupper.

Tabell 3 Förtroendet för olika samhällsinstitutioner med hänsyn till kön och ålder (indexvärden)

Samhälls- institution	Kön		Ålder				
	Män	Kvinnor	15-19	20-24	25-29	30-49	50-75
Bankerna	+64	+74	+74	+76	+68	+65	+71
Sjukvården	+67	+61	+54	+68	+56	+57	+72
Polisen	+19	+34	+12	+13	+22	+25	+41
Riksdagen	+16	+36	+29	+30	+16	+20	+33
Regeringen	+14	+30	+13	+19	+17	+21	+28
Radio-TV	+21	+18	+25	+45	+24	+15	+16
Grundskolan	+13	+20	+22	- 1	+23	+16	+22
Storföretagen	+ 7	- 3	+11	-10	- 2	+ 1	+ 7
Försvaret	- 8	- 2	- 2	-11	- 7	- 4	+14
Dagspress	-12	- 9	-10	- 5	-20	-11	- 9
De fackliga org	-21	- 5	+ 5	-30	-28	-21	- 1
Antal svar	799	852	162	167	128	603	591

Vad gäller kön har kvinnorna högre indexvärden på åtta av de elva nämnda samhällsinstitutionerna. Männerna har något högre förtroende för sjukvården, radio-TV och storföretagen. De största skillnaderna mellan könen gäller dock polisen, riksdagen, regeringen och de fackliga organisationerna, där kvinnorna uppvisar klart högre värden än männen.

Ålderskillnaderna uppvisar överlag relativt små eller osystematiska skillnader. Detta hänger delvis samman med att den yngsta åldersgruppen (15-19 år) skiljer ut sig, genom att göra andra, ofta mer positiva, bedömningar än ungdomarna mellan 20 och 29 år. Om vi bortser från de yngsta blir också mönstret något tydligare; förtroendet för polisen, grundskolan, storföretagen, försvaret och de fackliga organisationer stiger med ökande ålder. För radio-TV finns det en fallande tendens med ålder.

Det finns inte här utrymme att gå in i en mer detaljerad analys av dessa bedömningar, exempelvis kring frågan i vad mån detta uttrycker generationsskillnader eller om det är något slag av livscykeleffekt. Klart är emellertid att det också finns bakomliggande förklaringsfaktorer av betydelse. Tabell 4 redovisar hur människor olika politiskt intresse respektive yrkestillhörighet bedömer samhällsinstitutionerna.

Tabell 4 Förtroendet för olika samhällsinstitutioner med hänsyn till yrkesgrupp och politiskt intresse (indexvärden)

Samhällsinstitution	Politiskt intresse		Yrkesgrupp				
	Lågt	Högt	Arbetare	Jordbrukare	Tjänstemän	Akademiker	Företagare
Bankerna	+73	+68	+64	+94	+73	+75	+80
Sjukvården	+62	+67	+66	+71	+64	+63	+47
Polisen	+29	+24	+25	+32	+31	+26	+32
Riksdagen	+14	+36	+32	+3	+34	+22	-10
Regeringen	+16	+27	+37	-34	+28	+9	-10
Radio-TV	+17	+23	+19	0	+29	+6	+15
Grundskolan	-8	+14	+25	+39	+13	-5	+22
Storföretagen	-5	+8	-23	0	+17	+33	+32
Försvaret	-8	0	-9	+8	+7	+1	-7
Dagspress	-16	-6	-11	-5	-7	-19	-8
De fackliga org	-19	-8	+12	-53	-20	-51	-43
Antal svar	768	880	718	64	451	164	150

Det visar sig i tabell 4 att de politiskt intresserade inte oväntat ligger högre i fråga om förtroendet för 'politiska institutioner' i vid mening: regering, riksdag och fackliga organisationer. De politiskt intresserade har dessutom överlag en mer positiv bedömning av samtliga institutioner utom bankerna än vad de politiskt ointresserade har.

Yrkestillhörigheten skiftar på flera punkter tydligare än andra bakgrundsfaktorer. Det går en klasskillnad mellan arbetare och företagare i bedömningen av storföretag (en differens på 55 procentenheter), fackliga organisationer (55) och regeringen (47). På andra punkter, tex radio-TV, dagspress och grundskolan är grupperna mycket lika i sin bedömning. Akademikerna skiljer ut sig främst sin relativt sett kritiska bedömning av de fackliga organisationerna, grundskolan och regeringen. Jordbrukargruppen, som dock innehåller få svarspersoner, är särskilt kritisk till de fackliga organisationerna. Dessa skillnader faller sannolikt till stor del tillbaka på skillnader i partisympati.

Förtroende och medieanvändning

En utgångspunkt för denna artikel har varit frågan om i vad mån förtroendet för ett medium har att göra med användningen. I de följande tabellerna redovisas det uppgivna förtroendet för dagspress respektive radio-TV-journalister i grupper som skiljer sig åt när det gäller medieanvändning. Även här redovisas indexvärden.

Vad gäller morgonpressläsning visar sig tydligt att de som dagligen läser morgonpress har större förtroende för samtliga samhällsinstitutioner utom för riksdagen och radio-TV.

Beträffande kvällspressläsningen finns samma mönster, om än inte lika tydligt: varjedagläsarna uppvisar överlag högre förtroende än de som läser mer sällan. Undantagen är banker, sjukvård och medierna.

Tabell 5 A Förtroendet för olika samhällsinstitutioner med hänsyn till användningen av dagspress (indexvärden)

Samhälls- institution	Morgonpress		Kvällspress		
	Varje dag	Mer sällan	Varje dag	Då och då	Mer sällan
Bankerna	+71	+64	+72	+58	+72
Sjukvården	+68	+59	+67	+61	+64
Polisen	+31	+19	+38	+16	+25
Riksdagen	+24	+33	+33	+19	+24
Regeringen	+31	+21	+31	+25	+18
Radio-TV	+19	+27	+22	+25	+20
Grundskolan	+19	+ 9	+22	+11	+17
Stor företagen	+ 6	+ 6	- 2	+ 4	+ 3
Försvaret	+ 1	- 12	+13	- 11	- 6
Dagspress	- 7	- 21	- 10	- 12	- 11
De fackliga org	- 15	- 13	- 7	- 8	- 18
Antal svar	1185	333	364	270	998

Anm: Med då och då avses läsning 1-5 dagar/veckan.

Tabell 5 B. Förtroendet för olika samhällsinstitutioner med hänsyn till användningen av etermedier (indexvärden)

Samhälls- institution	Rapport		Aktuellt	
	Varje dag	Mer sällan	Varje dag	Mer sällan
Bankerna	+71	+70	+75	+69
Sjukvården	+66	+55	+65	+54
Polisen	+33	+14	+38	+21
Riksdagen	+28	+20	+27	+18
Regeringen	+29	+10	+27	+20
Radio-TV	+17	+ 8	+21	+ 8
Grundskolan	+14	+17	+22	+24
Stor företagen	- 1	- 1	+ 3	- 5
Försvaret	+ 4	- 16	+10	- 15
Dagspress	- 7	- 10	- 7	- 16
De fackliga org	- 5	- 27	- 14	- 2
Antal svar	482	172	354	263

De som dagligen tar del av nyhetsprogrammen i etermedierna har genomgående större förtroende för de samhällsinstitutioner som undersökts; det undantaget är Aktuellt-tittarnas mera kritiska inställning till fackliga organisationer. Bakom detta döljer sig dock det faktum att företagsledare och högutbildade är överrepresenterade bland tittarna på Aktuellt.

De skillnader som finns beträffande förtroendet mellan grupper med olika medievanor får emellertid inte ses om uttryck för att medieanvändningen i sig leder till högre förtroende för

samhällsinstitutionerna. Medieanvändning är en faktor som samvarierar med andra, bakomliggande orsaker till människors förtroende, t ex samhällsorientering. En betydelsefull del av den fortsatta analysen av förtroendet för massmedierna blir att kartlägga de viktigaste komponenterna i detta samspel och relationen mellan dem.

Referenser

Arvidson, Peter (1977): *Trovärdigheten hos massmedier*. Psykologiskt försvar nr 81.

Arvidson, Peter (1981): *Tror vi på våra massmedier?* Psykologiskt försvar nr 109.

Berglind, Hans (1977): *Individen och den sociala miljön*. Studentlitteratur.

Holmberg, Sören; Weibull, Lennart (red) (1987): *SOM-undersökningen 1986*. Statsvetenskapliga institutionen/Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.

Nowak, Kjell; Carlman, Benny; Wärneryd, Karl-Erik (1966): *Masskommunikation och åsiktsförändring*. Ekonomiska forskningsinstitutet. Stockholm.

Weibull, Lennart (1987): *Dagspresskollegiet - studier av dagspressens spridning*. I: Holmberg, Sören; Weibull, Lennart (red): *SOM-undersökningen 1986*. Statsvetenskapliga institutionen/Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.

Weibull, Lennart (1985) *Lokal-TV i mediasamhället*. I Roe, Keith Weibull, Lennart (red) *Vad gör Kabel-TV i Sverige*. Lund, Studentlitteratur.

FÖRTROENDE FÖR ELVA SVENSKA SAMHÄLLSINSTITUTIONER

Lennart Weibull och Britt Börjesson

Förtroendemätningar

- Tilltron till samhällets institutioner är sjunkande. Särskilt de politiska organen har lågt förtroende bland medborgarna.

Detta är ett påstående som förekommit ofta under 1980-talet. I en Sifo-mätning gjord på initiativ av Svenska Dagbladet 1990 presenterades siffror på förtroendet för företagsledare, myndigheter och fackföreningsledare. Det visade sig att andelen med mycket eller ganska stort förtroende för dessa var i samma ordning 62, 42 respektive 28 procent (SvD 28/5 1990). I en IMU-undersökning från 1987 var andelen som angav hög trovärdighet för 'ledare för de stora fackliga organisationerna' högre än för 'storföretagsledare' (IMU, 1987).

Danska siffror från 1984 placerade läkare och poliser högst vad gäller allmänhetens förtroende. Därefter följer i rangordning ingenjörer, advokater, företagsledare, offentliga ämbetsmän och fackföreningsledare. Politiker kommer här längst ner på listan (Andersen, 1985). En amerikansk undersökning av 'confidence' i olika institutioner från 1985 visar att banker ligger relativt högt och 'organized labor' lägst av ett urval på tio samhällsinstitutioner (ASNE, 1985).

De flesta förtroendemätningar som presenteras i press, radio och TV ger ganska liten kunskap om vad som kan förklara de resultat som presenteras. Vanligen får experter eller proffsdebattörer uttala sig om vad de tror. Då Svenska Dagbladet presenterade sin Sifo-undersökning i april 1990 lät man

en forskare, en minister, en f d politiker och en framgångsrik företagsledare kommentera resultaten. Åsikterna om orsakerna pekar åt olika håll. De låga siffrorna för politiker förklaras av så olika saker som 'den parlamentariska krisen', 'tvångssparandet', att politiker brukar 'agera taktiskt och kortsiktigt', 'för få vanliga människor i politiken' och 'det politiska uppdragets natur' (SvD 28/4).

De vetenskapliga analyser som gjorts i Sverige av förtroende för politiker visar att det finns relativt små skillnader i bedömningar mellan människor med olika socio-ekonomisk bakgrund. Däremot är förtroendet i allmänhet mindre bland personer som har ett lågt politiskt intresse. Borgerliga väljare är något mera misstroagna än socialdemokrater. Det senare pekar på att en trolig förklaring till skillnaderna i förtroende ligger i politikens innehåll (Holmberg, 1981:166ff; Österman, 1981:43ff).

Den norske samhällsforskaren Ola Listhaug har sökt klassificera olika sätt att förklara människors tilltro till politik ('political support'). Utöver de demografiska faktorerna pekar han på det upplevda avståndet till de politiska besluten, förekomsten av politiska skandaler, bedömningar av den faktiskt förda politiken samt människors engagemang i andra institutioner och dessas förhållande till politiken (Listhaug, 1990).

En förklaring som inte nämns i Listhaugs uppräknings tar sikte på massmediernas roll. I den allmänna debatten förekommer det inte sällan att journalistiken i press, radio och TV förs fram som orsak till människors brist på förtroende. Problemet är emellertid att det är svårt att isolera mediernas roll. Visserligen har mediernas rapportering faktiskt blivit mera konfliktorienterad. Den politiska 'maktapparaten' har allt oftare framställts i en kritisk dager (jfr Westerståhl-Johansson, 1985). Men detta är inte detsamma som att medierna i sig har inflytande på människors bild av politiken; om medierna förmedlar politiska skandaler som faktiskt förekommer och detta leder till ökad misstro är det inte självklart att effekten skall tillskrivas medierna.

Frågan är hur förtroendet för olika samhällsinstitutioner faktiskt ser ut. På vilken nivå ligger förtroendet? Hur stabilt är det? Vad är det som förklarar människors förtroendebedömningar? Hur är sambandet mellan människors bedömningar av medier och deras bedömningar av andra samhällsinstitutioner?

Frågor av detta slag står i centrum för forskningsprogrammet Publicistisk sed. Mot bakgrund av detta har Publicistisk sed inom ramen för SOM-undersökningarna sedan 1986 ställt frågor om förtroende för olika samhällsinstitutioner.

I det följande redovisas några resultat kring människors förtroende för enskilda samhällsinstitutioner 1989, med jämförelser tillbaka till 1986 samt diskussion kring vad som ligger bakom eventuella skillnader. Allra först skall dock några allmänna metodfrågor tas upp.

Vad menas med förtroende?

Ett genomgående drag för forskningen om förtroendet för medier, liksom för andra samhällsinstitutioner, är den blandade terminologin. I amerikanskt språkbruk förekommer "confidence", "trust", "faith", "credibility" och "believability" för att beteckna olika egenskaper hos ett medium. Vidare används "bias", "accuracy", och "fairness" om egenskaper i innehållet. I Sverige har, som framgått av undersökningsexemplen, begreppen förtroende, trovärdighet och tillförlitlighet ofta använts parallellt.

Förtroendet för ett medium är enligt Peter Arvidsson (1977) beroende av tre typer av bedömningar: mediets sätt och förmåga att skildra verkligheten, publikens beredskap att låta sin världsbild påverkas av mediet och publikens strävan efter att hålla sin världsbild så "sann" som möjligt. Den förstnämnda bedömningen ligger nära vad vi skulle kunna kalla den förväntade trovärdigheten hos mediet (Arvidsson, 1977:27f). Den andra uttrycker acceptansen för mediets budskap. Den tredje står för något slags beroende av mediet. Annorlunda uttryckt betyder detta att om jag har högt förtroende för ett medium anser jag att detta har ett rättvisande innehåll, som jag brukar lita på och som jag regelbundet kan orientera mig efter på områden som är viktiga för mig.

I syfte att vidga förtroendebegreppet så att det kan relateras till andra samhällsinstitutioner än medier är det rimligt att betrakta förtroende som en attityd (Elliot, 1990). Förtroende är disposition att reagera kunskapsmässigt, känslomässigt och i praktisk handling vis-à-vis en viss institution.

Den *kunskapsmässiga* aspekten avser erfarenheten av institutionen. Denna kan antingen vara direkt eller indirekt. Direkt erfarenhet är exempelvis vad jag själv sett av politik, banker eller facklig verksamhet. Den indirekta erfarenheten handlar om vad andra berättat för mig .

Den *värderingsmässiga* aspekten avser min inställning till institutionen. Detta gäller dels i vad mån denna är angelägen för mig, dels min grundsyn vad gäller det slag av verksamhet som institutionen representerar, t ex hur jag ser på partipolitisk verksamhet eller storföretag.

Den *handlingsinriktade* aspekten avser min benägenhet att orientera mig mot institutionen. Detta gäller på ett sätt mitt beroende av den, d v s vad den faktiskt betyder för mig i mitt dagliga liv. Exempelvis kan det handla om de tidnings- eller TV-vanor jag har.

Mitt förtroende för en viss institution skulle således i princip vara en följd av min *erfarenhet av*, min *grundsyn på* och mitt *orientering mot* institutionens verksamhet (jfr Elliot, 1990). De tre komponenternas inbördes styrkeförhållande är ytterst svårbedömbart. Genomgången av förtroendeundersökningar tyder dock på att erfarenheten av hur institutionens sätt att fungera spelar en särskilt viktig roll.

I diskussionen kring förtroendeundersökningar används ofta uttrycket *misstro*, som synonym till ett lågt förtroende. Ofta är detta uttryck alltför starkt i sammanhanget. Det pekar dock på att det vi kallar förtroende egentligen kan uttryckas på åtminstone tre sätt (jfr Elliot, 1989:145):

- * *tilltron* till en viss institution: andelen som uppger sig ha mycket eller ganska stort förtroende, i procent av samtliga.
- * *misstron* mot en viss institution: andelen som uppger sig ha mycket eller ganska litet förtroende, i procent av samtliga.
- * *förtroendebalansen* för en viss institution: andelen med tilltro minus andelen med misstro, dvs nettoförtroendet.

De tre måtten förefaller vara tre sidor av samma sak, men de skiljer sig åt bl a åt genom att andelen som varken hyser tilltro eller misstro kan variera (jfr

Elliot, 1990). Mot den här bakgrunden skall vi nu studera förtroendet för elva svenska samhällsinstitutioner 1986 och 1989.

Förtroende för för elva samhällsinstitutioner 1990

De mätningar som SOM-undersökningen har företagit sedan 1986 har inkluderat elva samhällsinstitutioner, valda bl a mot bakgrund av vad som framkommit i tidigare studier.

Det finns i princip två sätt att formulera frågor om förtroende. Dessa skiljer sig vad gäller objekten för människors bedömning. Den ena tar sikte på *institutionen* i sig, medan den andra avser de *personer* som svarar för verksamheten. De amerikanska förtroendestudierna har ofta haft en tonvikt åt det senare; svarspersonerna har fått ta ställning till "the people running" respektive institution (Lipset- Schneider, 1983:tabell 2.1). Andra studier har gått ytterligare ett steg och låtit människor direkt ta ställning till respektive yrkesgrupper (jfr Andersen, 1985).

Formuleringen av frågan i SOM-undersökningen har lagt tyngdpunkten på den 'institutionella' verksamheten och inte på personerna. Det talas om 'samhällsinstitutioner och grupper' och om hur de 'sköter sitt arbete'.

Tilltro och misstro 1989

Tabell 1 visar andelarna med tilltro respektive misstro samt förtroendebalansen för de elva undersökta samhällsinstitutionerna 1986 och 1989. Vidare anges andelen som uppger att de varken hyser tilltro eller misstro för respektive institution. Rangordningen har skett efter förtroendebalansen 1989.

En rangordning efter måttet på förtroendebalans ger således vid handen att sjukvården, polisen och radio-TV är de tre institutioner som åtnjuter högst förtroende. Lägst ligger storföretagen, regeringen och de fackliga organisationerna. Huvudmönstret uppvisar stora likheter med vad som framkommit i andra studier både i Sverige (Sifo, 1987; IMU, 1987) och andra länder (Lipset-Schneider, 1983; ASNE, 1985).

Tabell 1 Förtroendet för elva samhällsinstitutioner 1986 och 1989 (procent).

År	Tilltro		Misstro		Förtroende- balans		Varken tilltro eller misstro	
	1989	1986	1989	1986	1989	1986	1989	1986
Sjukvården	73	75	8	19	+65	+68	19	18
Polisen	64	62	12	11	+52	+51	14	23
Radio och TV	57	52	8	7	+49	+45	36	40
Bankerna	52	66	15	6	+37	+60	33	28
Grundskolan	52	43	16	21	+36	+22	33	35
Dagspressen	42	27	15	18	+27	+9	44	55
Försvaret	38	37	23	24	+15	+13	39	39
Riksdagen	36	47	22	14	+14	+33	42	39
Storföretagen	33	31	23	24	+10	+7	45	45
Regeringen	30	51	30	15	0	+36	40	35
Fackliga org	26	29	37	34	-11	-5	37	37

Anmärkning: Som *tilltro* har räknats andelen som uppger sig ha mycket och ganska stort förtroende; som *misstro* de som har ganska eller mycket litet förtroende.

Förtroendebalansen anger differansen mellan tilltro och misstro. Vidare anges i marginalen andelen som svarat varken stort eller litet förtroende samt antalet svars personer

En andra iakttagelse är att förtroendet genomgående är högt. För alla utom för regeringen och de fackliga organisationerna är balansmåten positiva: det är fler som tilltror än som misstror.

Om vi ser till den relativa jämförelsen mellan dagspressen och radio-TV kommer den senare klart högre i förtroende än den förra. Differensen i balansmättet är ca 20 enheter. Detta ligger i linje med vad vi tidigare sett beträffande människors uppfattning om förekomsten av missvisande uppgifter i press, radio och TV (t ex Elliot, 1989). I jämförelse med t ex USA är det snarast så att radio-TV ligger mycket högt i Sverige, medan dagspressen ligger på ungefär samma nivå i de båda länderna.

I den följande tablan visas den bild som framträder, då vi i linje med tidigare diskussion väljer att särskilja tilltro och misstro samt rangordna dem var för sig.

STÖRST TILLTRO

1. Sjukvården (73%)
2. Polisen (64%)
3. Radio-TV (57%)
4. Bankerna (52%)
5. Grundskolan (51%)
6. Dagspressen (42%)
7. Försvaret (38%)
8. Riksdagen (36%)
9. Storföretagen (33%)
10. Regeringen (30%)
11. De fackliga org (26%)

Genomsnitt tilltro 46%

MINST MISSTRO

1. Sjukvården (8%)
- Radio-TV (8%)
3. Polisen (12%)
4. Dagspressen (14%)
5. Bankerna (15%)
6. Grundskolan (16%)
7. Riksdagen (22%)
8. Försvaret (23%)
- Storföretagen (23%)
10. Regeringen 30%
11. De fackliga org (37%)

Genomsnitt misstro 19%

Anmärkning: Där samma procentandelar förekommer har rangordningen gjorts efter första decimal.

Rangordningen blir i stort sett densamma efter störst tilltro respektive minst misstro. Radio-TV, dagspressen och riksdagen har dock en något lägre misstro än vad vi kunde förvänta oss med hänsyn till rangordningen i tilltro. Det omvända förhållandet gäller för grundskolan och försvaret.

Grundfrågan är då vad som placerar en samhällsinstitution högt respektive lågt i fråga om förtroende. Om vi kopplar till vad som tidigare sagt om förtroendecattityden är det rimligt att påstå att de två som ligger högst i fråga om tilltro - sjukvården och polisen - är sådana där de flesta människor har personliga erfarenheter, en positiv grundsyn på den funktion som respektive institution upprätthåller, samt ett beroende av denna. Om det inte begås några katastrofala misstag inom en sådan organisation är det troligt att den alltid kommer att värderas högt.

I botten av listan finns storföretag, regering och fackliga organisationer. Detta är institutioner där det finns betydande variationer i människors personliga erfarenhet och där skillnaden i grundsyn delvis torde vara partipolitiskt betingad. I den allmänna debatten är sådana institutioner alltid omstridda. Det är därför naturligt att det finns relativt många misstroagna - liksom att det finns en nästan lika hög andel som har tilltro.

Skillnader mellan 1986 och 1989

Det är givetvis vanskligt att dra för långtgående slutsatser från en mät punkt.

Frågan är vilken stabilitet som finns i människors förtroende för de olika samhällsinstitutionerna. I tabell 1 kunde balansmåtten för 1989 jämföras med siffrorna för 1986. Jämförelsen visar bl a följande:

- * Det samlade förtroendet för de elva samhällsinstitutionerna har gått ner något mellan 1986 och 1989 - från ett genomsnittligt balansmått på +31 till ett på +27.
- * De stora förlorarna i förtroendekapital mellan 1986 och 1989 är regeringen, bankerna och riksdagen i nämnd ordning. Dessa har tappat mellan 11 och 19 procentenheter i tilltro; i balansmåtten är nedgången betydligt högre - mellan 20 och 35 enheter.
- * Räknat efter rang så har regeringen tappat fem positioner, bankerna och riksdagen två.
- * Den stora vinnaren i förtroende är dagspressen, som gått upp i tilltro med 15 procentenheter och i balansmåtten med 20 enheter. I rangordningen betyder detta en uppgång från tionde till sjätte plats.
- * Andra institutioner, vars förtroendekapital är högre 1989 än det var 1986 är grundskolan och radio-TV.

De redovisade observationerna avser endast skillnader mellan 1986 och 1989. Med bara två mätpunkter tillgängliga har vi inga möjligheter att tala om något slag av trend. Exempelvis är det fullt möjligt att förtroende för någon institution råkade ligga särskilt lågt 1986 och 1989 är på sin normala nivå - eller att värdet av något skäl var särskilt högt 1986 och sedan gått ner.

De jämförelsesiffror som finns tillgängliga, bl a Sifo-mätningarna 1984 och 1987, tyder t ex på att siffran för regeringen kan ha varit förhållandevis hög i SOM 1986, medan siffran för grundskolan var relativt låg. Det var ett halvår efter mordet på Olof Palme. Under hösten 1986 var det stor medieuppmärksamhet för problem i grundskolan. Detta bör vägas in i bedömningen av skillnaderna mellan förtroendemätningen 1986 och 1989.

Å andra sidan kan knappast nedgången i förtroendet för regeringen enbart

förklaras på detta sätt. Också andra frågor i SOM- undersökningarna 1986-1989 ger indikatorer på inställningen till regeringen. Samtliga dessa pekar på att det skedde en kraftig nedgång i stödet för regeringen mellan senhösten 1988 och senhösten 1989, alltså redan före regeringskrisen i februari 1990.

Intressant i sammanhanget är att förtroendet för dagspressen ökar samtidigt som förtroendet för regeringen minskar. Detta är samma tendens om iaktogs i USA under första hälften av 1970-talet. Watergate-avslöjandena ökade prestige för pressen och minskade den för politikerna (Robinson, 1986; Der Journalist, 1988). Under andra hälften av 1980-talet förefaller situationen i USA ha utjämnats.

Slutsatsen måste samtidigt bli att de redovisade skillnaderna skett inom ramen för en relativt hög stabilitet i fråga om både tilltro och misstro. Hur stabilt förtroendet är kan först bedömas efter ytterligare ett par mätningar.

Förtroendet i olika grupper

Som framhölls i diskussionen kring förtroendebegreppet har synen på de olika samhällsinstitutionerna att göra med vår grundsyn på den funktion som respektive institution har i samhället. Med hänsyn till detta är det rimligt att förvänta sig skillnader mellan olika grupper av allmänheten.

För att kunna få grepp om gruppskillnader i förtroendebedömningen har vi använt de sammanvägda mått som vi tidigare presenterat: både siffran på den genomsnittliga tilltron/misstron och det vi kallat misstroindexet. Siffrorna är från 1989.

Tabell 2 utgår från *genomsnittsmåttet*. Överst anges det tidigare redovisade medelvärdet på tilltro till de elva samhällsinstitutionerna - 46 procent - och på misstro - 19 procent - samt balansmålet. Den fråga som som nu gäller är vilka skillnader som kan finnas mellan olika grupper vad gäller detta översiktliga förtroendemått. Det visar sig att det finns sådana tendenser i materialet, men de är i de flesta fall tämligen svaga.

Tabell 2 Genomsnittlig tilltro och misstro i olika grupper samt genomsnittlig förtroendebalans, 1989 (procent).

Grupper	Andel tilltro	Andel misstro	Förtroende- balans	Vet ej
Totalt	46	19	+27	35
Kön				
Män	46	20	+26	34
Kvinnor	45	17	+28	38
Aldersgrupp				
15-19	47	18	+30	35
20-24	45	20	+25	35
25-29	43	20	+23	37
30-39	43	19	+24	38
40-49	46	18	+28	36
50-59	43	22	+21	35
60+	48	16	+32	36
Utbildning				
Låg	40	17	+31	35
Medel	45	20	+25	35
Hög	44	20	+24	36
Politiskt intresse				
Högt	48	23	+25	29
Medelhögt	46	20	+26	34
Medellågt	46	16	+30	38
Lågt	44	20	+24	36
Partisympati				
vpk	39	29	+10	32
s	53	13	+40	34
c	45	16	+29	39
fp	45	18	+27	37
m	44	23	+21	33
mp	35	24	+11	41
Uppgiven klass				
arbetare	47	18	+29	35
jordbrukare	49	20	+29	31
tjänstemän	46	18	+28	36
högre tjänstemän	43	22	+21	35
egen företagare	43	22	+21	35

Ett rimligt antagande är att förtroendet har att göra med människors införlivning i samhället. Yngre människor skulle därför hysa mindre förtroende än äldre. Någon sådan tendens kan dock knappast utläsas ur materialet. Ungdomar mellan 20 och 30 år är möjligen något mera mistrogna men skillnaderna är marginella.

Även grad av utbildning brukar ibland ses som ett uttryck för integration i samhället. Med längre utbildning skulle en person vara mera benägen att "stödja" samhället. Det genomsnittliga förtroendemåttet ger inget belägg för detta. Snarast är tendensen att de högutbildade är mera kritiska.

De svaga sambanden mellan demografiska bakgrundsvariabler och förtroende ligger helt i linje med vad som kommit fram i tidigare studier (jfr Robinson-Kohut, 1988; Listhaug, 1990). Istället är det attityder som inte på något enkelt sätt hänger ihop med människors sociala position som har betydelse. Exempelvis visar sig att socialdemokrater allmänt har det genomsnittligt högsta förtroendet för de angivna institutionerna (balansmått +40), medan vpk-sympatisörer och miljöpartister har det lägsta (+10 respektive +11).

Balansmåttet följer ett slags vänster-höger-dimension bland de borgerliga partiernas sympatisörer. Centern har således ett högre balansmått än moderaterna. Det intressanta är att andelen med hög tilltro till de olika samhällsinstitutionerna är i stort densamma i alla tre borgerliga partierna; andelen misstro är större framför allt bland moderaternas anhängare. De skillnader som finns mellan människor med olika social position - om man ser sig som arbetare, jordbrukare, högre tjänsteman m fl - kan i första hand föras tillbaka till partipolitisk orientering.

Från vad vi hittills sett är det tydligt att det finns ett slags ideologisk grundsyn som står centralt i förtroendeattityden. Även närhet till eller hur man är berörd av respektive institution påverkar vår syn på den. De resultat som visar sig i olika grupper bedömning av enskilda samhällsinstitutioner skall här sammanfattas i några huvudpunkter.

Skillnaden mellan *kvinnor och män* i förtroendebedömning är i allmänhet mycket liten. Män värderar storföretag något mera positivt, medan kvinnor har relativt sett större förtroende för polis och banker.

Förtroendebedömningarna uppvisar relativt få entydiga mönster i fråga om *åldersgrupper*. Tilltron till riksdag och regering stiger med åldern, men i övrigt är tendensen oklar. Det finns vissa åldersintervall som klart skiljer ut sig i fråga om enskilda institutioner. Pensionärer har en mycket stort förtroende för polisen, de allra yngsta har en relativt sett stark tilltro till försvar och banker.

Vid en närmare granskning av ålderskillnader i förhållande till partisympati visar sig att det i bakgrunden finns en partipolitisk faktor. I de åldersgrupper där moderaterna är starka är misstron till fackliga organisationer en bra bit över genomsnittet (jfr Holmberg-Gilljam, 1990).

Utbildningsskillnader finns framför allt i fråga om synen på storföretagen, bankerna, polisen, de fackliga organisationerna och försvaret. För de senare minskar tilltron med högre utbildning; för storföretagen stiger den.

Skillnader i politiskt intresse ger framför allt utslag på hur man betraktar bankerna respektive riksdagen. Med minskande politiskt intresse faller förtroendet för riksdagen som institution, medan förtroendet ökar kraftigt för bankerna. Också grundskolan får en positivare värdering med fallande politiskt intresse.

Skillnaden i synen på riksdagen och bankerna illustrerar kanske bättre än något skillnader i ideologisk grundsyn. Det är också detta slag av mönster som visar sig då bedömningarna bland *de politiska partiernas sympatisörer* jämförs. Här framkommer i fråga om flera samhällsinstitutioner en klar vänster-höger-skala.

De förtroendebedömningar som klarast ger en vänster-höger-skala är givetvis synen på regeringen, de fackliga organisationerna och storföretagen. Då vi rangordnar partisympatisörernas bedömningar av respektive institution efter balansmättet blir tendenserna tydligare.

En iakttagelse är emellertid att ingen rangordning är exakt lik någon annan. Dessutom finns i mitten av tablån grundskolan, polisen och sjukvården som inte följer något enkelt mönster. Särskilt i synen på sjukvården och grundskolan kommer mp, m och vpk nära varandra. Här förefaller finnas ett slags 'elitfaktor' bakom bedömningen. Det är troligen utbildningsbakgrunden hos partiernas sympatisörer (Holmberg-Gilljam, 1990:129).

Samma tre partiers sympatisörer grupperar sig som de med lägst förtroende för riksdagen. De är dessutom de enda där andelen mistrogna är större än andelen med tilltro i inställningen till riksdagen. De tre partiernas sympatisörer förefaller ena sig i ett mera allmänt politikerförakt. Tendensen är densamma som i valundersökningen 1988 (Gilljam-Holmberg, 1990:117)

med den skillnaden att vpk-sympatisörerna uppvisar en betydligt högre misstro i mätningen 1989 än vad de gjorde i valrörelsen 1988.

	TILLTRO <-----> MISSTRO						
REGERINGEN:	s	vpk	fp	mp	c	kds	m
DE FACKLIGA ORG:	s	vpk	mp	kds	c	fp	m
RIKSDAGEN:	s	kds	c	fp	vpk	m	mp
RADIO-TV:	s	vpk	fp	c	m	mp	kds
GRUNDSKOLAN:	c	s	kds	fp	vpk	m	mp
POLISEN:	kds	c	s	fp	m	mp	vpk
SJUKVÅRDEN:	kds	s	c	fp	vpk	mp	m
DAGSPRESSEN:	m	mp	fp	s	vpk	c	kds
FÖRSVARET:	m	c	fp	s	kds	mp	vpk
BANKERNA:	m	c	kds	fp	s	mp	vpk
STORFÖRETAGEN:	m	fp	kds	c	s	mp	vpk

Fyra huvuddimensioner

Utifrån det vi sett av gruppskillnader bekräftas att det finns några grundläggande dimensioner i allmänhetens bedömningar av de elva samhällsinstitutionerna. Som avslutning på detta kapitel finns anledning att fråga sig hur dessa ser ut.

För att pröva dimensionerna har vi genomfört en s k faktoranalys. Med detta menas att vi undersökt sambanden mellan förtroendet för de elva institutionerna och skiljt ut de grupper som högst inbördes samband. För den intresserade hänvisas till en mera utförlig uppställning i en separat rapport (Weibull-Börjesson, 1990).

I analysen framkommer något vi valt att kalla fyra huvudsakliga sfärer, inom vilka människor gör likartade bedömningar enligt följande:

1. *Den politiska sfären.* Sfären är formad av förtroendet för regering, riksdag och och i viss mån de fackliga organisationerna. Det är framför allt socialdemokrater och i någon mån vpk-sympatisörer som tenderar att värdera samhället på detta sätt.

2. *Den ekonomiska sfären.* Sfären är formad av förtroendet för banker och storföretag samt i någon mån synen på dagspress och försvar. I första hand moderata sympatisörer tenderar att värdera samhället på detta sätt.
3. *Den sociala sfären.* Sfären är formad av förtroendet för sjukvård, grundskola och polis samt i någon mån synen på försvaret. Här är sambanden med partisympati mindre, men socialdemokrater tenderar att värdera samhället på detta sätt.
4. *Mediesfären.* Sfären är formad av förtroendet för radio-TV och dagspress. Även här sambanden med partipolitiska bedömningar låga, men socialdemokrater samt i någon mån miljöparti-, moderat- och vpk-sympatisörer tenderar att oftare än andra värdera på detta sätt.

Det handlar således inte om fyra olika grupper av människor, utan det är istället fyra olika grunder för bedömning av förtroende. Om vi går ännu ett steg vidare i analysen framgår dessutom att det finns vissa samband mellan bedömningar som har sin grund i de politiska och sociala systemet respektive i mediasystemet. Däremot är sambanden mellan dessa och de ekonomiska bedömningsgrunderna mycket begränsade.

Sammanfattningsvis har det visat sig att det som här kallas den sociala systemfaktorn har en hög uppslutning bland allmänheten. De flesta har en stort förtroende för polis och sjukvård. I fråga om grundskola och försvar delar sig meningarna något, även om samstämmigheten fortfarande är hög. Den huvudsakliga, ideologiskt betonade, konfliktlinjen går mellan de politiska och ekonomiska bedömningsgrunderna, medan mediefaktorn inte är lika omstridd.

Mot denna bakgrund är det lätt att förstå de förändringar som skett i allmänhetens bedömningar av förtroende. Förändring har främst skett för de institutioner, där förtroendet till viss del vilar på en ideologisk resonansbotten eller där ifrågasättande sker med ideologiska argument. Detta gäller då för (den socialdemokratiska) regeringen och bankerna.

En beskrivning av detta slag kan givetvis diskuteras. Den är en kraftig

förenkling av verkligheten. Avsikten är inte heller att avbilda utan att försöka illustrera grunderna för människors förtroendebedömningar. I anknytning till vad som tidigare sagts om förtroendet som en attityd ser vi dessutom att attitydernas grundkomponenter skiljer sig åt. För bedömning av vissa institutioner är den värderande komponenten stark, t ex för regeringen eller de fackliga organisationerna. För andra handlar det främst om den personliga relationen till institutionen, t ex sjukvården.

En viktig slutsats är således att en stor del av människors förtroende för samhällsinstitutioner har en ideologisk grund. Bedömningarna är inte gjorda utifrån hur något faktiskt fungerar, utan utifrån det önskvärda i att något finns. Detta ligger i linje med tidigare iakttagelser i fråga om mediebedömningar: det människor värderar är inte hur rättvisade ett visst innehåll i sig är; det handlar istället hur det förhåller sig till normen om vad som är ett bra innehåll.

Litteratur

- Andersen, Ole (1985) Befolkningen har i stort set ikke tillid till journalister. *Dansk Presse*
- Arvidsson, Peter, (1977) *Troværdighed hos massmedier*. En granskning av troværdighetsforskningens begrepp och metoder. Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, Stockholm.
- ASNE (1985) *Newspaper credibility. Building reader trust. A National Study Commissioned by The American Society of Newspaper Editors (ASNE)*. Minneapolis, MORI Research.
- Asp, Kent (1986) *Mäktiga massmedier*. Stockholm, Akademitratur.
- Elliot, Maria (1989) Massmediernas troværdighet. I Weibull, L, Björkqvist, K (red) *Dagspressen och dess läsare*. Empiriska studier av dagspressens utveckling under 1900-talet. Stockholm, Almqvist&Wiksell International.
- Elliot, Maria (1990) *Förtroende för medier*. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs Universitet.
- Gilljam, Mikael, Holmberg, Sören (1990) *Rött, blått och grönt*. En bok om 1988 års riksdagsval. Stockholm, Bonniers.
- Holmberg, Sören (1981) *Svenska väljare*. Stockholm, Liber.

- Holmberg, Sören, Gilljam, Mikael (1990) Valundersökning 1988. *I Allmänna valen 1988*. Del 3 Specialundersökningar. Stockholm, Bonniers.
- IMU (1987) *Folkets tilltro till överhetens företrädare*.
- Der Journalist* (1988) Unverschämt und Aggressiv.
- Lipset, Seymour Martin, Schneider, William (1983) *The Confidence Gap*. New York, Wiley.
- Listhaug, Ola (1990) *Explanations of political support*. Paper prepared for presentation at the meeting of the subgroup on "Attitudes toward Democratic Politics", ESF-Project "Beliefs in Government" Consiglio Nazionale delle Ricerche, Roma April 26-29, 1990.
- Miller, Arthur, Goldenberg, Edie, Erbring, Lutz (1979) Type-Set Politics: Impact on Newspapers on Public Confidence. *American Political Science Review*.
- Robinson, Michael, (1986) An Absence of Malice: Young People and the Press. *Public Opinion* November/December 1986.
- Robinson, Michael, Kohut, Andrew (1988) Believability and the Press. *Public Opinion Quarterly*.
- Sifo (1987) *Förtroende för samhällets institutioner*.
- Weibull, Lennart, Börjesson, Britt (1990) *Förtroendeklyfta?* Stockholm, Svensk Informations Mediecenter.
- Westerståhl, Jörgen, Johansson, Folke (1985) *Bilden av Sverige* Stockholm, SNS
- Österman, Torsten (1981) *Förtroendet för politiker*. En rapport FSI om allmänhetens attityder till politiker åren 1973-80. Stockholm, Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar.

FÖRTROENDET FÖR SAMHÄLLS- INSTITUTIONERNA

Maria Elliot

Sedan en tid tillbaka har det socialdemokratiska partiet fått dras med sjunkande opinionssiffror. Förra årets SOM-undersökning visade att det svenska folkets tilltro till hur regeringen sköter sin uppgift dalat kraftigt efter 1988 och att människors partiidentifikation minskar (Holmberg 1990a). Nya partier får fotfäste i den svenska valmanskåren. Mycket tyder således på att det sker påtagliga omvärderingar beträffande politiska ställningstaganden ute bland väljarna. De etablerade partierna utmanas av politiska alternativ.

Mycket pekar också mot att denna turbulens inte bara gäller riktningen av de preferanser som finns, utan också tilltron allmänt till politiker och det politiska systemet.

Allmänhetens misstroende mot politiker har varit under observation sedan flera årtionden (Holmberg 1981, Österman 1981, Holmberg och Gilljam 1987, Holmberg 1990b, Börjesson och Weibull 1990). Undersökningsresultaten vittnar om ett minskat förtroende för de politiska institutionerna och en ökad misstro mot politiker.

Frågan är hur denna utveckling ter sig idag, då gamla lojaliteter sätts under omprövning och rörelsen inom valmanskåren tenderar att inte bara vara en rörelse mellan olika alternativ, utan kanske också bort från de politiska alternativen.

Sedan den första SOM-undersökningen 1986 har en fråga om människors förtroende för elva viktiga samhällsinstitutioner ingått i frågebatteriet. Vi har nu möjlighet, att studera utvecklingen av förtroendet under en femårsperiod.

Men först en bild av hur förtroendet för samhällsinstitutionerna ser ut i dagsläget.

Förtroendet 1990

I tabell 1 har de elva undersökta institutionerna rangordnats efter andelen stort förtroende.

Tabell 1. Förtroendet för elva samhällsinstitutioner 1990 (procent).

	Stort förtroende	Varken stort eller litet	Litet förtroende	Balans- mått
Sjukvården	68	20	12	+56
Polisen	58	28	14	+44
Bankerna	58	31	11	+47
Radio/TV	52	39	9	+43
Grundskolan	45	37	18	+27
Dagspressen	36	45	19	+17
Försvaret	35	41	24	+11
Storföretagen	34	48	18	+16
Riksdagen	25	39	36	-11
Regeringen	20	32	48	-28
De fackliga org.	19	39	42	-23

Med stort förtroende avses de som har mycket stort eller ganska stort förtroende, med litet förtroende de som har mycket litet eller ganska litet. Andelarna stort förtroende visar att sjukvården tveklöst rangordnas högst av samtliga institutioner. Polis och banker följer därefter, sedan radio/TV. Grundskolan återfinnes i mittfältet. Överst i den nedre halvan hittar vi dagspressen, försvaret och storföretagen. Förtroendet för riksdagen är sämre. I bottenkiktet delar regeringen och de fackliga organisationerna sistaplatsen. Andelarna litet förtroende ger ungefär samma bild med några mindre förskjutningar.

Balansmättet ger en uppfattning om hur förtroendeklimatet ser ut för en institution. Mättet är skillnaden mellan andelen med stort förtroende och

andelen med litet. Ett positivt balansmått betyder ett överskott av förtroendefulla, ett negativt ett överskott av missnöjda.

De enda som visar negativa balansvärden är de politiska institutionerna och fackföreningarna. När det gäller samtliga övriga institutioner överstiger andelen förtroendefulla den andel som saknar förtroende.

Vi har sammanfattningsvis högst förtroende för institutioner med nära koppling till vår fysiska överlevnad. Institutioner med anknytning till reproduktion rangas också någorlunda högt. Lägst hamnar de politiskt laddade samhällssystemen.

Partipolitiska förtroendeprofiler

Med utgångspunkt i balansvärdena kan man urskilja olika förtroendeprofiler för de olika politiska partiernas sympatisörer. Figur 1 visar hur de olika partierna skiljer sig från varandra i sitt förtroende för samhällsinstitutionerna. För varje parti redovisas de institutioner där balansvärdena ligger påtagligt högt eller lågt i förhållande till andra partier. Fetstil anger att balansvärdet ligger allra högst/lågst av samtliga partiers värden.

Figur 1: Förtroendeprofiler för olika grupper av partisympatisörer.

	v	s	c	fp	m	kds	mp
Positiv		Pol inst Soc inst Radio/TV	Sjukvård Försvär Skola Radio/TV	Banker Press Försvär Storföret	Storföret Polis Försvär Banker Press	Polis	Press Radio/TV
Negativ	Polis Försvär Banker Storföret Press Radio/TV Regering Riksdag Skola		Regering	Regering Sjukvård	Pol inst Sjukvård Skola	Pol inst Skola Radio/TV	Storföret

Vänsterpartiets sympatisörer har generellt den mest negativa förtroendebalansen. Faktum är, att vänsterpartisternas förtroende är mycket lågt för samtliga institutioner utom två: fackföreningarna och sjukvården. Båda dessa kan från det ideologiska perspektiv som här blir aktuellt betraktas som två av de mest altruistiska samhällsinrättningarna.

När det gäller polis och militär, banker och storföretag samt massmedier står vänsterpartisterna för valmanskårens lägsta förtroendebalanser. Den positiva sidan av förtroendeprofilen är tom; vänsterpartister har inte särskilt högt förtroende för någon av de undersökta institutionerna.

Socialdemokraterna utgör en rak motpol till vänsterpartisterna. Om nästan samtliga institutioner ingick i vänsterpartisternas negativa profil och inga i den positiva, så är förhållandet nära nog det motsatta för SAP:s sympatisörer. De har valmanskårens relativt sett mest positiva förtroendebalans gentemot alla institutioner utom banker, storföretag och dagspress. Det negativa rummet i profilen är vakant.

De centerpartistiska sympatisörerna utmärks av stort förtroende för framför allt sjukvården och försvaret, men också skolan och etermedierna. Den positiva sidan av centerpartisternas förtroendeprofil visar vissa likheter med den socialdemokratiska. Förtroendet för regeringen är emellertid mycket lågt.

Folkpartistiska anhängare har även de uttalat negativ förtroendebalans gentemot regeringen, men också när det gäller sjukvården. Den positiva profilen karaktäriseras i första hand av förtroendet för bankerna, pressen och försvaret, men också för storföretagen. Generellt kan folkpartisterna sägas ha den mest positiva profilen av de borgerliga partierna.

Moderata samlingspartiets sympatisörer och folkpartisterna företer vissa gemensamma drag beträffande den positiva profilen. Även moderaterna har relativt positiv balans när det gäller banker, press, försvar och storföretag, men lägger tonvikten annorlunda än folkpartisterna, nämligen på storföretagen. Även förtroendet för polisen ingår i moderaternas positiva profil.

Denna positiva profil är emellertid mer återhållsam än den vi såg hos centerpartister och folkpartister. Moderaternas negativa profil är desto mer framträdande. Här återfinner vi svenskarnas lägsta förtroendebalanser när det handlar om de politiska institutionerna, sjukvården och skolan.

Generellt sett är moderaternas förtroendeprofil den som har störst spännvidd av samtliga partigrupper. Kds och miljöpartiet håller en betydligt lägre profil.

Kds:arna har bara ett någorlunda framträdande positivt förtroende för polisen. Förtroendet blir betydligt svalare för de politiska institutionerna, skolan och etermedierna; en negativ profil som påminner om moderaternas. Miljöpartiets sympatisörer är de mest profillösa i förtroendesammanhang. Medierna åtnjuter visserligen ett jämförelsevis stort förtroende och storföretagen ett relativt litet, men i övrigt håller sig miljöpartisternas förtroendebalanser i mittfältet.

Sammanfattningsvis sammanfaller de olika partisympatisörernas förtroendeprofiler i stor utsträckning med de politiska sakfrågor och ideologiska orienteringar som det underliggande partiet rör sig med. Förtroendet för samhällsinstitutionerna blir i stor utsträckning en fråga om hur den aktuella partiagendan ser ut.

Utvecklingen efter 1986

Är 1990 års data representativa för den normala struktureringen av svensk samhällstillit eller finns det något i denna bild som är nytt? En jämförelse över de senaste fem åren kan svara på det. Figur 2 visar utvecklingen av förtroendet efter 1986 (1987 utgår ur redovisningen pga bristande jämförbarhet i dataunderlaget). Kurvorna bygger på balansvärdena för varje mätår.

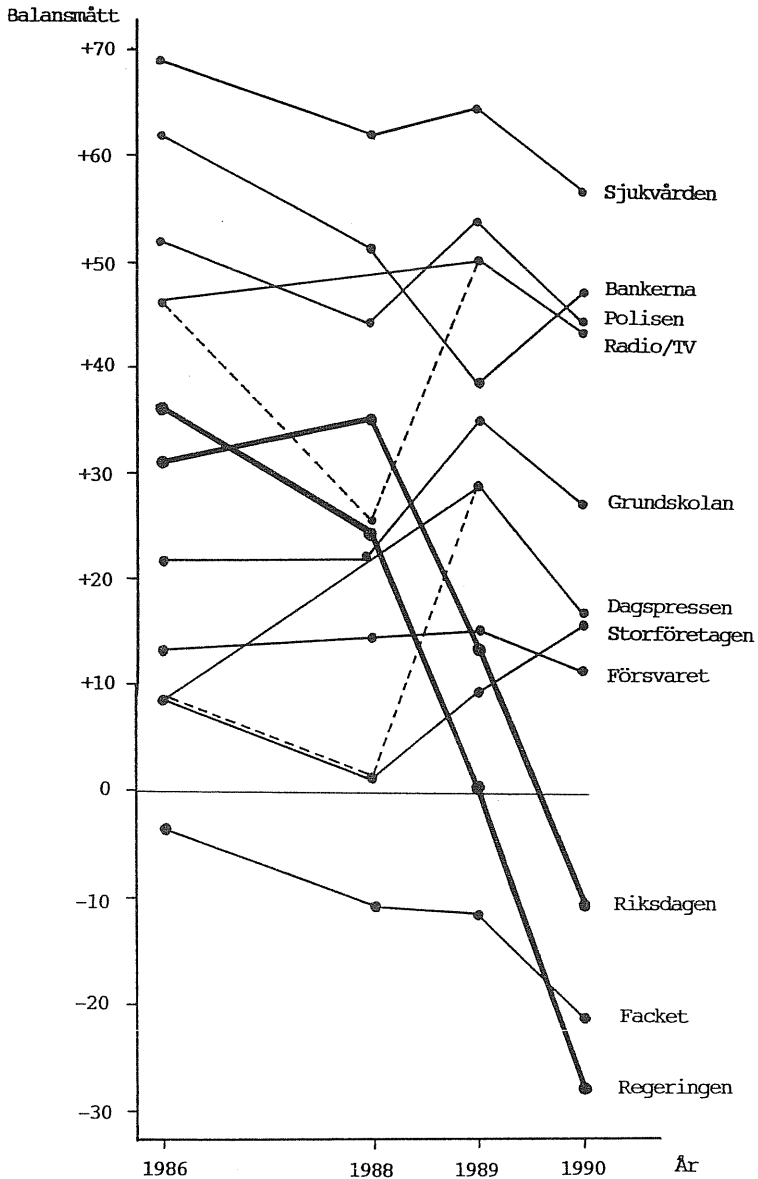
Det mest påtagliga i utvecklingen är det branta fall som förtroendekurvorna beträffande regering och riksdag visar efter 1988. Från att ha rangordnats i mittfältet under perioden fram till 1988, sjunker förtroendet för de politiska institutionerna mycket kraftigt. Parallelliteten mellan de två institutionerna är påtaglig.

Det är således en ny karta över förtroendet som årets SOM-data ritar konturerna till. 1990 är det enda året under undersökningsperioden som förtroendet för regering och riksdag faller under balansmåttets nollstreck.

Ser vi på de övriga institutionerna, kan vi konstatera att förtroendet sjunkit något över den senaste femårsperioden i flera fall - även om nedgången inte kommer i närheten av det ras som förtroendet för de politiska institutionerna genomgått. Det gäller förtroendet för sjukvården, bankerna, polisen och fackföreningarna. Grundskolan och försvaret ligger kvar på i stort sett på samma nivå som 1986, storföretagen kan notera en något bättre placering 1990 jämfört med 1986.

När det gäller medierna är mätpunkten 1988 speciell. Det året efterfrågades förtroendet för *journalisterna* inom medierna, inte förtroendet för medierna

Figur 2: Utvecklingen av förtroendet 1986-1990 (balansmått)

generellt. 1988 kan av den anledningen inte inkluderas i mätserien på samma villkor som de övriga åren. Studerar vi utfallet 1988 med detta i åtanke, förefaller det som om förtroendet påverkats klart negativt av att kopplas till journalistkåren i stället för medierna allmänt. Särskilt tydligt är detta beträffande radio och TV - en medietyp där journalisterna framträder mer som personer för sin publik än vad fallet är med kollegerna i de tryckta medierna.

Jämför vi förtroendet 1989 och 1990 för massmediernas del med 1986 ser vi att förtroendet för etermedierna ligger kvar på samma nivå medan förtroendet för dagspressen ökat något. Dagspressen är tillsammans med storföretagen de enda av de undersökta institutionerna som kan visa en högre förtroendebalans 1990 än 1986.

På det stora hela präglas bilden av en liten men märkbar förskjutning av förtroendet för samhällsinstitutionerna åt det negativa hållet. Särskilt tydligt är det för förändringen mellan de två senaste mätåren, 1989 och 1990 - snart sagt samtliga institutioner försämrar sina förtroendebalanser under denna tid. Storföretagen, som haft en gynnsam trend sedan 1988, och bankerna är de enda undantagen. Bankerna förefaller emellertid enbart ha återgått till sin normala nedgångskurva.

Var förskingras förtroendekapitalet?

Regering och riksdag har tappat i särklass mest förtroende av samhällsinstitutionerna. De låga nivåer vi kan observera 1989 och 1990 är således inte att betrakta som normala, åtminstone inte sedan SOM-mätningarna inleddes. Första steget på väg mot en förklaring till denna spektakulära utveckling ligger i att kartlägga vilka grupper som i första hand tappat sitt förtroende för regering och riksdag.

Från de tidigare undersökningarna vet vi att demografiska och socio-ekonomiska variabler tycks sakna betydelse för misstron för politiker (Holmberg 1981, Österman 1981, Holmberg och Gilljam 1987). Att i första hand se politiska faktorer som grunden för förtroendet för de politiska institutionerna är dessutom i linje med de tankar som redovisats runt själva förtroendebegreppet (Elliot 1990, Börjesson och Weibull 1990).

Man kan urskilja tre viktiga tänkbara orsaker till förtroendet för samhällsinstitutionerna: 1) de egna personliga behoven, 2) den bild man har av hur verksamheten faktiskt sköts och 3) ideologiska föreställningar av normativ natur beträffande institutionens betydelse i samhället.

Mot en sådan bakgrund ligger det nära till hands att koppla förtroendet för de politiska institutionerna till bilden av den faktiska verksamheten och, framför allt, de ideologiska föreställningarna.

Partisympati kan ses som ett enkelt och okomplicerat uttryck för människors ideologiska orientering och delvis också som en indikator på hur de kan tänkas uppfatta den faktiska verksamheten. Att skilja rent deskriptiva föreställningar från mer värderande är som bekant svårt.

Tabell 2 visar hur förtroendet för regeringen och riksdagen förändrats mellan 1988, dvs sista året innan förtroenderaset inleddes, och 1990. Tabellen ger balansvärdena för de båda åren i olika partisympatigrupper.

Tabell 2. Förtroendet för regeringen och riksdagen efter partisympati 1988-1990 (balansmått).

	FÖRTROENDET FÖR:			
	Regeringen		Riksdagen	
	1988	1990	1988	1990
Vänsterpartiet	+36	-41	+32	-19
Socialdemokraterna	+64	+34	+56	+28
Centerpartiet	-7	-37	+24	-10
Folkpartiet	+8	-35	+29	-7
Moderaterna	-29	-64	+14	-29
Kds	+6	-37	+17	-19
Miljöpartiet	+14	-14	+25	-6

Nedgången av förtroendet i olika partigrupper är mer varierat beträffande regeringen än beträffande riksdagen. I båda fallen är det dock vänsterpartisterna som tappar mest - beträffande regeringen anmärkningsvärt mycket (nära 80 balansmåttenheter). 1988 låg vänsterpartisternas förtroendebalans näst högst efter socialdemokraternas, två år senare har v-anhängarna den näst lägsta balansen av samtliga sympatisörsgrupper.

Socialdemokratiska partisympatisörer har tappat relativt lite av sitt förtroende för regeringen, men ändå lika mycket som centerpartister och miljöpartister. Moderaternas förtroendebalans har i detta fall inte försämrats mycket mer än socialdemokraternas. Å andra sidan låg moderaterna mycket lågt som utgångsläge 1988.

Även beträffande riksdagen är som sagt vänsterpartisterna de som är mest besvikna, men här är skillnaderna till de övriga partierna betydligt mindre. Näst efter vänsterpartisterna har riksdagens förtroendekapital krympt mest bland moderaterna, som startade med en relativt låg nivå. Minsta nedgången syns bland socialdemokraterna, som dock också här inte tappar mycket mindre än centerpartister och miljöpartister.

Socialdemokratiska sympatisörer bär med andra ord sin del av skuldbördan för det minskade förtroendet för regeringen. Emellertid finns betydande variationer inom de socialdemokratiska leden beroende på hur stark partiidentifikation man känner. Socialdemokrater med mycket stark partiidentifikation har knappt tappat förtroende alls, som framgår av tabell 3.

Tabell 3. Förtroendet för regeringen 1988-1990 bland socialdemokrater efter grad av partiidentifikation (balansmått).

Övertygad anhängare	1988	1990
Ja, mycket	+82	+75
Ja, något	+66	+41
Nej	+31	-1

Notera att det krävs att man är *mycket* övertygad anhängare för att man skall stå fast i sitt förtroende. Bland de som angivit att de bara känner sig som anhängare i viss utsträckning är nedgången av förtroendet nästan lika stor som bland de socialdemokrater som inte känner någon partiidentifikation alls.

Å andra sidan har den grupp som känner stark övertygelse minskat från 33 procent av socialdemokraternas sympatisörsgrupp till 25 procent under de senaste två åren samtidigt som de socialdemokratiska sympatisörerna som helhet minskat i andel av valmanskåren.

Klasstillhörighet

Vilka socialdemokrater är det som tappat sitt förtroende? Det ligger nära till hands att tänka sig, att det främst är grupperna vid sidan av socialdemokraternas traditionella klassbas, arbetarna, som i första hand är benägna att tappa tron på arbetarpartiet.

Tabell 4. Förtroendet för regeringen och riksdagen efter klasstillhörighet bland socialdemokratiska partisympatisörer 1988-1990 (balansmått).

	FÖRTROENDET FÖR:			
	Regeringen		Riksdagen	
	1988	1990	1988	1990
Arbetare	+59	+30	+51	+23
Tjänstemän	+74	+44	+68	+40
Socialdemokrater totalt	+64	+34	+56	+28

Andelen svars personer med socialdemokratisk partisympati utöver grupperna med arbetare och tjänstemän på låg och mellannivå är för liten för att kunna utgöra underlag för jämförelser mellan 1988 och 1990. Tabell 4 visar dock att förändringen bland socialdemokratiska arbetare och tjänstemän ligger på samma nivå som den förändring vi kunde se tidigare beträffande samtliga socialdemokratiska partisympatisörer när det gällde förtroendet för både regeringen och riksdagen. Övriga klassgrupper bland socialdemokraterna kan med andra ord inte skilja sig speciellt mycket från arbetare och tjänstemän, åtminstone inte totalt sett.

Alla sociala grupper bland de socialdemokratiska partisympatisörerna förefaller med andra ord ha tappat förtroendet i lika stor utsträckning. Både 1990 och 1988 är det i första hand tjänstemännen som är den grupp socialdemokrater med högst förtroendebalans när det gäller regeringen.

Tabell 5. Förtroendet för regeringen och riksdagen efter klasstillhörighet 1988-1990 (balansmått).

	FÖRTROENDET FÖR:			
	Regeringen		Riksdagen	
	1988	1990	1988	1990
Arbetare	+34	-18	+36	-10
Jordbrukare	-6	-40	+17	-16
Tjänstemän	+25	-26	+39	-6
Högre tjänstemän/akademiker	+10	-34	+36	-5
Egna företagare	+3	-51	+21	-27

Tabell 5 visar förändringen av förtroendet för regering och riksdag bland samtliga partiers sympatisörer efter klasstillhörighet. Vi ser att förändringen av förtroendet för regeringen är störst bland arbetarna, de lägre tjänstemännen och egnaföretagarna. Jordbrukarna svarar i båda fallen för den minsta förändringen - men hade å andra sidan de lägsta förtroendebalanserna som utgångsläge 1988.

Med andra ord: När det gäller förtroendet för regeringen har socialdemokratiska arbetare tappat mindre än andra arbetare, men lika mycket som andra socialdemokrater. De som har behållit förtroendet är i första hand den starkt krympande gruppen som utgörs av socialdemokrater med mycket stark partiidentifikation. En sådan förtroendebas är i smalaste laget för en regering med anspråk på folklig förankring.

Litteratur:

- Elliot, Maria (1990): *Förtroendet för medierna*. Arbetsrapport, Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Börjesson, Britt och Lennart Weibull (1990): *Förtroendeklyfta? Allmänhetens syn på samhällsinstitutioner, medier och journalistik*. Svensk Informations Mediecenter.
- Holmberg, Sören (1981): *Svenska väljare*. Liber Förlag.
- Holmberg, Sören (1990a): Socialdemokraternas opinionsras 1989. I Sören Holmberg och Lennart Weibull: *Medier och opinion i Sverige. SOM-undersökningen 1988*. Statsvetenskapliga institutionen och Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören (1990b): Väljare på vandring. I Mikael Gilljam och Sören Holmberg: *Rött Blått Grönt En bok om 1988 års riksdagsval*. Bonniers.
- Holmberg, Sören och Mikael Gilljam (1987): *Väljare och val i Sverige*. Bonniers.
- Österman, Torsten (1981): *Förtroendet för politiker*. Psykologiskt försvar nr 107. Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar.

FÖRTROENDE PÅ FALLREPET

MARIA ELLIOT

SEDAN FEM ÅR TILLBAKA har SOM-undersökningen haft möjlighet att pejla den svenska samhällstilliten. Allmänheten har tillfrågats om sitt förtroende för elva samhällsinrättningar som representerar offentlig service, massmedier, politiska institutioner, intresseorganisationer och näringsliv.

Utvecklingen sedan 1986 har visat på relativt tydliga förskjutningar - i enstaka fall mycket påtagliga sådana. Förtroendet för regering och riksdag har svarat för de största förändringarna: mellan 1988 och 1990 sjönk tilltron kraftigt.

Den senaste mätpunkten förlänger tidsserien och ger oss därmed ett något bättre underlag för slutsatser om mer långsiktiga förändringar i samhällsförtroendet. Dessutom gjordes mätningen strax efter riksdagsvalet i september. Vi får därmed möjlighet att se hur svenskarnas samhällstillit påverkades av regeringsskiftet.

Samhällsförtroendet 1991

Inledningsvis ges en översikt av samhällsförtroendet 1991. Rangordningen är gjord efter storleksordningen på balansmättet, som utgörs av andelen stort förtroende minus andelen litet - ett sammanvägt mått som tar hänsyn både till de misstroagna och de som uttrycker tilltro till en institution (tabell 1).

Rangordningen av de elva institutionerna faller ut i fyra grupper. I den övre återfinns sjukvården, polisen och radio/TV med sjukvården i

topp. Tunga delar inom den offentliga servicesektorn får med andra ord allmänhetens största förtroende tillsammans med de delar av mediasystemet som traditionellt fallit inom en offentlighetsrättslig ram.

Tabell 1. Förtroendet för samhällsinstitutionerna: institutionerna sorterade efter balansmålet. SOM 91

	Stort	Varken stort eller litet	Litet	Balansmätt	Antal
Sjukvården	67	20	13	+54	1520
Polisen	58	27	14	+44	1530
Radio/TV	52	38	10	+42	1508
Grundskolan	44	36	20	+24	1497
Dagspressen	30	44	26	+4	1494
Försvaret	31	41	28	+3	1507
Riksdagen	31	41	28	+3	1502
Bankerna	32	34	34	-2	1518
Regeringen	30	35	35	-5	1520
Storföretagen	25	44	31	-6	1497
De fackliga org.	21	35	44	-23	1488

Anm: Balansmålet utgörs av andelen stort förtroende minus andelen litet.

Grundskolan kan sägas utgöra ytterligare en del av den offentliga servicen. Förtroendet för skolan är något lägre än beträffande sjukvård och polis, men fortfarande högre än genomsnittet.

Tyngdpunkten i rangordningen ligger runt balansmåtets nollstreck, dvs det värde då andelen stort och andelen litet förtroende uppväger varandra. Här ligger förtroendet för pressen, de politiska institutionerna regering och riksdag, samt delar av samhällssystemet som kan sägas svara mot en ideologiskt sett högerinriktad värdeorientering: försvar, banker och storföretag.

Förtroendet för fackföreningarna ligger lägst bland de uppmätta institutionerna, en bra bit under balansmåtets nollstreck. Dubbelt så stor andel anger litet förtroende jämfört med dem som anger stort.

Utvecklingen 1986-1991

Tabell 2 visar balansmåten för förtroendet sedan 1986 (1987 faller bort ur tidsserien pga annan mätteknik och därmed brister i jämförbarheten).

Tabell 2. Förtroendet för samhällsinstitutionerna 1986-1991 (balansmätt). (Förändring antal balansmåtenheter 1990-1991 inom parantes.) SOM 86, 88, 90, 91.

	1986	1988	1989	1990	1991	
Regeringen	+36	+24	-1	-28	-5	(+23)
Polisen	+52	+44	+53	+44	+44	(0)
Sjukvården	+69	+62	+65	+56	+54	(-2)
Försvaret	+13	+14	+16	+11	+3	(-8)
Riksdagen	+32	+35	+14	-11	+3	(+14)
Bankerna	+62	+51	+39	+47	-2	(-49)
Dagspressen	+8	-	+28	+17	+4	(-13)
De fackl org	-6	-11	-10	-23	-23	(0)
Radio/TV	+46	-	+49	+43	+42	(-1)
Grundskolan	+22	+22	+37	+27	+24	(-3)
Storföretagen	+8	+2	+11	+16	-6	(-22)
Medelvärde	+32	+27	+24	+15	+10	

Anm: Mätningen 1988 beträffande massmedierna gällde uttalat *journalisterna* inom medierna och är således inte jämförbar med de övriga åren. Dagspressen och etermedierna har av den anledningen exkluderats ur medelvärdet för samtliga år.

Den mest påtagliga skillnaden sedan förra mätningen visar förtroendet för bankerna. Det har sjunkit från en placering i toppskiktet tillsammans med sjukvård, polis och radio/TV till under genomsnittet för de elva institutionerna. Det är den största förändringen mellan två år av förtroendet för en enskild institution som förekommit sedan SOM-serien inleddes 1986.

Förtroendet för storföretagen och, fast i mindre utsträckning, dagspress och försvar har också sjunkit sedan 1990. Den enda förändringen uppåt visar förtroendet för regering och riksdag.

Ser vi till utvecklingen av förtroendet för samhällsinstitutionerna totalt sedan 1986 är tendensen klar och entydig: Förtroendet har försämrats.

En jämförelse av medelvärdena för balansmåtten visar att nedgången är särskilt tydlig 1989-1990. På det stora hela har den svenska allmänhetens samhällstilltro sakta men säkert minskat de senaste fem åren.

Det minskade förtroendet faller främst tillbaka på bankerna, regeringen och riksdagen, men även på försvaret, sjukvården och fackföreningarna. Förtroendet för storföretagen och polisen ligger också lägre 1991 än vid mätperiodens början, men här har utvecklingen varit mer ojämn med både upp- och nedgångar under resans lopp.

Instabilt förtroende

Bankerna och de politiska institutionerna är de mest instabila institutionerna vad gäller förtroende. Dagspressen visar också stora variationer.

Beträffande bankerna har nedgången pågått sedan mätperiodens början (även om nedgången efter 1988 kan ses som en Palmstierna-effekt med påföljande återhämtning). Det senaste, exceptionella förtroenderaset faller emellertid ur ramen. Förtroendeförlusten återfinnes i samtliga befolkningsgrupper. Högutbildade och personer med högre yrkesstatus tenderar att ha tappat något mer än andra, men det mest påfallande är ändå att alla har tappat - mer eller mindre (se Elliot 1992 för redovisning av dataunderlag).

Förklaringen till det brant sluttande planet måste ses mot bakgrund av det stora förtroende bankerna tidigare haft - en omständighet som återkommer vid internationella jämförelser (se t ex Lipset & Schneider 1987). Sannolikt förlorar man inte sitt förtroende för en samhällets stöttepelare över en natt; misstron ackumuleras i stället i stillsamhet för att till slut bryta genom, men då med kraft.

Förtroenderaset 1988-1990 för riksdagen och regeringen var också det märkbart i samtliga grupper (Elliot 1991). Uppgången det senaste året (som emellertid inte ens för upp förtroendet till 1989 års nivå) beror helt på de borgerliga sympatisörerna (tabell 3).

Särskilt iögonenfallande är det mycket kraftiga uppsving som de moderata partianhängarna visar regeringen Bildt. Kds visar också en

påtaglig förtroendeuppgång, även om den är av mindre storleksordning än moderaternas. Centerpartisterna och folkpartisterna är mer återhållsamma i sin entusiasm. Miljöpartiets sympatisörer har tappat en hel del av sitt förtroende för regeringen i och med att partiet åkte ur riksdagen; förtroendet för riksdagen påverkades emellertid inte.

Tabell 3. Förtroendet för samhällsinstitutionerna efter partisympati (balansmått). SOM 91.

Partisympati	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd
Regeringen	-48	-19	-3	-19	+39	+18	-41	-45
Polisen	+5	+53	+51	+55	+48	+57	+30	+20
Sjukvården	+48	+71	+52	+53	+41	+56	+48	+34
Försvaret	-40	+5	+11	+7	+17	+1	-18	-3
Riksdagen	-24	+11	+5	+26	+21	+5	-2	-35
Bankerna	-42	+2	0	-34	+8	-7	-10	-8
Dagspressen	-8	+1	+2	+17	+13	-13	+24	+1
De fackl org	+2	+14	-51	-35	-55	-50	-31	-43
Radio/TV	+25	+48	+39	+59	+38	+24	+46	+39
Grundskolan	+6	+48	+31	+27	0	+23	+16	+10
Storföretagen	-54	-18	-6	+20	+23	+5	-30	-12
Medelvärde	-12	+20	+12	+16	+18	+11	+3	-4
Minsta antal	63	423	96	124	292	112	49	98

Regeringsskiftet

Regeringsskiftet påverkade med andra ord de olika partigrupperingarnas förtroende för de politiskt styrande och beslutande institutionerna. Det ligger nära till hands att föreställa sig att tilliten till de övriga samhällsinstitutionerna också, åtminstone delvis, är ideologiskt behäftat. Skiftar statsstyret innebär detta - teoretiskt - nya betingelser inte bara för de inrättningar som är direkt kopplade till den offentliga förvaltningen, utan också för hela samhället.

Försten översikt av hur partisympati är kopplat till samhällsförtroendet i dagsläget (tabell 4).

Tabell 4. Förändringen 1990-1991 av förtroendet för riksdagen och regeringen efter partisympati (differens balansmått). SOM 90, 91.

	Riksdagen	Regeringen
v	-5	-7
s	-17	-53
c	+15	+34
fp	+33	+16
m	+50	+103
kds	+24	+55
mp	+4	-27

De socialdemokratiska partianhängarna är mest positiva, men sympatisörer till borgerliga regeringspartier visar medelvärden som ligger relativt nära. Av regeringspartierna är moderaterna de mest positiva, följt av folkpartister. Centerpartister och kds:are intar en något mindre tillitsfull hållning.

Det är de mindre partierna i marginalerna som står för den mest misstroagna inställningen. Mest kritiska är vänsterpartisterna med väljarkårens mest negativa inställning till försvar, banker, regering och storföretag. Miljöpartisterna och nydemokraterna visar, trots de ideologiska skillnaderna, stora likheter i förtroendebilden, både beträffande medelvärden och rangordning. Riksdag och fack skattas emellertid lägre bland nydemokraterna och storföretag lägre bland miljöpartisterna.

Hur förändrades denna bild av regeringsskiftet? Tabell 5 visar balansmått-differenserna per institution mellan 1990 och 1991.

Totalt sett har vänsterpartistiska och socialdemokratiska partisympatisörer tappat mest när det gäller minskat förtroende för samhällets institutioner. Moderater, kds:are och miljöpartister ligger emellertid inte långt efter om vi ser till medelvärdena. Centerpartister har tappat något mindre. Folkpartisterna har tappat minst.

Tabell 5. Förändringen 1990-1991 av förtroendet för samhällsinstitutionerna efter partisympati (differens balansmått). SOM 90, 91.

	v		s		c		fp
Fack	+10	Sjukv	+2	Reger	+34	Riksd	+33
Skola	+1	Riksd	+15	Reger	+16		
Press	0	Fack	-1	Polis	+7	R/TV	+14
Riksd	-5	R/TV	-2			Polis	+12
		Polis	-4	Press	-3		
Bank	-74					Sjukv	+5
Storf	-38	Reger	-53	Bank	-45	Skola	-3
Försv	-26	Bank	-45	Sjukv	-24		
Polis	-24	Storf	-22	Storf	-20	Bank	-24
Skola	-15	Riksd	-17	Fack	-16	Försv	-12
R/TV	-11	Press	-15	R/TV	-8	Press	-10
Sjukv	-10	Försv	-14	Försv	-7	Fack	-8
Reger	-7			Skola	-6	Storf	-7
Medel	-26		-28		-18		-12

	m		kds		mp
Reger	+103	Reger	+55	Riksd	+4
Riksd	+50	Riksd	+24	Press	0
		Polis	+8	R/TV	-2
Fack	+2				
Försv	-1	Skola	+2	Bank	-53
Polis	-2	Sjukv	-1	Storf	-30
Sjukv	-3	Fack	-3	Reger	-27
R/TV	-3	Storf	-3	Försv	-18
				Fack	-17
Bank	-46	Bank	-51	Polis	-11
Storf	-22	Press	-21	Sjukv	-11
Press	-13	R/TV	-13	Skola	-8
Skola	-13	Försv	-8		
Medel	-24		-23		-22

Anm: Kolumnernas övre del anger ökat förtroende, mellandelen oförändrat förtroende, undre delen minskat förtroende. Medelvärdena gäller minskat förtroende.

Ser vi till enskilda institutioner (och då enbart de som visar differenser på mer än +/- fem differensenheter, dvs förändringar inom felmarginalen) framkommer att vänsterpartister har tappat för alla institutioner utom fackföreningarna, dagspressen och riksdagen (av vilka samtliga kan ses som företrädande institutioner). Miljöpartisterna har även de bibehållit förtroendet för representerande institutioner som i någon mening kan sägas vara viktiga kanaler för partiet när det gäller att nå ut i samhället.

Socialdemokraterna har förutom de politiska institutionerna också tappat förtroende för dagspressen och den konservativt värdebaserade grupp institutioner som försvar-banker-storföretag utgör. Socialdemokraternas förtroendeförlust när det gäller regeringen är större än för någon annan institution inklusive bankerna, som annars med goda marginaler leder alla andra partigrupperns förlustliga. Förtroendet för offentliga sektorn är emellertid oförändrat högt.

Regeringspartiernas anhängare har även de i stor utsträckning tappat förtroendet för triaden försvar-banker-storföretag - detta är med andra ord inte förbehållet den vänsterorienterade delen av allmänheten. Beträffande den offentliga servicesektorn har regeringsskiftet inte inneburit någon genomgående omvärdering. Här är förtroendet i stort oförändrat eller i vissa fall mindre. Centerpartiet har tappat för flest institutioner i denna sektor, moderater och kds:are för minst.

Förtroendeuppgången för regering och riksdag hos de nuvarande regeringspartiernas sympatisörsgupper är med andra ord en rätt isolerad företeelse (med undantag för polisen, som också kan tillgodoräkna sig ökat förtroende - utom bland moderaterna, som redan tidigare haft högt förtroende för polisen).

Generellt kan regeringsskiftet således inte sägas ha inneburit mer omfattande omvärderingar utöver förtroendet för regering och riksdag, som dock svängt påtagligt. Erinras bör att SOM-undersökningen till största delen var genomförd två månader efter valet i september. Förtroendeförändringarna får med andra ord ses som uttryck för förväntningar på den nya regeringen, och inte en utvärdering av hur regeringen Bildt faktiskt skött sig.

Referenser

- Elliot, Maria (1991): *Förtroendekapital i förskingring. SIM-rapport 2/91*. Svensk Informations Mediecenter.
- Elliot, Maria (1992): *Allmänhetens samhällstilltro 1991. PM från Dagspresskollegiet, nr 18*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Lipset, Seymour Martin och William Schneider (1987): *The Confidence Gap*. John Hopkins.

Medborgerlig tillit och misstro

Om samhällsförtroendet i kristider

MARIA ELLIOT

Samhällsförtroendet har i vissa avseenden förändrats kraftigt under den senaste tiden. Med samhällsförtroende menas då hur människor ställer sig till frågan om hur stort förtroende de har för ett urval viktiga samhällsinstitutioner. För ett par år sedan sjönk allmänhetens förtroende för regering och riksdag markant; SOM-mätningen 1991 visade ett påtagligt ras när det gällde förtroendet för bankerna. Även den senaste SOM-undersökningen från hösten 1992 visar stora förskjutningar i förtroendet för vissa samhällsinstitutioner. Jämfört med mitten av 1980-talet har vi nu en bild med en påtaglig polarisering inom förtroendefältet. Svensken gör idag betydligt större skillnad mellan olika samhällsinstitutioner när det gäller förtroendet.

Den följande framställningen har för avsikt att datera upp bilden av samhällsförtroendet med hjälp av data från den senaste SOM-undersökningen. Vidare redovisas utvecklingstendenserna under den period som SOM undersökt förtroendet, dvs 1986-1992 (1987 ingår inte i mätserien eftersom data från den undersökningen inte är jämförbara med data från övriga år.)

Samhällsförtroendet 1992

I SOM-undersökningarna har svarspersonerna fått uppge i vilken utsträckning de har stort eller litet förtroende för elva institutioner.

Institutionerna omfattar etermedier och dagspress, delar av offentlig sektor, politiska institutioner, fackföreningar, storföretag och banker.

Tabell 1. Förtroendet för samhällsinstitutioner (procent, balansmått).

	Stort	Varken stort eller litet	Litet	Balansmått	Antal
Sjukvården	76	16	8	+68	1765
Radio/TV	60	33	7	+53	1754
Polisen	61	27	12	+50	1762
Grundskolan	52	34	14	+38	1748
Dagspressen	42	43	15	+27	1740
Försvaret	30	42	29	+1	1793
Storföretagen	24	44	33	-9	1745
Riksdagen	24	41	35	-11	1744
De fackliga org	23	36	42	-19	1736
Regeringen	24	32	43	-19	1763
Bankerna	19	26	54	-36	1754

Anm: Balansmättet utgörs av andelen stort förtroende minus andelen litet.

Tabell 1 visar utfallet 1992. Rangordningen bygger på storleksordningen av balansmättet, som utgörs av andelen stort förtroende minus andelen litet - ett sammanvägt mått som tar hänsyn till både andelen missnöjda och andelen som uttrycker tilltro till en institution.

Översikten visar tydligt rangordningens uppdelning i två grupper, där ena gruppen är lokaliserad till det positiva fältet och den andra till det negativa. I det positiva fältet, där andelen stort förtroende för en institution är klart större än andelen litet, återfinnes sjukvård, etermedier, polis, grundskola och dagspress, dvs den delen av offentlig sektor som är inriktad på offentlig service och massmedierna.

I det negativa fältet under balansmättets nollstreck, där andelen misstroagna överväger, hittar vi dels institutioner med inriktning mot

politisk verksamhet (riksdag, regering och fackföreningar), dels kommersiella sektorn (banker och storföretag) och försvaret. Den senare gruppen kan sägas ha en högerorienterad värdebas gemensam.

Negativa trender

De förändringar av samhällsförtroendet som ägt rum sedan föregående mätning 1991 kan avläsas ur tabell 2, som ger en översikt av balansmåttén för institutionerna under perioden 1986-1992.

Tabell 2. Förtroendet för samhällsinstitutionerna 1986-1992 (balansmått).

	1986	1988	1989	1990	1991	1992
Sjukvården	+69	+62	+64	+56	+54	+68
Radio/TV	+46	*)	+50	+43	+42	+53
Polisen	+52	+44	+53	+44	+44	+50
Grundskolan	+22	+22	+35	+27	+24	+38
Dagspressen	+8	*)	+28	+17	+4	+27
Försvaret	+13	+14	+15	+11	+3	+1
Storföretagen	+8	+2	+9	+16	-6	-9
Riksdagen	+32	+35	+13	-11	+3	-11
De fackliga org	-6	-11	-12	-23	-23	-19
Regeringen	+36	+24	0	-28	-5	-19
Bankerna	+62	+51	+38	+47	-2	-36
Medelvärde:*)						
Inklusive medier	+31	-	+27	+18	+13	+13
Exklusive medier	+32	+27	+24	+15	+10	+7

* 1988 års mätning av medierna är ej jämförbar med övriga mätpunkter. Av den anledningen ges även två serier av medelvärden: en som inkluderar medierna men där 1988 faller bort, och en för samtliga år som inte inbegriper medierna.

Den största förändringen sedan 1991 gäller förtroendet för bankerna som minskade med 34 balansmåtténheter. Förändringens storlek är

anmärkningsvärd. Tittar vi ytterligare ett år bakåt i tiden och ser på utvecklingen för bankernas del 1990-1992 blir förtroendeförskjutningen exempellös: från en position i förtroendeligans toppskikt till det lägsta balansvärde som SOM-mätningarna av förtroendet någonsin uppmätt.

Försvar och storföretag visar också negativa utvecklingstendenser, om än av betydligt blygsammare kaliber. Samma gäller för regering och riksdag. Efter en tillfällig uppgång valåret 1991 är nu förtroendet för statsstyret nere på de nivåer som var aktuella som bottennoteringar efter förtroenderaset 1988-1990. Riksdagen har behållit sitt lilla förtroendeövertag över regeringen från 1988 genom berg- och dalbaneturerna.

Medietilltro

Utvecklingen sedan föregående år har emellertid inte varit enbart av negativ art. Förtroendet för dagspressen ökade icke obetydligt mellan 1991 och 1992 och är nu tillbaka på den nivå som uppmättes 1989. Å andra sidan visar erfarenheten att förtroendet för dagspressen är relativt rörligt och tenderar att pendla upp och ner. Förtroendet för etermedierna har visat sig vara betydligt mer stabilt, men även här ser vi en viss uppgång sedan förra mätningen. Förtroendet för radio och TV ligger nu på det högsta balansvärde etermedierna haft sedan SOM-mätningarna inleddes.

Utvecklingen för mediernas del har sedan mitten av 1980-talet på det stora hela varit positiv, trots tillfälliga nedgångar. Under samma period har samhällsförtroendet generellt sett sjunkit, vilket framgår av balansmåttens medelvärden. Det ligger nära till hands att tyda mediernas förhållandevis stärkta ställning i ett negativt förtroendeklimat som en indikator på massmediernas roll i tider av turbulens. De senaste fem åren har medfört betydelsefulla förändringar av levnadsvillkoren - både inom och utom landet. Förhållandena i Europa förändrades drastiskt i och med statssocialismens upplösning. EG, och allt som följer av ett eventuellt svenskt medlemskap, har blivit en påtaglig realitet. Väpnade konflikter är inte längre en

utomeuropeisk företeelse. Den ekonomiska kallfronten har varit kännbar för gemene svensk.

I dessa tider har förtroendet för medierna inte bara stått fast utan till och med stärkts. Sannolikt handlar det inte bara om en skärpt betydelse av nyhetskanaler i tider präglade av djupgående förändringar; även massmediernas sociala roll får ökad aktualitet under sådana omständigheter.

En annan faktor som kan ha varit av betydelse för förtroendet för medierna är förtroendeförlusten beträffande statsstyret. Amerikanska statsvetare har pekat på att förtroendeutvecklingen i USA tenderat att försätta press och statsstyre i en motsatsställning: när förtroendet för det ena ökar, minskar förtroendet för det andra (Lipset & Schneider 1987). Man vill förklara detta mönster med den ömsesidiga konflikt som ligger inlagd i de båda institutionernas funktioner i och med pressens traditionellt övervakande och nagelfarande roll gentemot den politiska makten.

Den svenska förtroendeutvecklingen visar ansatser att följa samma mönster. SOM:s mätserie är emellertid fortfarande för kort för att utgöra underlag för slutsatser om ett eventuellt samband mellan förtroendet för medierna och förtroendet för riksdag och regering. Med tanke på olikheterna mellan den amerikanska och svenska nyhetsmediekulturen och mediernas roller i de båda samhällena skulle dock motsvarande tendenser i Sverige initiera intressanta tillskott beträffande problematiseringen av sambandet medier-statsmakt.

Medborgarna och offentliga sektorn

Tilliten för medierna ökade alltså mellan 1991 och 1992. Offentlig service visar motsvarande tendens: förtroendet för sjukvård, polis och grundskola har stärkts sedan 1991. Ökningen är visserligen måttlig, men genomgående för samtliga tre institutioner. Över huvudtaget har utvecklingstendenserna för dessa varit parallella om man ser till variationerna över tid: förtroendet för offentlig service som helhet tenderar att vara jämförelsevis högt - trots kris och nerskärningar.

Två tankegångar anmäler sig: Neds kärningarna inom offentlig verksamhet drabbar inte förtroendet, inte som en omedelbar och/eller oundviklig konsekvens. Vidare, i tider av kris och omvälvningar är det viktigare än någonsin för människor att lita på att den konkreta vardagliga verksamhet, som utgör samhällets bas, fungerar - samma attityd som sannolikt bidrar till att viktig social service generellt åtnjuter högt förtroende. Förtroendeutvecklingen skulle till och med kunna tolkas som ett uttryck för människors behov av att slå vakt om denna verksamhet, att markera dess betydelse i tider av neds kärningar och kalla vindar.

Att en verksamhet ses som oundgänglig för samhället behöver inte innebära att dess förtroendekapital är garanterat. Bankerna har tidigare fått del av höga förtroendeandelar. I likhet med t ex sjukvård och polisväsende torde bankverksamhet betraktas som en fundamental kugge i samhällsmaskineriet. Det mycket påtagliga förtroenderaset för bankernas del kan ses som en fingervisning om att detta inte räcker; om människors beroendeförhållande frestas tillräckligt hårt, om deras egna erfarenheter blir av alltför negativ art och den bild som förmedlas av verksamheten genom framför allt medier ackumulerar tillräckligt mycket graverande invändningar - då brister förtroendet. Och då kan den gäckade tilltron skapa en rekyleffekt som förpassar förtroendet till den jämförelsevis mycket låga nivå som nu blivit fallet för bankernas del.

Förtroendebilder

Helhetsbilden av förtroendet 1992 ser annorlunda ut än tidigare. Jämför vi med motsvarande rangordning 1986 i tabell 2 ser vi flera skillnader. 1986 framträder inga påtagliga grupperingar i förtroendet - institutionerna placerar sig i en gradvis fallande skala. Vidare ligger rangordningsfältet i huvudsak på den positiva sidan av balansmåttets nollstreck. Vi ser inte heller någon strikt uppdelning efter sektor, utan företrädare för de olika institutionstyperna återfinns både i rangordningens över och undre del.

Mellan 1986 och 1992 har således nya mönster uppträtt i förtroendebilden. Dels har en polarisering av samhällsförtroendet växt fram,

dels har spännvidden ökat mellan rangordningens topp och botten. Inom ramarna för denna nya struktur finns en tendens för de olika institutionerna att sorteras efter sektorstillhörighet.

En betydelsefull del av denna omstrukturering faller tillbaka på förändringar av förtroendet för bank, dagspress och statsstyre. Vi skall titta lite närmare på vilka grupper det är som i första hand svarat för förtroendevariationerna i dessa fall.

Bankernas förtroendeminskning

Utgångsläget för bankerna, före den stora förtroendeförlusten, var att män hade marginellt högre förtroende än kvinnor, att de yngsta under 20 år och de äldre hade högre förtroende än andra och att utbildning inte skiktade förtroendet alls (tabell 3).

Tabell 3. Förtroendet för bankerna 1990-1992 efter kön, ålder och utbildning (balansmått).

Kön	1990	1992	Differens i balansmåttenheter 90-92	Antal 90/92
Män	+42	-43	-85	775/927
Kvinnor	+51	-28	-79	748/826
Ålder				
15-19	+63	+2	-61	126/139
20-29	+42	-30	-72	270/318
30-39	+40	-48	-88	256/299
40-49	+46	-50	-96	304/381
50-59	+55	-37	-92	211/262
60-75	+48	-30	-78	323/355
Utbildning				
Låg	+45	-37	-82	609/658
Medel	+48	-28	-76	366/460
Hög	+48	-41	-89	509/632

De senaste två årens förtroendenedgång har framför allt varit kännbar i de etablerade aktiva åldrarna (30-59 år). Utbildning gör mindre skillnad för förtroendeförlusten, kön knappt någon skillnad alls - här har förtroendet minskat relativt likartat i samtliga grupper. Det är således i de grupper där man bland annat ofta gör stora ekonomiska åtaganden som förändringen är mest märkbar.

Att de ekonomiska omständigheterna, både människors egna och de samhälleliga, spelar in när det gäller förtroendet för bankerna är ett antagande som ligger nära till hands. Tabell 4 visar hur synen på den ekonomiska utvecklingen det senaste året hänger ihop med förtroendemåtten och förtroendeförlusten 1990-1992.

Tabell 4. Förtroendet för bankerna efter syn på hur ekonomin har förändrats under det senaste året (balansmätt).

	1990	1992	Differens balansmåttenheter 90-92	Antal 90/92
Egna ekonomin				
Förbättrats	+49	-35	-84	325/264
Ung. densamma	+50	-33	-83	690/829
Försämrats	+40	-40	-80	478/647
Sveriges ekonomi				
Förbättrats	-	-	-	(30)/(8)
Ung. densamma	+51	-20	-71	216/47
Försämrats	+46	-37	-83	1251/1654

Både före och efter förtroenderaset har de som upplevt den ekonomiska utvecklingen som ogynnsam lägre förtroende än andra. Erfarenheten av den egna ekonomin gjorde något större skillnad för förtroendet 1990; 1992 var det synen på Sveriges ekonomi det senaste året som spelade större roll. Synen på rikets ekonomiska utveckling hänger dessutom mer samman med förtroendeförlusten: Den grupp som inte upplevt någon ekonomisk försämring generellt

har tappat något mindre än den grupp som uppger att den ekonomiska krisen satt spår i samhällsekonomin. Någon sådan skiktning finns inte i förhållande till synen på den egna ekonomin. Här har förtroendet för bankerna minskat ungefär lika mycket oavsett om man känt av krisen själv eller inte.

Ett allmänt krismedvetande förefaller med andra ord göra sig gällande när det handlar om misstron gentemot bankerna, ett krismedvetande som spelar något större roll än de egna ekonomiska omständigheterna. Ser vi på hur människors ekonomiska utsikter den närmaste framtiden ter sig, syns samma mönster: synen på den egna ekonomiska utvecklingen betyder mindre för förtroendet än synen på den samhälleliga utvecklingen (tabell 5).

Tabell 5. Förtroendet för bankerna efter syn på hur ekonomin kommer att förändras under det kommande året (balansmått).

Förtroendet	Förbättras	Förblir	
		ung. densamma	Försämras
Den egna ekonomin	-25	-28	-46
Antal	146	764	824
Sveriges ekonomi	-20	-12	-44
Antal	111	305	1293

Ser man förtroende för olika samhällsinstitutioner som ett förhållningssätt hos individen är det rimligt att urskilja tre olika typer av bakomliggande faktorer. Utöver de kunskaper individen har av institutionens dagsaktuella egenskaper finns också hennes beroende av institutionen och hennes syn på dess roll och betydelse i samhället med i bilden (Elliot 1991). Mot bakgrund av det skulle man kunna tolka olikheterna i betydelsen av egen ekonomi och samhällets ekonomi som att beroendefaktorn i detta fall spelat något mindre roll än den faktor som rör institutionens samhälleliga funktion.

Dagspressens variationer

Förtroendet för dagspressen har som tidigare framgått alltid varierat i högre grad än förtroendet för etermedierna, som vanligtvis visat ett stabilare mönster, dvs stadigt högt. En analys av utvecklingen i olika åldersgrupper visar att samtliga åldersgrupper har varierat i förtroendet för pressen, men de grupper som varit rörligast är de yngre under 30 år och de äldsta över 60 år. Den återhämtning av förtroendet som ägt rum 1991-1992 syns dessutom även i en grupp som annars varit relativt stabil när det gäller tilliten till dagspressen: de i 50-åren. Efter 1986 har de yngre alltid haft högre förtroende för dagspressen än övriga åldersgrupper, oavsett upp- eller nedgångar i nivån.

En analys av grupper av olika utbildning visar inte samma skillnader beträffande variationerna i förtroendet. Den senaste uppgången är ungefär lika stor oavsett vilken utbildning man har. Sett över hela perioden har emellertid gruppen med mellan hög utbildning varit den mest rörliga och de med låg utbildning den minst rörliga.

När det gäller partisympati har de moderata partianhängarna haft större förtroende för dagspressen än socialdemokratiska sympatisörer, åtminstone sedan 1989. Förtroendeuppgången mellan 1991 och 1992 är emellertid mer påtaglig bland de socialdemokratiska partianhängarna än bland de moderata. Båda partisympatisörsgруппerna är över huvudtaget rörligare beträffande förtroendet jämfört med övriga. Miljöpartisterna har varit relativt stabila i sitt förtroende. Det var den enda partisympatisörsgруппen som inte tappade förtroende för dagspressen under nedgångsperioden 1989-1991. Det är också den enda gruppen som tappat i förtroende under uppgången 1991-1992, även om förändringen är liten.

Med andra ord: De grupper som står för dagspressens förtroendevariationer i första hand är de unga och de gamla, de med medelhög utbildning samt anhängarna till de två stora politiska partierna. Det är också tydligt att betydelsen av både ålder och utbildning har förändrats sedan 1986. Ålder skiftar förtroendet för dagspressen i ökad utsträckning, utbildning i minskad.

Sedan 1986 har utbyggnaden av kabel-TV medfört att växande grupper haft tillgång till kabel- och satellitkanaler och därmed en annan form av mediekultur än vad svenskar traditionellt varit vana vid. 1986 hade tillgång till kabel-TV ingen betydelse för förtroendet för dagspressen. 1989 uppvisade emellertid de med kabel-TV något större förtroende, en skillnad som visat sig konstant sedan dess. Samma tendens gäller beträffande förtroendet för etermedierna: kabel-TV-innehavarna har ett oftast marginellt men konstant förtroendeövertag gentemot övriga.

De senaste årens kabel-TV-expansion förefaller med andra ord hänga ihop med en något gynnsammare inställning till medier generellt. Det ligger nära till hands att i detta se uttryck för en ökad förtrogenhet med massmedier, en förtrogenhet som stimuleras av ett växande utbud av medier.

Den politiska makten

Utvecklingen allmänt när det gäller förtroendet för regering och riksdag är att förtroendeuppgången 1990-1991, i samband med att regeringen Bildt tillträdde, var ett tillfälligt mellanspel. Nu är förtroendet tillbaka på samma nivå som 1990.

Tabell 6. Förtroendet för regeringen och riksdagen efter partisympati (balansmått).

	1992		Differens 91-92		Antal	
	Regering	Riksdag	Regering	Riksdag	Regering	Riksdag
v	-69	-28	-21	-4	76	76
s	-50	-17	-31	-28	711	703
c	+2	+9	+5	+4	107	104
fp	+24	+16	+5	-10	125	124
m	+42	+10	+3	-11	366	365
kds	+14	+13	-4	+8	49	47
mp	-55	-40	-14	-38	60	60
nyd	-33	-37	+12	-2	190	188

Beträffande regeringen faller emellertid detta tillbaka på framför allt de socialdemokratiska partisympatisörerna (tabell 6). Även vänsterpartister och miljöpartister har tappat förtroende. Sympatisörerna till de etablerade borgerliga partierna behöll sitt förtroende från 1991 i oförändrad storleksordning.

När regeringen Carlssons stora förtroenderas inträffade 1988-1990 slog detta igenom i samtliga grupper utom bland de mest partiidentifierade socialdemokratiska partianhängarna (Elliot 1991). Betydelsen av partiidentifikation bland socialdemokrater är annorlunda när det gäller den senaste förtroendeförändringen: ju starkare socialdemokratisk övertygelse, desto större förtroendeförlust för regeringen Bildt.

När det gäller förändringen av förtroendet för riksdagen är det mer blandad giv. De miljöpartistiska partisympatisörerna har blivit mest desillusionerade beträffande riksdagens arbete, socialdemokratiska anhängare har även de tappat en del. Men också moderata och folkpartistiska sympatisörer ställer sig mer tveksamma jämfört med mätningen 1991.

Kriser och förtroende

Vi har således sett att flera samhällseliga institutioner omvärderats av stora grupper medborgare. Framför allt har den politiska makten och bankerna fått kännas vid en reviderad syn under de senaste fyra-fem åren. Samtidigt är svensken mer mån idag om att ge uttryck för tilltro till offentlig service och massmedier. Huruvida detta är bestående omstruktureringar av förtroendebilden och i vilken utsträckning det är en följd av kriser och omvälvningstider får den framtida utvecklingen utvisa.

Referenser

- Elliot, Maria (1991): *Förtroendekapital i förskingring. Om svenskarnas samhällstilltro*. SIM-rapport 2/91. Svensk Informations Mediecenter.
- Lipset, Seymour and William Schneider (1987): *The Confidence Gap. Business, Labor, and Government in the Public Mind*. Johns Hopkins.

Tilltro på tillväxt?

MARIA ELLIOT

Det svenska samhällsklimatet har blivit frostigare sedan mitten av 1980-talet – åtminstone om man ser till allmänhetens förtroende för samhällsinstitutionerna. Förtroendet har gradvis minskat sedan SOM-mätningarna av samhällsförtroendet inleddes 1986. Då uppvisade samtliga undersökta elva institutioner med undantag av en ett överskott på tilltro, dvs den andel av allmänheten som uttryckte tilltro var större än motsvarande andel som hyste misstro. 1992 uppvisade fem av institutionerna ett överskott på misstro.

Utvecklingen har emellertid inte varit likartad för de olika institutionerna. Det är framför allt regering och riksdag samt banker som fått kännas vid kraftiga nedgångar av förtroendet. Förtroendet för de fackliga organisationerna sjönk fram till 1990. Den offentliga sektorn har haft en tillfälliga nedgång, som dock vände 1992. Förtroendet för massmedierna, framför allt dagspressen, har varierat, men även här kunde man notera en viss uppgång 1992. Storföretagen och försvaret och också haft växlande konjunkturer, men efter 1990 har utvecklingen varit negativ.

Samhällsförtroendet

Vid den senaste SOM-mätningen av förtroendet 1993 rangordnar sig offentlig sektor (sjukvård, polis och grundskola) högst tillsammans med etermedierna (tabell 1). Utgångspunkten för rangordningen är skillnaden mellan den del som visar tilltro för en institution (anger mycket stort eller ganska stort förtroende) och den andel som ger uttryck för misstro (anger mycket litet eller ganska litet förtroende). Resultatet blir ett balansmått, som tar hänsyn både till den tilltro och den misstro som kommer en institution till godo/ondo.

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 1993 (procent, balansmätt).

	Stort	Varken stort eller litet	Litet	Balans- mätt	Antal
Sjukvården	75	17	8	+68	1823
Polisen	62	28	11	+51	1820
Radio/TV	53	40	8	+45	1802
Grundskolan	50	38	12	+38	1782
Försvaret	34	42	24	+10	1794
Dagspressen	29	47	24	+5	1796
Svenska kyrkan	30	44	26	+4	1800
Storföretagen	25	47	28	-3	1788
Riksdagen	21	45	34	-14	1800
De fackliga org	21	39	40	-18	1790
Regeringen	22	31	47	-25	1819
Bankerna	18	29	54	-36	1813

Anm: Balansmättet utgörs av andelen stort förtroende minus andelen litet.

Beträffande försvaret överväger tilltron marginellt över misstron; när det gäller dagspressen, den svenska kyrkan och storföretagen är andelarna tilltro och misstro ungefär lika stora.

Riksdagen och de fackliga organisationerna präglas av misstro i högre grad än tilltro; när det gäller regeringen och bankerna är andelen som uttrycker litet förtroende klart i majoritet.

En jämförelse med balansmåten från tidigare års SOM-mätningar visar att förtroendet inte förändrats i särskilt stor utsträckning det senaste året (tabell 2). Dagspressen visar den största förändringen – en negativ utveckling från balansmätt +27 till +6. Samma tendens, fast inte lika påtaglig, syns beträffande radio/TV. Förändringen ter sig emellertid inte särskilt uppseendeväckande om man tittar på tidigare års balansmätt: Förtroendet för dagspressen har pendlat i samma storleksordning som den senaste förändringen vid flera tillfällen under mätperioden; förtroendet för etermedierna har nu återtagit sitt normalläge efter en tillfällig uppgång förra mätningen.

Övriga förändringar som kan anses signifikanta är av mindre dignitet och gäller grundskolan och regeringen, som tappat något, samt storfö-

retagen och försvaret, som ökat något. Beträffande de övriga institutionerna har utvecklingen (tillfälligt?) stabiliserats. Det betyder att den mycket kraftiga nedgång, som förtroendet för bankerna genomgått de senaste två åren, nu planat ut.

Tabell 2 Förtroendet för samhällsinstitutioner 1986-1993 (balansmått).

	1986	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Sjukvården	+69	+62	+64	+56	+54	+68	+68
Polisen	+52	+44	+53	+44	+44	+50	+51
Radio/TV	+46	*)	+50	+43	+42	+53	+45
Grundskolan	+22	+22	+35	+27	+24	+38	+38
Försvaret	+13	+14	+15	+11	+3	+1	+9
Dagspressen	+8	*)	+28	+17	+4	+27	+6
Storföretagen	+8	+2	+9	+16	-6	-9	-3
Riksdagen	+32	+35	+13	-11	+3	-11	-15
De fackliga org	-6	-11	-12	-23	-23	-19	-19
Regeringen	+36	+24	0	-28	-5	-19	-27
Bankerna	+62	+51	+38	+47	-2	-36	-37
Medelvärde:*)							
Inkl medier	+31	-	+27	+18	+13	+13	+11
Exkl medier	+32	+27	+24	+15	+10	+7	+7

* 1988 års mätning av medierna är ej jämförbar med övriga mätpunkter. Av den anledningen ges även två serier av medelvärden: en som inkluderar medierna men där 1988 faller bort, och en för samtliga år som inte inbegriper medierna.

Anm: Svenska kyrkan utgår då mätpunkter saknas före 1993. Siffrorna för 1993 bygger på en mängd som anpassats till de övriga åren för jämförbarhetens skull, vilket innebär att utländska medborgare och åldersgruppen 76-80 år exkluderats.

Olika referensramar – samma förtroende?

Förtroendet för en samhällsinstitution kan betraktas som en funktion av individens förväntningar, behov och erfarenheter, direkta och indirekta. Olika politiska, sociala och kulturella sammanhang utgör olika kontexter för samhällsförtroendet – inte bara genom att institutionerna i sig fungerar på olika sätt utan också genom att referensramarna för allmänhetens bedömningar varierar.

Av den anledningen kan man förvänta sig att människor som har en annan bakgrund än den svenska förhåller sig annorlunda till de svenska samhällsinstitutionerna. Utöver att deras relationer till det svenska samhället skiljer sig från de flesta svenskars, har invandrare också med sig andra referensramar i bagaget.

En jämförelse mellan grupper som tillbringat sin huvudsakliga uppväxt antingen i Sverige, utanför Sverige men inom Norden och slutligen utanför Norden visar också att det finns skillnader (tabell 3).¹ Balansmåttén bland de som växt upp utanför Sverige är lägre för de flesta institutionerna jämfört med de med svensk uppväxt och insocialisering.

Tabell 3 Förtroendet för institutioner efter uppväxtland (balansmått).

Uppväxt i Sverige		Uppväxt utom Norden		Uppväxt i Norden	
Sjukvården	+68	Sjukvården	+63	Sjukvården	+68
Polisen	+51	Radio/TV	+33	Polisen	+51
Radio/TV	+45	Polisen	+16	Grundskolan	+45
Grundskolan	+38	Grundskolan	+14	Radio/TV	+38
Försvaret	+9	Försvaret	+9	Svenska kyrkan	+9
Dagspressen	+6	Dagspressen	-4	Försvaret	+6
Svenska kyrkan	+3	Svenska kyrkan	-10	Dagspressen	+3
Storföretagen	-3	Bankerna	-11	Fackföreningarna	-3
Riksdagen	-15	Riksdagen	-12	Storföretagen	-15
Fackföreningarna	-19	Fackföreningarna	-13	Riksdagen	-19
Regeringen	-27	Storföretagen	-15	Regeringen	-27
Bankerna	-37	Regeringen	-22	Bankerna	-37
Medelvärde	+11		+4		0

Särskilt låga är balansmåttén bland våra nordiska grannar: stora delar av offentlig sektor och de politiska institutionerna (polis och grundskola respektive fackföreningar, regering och riksdag) får ungefär samma skattning som bland svenskar, men beträffande övriga institutioner är förtroendet lägre. De utomnordiska invandrarna är betydligt mer skeptiskt inställda till framför allt polisen än vad svenskar är, men har en gynnsammare inställning till banker. Beträffande massmedier, skola, kyrka och storföretag är förtroendet lägre; beträffande sjukvård, försvar, riksdag och regering har man ungefär samma förtroende som de som växt upp i Sverige.

Balansmåttan är således generellt lägre bland invandrare än bland svenskar, men rangordningen visar sig ändå vara ungefär densamma. I samtliga grupper finns sjukvård, polis, radio/TV och grundskola i övre fältet, försvar, dagspress och kyrka i mittfältet och politiska och ekonomiska institutioner i nedre fältet. I så måtto har invandrare och svenskar samma uppfattning om det svenska samhället – även om de faktorer som påverkar uppfattningen sannolikt skiljer sig mellan grupperna.

Förtroendet för massmedierna

I 1993 års SOM-studie undersöktes också allmänhetens förtroende för de svenska massmedierna (tabell 4).

Tabell 4 Förtroendet för de svenska massmedierna 1993 (procent, balansmått).

	Stort	Varken stort eller litet	Litet	Balans- mått	Antal
Riksradiön	69	27	4	+65	1769
Sveriges Television	65	30	5	+61	1802
TV4	56	36	8	+48	1738
Den lokala morgonpressen	52	39	9	+43	1760
P4	46	43	11	+35	1740
Morgonpressen i Stockholm	28	54	18	+10	1526
Kvällspressen	15	38	48	-33	1715

Tidigare studier har visat att etermedier på riksnivå regelmässigt får det bästa utfallet, oavsett om det gäller förtroende generellt eller tillit till innehållet (se t ex Elliot 1989, 1991). Mönstret håller fortfarande streck. Riksradiön och Sveriges Television får de högsta balansmåttan. TV4, lokalpressen och P4 (fd lokalradiön) placerar sig i ett mittskikt. Beträffande Stockholms morgontidningar, Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet, matchar inte balansmättet riktigt deras traditionella image som rikstidningar med generell relevans: mediepubliken i stort visar endast en blygsam överskjutande andel tilltro. För kvällstidningarnas del är andelen misstro bland allmänheten betydligt större än andelen tilltro.

Förtroendeförändring och förtroendenivå

Från redovisningen av förtroendet för samhällsinstitutionerna vet vi att utvecklingen mellan mätpunkterna 1990 och 1993 varit negativ för pressens del, medan förtroendet för radio/TV som institution låg på ungefär samma nivå 1990 jämfört med 1993.

Förtroendet för medierna som samhällsinstitution behöver emellertid inte utgöra summan av förtroendet för enskilda medietyper. Det är rimligt att tänka sig att förtroendet på en övergripande, abstrakt institutionsnivå och förtroendet på den mer konkreta nivån, som t ex riksradien, lokalpressen och P4 utgör, bygger på olika premisser. Huvudtendensen från institutionsnivå borde inte avvika på medienivå, men enskilda medietyper kan uppvisa mönster som inte kommer till uttryck på institutionsnivån.

En jämförelse av 1993 års siffror med motsvarande data från 1990 visar att huvudtendensen mycket riktigt slår igenom även på medienivån: förtroendet för pressen är lägre 1993 än 1990 (tabell 5). Men vi ser också att nedgången har en benägenhet att gälla även etermedierna – skillnaderna är mycket små när det gäller riksetermedierna (beträffande STV icke-signifikant), men genomgående². För lokalradios del är förtroendeminskningen mer påtaglig: här finns den största förändringen av de redovisade medierna. För pressens del är förtroendeminskningarna ungefär lika stora för lokalpressen, riksmorgonpressen och kvällspressen.

Tabell 5 Förtroendet för de svenska massmedierna 1990 och 1993 (balansmått).

	1990	1993	Diff
Riksradien	+71	+65	-6
Sveriges Television	+61	+60	-1
Den lokala morgonpressen	+55	+43	-12
Lokalradion/P4	+50	+35	-15
Morgonpressen i Stockholm	+19	+9	-10
Kvällspressen	-24	-33	-9

Anm: 1993 års datamängd är anpassad till 1990 för jämförbarhetens skull, vilket innebär att utländska medborgare och åldersgruppen 76-80 år exkluderas.

Förtroendeförskjutningar i grupper

Vilka grupper har i första hand minskat sitt förtroende när det gäller den mediekategori som visar de största förändringarna, dvs lokalmedierna? (Tabell 6)

För lokalpressens del finns inte några större skillnader när det gäller ålder. Männen har tappat sitt förtroende i något större utsträckning än kvinnorna, men skillnaderna är små. Samma gäller olika utbildningsgrupper, även om det finns en tendens för de medelutbildade att ha tappat mer än övriga. Tittar vi på grupper med olika läsvanor visar de mer lästata grupperna en större förtroendenedgång än de som läser mer sällan än fyra dagar i veckan eller inte alls. Andelen av allmänheten som regelbundet läser lokalpress mer än tre dagar i veckan har också minskat något i storlek under samma period.

Tabell 6 Förändringen av förtroendet för lokalpress och lokalradion/P4 1990-1993 (balansmått).

LOKALPRESSEN	1990	1993	Diff
Kön:			
Män	+56	+41	-15
Kvinnor	+54	+44	-10
Ålder:			
15-29	+59	+44	-15
30-49	+53	+41	-12
50-75	+57	+43	-14
Utbildning:			
Låg	+54	+42	-12
Medel	+58	+41	-17
Hög	+54	+44	-10
Läsning:			
6-7 dagar/veckan	+64	+51	-13
4-5 dagar/veckan	+50	+40	-10
1-3 dagar/veckan	+35	+33	-2
lcke-läsning	+12	+11	-1

Tabell 6 Fortsättning

LOKALRADION/P4	1990	1993	Diff
Kön:			
Män	+46	+34	-12
Kvinnor	+56	+35	-21
Ålder:			
15-29	+41	+29	-12
30-49	+52	+35	-17
50-75	+61	+40	-21
Utbildning:			
Låg	+64	+50	-14
Medel	+53	+32	-21
Hög	+32	+20	-12
Lyssnande:			
Dagligen	+72	+59	-13
5-6 dagar/veckan	+63	+40	-23
3-4 dagar/veckan	+73	+35	-38
1-2 dagar/veckan	+49	+23	-26
Mer sällan	+37	+22	-15
Aldrig	+3	-9	-12

Överlag är skillnaderna relativt små mellan olika grupper när det gäller minskningen av förtroende för lokalpressen. När det gäller lokalradion är skillnaderna större och slår igenom i samtliga grupper, samtidigt som lyssnandet totalt har ökat något mellan 1990 och 1993. Kvinnor har förlorat mer av sitt förtroende för lokalradion än vad män har gjort. Nedgången ökar dessutom med ålder – det är de äldre som har tappat mest och de yngre som har tappat minst. Liksom beträffande lokalpressen är det de medelutbildade som i första hand har minskat sitt förtroende. Vidare har de som lyssnar medelmycket – ett par gånger i veckan – förlorat mer förtroende än övriga. De som förlorat minst förtroende för lokalradion är dels de dagliga lyssnarna, dels de som lyssnar sällan eller aldrig.

I stort är mönstret för förtroendeminskningen olika för lokalpressen och lokalradion. Någon generell mediemisstro är det således inte fråga om – olika mediers förtroende har olika publikbas, och när det sker förändringar är det för varje medium unika faktorer som ligger bakom.

Noter

1. I analysen används den geografiska lokaliseringen av svarspersonernas huvudsakliga uppväxt i stället för medborgarskap, eftersom många invandrare har svenskt medborgarskap. Det intressanta i det här sammanhanget är inte den formella nationaliteten, utan de sociala, politiska och kulturella rötter som en individ har och var den grundläggande samhällsliga insocialiseringen ägt rum.
2. Betraktar vi sammantaget tendenserna för de olika etermedierna som en indikator på en nedgång av förtroendet mellan 1990 och 1993 kan vi tolka det på två sätt. Antingen utgör förtroendet för Sveriges Television den huvudsakliga delen av förtroendet för etermedier på institutionsnivå – eftersom förskjutningarna av balansmåten mellan de två mätpunkterna är av likartad storleksordning för institutionen och för Sveriges Television på medienivån. Eller så finns det rörelser i förtroendet på medienivå som inte slår igenom i förtroendet på institutionsnivå, eftersom det senare baseras på andra grunder än medieförtroendet. De data som redovisas här räcker inte som underlag för att avgöra vilken tolkning som är riktig. Båda kan för övrigt vara giltiga samtidigt. Tills vidare får vi nöja oss med att se utfallet av jämförelsen mellan utvecklingen på medienivå och motsvarande utveckling på institutionsnivå som en indikator på att de båda förtroendenivåerna kan existera delvis separat från varandra.

Referenser

- Elliot, Maria (1989): "Mediernas trovärdighet". I: Lennart Weibull och Karin Björqvist (red): *Dagspressen och dess läsare*. Göteborg: Almqvist & Wiksell International.
- Elliot, Maria (1991): *Förtroendekapital i förskingring*. SIM-rapport 2/91. Svensk Informations Mediecenter.

Förnyat samhällsförtroende

MARIA ELLIOT

SOM-undersökningarna har fortlöpande studerat utvecklingen av det svenska samhällsförtroendet sedan mätserien startade vid mitten av 1980-talet. På det stora hela har bilden varit rätt luguber. Tilltron till flera centrala samhällsinstitutioner har minskat påtagligt. Det genomsnittliga förtroendet för de institutioner som ingår i undersökningen sjönk stadigt fram till 1992.

1992-1993 föreföll förtroendenedgången att bromsas. Den senaste SOM-mätningen visar att det inte var någon tillfällig utplaning av den negativa trenden. Mellan 1993 och 1994 vände utvecklingen för praktiskt taget samtliga undersökta institutioner. För ett flertal visar siffrorna för 1994 det högsta förtroende som noterats sedan mätserien inleddes 1986.

Samhällsförtroendet 1994

I undersökningen ingår institutioner från flera olika samhällsområden: ekonomiska sektorn (banker och storföretag), massmedier (dagspress och radio/TV), offentlig sektor med inriktning på social service (sjukvård, polis och grundskola), statsstyret (riksdag och regering) samt försvaret, de fackliga organisationerna, svenska kyrkan och domstolarna (de två senare har bara undersökts de senaste åren).

Vid SOM-mätningen 1994 rangordnade sig de undersökta samhällsinstitutionerna förtroendemässigt med sjukvård och polis i topp och banker och de fackliga organisationerna lägst (tabell 1). (Rangordningen bygger på skillnaden mellan den andel som visar tilltro för en institution - dvs som anger att de har mycket stort eller ganska stort förtroende - och den andel som uttrycker misstro - dvs som anger mycket litet eller ganska litet förtroende. Det balansmått som detta resulterar i väger alltså in både den tilltro och den misstro som allmänheten hyser för institutionen.)

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 1994 (procent, balansmått)

	Stort	Varken stort eller litet	Litet	Balans- mått	Antal
Sjukvården	81	15	4	+77	1668
Polisen	71	21	8	+63	1661
Radio/TV	54	40	7	+47	1648
Grundskolan	56	34	10	+47	1635
Domstolarna	53	31	16	+37	1652
Regeringen	42	41	17	+26	1663
Försvaret	42	42	16	+26	1646
Riksdagen	41	43	16	+25	1646
Storföretagen	35	48	17	+18	1638
Dagspressen	33	49	18	+15	1637
Svenska kyrkan	35	43	22	+13	1643
Bankerna	27	38	36	-9	1658
De fackliga org	24	43	33	-10	1635

Ann: Balansmättet utgörs av andelen stort förtroende minus andelen litet.

Grundskola, etermedier och domstolar åtnjuter också jämförelsevis högt förtroende, medan förtroendet för regering, försvar, riksdag, storföretag, dagspress och svenska kyrkan ligger något lägre. För samtliga dessa institutioner gäller att andelen med stort förtroende är större än andelen med litet förtroende, vilket inte är fallet med bankerna och fackföreningarna. Här överväger misstron något.

Det generella mönstret är att offentlig service och etermedier åtnjuter högst förtroende. Detta är en omständighet som vi känner igen från tidigare mätningar - sjukvård, polis och radio/TV har alltid rangordnats högst när det gäller svenska allmänhetens samhällsförtroende.

Förtroendeförändringar

Samtliga institutioner utom etermedierna kan tillgodoräkna sig ett ökat förtroende sedan förra mätningen 1993 (tabell 2). Störst är förändringarna för regeringen och riksdagen; bankerna, storföreta-

gen och försvaret visar också substantiella positiva förändringar. För övriga institutioner är ökningen relativt måttlig, men entydig. Det är enbart radio/TV som ligger kvar på samma nivå som förra mätningen.

Tabell 2 Förtraendet för samhällsinstitutioner 1986-1994 (balansmått)

	1986	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Sjukvården	+69	+62	+64	+56	+54	+68	+68	+76
Polisen	+52	+44	+53	+44	+44	+50	+51	+63
Radio/TV	+46	*	+50	+43	+42	+53	+45	+46
Grundskolan	+22	+22	+35	+27	+24	+38	+38	+46
Försvaret	+13	+14	+15	+11	+3	+1	+9	+25
Regeringen	+36	+24	0	-28	-5	-19	-27	+25
Riksdagen	+32	+35	+13	-11	+3	-11	-15	+23
Storföretagen	+8	+2	+9	+16	-6	-9	-3	+18
Dagspressen	+8	*	+28	+17	+4	+27	+6	+14
De fackliga org	-6	-11	-12	-23	-23	-19	-19	-11
Bankerna	+62	+51	+38	+47	-2	-36	-37	-11
Medelvärde:*								
Inkl medier	+31	-	+27	+18	+13	+13	+11	+29
Exkl medier	+32	+27	+24	+15	+10	+7	+7	+28

* 1988 års mätning av medierna är ej jämförbar med övriga mätpunkter. Av den anledningen ges även två serier av medelvärden: en som inkluderar medierna men där 1988 faller bort, och en för samtliga år som inte inbegriper medierna.

Ann: Siffrorna för 1994 bygger på en datamängd som anpassats till de övriga åren för jämförbarhetens skull, vilket innebär att (till skillnad från tabell 1) utländska medborgare och åldersgruppen 76-80 år exkluderats. Svenska kyrkan och domstolarna utgår ur jämförelsen över tid, då mätpunkter saknas före 1993 respektive 1994.

Jämför man bakåt över åren innebär 1994 års siffror att offentlig service idag åtnjuter högre förtroende än någonsin tidigare under mätperioden. Samma gäller försvaret och storföretagen. Tillsammans med bankerna har försvaret och storföretagen därmed brutit den recession som präglat förtroendet för dessa institutioner efter 1990 - även om bankerna fortfarande ligger på en betydligt lägre nivå än under glansperioden före "affärerna" och räntekrascherna.

Att förtroendeförändringarna mellan 1993 och 1994 är mest påtagliga beträffande regering och riksdag kan föras tillbaka på riksdagsvalet 1994, som ägde rum strax innan SOM-undersökningen genomfördes. Riksdagsvalet medförde ett regeringsskifte, och liksom vid förra regeringsskiftet 1991 avsatte det omedelbart spår i förtroendet för statsstyret.

Samhällsförtroende och partisympati

De olika institutionernas förtroendebas i allmänheten beror - inte oväntat - mycket på partisympati (tabell 3). I vissa fall slår skiljelinjerna mellan de politiska blocken igenom: Förtroendet för banker, storföretag, försvar, domstolar och svenska kyrkan vilar i första hand på borgerliga partisympatisörer, medan förtroendet för fackföreningarna främst faller tillbaka på vänsterpartistiska och socialdemokratiska anhängare.

Tabell 3 Förtroendet för samhällsinstitutioner efter partisympati 1994 (balansmått)

	v	s	c	fp	m	kds	mp
Regeringen	+14	+40	+17	+43	+17	+24	+5
Polisen	+50	+64	+70	+69	+70	+73	+53
Sjukvården	+68	+80	+77	+82	+75	+71	+67
Försvaret	-5	+25	+38	+23	+40	+26	+6
Riksdagen	+19	+36	+20	+36	+18	+24	+5
Bankerna	-34	-7	-7	+2	-12	+9	-16
Dagspressen	+9	+15	+19	+34	+12	-2	+17
De fackl org	+7	+13	-18	-21	-46	-33	-7
Radio/TV	+44	+55	+50	+54	+37	+32	+44
Grundskolan	+49	+51	+57	+57	+37	+39	+37
Storföretagen	-14	+8	+21	+43	+45	+24	+2
Svenska kyrkan	-5	+9	+27	+33	+15	+40	+19
Domstolarna	+40	+36	+40	+61	+40	+33	+31
Medelvärde	+19	+33	+32	+40	+27	+28	+20
Minsta antal svarspersoner	110	663	115	128	345	53	84

Men vissa institutioner kan visa en blandad bas. Offentlig service har en bred förankring bland samtliga partier med undantag för vänsterpartister och miljöpartister. De som sympatiserar med v och mp är å andra sidan överlag mest kallsinniga när det gäller samhällsförtroende - de har minst förtroende generellt för de olika samhällsinstitutionerna. De med den varmaste attityden är framför allt folkpartister och i viss mån socialdemokrater. Detta kommer bland annat till uttryck i förtroendet för regering och riksdag, som strax efter riksdagsvalet var klart högst bland dessa två sympatisörsgupper.

Blandad partibild

Förändringarna av förtroendet mellan 1993 och 1994 i olika sympatisörsgupper visar tydligt att det kraftigt ökade förtroendet för regering och riksdag beror på regeringsskiftet (tabell 4). Ökningen faller till övervägande delen tillbaka på socialdemokrater och vänsterpartister. Men också folkpartiet visar påtagliga ökningarna i förtroendet efter regeringsskiftet, samtidigt som andra borgerliga partier inte tappat nämnvärt i förtroende.

Tabell 4 Förtroendeförändringar efter partisympati 1993-1994 (differens balansmått respektive år)

	v	s	c	fp	m	kds	mp
Regeringen	+80	+105	+10	+43	-28	+1	+48
Polisen	+48	+11	+11	+13	+15	+1	+13
Sjukvården	+3	+7	+2	+20	+7	-4	+8
Försvaret	+26	+23	+17	+12	+13	+5	+8
Riksdagen	+56	+62	+19	+37	+3	+19	+31
Bankerna	+36	+30	+41	+45	+10	+50	+29
Dagspressen	-3	+7	+14	+30	+6	+2	+32
De fackl org	-10	+5	+23	+19	+8	+1	+10
Radio/TV	+5	0	+16	+20	+3	-21	-7
Grundskolan	+32	+5	+22	+22	+3	0	-1
Storföretagen	+43	+25	+27	+37	+14	+17	+12
Svenska kyrkan	+1	+10	+2	+24	+3	-6	+15

Ann: Förändringarna för v, kds och mp bygger på ett relativt litet antal svars personer.

Detta behöver inte betyda att också borgerliga partisympatisörer har större förtroende för en socialdemokratisk regering än en borgerlig. Eftersom undersökningen gjordes kort efter regeringsskiftet är det inte självklart vilken regering/riksdag som svarspersonerna haft i tankarna då de svarade på frågan. Det troliga är att socialdemokraterna uttryckt sina förhoppningar på den tillträdande regeringen, medan många borgerliga sympatisörer gett sitt erkännande till den avgående regeringen¹.

När det gäller det allmänt ökade förtroendet 1993-1994 finns inte heller någon entydig skiktning efter partisynpati. De tydliga ökningarna av förtroendet för storföretag, banker och försvar 1993-1994 har olika partiförankring. När det gäller försvaret är det främst vänsterpartister och socialdemokrater som står för förstärkningarna. Förtroendet för bankerna visade störst återhämtning bland folkpartister och kds:are och minst bland moderater. Uppgången av förtroendet för storföretagen, slutligen, syns tydligare bland vänsterpartister än övriga; även här visar moderata partisympatisörer en mindre gynnsam utveckling än övriga.

Det ökande samhällsförtroendet generellt 1993-1994 syns tydligast bland framför allt folkpartister. Här har förtroendet växt relativt mycket beträffande nästan samtliga institutioner. Men vänsterpartistiska partisympatisörer har också de ökat sitt förtroende i större utsträckning än andra grupper, trots att de fortfarande tillhör dem som hyser störst misstro mot samhällets institutioner. De som visade den svalaste förtroendeutvecklingen under det generella förtroendeuppsvinget tillhör främst moderaterna och kds.

Not

1. Förra regeringsskiftet, 1991, resulterade i en mer entydigt partipolitiserad förtroendeförändring. De borgerliga ökade sitt förtroende påtagligt, medan socialdemokraternas förtroende sjönk. Att inte dessa mekanismer syns lika tydligt efter regeringsskiftet 1994 kan bero på att undersökningen detta år gjordes tätare in på valet än undersökningen 1991. Detta kan ha bidragit till att göra svarspersonerna osäkra på vilken regering/riksdag som frågan om förtroendet gällde.

FÖRÄNDERLIGT FÖRTROENDE

LENNART WEIBULL OCH SÖREN HOLMBERG

Ett demokratiskt samhälle grundas på ömsesidigt förtroende mellan medborgare, liksom mellan medborgare och samhällsinstitutioner. Ett auktoritärt system präglas snarast av medborgarnas misstro mot varandra och mot myndigheter och andra statsorgan, särskilt mot verksamheter som används represivt, t ex polis, militär och massmedier. Förtroendet för samhällsorganen i en demokrati varierar naturligtvis mellan olika människor och kan växla över tid, men en demokratisk utveckling kräver att medborgarna åtminstone i princip sluter upp kring demokratiskt tillsatta organ, eller att det i varje fall inte råder en förhärskande misstro mot statsfunktionerna.

Många studier har visat att förtroendet för samhällets politiska institutioner har minskat. I slutet av 1960-talet uttyckte knappt 30 procent av svenskarna misstro mot politiker, två decennier senare var siffran nästan 60 procent (Holmberg, 1990). Trenden är likartad, men inte lika uttalad i många västerländska demokratier (jfr Lipset och Schneider, 1983).

Utvecklingen i allmänhetens samhällsförtroende uppvisar samtidigt betydande skillnader beroende på vilken typ av institution bedömningen gäller (Börjesson och Weibull, 1990). SOM-undersökningarna har sedan starten 1986 sökt belysa sådana skillnader (t ex Elliot, 1993, 1994a, 1995). Det har då visat sig att sjukvården genomgående åtnjuter ett mycket högt förtroende, medan t ex de fackliga organisationerna rangerar förhållandevis lågt.

Syftet med följande översikt är inte att detaljredovisa allmänhetens förtroende för enskilda samhällsinstitutioner utan att belysa förändringsmönstren under ett decennium 1986-1995. Är det för denna period möjligt att finna några generella tendenser i allmänhetens förtroende? Och vad är det i så fall som legat bakom förändringarna?

Förtroendebedömningar 1995

De första förtroendemätningarna i SOM-undersökningarnas mätserie avsåg elva samhällsinstitutioner. Senare har mätningen byggts ut och hösten 1995 ställdes frågor om sammanlagt fjorton olika institutioner. De representerar politik (riksdag och regering), ekonomi (storföretag, banker och fackliga organisationer), offentlig service (sjukvård, polis, skola), medier (dagspress och radio/TV) samt försvaret. Dessa elva institutioner har funnits med i mätningen sedan 1986. Fr o m 1994 års mätning inkluderades rättsväsende (domstolarna) och Svenska kyrkan. År 1995 tillkom kungahuset.

Rangordningen av de undersökta samhällsinstitutionerna överensstämmer i hög grad med motsvarande från 1994. Sjukvården ligger klart förankrad i toppen. Högt förtroende åtnjuter även polisen, radio/TV och grundskolan i nu nämnd ordning. I botten finns de fackliga organisationerna, regeringen och bankerna (tabell 1).

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 1995 (procent, balansmått)

	Mycket stort	Ganska stort	Varken stort eller litet	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmått
Sjukvården	28	52	14	4	1	100	+75
Polisen	13	54	23	8	3	100	+56
Radio/TV	8	46	36	8	1	100	+45
Grundskolan	9	44	32	9	2	100	+42
Kungahuset	20	33	35	6	6	100	+41
Domstolarna	9	37	33	14	8	100	+24
Försvaret	8	29	41	15	7	100	+15
Storföretagen	4	29	45	17	6	100	+10
Svenska kyrkan	7	25	43	15	11	100	+ 6
Dagspressen	2	26	46	19	6	100	+ 3
Riksdagen	3	24	38	23	10	100	- 6
De fackl org	3	21	42	22	12	100	-10
Regeringen	3	23	36	26	12	100	-12
Bankerna	4	23	33	25	15	100	-13

Kommentar: Antalet svars personer är ca 1 730. Personer som ej besvarat förtroende frågan för någon institution är inte medtagna i procenttalen. Dylåka svar var mycket såålsynta och låmnas av mellan 30 - 70 personer för de enskålda frågorna.

Av de nya institutioner som tillkommit har kungahuset placerat sig högst. Med balansmättet +41 kommer kungahuset obetydligt lägre än grundskolan; med en rangordning efter andelen med högt förtroende har kungahuset t o m en andraplacering efter sjukvården. Kungahusets starka förtroendeställning bland svenskarna kommer även fram i analyserna av synen på monarki och republik (se Lennart Nilssons artikel om monarki och republik i föreliggande volym).

Dimensioner i bedömningarna

Det är uppenbart att det finns vissa likheter i bedömningarna mellan enskilda institutioner. En första iakttagelse är att det överlag finns positiva samband mellan förtroendebedömningarna för de enskilda institutionerna (tabell 2). En korrelationsanalys visar att endast få värden understiger .10 (Pearson's r). Den som är positiv till en samhällsinstitutions sätt att fungera tenderar således att värdera även de andra institutioner positivt.¹

Det framgår att det finns starkare samband mellan bedömningen av vissa institutioner än av andra. Bedömningarna av regering och riksdag uppvisar mycket hög överensstämmelse (.77), liksom värderingarna av radio/TV och dagspress (.45).

En explorativ faktoranalys i syfte att belysa bedömningsgrunderna visar på fyra dimensioner i bedömningarna 1995 (tabell 2):

- *den samhällsbevarande*: kungahuset, Svenska kyrkan, storföretagen, försvaret, bankerna och domstolarna
- *den politiska*: regering, riksdag och de fackliga organisationerna
- *den sociala*: sjukvården, polisen och grundskolan
- *den mediala*: radio/TV och dagspressen

Det som kallas för den samhällsbevarande dimensionen har sin laddning i något slag av grundläggande förhållningssätt till samhället. Här har kronan,

korset, penningpåsen och svärdet en stark ställning; på denna dimension har de fackliga organisationerna en negativ laddning. Den politiska dimensionen laddar högst i regering och riksdag, men också relativt högt när det gäller de fackliga organisationerna.

Den sociala dimension representeras i första hand av sjukvård och polis men också av grundskolan och står för något slag av offentlig service. Storföretagen har en negativ laddning i denna dimension, medan försvaret ligger relativt högt. Slutligen finns det en distinkt medial dimension där radio/TV och dagspress har höga laddningar.

Tabell 2 Faktoranalys av förtroendebedömningarna för fjorton samhällsinstitutioner 1995 (Faktorladdningar)

Institution	Faktor 1 Den samhälls- bevarande	Faktor 2 Den politiska	Faktor 3 Den sociala	Faktor 4 Den mediala
Kungahuset	,72664	-,04784	,13685	-,04040
Svenska kyrkan	,65261	,11644	,14181	,07457
Storföretagen	,63499	,06579	-,05977	,23945
Försvaret	,50398	,15604	,42679	-,04509
Bankerna	,47493	,33489	,01224	,29267
Domstolarna	,45063	,34089	,32803	,09987
Regeringen	,12505	,88546	,15158	,04865
Riksdagen	,21077	,87341	,13578	,04895
De fackliga org	-,20268	,45031	,27815	,41934
Sjukvården	-,00914	,07598	,80895	,00096
Polisen	,31347	,16776	,62422	,08765
Grundskolan	,09501	,12195	,48951	,29807
Radio och TV	,12582	,01691	,14694	,81105
Dagspressen	,15418	,08417	,01712	,77326
Förklarad varians	28%	10%	9%	8%

Kommentar: Faktorlösningen bygger på en varimax rotering. Antalet faktorer har fastställts med hjälp av Kaiser's kriterium.

Dimensionerna faller ut relativt tydligt för de fjorton institutionerna. Endast i några fall förekommer att institutioner har relativt höga laddningar på mer än en dimension. Detta gäller t ex för försvaret och de fackliga organisationerna.

Dimensionerna är i stort sett desamma som framkom i motsvarande analys av 1989 års SOM-undersökning. Jämförelsen haltar dock något genom att det 1989 inte ställdes frågor om domstolarna, kungahuset och Svenska kyrkan. Det som här kallas den samhällsbevarande dimensionen var då snarast en ekonomisk dimension (Börjesson och Weibull, 1990).

Slutsatsen är att det finns ett mått av konsistens i människors förtroendebedömningar. Det är dock inte alls detsamma som att man hyser lika högt eller lågt förtroende i olika samhällsgrupper.

Förtroendebedömningar i olika grupper

Den allmänna bilden är att det finns förhållandevis små skillnader mellan förtroendebedömningarna inom olika grupper av befolkningen så länge vi håller oss till traditionella demografiska faktorer (tabell 3a). När det gäller kön är kvinnor överlag något mera positiva än män; de största könsskillnaderna finns när det gäller Svenska kyrkan, kungahuset och domstolarna. Män är dock mera positiva än kvinnor till bankerna och regeringen.

Ålderskillnaderna är förhållandevis små och uppvisar inget entydigt mönster. Det finns emellertid vissa intressanta iakttagelser att göra. Exempelvis visar sig åldersgruppen mellan 30 och 49 år vara bankernas kritiker nummer ett, liksom att de är minst positiva till försvaret. Det framgår även att yngre personer har större förtroende för grundskolan än äldre. Utbildningsfaktorn ger något större utslag. Radio-TV, de fackliga organisationerna, bankerna och regeringen åtnjuter högre förtroende bland lågutbildade än bland högutbildade; omvänt förhållande gäller för domstolarna och storföretagen. De omfattas av högst förtronde bland högutbildade. Utländska medborgare hyser nästan överlag lägre förtroende än svenskar.

Tabell 3 a Förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner i olika 1995 (balansmätt)

Samhälls- institution	Kön		Ålder				Utbildning			Medborgar- skap	
	M	Kv	15- 29	30- 49	50- 64	65- 80	L	M	H	Sv	Utl
Sjukvården	+75	+74	+74	+70	+78	+79	+74	+74	+76	+75	+64
Polisen	+52	+60	+56	+53	+58	+59	+55	+51	+64	+56	+41
Radio/TV	+41	+47	+43	+39	+46	+53	+51	+46	+33	+44	+42
Grundskolan	+42	+45	+49	+45	+38	+39	+47	+44	+40	+44	+39
Kungahuset	+32	+50	+44	+32	+42	+54	+36	+46	+40	+42	+15
Domstolarna	+18	+32	+36	+21	+22	+20	+12	+26	+39	+25	+2
Försvaret	+13	+19	+23	+3	+21	+25	+15	+16	+16	+16	+3
Storföretagen	+15	+4	+14	+9	+6	+7	-1	+11	+20	+9	+14
Dagspressen	+2	+5	+8	-5	+6	+9	+2	+2	+5	+3	+11
Sv kyrkan	-3	+16	+6	-4	+9	+23	+10	+4	+6	+8	-25
Riksdagen	-7	-2	-9	-7	-5	+7	-6	-12	+6	-4	-14
De fackliga org	-13	-7	-9	-10	-10	-10	-3	-11	-17	-10	-11
Bankerna	-21	-4	-5	-27	-14	+10	-4	-15	-21	-13	-11
Regeringen	-13	-11	-15	-17	-11	-2	-11	-20	-3	-12	-25

Tabell 3 b Förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner i olika grupper 1995 (balansmätt)

Samhälls- institution	Politiskt intr				Partisympti						Vänster höger					
	Ml	Gl	ISI	IAI	v	s	c	fp	m	kds	mp	KV	NV	VE	NH	KH
Sjukvården	+77	+75	+74	+74	+71	+81	+71	+81	+73	+79	+73	+77	+78	+74	+75	+68
Polisen	+43	+59	+58	+43	+44	+60	+59	+78	+58	+62	+59	+46	+58	+51	+67	+54
Radio/TV	+34	+46	+44	+42	+48	+50	+48	+31	+45	+33	+44	+43	+46	+45	+41	+40
Grundskolan	+27	+47	+44	+55	+47	+49	+58	+46	+32	+63	+51	+43	+47	+50	+42	+15
Kungahusest	+26	+43	+45	+35	+10	+30	+57	+58	+61	+71	+45	+1	+28	+42	+59	+64
Domstolarna	+22	+30	+22	+15	+10	+24	+31	+53	+34	+35	+26	+14	+17	+22	+36	+38
Försvaret	+12	+19	+13	+16	-15	+14	+28	+21	+34	+17	+15	-7	+5	+15	+27	+38
Storföretagen	+14	+14	+5	±0	-19	-5	+31	+21	+45	+20	-11	-31	-14	+8	+36	+47
Dagspressen	+10	+4	+2	-6	+3	±0	+3	-3	+11	+2	+6	-7	+1	+2	+5	+14
Sv kyrkan	-2	+6	+11	+1	-4	±0	+43	+14	+15	+43	+4	-19	-2	+7	+20	+13
Riksdagen	-3	+7	-12	-35	-26	+22	-4	+3	-12	-6	-17	-5	+4	-8	-5	-18
De fackliga org	-13	-8	-9	-17	+18	+21	-23	-33	-41	-31	-14	+33	+17	-11	-35	-53
Bankerna	-23	-20	-4	+5	-41	-8	+2	-10	-4	-13	-21	-34	-26	-6	-11	+6
Regeringen	-3	-2	-20	-42	-28	+30	-14	-30	-34	-24	-32	+1	+5	-16	-22	-39

Kommentar: Politiskt intresse utläses enligt följande: Ml=mycket intresserad, Gl=ganska intresserad, ISI=inte särskilt intresserad, IAI=inte alls intresserad; Vänster-höger-placering utläses enligt följande: KV=klart till vänster, NV= något till vänster, VE=varken till vänster eller höger, NH=något till höger, KH=klart till höger.

Det är också relativt små skillnader med hänsyn till politiskt intresse (tabell 3b). De institutioner där politikintresset ger utslag är riksdagen - de politiskt intresserade värderar riksdagen klart högre än de politiskt ointresserade - och bankerna, där politiskt ointresserade personer är mera positiva än vad politiskt intresserade är. Också grundskolan uppvisar ett likartat mönster, vilket delvis förklaras av att förtroendet är större hos yngre personer och att de genomsnittligt har ett lägre politiskt intresse.

Större skillnader noteras för partisynpati och särskilt efter självplacering på vänster-högerdimensionen. Kungahuset, storföretagen, bankerna, försvaret, regeringen, domstolarna och Svenska kyrkan är samhällsinstitutioner där det förekommer en tämligen klar vänster-högerbedömning. Samma bedömningsgrund återkommer i partisympatisörernas bedömningar och kan utläsas i relationen mellan vänsterpartisympatisörer och moderata sympatisörer. Om vi vill placera in miljöpartisympatisörernas bedömningar i relation till övriga partisympatisörer uppvisar de för vissa institutioner klara likheter med vänsterpartiets sympatisörer, t ex i inställningen till storföretagen och delvis bankerna, i andra fall likheter med moderata sympatisörer, t ex i fråga om de fackliga organisationerna.

Om vi relaterar olika bakgrundsvariabler till ett index på svarspersonernas förtroendebedömningar efter var och en av de fyra förtroendedimensioner som redovisades i föregående avsnitt visar sig flera intressanta mönster. Både den samhällsbevarande och den politiska dimensionen uppvisar klara samband med vänster-högerplacering och kön.² Personer som gör positiva bedömningar av de samhällsbevarande institutionerna tenderar att placera sig ideologiskt till höger; de är oftare män än kvinnor. Positiva bedömningar av de politiska institutionerna överväger bland personer till vänster och bland kvinnor.

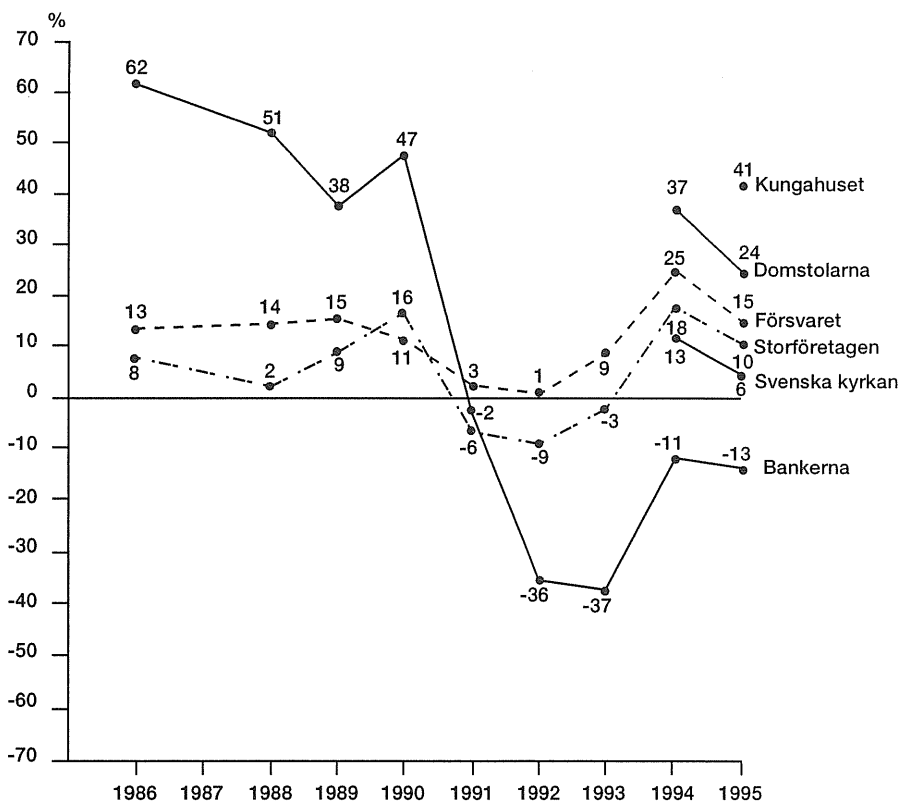
Bedömningar av de sociala institutionerna och av medierna förklaras i mycket liten grad av traditionella faktorer som vänster-högerplacering, kön eller utbildning. Ett sådant resultat ligger i linje med den tolkning som gjordes på grundval av SOM-undersökningen 1989. Värderingen av sociala institutioner och medier är mera beroende av utnyttjande och av människors egen erfarenhet (jmf Nilsson, 1993), medan bedömningar av samhällsbevarande och politiska institutioner har en mera uttalad ideologisk grund (jmf Börjesson och Weibull, 1990).

Förändringsmönster

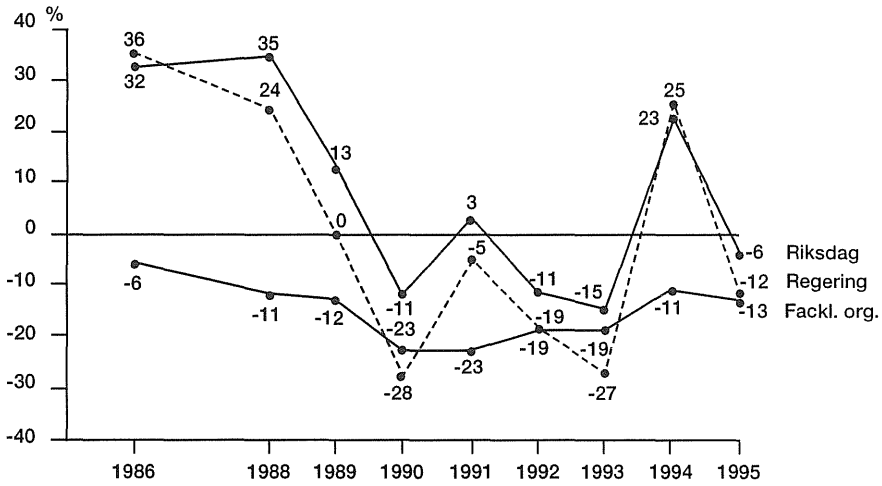
De första förtroendemätningarna inom ramen för SOM-undersökningarna genomfördes 1986 med elva samhällsinstitutioner. I figur 1a-d redovisas utvecklingen i människors bedömningar. Vi har valt att gruppera institutionerna efter de huvuddimensioner som framkommit i den tidigare redovisade faktoranalysen.

Figur 1 Bedömningar av förtroendet för olika samhällsinstitutioner 1986-1995 (Balansmätt)

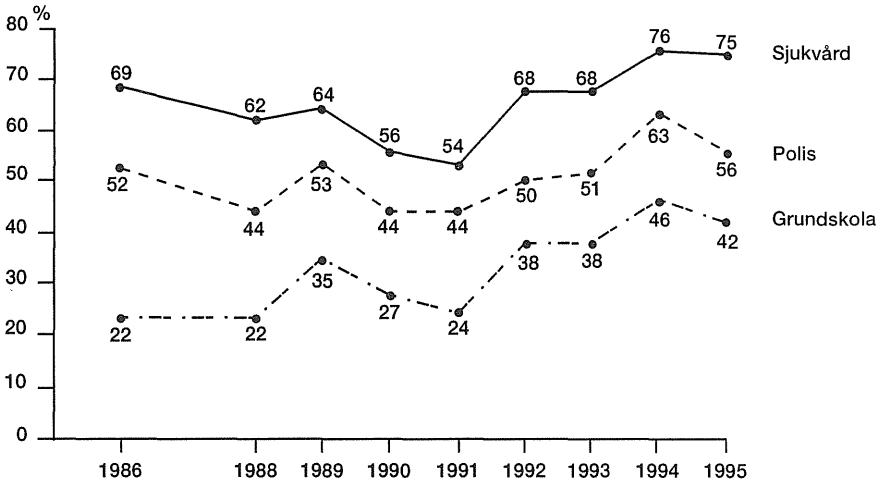
A. Samhällsbevarande sfären

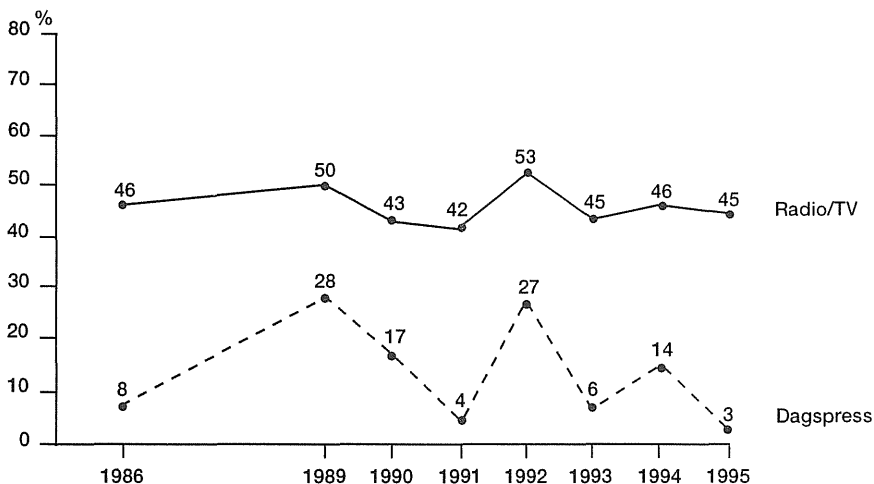
B. Politiska sfären

C. Sociala sfären

D. Mediala sfären

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, icke jämförbart mått, användes detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl även siffror för 1988.

När det gäller institutionerna inom den sociala sfären framträder ett mycket tydligt mönster. De uppvisar en svag nedgång mellan 1986 och 1991, följt av en kraftig uppgångstrend till 1994, som dock bryts något 1995. Även om de tre institutionerna ligger på olika förtroendenivåer uppvisar de en anmärkningsvärd likhet i utvecklingen över tid.

Också bedömningarna av institutionerna inom den politiska sfären uppvisar en anmärkningsvärd överensstämmelse över tid. Det finns en svag nedgångstrend fram till 1993. Valåren 1988 och 1991 avviker dock genom att förtroendet då ligger högre, vilket ligger i linje med hypotesen om den elektorala intressecykeln. Den politiska intensiva hösten 1994 ligger också förtroendet högt, speciellt för regeringen, för att på nytt falla kraftigt 1995, dock inte ända ned till 1993 års nivå. Förtroendet för de fackliga organisationer ligger lågt under hela tioårsperioden, dock med en svag återhämtlig under den senare delen.

Bedömningarna av medierna uppvisar också en viss inbördes överensstämmelse. Den är dock inte alls så tydlig som i de föregående fallen. Radio/TV ligger på en betydligt högre nivå än dagspressen och är inte underkastade

samma snabba skiften i allmänhetens förtroende som dagspressen. Medierna uppvisar inte någon förtroendetrend under det undersökta decenniet; tilltron förefaller herrelöst pendla upp och ned, särskilt för dagspressen (jfr Weibull och Börjesson, 1995).

När det gäller bedömningar av de institutioner som kallas de samhällsbevarande och som funnits med alla år mellan 1986 och 1995 visar försvaret och storföretagen ett likartat förändringsmönster. Den enda institution, där det skett en kvalitativ förändring är bankerna. Från att fram till 1990 ha varit en högt värderad samhällsinstitution föll bankerna i två steg och ligger nu bland de institutioner som åtnjuter lägst förtroende bland allmänheten. För de två samhällsbevarande institutioner som studerats endast 1994 och 1995, Svenska kyrkan och domstolarna, återfinns en viss förtroendeförsvagning för båda.

Det är inte enkelt att finna några entydiga förklaringar till de redovisade förändringarna. Förklaringarna skiftar efter vilken typ av institutioner som bedöms. Maria Elliot (1996) har i sina analyser av medieförtroende pekat på tre faktorer som särskilt viktiga för att förstå människors bedömningar. Om vi applicerar hennes teori på samhällsförtroende får vi följande faktorer: (1) utvärdering av institutionens existerande verksamhet (trovärdighet, kvalitet), (2) medborgarintresse för institutionens verksamhet (t ex institutionens betydelse) och (3) rådande socio-kulturella värderingar i samhället (t ex opinionsklimatet).

Förklaringar av detta slag hjälper oss att förstå både nivån på det förtroende som en viss institution åtnjuter och på förändringar över tid. Det är uppenbart att t ex sjukvårdens starka ställning har sin bakgrund i att den ligger högt när det gäller samtliga tre typer av förklaringar. Att sociala institutionerna värderas relativt sett lägre under 1980-talet än under 1990-talet torde kunna hänföras till ett förändrat opinionsklimat. Bankernas fall i förtroendeopinionen kan i sin tur till stor del förklaras av bankkrisen i kombination med förändringar i servicegraden till kunderna.

Politiskt förtroende 1993-1995

En period av särskilt intresse att analysera är 1993-1995. Som framhölls av Maria Elliot i hennes studie av 1994 års förtroendedata var regeringsskiftet 1994 en viktig faktor bakom det ökade förtroendet mellan 1993 och 1994; det

var i stor utsträckning socialdemokratiska sympatisörer som gick från relativt låga till relativt höga förtroendebedömningar, särskilt i fråga om institutionerna inom den politiska sfären men också i övrigt (Elliot, 1995). När förtroendet på nytt faller mellan 1994 och 1995 är frågan hur detta skall förklaras.

För att belysa förtroendeförändringarna inom den politiska sfären har bedömningarna bland de olika partiernas sympatisörer undersökts för åren 1993-1995 (tabell 4). Några generella iakttagelser kan omedelbart göras:

- hösten 1994 hade samtliga partiers sympatisörer en positiv förtroendebalans när det gäller regering och riksdag
- samtliga partiers sympatisörer minskade sedan sitt förtroende mellan 1994 och 1995. Den största nedgången redovisas för vänsterpartiets och moderaternas sympatisörer
- de lägsta förtroendesiffrorna 1995 både för regering och riksdag, finns bland sympatisörer till vänsterpartiet, moderaterna och miljöpartiet
- för den längre tidsperioden 1993-1995 har förtroendet ökat endast bland socialdemokratiska sympatisörer.

Annorlunda uttryckt medförde valresultatet hösten 1994 ett maktskifte som kraftigt ökade förtroendet bland socialdemokraternas och vänsterpartiets sympatisörerna, men det innebar också att förtroendet bland sympatisörer till mittenpartierna och miljöpartiet gick upp. Det som sedan hände mellan 1994 och 1995 är att särskilt moderaternas och vänsterpartiets sympatisörer förlorade förtroende för regeringen. Bland vänsterpartisympatisörerna föll förtroendet för riksdagen t o m mer än för regeringen.

Tabell 4 Förtroende för regeringen och riksdagen efter partisympati 1993 - 1995 (balansmått)

	Partisympati							samtliga
	v	s	c	fp	m	kds	mp	
Regeringen								
1993	-66	-65	+ 7	± 0	+45	+23	-43	-27
1994	+14	+40	+17	+43	+17	+24	+ 5	+25
1995	-36	+30	-14	- 3	-34	-23	-32	-12
Riksdagen								
1993	-37	-26	+ 1	- 1	+15	+ 5	-26	-15
1994	+19	+36	+20	+36	+18	+24	+ 5	+23
1995	-45	+21	- 5	+ 2	-12	- 5	-17	- 5

Kommentar: Om balansmått se tabell 1.

Slutsatsen måste samtidigt tolkas med försiktighet. SOM-undersökningen 1994 genomfördes under en politiskt het höst, medan 1995 års undersökning ägde rum efter EU-parlamentsvalet med ett rekordlångt valdeltagande i en period av sparpaket, Mona Sahlin-affär och sökandet efter en ny socialdemokratisk partiledare.

Har samhällsförtroendet minskat?

En av de vanligt förekommande hypoteserna när det gäller samhällsförtroendet är att det minskar, särskilt för de offentliga institutionerna (Gilljam och Holmberg, 1992). Det finns delvis stöd för tesen i fråga om förtroendet för regering och riksdag, åtminstone om man ser till den långsiktiga förändringen. För de offentliga institutionerna inom den sociala sfären är bilden dock snarast den omvända; under de senaste tio åren har förtroendet för sjukvård och skola snarast ökat. En sådan trend ligger i linje med vad som framkommit även i internationella studier (jfr Listhaug och Wiberg, 1995).

Det som karakteriserar helhetsbilden 1995 är en relativt hög grad av förtroende för de elva institutionerna vi mätt sedan 1986. Förtroendebedömningarna 1995 skiljer sig förhållandevis litet från 1986 när det gäller rangordning. Det finns emellertid en svag långsiktig minskning i samhällsförtroendet. Huvuddelen av förändringen ligger i att förtroendet för de politiska institu-

tionerna har fallit tillbaka efter uppgången 1994. Bankerna har inte heller återvunnit det förtroende de förlorade mellan 1990 och 1992. Däremot har tilltron till de sociala institutionerna ökat under 1990-talet.

Det har diskuterats vad som egentligen värderas då människor tillskriver en enskild samhällsinstitution ett visst förtroende. Vi har antagit att bedömningen har sin grund i en sammanvägning av institutionens betydelse, den personliga erfarenheten och en allmän socio-kulturell värdering. Det är emellertid inte självklart att förtroendet för institutionerna är detsamma som förtroendet för de yrkesgrupper som arbetar inom dem. I vissa fall är sambandet högt, t ex åtnjuter läkare samma höga förtroende som sjukvården. I andra fall är avvikelserna stora: präster åtnjuter generellt högre förtroende än svenska kyrkan och lärare högre än grundskolan, men omvänt har allmänheten högre förtroende för dagspress och radio-TV som institutioner än för journalister verksamma inom dessa medier (Elliot, 1993b). Det är dock uppenbart att man måste skilja på institution och person.

Noter

1. Ett metodologiskt problem kan också spela en roll. Människor har en tendens att hellre hålla med (=ange förtroende) än säga emot (=ange misstro). Troligen ger därför våra förtroendemätningar något för höga positiva resultat.
2. Analysen bygger på en multipel regression med politiskt intresse, vänster-högerplacering, ålder, kön och utbildning som förklaringsvariabler. Utgångspunkten för vår tolkning är erhållna beta-värden

Referenser

- Börjesson, Britt, Weibull, Lennart (1990) *Förtroendeklyfta?*. Stockholm, SIM
- Elliot, Maria (1993) Medborgerlig tillit och misstro: om samhällsförtroende i kristider. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Perspektiv på krisen*. SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Elliot, Maria (1994a) Tilltro på tillväxt. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Vägval*. SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Elliot, Maria (1994b) Västsvensk tillit och misstro: förtroende för yrkesgrupper och medie. i Nilsson, L (red) *Västsverige i fokus*. SOM-Institutet, Göteborgs universitet

- Elliot, Maria (1995) Förnyat samhällsförtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det gamla riket* SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Elliot, Maria (1996) *Mediernas förtroendekapital: om svenskarnas tilltro till samhället*. Papper presenterat vid Mediebarometer-seminariet, Nordicom-Sverige 26 april 1996
- Gilljam, Mikael, Holmberg, Sören (1993) *Väljarna inför 90-talet*. Stockholm, Norstedts Juridik
- Holmberg, Sören (1990) *Decline of Parties and Politics Among Swedish Voters*. Results presented at the Rome Meeting of the BIG-project Group on Attitudes Toward Democratic Politics, 1990
- Lipset, Seymour Martin, Schneider, William (1983) *The Confidence Gap*. New York, Wiley
- Listhaug, Ola, Wiberg, Matti (1995) Confidence in Political Institutions. I Kingemann, H-D, Fuchs, D (Eds.) *Citizens and the State*. Oxford-New York, Oxford University Press
- Nilsson, Lennart (1993) Service och boende i Västsverige. I Nilsson, L (red) *Västsvensk opinion*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart, Börjesson, Britt (1995) *Publicistiska seder*. Stockholm, Tiden/SJF

FÖRTROENDETS FALL

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Sverige var länge ett av de europeiska länder där samhällsförtroendet var som högst. Komparativa studier visade på hög tilltro, särskilt till de politiska institutionerna. Under 1970-talet skedde emellertid en förändring. Medan knappt 40 procent av svenskarna i slutet av 1960-talet uttryckte misstro mot politiker, var motsvarande siffra tjugofem år senare nästan 70 procent (Gilljam och Holmberg, 1995). Trenden är likartad, om än inte lika uttalad i många västerländska demokratier (Lipset och Schneider, 1983; Listhaug och Wiberg, 1995).

Utvecklingen i allmänhetens samhällsförtroende uppvisar samtidigt betydande skillnader beroende på vilken typ av institution bedömningen gäller (Börjesson och Weibull, 1990). SOM-undersökningarna har sedan starten 1986 sökt belysa sådana skillnader (t ex Elliot, 1993, 1994a, 1995, 1997). Ett genomgående drag har varit att sjukvården hittills åtnjutit ett mycket högt förtroende, medan t ex de fackliga organisationerna värderats förhållandevis lågt. Samtidigt har det skett förändringar i svenskarnas förtroendebedömningar. En av de tydligaste är hur bankerna efter 1990 föll från en mycket hög till en mycket låg förtroendenivå.

Det har visat sig komplicerat att förklara vad som ligger bakom allmänhetens förtroendebedömningar. Mycket tyder på att det rör sig om ett samspel mellan den personliga erfarenheten av respektive samhällsinstitutioner och det rådande opinionsklimatet. Dessutom påverkas bedömningen av den upplevda betydelsen av institutionen liksom av den socio-kulturella institutionsvärderingen (Elliot, 1997). En förutsättning för att kunna belysa samspelet är att följa förtroendets utveckling över tid.

Syftet med den följande översikten är inte att detaljredovisa allmänhetens förtroende för enskilda samhällsinstitutioner utan att belysa förändringsmönstren under ett drygt decennium, åren 1986-1996. Tonvikten ligger på de senaste årens utveckling.

Förtroendebedömningar 1996

De första förtroendemätningarna i SOM-undersökningarnas mätserie avsåg elva samhällsinstitutioner. Senare har mätningen byggts ut och hösten 1996 ställdes frågor om sammanlagt femton olika institutioner. De representerar politik (riksdag och regering), ekonomi (storföretag, banker och fackliga organisationer), offentlig service (sjukvård, polis, skola), medier (dagspress och radio/TV) samt försvaret. Dessa elva institutioner har funnits med i mätningen sedan 1986. Fr o m 1994 års mätning inkluderades rättsväsende (domstolarna) och Svenska kyrkan. År 1995 tillkom kungahuset och 1996 kommunstyrelser.

Rangordningen av de undersökta samhällsinstitutionerna i 1996 års SOM-studie överensstämmer i sina huvuddrag med motsvarande resultat från 1995. Sjukvården ligger klart förankrad i toppen. Högt förtroende åtnjuter också kungahuset, radio/TV, polisen och grundskolan. I botten finns de fackliga organisationerna, regeringen och kommunstyrelserna (tabell 1).

Den nya institution som inkluderades 1996 - kommunstyrelserna - uppvisar lägst förtroende med ett negativt balansmått på -30 (15 procent stort förtroende minus 45 procent litet förtroende).

**Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 1996
(procent, balansmått)**

Samhälls- institution	Mycket stort	Ganska stort	Varken stort eller litet	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balans- mått
Sjukvården	24	48	17	8	3	100	+61
Kungahuset	27	30	31	5	7	100	+45
Radio/TV	6	46	40	7	1	100	+43
Polisen	8	45	31	12	5	100	+36
Grundskolan	-	40	36	11	4	100	+34
Domstolarna	9	34	33	17	7	100	+20
Försvaret	8	26	43	15	8	100	+11
Storföretagen	4	27	43	18	8	100	+ 6
Dagspressen Svenska kyrkan	1	26	51	17	5	100	+ 5
Bankerna	7	22	42	15	14	100	+ 1
Riksdagen	4	24	35	24	13	100	- 9
De fackl org	3	16	39	25	17	100	-23
Regeringen	3	16	34	29	18	100	-28
Kommun- styrelserna	2	16	35	27	20	100	-29
	2	13	40	28	17	100	-30

Kommentar: Antalet svarspersoner är ca 1 730. Personer som ej besvarat förtroendefrågan för någon institution är inte medtagen i procenttalen. Dylåka svar var mycket såållsynta och lämnas av mellan 30 - 70 personer för de enskilda frågorna. Högsta andelen ej svar finns där även andelen som svarar varken stort eller litet förtroende är hög, t ex beträåfande dagspressen och storföretagen.

I jämförelse med allmänhetens förtroendebedöåmningar 1995 finns det nåågra iakttagelser att göåra. För det första är det uppenbart att förtroendet fallit nåågot i frååa om nästan samtliga samhällsinstitutioner, 11 av 14. För det andra har nåågra institutioner tappat förtroendeandelar i en såådan omfattning att det näårmast är tal om ett ras. Det gååller polisen, regeringen och riksdagen. De få institutioner som öåkat i förtroende är kungahuset, dagspressen och bankerna - de senare dock mycket litet och från en mycket lååg nivå.

Dimensioner i bedömningarna

Det är uppenbart att det finns betydande likheter i bedömningarna mellan enskilda institutioner. En första iakttagelse är att det överlag finns positiva samband mellan förtroendebedömningarna för de enskilda institutionerna. I likhet med tidigare år visar en korrelationsanalys att endast få samband understiger +.10 (Pearson's r). Den som är positiv till en samhällsinstitutions sätt att fungera tenderar således att värdera även andra institutioner positivt; enda undantagen är korrelationerna mellan förtroendet för regeringen och kungahuset respektive mellan de fackliga organisationerna och storföretagen.

Det framgår att det finns klart starkare samband mellan bedömningarna av vissa institutioner än av andra. Bedömningarna av regering och riksdag uppvisar t ex mycket hög överensstämmelse (+.75), liksom värderingarna av radio/TV och dagspress (+.42).

En explorativ faktoranalys i syfte att belysa bedömningsgrunderna visar på fyra dimensioner i bedömningarna 1996 (se tabell 2):

- *den samhällsbevarande*: storföretagen, kungahuset, Svenska kyrkan, försvaret och bankerna
- *den politiska*: regering, riksdag och kommunstyrelserna
- *den sociala*: sjukvården, polisen, grundskolan och domstolarna
- *den mediala*: radio/TV, dagspressen och de fackliga organisationerna

Det som kallas för den *samhällsbevarande dimensionen* har sin laddning i något slag av grundläggande förhållningssätt till samhället. I den har kronan, korset, penningpåsen och svärdet en stark ställning; på denna dimension har de fackliga organisationerna en negativ laddning - en av de få negativa laddningarna i analysen. Den *politiska dimensionen* laddar högst i regering och riksdag, liksom i den 1996 introducerade institutionen kommunstyrelserna. Kungahuset uppvisar en svagt negativ laddning på den politiska dimensionen.

Den *sociala dimensionen* representeras i första hand av sjukvård och polis men också av grundskolan och står för något slag av offentlig ser-

vice. Dessutom laddar domstolarna högt på faktorn. Även försvaret ligger relativt högt. Storföretagen har en negativ laddning i denna dimension. Slutligen finns det en distinkt *medial dimension* där radio/TV och dagspress, men också de fackliga organisationerna, har höga laddningar. Det senare gör att det möjligen borde talas om en opinionsfaktor.

Tabell 2 Faktoranalys av förtroendebedömningarna för femton samhällsinstitutioner 1996 (Faktorladdningar)

Institution	Faktor 2			
	Faktor 1 Den politiska	Den samhälls- bevarande	Faktor 3 Den sociala	Faktor 4 Den mediala
Regeringen	.867	.078	.109	.081
Riksdagen	.854	.189	.133	.075
Kommun- styrelserna	.688	.150	.188	.172
Storföretagen	.141	.690	.009	.094
Kungahuset	-.067	.678	.136	.063
Sv kyrkan	.148	.556	.173	.247
Försvaret	.175	.508	.385	-.015
Bankerna	.306	.472	.108	.220
Sjukvården	.138	.053	.778	.080
Polisen	.201	.314	.629	-.007
Gundskolan	.023	.100	.537	.461
Domstolarna	.344	.348	.431	.128
Radio/TV	.507	.201	.071	.778
Dagspressen	.136	.251	-.012	.701
De fackl org	.339	-.185	.277	.541
Förklarad varians	31 %	10 %	8 %	7 %

Kommentar: Faktoriösningen bygger på en varimax rotering. Antalet faktorer har fastställts med hjälp av Kaisers kriterium.

Dimensionerna faller ut relativt tydligt för de femton institutionerna. I några fall förekommer att institutioner har relativt höga laddningar på mer än en dimension. Detta gäller domstolarna, försvaret och de fackliga organisationerna.

Dimensionerna är i stort sett desamma som framkom i motsvarande analys av 1995 års SOM-undersökning (Holmberg och Weibull, 1996), men det finns vissa skillnader. År 1995 laddade t ex domstolar högre i den samhällsbevarande än i den sociala dimensionen och fackliga organisationer högre i den politiska än i den mediala. Jämförelser med motsvarande analyser baserade på tidigare års mätningar visar dock att de fackliga organisationerna laddat högst på den mediala opinionsdimensionen även tidigare år, t ex 1992 (Elliot, 1997:260ff).

I övrigt är jämförelser svåra att göra beroende på att domstolarna, kungahuset och Svenska kyrkan inte fanns med i undersökningarna före 1994. Det som sedan 1995 kallats den samhällsbevarande dimensionen var då snarast en ekonomisk dimension där storföretag och banker laddade högt (Börjesson och Weibull, 1990; Elliot, 1997).

Slutsatsen är att det finns ett mått av konsistens i förtroendebedömningarna samtidigt som några institutioner tenderar att skifta något i karaktär över åren. Det finns dessutom en viss konsistens i bedömningarna av institutionerna inom respektive dimensioner.

Förändringsmönster

De första förtroendemätningarna inom ramen för SOM-undersökningarna 1996 var baserade på frågor om elva samhällsinstitutioner. I figur 1a-d redovisas förändringarna över tid. Vi har valt att gruppera institutionerna efter de huvuddimensioner som framkommit i faktoranalysen. Vi har också valt att inkludera de institutioner som senare tillagts.

Figur 1 Bedömningar av förtroendet för femton samhällsinstitutioner 1986-1996 (Balansmått)

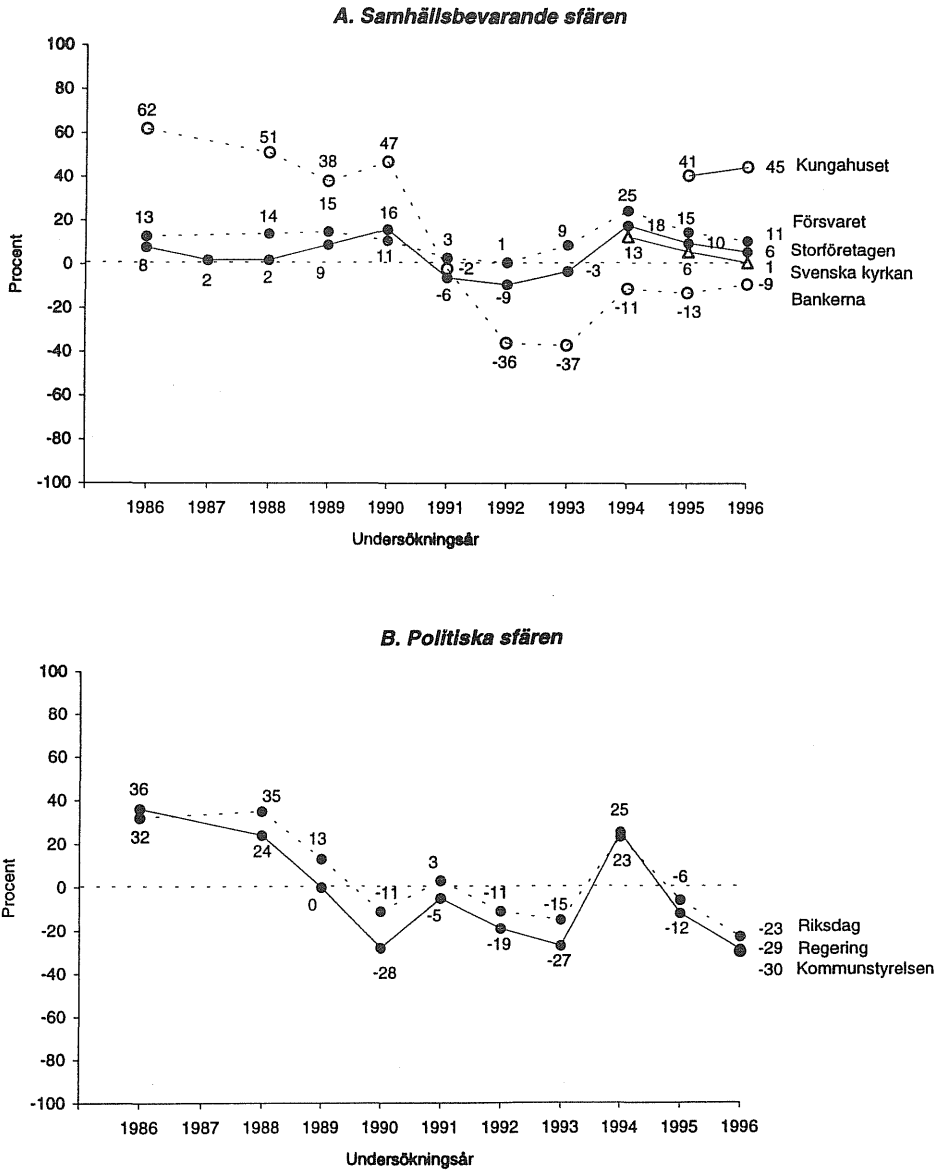
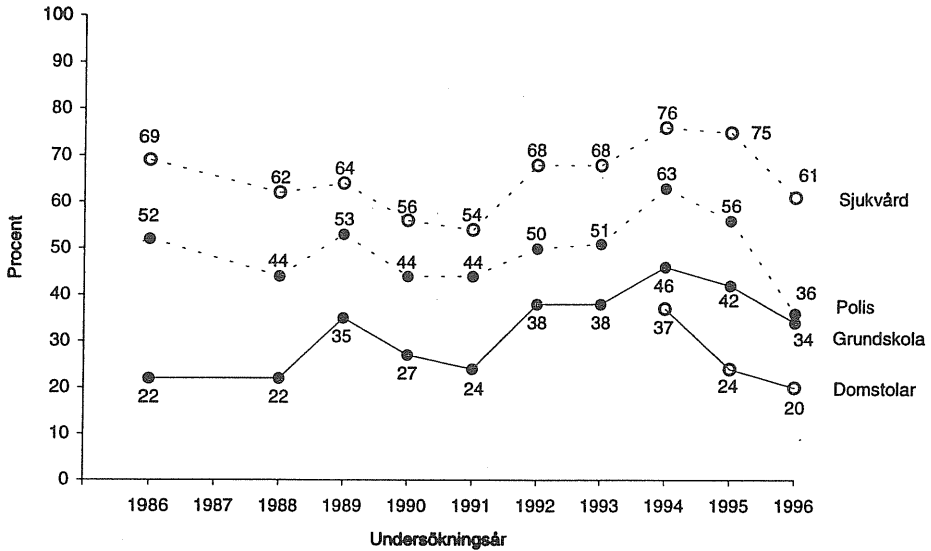
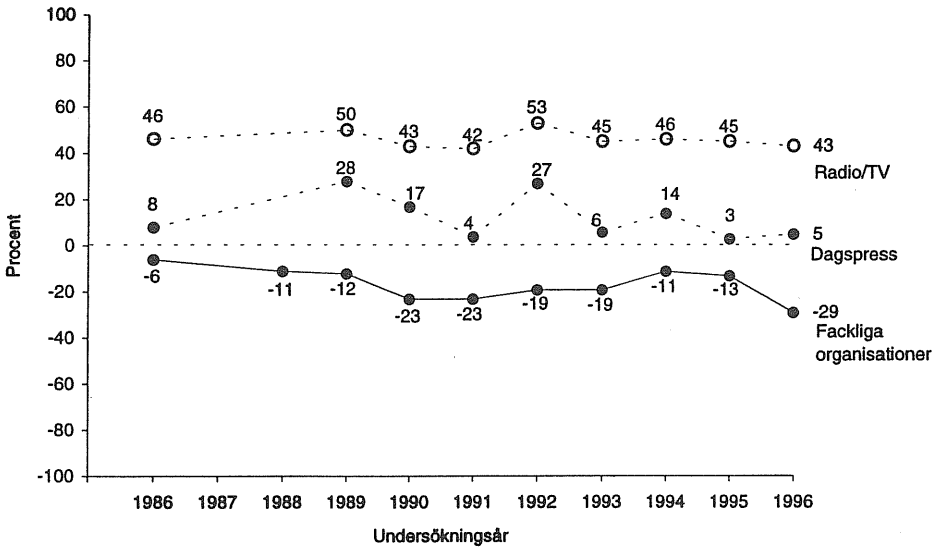

Fig 1 forts sid

C. Sociala sfären

D. Mediala sfären

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. År 1987 saknas i figurena eftersom ett annat, icke jämförbart mått, användes detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl även siffror för 1988.

Institutionerna inom det som kallats den sociala sfären uppvisar ett mycket tydligt mönster. De visar en svag förtroenedgång mellan 1986 och 1991, följt av en kraftig uppgångstrend till 1994, som dock bryts 1995. Mellan 1995 och 1996 faller samtliga fyra kraftigt - störst är fallet för polisen. Även förtroendet för domstolarna som mätts endast sedan 1994 har fortsatt att falla. Både när det gäller nedgången 1996 och förändringarna under tidigare år finns det en anmärkningsvärd likhet i bedömningen av de tre institutioner som studerats över hela tioårsperioden.

Också bedömningarna av institutionerna inom den politiska sfären demonstrerar en anmärkningsvärd överensstämmelse över tid. De uppvisar det största fallet mellan 1995 och 1996. Om vi studerar utvecklingen över tid förefaller regering och riksdag präglas av en nedgångstrend hela tiden från mitten av 1980-talet - med valåren 1991 och, särskilt, 1994 som undantag. Eftersom även valåret 1988 ligger högt är resultatet i linje med en hypotes om en elektoral cykel; förtroendet är som högst under valår när politiker bemödar sig om att träffa folk och visa upp sin bästa sida.

Den starka kopplingen mellan bedömningarna av riksdagen och regeringen kan tyckas naturlig i en parlamentarisk demokrati eftersom riksdagsmajoriteten jobbar hand i hand med regeringen, men är likväl ett bekymmer för framför allt riksdagen. Enligt vår tolkning av resultaten är det dock i huvudsak missnöjet med den förda regeringspolitiken som styr siffrorna, vilket innebär att regeringen dragit med riksdagen i förtroendefallet sedan valet 1994.

Bedömningarna av medierna uppvisar också en viss inbördes överensstämmelse. Den är dock inte alls så tydlig som när det gäller regering och riksdag. Radio/TV ligger på en betydligt högre förtroendenivå än dagspressen och är inte underkastade samma snabba skiften i allmänhetens bedömningar som dagspressen. Medierna uppvisar inte någon upp- eller nedåtgående förtroendetrend under det undersökta decenniet. Det är karaktäristiskt att resultaten även 1996 pekar åt olika håll - förtroendet för radio/TV går svagt nedåt medan förtroendet för dagspressen går svagt uppåt.

Ett särskilt problem utgör analysen av hur de fackliga organisationerna värderas. Bedömningarna av facket har under några år tenderat att visa större likheter med hur de politiska institutionerna betygsätts (särskilt

1986, 1989 och 1995); andra år (särskilt 1990, 1992, 1994 och 1996) har bedömningarna liknat dem som gjorts beträffande medierna. Det finns en svag tendens att de år när de fackliga organisationerna fått en något mindre kritisk bedömning är likheterna större med hur regering och riksdag bedöms; de år när bedömningen ligger som lägst - 1990-1992 och 1996 - har de samband med hur medierna bedöms. Detta är således fallet även 1996, då de fackliga organisationerna tappat kraftigt i förtroende jämfört med 1995.

När det gäller bedömningar av de institutioner som kallas de samhällsbevarande visar försvaret och storföretagen ett likartat förändringsmönster. Den enda institution, där det skett en kvalitativ förändring är bankerna. Från att fram till 1990 ha varit en högt värderad samhällsinstitution föll bankerna i två steg och ligger nu bland de institutioner som åtnjuter lägst förtroende bland allmänheten, låt vara att de noterar en svag ökning mellan 1995 och 1996. Svenska kyrkan uppvisar så här i slutet av statskyrkoeran en viss försvagning i förtroendet. Kungahuset, som tillkom i 1995 års mätning, har däremot ökat något i människors förtroende år 1996.

Det är inte enkelt att finna några entydiga förklaringar till de redovisade förändringarna. Förklaringarna skiftar efter vilken typ av institutioner som bedöms. Maria Elliot (1997) har i sina analyser av medieförtroendet över tid pekat på tre faktorer som särskilt viktiga för att förstå människors bedömningar. Om vi applicerar hennes teori på samhällsförtroendet får vi följande faktorer: (1) utvärdering av institutionens existerande verksamhet (trovärdighet, kvalitet), (2) medborgarintresset för institutionens verksamhet (institutionens upplevda betydelse) och (3) rådande socio-kulturella värderingar i samhället (opinionsklimatet).

Även om det inom ramen för denna artikel inte finns möjlighet att systematiskt pröva de tre förklaringsfaktorernas betydelse ger de oss ändå redskap att förstå både nivån på det förtroende som en viss institution åtnjuter och förändringarna över tid. Det är tycks således uppenbart att t ex sjukvårdens starka ställning - även om det skett en nedgång mellan 1995 och 1996 - har sin bakgrund i att den ligger högt när det gäller samtliga tre typer av förklaringar. Att sociala institutionerna värderdes relativt sett lägre under 1980-talets slut än under 1990-talet torde kunna hänföras till ett förändrat opinionsklimat. Bankernas fall i förtroendeopinionen kan i sin tur till stor del förklaras av bankkrisen i kombination

med förändringar i servicegraden till kunderna. Regeringens och riksdagens förtroendefall kan kopplas till människors besvikelser över att många förhoppningar som väcktes av riksdagsvalet och EU-omröstningen 1994 inte har infriats.

Förtroendebedömningar i olika grupper

När det gäller förtroendebedömningarna 1996 är den allmänna bilden att det finns förhållandevis små skillnader mellan förtroendebedömningarna inom olika grupper av befolkningen så länge det gäller den allmänna nivån och vi håller oss till traditionella demografiska faktorer (tabell 3a). När det gäller kön är kvinnor överlag något dock klart högre än män när det gäller bankerna, Svenska kyrkan, kungahuset och polisen; män är mera positiva än kvinnor till storföretagen, regeringen och sjukvården.

Också åldersskillnaderna är förhållandevis små och uppvisar inget entydigt mönster. För några institutioner finns dock klart åldersrelaterade bedömningsmönster. Förtroendet för storföretagen, domstolarna och grundskolan minskar med stigande ålder, medan det ökar för Svenska kyrkan och försvaret. När det gäller bankerna visar sig åldersgruppen mellan 30 och 49 år vara mest kritisk; samma åldersgrupp är även den som är mest kritisk till dagspressen. De fackliga organisationerna får sina lägsta värden i förvärvsarbetande åldrar. Det finns i övrigt en svag tendens att äldre överlag är något mera positiva.

Utbildningsfaktorn ger inte heller något större utslag, men radio-TV, de fackliga organisationerna och grundskolan åtnjuter högre förtroende bland lågutbildade än bland högutbildade; omvänt förhållande gäller för domstolarna och storföretagen. De omfattas av högst förtroende bland högutbildade.

Utländska medborgare gör i stort sett samma förtroendebedömningar som svenskar. De har dock högre förtroende än svenskar för dagspressen och de är något mindre kritiska till facket. De institutioner där svenskarna gör klart mer positiva bedömningar är försvaret och polisen. Eftersom utländska medborgare endast har rösträtt i kommunala val är det också notervärt att de har ett klart lägre förtroende för kommunstyrelsen (-40) än svenska medborgare (-30).

Tabell 3a Förtroende för enskilda samhällsinstitutioner i olika grupper 1996 (balansmått)

Samhälls- institution	Kön		Ålder				Utbildning			Medborg sk	
	M	Kv	15-29	30-49	50-64	65-80	L	M	H	Sv	Utl
Sjukvården	+67	+58	+65	+57	+62	+67	+64	+61	+64	+63	+54
Kungahuset	+41	+49	+44	+39	+49	+54	+46	+45	+45	+46	+45
Radio/TV	+42	+45	+45	+37	+45	+51	+47	+45	+40	+43	+49
Polisen	+32	+41	+36	+35	+36	+43	+35	+35	+40	+37	+22
Grundskolan	+32	+36	+40	+34	+29	+28	+37	+35	+31	+34	+36
Domstolarna	+17	+23	+29	+20	+16	+10	+10	+13	+35	+20	+19
Försvaret	+15	+7	+9	+9	+13	+17	+10	+13	+10	+12	-6
Storföretag	+13	-1	+13	+5	+4	+1	-6	+9	+14	+6	+6
Dagspress	+1	+9	+7	-1	+5	+16	+5	+1	+11	+4	+23
Sv kyrkan	-3	+6	-4	-4	+5	+20	+6	-6	+8	+2	+6
Bankerna	-19	±0	+3	-21	-12	+4	-7	-11	-7	-9	-2
Riksdagen	-20	-26	-24	-26	-25	-12	-26	-29	-10	-22	-26
Fackl org	-31	-26	-20	-34	-36	-18	-19	-30	-33	-28	-16
Regeringen	-23	-34	-29	-30	-33	-20	-31	-36	-18	-29	-33
Kommunstyr	-31	-30	-37	-36	-29	-13	-25	-35	-31	-30	-40
Dimension:											
Samhällsbev	+9	+12	+13	+6	+12	+19	+10	+10	+14	+11	+10
Social	+37	+40	+43	+37	+36	+37	+37	+36	+43	+39	+33
Politisk	-25	-30	-30	-31	-29	-15	-27	-33	-20	-27	-33
Medial	+4	+9	+11	+1	+5	+16	+11	+5	+6	+6	+19
Genomsnitt	+9	+10	+12	+6	+9	+17	10	+7	+13	+10	+9
Antal svar	796	900	429	585	384	298	522	638	505	1639	66

Tabell 3b Förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner i olika grupper 1996 (balansmätt)

Samhälls- institution	Politiskt intr										Partisympati						Vänster - höger			
	MI	GI	ISI	IAI	V	S	C	fp	m	kd	mp	KV	NV	VE	NH	KH				
Sjukvården	+63	+64	+59	+62	+58	+70	+62	+68	+61	+63	+56	+73	+66	+56	+65	+60				
Kungäruhuset	+40	+47	+47	+36	+19	+37	+67	+55	+69	+79	+32	+12	+30	+45	+66	+65				
Radio/TV	+45	+47	+43	+29	+36	+51	+57	+49	+40	+33	+46	+43	+52	+42	+40	+36				
Polisen	+25	+39	+38	+29	+19	+41	+36	+55	+40	+48	+34	+21	+40	+34	+41	+43				
Grundskolan	+19	+35	+36	+32	+33	+48	+32	+47	+21	+37	+32	+47	+34	+34	+28	+16				
Domstolarna	+22	+26	+18	+1	+6	+29	+20	+47	+23	+47	+13	+12	+29	+10	+30	+21				
Försvaret	+13	+13	+12	+0	-16	+13	+14	+16	+25	+17	+0	-8	+3	+10	+20	+36				
Storföretagen	+5	+9	+23	-1	-35	+0	+6	+28	+38	+3	-12	-38	-12	-3	+36	+47				
Dagspressen	+8	+11	+2	-13	-5	+4	+13	+14	+9	+2	+8	-2	+5	+3	+8	+12				
Sv kyrkan	-8	+7	+2	-17	-22	+0	+40	+13	+4	+43	+2	-20	+0	-1	+11	+11				
Bankerna	-16	-13	-5	+6	-34	-6	-17	+0	+4	+0	-21	-26	-16	-10	+1	+8				
Riksdagen	-8	-15	-31	-44	-37	+0	-20	-14	-30	-15	-38	-23	-7	-29	-24	-31				
Fackl org	-26	-29	-25	-36	-9	+3	-45	-30	-64	-32	-36	+4	+1	-29	-52	-66				
Regeringen	-15	-22	-35	-49	-44	+8	-27	-26	-47	-30	-48	-22	-7	-33	-40	-44				
Kommunstyr	-27	-28	-34	-33	-38	-14	-15	-38	-40	-25	-47	-23	-20	-34	-38	-34				
Genomsnitt	+9	+13	+9	-27	-5	+19	+15	+19	+10	+17	+2	+2	+14	+6	+13	+12				
Samhällsbev	+7	+13	+12	+5	-18	+9	+22	+22	+28	+28	+0	-16	+1	+8	+27	+33				
Social	+32	+41	+38	+31	+29	+47	+38	+54	+36	+49	+34	+35	+46	+34	+41	+35				
Politisk	-17	-22	-33	-42	-40	-2	-21	-26	-39	-70	-44	-23	-11	-32	-34	-36				
Medial	+9	+10	+7	-7	+7	+19	+8	+11	-5	+1	+6	+15	+19	+5	+6	-6				
Antal svar	166	742	629	166	199	481	59	99	414	60	133	196	377	656	394	141				

Kommentar: Politiskt intresse utläses enligt följande: MI=mycket intresserad, GI=ganska intresserad, ISI=inte särskilt intresserad, IAI=inte alls intresserad; Vänster-höger-placering utläses enligt följande: KV=klart till vänster, NV=något till vänster, VE=varken till höger eller till vänster, NH=något till höger, KH=klart till höger.

Det är också relativt små skillnader med hänsyn till politiskt intresse (tabell 3b). De institutioner där politikintresset ger utslag är i bedömningarna av riksdagen, regeringen och domstolarna - politiskt intresserade värderar klart högre än politiskt ointresserade - och banker, där politiskt ointresserade är mera positiva än politiskt intresserade.

Endast fem av de femton institutionsbedömningarna uppvisar starka samband med självplacering på vänster-högerdimensionen. Ju längre åt höger en person uppger sig vara desto positivare blir bedömningarna av storföretagen (en differens på 85 balansmåttsenheter), kungahuset (53), försvaret (44) och bankerna (34). Den enda institution som uppvisar omvänd bild är de fackliga organisationerna: differensen mellan de mest positiva på vänsterkanten till de mest kritiska på högerkanten är 70 balansmåttsenheter.

När det gäller regering och riksdag är bedömningarna U-formade. Det låga förtroendet finns både till vänster och till höger. Mönstret blir än mer konkret vid analysen av partisympati. Regeringen och riksdagen åtnjuter minst förtroende hos vänsterpartister, miljöpartister och moderater. Även i övrigt följer partisympatierna ett förväntat mönster. De moderata sympatisörerna är särskilt överrepresenterade när det gäller förtroende för försvaret, kungahuset, storföretagen och bankerna, centersympatisörerna för radio-TV, kristdemokraterna för Svenska kyrkan och kungahuset. Utmärkande för vänsterpartiets och delvis även miljöpartiets sympatisörer är att de genomsnittligt har lägre förtroendevärden för alla de femton institutionerna, -2 för v och +5 för mp, i jämförelse med +21 för s, +20 för c, +19 för fp, +10 för kd och +14 för m.

Det går även att relatera de olika gruppernas bedömningar till de fyra dimensionerna. Den samhällsbevarande uppvisar inte oväntat ett klart samband med vänster-högerplacering och kön. De som gör positiva bedömningar av de samhällsbevarande institutionerna placerar sig oftast ideologiskt till höger och är oftare män.

Bedömningar av vissa institutioner, främst de sociala och medierna förklaras, i mycket liten grad av traditionella faktorer som vänster-högerplacering, kön eller utbildning. Värderingen är här mera beroende av människors egen användning och erfarenhet; användare är mer positiva än icke-användare (jfr Nilsson, 1993). Till exempel visar det sig att bland dem som läser morgonpress regelbundet är balansmättet när det gäller

förtroende för dagspress +11, i jämförelse med -11 bland dem som tar del av morgontidningar mindre än en gång i veckan. För Svenska kyrkan är skillnaderna ännu större: bland dem som besöker gudstjänst åtminstone någon gång per månad är balansmättet för Svenska kyrkan +47, bland dem som aldrig besöker gudstjänster är det -19. Samma mönster finns beträffande de fackliga organisationerna. Balansmättet bland dem som är fackligt aktiva är +25, medan det bland vanliga - icke mötesaktiva - medlemmar är -30 och bland icke-medlemmar -35. Det lägsta förtroendet finns bland SACO-medlemmarna (-46), medan det är något högre inom LO (-16).

En rimlig slutsats är att bedömningen av sådana institutioner som endast en liten andel av allmänheten har personlig erfarenhet av i stor utsträckning blir beroende av rådande socio-kulturella värderingar och det allmänna opinionsklimatet (Elliot, 1997). Detta blir särskilt tydligt när det gäller åsikter om de samhällsbärande och politiska institutionerna som har en mera uttalad ideologisk grund (jfr Börjesson och Weibull, 1990).

Förtroendefallet 1995-1996

Frågan är vad som ligger bakom det förtroendefall som noteras mellan 1995 och 1996 - och om detta kan lokaliseras till olika grupper. I tabell 4 redovisas en översikt av förändringar i bedömningarna mellan de två åren. Redovisningen avser den genomsnittliga förskjutningen i det genomsnittliga balansmättet för varje huvudgrupp av institutioner. Förskjutningen redovisas efter ålder, partisympati och vänsterhögerplacering.

Tabell 4 Förändring i förtroendet för typer av samhällsinstitutioner i olika grupper 1995-1996 (balansmåttsheter)

Grupp av samhällsinstitution	Ålder						Partisynpati						Vänster - höger						Samtliga
	15-29	30-49	50-64	65-80	v	s	c	fp	m	kd	mp	KV	NV	VE	NH	KH			
Samhällsbev	-3	+3	-1	-5	+7	+4	-9	-1	-2	-2	±0	+2	+4	-5	±0	-3	-2		
Social	-11	-10	-13	15	-14	-7	-11	-12	-13	-11	-19	-10	-11	-16	-11	-9	-14		
Politisk	-13	-19	-23	-15	-17	-21	-17	-3	-18	-11	-20	-23	-14	-19	-18	-10	-17		
Medial	-2	+1	-1	+3	-10	+3	+10	+15	-1	±0	+2	+3	+5	-2	+1	-3	±0		
Genomsnitt	-8	-6	-9	-9	-11	-5	-10	-20	-9	-6	-10	-7	-2	-11	-7	-5	-8		

Kommentar: Utgångspunkten för jämförelsen är de dimensioner som framkom i 1995 års data. De fackliga organisationerna ingår således här i den politiska och inte i den mediala faktorn; domstolarna ingår i den samhällsbevarande och inte i den sociala faktorn. Negativa siffror indikerar en förtroendeminskning.

En allmän slutsats är att det knappast är möjligt att förklara fallet i förtroende genom hänvisning till att det sammanhänger med förändringar inom någon enskild grupp i befolkningen. Möjligen finns en svag tendens att nedgången är större bland personer med politisk orientering åt vänster. Om vi tar den institution som tappast mest i förtroende mellan 1995 och 1996 (polisen) visar det sig att nedgången förekommer i alla grupper.

En översikt av den allmänna nedgången visar att den är i stort densamma i alla åldersgrupper (tabell 4). Det finns en tendens att medelålders och äldre har tappat något mera när det gäller de politiska och sociala institutionerna. När det gäller partisympati är den allmänna nedgången ungefär densamma bland olika partiers sympatisörer. Miljöpartiets sympatisörer har minskat sitt förtroende för de sociala och politiska institutionerna mer än övriga och bland socialdemokrater finns en betydande nedgång i fråga om de politiska. Det är svårt att urskilja något vänsterhögermönster i bedömningarna. Personer som placerar sig längst till höger har minskat sitt förtroende mindre när det gäller de politiska institutionerna; deras förtroende var redan 1995 relativt lågt.

Det är givetvis vanskligt att dra några långtgående slutsatser om vad som påverkat förändringarna i människors samhällsförtroende under de senaste åren. Mycket tyder emellertid på att det till stor del handlar om ett förändrat opinionsklimat, där människor oberoende av sociala tillhörigheter har fått mindre förtroende för huvuddelen av samhällsinstitutionerna. Samtidigt är det uppenbart att en avgörande faktor i opinionsförändringen kan föras tillbaka till bedömningen av de politiska institutionerna.

Kampen om det politiska förtroendet

Det har visat sig att människors förtroendebedömningar delvis polariseras mellan medier och politik. Medan de politiska institutionerna fallit kraftigt i förtroende under de två senaste åren ligger medierna förhållandevis stabilt eller har t o m ökat något. Samtidigt präglas den faktiska opinionsbildningen av det kontinuerliga samspelet - och motspelet - mellan medier och politiker. Det är huvudsakligen genom medierna som politiken når ut till allmänheten. Mot denna bakgrund är den intressanta frågan hur människors förtroende för medier respektive politiska institutioner skall förstås. För detta fordras en fördjupad bild av bedömningarnas dimensioner.

Tabell 5 Bedömningar av av partiledare, partier och medier 1996 (procent)

	Stämmer mycket bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer mycket dåligt	Summa Procent	Balans- mått	Antal svar
Göran Persson							
Pålitlig	6	35	38	21	100	-18	1571
Inspirerande	3	21	45	30	99	-51	1544
Kunnig	18	56	19	9	102	+46	1571
Stark ledare	27	40	21	12	100	+34	1575
Carl Bildt							
Pålitlig	22	42	24	12	100	+28	1559
Inspirerande	15	32	33	20	100	-6	1542
Kunnig	51	38	7	4	100	+78	1570
Stark ledare	42	41	12	6	101	+65	1562
Gudrun Schyman							
Pålitlig	6	30	42	21	99	-27	1542
Inspirerande	11	37	35	17	100	-4	1535
Kunnig	10	50	30	11	101	+19	1528
Stark ledare	11	38	38	13	100	-2	1532
Social- demokratiska partiet							
Pålitlig	5	29	42	24	100	-31	1556
Inspirerande	3	19	49	29	100	-56	1525
Kunnig	8	43	34	15	100	+2	1535
Moderata samlings-partiet							
Pålitlig	10	39	35	16	100	-2	1536
Inspirerande	5	29	44	21	99	-31	1517
Kunnig	14	51	26	9	100	-30	1521
Vänster- partiet							
Pålitlig	4	27	44	25	100	-38	1530
Inspirerande	5	26	43	26	100	-38	1524
Kunnig	5	32	42	21	100	-39	1508
Sveriges television							
Pålitlig	26	66	7	1	100	+84	1613
Inspirerande	11	56	28	5	100	+34	1589
Kunnig	25	66	7	2	100	+82	1594
TV 4							
Pålitlig	17	62	19	3	101	+57	1581
Inspirerande	26	55	16	3	100	+62	1577
Kunnig	20	61	17	3	101	+61	1557
Lokal Morgon- tidning							
Pålitlig	24	65	9	2	100	+78	1552
Inspirerande	12	51	32	5	100	+26	1515
Kunnig	20	62	16	2	100	+64	1519

Kommentar: Data från SOM-undersökningen 1996

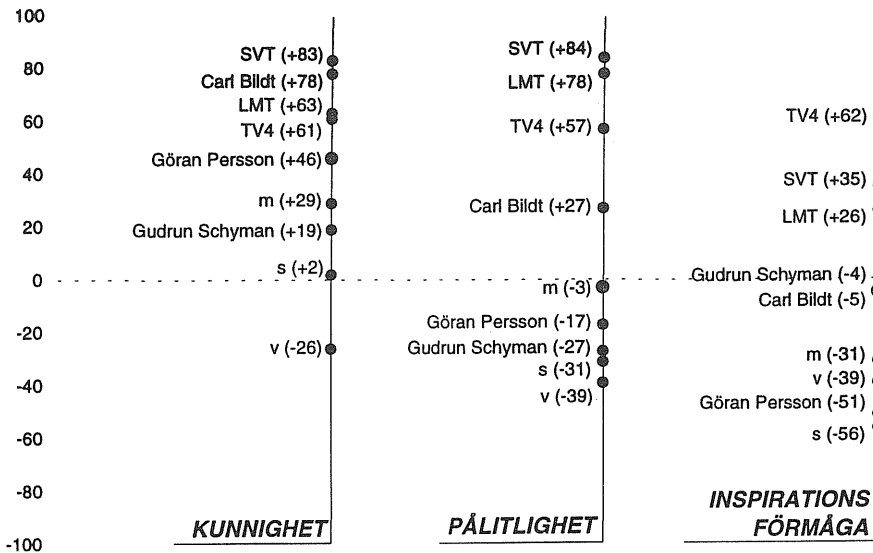
Inom forskningen om opinionsbildning brukar studier av karaktären hos människors bedömningar av politiker eller partier betecknas som image-mätningar. Också inom medieforskningen finns motsvarande undersökningstradition (jfr Lundberg och Hultén, 1968). I SOM-undersökningen 1996 prövades en begränsad imagemätning i syfte att studera bedömning-

ar av politiker och partier i förhållande till massmedier. Svarspersonerna fick bedöma tre partiledare (Carl Bildt, Göran Persson och Gudrun Schyman), tre partier (m, s och v) och tre medier (Sveriges Television, TV4 och lokal morgonpress). För samtliga skulle svarspersonerna ta ställning till hur de uppfattade pålitligheten, kunnigheten och inspirationsförmågan; för partiledarna efterfrågades dessutom om de bedömdes vara starka ledare.

Det är uppenbart att vi rör oss med enheter som inte är helt kommensurabla. Å ena sidan ställs personer mot organisationer och institutioner, å andra sidan ställs partipolitiska aktörer mot medier som eftersträvar opartiskhet. Men det är just denna jämförelse som är det intressanta i kampen om opinionsbildningsförtroendet. Resultaten redovisas i tabell 5; i figur 2 presenteras en rangordning när det gäller pålitlighet, kunnighet respektive inspirationsförmåga.

Om vi utgår från balansmättet är den genomgående tendensen att människor oavsett dimension placerar de tre medietyperna klart högre än partierna och partiledarna. Endast Carl Bildt förmår att i fråga om kunnighet placera sig före två av medierna. Totalt sett har Bildt ett genomsnittligt balansmätt på +33, i jämförelse med +67 för Sveriges Television, +60 för TV4 och +56 för lokal morgonpress. Bildt ligger klart högre än Göran Persson (-7) och Gudrun Schyman (-4). Partierna rangordnar sig enligt följande: m -5, s -28 och v -35.

Figur 2 Bedömningar av partiledare, politiska partier och medier efter pålitlighet, kunnighet och inspirationsförmåga 1996 (balansmätt)

Kommentar: Data från SOM-undersökningen 1996. Om balansmätt se tabell 5.

Det är tydligt att medierna når denna starka position inte genom att ha en hög andel med mycket stor uppskattning utan genom att de har förhållandevis få som är helt negativa. Exempelvis anser över hälften av de svarande att det stämmer mycket bra att Carl Bildt är kunnig; motsvarande siffra för det medium som kommer högst i fråga om kunnighet (Sveriges Television) är endast en fjärdedel. Däremot har Sveriges Television många som anser mediet ganska kunnigt. Göran Persson anses som mycket kunnig av knappt 20 procent, vilket är samma nivå som lokal morgonpress, samtidigt som han anses föga kunnig av nästan 30 procent; där är motsvarande siffra för morgonpressen under 20 procent.

Förklaringen till skillnaderna ligger givetvis i det faktum att det finns en större polarisering i fråga om partipolitiska företrädare än i fråga om medieinstitutioner. Det kan därför vara rimligt att göra jämförelser bland sympatisörer inom respektive parti. Det visar sig då finnas betydande

skillnader mellan moderata och socialdemokratiska sympatisörer i synen på sin partiledare i förhållande till medierna. I fråga om pålitlighet och inspirationsförmåga värderas Göran Persson bland socialdemokrater klart lägre än samtliga tre medier. I fråga om kunnighet ligger Persson på samma nivå som lokal morgonpress och något högre än TV4. Bland moderata sympatisörer råder delvis ett omvänt förhållande. Carl Bildt värderas högre än något medium i fråga om kunnighet och är på samma nivå som morgonpress i pålitlighet - och värderas där högre än TV-organisationerna. När det gäller inspirationsförmåga bedöms TV4 mer positivt än Bildt, som dock ligger klart högre än morgonpressen och Sveriges Television.

Den bild som framträder är således att moderata sympatisörer uppfattar att den egna partiledaren har ett försteg i förhållande till medierna, medan socialdemokratiska sympatisörer ger medierna ett försteg före sin partiledare. Vänsterpartisympatisörernas bedömning av sin partiledare ligger mellan dessa två båda poler.

En jämförelse visar att samtliga typer av aktörer värderas genomsnittligt högre beträffande kunnighet än i fråga om pålitlighet och inspirationsförmåga. Medelvärdet för kunnighet ligger på +39, för pålitlighet på +14 och för inspirationsförmåga på -7 (tabell 6).

Tabell 6 Genomsnittsvärden per dimension för partiledare, partier och medier 1996 (balansmått)

	Dimension i bedömningar		
	Kunnighet	Pålitlighet	Inspirationsförmågar
Partier	- 2	-20	-42
Partiledare	+48	- 6	-20
Medier	+69	+73	+41
Samtliga	+39	+14	- 7

Kommentar: Partier avser bedömningar av s, m och v, partiledare Carl Bildt, Göran Persson och Gudrun Schyman och medier Sveriges Television, TV4 och lokal morgonpress

Mönstret är i stort detsamma för samtliga aktörer - medierna värderas visserligen något högre i fråga om pålitlighet än kunnighet, men skillnaden är marginell, också när det gäller enskildheter. Gudrun Schyman bedöms t ex mera positivt i fråga om inspirationsförmåga än pålitlighet. Hon liknar därvidlag TV4, som dock överlag får en mer positiv värdering.

En annan tendens är att partierna överlag får mer negativa värderingar än partiledarna. Detta gäller främst för v och m, där Schyman och Bildt får en klart högre värdering än partiet. För s är skillnaden mindre.

För att ytterligare pröva grunderna för människors bedömningar har vi genomfört en explorativ faktoranalys. Den visar att bedömningarna främst karaktäriseras av att vara partipolitiska och mediala.

Slutsatsen är, föga oväntat, att det finns en klar partipolitisk resonansbotten i bedömningen av partier och partiledare. Detta stöder tidigare iakttagelser från analyserna av det allmänna samhällsförtroendets utveckling. Samtidigt visar analysen av image att det finns klara skillnader när det gäller värderingen av kunnighet, pålitlighet och inspirationsförmåga. Det möjligen bekymmersamma för det politiska systemet - och delvis även för de traditionella medierna - är dess karaktär av tråkighet: inspirationsförmågan anses genomgående vara mycket låg.

Vad betyder ett minskat samhällsförtroende?

Analysen av samhällsförtroendets utveckling under de senaste åren har visat på en allmän nedgång efter 1994. Den svenska utvecklingen uppvisar i detta avseende samma tendens som observerats i de flesta länder, inte minst i USA (Norris, 1997).

En intressant iakttagelse är att medierna nästan är de enda institutioner som behåller sin position när det gäller människors förtroende. Att medierna anses vara kunniga och pålitliga - om än inte alltid så inspirerande - har särskilt visat sig i den företagna imageanalysen.

Det är svårt att ge någon entydig förklaring till nedgången i samhällsförtroende. Om vi betraktar förtroende som ett uttryck för en både erfarenhetsbaserad och känslomässigt präglad förväntan på respektive institution (Elliot, 1997:72f) kan nedgången möjligen tas till intäkt för att våra

förväntningar har blivit svikna, särskilt när det gäller de sociala institutionerna. Stöd för en sådan tolkning kan hämtas i det faktum att de som är nära berörda genomgående värderar respektive institution högre.

Erosionen av förtroendet för de traditionella samhällsinstitutionerna utgör naturligtvis ett problem. Måhända kan tilltron till andra människor, till en del balansera ett minskat förtroende för institutionernas sätt att fungera (jfr Bo Rothsteins artikel i föreliggande volym). Men en sådan förhoppning är inte oproblematiske. Eftersom varje samhälle trots allt bygger på att det finns grundläggande samhällseliga institutioner kan förtroendet för dem inte ersättas med aldrig så välfungerande socialt kapital.

Referenser

Börjesson, Britt, Weibull, Lennart (1990) *Förtroendeklyfta?* Stockholm, SIM

Elliot, Maria (1993) Medborgerlig tillit och misstro: om samhällsförtroende i kristider. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Perspektiv på krisen*. Göteborg: SOM-Institutet, Göteborgs universitet

Elliot, Maria (1994a) Tilltro på tillväxt. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Vägval*. Göteborg: SOM-Institutet, Göteborgs universitet

Elliot, Maria (1994b) Västsvensk tillit och misstro: förtroende för yrkesgrupper och medier. I Nilsson, L (red) *Västsverige i fokus*. Göteborg: SOM-Institutet, Göteborgs universitet

Elliot, Maria (1995) Förnyat samhällsförtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det gamla riket*. Göteborg: SOM-Institutet, Göteborgs universitet

Elliot, Maria (1996) *Mediernas förtroendekapital: om svenskarnas tilltro till samhället*. Papper presenterat vid Mediebarometer-seminariet, Nordicom-Sverige 26 april 1996

Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för medierna*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet

- Gilljam, Mikael och Sören Holmberg (1995) *Väljarnas val*. Stockholm, Norstedts
- Holmberg, Sören (1990) *Decline of Parties and Politics Among Swedish Voters*.
Results presented at the Rome Meeting of the BIG-project Group on "Attitudes
Toward Democratic Politics, 1990
- Lipset, Seymour Martin, Schneider, William (1983) *The Confidence Gap*. New
York, Wiley
- Listhaug, Ola, Wiberg, Matti (1995) Confidence in Political Institutions. I
Kingemann, H-D, Fuchs, D (Eds.) *Citizens and the State*. Oxford-New York,
Oxford University Press
- Nilsson, Lennart (1993) Service och boende i Västsverige. I Nilsson, L (red)
Västsvensk opinion. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Norris, Pippa (1997) *Confidence in Democratic Institutions: America in
Comparative Perspective*. Provisional Schedule för a Workshop. Harvard
University
- Weibull, Lennart, Börjesson, Britt (1995) *Publicistiska seder*. Stockholm,
Tiden/SJF

FÖRSKINGRAT FÖRTROENDE

SÖREN HOLMBERG & LENNART WEIBULL

Svenska folkets förtroende för olika samhällsinstitutioner har minskat under senare år. Från att ha varit ett av de europeiska länder där samhällsförtroendet var som högst har Sverige gått mot en genomsnittlig europeisk nivå (Listhaug och Wiberg, 1995). När det gäller de politiska institutionerna som regering och riksdag är det rimligt att tala om en långsiktig försvagning (jfr Gilljam och Holmberg, 1995), medan nedgången för olika typer av sociala institutioner, som t ex skola och domstolar, varit tydligast under de senaste åren (Holmberg och Weibull, 1997). Medieinstitutionerna avviker något från det allmänna mönstret genom en förhållandevis stor stabilitet över tid.

Även om det skett en nedgång i medborgarnas förtroende är det inte rimligt att tala om att det råder misstro. För de allra flesta institutioner redovisas positiva värden: det är betydligt fler som har högt än som har lågt förtroende. En annan observation är att rangordningen i institutionsförtroende är förhållandevis stabil: sjukvården har år efter år haft högst förtroende och de politiska institutionerna lägst förtroende.

En av de svåra frågorna är att förklara vad som ligger bakom förtroendebedömningarna. Analyser av tidsserier pekar på att de är effekten av ett samspel mellan medborgarnas personliga erfarenhet av respektive institution och det rådande opinionsklimatet. Förtroendet tycks också påverkas av den upplevda betydelsen av institutionerna liksom av socio-kulturella värderingar (Elliot, 1997).

En fördjupad förståelse av vad som ligger bakom bedömningarna förutsätter återkommande förtroendemätningar. Syftet med den följande översikten är att redovisa 1997 års mätning och förändringsmönstren 1986-1997.

Förtroendebedömningar 1997

Ursprungligen avsåg SOM-undersökningens förtroendemätning elva samhällsinstitutioner. De var valda för att ge ett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Dessa elva institutioner har funnits med i

mätningen sedan 1986. Fr o m 1994 års mätning inkluderades domstolarna och Svenska kyrkan. År 1995 tillkom kungahuset och 1996 kommunstyrelser. Nya i och med 1997 års mätning är universitet/högskolor och de politiska partierna.

Med de redovisade utökningarna kom SOM-undersökningen 1997 att omfatta sjutton olika samhällsinstitutioner. Utfallet av mätningen redovisas i tabell 1. Det visar sig att sjukvården och universitet/högskolor åtnjuter högst förtroende. Allmänheten har lägst förtroende för kommunstyrelserna och de politiska partierna.

De samhällsinstitutioner där jämförelser kan göras med föregående år uppvisar i huvudsak samma rangordning. De enda förändringarna ligger strax under mitten: bankerna har stärkt sitt förtroende med två placeringar, medan storföretagen tappat och fallit tre placeringar och dagspressen en placering. I toppen och botten är rangordningen exakt densamma de tre senaste åren.

De två institutioner som för första gången ingick i förtroendebedömningen 1997 - universitet/högskolor och de politiska partierna - placerades på helt skilda platser i rangordningen: universiteten visade sig åtnjuta i det närmaste samma förtroende som sjukvården (+48 i balansmått), medan de politiska partierna hamnade i botten (-39).

I jämförelse med förtroendebedömningarna 1996 finns det några klara tendenser. Den första är att den inte finns någon allmän nedgång av det slag som iaktogs mellan 1995 och 1996. Av de femton institutioner som kan jämföras mellan 1996 och 1997 uppvisar åtta en viss nedgång, sex en viss uppgång medan en ligger på samma nivå. Nivån på nedgången (-5 balansmåttsenheter) är genomsnittligt obetydligt större än den för uppgången (+4).

En andra iakttagelse är att de institutioner som ligger högst i förtroende överlag har tappat. Detta gäller särskilt sjukvården (-13) och grundskolan (-11). Undantaget är polisen, där förtroendet ökat något. Samtidigt uppvisar de institutioner som har lägst förtroende samtliga en viss ökning; uppgången är störst i fråga om riksdag och regering. Förtroendeskillnaderna mellan olika institutioner är därigenom något mindre 1997 än de var 1996.

I övrigt kan noteras att bankernas förtroende fortsätter att stärkas. Bankerna är den institution som uppvisar störst uppgång (+11). Det är dock inte fråga om något allmänt ökat förtroende för näringslivet, eftersom storföretagen samtidigt tappar i förtroende (-8).

Tabell 1 **Förtroendet för samhällsinstitutioner 1997 (procent, balansmått)**

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken stort eller litet	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmått
Sjukvården	16	47	22	11	4	100	+48
Univ/högsk	10	45	39	5	2	100	+48
Kungahuset	22	34	31	6	6	100	+44
Radio/TV	5	45	43	6	1	100	+43
Polisen	6	41	32	15	5	100	+41
Grundskolan	7	38	34	17	5	100	+23
Domstolarna	7	35	34	16	8	100	+18
Försvaret	7	25	43	16	9	100	+7
Dagspressen	2	24	53	17	5	100	+4
Bankerna	5	28	36	22	9	100	+2
Sv kyrkan	6	23	43	16	13	100	±0
Storföretagen	2	25	43	20	9	100	-2
Riksdagen	3	19	40	26	12	100	-16
De fackl org	2	18	37	27	16	100	-23
Regeringen	3	18	34	30	16	100	-25
Kommunstyr	1	14	41	29	15	100	-29
De pol partierna	1	10	39	30	20	100	-39

Kommentar: Antalet svarspersoner är ca 1 730. Personer som ej besvarat förtroendefrågan för någon institution är inte medtagna i procenttalen. Dylåka svar var mycket sällsynta och lämnas av mellan 30 - 70 personer för de enskilda frågorna. Högsta andelen ej svar finns där även andelen som svarar varken stort eller litet förtroende är hög, t ex beträffande dagspressen och storföretagen.

Dimensioner i bedömningarna

Det är uppenbart att det finns betydande likheter i bedömningarna mellan olika institutioner. En första iakttagelse är att det överlag finns positiva samband mellan förtroendebedömningarna för de enskilda institutionerna. I likhet med tidigare år visar en korrelationsanalys att endast få samband understiger +.10 (Pearson's r). Den som är positiv till en samhällsinstitutions sätt att fungera tenderar således att värdera även andra institutioner positivt. Det förefaller att finnas ett slags grundläggande förtroendebas (jfr Börjesson och Weibull, 1990; Elliot, 1997). Enda klara, återkommande undantagen är de negativa korrelationerna mellan förtroendet för regeringen och kungahuset respektive mellan de fackliga organisationerna och storföretagen¹.

I varje års SOM-mätning visar sig att det finns starka och konsistenta samband mellan bedömningarna av vissa institutioner. Exempelvis uppvisar bedömning-

arna av regering och riksdag genomgående en mycket hög överensstämmelse (>+.70), liksom värderingarna av radio/TV och dagspress (>+.40).

En explorativ faktoranalys i syfte att belysa värderingsgrunderna pekar på att det finns fyra huvuddimensioner i bedömningarna (tabell 2):

- *den samhällsbevarande dimensionen*: kungahuset, Svenska kyrkan, storföretagen, domstolarna, försvaret och bankerna
- *den politiska dimensionen*: regering, riksdag, de politiska partierna, kommunstyrelserna och de fackliga organisationerna
- *den sociala dimensionen*: grundskolan, sjukvården, polisen och universitet/högskolorna
- *den mediala dimensionen*: radio/TV och dagspressen

Det som kallas för den *samhällsbevarande dimensionen* har sin laddning i något slag av grundläggande förhållningssätt till samhället. Den svarar närmast mot den klassiska föreställningen om kronan, korset, svärdet och penningpåsen. På denna dimension har inte oväntat de fackliga organisationerna en negativ laddning – en av de få negativa laddningarna i analysen.

På den *politiska dimensionen* laddar regering och riksdag högst. De politiska partierna som för första gången inkluderades 1997 ligger som väntat också högt på denna dimension. Kungahuset uppvisar på samma sätt som tidigare en svagt negativ laddning på den politiska dimensionen.

Den *sociala dimensionen* representeras i första hand av sjukvård och polis men också av grundskolan och står för något slag av offentlig service. I och med att den 1997 tillkommande institutionen universitet/högskolor också laddar högst på denna dimension förstärks intrycket av att det rör sig om en offentligsektorfaktor. Ytterligare stöd för en sådan tolkning är att även domstolarna och försvaret laddar relativt högt på dimensionen.

Slutligen finns det en distinkt *medial dimension* där radio/TV och dagspress laddar mycket högt. Även de fackliga organisationerna har här en relativt hög laddning. Det senare gör att det ligger nära till hands att tala om en opinionsfaktor.

Tabell 2 Faktoranalys av förtroendebedömningarna för sjutton samhällsinstitutioner 1997 (faktorladdningar)

Institution	Dimension			
	Faktor 1 Den politiska	Faktor 2 Den samhälls- bevarande	Faktor 3 Den sociala	Faktor 4 Den mediala
Regeringen	,85	,01	,22	,02
Riksdagen	,82	,17	,20	,03
De politiska partierna	,77	,25	,08	,09
Kommunstyr.	,67	,24	,15	,20
De fackliga org	,53	-,07	,14	,43
Kungahuset	-,02	,75	,06	,00
Svenska kyrkan	,17	,64	,04	,13
Storföretagen	,06	,57	,17	,22
Domstolarna	,30	,52	,35	,01
Försvaret	,17	,51	,35	-,03
Bankerna	,27	,40	,14	,35
Grundskolan	,09	,03	,71	,27
Sjukvården	,21	,09	,70	,04
Polisen	,26	,29	,59	-,05
Univ/högskolor	,10	,28	,52	,21
Radio/TV	,03	,07	,24	,75
Dagspressen	,15	,19	,01	,74
Förklarad varians	31%	9%	7%	6%

Kommentar: Faktörlösningen bygger på en varimax rotering. Antalet faktorer har fastställts med hjälp av Kaisers kriterium.

Dimensionerna faller ut relativt tydligt för de sjutton institutionerna. De uppvisar också i stort sett samma mönster som i motsvarande analyser på grundval av 1995 och 1996 års SOM-undersökningar (Holmberg och Weibull, 1996, 1997). Men det finns vissa skillnader. De har sin bakgrund i förändrade placeringar av de institutioner har relativt höga laddningar på mer än en dimension. Detta gäller särskilt domstolarna, försvaret och de fackliga organisationerna.

År 1995 och 1997 var förtroendebedömningarnas struktur sådan att domstolarna laddade relativt högst i den samhällsbevarande dimensionen, medan domstolarna 1996 hade en högre laddning i den sociala dimensionen. De fackliga organisationerna hade 1996 sin relativt högsta laddning i den mediala dimensionen, medan de både året före och efter laddade relativt sett högst i den poli-

tiska dimensionen. Även om vi går längre tillbaka i mätningarna är det tydligt att bedömningen av de fackliga organisationerna har växlat i dimensionstillhörighet (jfr Elliot, 1997). För domstolarna kan inte motsvarande trendanalys göras i och med att de inte fanns med i undersökningarna före 1994. Huvudslutsatsen är dock att det finns ett mycket stort mått av konsistens i förtroendebedömningarna över tid.

Förändringsmönster...

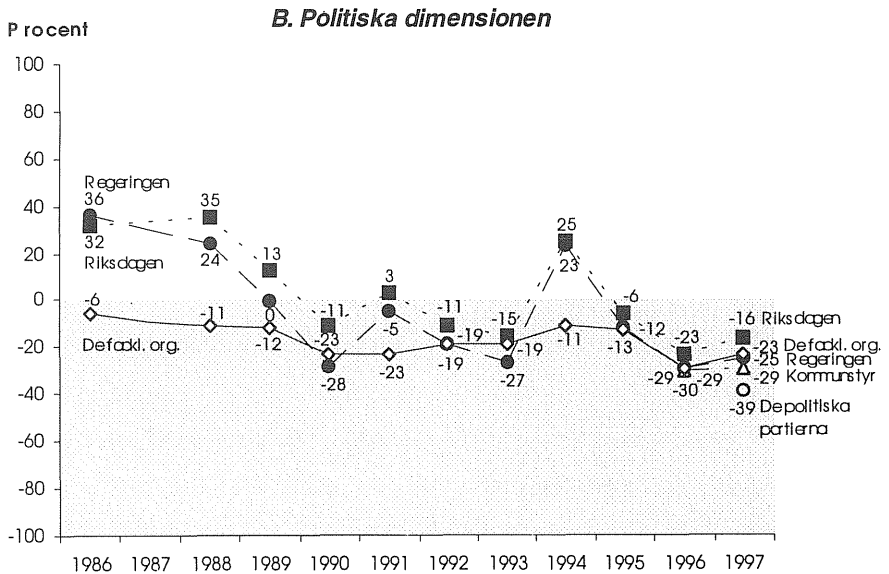
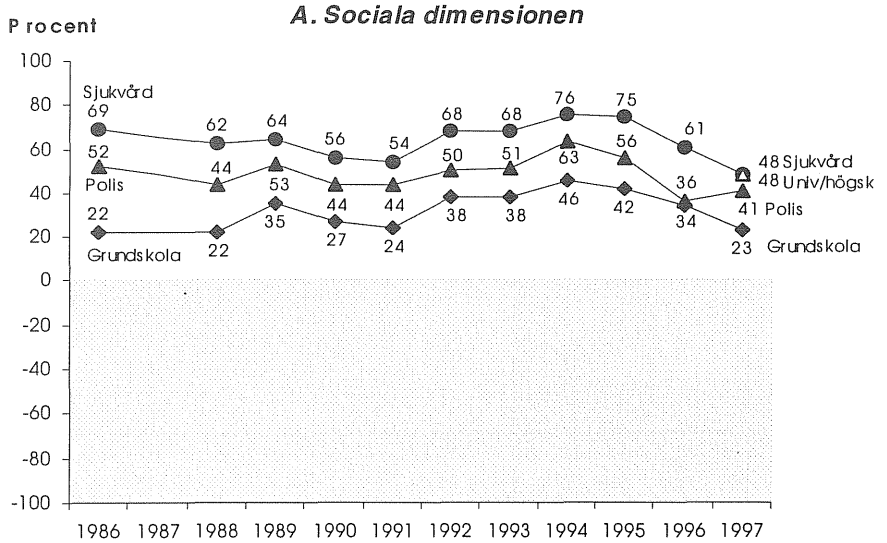
I figur 1a-d redovisas förändringarna över tid. Vi har som tidigare år valt att gruppera institutionerna efter de huvuddimensioner som framkommit i faktoranalysen. Det gör att enskilda institutioner kan byta placering mellan åren. Vi har också placerat in de institutioner som successivt tillkommit.

Bedömningarna av institutionerna inom det som kallas den *sociala* sfären uppvisar en mycket hög intern samstämmighet över tid samtidigt som nivåskillnaderna är i stort sett desamma. Mellan 1986 och 1991 fanns det en svag förtroendenedgång som följdes av en kraftig uppgångstrend till 1994. Efter 1995 faller samtliga tre institutioner kraftigt - störst var fallet för polisen, som dock återhämtar sig något 1997. Detta är till synes den enda något avvikande förändringen för hela tolvårsperioden. Ser man till mönstret över tid förefaller det snarast vara så att polisen hade en särskilt låg bedömning 1996, medan andelen för 1997 är mera förväntad i förhållande till övriga institutionerna inom sfären.

Också bedömningarna av de två centrala institutionerna inom den *politiska* sfären – riksdag och regering – demonstrerar en anmärkningsvärd intern överensstämmelse över tid. Riksdagen har dock i stort sett genomgående något högre förtroende än regeringen. Figuren visar på en långsiktig försvagning, samtidigt som valåren, särskilt 1994, avviker genom högre siffror och indikerar att det finns en elektoral cykel; förtroendet är som högst då de politiska institutionerna aktiverar sig. Den svaga uppgången mellan 1996 och 1997 kan tolkas som att valdebatten i viss mån har börjat. I linje med detta bör vi förvänta en fortsatt uppgång i 1998 års mätning.

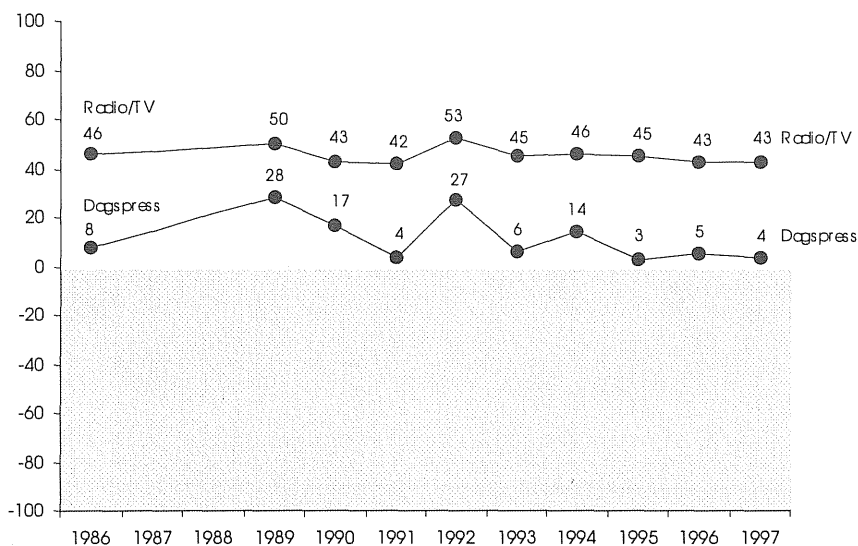
Mönstret i bedömningarna av de fackliga organisationerna uppvisar mindre skillnader över tolvårsperioden. Facket har alla år en negativ förtroendebalans. Det finns också en tendens till långsiktig försvagning, liksom till en svag uppgång både 1994 och 1997.

Figur 1 Bedömningar av förtroendet för sjutton samhällsinstitutioner 1986 – 1997 (balansmått)

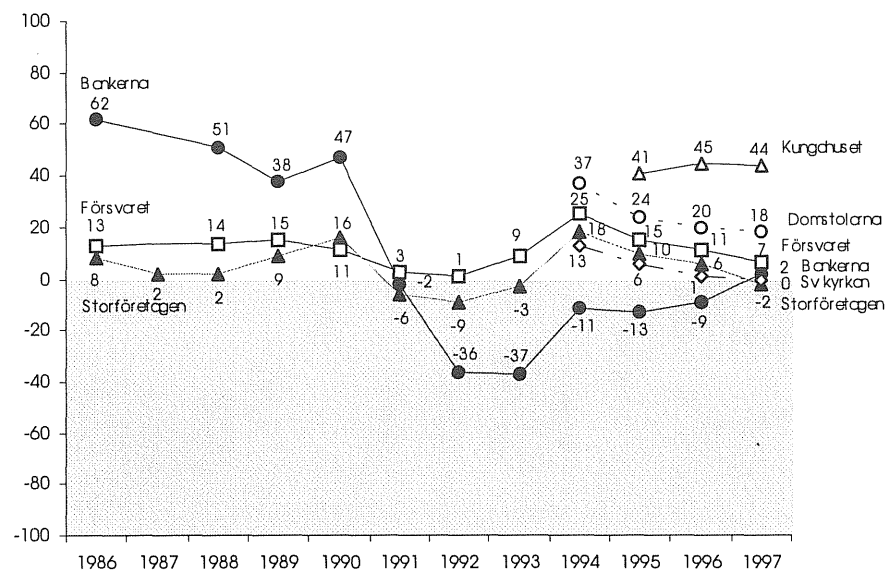
Procent

C. Mediala dimensionen

Procent

D. Samhällsbevarande dimensionen

Kommentar; Om balansmättet se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, icke jämförbart mått, användes detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl även siffror för 1988.

Bedömningarna av *medierna* uppvisar också en inbördes överensstämmelse. Den är dock inte alls så tydlig som när det gäller regering och riksdag eller de sociala institutionerna. Radio/TV ligger genomgående på en betydligt högre förtroendenivå än dagspressen och är inte underkastade samma snabba skiften i allmänhetens bedömningar. Medierna uppvisar inte någon upp- eller nedåtgående förtroendetrend under tolvårsperioden. Mellan 1996 och 1997 finns det inga förändringar att tala om.

När det gäller bedömningar av de institutioner som kallats *de samhällsbevarande* visar försvaret och storföretagen ett likartat förändringsmönster och ligger dessutom på i stort sett samma mellanlåga nivå. De nya institutioner som började studeras 1994 – domstolarna och Svenska kyrkan – uppvisar för de fyra senaste åren nästa exakt samma nedåtgående förändringsmönster, låt vara att domstolarna ligger på något litet högre nivå.

Två institutioner avviker. Det gäller särskilt bankerna. Från att fram till 1990 ha varit en högt värderad samhällsinstitution föll bankerna i två steg till bottennoteringar 1992 och 1993. Därefter uppvisar bankerna en successiv uppgång och hade 1997 nått tillbaka till genomsnittet för institutionerna inom den samhällsbevarande sfären. Bankerna har på detta sätt haft en avvikande trend de senaste åren. Till 1980-talets mycket höga förtroendenivåer har dock bankerna en lång väg att gå. Kungahuset ligger genomgående på en hög och stabil nivå.

...och möjliga förklaringar

Det är inte enkelt att finna några entydiga förklaringar till de redovisade förändringarna. Förklaringarna skiftar efter vilken typ av institutioner som bedöms. Maria Elliot (1997) har i sina analyser av medieförtroendet över tid pekat på tre faktorer som särskilt viktiga för att förstå människors bedömningar. Om vi applicerar hennes teori på samhällsförtroendet får vi följande faktorer: (1) utvärdering av institutionens verksamhet (trovärdighet, kvalitet), (2) medborgarintresset för institutionens verksamhet (institutionens upplevda betydelse) och (3) rådande socio-kulturella värderingar i samhället (opinionsklimatet).

Det tycks uppenbart att sjukvårdens starka ställning - även om det skett en nedgång efter 1995 - har sin bakgrund i att den ligger högt när det gäller samtliga tre typer av förklaringar. Att de sociala institutionerna värderades relativt sett lägre under 1980-talets slut än under 1990-talets torde kunna hänföras till ett förändrat opinionsklimat. Bankernas fall i förtroendeopinionen kan i sin tur till stor del förklaras av bankkrisen i kombination med förändringar i servicegraden till kunderna. Regeringens och riksdagens stora förtroendefall efter 1994 kan

kopplas till en besvikelse över att många förhoppningar som väcktes av riksdagsvalet och EU-omröstningen inte infriades.

Om vi applicerar förändringsmodellen på utvecklingen under de senaste tre åren är det framför allt nedgångstendensen inom den sociala sfären som leder till frågor. Det förefaller finnas intressanta paralleller mellan de sociala institutionernas, särskilt sjukvårdens och grundskolans, försvagning i mitten av 1990-talet och bankernas fall fem år tidigare. Det är troligt att en kombination av ökade kostnader, upplevda problem och ett kritiskt opinionsklimat, påverkat av mediernas ökade bevakning², har försvagat de sociala institutioners förtroendebas; därmed har de förlorat något av det förtroendekapital de fick som en följd av det positiva opinionsklimatet under 1990-talets första år.

Förtroendebedömningar i olika grupper

Om vi ser till traditionella demografiska faktorer (tabell 3a) visar sig *könsskillnaderna* vara relativt små. Kvinnorna har dock på nästan alla punkter större förtroende. De värderar särskilt de sociala institutionerna högre än männen (i genomsnitt +15 i jämförelse med +7), dock inte sjukvården. De största könsskillnaderna finns i fråga om Svenska kyrkan, kungahuset och dagspressen, där kvinnor ligger klart högre och skillnaderna är över tio balansmåttsenheter. För samtliga tre institutioner har dessutom skillnaderna ökat mellan 1996 och 1997.

Ålderskillnaderna är ofta små. När det gäller enskilda institutioner finns det tre huvudmönster. Förtroendet för grundskolan, storföretagen, domstolarna, sjukvården och universitet/högskolor minskar med ålder. I fråga om Svenska kyrkan och dagspressen är mönstret i stort sett det omvända: förtroendet stiger med ålder. Det tredje mönstret representeras av bankerna och de fackliga organisationerna: här är medelålders personer mest negativa, medan yngre och äldre är relativt positiva.

Utbildningsfaktorn ger ett visst utslag för cirka hälften av de bedömda institutionerna. I samtliga fall gäller att förtroende ökar med utbildning. Tendensen är tydligast för bedömningen av storföretagen, domstolar, universitet/högskolor, riksdagen och de politiska partierna.

På flera punkter finns tydliga skillnader efter *medborgarskap*. Svenska medborgare avviker genom en relativt sett positivare inställning till domstolar och kungahuset - och överlag till institutioner inom den samhällsbevarande sfären. Utländska medborgare i Sverige värderar framför allt regeringen, grundskolan och kommunstyrelserna högre än vad svenskar gör.

Tabell 3a Förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner i olika grupper 1997 (balansmått)

Samhälls- institution	Kön		Ålder				Utbildning			Medborg sk	
	M	Kv	15-29	30-49	50-64	65-80	L	M	H	Sv	Utl
Sjukvård	+51	+45	+57	+48	+42	+44	+45	+47	+54	+48	+43
Univ/högskolor	+48	+47	+56	+49	+40	+44	+39	+47	+62	+48	+59
Radio/TV	+43	+43	+45	+36	+45	+49	+43	+47	+38	+43	+38
Kungahuset	+38	+50	+43	+42	+44	+50	+43	+48	+45	+45	+27
Polisen	+22	+31	+26	+31	+19	+29	+27	+24	+30	+28	+21
Grundskolan	+22	+23	+38	+27	+14	+10	+23	+24	+22	+20	+40
Domstolarna	+16	+19	+24	+23	+16	+4	+8	+20	+33	+18	-2
Försvaret	+4	+11	+17	±0	+5	+14	+2	+14	+8	+6	+6
Storföretag	-1	-3	+6	+3	-8	-14	-13	+3	+15	-1	-10
Dagspress	-2	+9	+1	±0	+4	+12	-1	+5	+10	+4	+13
Bankerna	-7	+11	+14	-12	-2	+17	+2	+8	-7	+1	+1
Sv kyrkan	-10	+11	±0	-12	+2	+19	-5	+4	+6	±0	+2
Riksdagen	-15	-17	-18	-18	-19	-6	-22	-19	-4	-16	-15
Regeringen	-21	-23	-29	-21	-30	-16	-26	-29	-16	-25	-1
De fackl org	-27	-21	-15	-28	-28	-18	-22	-20	-29	-23	-15
Kommunstyr	-33	-24	-32	-33	-28	-15	-27	-29	-30	-30	-13
De pol partierna	-39	-39	-37	-39	-41	-37	-45	-40	-28	-40	-30
Dimension:											
Samhällsbev	+7	+15	+17	+7	+10	+15	+6	+16	+17	+12	+4
Social	+36	+37	+44	+39	+29	+32	+34	+36	+42	+41	+41
Politisk	-27	-25	-26	-28	-29	-18	-28	-24	-21	-27	-15
Medial	+21	+26	+23	+18	+25	+31	+21	+26	+24	+26	+26
Genomsnitt	+5	+10	+12	+6	+4	+11	+4	+9	+12	+7	+10
Antal personer	799	823	369	577	411	262	782	387	429	1565	52

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1.

Skillnaderna efter *politiskt intresse* (tabell 3b) varierar betydligt mellan institutionerna. Ett framträdande drag är att personer som uppger sig inte alls intresserade av politik genomgående har relativt lågt förtroende. Endast i fråga om bedömningen av bankerna, kungahuset och polisen ligger de inte lägst; den andra extremen kan exemplifieras av riksdagen, där politiskt ointresserade hyser ett mycket lågt förtroende. Ett vanligt mönster är att mittgruppen - de ganska och de inte särskilt politiskt intresserade - har högre förtroende än yttergrupperna. Detta är särskilt tydligt i fråga om polisen, kungahuset och domstolarna. Ett annat mönster är att förtroendet ökar med politiskt intresse; detta gäller bedömningen av de politiska partierna och dagspressen.

Elva av de sjutton institutionsbedömningarna uppvisar klara samband med självplacering på *vänster-högerdimensionen*. Här finns några av de största differen-

serna, vilka antyder att bedömningarna närmast är av ideologisk karaktär. Ju längre åt höger en person uppger sig vara desto positivare blir bedömningarna av storföretagen (en differens på +88 balansmåttsenheter), bankerna (+39), försvaret (+34) och kungahuset (+33). De institutioner som uppvisar omvänd bild är de fackliga organisationerna (-79) och regeringen (-70). En skillnad mellan 1996 och 1997 är att personer som placerar sig klart till vänster på den politiska skalan har blivit betydligt mer positiva till regeringen.

När det gäller *partisympati* kan noteras att socialdemokratiska och centerpartistiska sympatisörer överlag har relativt högt samhällsförtroende. S-sympatisörer ligger bland de högsta för nio av de sjutton institutionerna och c-sympatisörer för sju. Som jämförelse kan nämnas att v- och mp-sympatisörer inte hamnar bland de högsta för någon enda institution.

De institutioner som utmärks av att borgerliga sympatisörer har högt förtroende är kungahuset, sjukvården, storföretagen och bankerna. Moderata sympatisörer är särskilt överrepresenterade när det gäller förtroende för försvaret och kungahuset, kristdemokraterna för Svenska kyrkan och kungahuset.

Sammanfattningsvis kan fastslås att institutionerna inom den samhällsbevarande sfären inte oväntat visar ett klart samband med vänster-högerplacering och kön³. De som gör positiva bedömningar av de samhällsbevarande institutionerna placerar sig oftast ideologiskt till höger och är oftare män.

Bedömningar av vissa institutioner, främst de sociala och medierna förklaras, i mycket liten grad av traditionella faktorer som vänster-högerplacering, kön eller utbildning. Värderingen är här mera beroende av människors egen användning och erfarenhet; användare tenderar att vara mer positiva än icke-användare (jfr Nilsson, 1993).

En rimlig slutsats är att bedömningen av sådana institutioner som endast en liten andel av allmänheten har personlig erfarenhet av i stor utsträckning blir beroende av rådande socio-kulturella värderingar och av det allmänna opinionsklimatet (Elliot, 1997). Detta blir särskilt tydligt när det gäller åsikter om de samhällsbärande och politiska institutionerna som har en mera uttalad ideologisk grund (jfr Börjesson och Weibull, 1990).

Vad menas med ett förskingrat samhällsförtroende?

Analysen av samhällsförtroendets utveckling under de senaste åren har i huvudsak visat på en nedgång efter 1994. Den svenska utvecklingen visar i detta

avseende samma tendens som observerats i många andra länder, inte minst i USA. Men samtidigt är utvecklingen mellan 1996 och 1997 inte entydig. Förtroendet för de flesta institutioner inom vad som kallats de samhällsbevarande och de sociala områdena har fortsatt att falla, medan de politiska institutionerna har återhämtat sig något och de mediala står relativt stabilt.

En annan tendens är att det finns en svagt ökad polarisering i medborgarnas bedömning av de politiska institutionerna mellan 1996 och 1997. Det är rimligt att betrakta förändringarna som en följd av att det vid mätillfället bara var ett år kvar till valet 1998. Bedömningarna av regering och riksdag har gjorts mot en resonansbotten av en ökad partipolitisk debatt.

De politiska förtroendebedömningarna illustrerar mycket tydligt att ju påtagligare objekten är desto mer nyanserade blir bedömningarna. Omvänt gäller att ju mer schablonmässigt ett objekt är desto mera påverkas bedömningarna av rådande opinionsklimat. Resonemanget kan exemplifieras i 1997 års SOM-undersökning, där svarspersonerna även fick ange förtroendet för politiker i allmänhet. Förtroendet kom här att hamna på en betydligt lägre nivå än för de politiska institutionerna - hela 60 procent ansåg sig ha mycket eller litet förtroende för politiker i allmänhet, endast 6 procent uttryckte mycket eller ganska stort förtroende. Samma tendens framkommer i en studie som vi genomförde med hjälp av Infratest-Burke hösten 1997, utförd på uppdrag av MediaAkademien⁴.

Givetvis finns det ett klart samband mellan den allmänna politikerbedömningen och bedömningen av de konkreta politiska institutionerna (tabell 4). Intressant är emellertid att det finns inte obetydliga andelar bland dem som hyser lågt förtroende för politiker i allmänhet som faktiskt har högt förtroende för regering och riksdag. Om vi även inkluderar mellangruppen som varken har högt eller lågt förtroende kan vi fastslå att omkring 30 procent av svarspersonerna har lågt allmänt förtroende för politiker utan att ha lågt förtroende för regering och riksdag.

Tabell 4 Förtroendet för regering, riksdag och de politiska partierna i allmänhet efter förtroendet för politiker i allmänhet 1997 (procent)

Politisk institution	Förtroende för politiker i allmänhet				
	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet
Riksdag					
Stort förtroende	100	74	36	13	5
Varken/eller	0	24	51	36	21
Litet förtroende	0	2	13	41	74
Regeringen					
Stort förtroende	100	69	35	13	4
Varken/eller	0	24	46	39	13
Litet förtroende	0	7	19	48	83
De politiska partierna					
Stort förtroende	100	67	17	5	2
Varken/eller	0	26	61	39	10
Litet förtroende	0	7	22	56	88
Antal personer	4	84	502	615	399

Kommentar: Personer som ej besvarat frågan ingår inte i procentbasen. I frågan ombeds undersökningsdeltagarna uppge sitt förtroende för 'politiker i allmänhet'.

Också när det gäller mediebedömningar visar det sig att medier i allmänhet har lägre förtroende än enskilda medietyper som dagspress och radio/TV.

En rimlig slutsats är att bristande tydlighet i fråga om samhällsinstitutionerna - oklarhet hos medborgarna om vad institutionen står för eller otillräcklig precisering i frågan - innebär att det rådande opinionsklimatet kommer att få en större betydelse för bedömningarna. Detta är i linje med de slutsatser som dragits av Lennart Nilsson (1997) när det gäller medborgarnas syn på offentlig service: personer som har personlig erfarenhet gör genomgående en mer positiv bedömning. Mot denna bakgrund är det troligt att de förtroendebedömningar av politiska institutioner som görs under ett valår är bättre förankrade kunskapsmässigt. Bedömningarna kan bli mer schablonartade under mellanvalsperioderna när politiken är mindre påtaglig för de flesta.

Noter

1. Ett metodologiskt problem kan också spela en roll. Människor har en tendens att hellre hålla med (= ange förtroende) än säga emot (= ange misstro). Troligen uttrycker därför de redovisade andelarna för samhällsförtroendet något för höga positiva resultat.
2. Att mediernas påverkan knappast är avgörande på längre sikt visas av Lennart Nilsson i hans artikel om synen på offentlig service i föreliggande volym. Den kritiska uppmärksamheten för äldrevården, framför allt i TV i mitten av hösten 1997, visade sig ha en begränsad opinionseffekt på längre sikt.
3. Analysen bygger på en multipel regression med politiskt intresse, vänster-högerplacering, ålder, kön och utbildning som förklaringsvariabler. Utgångspunkten för vår tolkning är erhållna b-värden.
4. MedieAkademien är en organisation där Göteborgs Universitet och Göteborgs-Posten samverkar i syfte att skapa debatt i medie- och opinionsbildningsfrågor. MedieAkademien grundades 1996.

Referenser

- Börjesson, Britt, Weibull, Lennart (1990) *Förtroendeklyfta?* Stockholm, SIM
- Elliot, Maria (1993) Medborgerlig tillit och misstro: om samhällsförtroende i kristider. I Holmberg, S och Weibull, L (red) *Perspektiv på krisen*. SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Elliot, Maria (1994a) Tilltro på tillväxt. I Holmberg, S och Weibull, L (red) *Vägval*. SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Elliot, Maria (1994b) Västsvensk tillit och misstro: förtroende för yrkesgrupper och medier. I Nilsson, L (red) *Väst Sverige i fokus*. SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Elliot, Maria (1995) Förnyat samhällsförtroende. I Holmberg, S och Weibull, L (red) *Det gamla riket*. SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Elliot, Maria (1996) *Mediernas förtroendekapital: om svenskarnas tilltro till samhället*. Papper presenterat vid Mediebarometer-seminariet, Nordicom-Sverige 26 april 1996
- Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för medierna*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet

-
- Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören (1993) *Väljarna inför 90-talet*. Stockholm, Norstedts Juridik
- Holmberg, Sören (1998) *Scandinavian trust*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet
- Lipset, Seymour Martin, Schneider, William (1983) *The Confidence Gap*. New York, Wiley
- Listhaug, Ola och Wiberg, Matti (1995) Confidence in Political Institutions. I Kingemann, H-D, Fuchs, D (Eds.) *Citizens and the State*. Oxford-New York, Oxford University Press
- Nilsson, Lennart (1993) Service och boende i Västsverige. I Nilsson, L (red) *Västsvensk opinion*. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Weibull, Lennart och Börjesson, Britt (1995) *Publicistiska seder*. Stockholm, Tiden/SJF

FÖRNYAT FÖRTROENDE?

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Nedgång har varit det utmärkande draget för den svenska förtroendeutvecklingen under 1990-talet. Sverige har från en mycket hög förtroendenivå gått mot ett europeiskt genomsnitt. De enda avbrotten i den fallande kurvan har varit valåren. Då har särskilt de politiska institutionerna fått ett förnyat förtroende, men det har även funnits en överspridning till andra institutioner.

Men försvagningen i medborgarnas förtroende under 1990-talet ligger på mycket olika nivåer för olika institutioner. Mest uttalat är det för de politiska institutionerna, minst för medierna: de enda institutioner som haft en relativt stabil position sedan mitten av 1980-talet är dagspress och radio-TV. Det är därför felaktigt att tala om att det skulle råda en allmänt ökande misstro som drabbar alla institutioner.

Medan det är relativt lätt att beskriva förtroendeutvecklingen är det betydligt svårare att förklara vad som ligger bakom förändringarna. De analyser som gjorts tyder på att förtroendet för en enskild institution är bestämt av ett samspel mellan medborgarnas personliga erfarenheter av institutionen, det rådande samhällsklimatet och den betydelse institutionen tillmäts i samhället (Elliot, 1997). En fördjupad förståelse av vad som ligger i bedömningarna förutsätter återkommande förtroendemätningar, inte minst för att komma åt samhällsklimatets roll (Österman, 1999). Årets mätning avser ett valår. Antagandet är därför att förtroendet skall ha förnyats. I den följande översikten är syftet att redovisa 1998 års mätning och på grundval av denna belysa förändringsmönstren 1986-1998.¹

Förtroendebedömningar 1998

Ursprungligen avsåg SOM-undersökningens förtroendemätning elva samhällsinstitutioner. De var valda för att ge ett brett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Dessa elva institutioner har funnits med i mätningen sedan 1986. Fr o m 1994 års mätning inkluderades rättsväsendet (domstolarna) och Svenska kyrkan. År 1995 tillkom kungahuset, 1996 kommunstyrelser och 1997 universitet/högskolor och de politiska partierna. I årets mätning

har det skett en utökning genom att även institutioner inom EU har inkluderats – både parlamentet och kommissionen.

Med de redovisade utökningarna kom SOM-undersökningen 1998 således att omfatta 19 olika samhällsinstitutioner.² Utfallet av mätningen redovisas i tabell 1. Det visar sig att sjukvården och universitet/högskolor åtnjuter högst förtroende. Lägst förtroende åtnjuter de fackliga organisationerna och de politiska partierna samt de två EU-institutionerna. De samhällsinstitutioner där jämförelser kan göras med 1997 uppvisar i huvudsak samma rangordning. De enda förändringarna ligger strax under mitten: bankerna har för andra året i rad stärkt sitt förtroende med två placeringar och storföretagen har återtagit den förtroendeförlust de fick vidkännas 1997, samtidigt som Svenska kyrkan fallit två placeringar och dagspressen en. I toppen (sjukvården, kungahuset) och botten (politiska institutioner) är rangordningen i stort densamma under de fyra senaste åren.

De två institutioner som för första gången ingick i förtroendebedömningen 1998 – EU-kommissionen och EU-parlamentet – placerade sig helt i botten. Drygt hälften av allmänheten saknar förtroende för dem och mycket få gör en positiv bedömning. Det ger mycket låga balansmått (-39 respektive -42).

I en ny fråga fick svarspersonerna ange vilket förtroende de har för sina närmaste grannar. Det visade sig vara mycket högt: närmare 80 procent uppgav sig ha mycket eller ganska stort förtroende för sina grannar (balansmått +62). Resultatet bekräftar tidigare analyser av det högre förtroendet människor emellan i Sverige (jfr Bo Rothsteins artikel i föreliggande volym).

I jämförelse med förtroendebedömningarna 1997 bekräftas vårt antagande om en valårseffekt. Förtroendet för samtliga jämförbara institutioner visar på en uppgång mellan 1997 och 1998. Nivån på uppgången är störst för riksdag och regering, men också för sjukvården, domstolarna och bankerna noteras en uppgång.

Effekten är att flera av de politiska institutioner som ligger lägst i rangordningen har flyttat upp något. Förtroendeskillnaderna mellan olika institutioner (bortsett från EU-institutionerna) är därigenom något mindre 1998 än de var 1997.

I övrigt kan noteras att bankernas förtroende bland allmänheten för tredje året i rad fortsätter att stärkas. Men också storföretagen kommer bättre ut i bedömningarna 1998.

Förändringsmönster...

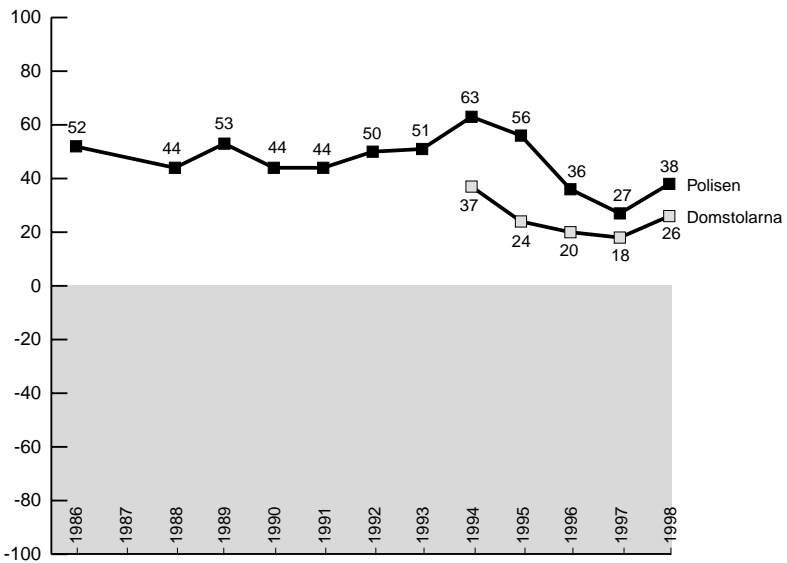
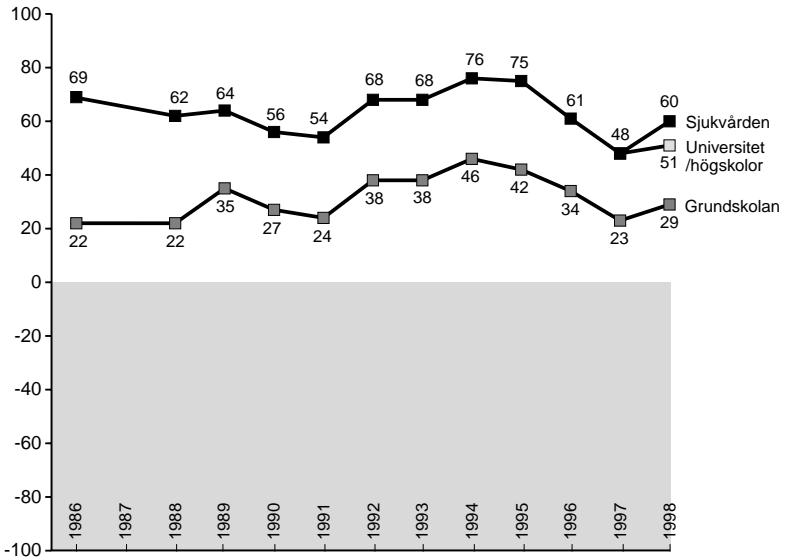
De första förtroendemätningarna inom ramen för SOM-undersökningarna 1986 byggde på frågor om elva samhällsinstitutioner. I figur 1 redovisas förändringarna över tid, redovisade efter balansmättet. Vi har i årets redovisning valt att för tydlighetens skull redovisa förtroendeutvecklingen för varje institution tagen för sig.

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 1998 (procent, balansmätt)

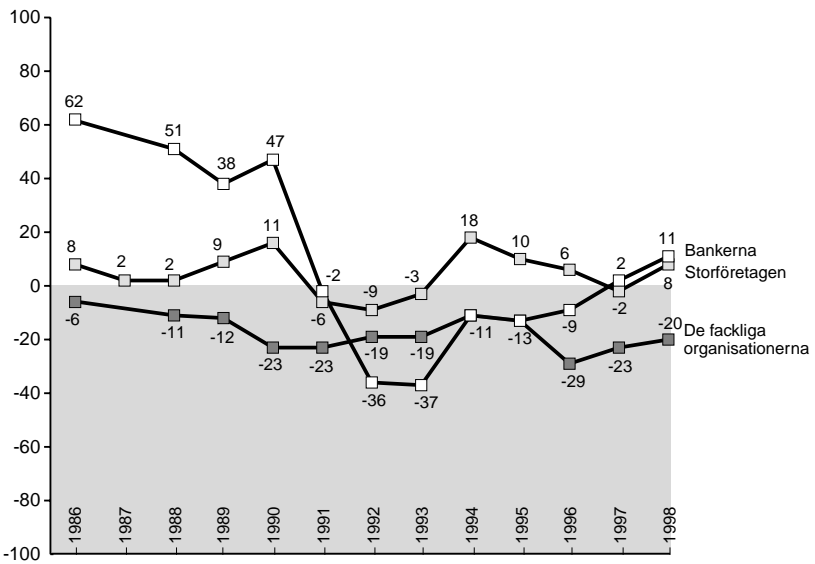
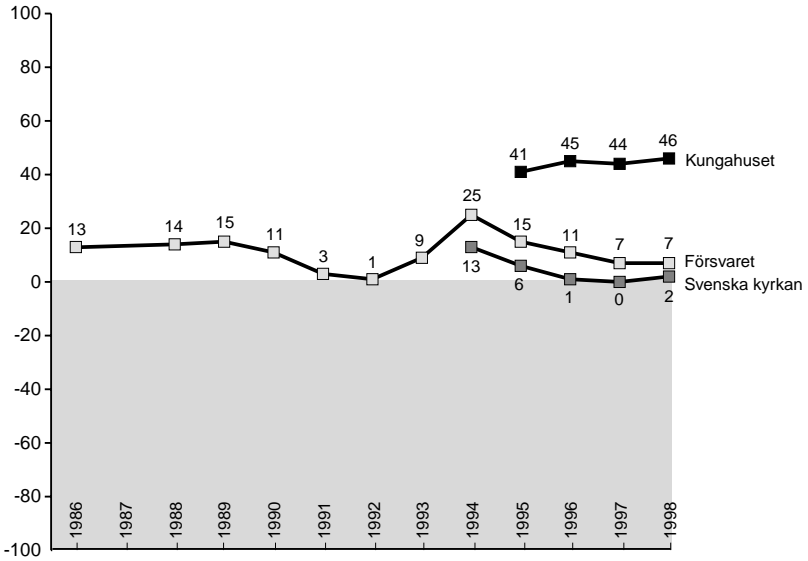
Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken stort eller litet	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmätt
Sjukvården	18	52	20	8	2	100	+60
Univers/högsk	9	47	39	4	1	100	+51
Radio-TV	6	47	40	6	1	100	+46
Kungahuset	25	33	31	6	6	101	+46
Polisen	8	47	29	13	4	101	+38
Grundskolan	6	40	36	14	3	99	+29
Domstolarna	10	36	33	14	6	99	+26
Bankerna	6	31	37	19	7	100	+11
Storföretagen	3	28	46	17	6	100	+ 8
Dagspressen	2	27	50	17	5	101	+ 7
Försvaret	6	25	45	16	8	100	+ 7
Riksdagen	4	27	41	20	8	100	+ 3
Svenska kyrkan	5	24	43	15	12	99	+ 2
Regeringen	3	25	38	23	11	100	- 6
Kommunstyrelser	2	20	45	24	9	100	-11
De fackliga org	3	18	38	26	15	100	-20
De pol partierna	1	13	40	30	16	100	-32
Europa-parlam	1	9	41	25	24	100	-39
EU-kommissionen	1	8	40	27	24	100	-42

Anmärkning: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de två nationella SOM-mätningarna 1998 (antal svar=3561). Mätningen av förtroendet för EU-kommissionen och EU-parlamentet fanns dock endast i en undersökning (antal svar=1740). Personer som ej besvarat förtroendefrågan för någon institution är inte medtagna i procenttalen. Dyliga svar var mycket sällsynta och lämnades av mellan två och tre procent för de enskilda frågorna. Högsta andelen icke-svar återfinns där även andelen som svarar varken stort eller litet förtroende är hög, t ex beträffande dagspressen och storföretagen.

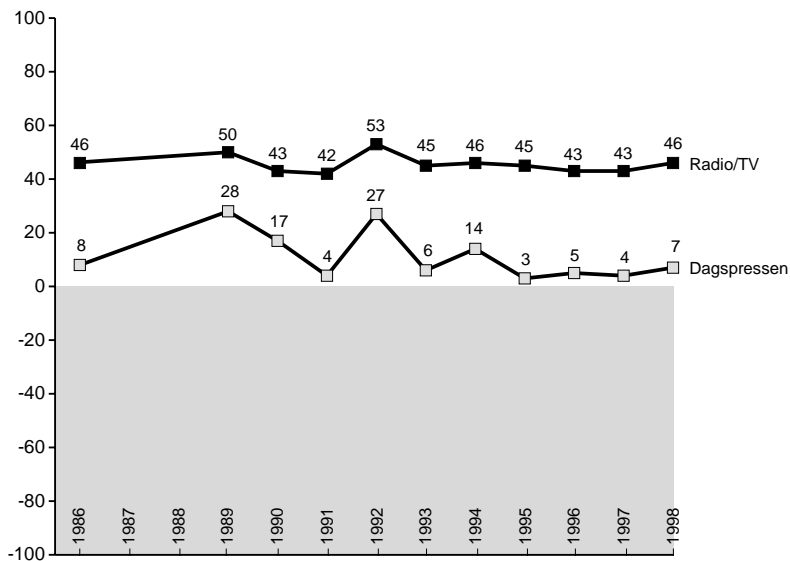
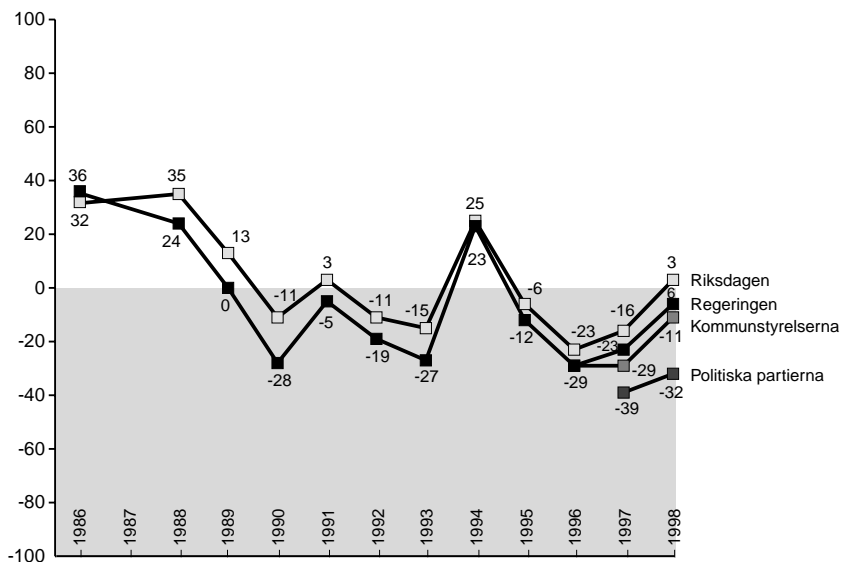
Figur 1 Bedömningar av förtroendet för sjutton samhällsinstitutioner 1986-1998 (Balansmätt)

förnyat förtroende?

förnyat förtroende?

Kommentar: Om balansmålet se tabell 1. Domstolarna och Svenska kyrkan började undersökas 1994, Kungahuset 1995, Kommunstyrelserna 1996, Universitet/högskolor och de politiska partierna 1997. De övriga har undersökts sedan 1986. År 1987 (för dagspress och radio/TV även 1988) redovisas dock ej beroende på att en annan frågeteknik användes då.

Förtroendebedömningarna av institutionerna inom det som brukar kallas den sociala sfären uppvisar en mycket hög intern samstämmighet över de tretton studerade åren samtidigt som nivåskillnaderna är i stort sett desamma. Mellan 1986 och 1991 fanns det en svag förtroenededgång som följdes av en kraftig uppgångstrend till 1994. Efter 1995 faller samtliga tre kraftigt - störst var fallet för polisen. Samtliga visar också på en uppgång valåret 1998.

Också bedömningarna av de två centrala institutionerna inom den politiska sfären - riksdag och regering - demonstrerar en anmärkningsvärd intern överensstämmelse över tid. Riksdagen har dock i stort sett genomgående något högre förtroende än regeringen. På lång sikt ser vi en klar försvagning, samtidigt som valåren (särskilt 1994) avviker genom högre siffror och indikerar att det finns en elektoral cykel. Nedgången demonstreras samtidigt av att uppgången valåret 1998 var klart mindre än valåret 1994 och att endast riksdagen når upp på plussidan.

Mönstret i bedömningarna av de fackliga organisationerna uppvisar mindre skillnader över trettonårsperioden. Facket har alla år en negativ förtroendebalans. Det finns möjligen också en tendens till långsiktig försvagning. Å andra sidan påverkas också inställningen till facket något av valårsfaktorn. För kommunstyrelserna och de politiska partierna saknas ännu något underlag för allmänna slutsatser om förändringstendenser. Förtroendet för kommunstyrelserna har emellertid gått upp de senaste åren. Även här kan det röra sig om en valårsfaktor, men det är också möjligt att det låga förtroendet 1996 var ett undantag och mera reflekterade de affärer som inträffade i ett par kommuner vid denna tid.

Bedömningarna av medierna uppvisar också en viss inbördes överensstämmelse. Den är emellertid på intet sätt så tydlig som när det gäller regering och riksdag eller de sociala institutionerna. Radio/TV ligger genomgående på en betydligt högre förtroendenivå än dagspressen och är inte underkastade samma snabba skiften i allmänhetens bedömningar. Förtroendet för medierna uppvisar inte någon långsiktig upp- eller nedgångstrend under trettonårsperioden. När det gäller bedömningar av de institutioner som kallats de samhällsbevarande visar försvaret och storföretagen ett likartat förändringsmönster och ligger dessutom på i stort sett samma nivå - försvaret har dock inte riktigt samma förtroendeuppgång som storföretagen 1998. Av de nya institutioner som började studeras 1994 - domstolarna och Svenska kyrkan - har båda en svagt nedåtgående trend. Kungahuset som tillkom i förtroendebedömningarna 1995 visar däremot på en svag uppgångstrend.

Den samhällsbevarande institution som uppvisar det mest spännande förändringsmönstret är otvivelaktigt bankerna. Resultaten illustrerar hur snabbt förändringar kan ske. Bankerna låg i mitten av 1980-talet nästan på samma förtroendenivå som sjukvården. Efter 1990 kom det kraftiga fallet - mellan 1990 och 1992 gick förtroendet i botten. Efter 1993 har det skett en långsam återhämtning. År 1998 är förtroendet för bankerna klart över på plussidan igen.

...och möjliga förklaringar

Det är svårt att finna några entydiga förklaringar till förtroendeförändringarna. Dessutom skiftar förklaringarna beroende på vilken typ av institutioner som bedöms. Maria Elliot (1997) har i sina analyser av mediefortroendet över tid pekat på tre faktorer som särskilt viktiga för att förstå människors bedömningar. Om vi applicerar hennes teori på samhällsförtroendet får vi följande faktorer: (1) utvärdering av institutionens existerande verksamhet (trovärdighet, kvalitet), (2) medborgarintresset för institutionens verksamhet (institutionens upplevda betydelse) och (3) rådande socio-kulturella värderingar i samhället (samhälls- eller opinionsklimatet).

De tre förklaringsfaktorerna kan användas för tolkningar av både nivån på det förtroende som en viss institution åtnjuter och dess förändring över tid. Det tycks exempelvis uppenbart att sjukvårdens starka ställning - även om det skett en nedgång efter 1995 - har sin bakgrund i att den ligger högt när det gäller samtliga tre typer av förklaringar. Att de sociala institutionerna värderades relativt sett lägre under 1980-talets slut än under 1990-talet torde kunna hänföras till ett förändrat opinionsklimat. När de utsattes för nedskärningar kom de att upplevas som mera betydelsefulla. Bankernas fall i förtroendeopinionen kan i sin tur till stor del förklaras av bankkrisen i kombination med förändringar i servicegraden till kunderna. Uppgången efter 1993 är svårare att förklara. Möjligen har de negativa erfarenheterna från början av 1990-talet nu börjat suddas ut.

Regeringens och riksdagens stora förtroendefall efter 1994 kan kopplas till en besvikelse över att många förhoppningar som väcktes av riksdagsvalet och EU-omröstningen inte infriades. Överhuvudtaget kan det som har kallats 'valårseffekten' just betraktas som ett uttryck för förhoppningar. Ett val innebär att olika möjligheter artikuleras och framtiden framträder i en mera positiv dager. Den lång-

siktiga nedgången kan tolkas som ett uttryck för ett ökat avstånd till de politiska institutionerna och en känsla av brist på delaktighet.

Avståndsfaktorn och den allmänt negativa svenska inställningen till EU kan förklara det mycket låga förtroendet för EU-kommissionen och EU-parlamentet. På motsvarande sätt spelar säkerligen närheten en stor roll när det gäller människors höga förtroende för sina närmaste grannar (+62).

Dimensioner i bedömningarna

Det är uppenbart att det finns betydande likheter i bedömningarna mellan enskilda institutioner. Det faktum att en majoritet av dem ligger på klara plusvärden är en indikation i denna riktning. Det har visat sig att det överlag finns positiva samband mellan förtroendebedömningarna för enskilda institutioner. I likhet med tidigare år visar en korrelationsanalys att endast få samband understiger +.10 (Pearson's r). Personer som är positiva till en samhällsinstitutions sätt att fungera tenderar att värdera även andra institutioner positivt. Det förefaller finnas ett slags grundläggande förtroendebas i samhället.

Inte ens där det är rimligt att förvänta sig en motsättning finns det några negativa samband utan istället nollkorrelation. Det gäller exempelvis förhållandet mellan förtroendet för kungahuset och förtroendet för regeringen. På samma sätt finns det en nollkorrelation mellan förtroendet för de fackliga organisationerna och förtroendet för storföretagen.

I varje års SOM-mätning visar det sig att det finns starka och konsistenta samband mellan bedömningarna av vissa institutioner. Exempelvis uppvisar bedömningarna av regering och riksdag genomgående en mycket hög överensstämmelse (r kring +.70), liksom värderingarna av radio/TV och dagspress (r kring +.40).

En explorativ faktoranalys baserad på det samlade underlaget från de två nationella undersökningarna visar att det finns fyra huvuddimensioner i bedömningarna (tabell 2). Institutionerna kan samlas i fyra grupper:

- *den politiska*: regering, riksdag, de politiska partierna, kommunstyrelserna och de fackliga organisationerna

- *den sociala*: sjukvården, polisen, grundskolan, försvaret, domstolarna och universitet/högskolor
- *den samhällsbevarande*: kungahuset, Svenska kyrkan, storföretagen och bankerna
- *den mediala*: radio/TV och dagspressen

På den politiska dimensionen laddar regering och riksdag högst. De politiska partierna ligger som väntat också högt på denna dimension, medan de fackliga organisationerna ligger förhållandevis lågt. Storföretagen har inte oväntat en svagt negativ laddning på den politiska dimensionen.

Det som kallas för den samhällsbevarande dimensionen har sin laddning i något slag av grundläggande förhållningsätt till samhället. Den svarar närmast mot den klassiska föreställningen om kronan, korset och penningpåsen. På denna dimension har inte oväntat regeringen en kraftigt negativ laddning - en av de få tydligt negativa laddningarna i analysen.

Den sociala dimensionen representeras i första hand av sjukvården och polisen men också av grundskolan och står för offentlig service. Också försvaret, domstolarna och universitet/högskolor kan hänföras till denna dimension. En sådan tolkning kan givetvis diskuteras. Både försvaret och domstolarna laddar i stort sett lika starkt på den samhällsbevarande dimensionen. Det rör sig om institutioner med ett slags Janusansikte: de har både en social och en samhällsbevarande karaktär.

Universitet/högskolor är den institution som mest hör hemma i alla grupper. Den laddar något på samtliga fyra dimensioner.

Slutligen finns det en distinkt medial dimension där radio/TV och dagspress laddar mycket högt. Även de fackliga organisationerna har här – som tidigare år - en relativt hög laddning. Det senare gör att det ligger nära till hands att snarast tala om en opinionsbildningsfaktor.

En specialanalys på den undersökningsdel som innefattar frågorna om förtroendet för EU-institutionerna visar att dessa tillsammans med storföretagen bildar en egen faktor, som uppvisar relativt låga samband med övriga.

Tabell 2 Faktoranalys av förtroendebedömningarna för sjutton samhällsinstitutioner 1998 (faktorladdningar)

Institution	Faktor 1 Den politiska	Faktor 2 Den sociala	Faktor 3 Den samhälls- bevarande	Faktor 4 Den mediala
Regeringen	0,84	0,21	-0,60	0,04
Riksdagen	0,82	0,19	0,16	0,03
De politiska partierna	0,77	0,14	0,19	0,11
Kommunstyrelserna	0,65	0,16	0,23	0,15
De fackliga organisat	0,55	0,15	-0,09	0,38
Sjukvården	0,13	0,80	-0,03	0,07
Polisen	0,24	0,68	0,25	0,02
Grundskolan	0,17	0,55	0,10	0,28
Försvaret	0,15	0,46	0,44	-0,01
Domstolarna	0,29	0,43	0,41	0,08
Universitet/högskolor	0,15	0,39	0,26	0,30
Kungahuset	0,01	0,05	0,75	0,03
Svenska kyrkan	0,20	0,08	0,63	0,12
Storföretagen	-0,01	0,16	0,61	0,22
Bankerna	0,22	0,19	0,41	0,36
Radio/TV	0,06	0,12	0,16	0,78
Dagspressen	0,15	0,07	0,14	0,74
Procent förklarad varians	31	10	7	6

Anmärkning: Faktorlösningen bygger på en varimaxrotering. Antalet faktorer har fastställts med hjälp av Kaisers kriterium.

Dimensionerna faller således ut relativt tydligt för de sjutton institutionerna. Dessutom är likheterna med 1997 års dimensionsanalys stora. Möjligen finns det 1998 en liten effekt av valårets politiska polarisering i form av regeringens mycket negativa laddning på den samhällsbevarande dimensionen. Även för 1998 är det rimligt att dra slutsatsen att det finns ett mycket stort mått av konsistens i förtroendebedömningarna samtidigt som några institutioner tenderar att skifta något i karaktär över åren. Det finns dessutom en stor överensstämmelse i nivån på insti-

tutionernas laddningar på respektive dimension. Intressant är specialanalysens resultat att EU-institutionerna laddar på en egen dimension tillsammans med storföretagen och med en svag koppling till övriga dimensioner.

Förtroendets demografi...

När det gäller förtroendebedömningarna i olika demografiska grupper råder det en relativt stor samstämmighet i huvudtendenserna. Sjukvården och universitet/högskolor åtnjuter högt förtroende hos i stort sett alla, medan EU-institutionerna genomgående ligger lågt. Men det finns på några punkter klara skillnader. I tabell 2 redovisas förtroendebalansen för samtliga med hänsyn till svarspersonernas kön, ålder, utbildning och medborgarskap. Vidare redovisas genomsnittsbalansen för de fyra huvudgrupper av institutioner som presenterades ovan.

Om vi ser till det genomsnittliga förtroendet ligger kvinnor något högre än män. Skillnaderna är minst i fråga om de sociala institutionerna, där båda ligger högt. De största differenserna finns i fråga om banker, där män har betydligt mindre förtroende. Också i fråga om kungahuset, Svenska kyrkan och polisen har kvinnorna klart högre förtroende. Den enda av de nitton undersökta institutionerna, där männen har ett något högre förtroende är sjukvården.

När det gäller åldersgrupper har de yngsta och de äldsta ett högre samhällsförtroende än medelålders. Den relativt sett mest kritiska gruppen är personer mellan 30 och 49 år. Bland dem är det framför allt bankerna som åtnjuter lågt förtroende - ett balansmått på -1 som kan jämföras med +28 hos de yngsta. Stor spridning råder också beträffande förtroendet för Svenska kyrkan: -8 i den mest kritiska gruppen och +17 bland pensionärerna. De senare är också mindre negativa (-14) till EU-parlamentet i jämförelse med 30-49-åringarna (-45).

Utbildningsfaktorn ger genomgående ett stort utslag. Högutbildade ligger nästan genomgående högre än lågutbildade i samhällsförtroende. Enda viktigare undantaget är radio-TV, där dock skillnaden inte är särskilt stor. Den största skillnaden finns i fråga om domstolarna, där förtroendebalansen bland högutbildade är +47 mot +14 bland lågutbildade. De två EU-institutionerna värderas också mycket olika: högutbildade är klart mindre negativa med ett balansmått på drygt -27 mot cirka -52 bland lågutbildade.

Tabell 3 Förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner i olika grupper 1998 (balansmätt)

Samhälls- institution	Kön		Ålder				Utbildning			Medborgarskap	
	M	Kv	15-29	30-49	50-64	65-80	L	M	H	Sv	Utl
Sjukvård	+62	+57	+60	+56	+60	+65	+57	+57	+67	+60	+54
Univ/högsk	+51	+51	+57	+48	+51	+47	+41	+51	+67	+51	+53
Radio/TV	+43	+48	+49	+42	+47	+49	+47	+48	+41	+46	+49
Kungahuset	+38	+55	+48	+42	+47	+58	+46	+46	+48	+47	+32
Polisen	+31	+46	+42	+35	+38	+42	+38	+32	+45	+38	+29
Grundskolan	+27	+31	+38	+27	+25	+29	+31	+28	+28	+29	+37
Domstolarna	+19	+32	+35	+29	+24	+9	+14	+25	+47	+25	+31
Bankerna	± 0	+23	+28	- 1	+ 8	+23	+10	+17	+ 9	+11	+22
Storföretagen	+ 8	+ 8	+18	+ 7	+ 3	+ 3	+ 2	+12	+20	+ 8	+ 7
Dagspressen	+ 3	+11	+ 9	+ 3	+ 7	+11	+ 1	+ 8	+16	+ 6	+16
Försvaret	+ 8	+ 6	+15	+ 2	+ 7	+ 6	+ 1	+11	+13	+ 7	+ 9
Riksdagen	+ 1	+ 2	- 2	+ 1	+ 3	+ 6	- 6	+ 1	+16	+ 1	+12
Sv kyrkan	- 8	+11	± 0	- 8	+ 6	+17	+ 3	- 3	+ 6	+ 2	- 7
Regeringen	- 4	- 6	-12	- 4	- 5	- 2	- 7	- 8	+ 1	- 5	- 4
Kommunstyr	-18	- 5	-15	-17	-11	+ 2	-11	-12	-13	-12	- 2
De fackl org	-23	-19	- 8	-27	-22	-21	-18	-19	-26	-21	-14
De pol part	-37	-29	-31	-35	-34	-29	-36	-34	-26	-33	-33
EU-kommiss	-45	-40	-34	-47	-34	-46	-54	-40	-28	-43	-32
Europaparl	-44	-36	-31	-45	-38	-14	-51	-34	-26	-41	-21
Dimension:											
Samhällsbev	+10	+24	+24	+10	+16	+25	+15	+18	+21	+17	+14
Social	+33	+37	+41	+33	+34	+33	+30	+34	+45	+35	+36
Politisk	-16	-11	-14	-16	-14	- 9	-16	-14	-10	-14	- 8
Medial	+23	+30	+29	+23	+27	+30	+24	+28	+29	+26	+33
Genomsnitt	+ 6	+13	+14	+ 6	+10	+13	+ 6	+10	+16	+10	+13
Antal	1 725	1 762	763	1 244	874	606	1 671	819	961	3 309	144

Kommentar: Balansmättet under rubriken 'Dimension' är genomsnittstal på de dimensioner som framkommit i den tidigare redovisade faktoranalysen (tabell 2). I dessa ingår således inte de två Europa-institutionerna. Dessa ingår dock i det totala genomsnittet.

Utländska medborgare är något mindre negativa till EU-institutionerna än svenskar. Däremot har de mindre förtroende än svenskar för kungahuset. Även bankerna och dagspressen värderas högre bland utländska medborgare. I övrigt är skillnaderna förhållandevis små.

Flera av skillnaderna mellan olika grupper kan förklaras av vad som kan kallas för berördhetsfaktorn. De yngres höga förtroende torde delvis hänga samman att de saknar personlig erfarenhet av flertalet institutioner. Traditionens roll spelar säkerligen också en roll, t ex för de äldres höga uppskattning av kungahuset och svenska kyrkan. Överlag är det emellertid svårt att finna något entydigt mönster.

... och politik

Det är självklart att bedömningarna av flera samhällsinstitutioner innehåller en politisk laddning. Att exempelvis frågan om förtroendet för regeringen närmast kommer mycket nära vad som är en politisk attityd är självklart, men frågan är vilka andra institutioner som uppvisar politiska svarsmönster.

En analys är hur personer som klassificerar sig som stående till vänster respektive höger bedömer olika institutioner ger en uppfattning om vilka institutioner som är politiskt laddade. Det visar sig då att det är tre institutioner som står för huvuddelen av den politiska polariseringen. I rangordning är de: regeringen, de fackliga organisationerna och storföretagen. För dessa är differensen mellan vänster- och högersympatisörer mellan 40 och 50 balansmåttsenheter (tabell 4). De två första är 'vänsterprojekt' och det tredje ett 'högerprojekt'.

I nästa grupp kommer ett antal institutioner där skillnaden är mellan 20 och 30 balansmåttsenheter: kungahuset (högst till höger), de politiska partierna (vänster), Europaparlamentet (höger) och riksdagen (vänster). Inte i något fall kan de politiska skillnaderna i bedömningen bedömas som helt överraskande.

När det gäller de politiska sympatisörernas bedömningar är tendensen inte lika entydig, även om det politiska blockmönstret givetvis reflekteras i svaren. Ett typiskt drag är att socialdemokraternas sympatisörer har ett relativt högt samhällsförtroende, medan miljöpartiets ligger relativt lågt, liksom ofta även vänsterpartiets. De kristdemokratiska sympatisörerna avviker från den borgerliga profilen i sin syn på bl a domstolarna och EU-institutionerna, där man uppvisar lågt förtroende.

Den politiska laddningen i förtroendebedömningarna ger stöd för antagandet att opinions- eller samhällsklimatet påverkat hur institutionerna värderas. Påverkan tenderar dessutom att vara större i de fall då en person inte har personlig erfarenhet av verksamheten inom en institution.

Tabell 4 Bedömning av nitton samhällsinstitutioner efter subjektiv vänster-högerplacering och partisympati 1998 (balansmätt)

Samhälls- institution	Självklassificering		Partisympati						
	vänster	höger	v	s	c	fp	m	kd	mp
Sjukvård	+67	+65	+57	+65	+65	+71	+56	+62	+53
Universitet/högskolor	+52	+60	+46	+49	+62	+67	+54	+52	+53
Radio-TV	+48	+45	+47	+49	+48	+52	+46	+40	+39
Kungahuset	+33	+61	+20	+41	+63	+56	+63	+66	+31
Polisen	+42	+40	+28	+45	+51	+51	+41	+38	+25
Grundskolan	+35	+22	+29	+40	+50	+39	+12	+26	+17
Domstolarna	+27	+32	+15	+28	+38	+51	+33	+18	+29
Bankerna	+6	+13	-1	+12	+18	+24	+18	+16	-1
Storföretagen	-10	+31	-22	-4	+8	+37	+42	+15	-16
Dagspressen	+9	+9	+4	+7	+4	+35	+9	+5	-1
Försvaret	+3	+14	-8	+4	+6	+31	+16	+10	+5
Riksdagen	+20	-4	-13	+26	-4	+22	-12	-7	-5
Svenska kyrkan	-2	+9	-15	-2	+24	+31	+4	+23	-6
Regeringen	+23	-26	-12	+34	-13	-11	-37	-32	-12
Kommunstyrelserna	-3	-20	-29	+8	+15	-9	-28	-10	-18
De fackliga org	+4	-45	-6	+5	-40	-25	-52	-47	-14
De politiska partierna	-13	-40	-39	-16	-31	-30	-46	-41	-41
EU-kommissionen	-49	-29	-62	-42	-47	-26	-22	-44	-60
EU-parlamentet	-48	-24	-56	-42	-40	-18	-17	-42	-60
Genomsnitt	+13	+11	-1	+16	+15	+24	+9	+8	+1
Antal svar	877	810	412	1 142	149	167	720	377	183

Kommentar: Om balansmätt se tabell 1. 'Vänster' och 'höger' avser dem som uppgivit sig politiskt stå 'klart' eller 'något' till vänster respektive höger. Observera att antalet svarpersoner för de två EU-institutionerna är ungefär hälften av de angivna eftersom de endast ingick i halva undersökningen 1998.

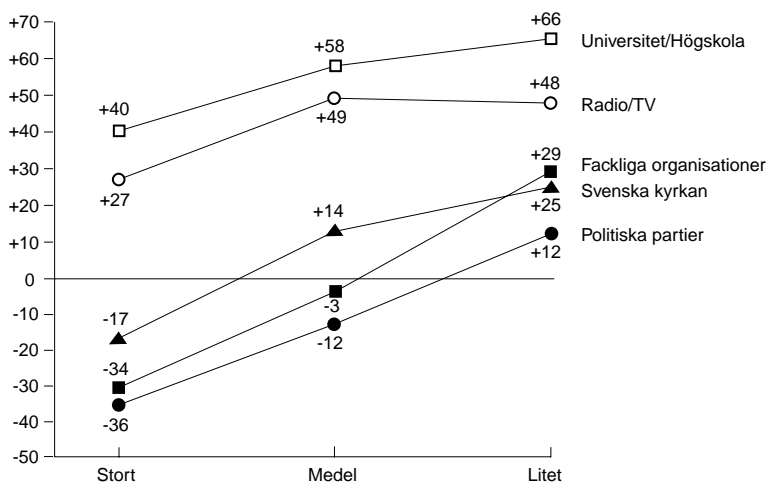
Avståndets roll

Förtroendet för EU-institutionerna är mycket lågt, medan det är mycket högt för de närmaste grannarna. Det är uppenbart att det finns en avståndsfaktor i förtroendebedömningarna. Avstånd kan emellertid betyda många olika ting. Det kan handla om grad av berördhet, om kännedom och om deltagande. Om vi inte deltar i någon verksamhet är vi vanligen inte särskilt berörda av den och våra kunskaper om den är begränsade.

Mot denna bakgrund är det ett rimligt antagande att ju närmare personen befinner sig en viss institution desto högre förtroende har man för institutionen. Det går även att ha relativt högt förtroende för en institution man befinner sig långt ifrån, men då är vanligen förutsättningen att institutionen värderas positivt i den allmänna opinionen. Det senare förklaras av att de personer som har begränsad kännedom om ett område har en tendens att följa vad de tror vara den allmänna meningen (Noelle-Neumann, 1980).

Resonemanget kan även prövas på bedömningarna av enskilda institutioner. I figur 2 redovisas hur individer som befinner sig på olika engagemangsvstånd från respektive institution bedömer fem olika institutioner: de politiska partierna, de fackliga organisationerna, Svenska kyrkan, radio-TV och universitet/högskolor. De som definierats ha stort avstånd till institutionerna är sådana som saknar erfarenhet av institutionens sätt att arbeta, de med litet avstånd är mer engagerade i verksamheten.

Figur 2 Andelen med mycket eller ganska stort förtroende för fem samhällsinstitutioner efter närheten till verksamheten 1998 (balansmätt)

Kommentar: Avstånd har definierats på följande sätt. För de politiska partierna och de fackliga organisationerna: icke-medlem, medlem utan aktivitet, medlem med uppdrag; för Svenska kyrkan: aldrig gudstjänstbesök, gudstjänstbesök någon gång om året, gudstjänstbesök minst en gång i veckan; för universitet/högskolor: arbetarfamilj, tjänstemannafamilj, högre tjänstemanna/akademikerfamilj; för radio-TV: aldrig Aktuellt, Aktuellt 3-4 dagar i veckan, Aktuellt dagligen. Om balansmätt se tabell 1.

Analysen av de fem institutionerna bekräftar vårt antagande. Det är särskilt tydligt för tre organisationer. Effekten är störst för bedömningen av de politiska partierna: förtroendebalansen ökar från -36 bland icke-medlemmar till +12 bland medlemmar med uppdrag.

Även för universitet/högskolor och radio-TV återfinns mönstret trots att definitionen av avstånd här är något tveksam. Att också individer med relativt långt engagemangsavstånd till institutionen värderar den högt skall tolkas som att det är frågan om institutioner som har en allmänt positiv värdering i Sverige.

Närheten till en verksamhet förefaller alltså främja förtroende. Slutsatsen har stöd i studier av det civila samhällets och närsamhällets roll för skapandet av en positiv samhällsanda (jfr Bo Rothsteins artikel i föreliggande volym). Det som möjligen kan förefalla oväntat är att de aktiva inom politiska partier och fackliga organisationer trots allt rymmer en så hög andel som har ett lågt förtroende för verksamheten.

Ett förnyat samhällsförtroende?

Analysen av samhällsförtroendets utveckling under de senaste åren visade på en nedgång eller stabilitet för de flesta institutioner. Exempelen på institutioner som stärkt sitt förtroende är få. Den svenska utvecklingen uppvisar samma tendens som observerats i många andra länder, (Norris 1999). År 1998 markerar dock ett brott i nästan alla nedåtgående kurvor.

Det vi har kallat ett förnyat samhällsförtroendet är ett uttryck för den elektorala cykeln. Förtroendemätningarna på hösten varje valår har givit förhöjda siffror. Frågan är vad som konstituerar denna valårseffekt. För det första skall understrykas att effekten inte bara gäller de politiska institutionerna. Visserligen ökar förtroendet för riksdag och regering klart över genomsnittet, men också de institutioner som kallats samhällsbevarande tenderar att öka sitt förtroende under valår. Detta tyder på att det förnyade förtroendet snarast är knutet till samhälls- eller opinionsklimatet.

Åtminstone två tolkningar av valårseffekten är rimliga. Den ena är att det främst är en följd av ökad uppmärksamhet. Särskilt de politiska institutionerna kommer i centrum av samhällsdebatten under en valrörelse och politikerna blir synliga.

Medborgarna påminns om de politiska institutionernas möjligheter. Den andra, snarast komplementära tolkningen är att ett val i sig genererar en viss framtidstro. Under valrörelsen aktualiseras framtidsfrågor som utlöser förhoppningar. Detta har i sin tur en överspridningseffekt till andra samhällsinstitutioner.

Den positiva slutsatsen är att politiska val är mycket viktiga motorer för förtroendeutvecklingen i samhället. Å andra sidan är det tydligt att valens kraft att lyfta förtroendeopinionen har blivit mindre sedan mitten av 1980-talet. Två omständigheter som inträffat under tidsperioden kan ha bidragit till valårseffektens minskande betydelse. Det ena är att många beslut inte längre fattas i Sverige utan av EU och att de svenska valen därför betyder mindre, det andra är att förlängningen av mandatperioden från tre till fyra år gör det svårare att mobilisera väljaropinionen.

Noter

¹ Artikeln bygger på motsvarande artiklar i tidigare årsvolymerna från SOM-Institutet (Holmberg och Weibull, 1996, 1997 och 1998).

² Frågor om alla institutioner utom de två nyttillkomna (EU-kommisionen och EU-parlamentet) har ställts i båda SOM-undersökningarna hösten 1998. De två undersökningarna kommer att behandlas som en (antal svar = 3.561), men eventuella avvikelser mellan undersökningarna kommer att nämnas. Frågorna om EU-institutionerna har bara ställts i en av undersökningarna (antal svar = 1.740). I den studien har också ställts några andra förtroendefrågor, bl a om förtroendet för de närmaste grannarna och för AMS.

Referenser

Börjesson, Britt, Weibull, Lennart (1990) *Förtroendeklyfta?* Stockholm, SIM

Elliot, Maria (1993) Medborgerlig tillit och misstro: om samhällsförtroende i kris-tider. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Perspektiv på krisen*. SOM-Institutet, Göteborgs universitet

Elliot, Maria (1994a) Tilltro på tillväxt. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Vägval*. SOM-Institutet, Göteborgs universitet

- Elliot, Maria (1994b) Västsvensk tillit och misstro: förtroende för yrkesgrupper och medier. I Nilsson, L (red) *Västsverige i fokus*. SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Elliot, Maria (1995) Förnyat samhällsförtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det gamla riket*. SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Elliot, Maria (1996) *Mediernas förtroendekapital: om svenskarnas tilltro till samhället*. Papper presenterat vid Mediebarometer-seminariet, Nordicom-Sverige 26 april 1996
- Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för medierna*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1998) Förskingrat förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Opinionssamhället*. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1997) Förtroendets fall. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ett missnöjt folk?* SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1996) Föränderligt förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Mitt i nittioalet*. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Lipset, Seymour Martin, Schneider, William (1983) *The Confidence Gap*. New York, Wiley
- Listhaug, Ola, Wiberg, Matti (1995) Confidence in Political Institutions. I Klingemann, H-D, Fuchs, D (Eds.) *Citizens and the State*. Oxford-New York, Oxford University Press
- Nilsson, Lennart (1993) Service och boende i Västsverige. I Nilsson, L (red) *Västsvensk opinion*. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Noelle-Neumann, Elisabeth (1980) Die Schweigspirale. Öffentliche Meinung – unsere soziale Haut München-Zürich, Piper Versag
- Norris, Pippa (ed) 1999 *Critical Citizens*. Oxford, Oxford University Press.
- Weibull, Lennart, Börjesson, Britt (1995) *Publicistiska seder*. Stockholm, Tiden/SJF
- Österman, Torsten (1999) *Förtroende*. Stockholm, Styrelsen för psykologiskt försvar.

FÖRTROENDET FALLER

SÖREN HOLMBERG och LENNART WEIBULL

Varje samhällsbildning bygger på medborgarnas förtroende. I komplexa samhällen är vi tvingade att lita på att olika institutioner och organisationer fungerar. Samtidigt är förtroendet, som det formulerats av sociologen Niklas Luhmann, en mekanism för att reducera social komplexitet. För att klara det dagliga livet bygger vi på olika generaliserade förtroenden, som innebär att vi reducerar osäkerhet och därigenom underlättar ställningstaganden. Luhmanns tes är att förtroende spelar en ökande roll för människors val i det moderna samhället, eftersom det utmärks av enskilda fria medborgare, vars handlingar inte är förutsägbara (Luhmann, 1989:23ff). Men förtroende avser inte bara relationer människor emellan utan också förtroende för samhällets institutioner. Ett samhälles existens är beroende av att människor har förtroende för de centrala institutioner. Om institutionsförtroendet urholkas riskerar samhället att falla sönder (Bok, 1980).

I en översikt av forskningen om förtroende utskiljer Barbara Misztal tre perspektiv¹. I det första fallet betraktas förtroende som en egenskap hos enskilda individer, i det andra som en egenskap hos sociala relationer och i det tredje som en egenskap i ett samhälle (Misztal, 1996:14). Det synsätt vi valt att utgå ifrån ligger närmast det tredje perspektivet. Det har en tradition tillbaka till Tocquilles beskrivning av samhället som en sammanslutning av aktiva, ansvarsfulla medborgare, men har också spelat en stor roll i modern forskning. Exempelvis betonas Robert Putnam (1993) i sin studie av den italienska demokratin att Nord-italiens effektiva sätt att fungera har sin grund i medborgarnas samhällsförtroende.

En viktig fördel med att betrakta förtroende som en systemegenskap baserad på enskilda medborgares handlingar och bedömningar är att det därigenom blir möjligt att förena ett makro- och ett mikroperspektiv. Analyser utifrån ett sådant perspektiv ger mått på vilket förtroende enskilda personer eller grupper av människor har för olika samhällsinstitutioner, samtidigt som aggregerade mått ger oss en bild av vilket förtroende enskilda samhällsinstitutioner åtnjuter².

Detta kapitel syftar till att belysa samhällsförtroendet i Sverige både på mikro- och på makroplanet. Underlaget är SOM-institutets årliga förtroendemätning, där vi först redovisar hur förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner utvecklats sedan 1986 och därefter analyserar skillnader i olika människors förtroendebedömningar³.

Förtroendebedömningar 1999

Ursprungligen avsåg SOM-institutets förtroendemätning elva samhällsinstitutioner. De var valda för att ge ett brett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Dessa elva institutioner har funnits med i mätningen sedan 1986. Fr o m 1994 års mätning inkluderades rättsväsendet (domstolarna) och Svenska kyrkan. År 1995 tillkom kungahuset, 1996 kommunstyrelser och 1997 universitet/högskolor och de politiska partierna. Fr o m 1998 skedde en utökning genom att även institutioner inom EU – både parlamentet och kommissionen – inkluderades.

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 1999 (procent, balansmått)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmått
Sjukvården	17	50	20	9	3	99	+55
Universitet/högskolor	10	48	36	4	2	100	+52
Radio/TV	8	48	36	7	2	101	+47
Polisen	10	48	28	11	4	101	+43
Kungahuset	22	33	32	7	7	101	+41
Domstolarna	9	37	34	14	6	100	+26
Grundskolan	6	39	36	15	4	100	+26
Bankerna	7	35	34	18	6	100	+18
Dagspressen	2	31	45	17	5	100	+11
Försvaret	6	27	44	15	8	100	+10
Svenska kyrkan	6	25	43	14	12	100	+5
Storföretagen	3	27	45	18	8	101	+4
Riksdagen	3	24	42	20	11	100	-4
Kommunstyrelserna	2	17	45	24	11	99	-16
Regeringen	3	19	38	25	15	100	-18
De fackliga organisationerna	2	19	40	25	14	100	-18
De politiska partierna	1	12	41	29	18	101	-34
Europaparlamentet	1	8	32	25	34	100	-50
EU-kommissionen	1	7	31	27	33	99	-52

Källa: Riks-SOM 1999

Anmärkning: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de två nationella SOM-mätningarna 1999 (antal svarande=3503). Personer som ej besvarat förtroendefrågan för någon institution är inte medtagna i procenttalen. Dylika svar var mycket sällsynta och lämnades av endast mellan två och tre procent för de olika institutionerna. Högsta andelen vet ej svar finns där även andelen som svarar varken stort eller litet förtroende är hög, t ex beträffande dagspressen och storföretagen.

Med de redovisade utökningarna omfattar undersökningen fr o m 1998 19 olika samhällsinstitutioner⁴. Utfallet av mätningen redovisas i tabell 1. Det visar sig att sjukvården och universitet/högskolor åtnjuter högst förtroende. Lägst förtroende

åtnjuter de fackliga organisationerna och de politiska partierna samt de två EU-institutionerna. De samhällsinstitutioner där jämförelser kan göras med 1998 uppvisar i huvudsak samma rangordning. Polisen har dock passerat kungahuset i förtroende, låt vara att det är mycket knappt, och dagspressen och försvaret har gått förbi storföretagen. I botten har regeringen tappat en placering. I toppen och botten är rangordningen i stort densamma under de fyra senaste åren. De två institutioner som för första gången ingick i förtroendebedömningen 1998 – EU-kommissionen och EU-parlamentet – placerade sig då helt i botten. Drygt hälften av allmänheten saknar förtroende för båda och få stödjer dem. Mellan 1998 och 1999 sjönk sedan nivån ytterligare, från -39 till -50 för Europaparlamentet och från -42 till -52 för EU-kommissionen.

I jämförelse med förtroendebedömningarna 1998 bekräftas vårt antagande om en valårseffekt. Samtliga jämförbara institutioner hade en uppgång mellan 1997 och 1998 och flertalet av dem föll tillbaka något igen år 1999. Nivån på nedgången är inte oväntat störst för riksdag, regering och kommunstyrelserna, men även sjukvården har tappat något. Resultatet blir att flertalet politiska institutioner ligger förankrade i botten tillsammans med de fackliga organisationerna.

När det gäller de låga tilltrosiffrorna för de två EU-institutionerna 1999 i jämförelse med 1998 går det inte att tala om någon valårseffekt, eftersom det 1999 ägde rum ett Europaparlamentsval. En tillspetsad modifiering av valårshypotesen är att de svenska politiska institutionerna stiger i förtroende då de uppmärksammas av medborgarna ett valår, medan det omvända förhållandet gäller för EU: misstron mot EU blir snarast något större när EU uppmärksammas.

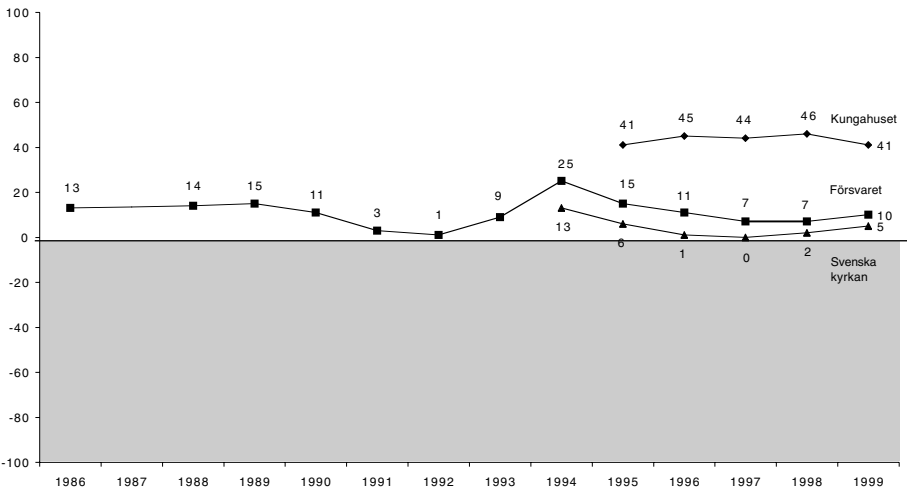
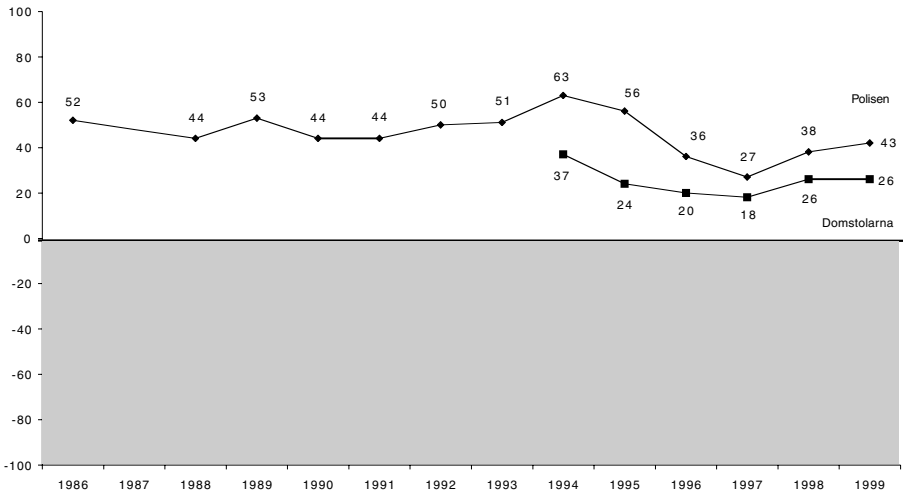
I övrigt kan noteras att bankernas förtroende fortsätter att stärkas för fjärde året i rad. Vägen tillbaka till lika goda förtroendesiffror som under 1980-talet är dock fortfarande lång.

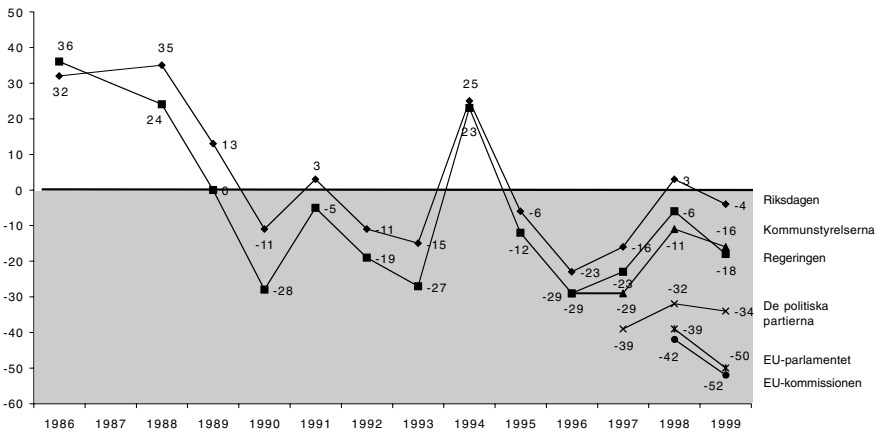
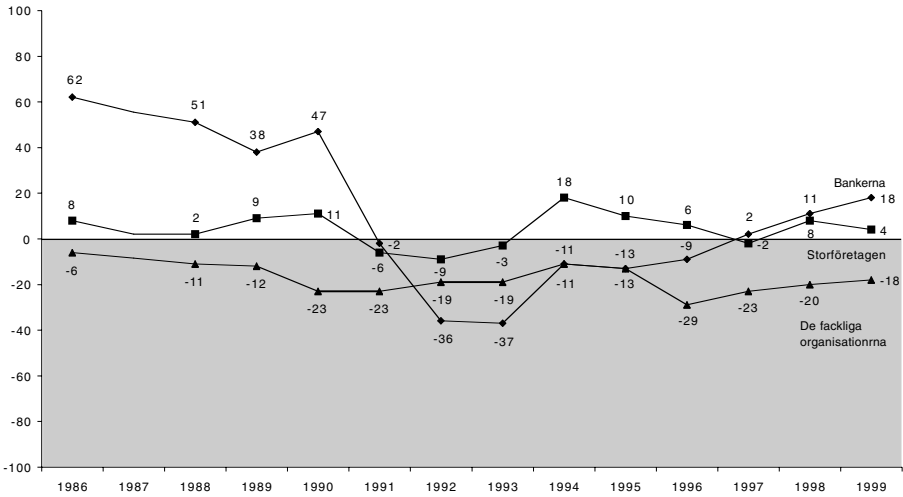
Förändringsmönster...

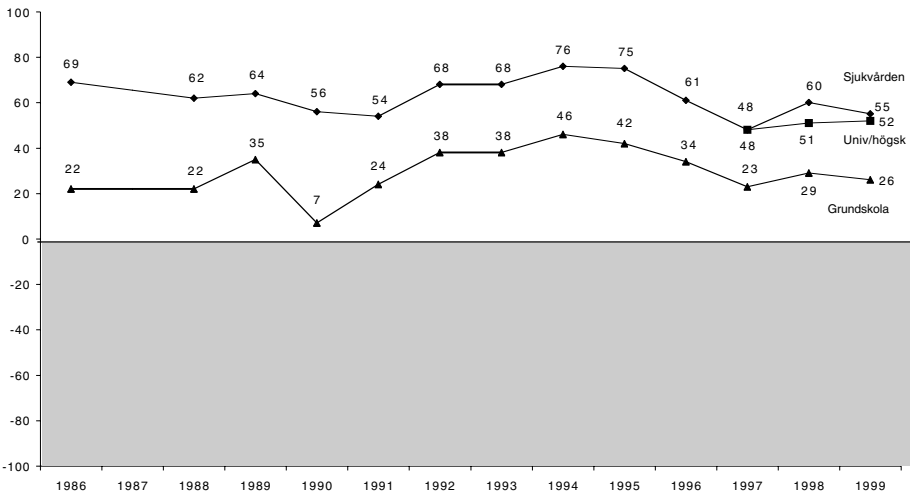
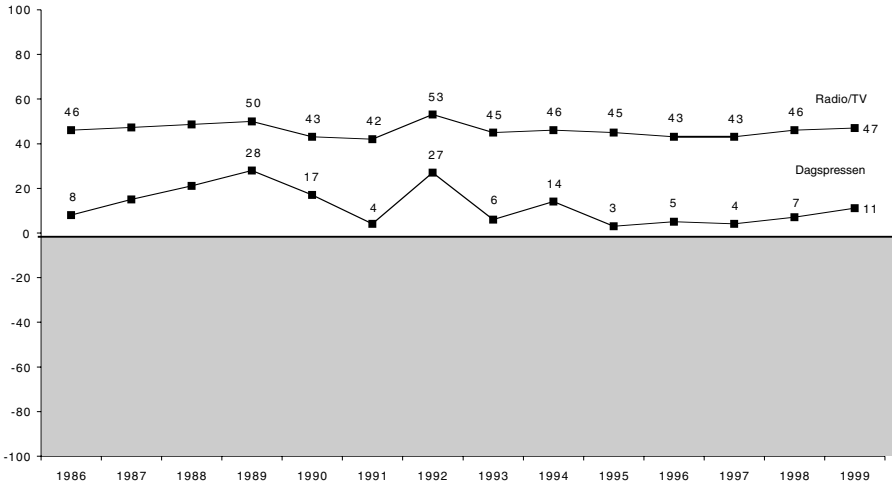
I figur 1 redovisas förtroendeförändringar över tid, redovisade efter balansmättet. Vi har valt att för tydlighetens skull redovisa förtroendeutvecklingen i ett antal kurvdiagram.

Förtroendebedömningarna av sjukvården, polisen, grundskolan och domstolarna uppvisar en mycket hög intern samstämmighet över de fjorton undersökta åren samtidigt som nivåskillnaderna är i stort sett desamma. Mellan 1986 och 1991 återfanns en svag förtroendenedgång som följdes av en kraftig uppgångstrend till 1994. Efter 1995 föll samtliga fyra relativt kraftigt – störst var fallet för sjukvården. Uppgången 1998 har att göra med att valåret allmänt drog upp förtroendet. Mellan 1998 och 1999 skiljer sig tendensen något mellan institutionerna: sjukvården faller på nytt något, medan polisen ökar. Om vi ser till helheten är den senare uppgången möjligen något oväntad. Det kan dock inte uteslutas att vissa händelser här kan ha spelat in, t ex de sk Malexandermorden på två poliser.

Figur 1 Bedömningar av förtroendet för nitton samhällsinstitutioner 1986-1999 (Balansmått)

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, icke jämförbart mått, användes detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl även siffror för 1988.

Också bedömningarna av de två centrala institutionerna inom den politiska sfären – riksdag och regering – demonstrerar en anmärkningsvärd intern överensstämmelse över hela tidsperioden. Riksdagen har dock i stort sett genomgående något högre förtroende än regeringen. På lång sikt framträder en succesiv försvagning, liksom i andra länder (Norris 1999, Listhaug och Wiberg, 1995). Samtidigt avviker valåren, särskilt 1994 men också 1998, genom högre siffror och indikerar att det finns en elektoral cykel i det politiska förtroendet. Nedgången mellan 1998 och 1999 är dock klart mindre än den var mellan 1994 och 1995. Å andra sidan var uppgången mellan 1993 och 1994 betydligt större än den var mellan 1997 och 1998. I själva verket var 1994 det enda år på 1990-talet när regeringen hade en positiv förtroendebalans i befolkningen.

De nya politiska institutioner som tillförts mätningen efter mitten av 1990-talet följer i stort samma mönster som regering och riksdag. De politiska partierna och de två EU-institutionerna ligger dock på en betydligt lägre förtroendnivå. Frågan är i vilken utsträckning så k affärer som inträffade i ett par kommuner i mitten på 1990-talet påverkat synen på kommunstyrelserna. Detta kan givetvis inte uteslutas, men i ett längre perspektiv förefaller kurvan ha mer att göra med ett allmänt politiskt opinionsklimat än med enskilda händelser.

Mönstret i bedömningarna av de fackliga organisationerna uppvisar mindre skillnader över fjortonårsperioden. Facket har alla år en klart negativ förtroendebalans och dessutom en långsiktig nedgång i förtroendeopinionen. Även inställningen till facket påverkas något av valårsfaktorn. Eftervalåret 1999 ligger dock förtroendet på samma nivå som valåret 1998.

När det gäller bedömningar av samhällsinstitutioner som försvaret och storförretagen har de ett likartat förändringsmönster och ligger dessutom på i stort sett samma nivå. Av de nya institutioner som började studeras i mitten av 1990-talet – kungahuset och Svenska kyrkan – uppvisar kyrkan en svagt nedåtgående förtroendetrend men återhämtade sig något 1999. Kungahuset ligger betydligt högre och har haft en stabil nivå. Mellan 1998 och 1999 kan dock en viss nedgång förmärkas.

Den samhällsinstitution som uppvisar det mest spännande förändringsmönstret över de fjorton undersökningsåren är otvivelaktigt bankerna. Resultaten illustrerar hur snabbt förtroendefall kan ske och hur lång tid det tar att komma tillbaka. Bankerna låg i mitten av 1980-talet nästan på samma förtroendnivå som sjukvården. Efter 1990 kom det kraftiga fallet – mellan 1990 och 1992 gick förtroendet i botten. Efter 1993 har det skett en långsam återhämtning. År 1999 är förtroendet för bankerna klart över på plussidan igen.

Bedömningarna av medierna uppvisar också en viss inbördes överensstämmelse. Den är emellertid på inget sätt så tydlig som när det gäller regering och riksdag eller de sociala institutionerna. Radio/TV ligger genomgående på en betydligt högre förtroendnivå än dagspressen och är inte underkastade samma snabba skiften i allmänhetens bedömningar. Förtroendet för medierna uppvisar inte någon långsiktig upp- eller nedgångstrend under fjortonårsperioden.

...och möjliga perspektiv

Det har redan framhållits att det är svårt att finna några entydiga förklaringar till förändringarna i svenskarnas institutionsförtroende. Förklaringarna skiftar beroende på vilken typ av institutioner som bedöms. Dessutom opererar vi med förtroende på olika nivåer: det handlar dels om förtroendebedömningar som styr medborgarnas vardag, dels om förtroenderelationer som utvecklas inom olika grupper genom medborgarnas handlingar, dels om det förtroendeklimat som allmänt råder i samhället (Misztal, 1996:95ff). Beroende på vilket perspektiv vi väljer finns olika teoretiska traditioner att anknyta till.

För den aktuella framställningen har det inte ansetts rimligt att gå vidare med sådana analyser, utan vi har valt att i våra analyser utgå från tre faktorer som särskilt viktiga för att förstå människors förtroendebedömningar (Elliot, 1997): (1) utvärdering av institutionens existerande verksamhet (trovärdighet, kvalitet), (2) medborgarnas intresse för institutionens verksamhet (institutionens upplevda betydelse) och (3) rådande socio-kulturella värderingar i samhället (opinionsklimatet). Av dessa är den förstnämnda svårast att bedöma, eftersom den i stor utsträckning kommer att bestämma vilka förväntningar den enskilde har på respektive institution.

De tre förklaringsfaktorerna kan användas för tolkningar av både nivån på det förtroende som en viss institution åtnjuter och förändringar över tid. Det tycks exempelvis uppenbart att sjukvårdens starka ställning – även om det skett en nedgång efter 1995 – har sin bakgrund i att den ligger högt när det gäller samtliga tre typer av förklaringar. Att sociala institutioner värderades relativt sett lägre under 1980-talets slut än under 1990-talet torde kunna hänföras till ett förändrat opinionsklimat. När de utsattes för nedskärningar under 1990-talets krisår kom de att upplevas som mera betydelsefulla. Bankernas kraftig fall i förtroendeopinionen kan i sin tur till stor del förklaras av bankkrisen *i kombination* med förändringar i servicegraden till kunderna.

Regeringens och riksdagens stora förtroendefall efter 1994 kan kopplas till en besvikelse över att många förhoppningar som väcktes av riksdagsvalet och EU-omröstningen inte infriades. Överhuvudtaget kan det som har kallats 'valårseffekten' just betraktas som ett uttryck för kollektiva förhoppningar. Ett val innebär att olika möjligheter artikuleras och framtiden framträder i en mera positiv dager. Den långsiktiga nedgången i politiskt förtroende kan betraktas som ett uttryck för ett ökat avstånd till politiska institutioner, en kritik av vad som levereras och en känsla av brist på delaktighet. Avståndsfaktorn och den allmänt negativa EU-inställningen kan förklara det mycket låga förtroendet för EU-kommissionen och EU-parlamentet.

Dimensioner i bedömningarna

Det är uppenbart att det finns betydande likheter i bedömningarna mellan enskilda institutioner. Det faktum att en majoritet av dem ligger på klara plusvärden är en indikation i denna riktning. Det har också visat sig att det överlag finns positiva samband mellan förtroendebedömningarna för enskilda institutioner. I likhet med tidigare år visar en korrelationsanalys att endast få samband understiger +.10 (Pearson's r). Den som är positiv till en samhällsinstitutions sätt att fungera tenderar att värdera även andra institutioner positivt. Inte ens där det är rimligt att förvänta sig en motsättning finns det några negativa samband utan istället nollkorrelation. De gäller exempelvis förhållandet mellan förtroendet för fackliga organisationer och förtroendet för storföretagen. I ett vidare perspektiv kan detta tolkas så att det svenska samhället traditionellt har varit förtroendeskapande genom att solidaritet och rättvisa varit centrala värden (jfr Misztal, 1996:208ff).

Att det finns ett slags gemensam förtroendegrund i Sverige hindrar inte att olika samhällsinstitutioner värderas på olika sätt. En explorativ faktoranalys genomförd på samma underlag som 1998 – alltså enbart på bedömningen av de svenska samhällsinstitutionerna – ger för 1999 ett likartat resultat. Den visar att det finns fyra huvuddimensioner i bedömningarna (tabell 2a). På grundval av faktorlösningen kan vi gruppera de 17 institutionerna i fyra grupper:

- *den politiska:* regering, riksdag, de politiska partierna, kommunstyrelserna och de fackliga organisationerna
- *den samhällsbevarande:* kungahuset, Svenska kyrkan, storföretagen, bankerna, domstolarna, universitet/högskolor och bankerna
- *den sociala:* sjukvården, polisen, försvaret och grundskolan
- *den mediala:* radio/TV och dagspressen

Av de fyra dimensionerna är den politiska mest distinkt. Regering och riksdag laddar högst. Även de politiska partierna ligger som väntat högt på denna dimension, medan de fackliga organisationerna ligger lägre.

Det som kallas för den samhällsbevarande dimensionen har sin laddning i något slag av grundläggande förhållningssätt till samhället. Den svarar närmast mot den klassiska föreställningen om kronan, korset och penningpåsen. År 1999 är dimensionen bredare genom att domstolarna och universitet/högskolor kommit in. På den samhällsbevarande dimension har de fackliga organisationerna en negativ laddning – en av de få negativa laddningarna i hela analysen.

Den sociala dimensionen representeras i första hand av sjukvård och polis men också av försvaret och grundskolan. Den står 1999 för något slag av grundläggande offentlig service, närmast påminnande om grundfunktionerna i nattvaktarstaten. I jämförelse med 1998 har domstolarna och universitet/högskolor försvunnit.

Slutligen finns en distinkt medial dimension där radio/TV och dagspress laddar mycket högt. Även de fackliga organisationer har här – som tidigare år – en relativt hög laddning. Det gör det nära till hands att tala om dimensionen som relaterad till opinionsbildning.

Ett försök till jämförelse mellan 1998 och 1999 pekar på att de dimensioner som framträdde i 1998 års analys präglades något mera av en politisk resonansbotten. En rimlig tolkning är att skillnaden kan förklaras av att 1998 var ett valår, då dessutom den förekom en viss vänstermobilisering av medborgarna (jfr vårt inledande kapitel).

Tabell 2a *Faktoranalys av förtroendebedömningarna för sjutton svenska samhällsinstitutioner 1999 (faktorladdningar)*

Samhällsinstitution	Faktor 2			
	Faktor 1 Den politiska	Den samhälls- bevarande	Faktor 3 Den sociala	Faktor 4 Den mediala
Regeringen	0,84	0,02	0,20	0,05
Riksdagen	0,82	0,19	0,16	0,08
De politiska partierna	0,77	0,25	0,08	0,14
Kommunstyrelserna	0,67	0,30	0,18	0,15
De fackliga organisationerna	0,53	-0,12	0,16	0,42
Kungahuset	0,04	0,75	0,09	0,03
Svenska kyrkan	0,16	0,64	0,15	0,07
Storföretagen	0,07	0,63	0,06	0,28
Domstolarna	0,32	0,49	0,36	0,09
Universitet/högskolor	0,24	0,38	0,25	0,33
Bankerna	0,22	0,34	0,30	0,31
Sjukvården	0,10	0,02	0,81	0,10
Polisen	0,17	0,20	0,73	0,04
Försvaret	0,16	0,38	0,51	0,02
Grundskolan	0,21	0,13	0,47	0,31
Dagspressen	0,14	0,13	0,04	0,79
Radio/TV	0,08	0,18	0,12	0,78
Procent förklarad varians	33	9	7	6

Tabell 2b Faktoranalys av förtroendebedömningarna för nitton samhällsinstitutioner 1999 (faktorladdningar)

Institution	Faktor 1 Politisk faktor	Faktor 2 Nationsfaktor	Faktor 3 Överstatlig faktor	Faktor 4 Medial faktor
Regeringen	0,82	0,19	0,12	0,04
Riksdagen	0,74	0,24	0,27	0,09
De politiska partierna	0,66	0,18	0,43	0,14
De fackliga org	0,60	0,06	-0,08	0,40
Kommunstyrelserna	0,57	0,32	0,28	0,18
Polisen	0,27	0,68	-0,06	0,01
Sjukvården	0,28	0,63	-0,17	0,04
Försvaret	0,15	0,61	0,17	0,03
Domstolarna	0,24	0,58	0,23	0,13
Kungahuset	-0,16	0,55	0,34	0,14
Svenska kyrkan	0,00	0,54	0,26	0,16
Grundskolan	0,30	0,44	-0,03	0,30
Universitet/högskolor	0,18	0,41	0,18	0,36
Bankerna	0,18	0,40	0,25	0,31
EU-kommissionen	0,42	0,09	0,81	0,02
Europaparlamentet	0,41	0,08	0,81	0,05
Storföretagen	-0,11	0,36	0,55	0,32
Radio och TV	0,10	0,14	0,03	0,80
Dagspressen	0,15	0,06	0,14	0,78
Procent förklarad varians	32	9	8	6

Källa: Riks-SOM 1999

Anmärkning: Faktorlösningen bygger på en varimaxrotering. Antalet faktorer har i båda analyserna fastställts utifrån Kaisers kriterium.

Genom att de två EU-institutionerna är de enda icke-svenska institutioner som ingår i förtroendemätningen kan det vara intressant att se vad som händer med dimensionerna i människors bedömningar om de introduceras i analysen. I tabell 2b finns därför en motsvarande faktoranalys redovisad baserad på samtliga 19 institutioner. Också här framträder fyra huvuddimensioner, men de skiljer sig delvis från de tidigare nämnda:

- *den politiska*: regering, riksdag, de politiska partierna, kommunstyrelserna och de fackliga organisationerna
- *den samhällsbevarande svenska*: polisen, sjukvården, försvaret, domstolarna, Svenska kyrkan, kungahuset, grundskolan, universitet/högskolor och bankerna
- *den övernationella*: Europaparlamentet, EU-kommissionen och storföretagen
- *den mediala*: radio/TV och dagspressen

Den politiska och den mediala dimensionen kvarstår i stort sett oförändrade. Det som inträffar är att introduktionen av de övernationella institutionerna bildar en egen dimension, där även storföretagen laddar relativt högt. Under det 'yttre trycket' pressas de tidigare nämnda samhällsbevarande och sociala dimensionerna samma till en nationell. På den laddar dock banker och universitet/högskolorna relativt lågt.

Intressant att notera är att den övernationella och den politiska dimensionen ligger relativt nära varandra: de två Europainstitutionerna laddar även förhållandevis högt på den politiska dimensionen. I en ytterligare analys har vi splittrat upp den samhällsbevarande svenska faktorn. Det visar sig då att den faller ut i tre: en traditionellt social (sjukvård, polis och försvar, men också bankerna), en samhällsbevarande (kungahuset och Svenska kyrkan) en bildningsinriktad (universitet/högskolor och grundskolan, men också domstolarna). Annorlunda uttryckt, de nationella skillnaderna finns kvar under ytan av sammanhållning mot det övernationella.

Förtroendets demografi...

När det gäller förtroendebedömningarna i olika demografiska grupper råder det en relativt stor samstämmighet i huvudtendenserna. Sjukvården och universitet/högskolor åtnjuter högt förtroende i stort sett alla undersökta sociala grupper, medan EU-institutionerna genomgående ligger lågt. Men det finns klara skillnader på några punkter. I tabell 3 redovisas förtroendebalansen för samtliga institutioner med hänsyn till svarspersonernas kön, ålder, utbildning och medborgarskap. Vidare redovisas genomsnittsbalansen för de fyra huvudgrupper av institutioner som presenterades tidigare.

Om vi ser till det genomsnittliga förtroendet ligger kvinnor något högre än män. Skillnaderna är minst i fråga om sociala institutioner, där både män och kvinnor ligger högt. De största differenserna finns i fråga om bankerna, där män har betydligt lägre förtroende. Också i fråga om kungahuset, Svenska kyrkan och polisen har männen klart lägre förtroende. Den enda av de nitton undersökta institutionerna, där männen har ett något högre förtroende är sjukvården.

När det gäller åldersgrupper har yngre och äldre personer ett högre samhällsförtroende än medelålders. Den relativt sett mest kritiska gruppen är de mellan 30 och 49 år. Bland dem är det framförallt bankerna som åtnjuter lågt förtroende med ett balansmått på +6 som kan jämföras med +39 hos de yngsta och +23 hos de äldsta. Stor spridning råder också beträffande förtroendet för Svenska kyrkan: +3 i den medelålders gruppen mot +18 bland pensionärerna.

Tabell 3 Förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner i olika demografiska grupper 1999 (balansmätt)

Samhällsinstitution	Kön		Ålder				Utbildning				Medborgarskap	
	Man	Kv	15-29	30-49	50-64	65-80	Låg	M-låg	M-hög	Hög	Sv	Utl
Sjukvården	+57	+54	+62	+53	+54	+55	+53	+61	+55	+56	+56	+58
Universitet/högskolor	+53	+51	+63	+50	+48	+46	+37	+47	+58	+70	+52	+57
Radio/TV	+45	+49	+48	+44	+47	+54	+52	+48	+46	+43	+47	+50
Kungahuset	+35	+47	-33	+40	+43	+53	+41	+43	+40	+44	+42	+39
Polisen	+35	+50	+39	+41	+41	+52	+43	+46	+40	+45	+43	+35
Grundskolan	+22	+29	+32	+27	+24	+14	+30	+34	+23	+23	+25	+38
Domstolarna	+22	+29	+34	+31	+22	+10	+11	+25	+39	+46	+27	+20
Bankerna	+11	+26	+39	+6	+14	+23	+23	+11	+19	+17	+18	+25
Storföretagen	+6	+2	+16	+4	±0	-6	-7	+1	+9	+15	+4	+11
Dagspressen	+8	+13	+16	+9	+9	+13	+10	+9	+11	+17	+11	+17
Försvaret	+8	+13	+14	+9	+10	+9	+5	+10	+13	+15	+10	+12
Riksdagen	-3	-3	-4	-3	-3	-3	-7	-11	-1	+11	-4	+13
Svenska kyrkan	-3	+15	+5	+3	+2	+18	+5	±0	+3	+15	+6	+3
Regeringen	-17	-19	-17	-16	-25	-21	-20	-18	-18	-16	-19	+1
Kommunstyrelserna	-20	-12	-14	-20	-15	-9	-12	-18	-19	-14	-16	-17
De fackliga org	-22	-15	-6	-23	-22	-19	-14	-19	-17	-28	-19	-6
De politiska partierna	-36	-32	-25	-33	-37	-41	-37	-37	-35	-24	-34	-31
EU-kommissionen	-57	-48	-39	-56	-55	-55	-59	-58	-51	-40	-53	-30
Europaparlamentet	-54	-47	-40	-54	-52	-52	-55	-55	-48	-40	-51	-24
Dimension												
Samhällsbevarande	+20	+28	+32	+22	+22	+23	+18	+19	+26	+35	+25	+26
Social	+31	+37	+37	+22	+32	+33	+33	+38	+33	+35	+34	+38
Politisk	-20	-16	-13	-19	-20	-19	-18	-21	-18	-14	-18	-8
Medial	+27	+31	+32	+27	+28	+34	+29	+29	+29	+20	+29	+34
Genomsnitt	+5	+11	+13	+6	+6	+7	+5	+6	+8	+13	+8	+14
Antal svars personer	1633	1646	710	1146	872	545	917	614	1085	598	3186	129

Källa: Riks-SOM 1999

Utbildningsfaktorn ger genomgående ett stort utslag. Högutbildade ligger ofta högre än lågutbildade i samhällsförtroende. Undantag är grundskolan och radio-TV, där dock skillnaderna inte är särskilt stora. Den största skillnaden finns i fråga om domstolarna, där förtroendebalansen bland högutbildade är +46 mot endast +11 bland lågutbildade. De två EU-institutionerna värderas också mycket olika. Högutbildade är klart mindre negativa (snitt -40) än lågutbildade (-57).

Överlag gäller att utländska medborgare bosatta i Sverige har högre förtroende för de flesta samhällsinstitutioner. Skillnaden är särskilt stor när det gäller EU-institutionerna, där utländska medborgare är mindre negativa än infödda svenskar, men även regering och riksdag värderas klart högre. I övrigt är skillnaderna förhållandevis små. De få institutioner där utländska medborgare har något lägre förtroende är polisen, domstolarna och kungahuset.

Flera av skillnaderna mellan grupperna kan förklaras av vad som kan kallas för berördhets- eller närhetsfaktorn, t ex att högutbildade värderar universitet och högskolor högre än lågutbildade. Traditionens roll spelar säkerligen också en roll, t ex för äldre personers höga uppskattning av kungahuset och svenska kyrkan. Överlag är det dock svårt att finna något entydigt mönster.

... och politik

Det är självklart att bedömningarna av flera av samhällsinstitutionerna innehåller politiska laddningar. Att exempelvis frågan om förtroendet för regeringen kommer mycket nära en politisk attityd. Men frågan är vilka andra institutioner som uppvisar politiska svarmönster. Vi analyserar frågan genom att se på i vilken utsträckning som svarspersonernas institutionsförtroende är strukturerat av partisympatier respektive ideologisk vänster-högerposition.

Det visar sig att det är tre institutioner som står för huvuddelen av den politiska polariseringen. I rangordning är de: regeringen, de fackliga organisationerna och storföretagen. För dem är differensen mellan vänster- och högersympatisörer mellan 40 och 50 balansmåttsenheter (tabell 4). Regeringen och fackjet åtnjuter högst förtroende till vänster medan storföretagen har sin starkaste förtroendebas till höger.

I nästa grupp finns ett antal institutioner där skillnaden är mellan 20 och 30 balansmåttsenheter: kungahuset (högst till höger), de politiska partierna (vänster), Europaparlamentet (höger) och riksdagen (vänster). Inte i något fall kan bedömningsskillnaderna sägas vara överraskande.

När det gäller olika partisympatisörers bedömningar är tendensen inte lika entydig, även om det politiska blockmönstret givetvis reflekteras i svaren. Ett typiskt drag är att socialdemokratiska sympatisörer har ett relativt högt samhällsförtroende, medan miljöpartiets ligger relativt lågt, liksom ofta även vänsterpartiets. Kristdemokratiska sympatisörer avviker från den borgerliga profilen i sin syn på bl a domstolarna och EU-institutionerna, där man uppvisar lågt förtroende.

De politiska laddningarna i många förtroendebedömningar ger stöd för antagandet att opinions- och samhällsklimatet påverkar hur institutioner värderas. Påverkan tenderar vara större i de fall då svarspersonerna inte har någon personlig erfarenhet av institutionerna.

Samhällsförtroendets grunder

Årets analys har ytterligare stärkt en slutsats från våra tidigare förtroendemätningar. Nyckelordet är *berördhet* (Holmberg och Weibull 1999). Med ökade geografiska, psykologiska och kulturella avstånd faller både människors och institutioners förtroende. Institutioner som ligger längst bort åtnjuter lägst förtroende, institutioner som ligger närmast har högsta tilltro. Det finns i detta avseende en stor över-

ensstämmelse med vad vi vet om vad som betingar människors allmänna intresse för omvärlden (Prakke, 1967; jfr Misztal, 1986:15ff).

Tabell 4 *Bedömning av nitton samhällsinstitutioner efter subjektiv vänster-högerplacering och partisympati 1999 (balansmått)*

Samhällsinstitution	Självklassificering		Partisypati						
	vänster	höger	v	s	c	fp	m	kd	mp
Sjukvården	+57	+57	+49	+64	+59	+62	+53	+56	+47
Universitet/högskolor	+53	+60	+47	+51	+46	+69	+60	+52	+60
Radio-TV	+50	+47	+45	+53	+52	+53	+47	+46	+45
Kungahuset	+23	+58	+9	+36	+64	+58	+57	+63	+31
Polisen	+42	+43	+30	+52	+49	+50	+40	+50	+34
Grundskolan	+31	+19	+22	+39	+32	+20	+17	+18	+28
Domstolarna	+24	+59	+13	+31	+18	+50	+32	+24	+29
Bankerna	+12	+22	±0	+25	+25	+34	+24	+15	+1
Storföretagen	-21	+31	-26	-4	-6	+30	+35	+11	-22
Dagspressen	+8	+15	+8	+14	+10	+24	+14	+14	+2
Försvaret	+3	+20	-7	+15	+21	+14	+18	+13	-3
Riksdagen	+9	-8	-18	+22	+10	+20	-15	-5	-20
Svenska kyrkan	-3	+12	-14	+13	+30	+25	+4	+26	+5
Regeringen	+7	-37	-24	+22	-23	-11	-47	-33	-33
Kommunstyrelserna	-8	-20	-30	+2	+3	-2	-24	-15	-28
De fackliga org	+8	-43	-8	+12	-25	-28	-47	-36	-18
De politiska partierna	-24	-37	-40	-18	-37	-23	-38	-39	-43
EU-kommissionen	-58	-46	-72	-46	-59	-46	-40	-50	-66
Europaparlamentet	-59	-42	-71	-47	-52	-37	-39	-46	-64
<u>Dimension</u>									
Samhällsbevarande	+15	+40	+5	+25	+30	+44	+35	+32	+17
Social	+33	+35	+24	+43	+34	+37	+32	+34	+27
Politisk	-2	-24	-24	+8	-15	-9	-34	-26	-20
Medial	+16	+31	+27	+34	+31	+39	+31	+30	+24
Genomsnitt	+8	+11	-5	+18	+11	+19	+8	+9	-1
Antal svar	1027	1087	436	902	112	154	739	373	182

Kommentar: Om balansmått se tabell 1. 'Vänster' och 'höger' avser dem som uppgivit sig politiskt stå 'klart' eller 'något' till vänster respektive till höger. Observera att antalet svarspersoner för de två EU-institutionerna är ungefär hälften av de angivna eftersom de endast ingick i en del av Riks-SOM 1999.

Det finns ett slags grundläggande samhällsfärer där förtroende och handling går samman på mikronivån. Personer som ofta handlar med aktier har t ex större

förtroende för bankerna än de som inte handlar, de som prenumererar på en morgontidning har större förtroende för dagspress än de som saknar tidning i hushållet, fackligt aktiva värderar facket högre än de icke-aktiva, tjänstemän i stora företag har högre förtroende för storföretag, kyrkobesökare har högre förtroende för Svenska kyrkan och partimedlemmar är något mindre misstroga till de politiska partierna (aktiva medlemmar har en positiv förtroendebalans). På andra områden finns motsvarande tendenser, t ex att de som är berörda av sjukvård också värderar sjukvårdens kvalitet högre (Nilsson, 1993). Att förtroende utvecklas på detta sätt kallar Misztal 'trust by passion' (1986:98f).

Mycket av skillnaderna på makronivå mellan åren kan tolkas i termer av berördhet. Det gäller inte minst det vi har kallat den elektorala cykeln. Att förtroendemätningarna på hösten varje valår har givit förhöjda förtroendesiffror har i detta perspektiv sin naturliga bakgrund i att de politiska institutionerna då berör flest medborgare. Den allmänna nedgången i förtroendet för politiska institutioner kan på samma sätt betraktas som ett uttryck att färre känner sig berörda, något som även kan utläsas av det sjunkande valdeltagandet (SOU 1999:132).

Vad som är svårare att förklara är att valårseffekten inte bara gäller politiska institutioner. Visserligen ökar förtroendet för riksdag och regering klart över genomsnittet, men också förtroendet för institutioner som kallats samhällsbevarande tenderar att öka under valår. En rimlig tolkning kan vara att medborgarna påminns om de politiska institutionernas möjligheter, vilket i sin tur utlöser förhoppningar om framtiden. I Misztals perspektiv skulle det här handla om ett opinionsklimat som stimulerar förtroende. Också samhällen kan genom sina institutioner mer eller mindre stimulera samhällsförtroendet, t ex solidaritet (Misztal, 1996:100; jfr Liedman, 1999).

Det svaga förtroendet, eller kanske snarare stora misstron, mot Europaparlamentet och EU-kommissionen, kan rimligen tolkas på motsvarande sätt. De geografiska, psykologiska och kulturella avstånden till EU är stora. Och de kan svårigen informeras bort. Snarast bidrar ökad uppmärksamhet för EU, som under Europaparlamentsvalet, till att förtroendet minskar.

EU-misstron illustrerar att den stora faran i det nya höghastighetssamhället är att vi tappar känslan för avståndets roll. Stora enheters administrativa och ekonomiska fördelar kan komma att köpas på bekostnad av förankringen hos medborgare och anställda. Utvecklingen inom EU och globaliseringen av ekonomin är exempel på områden där gapet mellan beslutsfattare och allmänheten snabbt växer. Det är här respekten för de många människorna ställs på sin spets (jfr Misztal, 1996). Och ett minskat medborgarförtroende innebär uppenbara risker för den politiska demokratin.

Noter

- 1 I engelskspråkig litteratur motsvaras begreppet förtroende av *trust* eller *confidence*, i tyskspråkig av *vertrauen*.
- 2 Det finns även möjlighet att aggregera förtroendet för olika institutioner i syfte att belysa skillnader i samhällsförtroende mellan olika länder. Detta har tillämpats bl a i Holmberg och Weibull (1995).
- 3 Artikeln bygger på motsvarande artiklar i tidigare årsvolymerna från SOM-institutet (Holmberg och Weibull 1996, 1997, 1998 och 1999)
- 4 Fr o m 1999 ingår bedömningen av de nitton samhällsinstitutionerna i båda de nationella SOM-undersökningarna. Detta ger 1999 ett totalt antal svarande på 3503. I 1998 års undersökning, med vilken vissa jämförelser görs, ställdes frågorna om EU-institutionerna endast i en av studierna (antal svarande=1740).

Referenser

- Bok, Sissela (1980) *Lying: moral choice in public and private life*. London, Quartet books
- Elliot, Maria (1997) Förtroendet för medierna. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1996) Föränderligt förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Mitt i nittioåret*. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1997) Förtroendets fall. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ett missnöjt folk*. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1998) Förskingrat förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Opinionssamhället*. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1999) Förnyat förtroende? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ljusnande framtid*. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Liedman, Sven-Eric (1999) *Solidaritet*. Stockholm, Bonnier Essä
- Listhaug, Ola, Wiberg, Matti (1995) Confidence in Political Institutions. I Klingemann, H-D, Fuchs, D (Eds.) *Citizens and the State*. Oxford-New York, Oxford University Press
- Luhmann, Niklas (1989) *Vertrauen. Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität*. Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag
- Misztal, Barbara (1996) *Trust in Modern Societies*. Cambridge, Polity Press
- Nilsson, Lennart (1993) Service och boende i Västsverige. I Nilsson, L (red) *Västsvensk opinion*. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Norris, Pippa (ed.) (1999) *Critical Citizens*. Oxford: Oxford University Press.
- Prakke, Henk (1967) *Kommunikation der Gesellschaft*. Opladen, Westdeutscher Verlag
- SOU 1999:132 *Valdeltagandet i förändring*. Stockholm 1999.
- Weibull, Lennart, Börjesson, Britt (1995) Publicistiska seder. Stockholm, Tiden/SJF

FÖRTROENDEFALL?

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Kan vi lita på att sjukvården fungerar? Hur sköter sig egentligen bankerna? Är storföretagen att lita på? Sådana frågor om hur olika samhällsinstitutioner och organisationer sköter sina åtaganden är centrala i det moderna informations-samhället. Som medborgare har vi samtidigt svårt att göra sådana bedömningar. Vi är tvingade att värdera olika verksamheter utan att alltid kunna avgöra det av egen erfarenhet. Lösningen på problemet kallas förtroende.¹ Förtroende är ett slags mekanism för att reducera social komplexitet. För att klara det dagliga livet måste vi utnyttja generaliserade förtroenden, som innebär att vi reducerar osäkerhet och därigenom underlättar ställningstaganden (Luhmann, 1989:23ff).

Föreställningen om förtroende utgår ursprungligen från vårt förhållningssätt till andra människor. Det handlar om hur vi uppfattar människor och vilka slutsatser vi kan dra härav både i fråga om egna handlingar och i vår syn på samhället (Rothstein, 2001). Men förtroende avser inte bara relationer människor emellan utan också förhållandet till samhällets institutioner. Ett samhälles existens är beroende av att människor har förtroende för de centrala institutionerna. Om institutionsförtroendet urholkas riskerar samhället att falla sönder (Bok, 1980). Förtroende handlar om en social relation som har sin grund i människors bedömningar av sin omvärld och som får konsekvenser för ett samhälles sätt att fungera genom att medborgarna tillskriver olika institutioner ett visst förtroende (jfr Misztal, 1996:14).

Samhällsinstitutioner är dessutom inte bara en fråga om abstrakta entiteter utan rymmer inom sig olika slag av yrkesutövare eller förtroendevalda. Yrkesutövarna verkar inom ramen för institutionens givna regelsystem, men är samtidigt de som utåt företräder institutionerna. Det kan handla om exempelvis läkare inom sjukvården, lärare inom skolan eller präster inom kyrkan. Förtroendet för olika yrkesgrupper är därför en viktig komponent i institutionsförtroendet.

Mot den redovisade bakgrunden har vi i våra studier valt att betrakta förtroende som en egenskap hos samhället och dess institutioner. Vår utgångspunkt är, förutsatt att institutionerna fungerar på ett rimligt sätt, att högt samhällsförtroende är eftersträvänsvärt eftersom det leder till ett välfungerande samhälle (jfr Putnam, 1996). En viktig fördel med att betrakta förtroende som en systemegenskap baserad på enskilda medborgares handlingar och bedömningar är också att det därigenom blir möjligt att förena ett makro- och ett mikroperspektiv. Analyser utifrån mikroperspektivet ger mått på vilket förtroende enskilda personer eller grupper av medborgare har för olika samhällsinstitutioner, samtidigt som aggregerade mått ger oss en bild av vilket förtroende enskilda samhällsinstitutioner åtnjuter.²

Vårt syfte i detta kapitel är att belysa samhällsförtroendet i Sverige både på mikro- och på makroplanet. Underlaget är SOM-institutets årliga förtroendemätning, där vi först redovisar hur förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner utvecklats sedan 1986 för att därefter analysera skillnader i människors förtroendebedömningar³. I årets mätning har vi dessutom vidgat perspektivet genom att även studera förtroendet för olika yrkesgrupper. I kapitlets avslutande del kommer därför yrkesgruppsförtroende att relateras till institutionsförtroende.

Förtroendebedömningar 2000

Ursprungligen avsåg SOM-institutets förtroendemätning elva samhällsinstitutioner. De var valda för att ge ett brett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Dessa elva institutioner har funnits med i mätningen sedan 1986. Fr o m 1994 års mätning inkluderades rättsväsendet (domstolarna) och Svenska kyrkan. År 1995 tillkom kungahuset, 1996 kommunstyrelser och 1997 universitet/högskolor och de politiska partierna. Fr o m 1998 skedde en utökning genom att även institutioner inom EU – både parlamentet och kommissionen – inkluderades. År 2000 lades ytterligare en internationell institution till – Förenta Nationerna (FN).

Med de redovisade utökningarna omfattar undersökningen 2000 20 olika samhällsinstitutioner⁴. Utfallet av mätningen redovisas i tabell 1. Det finns olika sätt att redovisa förhållandet mellan institutionerna. Om vi rangordnar dem efter andelen som har mycket högt förtroende är det kungahuset och sjukvården som kommer klart högst med 19 respektive 16 procent. Tar vi utgångspunkten i andelen som anger att de har mycket eller ganska högt förtroende blir rangordningen av de fem första sjukvården (65 procent), radio-TV (57 procent), universitet/högskolor (55 procent), polisen (54 procent) och kungahuset (52 procent). I botten ligger då de politiska partierna (12 procent), Europaparlamentet (9 procent) och EU-kommissionen (7 procent).

Med tanke på att vi avser att belysa institutionsförtroendet har vi valt ett tredje alternativ för att redovisa förhållandet mellan institutionerna. Det är ett balansmått som innebär att högt förtroende minskas med lågt förtroende. Måttet på förtroendet för en institution blir då andelen högt förtroende minus andelen med lågt förtroende. Måttet kan sägas vara ett uttryck för respektive institutions förtroendebas (jfr Elliot, 1997).⁵

En rangordning efter balansmålet visar att sjukvården (+52), universitet/högskolor (+50) och radio-TV (+50) åtnjuter högst förtroende. Lägst förtroende har de fackliga organisationerna (-18) och de politiska partierna (-32) samt de två EU-institutionerna (-49 respektive -53). FN placerar sig på den övre halvan av rangordningen med +24.

De samhällsinstitutioner där jämförelser kan göras med 1999 uppvisar i huvudsak samma rangordning. Kungahuset har dock passerat polisen i förtroende-

ligan, låt vara att det är mycket knappt, och dagspressen har gått förbi bankerna. I botten har regeringen vunnit en placering genom att gå förbi kommunstyrelserna. I toppen och botten är rangordningen annars i stort densamma under de fyra senaste åren. De två institutioner som för första gången ingick i förtroendebedömningen 1998 – EU-kommissionen och EU-parlamentet – placerade sig då helt i botten. Drygt hälften av allmänheten saknar förtroende för båda och få stödjer dem. Mellan 1998 och 1999 sjönk sedan nivån ytterligare, från -39 till -50 för Europaparlamentet och från -42 till -52 för EU-kommissionen. Det är i stort sett samma nivåer som de har år 2000.

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2000 (procent)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmätt
Sjukvården	16	49	21	10	3	99	+52
Universitet/högskolor	8	47	39	4	1	99	+50
Radio/TV	7	50	36	6	1	100	+50
Polisen	7	47	29	12	4	99	+38
Kungahuset	19	33	33	7	7	99	+38
Domstolarna	9	39	34	12	6	100	+30
FN	7	36	38	13	6	100	+24
Grundskolan	5	35	39	17	5	101	+18
Bankerna	5	32	36	19	8	100	+10
Dagspressen	2	33	44	16	4	99	+15
Försvaret	6	26	45	15	9	101	+8
Svenska kyrkan	5	25	45	14	11	100	+5
Storföretagen	3	24	48	18	7	100	+2
Riksdagen	2	25	45	18	9	99	±0
Kommunstyrelserna	2	18	47	24	9	100	-13
Regeringen	3	24	40	22	11	100	-6
De fackliga organisationerna	2	18	41	25	13	99	-18
De politiska partierna	1	11	45	30	14	101	-32
Europaparlamentet	1	8	34	30	28	101	-49
EU-kommissionen	1	6	33	32	28	100	-53

Källa: Riks-SOM 2000

Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de två nationella SOM-mätningarna 2000 (antal svar = 3 546). Personer som ej besvarat förtroendefrågan för någon institution är inte medtagna i procenttalen. Dyliga svar var mycket sällsynta och lämnades av endast mellan två och tre procent för de olika institutionerna. Högsta andelen vet ej svar tenderar att finnas där även andelen som svarar varken stort eller litet förtroende är. Balansmättet kan gå mellan +100 (alla svars personer anger högt förtroende) och -100 (alla svars personer anger lågt förtroende).

Rangordningen efter balansmättet kan möjligen ge intrycket att samhällsförtroendet överlag är lågt genom att en tredjedel av institutionerna hamnar på minussidan och att många plusvärden är tämligen modesta. Det är en effekt av att vi har utgått från institutionernas förtroendebas. Om vi däremot väljer att bara ta hänsyn till andelen som har uttryckt lågt förtroende är det endast de två EU-institutionerna som åtnjuter den tvivelaktiga äran att en majoritet av svenskar uppger sig ha ett lågt förtroende för dem.

Förändringsmönster...

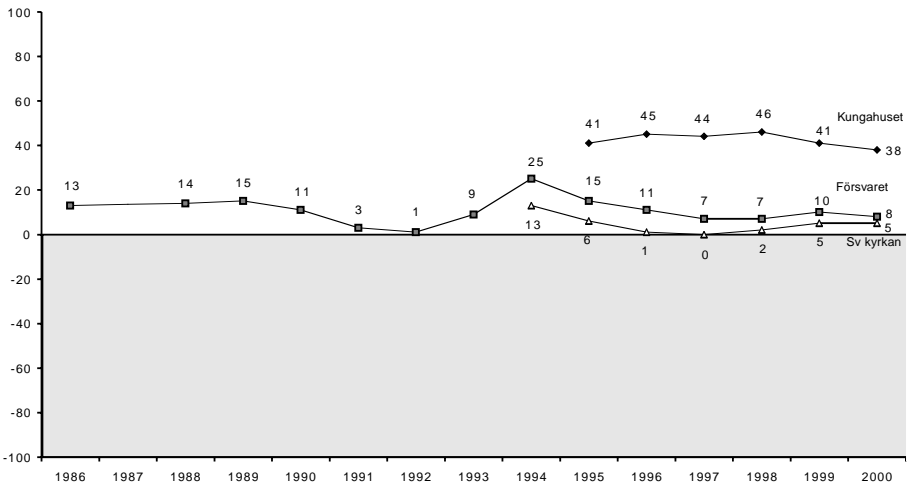
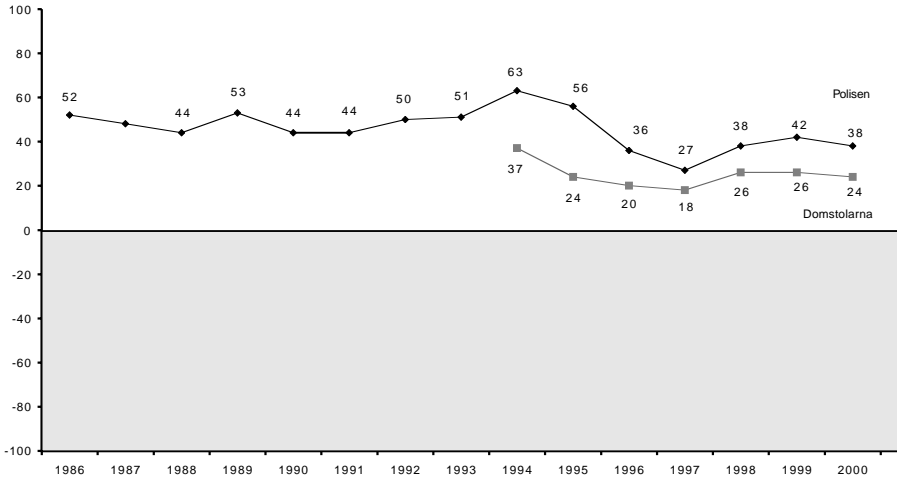
I figur 1 visas förtroendeförändringar över tid, redovisade efter balansmättet. Vi har valt att för tydlighetens skull redovisa förtroendeutvecklingen i ett antal kurvdiagram.

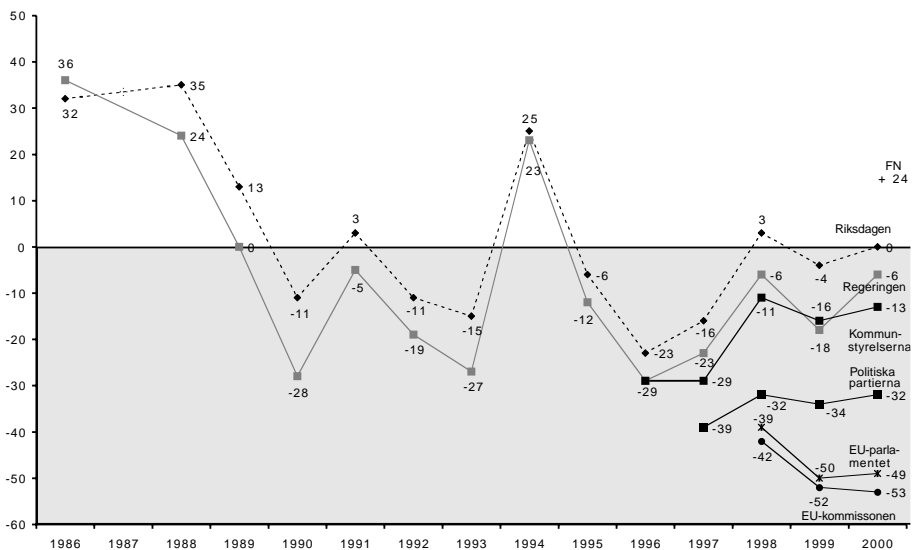
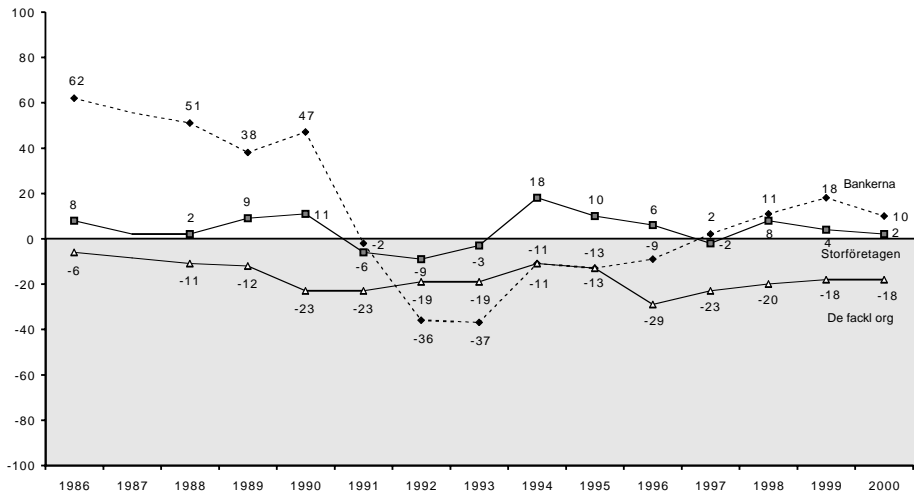
Förtroendebedomningarna av sjukvården, polisen, grundskolan och domstolarna uppvisar en mycket hög intern samstämmighet över de undersökta åren samtidigt som nivåskillnaderna dem emellan är i stort sett stabila. Mellan 1986 och 1991 fanns det en svag förtroendenedgång som följdes av en kraftig uppgångstrend till 1994. Efter 1995 föll samtliga fyra relativt kraftigt – störst var fallet för sjukvården. Uppgången 1998 kan vara ett utslag av politikens elektorala cykel, dvs att valår allmänt drar upp förtroendet för institutioner inom den offentliga sektorn. Den nedgång som iaktogs 1999 – utom för polisen, där föregående års antagande om att det ökade värdet 1999 troligen var ett undantag nu bekräftas⁶ – fortsätter 2000. Mest faller grundskolan och polisen, minst domstolarna och universiteten/högskolorna. Balansmåtten är överlag låga: sjukvården uppvisar sitt lägsta balansmätt någonsin i SOM-mätningarna och grundskolan sitt näst lägsta. Det ökade missnöjet med offentlig service slår igenom på förtroendet för de centrala institutioner som står för vård, omsorg, skola (Nilsson 2000)

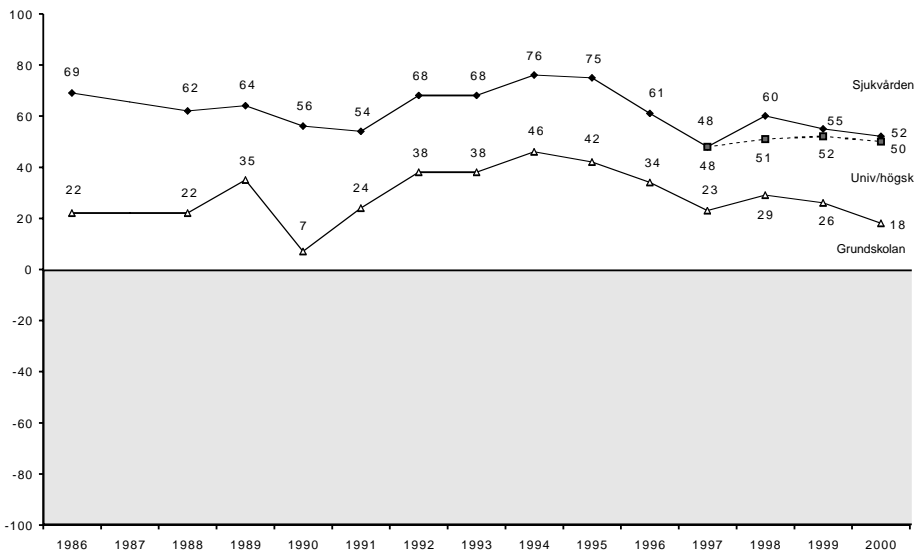
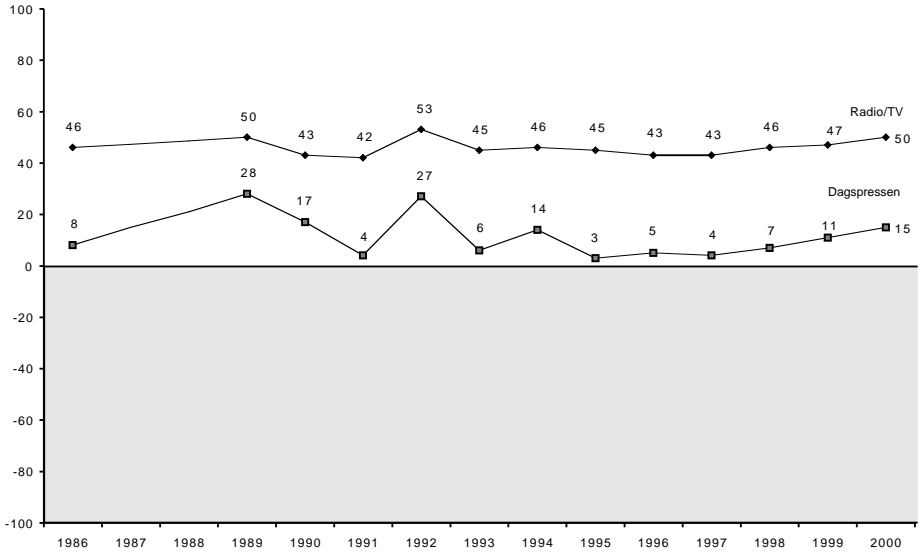
Av de institutioner som grupperats inom det ekonomiska området – banker, storföretag och fackliga organisationer – uppvisar förtroendet för de fackliga organisationerna förhållandevis små förändringar över femtonårsperioden. Facket har alla år en klart negativ förtroendebalans. Det fanns dessutom tidigare en långsiktig nedgång i förtroendeopinionen för facket, men efter lågvattensmärket 1996 finns det en svag tendens till uppgång.

Den samhällsinstitution som uppvisar det mest påtagliga förändringsmönstret över de femton undersökningsåren är otvivelaktigt bankerna. Resultaten illustrerar hur snabbt förtroendefall kan ske och hur lång tid det tar att återvinna förtroende. Bankerna låg i mitten av 1980-talet nästan på samma förtroendenivå som sjukvården. Efter 1990 kom det kraftiga fallet – mellan 1990 och 1992 gick förtroendet i botten. Efter 1993 har det skett en långsam återhämtning. År 1998 kom förtroendet för bankerna över på plussidan igen, men den uppgång som tycktes vara på väg 1999 har 2000 ersatts av en nedgång. Det senaste årets förnyade debatt om bankavgifter och försämrade service har sannolikt varit en bidragande faktor till minskningen.

Figur 1 Bedömningar av förtroendet för tjugo samhällsinstitutioner 1986-2000 (balansmätt)

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, icke jämförbart mått, användes detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl även resultat för 1988.

När det gäller bedömningen av försvaret och storföretagen har de ett likartat förändringsmönster och ligger dessutom på i stort sett samma nivå. Mellan 1999 och 2000 har heller inte skett några nämnvärda förändringar. Av de institutioner som började studeras i mitten av 1990-talet – kungahuset och Svenska kyrkan – uppvisade kyrkan en svagt nedåtgående förtroendetrend fram till 1997 för att sedan öka något. Mellan 1999 och 2000 har dock inte skett någon förändring. Förtroendet för Svenska kyrkan, som under tidsperioden fått en självständig ställning i förhållande till staten, ligger kvar på samma nivå som för den gamla statskyrkan. Kungahuset ligger betydligt högre och tycktes ha en stabil nivå. Men 1999 kunde en viss nedgång märkas. Den har fortsatt 2000. Republikdebatten i några stora tidningar har kanske satt vissa spår?

Bedömningarna av de centrala institutionerna inom den politiska sfären – riksdag och regering – demonstrerar en anmärkningsvärd intern överensstämmelse över hela tidsperioden. Riksdagen har i stort sett genomgående ett något högre förtroende än regeringen. Men båda institutionerna tappar i förtroende långsiktigt; en internationell trend som dock är extra tydlig i Sverige, (Norris, 1999). Samtidigt avviker valåren, särskilt 1994 men också 1998, genom högre siffror och indikerar det politiska förtroendets elektorala cykel (Holmberg, 2000). Det finns dock några ändrade mönster att lägga märke till. För det första var nedgången efter valåret 1998 klart mindre än den var efter 1994. För det andra ökar förtroendet för riksdag och regering 2000, då förtroendet för de flesta andra samhällsinstitutioner försvagas. Balansmåttan ligger 2000 på nästan exakt samma nivå som valåret 1991. Möjligen kan detta vara ett tecken på ett förändrat mönster av det slag som observerats i exempelvis Norge, Danmark och England där det politiska förtroendet faktiskt ökat under slutet av 1990-talet (Holmberg, 2000).

De nya politiska institutioner som tillförts mätningen efter mitten av 1990-talet följde i stort samma mönster som regering och riksdag mellan 1998 och 1999. År 2000 har kommunstyrelserna, de politiska partierna och Europaparlamentet ökat något i förtroende, medan EU-kommissionen är kvar på samma låga nivå som 1999. Tendensen i förtroendeutvecklingen förstärker slutsatsen att synen på kommunstyrelser i allmänhet mindre påverkas av skaffärer och mera av den allmänna politiska vinden i samhället, något som dock inte gäller då människor får ta ställning till en enskild kommuns ledning (Norén Bretzer, 2001).

Mediebedömningarna uppvisar också en viss inbördes överensstämmelse. Den är emellertid på inget sätt så tydlig som när det gäller regering och riksdag eller de sociala institutionerna. Radio/TV ligger genomgående på en betydligt högre förtroendenivå än dagspressen och är inte underkastade samma snabba skiften i allmänhetens bedömningar. Förtroendet för medierna uppvisar inte någon långsiktig upp- eller nedgång under hela femtonårsperioden. Noterbart är dock att både radio-TV och dagspress successivt ökat sin förtroendebas efter 1997. Särskilt dagspressens förtroende har mellan 1998 och 2000 ökat relativt kraftigt.

...och möjliga perspektiv

När det gäller förtroendeförändringar är det mycket svårt att ge några entydiga förklaringar till skillnader mellan enskilda mätår. Förklaringarna blir i hög grad *ad hoc* beroende på vilken typ av institutioner som bedöms och av vilka grupper. Dessutom opererar vi med förtroende på olika nivåer.

För den aktuella framställningen har vi begränsat oss till att anknyta till våra tidigare analyser, där vi utgått från tre generella faktorer som är särskilt viktiga för att förstå människors förtroendebedömningar (Elliot, 1997): (1) utvärdering av institutionens existerande verksamhet (trovärdighet, kvalitet), (2) medborgarnas intresse för institutionens verksamhet (institutionens upplevda betydelse) och (3) rådande socio-kulturella värderingar i samhället (opinionsklimatet). Av dessa faktorer är den förstnämnda svårast att bedöma, eftersom den i stor utsträckning kommer att bestämma vilka förväntningar den enskilde har på respektive institution.

De tre förklaringsfaktorerna kan användas för tolkningar av både nivån på det förtroende som en viss institution åtnjuter och förändringar över tid. Det tycks exempelvis uppenbart att sjukvårdens starka ställning – även om det skett en nedgång efter 1995 – har sin bakgrund i att den ligger högt när det gäller samtliga tre typer av förklaringar. Att de sociala institutionerna värderades relativt sett lägre under 1980-talets slut än under 1990-talet torde kunna hänföras till ett förändrat opinionsklimat. När de utsattes för nedskärningar under 1990-talets krisår kom de att upplevas som mera betydelsefulla. Bankernas kraftiga fall i förtroendeopinionen kan i sin tur till stor del förklaras av bankkrisen i *kombination* med förändringar i servicegraden till kunderna. Det är sannolikt att den nedgång som noteras för 2000 efter några år av uppgång har sin bakgrund i synen på service och avgifter.

Regeringens och riksdagens stora förtroendefall efter 1994 kan kopplas till en besvikelse över att många förhoppningar som väcktes av riksdagsvalet och EU-omröstningen inte infriades. Överhuvudtaget kan det som har kallats 'valårseffekten' just betraktas som ett uttryck för kollektiva förhoppningar. Ett val innebär att olika möjligheter artikuleras och framtiden framträder i en mera positiv dager. Den långsiktiga nedgången i politiskt förtroende har betraktats som ett uttryck för ett ökat avstånd till politiska institutioner, en kritik av vad som levereras och en känsla av brist på delaktighet. Avståndsfaktorn och den allmänt negativa EU-inställningen kan t ex förklara det mycket låga förtroendet för EU-kommissionen och EU-parlamentet.

Samtidigt ger resultaten från 2000 års förtroendemätning antydningar om ett förändrat bedömningsmönster för de nationella politiska institutionerna. Uppgången, om än begränsad, under ett icke-valår samtidigt som förtroendet för andra samhällsinstitutioner försvagas är värd att notera. Givetvis är det för tidigt att tala om något trendbrott, men det finns anledning att noga följa den framtida utvecklingen.

Att förtroendet för både radio-TV och dagspress ökar torde till stor del ha att göra med medieinstitutionernas ökade betydelse i samhället. Det gäller särskilt de medier som dominerar informationsflödet: morgonpressen och TV. Det är också mycket troligt att balansmättet för pressen som samhällsinstitution skulle öka betydligt om dagspress ersattes av morgonpress i förtroendefrågan eftersom morgonpress generellt åtnjuter ett betydligt högre förtroende än kvällspress (jfr Lennart Weibulls kapitel om medieförtroende i denna bok).

Dimensioner i bedömningarna

Den samlade bilden av förtroendebedömningarna är att svenskar har ett högt samhällsförtroende. Det höga förtroendet kommer även till uttryck i betydande likheter när det gäller bedömningar av enskilda institutioner. Inte oväntat finns det överlag positiva samband mellan förtroendebedömningarna för enskilda institutioner. I likhet med tidigare år visar en korrelationsanalys att endast få samband understiger +.10 (Pearson's r). Den som är positiv till en samhällsinstitutions sätt att fungera tenderar att värdera även andra institutioner positivt. Inte ens där det är rimligt att förvänta sig vissa motsättningar finns det några starka negativa samband utan istället nollkorrelationer. Det gäller exempelvis förhållandet mellan förtroendet för de fackliga organisationerna och förtroendet för storföretagen. I ett vidare perspektiv kan detta tolkas så att det svenska samhället traditionellt har varit förtroendeskapande genom att solidaritet och rättvisa varit centrala värden (jfr Misztal, 1996:208ff; Rothstein, 2001).⁷

Förekomsten av en allmänt positiv förtroendegrund i Sverige hindrar inte att olika samhällsinstitutioner kan värderas på olika sätt. En explorativ faktoranalys genomförd på samma underlag som 1998 – alltså enbart på bedömningen av de svenska samhällsinstitutionerna – ger för 2000 ett likartat resultat. Den visar att det finns fyra huvuddimensioner i bedömningarna.⁸

- *den politiska*: regering, riksdag, de politiska partierna, kommunstyrelserna och de fackliga organisationerna
- *den samhällsbevarande*: kungahuset, Svenska kyrkan, storföretagen och bankerna
- *den sociala*: sjukvården, polisen och grundskolan
- *den mediala*: radio/TV och dagspressen

Den *politiska dimensionen* är den tydligaste. Regering och riksdag laddar högst. Även de politiska partierna ligger som väntat högt på denna dimension, medan de fackliga organisationerna ligger relativt lågt.

Det som kallas för den *samhällsbevarande dimensionen* har sin laddning i något slag av grundläggande förhållningssätt till samhället. Den svarar närmast mot den klassiska föreställningen om kronan, korset och penningpåsen. På den

samhällsbevarande dimension har dock de fackliga organisationerna en negativ laddning – en av de få negativa laddningarna i hela analysen.

Den *sociala dimensionen* representeras av sjukvården, polisen och grundskolan. Den står 2000 för något slag av grundläggande offentlig service, närmast påminnande om grundfunktionerna i nattvaktarstaten. I jämförelse med tidigare års motsvarande analyser är det särskilt tydligt hur förhållandet mellan den samhällsbevarande och den sociala dimensionen luckrats upp. De institutionen som laddar högt på den ena tenderar också att göra det på den andra. Försvaret, domstolarna och universitet/högskolor har i stort samma laddning på båda.

Slutligen finns en distinkt *medial dimension* där radio/TV och dagspress laddar mycket högt. Även de fackliga organisationerna har här – som tidigare år – en relativt hög laddning. Det gör det nära till hands att tala om dimensionen som snarast är relaterad till opinionsbildning.

När vi i faktoranalysen av 1999 års förtroendemätning prövade att även lägga in de internationella institutionerna visade det sig att de kom ut som en egen *överstatlig dimension*, medan däremot de samhällsbevarande och sociala dimensionerna smälte samman till en *'nationell' dimension*. Så är inte fallet år 2000 (figur 2). Tvärtom visar sig de två EU-institutionerna ladda högt i den politiska dimensionen, låt vara att de också ligger relativt högt även i den samhällsbevarande. FN faller in i den samhällsbevarande.

Faktoranalysen av samtliga 20 institutioner bekräftar således förekomsten av de fyra huvuddimensionerna. Utfallet i den utvidgade analysen är dessutom något tydligare beträffande förhållandet mellan den samhällsbevarande och den sociala dimensionen; endast universitet/högskolor faller inte in på något naturligt sätt i någon enskild dimension. Resultatet blir:

- *den politiska*: EU-kommissionen, de politiska partierna, Europaparlamentet, regeringen, riksdagen och kommunstyrelserna
- *den samhällsbevarande*: Kungahuset, storföretagen, Svenska kyrkan, bankerna och FN.
- *den sociala*: polisen, sjukvården, domstolarna, försvaret, grundskolan och, med tvekan, universitet/högskolor
- *den mediala/opinionsbildande*: radio/TV, dagspressen och de fackliga organisationerna.

Det kan spekuleras i varför någon 'överstatlig faktor' inte lika tydligt framträder 2000 som 1999 och varför EU-institutionerna laddar så högt på den politiska dimensionen. En rimlig tolkning är att Europafrågorna successivt har införlivats med de nationella partipolitiska sakfrågorna och mindre blivit en fråga om förhållandet mellan Sverige och utlandet.

Tabell 2 Faktoranalys av förtroendebedömningarna för tjugo samhällsinstitutioner 2000 (faktorladdningar)

	Faktor 1 Politik	Faktor 2 Samhällsbevarande	Faktor 3 Socialsverige	Faktor 4 Medier/opinion
EU-kommissionen	0,76	0,49	-0,09	-0,04
De politiska partierna	0,75	0,16	0,22	0,20
Europaparlamentet	0,74	0,50	-0,11	-0,04
Regeringen	0,73	-0,11	0,37	0,17
Riksdagen	0,72	0,04	0,38	0,16
Kommunstyrelserna	0,50	0,18	0,35	0,29
Kungahuset	-0,09	0,67	0,24	0,09
Storföretagen	0,15	0,65	0,07	0,16
Svenska kyrkan	0,09	0,52	0,20	0,10
Bankerna	0,23	0,45	0,18	0,27
FN	0,22	0,43	0,15	0,14
Polisen	0,14	0,20	0,69	0,02
Sjukvården	0,09	0,09	0,68	0,05
Domstolarna	0,27	0,33	0,51	0,13
Försvaret	0,17	0,39	0,49	0,01
Grundskolan	0,15	0,14	0,46	0,31
Universitet/högskolor	0,10	0,32	0,36	0,33
Radio/TV	0,06	0,19	0,10	0,78
Dagspress	0,12	0,25	-0,02	0,75
Fackliga organisationer	0,42	0,09	0,25	0,48
Förklarad varians (%)	32	9	7	7

Källa: SOM 2000

Anmärkning: Faktorlösningen bygger på en varimaxrotering. Antalet faktorer har fastställts utifrån Kaisers kriterium.

Förtroendets demografi...

De förtroendebedömningar som görs i olika demografiska grupper är relativt likartade när det gäller huvudtendenserna. Sjukvården och universitet/högskolor åtnjuter högt förtroende hos i stort alla, medan EU-institutionerna genomgående ligger lågt. Men det finns klara skillnader på några punkter. I tabell 3 redovisas förtroendebalansen för samtliga institutioner med hänsyn till svarspersonernas kön, ålder, utbildning och medborgarskap.

Om vi ser till det genomsnittliga förtroendet (balansmättet) ligger kvinnor något högre än män. Bland de 20 institutionerna är det 16 som åtnjuter högre förtroende bland kvinnor. I de flesta fall är dock skillnaderna små. De största differenserna finns i fråga om bankerna, polisen, Svenska kyrkan och kungahuset. De två institutioner, där männen tydligast har ett något högre förtroende är storföretagen och universitet/högskolor.

När det gäller åldersgrupper har särskilt yngre personer men också de äldsta ett högre samhällsförtroende än medelålders. Den relativt sett mest kritiska gruppen är personer mellan 50 och 64 år. De har lägst förtroende för elva av de 20 institutionerna. Bland dem är det framför allt bankerna som åtnjuter lågt förtroende med ett balansmått på +1 som kan jämföras med +27 hos de yngsta och +14 hos de äldsta. Stor spridning råder också beträffande förtroendet för Svenska kyrkan: +2 i den kritiska gruppen av åldrande fyrtioåringar, men också bland de yngsta, mot +18 bland pensionärerna.

Tabell 3 Förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner i olika demografiska grupper 2000 (balansmått)

Samhällsinstitution	Kön		Ålder				Utbildning			Medborgarskap	
	Man	Kv	15-29	30-49	50-64	65-85	Låg	Medel	Hög	Sv	Utl
Sjukvården	+52	+51	+53	+53	+46	+55	+50	+49	+59	+53	+39
Universitet/högsk	+53	+46	+56	+51	+44	+48	+39	+55	+63	+50	+42
Radio/TV	+46	+52	+48	+44	+51	+56	+51	+54	+43	+50	+34
Polisen	+29	+47	+27	+45	+33	+45	+38	+34	+45	+39	+23
Kungahuset	+33	+43	+34	+35	+37	+48	+37	+40	+39	+39	+12
FN	+22	+27	+39	+23	+20	+16	+19	+28	+30	+25	-2
Domstolarna	+28	+31	+32	+34	+28	+19	+16	+34	+48	+31	+6
Grundskolan	+18	+18	+29	+18	+12	+14	+18	+20	+16	+18	+16
Bankerna	+3	+18	+27	+5	+1	+14	+9	+17	+8	+11	+7
Dagspressen	+12	+17	+15	+14	+15	+17	+12	+13	+22	+16	+3
Försvaret	+6	+9	+18	+9	-1	+6	+1	+14	+15	+8	0
Svenska kyrkan	-2	+14	+2	+4	+2	+18	+2	+7	+11	+6	+2
Storföretagen	+6	-1	+11	+5	0	-7	-9	+10	+15	+3	-2
Riksdagen	0	0	-6	+3	-2	+4	-6	-3	+13	0	0
Kommunstyrelserna	-16	-12	-13	-21	-16	-2	-13	-16	-14	-14	-19
Regeringen	-5	-8	-11	-1	-11	-6	-9	-10	+2	-6	-1
De fackliga org	-20	-16	-4	-21	-24	-20	-16	-16	-21	-18	-15
De pol partierna	-33	-31	-27	-30	-39	-33	-36	-33	-25	-32	-37
Europaparlamentet	-51	-48	-44	-49	-56	-50	-56	-47	-42	-51	-28
EU-kommissionen	-55	-51	-45	-53	-59	-53	-60	-49	-46	-54	-32
Antal svarande	1661	1697	711	1087	905	655	1529	806	938	166	131

Källa: SOM 2000

Utbildningsfaktorn ger genomgående ett stort utslag. Högutbildade ligger ofta högre än lågutbildade i samhällsförtroende; för 14 av de 20 institutionerna har högutbildade större förtroende än övriga utbildningsgrupper. Tydligast effekt har utbildningsfaktorn beträffande domstolarna (+48 bland högutbildade mot +16 bland lågutbildade), universitet/högskolor (+63 mot +39), EU-institutionerna (-46/-42 mot -60/-56) och FN (+30 mot +19). I annan riktning pekar grundsko-

lan och radio-TV, där dock skillnaderna inte är särskilt stora. Tendenserna är exakt desamma som i tidigare förtroendemätningar.

I 1999 års förtroendemätning gällde att utländska medborgare genomgående hade ett något högre förtroende för de flesta samhällsinstitutioner. Så är inte fallet år 2000. Det är egentligen bara i fråga om EU-institutionerna som utländska medborgare ligger något högre, alltså är något mindre kritiska än svenskar. Skillnaden åt andra hållet med mer kritiska invandrare är särskilt stora för domstolarna, kungahuset och FN. Också 1999 gick skillnaden i samma riktning för kungahuset och domstolarna.

Många av de iakttagna skillnaderna kan förklaras av vad som kan kallas för en berördhets- eller närhetsfaktor, t ex att högutbildade värderar universitet och högskolor högre än lågutbildade. Yngre personers relativt höga förtroende kan hänga samman att de saknar bekantskap eller personlig erfarenhet av många institutioner och därför väljer mellanalternativet. Traditionens roll spelar säkerligen också en roll, t ex för äldre personers höga uppskattning av kungahuset och svenska kyrkan.

... och politik

Från tidigare förtroendemätningar är det välkänt att bedömningarna av flera samhällsinstitutioner innehåller klara politiska laddningar. Det är exempelvis uppenbart att förtroendet för regeringen kommer mycket nära en politisk attityd. Men även andra institutioner uppvisar ideologiskt betingade svarsmönster. I tabell 4 redovisas i vilken utsträckning svarspersonernas institutionsförtroende är strukturerat av partisympatier respektive ideologisk vänster-högerposition.

Det visar sig att det är fyra institutioner som står för huvuddelen av den politiska polariseringen. I rangordning är de: storföretagen, de fackliga organisationerna, regeringen och kungahuset. För dem är differensen i förtroende mellan vänster- och högersympatisörer mellan 40 och 50 balansmåttsenheter. Regeringen och facket åtnjuter högst förtroende till vänster medan storföretagen och kungahuset har sin starkaste förtroendebas till höger. Mönstret ligger fast mellan undersökningsåren; möjligen kan det noteras att polariseringen i fråga om regeringen är något lägre 2000 än den var 1999, samtidigt som bedömningarna av kungahuset är mera politiskt laddade 2000 än 1999.

Om vi gör en översiktlig beskrivning av institutionernas politiska förtroendebas visar det sig att elva ligger något åt höger och åtta något åt vänster, medan en – polisen – inte vetter åt något håll. Utöver storföretagen och kungahuset ligger bankerna, de två EU-institutionerna och Svenska kyrkan klarast åt höger, medan, vid sidan av de fackliga organisationerna och regeringen, även grundskolan och riksdagen i någon utsträckning är ”vänsterinstitutioner”.

När det gäller olika partisympatisörers bedömningar är tendensen inte lika entydig, även om det politiska blockmönstret givetvis reflekteras i svaren. De ge-

nomgående mest kritiska är vänsterpartiets sympatisörer som ligger lägst bland partierna på 15 av de 20 institutionerna, exempelvis både när det gäller de politiska partierna och riksdagen å ena sidan och storföretagen och bankerna å den andra; i de förra fallet liknar bedömningarna moderatsympatisörernas, i det senare de socialdemokratiska sympatisörernas. En annan tendens är att socialdemokratiska sympatisörer generellt har ett högt samhällsförtroende, medan mp-sympatisörer i likhet med v-sympatisörer ofta ligger lågt. Kristdemokratiska sympatisörer avviker från den borgerliga profilen i sin syn på bl a domstolarna och EU-institutionerna, där man uppvisar lågt förtroende.

Tabell 4 *Bedömning av tjugo samhällsinstitutioner efter subjektiv vänster-högerplacering och partisympati 1999 (balansmätt)*

Samhällsinstitution	vänster-höger		Partisympati						
	vänster	höger	v	s	c	fp	m	kd	mp
Sjukvården	+57	+52	+48	+62	+53	+56	+46	+55	+43
Universitet/högskolor	+51	+59	+43	+51	+54	+61	+56	+52	+50
Radio-TV	+53	+47	+48	+58	+53	+53	+47	+45	+45
Polisen	+40	+42	+29	+49	+40	+53	+35	+43	+35
Kungahuset	+17	+59	+10	+30	+59	+48	+55	+63	+34
FN	+27	+32	+21	+25	+27	+31	+27	+29	+27
Domstolarna	+31	+39	+18	+36	+33	+53	+32	+38	+20
Grundskolan	+25	+9	+15	+29	+35	+20	+7	+19	+16
Bankerna	+2	+19	-7	+16	+15	+20	+20	+8	-3
Dagspressen	+12	+23	+9	+16	+14	+32	+20	+19	+14
Försvaret	+5	+14	-8	+12	+11	+19	+10	+13	+6
Svenska kyrkan	0	+14	-10	+6	+24	+17	+5	+31	+10
Storföretagen	-19	+31	-25	-6	+7	+25	+34	+7	-11
Riksdagen	+11	-3	-15	+27	+7	+24	-13	-3	-10
Kommunstyrelserna	-10	-16	-29	+2	-5	-9	-23	-11	-13
Regeringen	+16	-23	-17	+34	-2	+2	-34	-20	-18
De fackliga organis	+3	-38	-10	+6	-25	-25	-44	-29	-8
De politiska partierna	-25	-34	-43	-15	-24	-18	-40	-35	-38
Europaparlamentet	-56	-40	-70	-43	-49	-23	-40	-55	-55
EU-kommissionen	-58	-44	-73	-46	-53	-27	-43	-58	-61
Antal svarande	1068	1070	489	989	124	152	732	392	153

Kommentar: Om balansmätt se tabell 1. 'Vänster' och 'höger' avser dem som uppgivit sig politiskt stå 'klart' eller 'något' till vänster respektive till höger.

De politiska laddningarna i många förtroendebedömningar ger stöd för antagandet att opinions- och samhällsklimatet påverkar hur institutioner värderas. Påverkan tenderar vara större i de fall då svarspersonerna inte har någon personlig erfarenhet av institutionerna.

Förtroendet för yrkesgrupper

Så långt har översikten gällt förtroendet för olika slags samhällsinstitutioners sätt att fungera. I inledningen framhölls dock vikten av att även väga in förtroendet för de yrkesutövare som ryms inom varje institution. Inom SOM-undersökningen 2000 har det också ställts frågor om allmänhetens förtroende för olika yrkesgrupper, vilket i några fall möjliggör jämförelser mellan institution och yrkesgrupp.

I undersökningen fick svarspersonerna ta ställning till sammanlagt 20 yrkesgrupper. I tabell 5 redovisas utfallet. Störst förtroende har man för läkare (balansmätt +76), men förtroendet är också högt för ingenjörer, poliser och universitetslärare som alla har balansmätt på över +50. I botten av listan med mycket lågt förtroende finns politiker (-36), reklampersoner (-31) och PR-konsulter (-22). Även balansmättet för IT-konsulter ligger på minus.

Tabell 5 Förtroende för olika yrkesgrupper 2000 (procent, balansmätt)

Yrkesgrupp	Mycket stort	Ganska stort	Varken eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmätt
Läkare	25	56	14	4	1	100	+76
Ingenjörer	12	46	40	2	0	100	+56
Poliser	14	51	25	7	3	100	+55
Universitetslärare	10	47	39	3	1	100	+53
Domare	13	44	34	6	3	100	+48
Lärare	11	46	34	7	2	100	+48
Arkitekter	9	40	46	5	1	100	+43
Präster	12	39	35	8	6	100	+37
Banktjänstemän	5	37	45	10	3	100	+29
Advokater	7	36	41	12	4	100	+27
Journalister i radio/TV	3	37	45	12	3	100	+25
Officerare	7	28	53	8	4	100	+23
Socialarbetare	6	33	44	13	4	100	+22
Ekonomer	3	31	50	13	3	100	+18
Psykologer	6	30	44	14	6	100	+16
Journalister i dagspress	3	28	47	17	5	100	+9
Informatörer	2	19	64	12	3	100	+6
IT-konsulter	2	13	55	22	8	100	-15
PR-konsulter	1	10	56	25	8	100	-22
Reklampersoner	1	10	47	29	13	100	-31
Politiker	1	13	36	35	15	100	-36

Källa: Riks-SOM 2000

Kommentar: Underlaget kommer från den ena av de två nationella SOM-mätningarna 2000 (antal svar = 1 842). Personer som ej besvarat förtroendefrågan för någon yrkesgrupp är inte medtagen i procentalen. Om balansmätt se tabell 1.

Mätning av yrkesgruppsförtroende har endast genomförts en gång tidigare (1995) inom ramen för de nationella SOM-undersökningarna. Det är därför inte möj-

ligt att uttala sig om några tendenser. Den allmänna rangordningen av jämförbara yrkesgrupper är dock likartad mellan de två mätpunkterna, vilken tyder på att det råder motsvarande stabilitet i fråga om yrkesgruppsförtroende som för institutionsförtroende. Det bekräftas av de mätningar av yrkesgruppsförtroende som sedan 1992 äger rum inom den västsvenska SOM-undersökningen (jfr Nilsson, 2000).

En faktoranalys av yrkesgruppsbedömningarna visar att de grupperar sig i fem huvuddimensioner (tabell 6):

- *Propagandisterna*: PR-konsulter, IT-konsulter, reklampersoner och informatörer.
- *Vårdarna*: socialarbetare, lärare, präster, psykologer och poliser.
- *Förvaltarna*: advokater, domare, ekonomer och banktjänstemän.
- *Teknikerna*: ingenjörer, arkitekter, universitetslärare, officerare och läkare.
- *Journalisterna*: radio- och TV-journalister och dagspressjournalister.

Den enda grupp som inte låter sig inordnas i en enskild dimension är politikerna: politikerna har inte överraskande ett nära samband med både förvaltarna och vårdarna, men också med propagandisterna.

Tabell 6 Faktoranalys av 21 yrkesgrupper

	Faktor 1 Propagandisterna	Faktor 2 Vårdarna	Faktor 3 Förvaltarna	Faktor 4 Teknikerna	Faktor 5 Journalisterna
PR-konsulter	0,88	0,13	0,15	-0,07	0,11
IT-konsulter	0,83	0,11	0,17	0,15	0,08
Reklampersoner	0,83	0,11	0,10	0,09	0,11
Informatörer	0,69	0,20	0,13	0,24	0,19
Socialarbetare	0,14	0,76	0,11	0,07	0,11
Lärare	0,01	0,69	0,02	0,31	0,15
Präster	0,13	0,68	0,14	0,14	0,04
Psykologer	0,30	0,55	0,22	0,13	-0,05
Poliser	0,06	0,38	0,34	0,29	0,10
Advokater	0,17	0,07	0,83	0,07	0,06
Domare	0,04	0,17	0,79	0,28	0,03
Ekonomer	0,34	0,13	0,58	0,24	0,06
Banktjänstemän	0,25	0,27	0,44	0,21	0,22
Ingenjörer	0,11	-0,02	0,15	0,76	0,09
Arkitekter	0,24	0,08	0,11	0,71	0,05
Universitetslärare	0,07	0,35	0,07	0,59	0,23
Officerare	0,24	0,27	0,24	0,49	-0,07
Läkare	-0,05	0,37	0,21	0,46	0,03
Radio-TV-journalister	0,14	0,12	0,10	0,11	0,90
Dagspressjournalister	0,21	0,14	0,11	0,10	0,87
Politiker	0,27	0,39	0,38	-0,05	0,13
Förklarad varians (%)	32	9	7	6	6

Källa: SOM 2000

Anmärkning: Faktoriösningen bygger på en varimaxrotering. Antalet faktorer har i båda analyserna fastställts utifrån Kaisers kriterium.

De som tillspetsat kallats ”propagandisterna” är således de yrkesgrupper som tillmäts lägst förtroende bland allmänheten, medan yrkesgrupper inom vad som kallats ”vårdare”, ”tekniker” och ”förvaltare” kommer högt. En rimlig tolkning som ligger i linje med den inledande diskussionen om samhällsförtroendets innebörd är att allmänheten inte bedömer yrkesutövningen i sig utan att svaren representerar upplevelsen av vad yrkesgruppen betyder för individen själv och för samhället.

Yrkesgruppsförtroende och institutionsförtroende

Översikten av hur de olika yrkesgrupperna bedöms uppvisar vid ett första påseende klara likheter med institutionsförtroendet. Läkare och poliser ligger högt på samma sätt som sjukvården och polisen, politiker har låga förtroende värden på motsvarande sätt som politiska partier och i mitten återfinns präster, banktjänstemän och officerare på samma sätt som Svenska kyrkan, bankerna och försvaret gör i fråga om institutionsförtroende. Också faktoranalysen visar på likheter i bedömningsgrunderna. Det som här kallats ”vårdare” har likheter med den sociala dimensionen i institutionsförtroendet, liksom ”förvaltarna” delvis motsvarar det som kallats den samhällsbevarande dimensionen. Medier och journalister utgör i båda fallen en egen dimension.

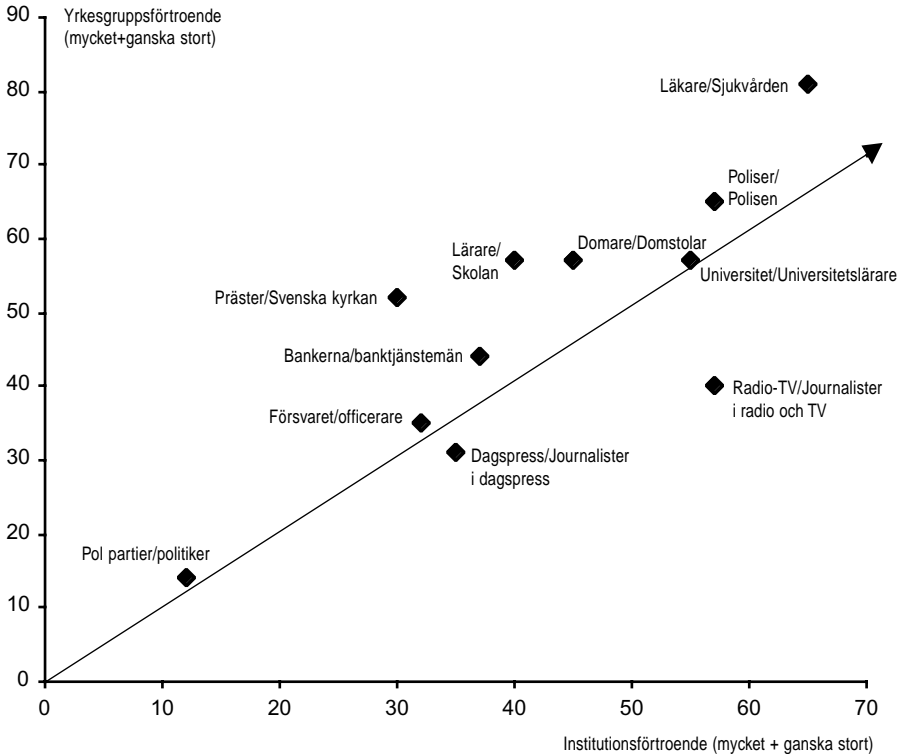
Innan vi går in på direkta jämförelser mellan yrkesgrupps- och institutionsförtroende måste vissa reservationer göras. För det först finns det inte någon av samhällsinstitutionerna som representeras av endast *en* yrkesgrupp. Vi har ändå valt att ta ut vad vi bedömt vara den dominerande professionen inom varje institution. För det andra kan vissa enskilda benämningar diskuteras, t ex att lärare är en mer allmän grupp än grundskolan som de jämförs med. Dessa svagheter gör att alla jämförelser måste tolkas med stor försiktighet.

Underlaget för jämförelsen mellan yrkesgrupps- och institutionsförtroende är begränsad till elva grupper. För dessa elva har vi i figur 2 relaterat andelen som uppger sig ha mycket eller ganska högt förtroende för yrkesgruppen till motsvarande förtroende för institutionen. Jämförelsen är således gjord på aggregatnivå, inte på individnivå. Regressionslinjen i diagrammet illustrerar det perfekta sambandet när förtroendet för yrkesgruppen ligger på exakt samma nivå som för institutionen. Vi ser att det finns en sådan närmast fullständig överensstämmelse för universitet/universitetslärare, försvaret/officerare och politiska partier/politiker. De yrkesgrupper/institutioner som ligger ovanför regressionslinjen är sådana där yrkesgruppen åtnjuter högre förtroende än institutionen. För dem som ligger under linjen är institutionsförtroendet tvärtom större än yrkesgruppsförtroendet. En första iakttagelse är att yrkesgrupper genomsnittligt åtnjuter ett något högre förtroende än institutioner; endast två yrkesgrupper hamnar under linjen.

När det gäller enskilda yrkesgrupper är det särskilt två som utmärker sig genom att ligga klart högre än sin institution. Det gäller präster och lärare. Också läkare

och domare ligger någorlunda klart över sjukvård respektive domstolar. I dessa fall står den dominerande professionen starkare i medborgarnas bedömningar än den institution de arbetar inom.

Figur 2 Förhållandet mellan yrkesgrups- och institutionsförtroende 2000 (procent)

Källa: SOM 2000

Det omvända förhållandet gäller journalister. Särskilt förtroendet för journalister i radio-TV ligger klart lägre än förtroendet för radio-TV som institution. För dagspressjournalisterna är tendensen densamma.

Samhällsförtroendets grunder

Årets analys har ännu en gång stärkt en tidigare slutsats från våra förtroendemätningar. Nyckelordet är *berörddhet* (Holmberg och Weibull 1999). Med ökade geografiska, psykologiska och kulturella avstånd faller både människors och

institutioners förtroende. Institutioner som ligger längst bort åtnjuter lägst förtroende, institutioner som ligger närmast har högsta tilltro. Det finns i detta avseende en stor överensstämmelse med vad vi vet om vad som betingar människors allmänna intresse för omvärlden (Prakke, 1967; jfr Misztal, 1986:15ff).

Det finns ett slags grundläggande samhällsfärer där förtroende och handling går samman på mikronivån. De som ofta handlar med aktier har större förtroende för bankerna än de som inte aktiehandlar, personer som prenumererar på en morgontidning har större förtroende för dagspress än de som saknar tidning i hushållet, fackligt aktiva värderar facket högre än icke-aktiva, tjänstemän i stora företag har högre förtroende för storföretag, kyrkobesökare har högre förtroende för Svenska kyrkan och partimedlemmar är något mindre misstroagna till de politiska partierna (aktiva medlemmar har t o m en positiv förtroendebalans). På andra områden finns motsvarande tendenser, t ex att de som är berörda av sjukvård också värderar sjukvårdens kvalitet högre (Nilsson, 1993). Att förtroende utvecklas på detta sätt kallar Misztal 'trust by passion' (1986:98f).

Mycket av förändringarna på makronivå genom åren kan tolkas i termer av berördhet. Det gäller inte minst det vi har kallat den elektorala cykeln i samhällsförtroendet. Att förtroendemätningarna på hösten varje valår har givit förhöjda förtroendesiffror har i detta perspektiv sin naturliga bakgrund i att de politiska institutionerna då berör flest medborgare. Vad som är svårare att förklara är att valårseffekten inte bara gäller politiska institutioner. Visserligen ökar förtroendet för riksdag och regering klart över genomsnittet, men också förtroendet för institutioner som kallats samhällsbevarande tenderar att öka under valår. En rimlig tolkning kan vara att medborgare påminns om de politiska institutionernas möjligheter. I Misztals perspektiv skulle det här handla om ett opinionsklimat som stimulerar förtroende. Också samhällen kan genom sina institutioner stimulera samhällsförtroende, t ex solidaritet (Misztal, 1996:100; jfr Liedman, 1999). Det nya i 2000 års undersökning är dock att de politiska institutionerna har förstärkts något under ett mellanvalsår. Frågan är om det bara rör sig som en tillfällighet eller är ett trendbrott efter många års förtroendefall.

EU-misstron illustrerar faran att vi i det nya höghastighetssamhället tappar känslan för avståndets roll. Stora enheters administrativa och ekonomiska fördelar kan komma att köpas på bekostnad av förankringen hos medborgare och anställda. Utvecklingen inom EU och globaliseringen av ekonomin är exempel på områden där gapet mellan beslutsfattare och allmänheten växer. Det är här respekten för de många människorna ställs på sin spets. Och ett minskat medborgarförtroende innebär uppenbara risker för den politiska demokratin och kanske också i förlängningen för *Land, Du välsignade*.

Noter

¹ I engelskspråkig litteratur motsvaras begreppet förtroende av *trust* eller *confidence*, i tyskspråkig av *Vertrauen*.

- 2 Det finns även möjlighet att aggregera förtroendet för olika institutioner i syfte att belysa skillnader i samhällsförtroende mellan olika länder. Detta har tillämpats bl a i Holmberg och Weibull (1995).
- 3 Artikeln bygger på motsvarande artiklar i tidigare årsvolymerna från SOM-institutet (Holmberg och Weibull 1996, 1997, 1998, 1999 och 2000)
- 4 Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutionerna i båda de nationella SOM-undersökningarna. Detta ger 2000 ett totalt antal svarande på 3 546. I 1998 års undersökning, med vilken vissa jämförelser görs, ställdes frågorna om EU-institutionerna i en av studierna (antal svar=1740).
- 5 Balansmättet kan variera mellan +100 (alla svars personer anger högt förtroende) och -100 (alla svars personer anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmättet ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalys tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.
- 6 De s k Malexandermorden på två poliser som skedde under samma tid som undersökningen genomfördes hösten 1999.
- 7 Att människor allmänt har en tendens att hellre svara positivt än negativt i surveyundersökningar är naturligtvis också en faktor som bidrar till att vi finner få eller inga negativa korrelationer mellan olika institutioners förtroende.
- 8 Endast de 14 institutioner som laddar entydigt i varje dimension har inkluderats.

Referenser

- Bok, Sissela (1980) *Lying: moral choice in public and private life*. London, Quartet books
- Elliot, Maria (1997) Förtroendet för medierna. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören (1993) Partierna tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Vägval*. Göteborg, SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören (2000) *Välja parti*, Stockholm, Norstedt Juridik
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1996) Föränderligt förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Mitt i nittioalet*. SOM-insitutet, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1997) Förtroendets fall. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ett misnöjt folk*. SOM-insitutet, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1998) Forskingrat förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Opinionssambället*. SOM-insitutet, Göteborgs universitet

- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1999) Förnyat förtroende? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ljusnande framtid*. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Liedman, Sven-Eric (1999) *Solidaritet*. Stockholm, Bonnier Essä
- Listhaug, Ola, Wiberg, Matti (1995) Confidence in Political Institutions. I Klingemann, H-D, Fuchs, D (Eds.) *Citizens and the State*. Oxford-New York, Oxford University Press
- Luhmann, Niklas (1989) *Vertrauen. Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität*. Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag
- Misztal, Barbara (1996) *Trust in Modern Societies*. Cambridge, Polity Press
- Nilsson, Lennart (1993) Service och boende i Västsverige. I Nilsson, L (red) *Västsvensk opinion*. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Nilsson, Lennart (2000) *Den nya regionen*. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Norén Bretzer, Ylva (2001) Vinden har vänt – kommunalt förtroende på ny kurs. I Nilsson, L (red) *Den nya regionen*. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Norris, Pippa (Ed.) (1999) *Critical Citizens*. Oxford: Oxford University Press
- Prakke, Henk (1967) *Kommunikation der Gesellschaft*. Opladen, Westdeutscher Verlag
- Rothstein, Bo (2001) Social Capital in the Social Democratic Welfare State. *Politics & Society* 29: 206-204
- Putnam, Robert D (1996) *Den fungerande demokratin: medborgarandans rötter i Italien*. Stockholm: SNS
- SOU 1999:132 *Valdeltagandet i förändring*. Stockholm 1999.
- Weibull, Lennart, Börjesson, Britt (1995) *Publicistiska seder*. Stockholm, Tiden/SJF

INSTITUTIONSFÖRTROENDE

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

I femton år har SOM-undersökningarna mätt svenskarnas förtroende för olika samhällsinstitutioner. Kurvorna har sedan mätstarten 1986 uppvisat olika mönster för olika samhällsinstitutioner. Varje år har vi uppdaterat beskrivningen och analyserat upp- och nedgångar i samhällsförtroende, både totalt och i olika grupper. Vi har ställt frågor om hur utvecklingen skall tolkas och vad som kan ligga bakom skillnader i allmänhetens förtroende. Årets redovisning kommer att följa samma uppläggning, men vi kommer även att i en sista del vända på perspektivet och ställa oss frågan i vilken utsträckning det finns förtroendefulla medborgare.

Förtroendemätningen

Utgångspunkten för SOM-undersökningarnas mätserie har varit att förtroende står för ett slags förhållningssätt till samhället. Å ena sidan är förtroende en mekanism för att reducera social komplexitet i det dagliga livet och som innebär att vi minskar vår osäkerhet och därigenom underlättar ställningstaganden (Luhmann, 1989:23ff). Å andra sidan är förtroende ett försanthållande inför omgivningen som har karaktären av en social relation som får konsekvenser för ett samhälles sätt att fungera allt efter de egenskaper medborgarna tillskriver olika samhällsinstitutioner (jfr Misztal, 1996:14).

Föreställningen om förtroende utgår ursprungligen från vårt förhållningssätt till andra människor. Inom retorisk tradition är detta perspektiv väl utvecklat (Hedqvist, 2002). Aristoteles talade om etos, logos och patos som de tre centrala begreppen i varje kommunikationssituation. Etos står här för vem som talar, logos för den förnuftliga argumenteringen och pathos för känslan. Inom retorik handlar det om att med hjälp av olika tekniker få lyssnaren med sig, att bli trovärdig i publikens ögon (Ibid:10ff).

Det är inte alldeles enkelt att överföra retorikens begreppsapparat till hur allmänheten betraktar samhällsinstitutioner. En viktig skillnad är dels att vi nu rör oss med en mera abstrakt entitet än en talande person, dels att vi vänder på perspektivet och utgår från den som skall bedöma institutionen.¹ Samtidigt utgörs även institutioner av enskilda människor, vars uppträdande i större eller mindre utsträckning hänger samman med hur institutionen uppfattas (Holmberg och Weibull, 2001:44ff). Det handlar således både om hur vi uppfattar människor och vilka slutsatser vi kan dra av detta både i fråga om egna handlingar och i vår syn på samhället (Rothstein, 2001).

I SOM-institutets mätningar har vi sedan starten valt att betrakta förtroende som

en relationsegenskap mellan människa och institution. Vår utgångspunkt har varit att förtroende är en systemegenskap men att den är grundad i enskilda medborgares handlingar och bedömningar. Det är därför möjligt att å ena sidan pröva samhällets institutioner utifrån det förtroende de åtnjuter bland allmänheten och å andra sidan studera människors förtroende för samhället efter det förtroende man tillskriver olika institutioner. På detta sätt blir det möjligt att förena ett makro- med ett mikroperspektiv och få en bild av vilket förtroende enskilda personer eller grupper av medborgare har för olika samhällsinstitutioner, samtidigt som aggregerade mått ger oss en bild av vilket förtroende enskilda samhällsinstitutioner åtnjuter.

Svenska förtroendebedömningar 2001

Ursprungligen avsåg SOM-institutets förtroendemätning elva samhällsinstitutioner. De var valda för att motsvara ett brett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Dessa elva institutioner har funnits med i mätningen sedan 1986. Fr o m 1994 års mätning inkluderades rättsväsendet (domstolarna) och Svenska kyrkan. År 1995 tillkom kungahuset, 1996 kommunstyrelser och 1997 universitet/högskolor och de politiska partierna. Fr o m 1998 skedde ännu en utökning genom att även europeiska institutioner – både Europaparlamentet och EU-kommissionen tagits in. År 2000 lades ytterligare en internationell institution till – Förenta Nationerna (FN). 2001 års mätning inkluderade däremot ingen ny institution.

Med de redovisade utökningarna omfattar undersökningen således tjugo olika samhällsinstitutioner². Utfallet av mätningen redovisas i tabell 1. Det finns olika sätt att redovisa förhållandet mellan institutionerna. Om vi rangordnar dem efter andelen som har mycket högt förtroende är det kungahuset och sjukvården som kommer klart högst med 20 respektive 13 procent. Tar vi utgångspunkten i andelen som anger att de har mycket eller ganska högt förtroende blir rangordningen av de fem första sjukvården (60 procent), polisen (58 procent), kungahuset (54 procent), FN (53 procent) och universitet/högskolor (52 procent). I botten ligger de politiska partierna (14 procent), Europaparlamentet (11 procent) och EU-kommissionen (10 procent).

Med tanke på att vi avser att belysa institutionsförtroendet har vi valt ett tredje redovisningsalternativ. Det är ett balansmått som innebär att högt förtroende minskas med lågt förtroende. Förtroendet för en institution blir då andelen högt förtroende minus andelen med lågt förtroende, alltså förtroendebalansen. Måttet kan sägas vara ett uttryck för respektive institutions förtroendebas (jfr Elliot, 1997; om beräkningen av balansmått, se kommentaren till tabell 1).

När vi utgår från balansmålet visar det sig att universitet/högskolor (+46), sjukvården (+44) och polisen (+43) åtnjuter högst förtroende, tätt följda av radio-TV (+41) och kungahuset (+40). Lågst förtroende åtnjuter de fackliga organisationerna (-20) och de politiska partierna (-27) samt de två EU-institutionerna (-40 respektive -43). FN placerar sig på den övre halvan av rangordningen med +39.

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2000 (procent, balansmätt)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmätt
Universitet/högskolor	8	44	42	4	2	100	+46
Sjukvården	13	47	24	13	3	100	+44
Polisen	9	49	27	11	4	100	+43
Radio/TV	6	44	41	7	2	100	+41
Kungahuset	20	34	32	7	7	100	+40
FN	11	42	33	9	5	100	+39
Domstolarna	9	41	34	12	4	100	+34
Grundskolan	5	34	40	17	4	100	+18
Regeringen	4	31	42	16	7	100	+12
Riksdagen	4	28	45	16	7	100	+9
Dagspressen	2	27	49	17	5	100	+7
Svenska kyrkan	6	25	45	13	11	100	+7
Försvaret	5	23	45	18	9	100	+1
Bankerna	4	27	36	24	9	100	-1
Storföretagen	1	19	48	23	9	100	-12
Kommunstyrelserna	1	17	49	24	9	100	-15
De fackliga organisationerna	2	18	40	26	14	100	-20
De politiska partierna	1	13	45	28	13	100	-27
Europaparlamentet	1	10	38	27	24	100	-40
EU-kommissionen	1	9	37	29	24	100	-43

Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de två nationella SOM-mätningarna 2001 (antal svar=3315). Personer som ej besvarat förtroendefrågan för någon institution är inte medtagen i procentalen. Dylåka svar var mycket sällsynta och lämnades av endast mellan två och tre procent för de olika institutionerna. Högsta andelen ej svar finns där även andelen som svarar varken stort eller litet förtroende är hög, t ex beträffande dagspressen och storföretagen. Balansmättet kan gå mellan +100 (alla svars personer anger högt förtroende) och -100 (alla svars personer anger lågt förtroende).

Rangordningen efter balansmättet kan möjligen ge intrycket att samhällsförtroendet överlag är lågt genom att en tredjedel av institutionerna hamnar på minussidan och att många plusvärden är tämligen modesta. Detta är en effekt av att vi har utgått från institutionernas förtroendebas. Om vi däremot väljer att bara ta hänsyn till andelen som har uttryckt lågt förtroende är det endast beträffande de två EU-institutionerna som en majoritet av svars personerna uppger sig ha ett lågt förtroende.

Kortsiktiga förändringsmönster...

Det allmänna mönstret är att det sker förhållandevis små förändringar i institutionsförtroende mellan enskilda år. Mellan 2000 och 2001 kan emellertid flera större förändringar iakttagas. I toppen har de flesta institutioner tappat terräng, men det är

särskilt sjukvården och radio-TV som förlorat förtroende i allmänhetens ögon. Går vi mera systematiskt in i materialet och tar fram de fem institutioner som ökat mest i förtroende mellan 2000 och 2001 och de som tappat mest uppträder ett intressant mönster. De som ökat mest är uteslutande politiska till sin karaktär och bland dem som förlorat är det särskilt de ekonomiska institutionerna, men också medierna åtnjuter mindre förtroende 2001 än 2000 (tabell 2).

Tabell 2 De institutioner som ökade respektive minskade mest i förtroende bland allmänheten mellan 2000 och 2001 (balansmätt och procent)

	Förändring i balansmätt (balansmåttsenheter)	Förändring i andel högt förtroende (procent)
<i>Mest upp</i>		
Regeringen	+18	+8
FN	+15	+10
EU-kommissionen	+10	+3
Riksdagen	+9	+5
Europaparlamentet	+9	+2
<i>Mest ner</i>		
Storföretagen	-14	-7
Bankerna	-11	-6
Radio-TV	-9	-7
Dagspressen	-8	-6
Sjukvården	-8	-5

Kommentar: Balansmättet går mellan -100 (alla negativa) och +100 (alla positiva) och omfattar således 200 enheter. Högt förtroende innebär här åtminstone ganska högt förtroende.

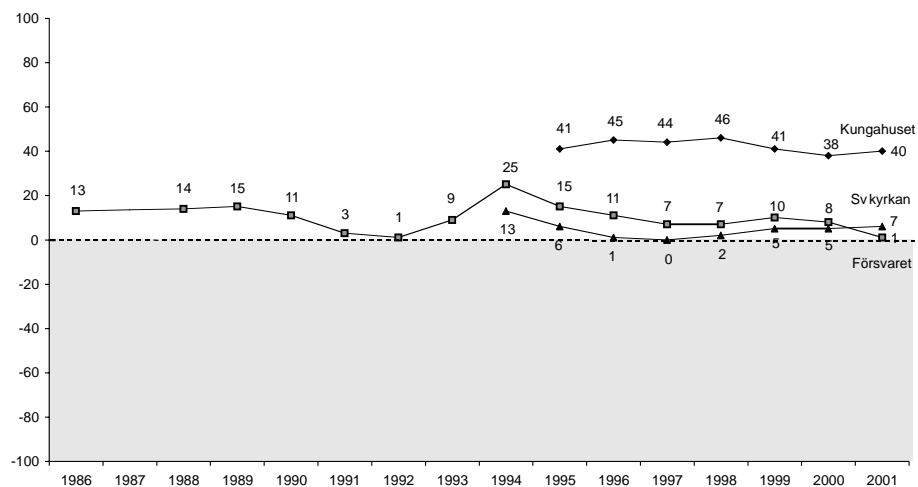
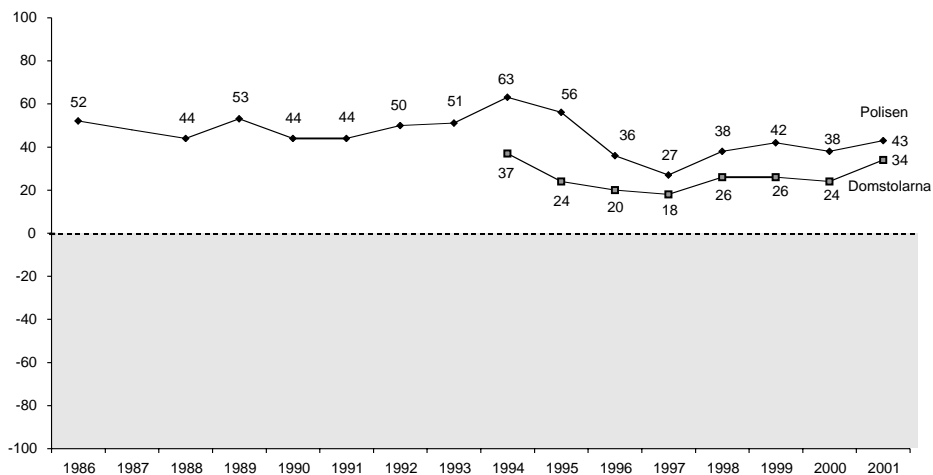
Det ligger nära till hands att betrakta de förhållandevis stora förändringarna som opinionskonsekvenser av terrorattacken i USA den 11 september. Särskilt den kraftiga ökningen för regeringen, som innebar en uppgång i balansmättet från -6 till +12 (alltså 18 balansmåttsenheter³) och för FN (en ökning med 15 enheter), låter sig säkerligen till stor del förklaras av viljan att sluta upp kring centrala institutioner både i Sverige och internationellt i en hotande situation. Det är möjligt att försvagningen för medieinstitutionerna kan tolkas på ett likartat sätt. Genom att medierna dominerades av negativa omvärldsnyheter drabbades även medierna själva: budbäraren fick ta en del stryk för det negativa budskapet åtminstone om medierna värderas i en kontext av andra samhällsinstitutioner.

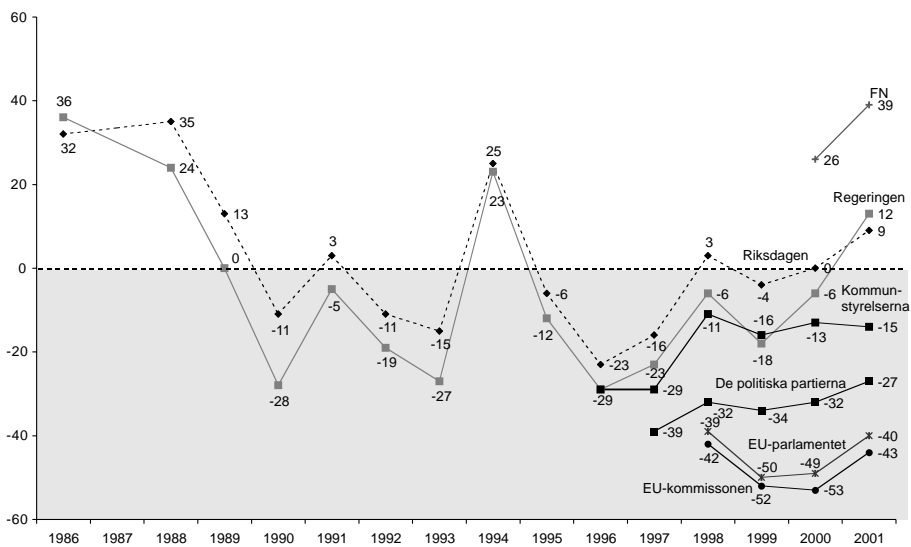
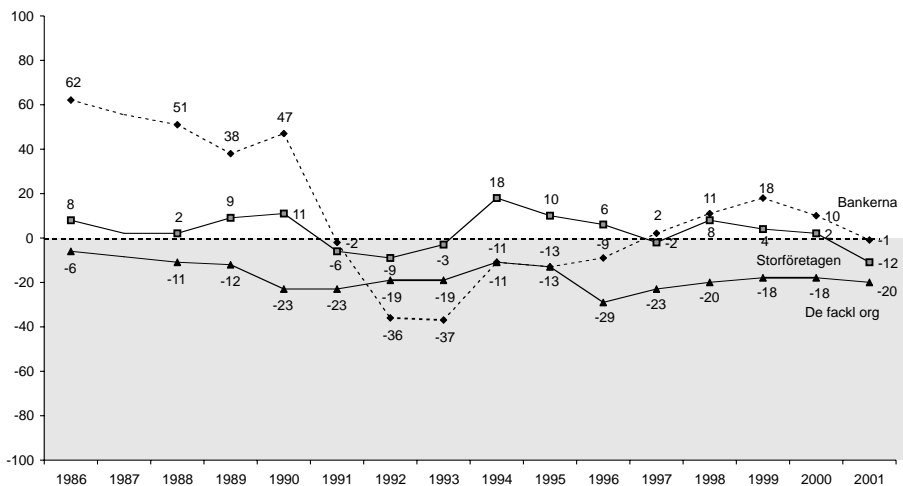
Däremot är det inte lika enkelt att förklara försvagningen för de ekonomiska institutionerna på detta sätt. Den mer troliga orsaken till den relativt stora medgången från +2 till -12 för storföretagen och från +10 till -1 för bankerna är de ekonomiska problemen inom näringslivet, möjligen i kombination med debatten om direktörslönernas nivå (se även Maria Petterssons m fl kapitel om synen på industrisamhället).

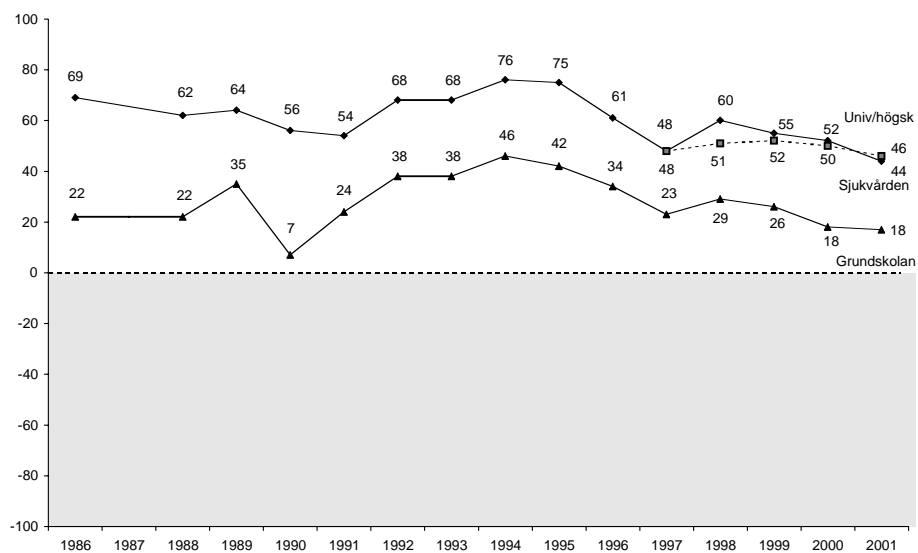
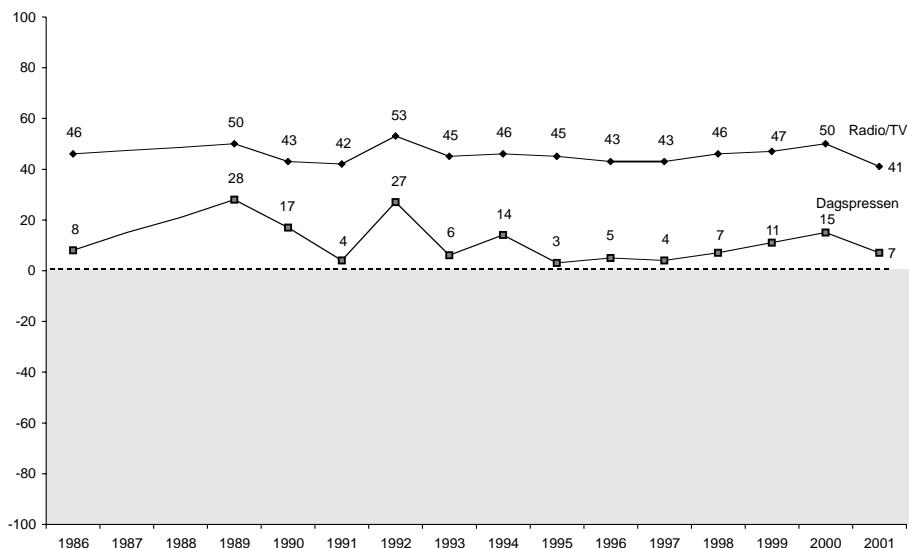
...och långsiktiga

Men förändringarna i allmänhetens förtroende måste också ses i ett länge perspektiv. I figur 1 redovisas förtroendeförändringar för hela tidsperioden 1986-2001. Vi har valt att för tydlighetens skull redovisa förtroendeutvecklingen i ett antal kurvdiagram, där samhällsinstitutioner med likartad inriktning grupperats tillsammans.

Figur 1 Bedömningar av förtroendet för tjugo samhällsinstitutioner 1986-2001 (balansmåt)

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, icke jämförbart mått, användes detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl även siffror för 1988.

Förtroendebedömningarna av sjukvården, polisen, grundskolan och domstolarna – och efter 1997 även universitet och högskolor – har fram till 2000 uppvisat en mycket hög intern samstämmighet över tid samtidigt som nivåskillnaderna mellan dem varit i stort sett stabila. Mellan 1986 och 1991 fanns det en svag förtroendenedgång som följdes av en kraftig uppgång till 1994. Efter 1995 föll samtliga fyra relativt kraftigt – störst var fallet för sjukvården. Uppgången 1998 har att göra med att valåret allmänt drog upp förtroendet. Den nedgång som kan iakttas mellan 1998 och 1999 – utom för polisen, där det ökade värdet 1999 troligen var ett undantag⁴ – fortsätter 2001 för sjukvården och universitet/högskolor samt möjligen för grundskolan, medan däremot både polisen och domstolarna kommit i åtnjutande av ett något högre förtroende.

Att trenderna 2001 skiljer sig åt ger en antydning om att det kan finnas någon eller några särskilda händelser som dras upp förtroendet för polis och domstolar. Mycket tyder på att den händelse som här har spelat in är de s k Göteborgskravallerna i anslutning till EU-toppmötet i Göteborg i juni 2001. Andra frågor ställda i SOM-undersökningen 2001 pekar i samma riktning: särskilt polisens agerande förefaller ha haft stöd hos en bred allmänhet, inte minst mot bakgrund av en mycket negativ bedömning av demonstranterna. (Se Weibulls och Nilssons kapitel kring EU-toppmötet).

När det gäller de institutioner som grupperats inom det ekonomiska området – banker, storföretag och fackliga organisationer – har det redan påvisats att det där finns en betydande nedgång: samtliga ligger nu på en negativ förtroendebalans. Förtroendet för de fackliga organisationerna uppvisar förhållandevis små skillnader över femtonårsperioden. Facket har alla år en klart negativ förtroendebalans. Det fanns dessutom en långsiktig nedgång i förtroendet, men efter lågvattensmärket 1996 finns det en tendens till stabilisering på en något mindre negativ nivå för facket.

Den samhällsinstitution som har haft det tydligaste förändringsmönstret över de femton undersökningsåren är otvivelaktigt bankerna. De låg i mitten av 1980-talet nästan på samma förtroendenivå som sjukvården. Efter 1990 kom det kraftiga fallet – mellan 1990 och 1992 gick förtroendet i botten. Efter 1993 har det skett en långsam återhämtning, men det brott nedåt i kurvan som kom år 2000 har nu fortsatt och det finns en ny nedgångstendens.

När det gäller bedömningarna av storföretagen visar de ett mönster som liknar bedömningarna av försvaret. Det gäller även mellan 2000 och 2001, där dock storföretagen, av skäl som tidigare diskuterats, tappat relativt sett mera förtroende. Av de institutioner som började studeras i mitten av 1990-talet – kungahuset och Svenska kyrkan – uppvisade kyrkan en svagt nedåtgående förtroendetrend fram till 1997 för att sedan på nytt öka något. Mellan 1999 och 2001 har dock inte skett någon förändring. Svenska kyrkan i sin nya organisationsform åtnjuter alltså ungefär samma förtroende som den gamla statskyrkan. Kungahuset ligger betydligt högre och tycks ha en stabil nivå. Mellan 1998 och 1999 kunde en viss nedgång förmärkas, men den har inte fortsatt 2001.

Bedömningarna av de två centrala institutionerna inom den politiska sfären – riksdag och regering – demonstrerar en anmärkningsvärd intern överensstämmelse över hela tidsperioden. Det som framför allt framträder i kurvan är hur samtliga politiska institutioner ökar i förtroende år 2001, utom möjligen kommunstyrelserna. Som tidigare framhållits gäller detta framför allt regeringen och FN; regeringen har för första gången sedan 1986 hamnat på en högre förtroendebalans än riksdagen. Det ger ytterligare stöd åt slutsatsen att man i en utrikes hotsituation sluter upp kring landets politiska ledning. I USA talar man om *Rally Around the Flag*. Yttre hot ger inre enighet.

Tendensen i bedömningarna av kommunstyrelserna är otydlig. Årets marginella förändring pekar snarast på att kommunbedömningar mera påverkas av vad som sker i den egna kommunen och mindre av den allmänna politiska vinden i samhället (jfr Norén-Bretzer, 2001).

När det gäller värderingarna av regering och riksdag avviker valåren, särskilt 1994 men också 1998, genom högre siffror och indikerar det politiska förtroendets elektorala cykel (Holmberg, 1993). Det finns dock några ändrade mönster att lägga märke till, bl a att nedgången efter valåret 1998 var klart mindre än den var efter 1994. Det intressanta blir nu att se om förtroendet för de politiska institutionerna, särskilt för regering och riksdag, kommer att kunna öka ytterligare valåret 2002. I så fall kan man börja tro/hoppas att det verkligen våras för politiken.

De internationella politikinstitutioner som tillförts mätningen efter mitten av 1990-talet följer den positiva politiktrenden 2001: FN på en hög nivå och på väg uppåt, EU-institutionerna på en mycket låg nivå, men också på väg uppåt.

Bedömningarna av medierna uppvisar också en viss inbördes överensstämmelse. Den är emellertid på intet sätt så tydlig som när det gäller regering och riksdag eller de sociala institutionerna. Radio/TV ligger genomgående på en betydligt högre förtroendenivå än dagspressen och är inte underkastad samma snabba skiften i allmänhetens bedömningar. Förtroendet för medierna uppvisar inte någon långsiktig upp- eller nedgångstrend under hela femtonårsperioden. Noterbart är dock att både radio-TV och dagspress successivt har ökat sin förtroendebas efter 1997. Mellan 2000 och 2001 tappar dock båda medieinstitutionerna relativt kraftigt, vilket kan sättas i samband med de negativa budskap medierna hade att förmedla hösten 2001 (jfr Lennart Weibulls kapitel om medieförtroende).

Dimensioner i bedömningarna

Inte oväntat finns det överlag positiva samband mellan förtroendebedömningar för enskilda institutioner. I likhet med tidigare år visar en korrelationsanalys att endast få samband understiger +.10 (Pearson's r). Den som är positiv till en samhällsinstitutions sätt att fungera tenderar att värdera även andra institutioner positivt. Inte ens där det är rimligt att förvänta sig en motsättning finns det några starka negativa samband utan istället nollkorrelationer. Detta gäller exempelvis förhållandet mellan

förtroendet för de fackliga organisationerna och förtroendet för storföretagen. Att det ändå finns skillnader mellan människors samlade förtroendebedömningar kommer vi dock att återkomma till senare.

En explorativ faktoranalys genomförd på samma underlag som 1998 – alltså enbart på bedömningen av svenska samhällsinstitutioner – ger för 2001 ett likartat resultat. Den visar att det finns fyra huvuddimensioner i bedömningarna:

- *den politiska*: regering, riksdag, de politiska partierna, kommunstyrelserna och de fackliga organisationerna
- *den samhällsbevarande*: kungahuset, storföretagen, Svenska kyrkan, domstolarna och bankerna
- *den sociala*: sjukvården, polisen och grundskolan
- *den mediala*: radio/TV och dagspressen

Universitet/högskolor och försvaret laddar inte högt i någon enskild faktor. Analysen faller härvid ut på exakt samma sätt som år 2000.

De fyra dimensionerna inte helt entydiga. Den politiska är dock den tydligaste. Regering och riksdag laddar högst. Även de politiska partierna ligger som väntat högt på denna dimension, medan de fackliga organisationerna ligger relativt lågt.

Det som kallas för den samhällsbevarande dimensionen har sitt grundsediment i ett gammaldags förhållningssätt till samhället. Den svarar närmast mot den klassiska föreställningen om kronan, korset och penningpåsen. Sedan 2000 är dimensionen mera diffus genom att försvaret inte längre finns med och att domstolarna och universitet/högskolor kommit in. På den samhällsbevarande dimension har de fackliga organisationerna en negativ laddning – en av de få i hela analysen.

Den sociala dimensionen representeras av sjukvården, polisen och grundskolan. Den står för en grundläggande offentlig service, närmast påminnande om basfunktionerna i nattväktarstaten. I jämförelse med tidigare års motsvarande analyser är det särskilt tydligt hur förhållandet mellan den samhällsbevarande och den sociala dimensionen luckrats upp. De institutioner som laddar högt på den ena tenderar att göra det också på den andra. Försvaret och universitet/högskolor har i stort samma laddning på båda.

Slutligen finns en distinkt medial dimension där radio/TV och dagspress laddar mycket högt. Även de fackliga organisationer har här – som tidigare år – en relativt hög laddning. Det gör det nära till hands att tala om dimensionen som relaterad till opinionsbildning.

När vi i dimensionsanalysen av 1999 års förtroendemätning prövade att även lägga in de internationella institutionerna visade det sig att dessa kom ut som en egen överstatlig dimension, medan däremot de samhällsbevarande och sociala dimensionerna smälte samman till en 'nationell' dimension. Så var inte fallet år 2000 och nu inte heller 2001 (tabell 3). Den stora skillnaden mellan analysen år 2000 och den 2001 är att de två EU-institutionerna inte laddar högst på den politiska dimensionen.

Också i fråga om FN har det skett en förskjutning – från den samhällsbevarande till den sociala dimensionen.

Tabell 3 Faktoranalys av förtroendebedömningarna för sjuutton svenska samhällsinstitutioner 2001 (faktorladdningar)

Samhällsinstitution	Faktor 2			
	Faktor 1 Den politiska	Den samhälls- bevarande	Faktor 3 Den sociala	Faktor 4 Den mediala
Regeringen	.83	.06	.16	.02
Riksdagen	.81	.22	.17	.08
De politiska partierna	.74	.24	.09	.19
Kommunstyrelserna	.58	.31	.21	.12
De fackliga organisationerna	.56	-.10	.19	.34
Kungahuset	-.10	.74	.06	.02
Storföretagen	.05	.64	.11	.23
Svenska kyrkan	.21	.60	.09	.04
Domstolarna	.28	.49	.35	.09
Bankerna	.20	.45	.16	.27
Sjukvården	.12	.04	.81	.07
Polisen	.18	.31	.61	.01
Grundskolan	.18	.11	.59	.24
Dagspressen	.16	.17	.07	.80
Radio-TV	.13	.13	.17	.77
Universitet/högskolor	.17	.36	.27	.35
Försvaret	.22	.44	.43	.05
Förklarad varians	17%	15%	12%	10%

Kommentar: Faktörlösningen bygger på en varimaxrotering. Antalet faktorer har i båda analyserna fastställts utifrån Kaisers kriterium.

Faktoranalysen av samtliga tjugo institutioner bekräftar förekomsten av tre av de fyra tidigare nämnda huvuddimensionerna. Utfallet i denna andra analys är dessutom något tydligare beträffande förhållandet mellan dimensionerna; endast universitet/högskolor faller inte in på något naturligt sätt i någon enskild dimension. Nyheten är den internationalistiska dimensionen med EU-institutionerna och FN tillsammans med den globala marknadens institutioner – storföretagen och bankerna.

- *den politiska:* regeringen, riksdagen, de politiska partierna, kommunstyrelserna och de fackliga organisationerna

- *den sociala*: polisen, sjukvården, domstolarna, försvaret, kungahuset, Svenska kyrkan och grundskolan
- *den internationalistiska*: Europaparlamentet, EU-kommissionen, storföretagen, bankerna och FN.
- *den mediala/opinionsbildande*: dagspressen och radio-TV

Det kan spekuleras i varför det skett så relativt många förändringar mellan 2000 och 2001. Att de europeiska institutionerna hamnar i den internationalistiska faktorn kan ses som ett uttryck för att EU-frågan har börjat uppfattas som en fråga om globalisering och marknadsekonomi. Det är därför att naturligt att det bedöms med samma referensram som storföretag och banker (jfr Wadbring och Weibull, 2001). Att även FN laddar högt i samma dimension 2001 är mindre uppenbart, även om det är en internationell organisation. Men det hör till bilden att FN laddar obetydligt högre på den sociala faktorn.

Förtroendets demografi...

De förtroendebedömningar som görs i olika demografiska grupper är relativt likartade när det gäller huvudtendenserna. Sjukvården, universitet/högskolor och polisen åtnjuter högt förtroende hos i stort alla, medan EU-institutionerna genomgående ligger lågt. Men det finns klara skillnader på några punkter. I tabell 4 redovisas förtroendebalansen för samtliga institutioner med hänsyn till svarspersonernas kön, ålder, utbildning och medborgarskap.

Om vi ser till det genomsnittliga förtroendet ligger kvinnor något högre än män. Av tjugo institutioner är det arton som åtnjuter högre förtroende bland kvinnor. De största differenserna finns i fråga om bankerna (20 balansmåttsenheter), Svenska kyrkan (19) och polisen (16). Den institution, där män har ett marginellt högre förtroende är sjukvården.

När det gäller åldersgrupper har särskilt yngre men också äldre ett högre samhällsförtroende än medelålders, delvis beroende på att en relativt stor andel unga och äldre svarar "varken eller"; av de tjugo institutionerna har 15-29 åringarna högst förtroende för tretton. Den relativt sett mest kritiska gruppen är fyrtiotalisterna mellan 50 och 64 år, låt vara att man är mindre kritisk än man var 2000. Bland dem är det framförallt EU-institutionerna som åtnjuter lågt förtroende. Stor spridning råder också beträffande förtroendet för Svenska kyrkan: +2 i den kritiska gruppen av åldrande fyrtiotalister, men också bland de yngsta, mot +22 bland pensionärerna.

Utbildningsfaktorn ger genomgående ett stort utslag. Högutbildade ligger ofta högre än lågutbildade i samhällsförtroende; för tretton av tjugo institutioner har högutbildade störst förtroende. Tydligast är inverkan av utbildningsfaktorn när det gäller domstolarna (+56 bland högutbildade mot +18 bland lågutbildade), universitet/högskolor (+62 mot +33), Europainstitutionerna (-28/-30 mot -51/-54) och FN (+48 mot +29). Högutbildade har 2001 ökat sitt förtroende särskilt för Europainstitutionerna.

Tabell 4 Förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner i olika demografiska grupper 2001 (balansmätt)

	Kön		Ålder				Utbildning			Medborgarskap			
	Totalt	Man	Kvinna	15–29 år		30–49 år		50–64 år		65–85 år		Svenskt	Utländskt
				Låg	Medelhög	Hög	Låg	Medelhög	Hög				
Universitet/högskolor	+47	+45	+48	+58	+48	+44	+35	+33	+53	+62	+46	+43	
Sjukvården	+44	+44	+43	+47	+45	+41	+41	+40	+42	+51	+44	+26	
Polisen	+43	+35	+51	+38	+45	+40	+51	+40	+41	+51	+44	+31	
Radio och TV	+42	+39	+44	+46	+36	+46	+41	+43	+46	+36	+42	+39	
Kungahuset	+39	+33	+45	+36	+38	+37	+46	+37	+44	+39	+40	+11	
FN	+38	+35	+41	+44	+35	+37	+37	+29	+42	+48	+39	+7	
Domstolarna	+34	+29	+39	+40	+37	+31	+26	+18	+36	+56	+34	+22	
Grundskolan	+17	+14	+21	+33	+22	+8	+8	+14	+20	+20	+17	+27	
Regeringen	+12	+12	+13	+8	+16	+9	+14	+8	+8	+23	+13	+2	
Riksdagen	+9	+7	+12	+8	+11	+6	+12	+2	+7	+22	+9	+4	
Dagspressen	+8	+5	+11	+16	+5	+6	+8	+3	+15	+12	+9	-4	
Svenska kyrkan	+7	-3	+16	-1	+2	+7	+22	+2	+4	+16	+7	+2	
Försvaret	+1	-3	+5	+13	+1	-3	-3	-7	+6	+9	+1	-4	
Bankerna	-1	-11	+9	+26	-12	-10	+4	-6	+11	-4	-1	0	
Storföretagen	-11	-11	-11	+2	-10	-15	-19	-22	-4	+2	-11	-16	
Kommunstyrelserna	-14	-18	-10	-12	-18	-17	-6	-19	-12	-10	-14	-30	
De fackliga organisationerna	-20	-25	-15	+2	-22	-29	-24	-23	-15	-19	-20	-21	
De politiska partierna	-26	-30	-23	-18	-25	-32	-28	-32	-27	-17	-26	-33	
Europaparlamentet	-41	-46	-35	-23	-43	-49	-43	-51	-36	-28	-41	-42	
EU-kommissionen	-43	-48	-38	-27	-45	-51	-46	-54	-39	-30	-43	-43	
Antal svarande	3 375	1 684	1 690	649	1 152	954	618	1 485	776	983	3 143	125	

Kommentar: Balansmättet motsvarar procentandelen som angett att de har 'mycket...' eller 'ganska stort förtroende' minus procentandelen som angett att de har 'mycket...' eller 'ganska litet förtroende' för institutionen ifråga. Ett balansmätt på +100 innebär att alla har svarande har stort förtroende, ett balansmätt på -100 att alla har litet förtroende. De som har svarat att de varken har stort eller litet förtroende ingår i procentbasen. Antal svarande avser den delifråga (institution) som lägst antal personer besvarat totalt sett.

I 1999 år förtroendemätning gällde att utländska medborgare bosatta i Sverige genomgående hade ett något högre förtroende för de flesta samhällsinstitutioner. Så var inte fallet år 2000 och inte heller 2001. Det är egentligen bara i fråga om grundskolan, Europainstitutionerna och bankerna som utländska medborgare ligger på samma nivå eller något högre än infödda svenskar. Skillnaden åt andra hållet är särskilt stora för FN, kungahuset och sjukvården, där invandrare har klart lägre förtroende än genomsnittet.

Flera av skillnaderna mellan grupperna kan förklaras av vad som kan kallas för berördhets- eller närhetsfaktorn, t ex att högutbildade värderar universitet och högskolor högre än vad lågutbildade gör. Yngre personers relativt höga förtroende kan hänga samman att de saknar bekantskap eller personlig erfarenhet av många institutioner och därför väljer mellanalternativet alltså varken högt eller lågt förtroende. Traditionens roll torde också ha stor betydelse t ex för äldre personers höga uppskattning av kungahuset och svenska kyrkan.

... och politik

Från tidigare förtroendemätningar är det välkänt att bedömningarna för flera av samhällsinstitutionerna innehåller klara politiska laddningar. Det är exempelvis uppenbart att förtroendet för regeringen kommer mycket nära vad som kan karaktäriseras som en partipolitisk attityd. Men även andra institutioner uppvisar ideologiskt betingade svarsmönster. I tabell 4 redovisas i vilken utsträckning svarspersonernas institutionsförtroende är strukturerat av partisympatier respektive ideologisk vänster-högerposition.

Det visar sig att det är fem institutioner som står för huvuddelen av den ideologiska polariseringen. I rangordning är det de fackliga organisationerna (51 balansmåttsenheter), regeringen och storföretagen (båda 45) samt kungahuset (40). För dem är således differensen mellan vänster- och högersympatisörer mellan 40 och 50 balansmåttsenheter. Regeringen och facket åtnjuter högst förtroende till vänster medan storföretagen och kungahuset har sin starkaste förtroendebas till höger. Mönstret ligger fast mellan undersökningsåren. I motsats till vad som skulle kunna förväntas med tanke på vad som ovan sagts om uppslutning kring regeringen vid yttre hot är polariseringen snarast något större 2001 än den var 2000. Orsaken är att ökningen i förtroendet för regeringen är nästan dubbelt så stort bland vänsterinriktade som bland högerinriktade personer.

Om vi gör en översiktlig beskrivning av de tjugo institutionernas politiska förtroendebas visar det sig att elva ligger något åt höger medan åtta lutar något åt vänster. Utöver storföretagen och kungahuset ligger bankerna, EU-institutionerna och Svenska kyrkan klarast åt höger, medan vid sidan av de fackliga organisationerna och regeringen även grundskolan och riksdagen i någon utsträckning är ”vänsterinstitutioner”. Mellan 2000 och 2001 är det framför allt polisen, men också FN och domstolarna, som rört sig åt höger i opinionen medan regering och riksdag rört sig åt vänster.

Tabell 5 Förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner efter subjektiv vänster-högerplacering och partisympati 2001 (balansmätt)

	Vänster-/högerposition			Partisympati						
	Vänster	Varken eller	Höger	v	s	c	fp	m	kd	mp
Universitet/högskolor	49	39	53	48	44	39	61	56	43	50
Sjukvården	48	41	42	43	48	40	57	39	43	43
Polisen	41	39	50	26	49	59	48	51	45	20
Radio och TV	44	40	41	39	49	38	47	43	33	34
Kungahuset	19	39	59	6	30	57	58	59	62	28
FN	37	30	48	31	35	44	53	47	46	34
Domstolarna	33	23	46	20	33	40	56	45	37	29
Grundskolan	27	21	4	18	28	19	15	4	4	21
Regeringen	40	4	-5	12	44	4	16	-15	-4	3
Riksdagen	25	1	5	4	27	12	23	-2	6	10
Dagspressen	7	5	13	-5	9	5	21	19	4	1
Svenska kyrkan	1	4	15	-10	3	25	23	12	29	-3
Försvaret	-5	2	8	-16	2	7	16	10	3	-8
Bankerna	-9	1	5	-21	2	-9	7	8	3	-7
Storföretagen	-30	-16	15	-38	-20	-15	7	20	-5	-25
Kommunstyrelserna	-11	-16	-15	-26	-6	-7	-7	-18	-16	-18
De fackliga org.	5	-19	-46	-1	1	-42	-35	-44	-40	-20
De politiska partierna	-17	-31	-30	-29	-14	-28	-16	-33	-35	-29
Europaparlamentet	-47	-47	-28	-56	-40	-52	-23	-25	-48	-47
EU-kommissionen	-50	-48	-32	-61	-41	-57	-22	-31	-48	-54
Antal svarande	1 048	1 195	1 052	105	385	1 183	197	133	670	336

Kommentar: Balansmättet motsvarar procentandelen som angett att de har 'mycket...' eller 'ganska stort förtroende' minus procentandelen som angett att de har 'mycket...' eller 'ganska litet förtroende' för institutionen ifråga. Ett balansmätt på +100 innebär att alla har svarande har stort förtroende, ett balansmätt på -100 att alla har litet förtroende. De som har svarat att de varken har stort eller litet förtroende ingår i procentbasen. Antal svarande avser den delfråga (institution) som lägst antal personer besvarat totalt sett.

När det gäller olika partisympatisörers bedömningar är tendensen inte lika entydig, även om det politiska blockmönstret reflekteras i svaren. De genomgående mest kritiska är vänsterpartiets sympatisörer som har lägst förtroende för tolv av de tjugo institutioner, exempelvis storföretagen, bankerna och svenska kyrkan. I förhållande till år 2000 har vänsterpartisympatisörerna ökat kraftigt i förtroende för regeringen (från -17 till +12) och riksdagen (från -15 till +4). En annan tendens är att socialdemokratiska sympatisörer generellt har ett högt institutionsförtroende, medan miljöpartiets sympatisörer i likhet med vänsterpartiets ofta ligger lågt. Kristdemokratiska sympatisörer avviker från den borgerliga profilen i sin syn på bl a domstolarna och Europainstitutionerna, där man uppvisar lågt förtroende.

Tabell 6 Mycket eller ganska högt förtroende för regeringen och riksdagen 1999, 2000 och 2001 efter vänster- högersjälplacering och partisympati (procent)

	Vänster		Varken eller		Höger		Partisypati		c	fp	m	kd	mp
	Klart	Något	Något	eller	Klart	Något	v	s					
Regeringen	1999	39	34	17	15	11	20	41	18	24	10	15	13
	2000	35	42	22	22	13	20	49	22	32	14	18	20
	2001	52	52	29	30	16	34	55	27	36	21	22	26
<i>Förändring:</i>													
	1999-2000	-4	+8	+5	+7	+2	±0	+8	+4	+8	+4	+3	+7
	2000-2001	+17	+10	+7	+8	+3	+14	+6	+5	+4	+7	+4	+6
Riksdag	1999	33	23	25	24	20	22	40	33	41	20	26	21
	2000	33	34	23	30	19	19	41	30	40	22	25	24
	2001	44	41	26	32	26	30	41	27	40	27	31	32
<i>Förändring:</i>													
	1999-2000	±0	+9	-2	+6	-1	-3	+1	-3	-1	+2	+1	+3
	2000-2001	+11	+7	+3	+2	+	+11	±0	-3	±0	+5	+6	+8
Antal svar 2001		332	776	1 282	805	308	394	1 253	205	137	695	351	121

Kommentar: Antal svars personer per grupp är i stort sett detsamma 1999 och 2000 som redovisats för år 2001.

De politiska laddningarna i många förtroendebedömningar ger stöd för antagandet att opinions- och samhällsklimatet påverkar hur institutioner värderas. Inverkan tenderar att vara större i de fall då svarspersonerna inte har personlig erfarenhet av institutionerna.

På den allmänna nivån har vi tidigare pekat på att uppgången i förtroendet för de politiska institutionerna hösten 2001 med stor sannolikhet har att göra med hoten i omvärlden. Samtidigt har analysen av olika gruppers bedömningar visat att det snarast skett en ökad polarisering i förtroendet för regeringen mellan 2000 och 2001, i varje fall uttryckt i balansmått. Frågan är hur ett sådant resultat skall förstås.

Ett sätt att belysa förändringarna i förtroende är att studera de tre åren 1999-2001 och inte utgå från balansmått utan från andelarna som uppgivit sig ha mycket eller ganska högt förtroende för regeringen respektive riksdagen och analysera dem efter ideologisk position och partisympati (tabell 6).

En sådan översikt visar att förtroendet för regeringen ökade i alla grupper, oavsett ideologi eller partisympati, mellan 2000 och 2001. Ökningen var dock klart störst bland personer som placerar sig till vänster på den ideologiska skalan och bland vänsterpartisympatisörer, medan den var mera blygsam bland personer lägre högerut; i gruppen längst till vänster ersätts ett minskat förtroende mellan 1999 och 2000 av en kraftig ökning mellan 2000 och 2001. Tendensen är likartad i fråga om förtroendet för riksdagen, men där sker inte en ökning i alla grupper.

En tolkning av resultatet är således att uppslutningen kring regeringen visserligen ökar generellt, men att det framför allt verkar vara kritiken från vänster som minskar när hoten från omvärlden ökat.

De förtroendefulla

Så långt har översikten gällt förtroendet för olika slags samhällsinstitutioners sätt att fungera. Avslutningsvis skall vi vända på perspektivet och ställa frågan i vilken utsträckning det är möjligt att skilja ut förtroendefulla människor. Finns det människor som har ett generellt högre samhällsförtroende än andra? Vilka är i så fall dessa och hur bedömer de enskilda samhällsinstitutioner?

Ett första steg i en sådan analys är att skilja ut mer respektive mindre förtroendefulla medborgare (jfr analysen i Börjesson och Weibull, 1990). Vi har utgått från ett poängberäkningssystem, där personer som har mycket högt förtroende för en samhällsinstitution har fått värdet 5 och de som har mycket lågt fått värdet 1. Vidare har vi avgränsat oss till de sjutton svenska samhällsinstitutionerna. En person som har högst förtroende kan då få totalt 85 poäng (mycket högt förtroende för alla sjutton institutionerna) och den som har lägst som minimum 17 poäng (mycket lågt förtroende på alla). Det visar sig att i stort sett inga personer hamnar på extremerna – bara 3 procent har 70 poäng eller mer och enbart 2 procent har lägre än 35 poäng. Medelvärdet för de sjutton samhällsinstitutionerna är 55 poäng. Majoriteten av svarspersonerna ligger mellan 52 och 68 poäng.

För att ändå kunna få en bild vad som kan påverka det allmänna institutionsförtroendet har vi delat in svarspersonerna i sådana som har ett relativt sett lägre respektive relativt sett högre förtroende. I praktiken har vi skiljt ut fem jämstora grupper – den femtedel som har det relativt lägsta förtroendet, den femtedel som har ett medellågt förtroende, den femtedel som ligger i mitten, den femtedel som har ett medelhögt förtroende och den femtedel som har det relativt högsta förtroendet.

Om vi först väljer att ta fram de två extremerna – de femtedelar som har relativt sett lägst respektive högst förtroende visar det sig att de visserligen som väntat skiljer sig åt i nivå när det gäller förtroendet för de enskilda institutionerna men att de liknar varandra i rangordning (tabell 7). Av de fem institutioner som åtnjuter högst värden i respektive grupp är tre desamma: polisen, sjukvården och radio-TV; av de första tio är åtta gemensamma. En närmare granskning visar dock att det är de politiska institutionerna som kommer något lägre bland personer med lågt förtroende. Att ha högt institutionsförtroende, givet de sjutton institutioner som här analyseras, innebär att ha ett högt politiskt förtroende.

Tabell 7 Förtroendets extremer: de tio institutioner som har högst förtroende (procentandel med åtminstone ganska högt förtroende för respektive institution)

Den femtedel av allmänheten som har lägst generellt samhällsförtroende	Den femtedel av allmänheten som har högst generellt samhällsförtroende
Sjukvården 27%	Polisen 92%
Kungahuset 26%	Domstolarna 89%
FN 26%	Sjukvården 88%
Radio-TV 24%	Universitet/högskolor 86%
Polisen 24%	Radio-TV 83%
Universitet/högskolor 22%	Kungahuset 81%
Domstolarna 14%	Regeringen 81%
Grundskolan 13%	FN 79%
Dagspressen 10%	Riksdagen 78%
Bankerna 9%	Grundskolan 75%
Regeringen 9%	

Kommentar: Se texten.

Nästa fråga är i vad mån det generella samhällsförtroendet varierar mellan olika grupper. En översikt finns i tabell 8. Den skall läsas så att det bland samtliga svars personer finns 20 procent med lågt och 18 procent med högt förtroende. Bland män är andelen med lågt förtroende 23 och bland kvinnor 17 procent, andelen med högt förtroende är bland män 15 och bland kvinnor 20 procent. Tendensen är således att kvinnor har ett generellt högre institutionsförtroende än män. I tabellen kan på motsvarande sätt förtroendeskilnader utläsas med hänsyn till ålder, utbildning, social klass, politiskt intresse, partisympati mm.

Tabell 8 Generellt samhällsförtroende efter olika bakgrundsvariabler 2001 (procent)

	Generellt samhällsförtroende					Totalt	Antal svar
	Lågt	Medellågt	Medel	Medelhögt	Högt		
Alla	20	21	19	23	18	100	3 104
Män	23	22	19	21	15	100	1 574
Kvinnor	17	20	19	25	20	101	1 530
15 – 29	16	16	19	24	24	99	613
30 – 49	20	21	20	24	15	100	1 089
50 – 64	23	22	18	22	15	100	871
65 – 85	20	23	19	20	19	101	530
Lägutbildade	25	23	18	20	14	100	1 355
Medelutbildade	17	21	20	24	19	101	724
Högutbildade	15	17	21	26	22	101	911
Arbetarfamilj	22	23	19	21	16	101	1 294
Jordbrukarfamilj	30	15	9	23	23	100	66
Tjänstemannafamilj	15	21	20	26	18	100	763
Akademikerfamilj	14	18	21	25	23	101	445
Företagarfamilj	29	19	17	22	14	101	230
Mycket politiskt intresserad	25	18	18	22	18	101	302
Ganska politiskt intresserad	18	18	19	26	20	99	1 237
Inte särskilt politiskt intresserad	18	24	20	22	16	100	1 273
Inte alls politiskt intresserad	33	24	16	15	13	101	278
v	26	25	19	20	10	100	357
s	17	18	20	23	23	101	1 080
c	15	25	18	29	12	99	178
fp	10	15	20	32	23	100	126
m	17	22	21	23	17	100	610
kd	20	21	16	25	18	100	302
mp	33	17	19	19	12	100	104
Klart vänster	23	19	18	22	17	99	289
Något vänster	17	20	21	23	19	100	685
Varken eller	23	23	17	21	17	101	1 100
Något höger	15	19	23	25	18	100	706
Klart höger	23	22	15	24	17	101	261
<i>Demokratin i Sverige fungerar:</i>							
Mycket nöjd	5	4	14	27	50	100	122
Ganska nöjd	10	20	20	30	21	101	998
Inte särskilt nöjd	33	31	15	15	6	100	311
Inte alls nöjd	79	12	7	-	2	100	57
<i>Servicen i Din kommun:</i>							
Mycket bra	12	10	5	26	48	101	42
Ganska bra	9	16	17	31	27	100	631
Varken eller	21	24	20	23	13	101	538
Ganska dåligt	39	30	14	10	7	100	113
Mycket dåligt	55	21	14	10	-	100	29

I fråga om demografiska faktorer ser vi att yngre generellt sett har högre förtroende än övriga åldersgrupper, men att ålderskillnaderna i övrigt är små. Lågutbildade har betydligt lägre förtroende än högutbildade. I fråga om social klass framträder egna företagare och arbetare med lägst institutionsförtroende och akademiker med högst. Jordbrukargruppen är delvis polariserad, medan lägre tjänstemän ligger i mitten med en svag dragning åt högre förtroende.

Vilken grad av förtroende olika grupper har hänger givetvis samman med vilka de sjutton samhällsinstitutionerna är. I och med att det ingår relativt många politiska institutioner kommer detta givetvis att spela in. Det är därför knappast överraskande att personer med lågt politiskt intresse generellt sett också har mycket lågt förtroende, medan det möjligen är mindre väntat att de politiskt intresserade också är förhållandevis kritiska.

Det finns mycket tydliga partiskillnader i samhällsförtroende. De mest institutionskritiska partisympatisörerna finns hos miljöpartiet och vänsterpartiet, de mest förtroendefulla i folkpartiet och i någon mån bland socialdemokraterna. Ideologiskt visar ytterpunkterna nästan exakt samma profil: personer som placerar sig längst till vänster respektive längst till höger har något lägre institutionsförtroende än övriga.

Vad skapar förtroende?

I vår analys har vi prövat två faktorer som enligt litteraturen kan ha betydelse: synen på demokratin och synen på det politiska systemets output i form av medborgerlig service. De två hänger givetvis nära samman och står för ett slags allmän systemtillfredsställelse (Nilsson, 2002)

Det visar sig att de två systemfaktorerna har ett mycket starkt samband med det generella institutionsförtroendet (tabell 8). Bland personer som är mycket nöjda med hur den svenska demokratin fungerar har 50 procent ett högt generellt institutionsförtroende medan 5 procent har ett lågt förtroende. Omvänt gäller att bland personer som är mycket missnöjda med hur demokratin fungerar i Sverige har nästan 80 procent ett lågt institutionsförtroende mot endast 2 procent med ett högt förtroende. Mönstret är nästa exakt detsamma när det gäller sambandet med bedömningen av kommunal service: personer som anser att den fungerar bra har ett betydligt högre generellt institutionsförtroende (48 procent) än de som anser att den fungerar dåligt (0 procent).

Resultatet bekräftar tidigare iakttagelser att det är människors uppfattningar om förhållanden i det politiska systemet – både hur det fungerar som beslutsorganisation och vilken service det presterar – som har betydelse för institutionsförtroendet. Som man säger på amerikanska *Perceptions of Performance Matters*.

Samhällsförtroendets grunder

Det finns ett slags grundläggande nivå där förtroende och handling går samman. Personer som ofta handlar med aktier har större förtroende för banker än de som inte

aktiehandlar, personer som prenumererar på en morgontidning har större förtroende för dagspress än de som saknar tidning i hushållet, fackligt aktiva värderar facket högre än icke-aktiva, tjänstemän i stora företag har högre förtroende för storföretag, kyrkobesökare har högre förtroende för Svenska kyrkan och partimedlemmar är något mindre mistrogna till partierna än alla vi andra. På andra områden finns motsvarande tendenser, t ex att personer som är berörda av sjukvård också värderar sjukvårdens kvalitet högre (Nilsson, 1993).

Mycket av förtroendeförändringarna på makronivå genom åren kan tolkas i termer av berördhet. Det gäller inte minst det vi har kallat den elektorala cykeln i samhällsförtroendet. Att förtroendemätningarna på hösten varje valår har givit förhöjda förtroendesiffror har i detta perspektiv sin naturliga bakgrund i att de politiska institutionerna då berör flest medborgare. Den långsiktiga nedgången i förtroendet för de politiska institutionerna kan på samma sätt ses som ett uttryck för att färre känner sig berörda, något som även kan utläsas av det sjunkande valdeltagandet (SOU 1999:132).

Vad som är svårare att förklara är att valårseffekten inte bara gäller politiska institutioner. Visserligen ökar förtroendet för riksdag och regering klart över genomsnittet, men också förtroendet för institutioner som kallats samhällsbevarande tenderar att öka under valår. En rimlig tolkning kan vara att medborgarna påminns om de politiska institutionernas möjligheter, vilket i sin tur utlöser förhoppningar om framtiden. I Misztals perspektiv skulle det här handla om ett opinionsklimat som stimulerar förtroende. Också samhällen kan genom sina institutioner stimulera samhällsförtroende mer eller mindre, och t ex förstärka värden som solidaritet (Misztal, 1996:100; jfr Liedman, 1999).

Den långsiktiga förtroendenedgången illustrerar faran i att det nya höghastighets-samhället tappar känslan för avståndets roll. Stora enheters administrativa och ekonomiska fördelar kan komma att köpas på bekostnad av förankringen hos medborgare och anställda. Utvecklingen inom EU och globaliseringen av ekonomin är exempel på områden där gapet mellan beslutsfattare och allmänheten snabbt växer. Det är här respekten för de många människorna ställs på sin spets. Ett minskat medborgarförtroende innebär uppenbara risker för den politiska demokratin. Det känns tragiskt att det måste till ett terrordåd som det i USA för att vi skall påminnas om att demokrati och politik hör ihop och att de bägge vilar på förtroende. Samtidigt är våra resultat hoppfulla. När det krisade till sig steg förtroendet för politikens demokratiska institutioner. Det kunde gått åt andra hållet, som i många europeiska länder på 1930-talet. Men det gjorde det inte.

Noter

- ¹ I sin framställning om trovärdighet tycks Rolf Hedqvist (2002) helt ha missat det senare perspektivet. Redan av orden torde dock framgå att trovärdighet är en egenskap som tillskrivs en sändare, medan förtroende och tillit är egenskaper hos mottagare (jfr Elliot, 1997).

- ² Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutionerna i båda de nationella SOM-undersökningarna. Detta ger 2001 ett totalt antal svarande på 3315.
- ³ Det bör understrykas att balansmättet går mellan -100 och +100 och alltså omfattar 200 balansmåttsenheter.
- ⁴ De s k Malexandermorden på två poliser som skedde under samma tid som undersökningen genomfördes hösten 1999.

Referenser

- Börjesson, Britt, Weibull, Lennart (1990) *Förtroendeklyfta? Allmänhetens syn på samhällsinstitutioner, medier och journalistik*. Stockholm: Svensk Information Mediecenter
- Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för medierna*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Hedqvist, Rolf (2002) *Trovärdighet – en förutsättning för förtroende*. Stockholm, Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Holmberg, Sören (1993) Partierna tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Vägval*. Göteborg, SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1996) Föränderligt förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Mitt i nittioalet*. SOM-insitutet, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1997) Förtroendets fall. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ett missnöjt folk*. SOM-insitutet, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1998) Förskingrat förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Opinionssamhället*. Göteborg: SOM-Insitutet, Göteborgs universitet, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1999) Förnyat förtroende? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ljusnande framtid*. Göteborg: SOM-Insitutet, Göteborgs universitet
- Listhaug, Ola, Wiberg, Matti (1995) Confidence in Political Institutions. I Klingemann, H-D, Fuchs, D (Eds.) *Citizens and the State*. Oxford-New York, Oxford University Press
- Luhmann, Niklas (1989) *Vertrauen. Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität*. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag
- Misztal, Barbara (1996) *Trust in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press
- Nilsson, Lennart (1993) Service och boende i Västsverige. I Nilsson, L (red) *Västsvensk opinion*. Göteborg: SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Nilsson, Lennart (2002) *Flernivådemokrati i förändring*. Göteborg: SOM-Institutet, Göteborgs universitet

- Norén-Bretzer, Ylva (2001) Vinden har vänt – kommunalt förtroende på ny kurs. I Nilsson, L (red) *Den nya regionen*. Göteborg: SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- SOU 1999:132 *Valdeltagandet i förändring*. Stockholm 1999.
- Wadbring, Ingela, Weibull, Lennart (2001) Bara en av fyra läser om EU. *Göteborgs-Posten* 2001-06-08.
- Weibull, Lennart, Börjesson, Britt (1995) *Publicistiska seder*. Stockholm: Tiden/SJF

FÖRGÄNGLIGT FÖRTROENDE

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Mänskliga relationer bygger på att det finns förtroende. Vi litar på att människor beter sig på korrekt. Oavsett om det är i hemmet, på arbetsplatsen eller i trafiken utgår vi från att överenskomna regler följs och vi noterar avvikelser. Varje samhällsbildning bygger på medborgarnas förtroende: om vi skall kunna leva tillsammans måste vi kunna lita på varandra. I vårt dagliga liv är, som sociologen Niklas Luhmann (1989:23ff) framhållit, förtroendet ett sätt att reducera social komplexitet: vi bygger våra bedömningar och handlingar på generaliserade förtroenden som underlättar våra ställningstaganden. Förtroende sänker också transaktionskostnaderna i ett samhälle, brukar ekonomer framhålla.

I analogi med mänskligt förtroende är det möjligt att också tala om samhälls- eller institutionsförtroende. Det handlar om medborgarnas förtroende för samhällets institutioner. Ett välfungerande samhälle förutsätter att allmänheten har förtroende för de centrala samhällsinstitutionerna. Men analogin har också svagheter. En viktig skillnad är att en institution är en mera abstrakt entitet än en talande person. Det är därför svårt för medborgare att ha tillräcklig överblick för att kunna värdera institutioners verksamhet. I och med att varje institution ytterst består av enskilda människor kommer också synen på institutionsmedlemmarna att få betydelse för hur institutionen som helhet uppfattas. Som Bo Rothstein (2003) har framhållit finns dessutom ett klart samband mellan samhällssyn och synen på samhällets institutioner (se också Bo Rothsteins kapitel längre fram i denna bok).

Uttryckt på ett annat sätt är det mellanmänskliga förtroendet ett slags grundläggande förutsättning för varje samhälle, medan förtroendet för samhällets institutioner på olika sätt är betingat av många olika omständigheter. En sådan är den faktiska betydelse en viss institution har. Om det handlar om institutioner vars uppgifter är att fatta auktoritativa beslut eller att ansvara för allmän ordning är förtroendet hos allmänheten av grundläggande vikt, eftersom det handlar om samhällets legitimitet. Det gäller inte på samma sätt för institutioner som kan karaktäriseras mera som serviceinstitutioner och som ligger utanför den politiska sektorn. Av detta följer att förtroendet för centrala politiska institutioner har en annan innebörd än förtroende för exempelvis näringslivet.

Förtroendemätningen

SOM-undersökningarna har sedan starten 1986 mätt svenska folkets förtroende för olika samhällsinstitutioner. Kurvorna har under de 16 mätåren uppvisat skilda

mönster för olika samhällsinstitutioner. Varje år har vi uppdaterat beskrivningen och analyserat upp- och nedgångar, såväl totalt som i olika grupper. Vi har ställt frågor om hur utvecklingen skall tolkas och vad som kan ligga bakom skillnader i allmänhetens förtroende. Årets redovisning kommer att följa i princip samma uppläggning, men vi kommer även att studera förtroendet för olika yrkesgrupper och relatera resultaten till institutionsförtroendet.

SOM-institutets förtroendemätning avser samhällsinstitutioner som är utvalda för att ge ett brett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Antalet institutioner har efter hand ökat. I mitten av 1990-talet inkluderades bl a domstolarna, Svenska kyrkan, kungahuset och universitet/högskolor. Senare har även institutioner inom EU och Förenta Nationerna (FN) kommit att ingå.

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2002 (procent, balansmätt)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmätt
Sjukvården	15	48	22	12	3	100	+48
Universitet/högskolor	8	46	39	5	2	100	+47
Polisen	10	49	27	11	3	100	+45
Radio/TV	5	41	42	10	2	100	+34
Kungahuset	17	33	33	9	8	100	+33
FN	9	38	35	12	6	100	+29
Domstolarna	8	38	35	14	5	100	+27
Grundskolan	6	35	38	17	4	100	+20
Regeringen	5	34	38	17	6	100	+16
Riksdagen	4	31	44	15	6	100	+14
Försvaret	6	22	46	18	8	100	+2
Bankerna	5	28	36	22	9	100	+2
Svenska kyrkan	6	23	43	16	12	100	+1
Dagspressen	1	25	48	20	6	100	+0
Kommunstyrelserna	2	21	48	22	7	100	-6
De fackl. organisationerna	3	19	40	24	14	100	-16
Storföretagen	1	16	43	28	12	100	-23
De politiska partierna	1	13	45	29	12	100	-27
Europaparlamentet	1	9	39	28	23	100	-41
EU-kommissionen	1	8	40	29	22	100	-42

Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de två nationella SOM-mätningarna 2002 (antal svar=3 606). Personer som ej besvarat förtroendefrågan för någon institution är inte medtagen i procentalen. Dyliga svar var mycket sällsynta och lämnades av endast mellan två och tre procent för de olika institutionerna. Högsta andelen vet ej svar finns där även andelen som svarar varken stort eller litet förtroende är hög, t ex beträffande dagspressen och storföretagen. Balansmättet kan gå mellan +100 (alla svars personer anger högt förtroende) och -100 (alla svars personer anger lågt förtroende).

Källa: Riks-SOM 2002

Undersökningen 2002 innehåller 20 olika samhällsinstitutioner¹. Utfallet av mätningen redovisas i tabell 1. Det finns olika sätt att redovisa förhållandet mellan institutionerna. Om vi rangordnar dem efter andelen som har mycket högt förtroende är det kungahuset och sjukvården som kommer klart högst med värden på 17 respektive 15 procent. Tar vi utgångspunkten i andelen som anger att de har mycket eller ganska högt förtroende blir rangordningen av de fem första sjukvården (63 procent), polisen (59 procent), universitet/högskolor (54 procent), kungahuset (50 procent) och FN (47 procent). I botten ligger då de politiska partierna (14 procent), Europaparlamentet (10 procent) och EU-kommissionen (9 procent).

Med tanke på att vi avser att belysa institutionsförtroende har vi valt ett annat alternativ för att redovisa förhållandet mellan institutionerna. Det är ett balansmått som innebär att vi även tar hänsyn till andelen personer som har ett litet förtroende. Balansmättet räknas fram genom att andelen stort förtroende minskas med andelen litet förtroende. Måttet kan sägas vara ett uttryck för respektive institutions förtroendebas (jfr Elliot, 1997).

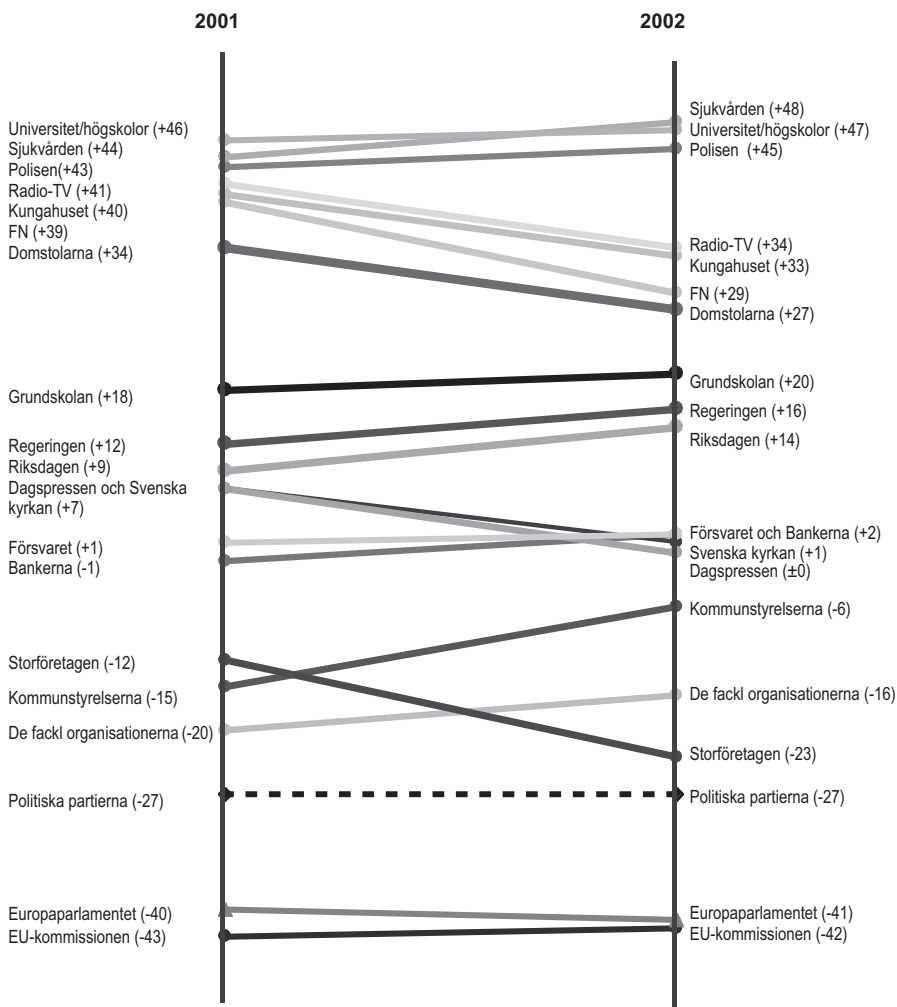
När vi utgår från balansmättet visar det sig att sjukvården (+48), universitet/högskolor (+47) och polisen (+45) åtnjuter högst förtroende. Något lägre kommer radio-TV (+34) och kungahuset (+33). Lägst förtroende har de politiska partierna (-27) samt de två EU-institutionerna (-41 respektive -42). De två sistnämnda är de enda där över 50 procent av allmänheten anger att de har ett litet förtroende.

Rangordningen efter balansmättet kan möjligen ge intrycket att samhällsförtroendet överlag är lågt genom att en dryg fjärdedel av institutionerna hamnar på minussidan och att många plusvärden är tämligen modesta. Detta är en effekt av att vi har utgått från institutionernas förtroendebas. Om vi väljer att bara ta hänsyn till andelen som har uttryckt lågt förtroende är det endast för de två EU-institutionerna som en majoritet av svarspersonerna uppger litet förtroende.

Kortsiktiga förändringsmönster...

Det allmänna mönstret är att det sker förhållandevis små omkastningar i rangordningen av institutionsförtroendet mellan enskilda år. Mellan 2001 och 2002 kan emellertid flera större förändringar iakttas. I toppen har det skett en differentiering: sjukvården, universitet/högskolor och polisen har ökat i förtroende, medan radio-TV, kungahuset och FN minskat (figur 1).

En närmare analys av det samlade förändringsmönstret visar att de politiska institutionerna fått ett ökat förtroende samtidigt som medierna och storföretagen tappat terräng. Ökningen för de politiska institutionerna är särskilt värd att notera. Också mellan 2000 och 2001 förstärktes deras ställning, troligen som en följd av terrorhändelserna 11 september som medförde en uppslutning kring politiken. Att förtroendet för regering, riksdag och kommunstyrelser fortsätter att öka har att göra med att 2002 var ett valår, vilket normalt leder till ökad uppmärksamhet för politiken. Samtidigt innebär uppgången att en lång tids nedgång i politikförtroendet tycks ha brutits.

Figur 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2001-2002 (balansmått)

Medierna minskar i allmänhetens förtroende för andra året i rad. För radio-TV innebär nedgången inte att andelen med litet förtroende har ökat utan snarare att det är fler som placerar sig i mitten. För dagspressen stiger dock även andelen med ganska litet förtroende och medier har nu nästan exakt lika höga andelar med stort som med lågt förtroende. Försvagningen av mediernas institutionella förtroende bekräftas även av en annan undersökning under samma tidsrymd (Holmberg och Weibull, 2003).

Den största enskilda nedgången står dock storföretagen för – från ett balansmått på -12 år 2001 till -23 år 2002. Det är en fortsatt nedgång från +3 år 2000. Därmed

har storföretagen på två år tappat 26 balansmåttsenheter. En motsvarande nedgång kan även iakttas i *MedieAkademiens förtroendebarmeter* (Holmberg och Weibull 2003). Där fann man att förtroendetappet var speciellt stort för ett företag som Ericsson, som har ekonomiska problem och som rasat kraftigt på börsen.

Också FN har minskat i svenskarnas förtroende. Här handlar det snarast om att FN hade en anmärkningsvärt hög värdering 2001 som en följd av omvärldsförändringarna efter den 11 september. Nu är FN tillbaka till en lägre nivå, en nivå som dock ligger något högre än 2000.

...och långsiktiga

Men förändringarna i allmänhetens förtroende måste också ses i ett längre perspektiv. I figur 2 redovisas förtroendeförändringar för hela tidsperioden 1986-2002. Vi har valt att för tydlighetens skull redovisa förtroendeutvecklingen i ett antal kurvdiagram, där samhällsinstitutioner med likartad inriktning grupperats tillsammans.

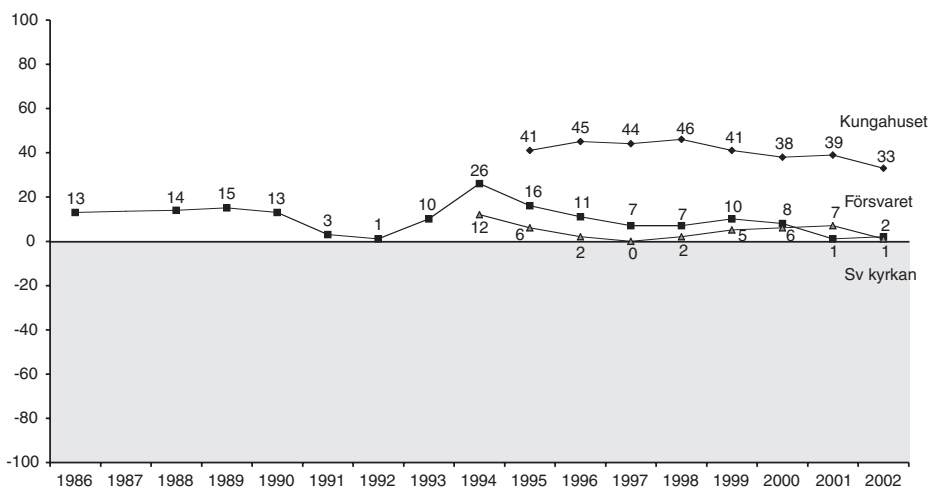
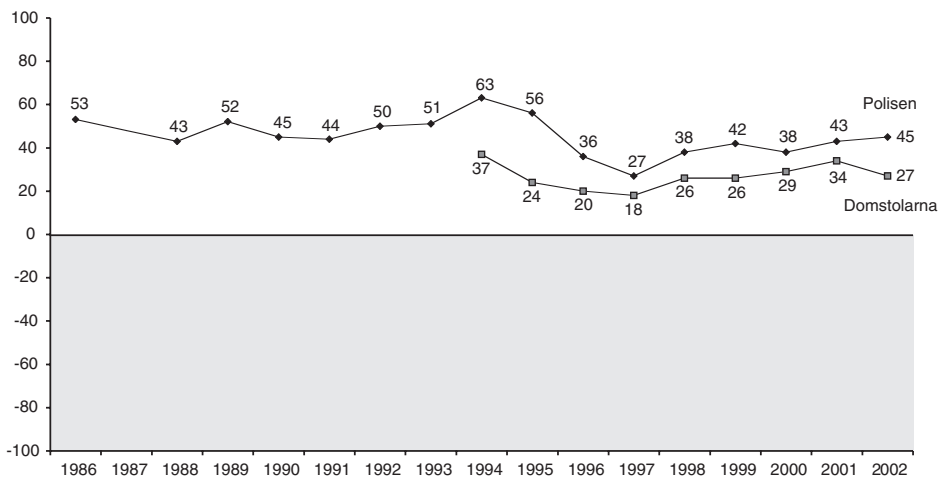
Förtroendebedömningarna av sjukvården, polisen, grundskolan och domstolarna – och efter 1997 även universitet/högskolor – har fram till 2000 uppvisat en mycket hög intern samstämmighet över tid samtidigt som nivåskillnaderna mellan dem varit i stort sett desamma. Mellan 1986 och 1991 fanns en svag förtroendenedgång som följdes av en kraftig uppgångstrend till 1994. Efter 1995 föll samtliga fyra relativt kraftigt – störst var fallet för sjukvården. Uppgången 1998 har att göra med att valåret allmänt drog upp förtroendet. De senaste åren utmärks av stabilitet, utom för polisen som har en ökningstrend.

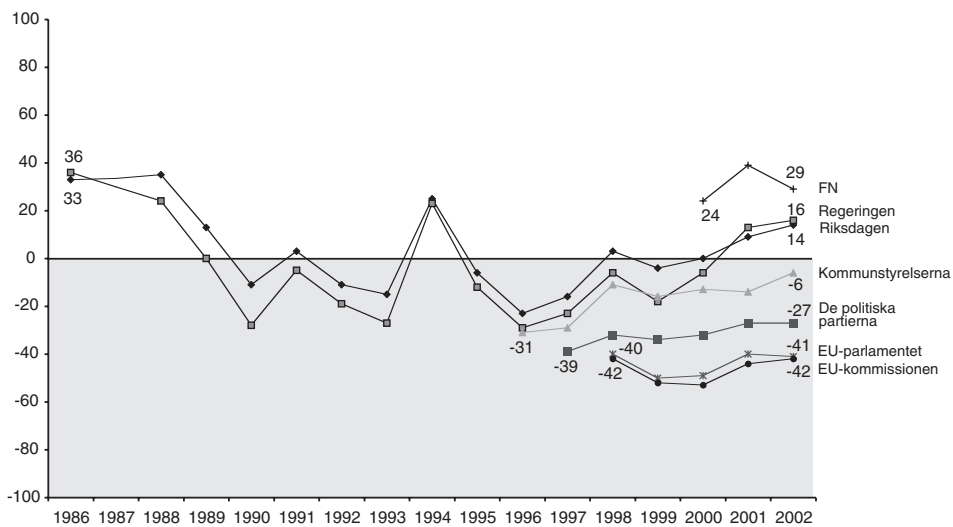
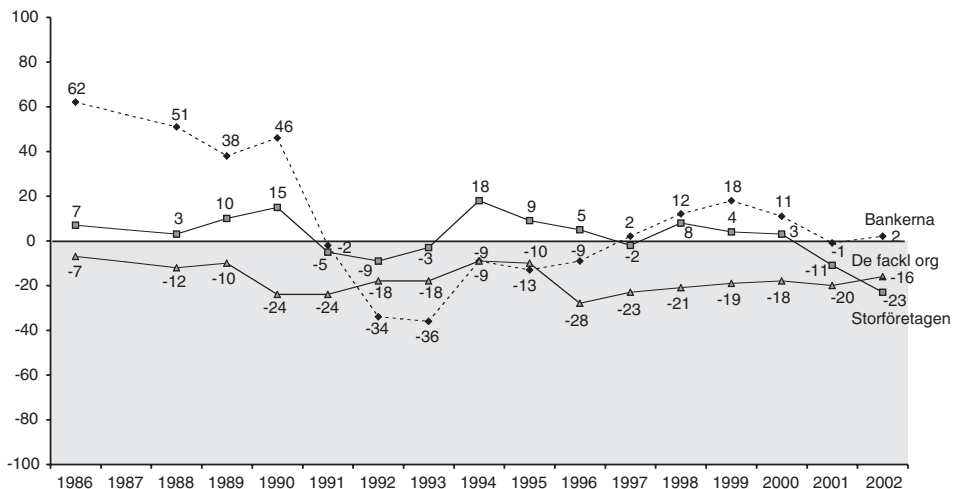
Utvecklingen för polisen bekräftar tidigare resultat att de s k Göteborgskravallerna i anslutning till EU-toppmötet i juni 2001 inte påverkade förtroende för polisen negativt (jfr Weibull och Nilsson, 2002; Nilsson och Weibull, 2002). Det kan dock inte uteslutas att nedgången för domstolarna kan ha att göra med uppmärksamheten för de hårda domarna mot de anklagade vid dessa händelser.

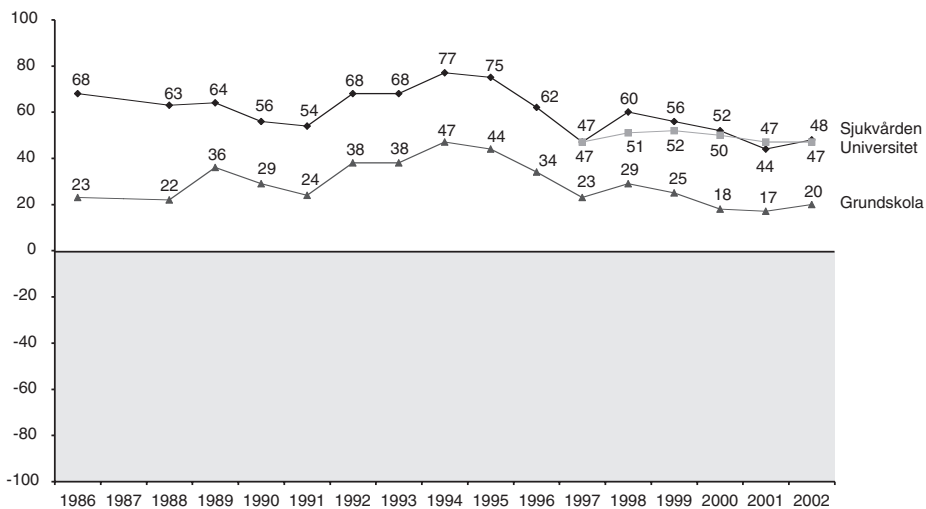
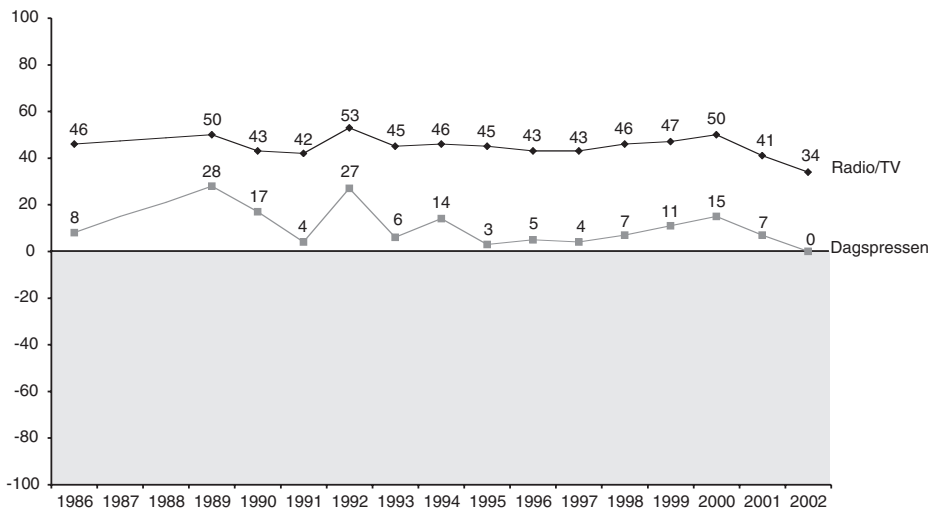
När det gäller de institutioner som grupperats inom det ekonomiska området – banker, storföretag och fackliga organisationer – har det redan påvisats att det där finns en betydande nedgång: samtliga ligger nu på eller nära en negativ förtroendebalans. Förtroendet för de fackliga organisationerna uppvisar dock förhållandevis små skillnader över femtonårsperioden. Facket har alla år en klart negativ förtroendebalans. Men efter lågvattenmärket 1996 finns det en tendens till stabilisering på en något mindre negativ nivå.

Den samhällsinstitution som har haft det tydligaste förändringsmönstret över de femton undersökningsåren är otvivelaktigt bankerna. De låg i mitten av 1980-talet nästan på samma förtroendenivå som sjukvården. Efter 1990 kom det kraftiga fallet – mellan 1990 och 1992 gick förtroendet i botten. Efter 1993 har det skett en långsam återhämtning, men det brott i kurvan som kom år 2000 har nu fortsatt och det finns en ny nedgångstendens, även om nedgången inte fortsatt mellan 2001 och 2002.

Figur 2 Bedömningar av förtroendet för tjugo samhällsinstitutioner 1986-2002 (balansmätt)

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, icke jämförbart mått, användes detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl även siffror för 1988.

Storföretagen har oftast uppvisat förtroendesiffror kring plus/minus noll. Det är först de senaste två åren som resultatet hamnat klart på den negativa sidan. En faktor med en stark koppling till bristen på förtroende för storföretagen är missnöjet med företagsledarnas höga löner. I SOM-undersökningen 2002 frågade vi om svenska företagsledare var värda sina löner. Det flesta tyckte inte det. Övervägande kritiska röster återfanns i alla politiska läger och i alla sociala grupper, även bland moderata sympatisörer och bland företagare.

Av de institutioner som började studeras i mitten av 1990-talet – kungahuset och Svenska kyrkan – uppvisade kyrkan en svagt nedåtgående förtroendetrend fram till 1997 för att sedan på nytt öka något. Mellan 1999 och 2002 har dock inte skett någon förändring. Kungahuset ligger betydligt högre och tycktes ha en stabil nivå. Mellan 1998 och 1999 kunde dock en viss nedgång förmärkas och den har förstärkts mellan 2001 och 2002. Balansmättet för kungahuset har sedan toppåret 1998 minskat från +46 till +33 2002; det lägsta hittills i våra mätningar.

Bedömningarna av de centrala institutionerna inom den politiska sfären – riksdag och regering – demonstrerar en anmärkningsvärd intern överensstämmelse över hela tidsperioden. Det som framförallt framträder i kurvan är hur samtliga politiska institutioner ökar i förtroende under senare år, inklusive kommunstyrelserna. Uppgången gäller främst regeringen, som 2001 för första gången sedan 1986 hamnade på en högre förtroendebalans än riksdagen. Detta gäller även 2002. De senaste årens ökning för de inhemska politiska institutionerna ger vid handen att en nedgångstrend har brutits. Visserligen har tendensen förstärkts av att år 2002 var valår, eftersom det politiska förtroendet då brukar gå upp (Holmberg, 1993). Samtidigt har regering och riksdag år 2002 ett klart högre förtroende än valåret 1998 – och även än valåret 1991 – lägg därtill att förtroendet för de politiska partierna också har en viss uppgångstrend, låt vara att det ännu ligger på en mycket låg nivå. Uppgången för de politiska institutionerna är, om den visar sig hålla, i linje med vad som iakttagits i andra västeuropeiska länder under slutet av 1990-talet (Holmberg, 2000).

Bedömningarna av medierna uppvisar också en viss inbördes överensstämmelse. Den är emellertid på intet sätt så tydlig som när det gäller regering och riksdag eller de sociala institutionerna. Radio/TV ligger genomgående på en betydligt högre förtroendenivå än dagspressen och är inte underkastad samma snabba skiften i allmänhetens bedömningar. Förtroendet för medierna uppvisar däremot en nedgångstrend under de senaste åren, vilket är i linje med tidigare studier (Holmberg och Weibull, 2003). Synen på mediernas innehåll följer emellertid inte samma mönster (jfr Lennart Weibulls kapitel om medieförtroende i denna volym).

Dimensioner i bedömningarna

En explorativ faktoranalys visar att det finns fyra huvuddimensioner i förtroendebedömningarna:

- *en politisk* omfattande regering, riksdag, de politiska partierna, de fackliga organisationerna och kommunstyrelserna i nämnd ordning
- *en samhällsbevarande* omfattande polisen, sjukvården, försvaret, kungahuset, domstolarna, Svenska kyrkan, grundskolan och universitet/högskolor
- *en övernationell* omfattande Europaparlamentet, EU-kommissionen, storföretagen, bankerna och FN
- *en medial* omfattande dagspressen och radio/TV

Mönstret är i det närmaste exakt detsamma som i motsvarande analys från 2001. Det tyder på att det grundläggande bedömningsmönstret ligger fast.

Förtroende hos olika grupper

De förtroendebedömningar som görs i olika demografiska grupper är relativt likartade när det gäller huvudtendenserna. Sjukvården och universitet/högskolor åtnjuter högt förtroende hos i stort sett alla, medan EU-institutionerna genomgående ligger lågt. Men det finns klara skillnader på några punkter. I tabell 2 redovisas förtroendebalansen för samtliga institutioner med hänsyn till svarspersonernas kön, ålder och ideologi.

Om vi ser till det genomsnittliga förtroendet (balansmått) ligger kvinnor något högre än män. Av 20 institutioner är det 16 som åtnjuter högre förtroende bland kvinnor. I de flesta fall är dock skillnaderna små. De största differenserna finns i fråga om bankerna, polisen, Svenska kyrkan och kungahuset. Två institutioner, där männen har ett något högre förtroende än kvinnorna är storföretagen och regeringen.

När det gäller åldersgrupper har särskilt de yngsta men också de äldsta ett högre samhällsförtroende än medelålders personer, delvis beroende på att en relativt stor andel svarar ”varken eller”. Den relativt sett mest kritiska gruppen är personer mellan 50 och 64 år, som har lägst förtroende för 8 av de 20 institutionerna. Bland dem är det framför allt bankerna som åtnjuter lågt förtroende med ett balansmått på -8 som kan jämföras med +26 hos de yngsta och +6 hos de äldsta. Stor spridning råder också beträffande förtroendet för Svenska kyrkan: ± 0 i den kritiska gruppen av åldrande fyrtilialister, mot -4 bland de yngsta, och +14 bland pensionärerna.

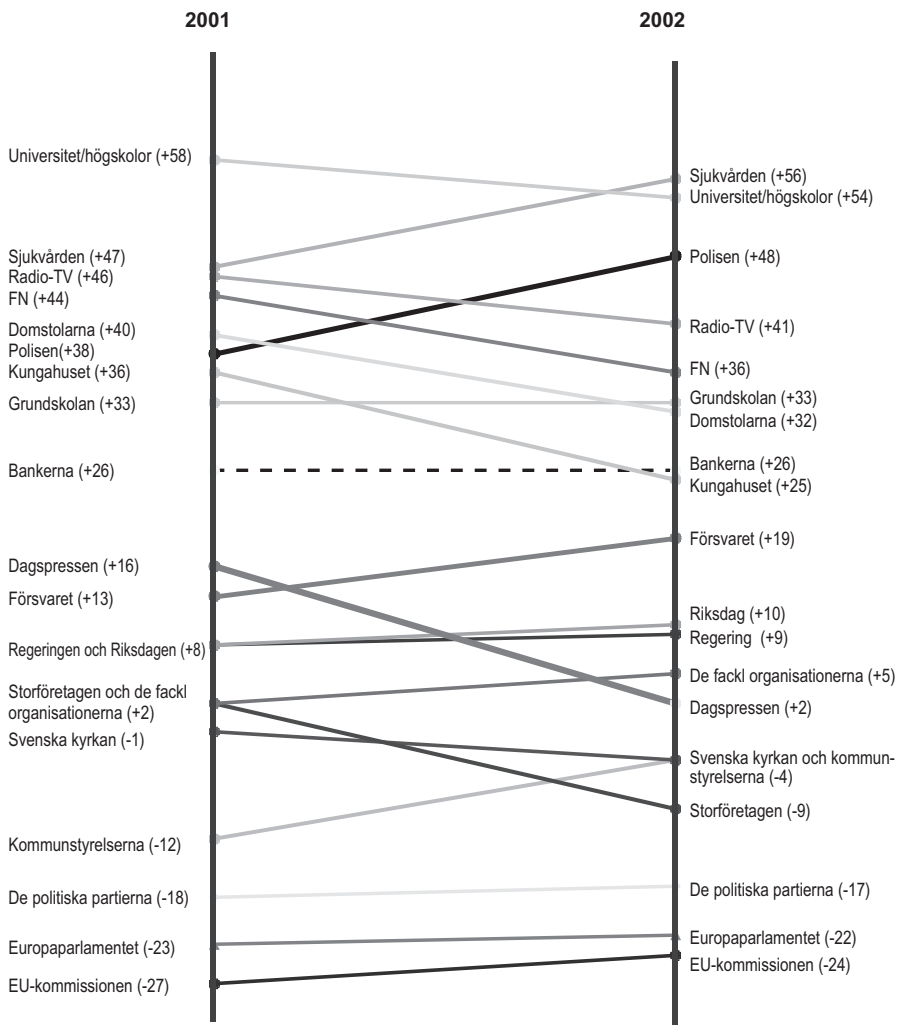
Om vi studerar de senaste årens förtroendeförskjutningar särskilt bland de unga accentueras de iakttagna tendenserna (figur 3). Kungahuset och dagspressen tappar mer samtidigt som polisen ökar mer bland personer mellan 15 och 29 år än i befolkningen i stort. Storföretag och radio-TV uppvisar en motsvarande nedgång som hos allmänheten i stort, medan ökningen i förtroende för de politiska institutionerna är mindre bland de unga.

Tabell 2 Förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner efter kön, ålder och vänster-högerplacering, 2002 (balansmått)

	Vänster-höger-självplacering											Samtliga
	Män	Kvinnor	15 – 29	30 – 49	50 – 64	65 – 85	Klart vänster	Något vänster	Varken eller	Något höger	Klart höger	
Regeringen	+19	+13	+9	+17	+16	+19	+44	+46	+7	-1	-37	+16
Polisen	+40	+49	+48	+46	+40	+47	+38	+47	+44	+50	+44	+45
Sjukvården	+50	+47	+56	+45	+44	+53	+52	+52	+45	+47	+47	+48
Försvaret	-1	+5	+19	±0	-6	-3	-5	-2	+1	+8	+9	+2
Riksdagen	+15	+13	+10	+14	+14	+17	+33	+31	+4	+11	-13	+14
Bankerna	-6	+9	+26	-7	-8	+6	-8	-7	+7	+6	+10	+2
Dagspressen	-2	+4	+2	±0	-1	+6	+5	+3	±0	+3	-4	±0
Fackliga organisationerna	-20	-12	+5	-21	-24	-17	+17	+4	-20	-27	-50	-16
Radio-TV	+34	+37	+41	+29	+33	+40	+36	+40	+35	+35	+18	+34
Grundskolan	+17	+21	+33	+21	+13	+10	+26	+30	+20	+9	-7	+20
Stor företagen	-19	-24	-9	-21	-28	-29	-45	-33	-23	-9	+18	-23
Svenska kyrkan	-5	+6	-4	-4	±0	+14	-18	-3	+1	+12	+10	+1
Domstolarna	+27	+29	+32	+32	+28	+22	+25	+26	+21	+38	+36	+27
Kungahuset	+27	+39	+25	+33	+29	+49	+3	+21	+35	+56	+51	+33
Kommunstyrelserna	-9	-4	-4	-18	-5	+9	+1	+2	-6	-12	-23	-6
Universitet/högskolor	+47	+48	+54	+48	+45	+42	+50	+50	+40	+55	+47	+47
De politiska partierna	-29	-24	-17	-26	-31	-32	-8	-15	-34	-33	-42	-27
EU-kommissionen	-46	-40	-24	-46	-48	-48	-46	-43	-46	-39	-33	-42
Europaparlamentet	-45	-37	-22	-45	-45	-45	-46	-45	-43	-37	-32	-41
FN	+25	+34	+36	+26	+29	+35	+35	+32	+21	+35	+26	+29
Antal svar	2 634	1 758	682	1 145	960	618	425	885	942	984	289	3 392

Källa: SOM 2002

Figur 3 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2001-2002, bland unga 15-29 år (balansmätt)

Från tidigare förtroendemätningar är det välkänt att bedömningarna för flera av samhällsinstitutionerna innehåller klara politiska laddningar. Det är exempelvis uppenbart att förtroendet för regeringen kommer mycket nära en politisk attityd. Men även andra institutioner uppvisar ideologiskt betingade svarsmönster.

Det visar sig att det är fyra institutioner som står för huvuddelen av den politiska polariseringen. I rangordning är de: storföretagen, de fackliga organisationerna, regeringen och kungahuset. För dem är differensen mellan vänster- och högersympatisörer mellan 40 och 50 balansmåttsenheter. Regeringen och facket åtnjuter högst

förtroende till vänster medan storföretagen och kungahuset har sin starkaste förtroendebas till höger. Mönstret ligger fast mellan undersökningsåren; möjligen kan det noteras att polariseringen i fråga om regeringen är något mindre än tidigare, samtidigt som bedömningarna av kungahuset är mer politiskt laddade 2002 än 2001.

Om vi gör en översiktlig beskrivning av institutionernas politiska förtroendebas visar sig att 11 ligger något åt höger och 8 något åt vänster, medan en – polisen – inte vetter åt något håll. Utöver storföretagen och kungahuset ligger bankerna, de två EU-institutionerna och Svenska kyrkan klarast åt höger, medan vid sidan av de fackliga organisationerna och regeringen även grundskolan, riksdagen, kommunstyrelserna och partierna i någon mån är vänsterinstitutioner.

De politiska laddningarna i många förtroendebedömningar ger stöd för antagandet att opinions- och samhällsklimatet påverkar hur institutioner värderas. Påverkan tenderar vara större i de fall då svarspersonerna inte har personlig erfarenhet av institutionerna.

Institution och profession

Så långt har översikten gällt förtroendet för olika samhällsinstitutioners sätt att fungera. I inledningen framhölls att förtroendet för de professionella yrkesutövare som ryms inom varje institution också kan påverka bedömningen. Inom SOM-undersökningen 2002 har vi även ställt frågor om allmänhetens förtroende för olika yrkesgrupper, vilket i några fall möjliggör jämförelser mellan institution och yrkesgrupp (jfr Holmberg och Weibull, 2001).

I undersökningen fick svarspersonerna ta ställning till sammanlagt 13 yrkesgrupper. I tabell 3 redovisas utfallet. Störst förtroende har man för sjukvårdens personal, men förtroendet är också högt för forskare, poliser och lärare som alla har balansmätt på över +50. I botten av listan med mycket lågt förtroende finns regionpolitiker, reklampersoner och PR-konsulter.

En motsvarande mätning av yrkesgruppsförtroende har endast genomförts en gång tidigare inom ramen för de nationella SOM-undersökningarna. Det är därför inte möjligt att uttala sig om några förändringar grupp för grupp. Den allmänna tendensen går emellertid i samma riktning för jämförbara grupper. Journalister i både dagspress och radio-TV har således tappat kraftigt mellan 2000 och 2002 medan förtroendet för rikspolitiker har ökat. Rangordningen av jämförbara yrkesgrupper är likartad mellan de två mätpunkterna.

Översikten av hur olika yrkesgrupper bedöms uppvisar dessutom vid ett första påseende klara likheter med institutionsförtroendet. Läkare och poliser ligger högt på samma sätt som sjukvården och polisen, politiker har låga förtroendevärden på motsvarande sätt som politiska partier och i mitten rangerar präster, banktjänstemän och officerare på samma sätt som Svenska kyrkan, bankerna och försvaret gör i fråga om institutionsförtroende. Också faktoranalyser visar på likheter i bedömningsgrunderna.

Tabell 3 Förtroendet för några yrkesgrupper 2002 (procent, balansmått)

Yrkesgrupp	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmått
Sjukvårdens personal	28	56	10	3	1	2	+80
Forskare	18	48	21	2	1	10	+63
Poliser	17	50	21	7	3	2	+57
Lärare i grundskolan	15	48	23	7	2	5	+54
Personal i äldreomsorg	17	45	23	8	3	4	+51
Journalister i radio/TV	3	26	51	17	9	4	+3
Rikspolitiker	2	27	40	18	9	4	+2
Politiker i egen kommun	2	23	39	21	10	5	-6
Journalister i dagspress	3	19	38	23	13	4	-14
Informatörer	1	10	41	17	10	21	-16
Landstingets/regionens politiker	1	16	25	25	12	6	-20
PR-konsulter	1	5	29	24	21	20	-39
Reklampersoner	1	5	26	26	25	17	-45

Kommentar: Frågan om yrkesgrupper/professioner är i SOM-undersökningen 2002 bl a finansierad av projekt ledda av docent Folke Johansson och universitetslektor Lennart Nilsson, Statsvetenskapliga institutionen Göteborgs universitet/Cefos (politiker på olika nivåer) respektive av docent Larsåke Larsson, Humanistiska institutionen, Örebro universitet (PR och information).

Källa: Riks-SOM 2000

Innan vi går in på direkta jämförelser mellan professions- och institutionsförtroende måste vissa reservationer göras. För det först finns det inte någon av samhällsinstitutionerna som representeras av endast en yrkesgrupp. Vi har ändå valt att ta ut vad vi bedömt vara den dominerande professionen inom varje institution. För det andra kan vissa enskilda benämningar diskuteras. Dessa svagheter gör att alla jämförelser måste tolkas med stor försiktighet.

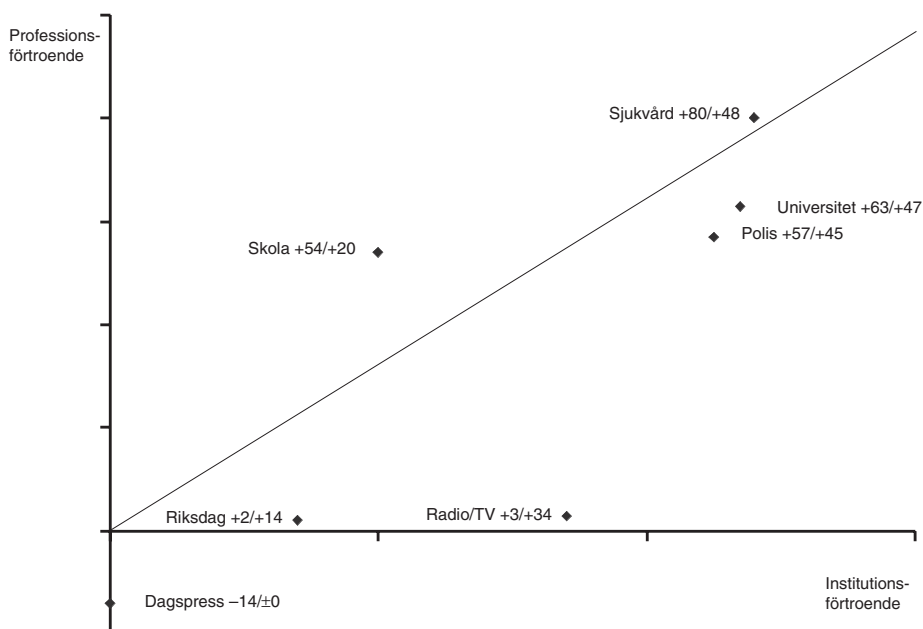
Underlaget för jämförelsen mellan yrkesgrupps- och institutionsförtroende är begränsad till sju grupper. För dessa har vi i figur 4 relaterat andelen som uppger sig ha mycket eller ganska högt förtroende för yrkesgruppen till andelen som har motsvarande förtroende för institutionen. Jämförelsen är således gjord på aggregatnivå, inte på individnivå. Linjen i diagrammet illustrerar det perfekta sambandet: förtroendet för yrkesgruppen ligger på exakt samma nivå som för institutionen. Vi ser att det finns en sådan närmast fullständig överensstämmelse mellan institution och profession för polisen/poliser, universitet/forskare och riksdag/rikspolitiker.

De professioner/institutioner som ligger ovanför linjen är sådana där professionen åtnjuter högre förtroende än institutionen; för dem som ligger under linjen är institutionsförtroendet tvärtom större än för professionen.

Två professioner ligger klart över linjen. Den ena är sjukvårdens personal som hamnar klart högre än sjukvården som institution, den andra, ännu tydligare i avvikelsen från sin institution, är lärare i grundskolan. Det omvända förhållandet

gäller journalister. Särskilt förtroendet för journalister i radio-TV ligger klart lägre än förtroendet för radio-TV som institution. För dagspressens journalister är tendensen densamma. Något tillspetsat kan påstås att lärare bär upp sin institution, medan journalister bärs upp av sin.

Figur 4 Förhållandet mellan professions- och institutionsförtroende 2002 (balansmått)

Kommentar: Jämförelserna gäller sjukvårdens personal/sjukvård, forskare/universitet, poliser/polisen, lärare/grundskolan, rikspolitiker/riksdagen, journalister i radio/TV/radio och TV samt journalister i dagspress/dagspressen.

Källa: SOM 2002

Det är lättare att fördärva än att förvärva förtroende

Förtroendet ökar för politikens institutioner samtidigt som massmedier och näringsliv tappar i tillit. Det är trenden hittills under 2000-talet. Ett överraskande och nytt mentalitetslandskap för alla oss som vant oss vid att vindarna blåste tvärtom under sent 1900-tal; åtminstone när det gäller politiken.

Men inget varar beständigt och nu är det främst näringslivet som får känna på hur det är att tappa förtroende. Börskraschen, alla felsatsningarna och de rikt tilltaga fallskärmarna har naggat på tilliten. Och då kan transaktionskostnaderna öka.

Kreditbetygen riskerar att försämras, som för Ericsson – med dyrare lån som följd.

Förtroende är inte att leka med. Det är lättare att fördärva än att förvärva förtroende.

Noter

- ¹ Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutionerna i båda de nationella SOM-undersökningarna. Detta ger 2002 ett totalt antal svarande på 3 606. I 1998 års undersökning, med vilken vissa jämförelser görs, ställdes frågorna om EU-institutionerna i en av studierna (antal svar=1740).

Referenser

- Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för medierna*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören (1993) Partierna tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Vägval*. Göteborg, SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1997) Förtroendets fall. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ett missnöjt folk*. SOM-insitutet vid Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1999) Förnyat förtroende? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ljusnande framtid*. SOM-insitutet vid Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2001) Förtroendefall? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Land, du välsignade?*. SOM-insitutet vid Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2002) Institutionsförtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det våras för politiken*. SOM-insitutet vid Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2003) MedieAkademins förtroendebarameter. I *MedieAkademins årsbok 2003*. Göteborg: MedieAkademin
- Listhaug, Ola, Wiberg, Matti (1995) Confidence in Political Institutions. I Klingemann, H-D, Fuchs, D (Eds.) *Citizens and the State*. Oxford-New York, Oxford University Press
- Luhmann, Niklas (1989) *Vertrauen. En Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität*. Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag
- Misztal, Barbara (1996) *Trust in Modern Societies*. Cambridge, Polity Press
- Nilsson, Lennart, Weibull, Lennart (2003) Händelser vid Västerhavet. I Nilsson, L (red) *Perspektiv på Västsverige*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Rothstein, Bo (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS Förlag
- Weibull, Lennart, Börjesson, Britt (1995) Publicistiska seder. Stockholm, Tiden/SJF
- Weibull, Lennart och Nilsson, Lennart (2002) EU-toppmötet i svensk opinion. I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Det våras för politiken*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet

SAMLANDE INSTITUTIONSFÖRTROENDE

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

I aderton år har SOM-institutet mätt svenska folkets förtroende för olika samhällsinstitutioner. Varje år sedan mätstarten 1986 har vi uppdaterat kurvorna för enskilda samhällsinstitutioner och analyserat förändringsmönster, liksom vi sökt belysa upp- och nedgångar, både totalt och i olika grupper. Vi har ställt oss frågor om vad som ligger bakom iakttagna tendenser.

Årets översikt kommer att följa i princip samma uppläggning och nära följa tidigare framställningar. Men vi kommer också i en sista del vända på perspektivet och även vidga det och ställa frågan i vilken utsträckning det finns förtroendefulla medborgare – och vad som i så fall skiljer förtroendefulla människor från mindre förtroendefulla. Här avser vi att fördjupa den analys som gjordes på grundval av 2001 års undersökning (Holmberg och Weibull, 2002).

Förtroendemätningen

Utgångspunkten för SOM-undersökningarnas mätserie har från starten varit att förtroende står för ett slags förhållningssätt till samhället. Å ena sidan är förtroende en mekanism för att reducera social komplexitet i det dagliga livet och därigenom underlätta ställningstaganden (Luhmann, 1989:23ff). Å andra sidan är förtroende ett försanthållande av en social relation som får konsekvenser för ett samhälles sätt att fungera allt efter de egenskaper medborgarna tillskriver olika samhällsinstitutioner (jfr Misztal, 1996:14).

Samhällsförtroende kan också beskrivas som ett samlat socialt kapital. I en samhälle där det råder ett högt förtroende människor emellan och mellan människor och samhällsinstitutioner är alla transaktionskostnader låga. I ett sådant samhälle behövs inte i samma utsträckning skrivna avtal och annan reglering av former för samverkan. Mycket forskning tyder på att människors förtroende för centrala samhällsinstitutioners sätt att fungera är en mycket viktig funktionalitetsfaktor (Rothstein, 2003). Samtidigt utgörs naturligtvis institutioner av enskilda människor, vars uppträdande i större eller mindre utsträckning hänger samman med hur institutionen uppfattas (Holmberg och Weibull, 2001:44ff; Österman m fl 2004).

I SOM-institutets mätningar har vi valt att betrakta förtroende som en egenskap hos samhället och dess institutioner. Utgångspunkten är att förtroende är en systemegenskap men att den är grundad i enskilda medborgares handlingar och bedömningar. Det är därför möjligt att å ena sidan pröva samhällets institutioner utifrån det förtroende de åtnjuter bland allmänheten och å andra sidan studera människor

förtroende för samhället efter det förtroende man tillskriver olika institutioner. På detta sätt blir det möjligt att förena ett makro- med ett mikroperspektiv.

Det går också att gå ett steg vidare och fråga sig i vad mån det finns variationer mellan människor när det gäller det samlade institutionsförtroendet. Tanken är att det kan finnas människor som har lågt respektive högt institutionsförtroende oavsett vilken institution som värderas och som därmed har ett negativt eller positivt ingångsvärde i sin syn på samhällets institutioner.

Svenska förtroendebedömningar 2003

Ursprungligen avsåg SOM-institutets förtroendemätning elva samhällsinstitutioner. De var valda för att ge ett brett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Fr o m 1994 års mätning inkluderades rättsväsendet (domstolarna) och Svenska kyrkan. År 1995 tillkom kungahuset, 1996 kommunstyrelser och 1997 universitet/högskolor och de politiska partierna. Fr o m 1998 skedde en utökning genom att även institutioner inom EU – både parlamentet och kommissionen – inkluderades. År 2000 lades ytterligare en internationell institution till – Förenta Nationerna (FN). Sedan 2001 års mätning har ingen ny institution tillkommit.¹

Med de redovisade utökningarna omfattar undersökningen 2003 således tjugo olika samhällsinstitutioner.² Utfallet av mätningen redovisas i tabell 1. Om vi rangordnar institutionerna efter andelen som har *mycket högt* förtroende är det kungahuset, sjukvården och FN som kommer klart högst med mellan 16 och 12 procent. Väljer vi att utgå ifrån andelen som anger att de har mycket eller ganska högt förtroende kommer sjukvården högst (60 procent), följd av FN, universitet/högskolor och polisen, som samtliga ligger på knappt 55 procent. I botten ligger då de politiska partierna (15 procent) samt Europaparlamentet och EU-kommissionen (12 respektive 13 procent).

Med tanke på att vi avser att belysa institutionsförtroende är det rimligt att även ta hänsyn till andelen som har lågt förtroende: en institutions ställning i samhället bestäms inte bara av hur stor andel som har förtroende för den utan också av hur stor andel som saknar förtroende. För att på detta sätt redovisa förhållandet mellan institutionerna har vi utgått från ett balansmått. Måttet innebär helt enkelt att andelen högt förtroende minskas med andelen lågt förtroende. Förtroendet för en institution blir då andelen högt förtroende minus andelen med lågt förtroende. Detta kan sägas vara ett uttryck för vad som kan betraktas som en institutions förtroendebas (jfr Elliot, 1997). En rangordning efter balansmåtten kommer att skilja sig från övriga rangordningar i de fall där det finns en hög andel med lågt förtroende.³

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2003 (procent, balansmätt)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmätt
Universitet/högskolor	8	46	39	5	2	100	+47
Sjukvården	14	46	25	12	3	100	+45
FN	12	42	31	10	5	100	+39
Polisen	8	45	30	13	4	100	+36
Radio/TV	5	41	43	9	2	100	+35
Domstolarna	9	38	37	12	4	100	+31
Kungahuset	16	31	36	8	9	100	+30
Grundskolan	5	39	38	14	4	100	+26
Riksdagen	4	27	44	18	7	100	+7
Regeringen	4	27	41	21	7	100	+3
Bankerna	5	26	38	23	8	100	±0
Svenska kyrkan	5	23	43	17	12	100	-1
Försvaret	4	18	46	21	11	100	-11
Dagspressen	1	21	45	24	9	100	-11
Kommunstyrelserna	2	17	47	25	9	100	-15
Storföretagen	1	18	47	25	9	100	-15
De fackliga organisationerna	2	18	41	27	14	100	-19
De politiska partierna	1	14	45	28	12	100	-25
Europaparlamentet	2	10	38	25	25	100	-38
EU-kommissionen	2	11	36	27	24	100	-38

Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de två nationella SOM-mätningarna 2003 (antal svar= 3456). Personer som ej besvarat förtroendefrågan för någon institution är inte medtagen i procenttalen. Dylåka svar var mycket sällsynta och lämnades av endast mellan två och tre procent för de olika institutionerna. Högsta andelen vet ej svar finns där även andelen som svarar varken stort eller litet förtroende är hög, t ex beträffande dagspressen och storföretagen. Balansmättet kan gå mellan +100 (alla svars personer anger högt förtroende) och -100 (alla svars personer anger lågt förtroende).

Källa: Riks-SOM 2003

När vi utgår från balansmättet visar sig att universitet (+47) och sjukvården (+45) ligger klart högst. Ser vi närmare i tabellen upptäcker vi att sjukvården gör det i kraft av en hög andel med stort förtroende, universitet i kraft av få med litet förtroende. Därefter kommer FN (+39), polisen (+36) och radio-TV (+35). Lägst förtroende åtnjuter de fackliga organisationerna (-19) och de politiska partierna (-25) samt de två EU-institutionerna (-38). Utfallet av rangordningen är i huvudsak i linje med andra motsvarande studier av förtroende för samhällsinstitutioner (jfr SOU 2004:47:118ff).

Rangordningen efter balansmättet kan möjligen ge intrycket att samhällsförtroendet överlag är lågt i Sverige när bara hälften av institutionerna hamnar på plus-sidan. Det bör då tilläggas att balansmättet inte tar hänsyn till mittalternativet och att ett minusvärde inte innebär att majoritet av svenskarna har ett litet förtroende

för 'minusinstitutionerna'. Om vi istället utgår från hur stor andel som verkligen har uttryckt ett lågt förtroende är det bara EU-kommissionen som har en majoritet av allmänheten som direkt uttrycker att man har litet förtroende (51 procent).

Förändringsmönster

Det allmänna mönstret är att det sker förhållandevis små omkastningar i rangordningen mellan enskilda år. På några års sikt kan det dock framträda tendenser. I jämförelse med 2002 har i stort sett samtliga de samhällsinstitutioner som ligger högst i andel mycket eller ganska högt förtroende tappat något i förtroende. Enda undantaget är FN som fått ett ökat förtroende med sju procentenheter. Största nedgången redovisas för polisen med sex procentenheter. Förskjutningarna är sammantaget förhållandevis små och har inte på något avgörande sätt påverkat den samlade rangordningen: det är samma institutioner som åtnjuter högst förtroende 2003 som gjorde det 2002.

Samtidigt finns det en generell försvagning av institutionsförtroendet under de senaste fem åren, dock med undantag för de politiska institutionerna. Ett uttryck för det är att nästa hälften av samhällsinstitutionerna uppvisar ett negativt balansmått. Andelen har ökat något under de senaste åren – 2001 och 2002 var det bara omkring en tredjedel som hamnade på den negativa sidan.

När det gäller de kortsiktiga förändringarna är det rimligt att sätta dem i samband med särskilda händelser. Att politiska institutioner, särskilt riksdag och regering åtnjuter ett ökande förtroende hänger till stor del samman med oron i omvärlden. Särskilt terrorattackerna i New York och Washington medförde en ökad uppslutning kring den nationella politiska institutionerna – och de senaste årens oro har säkert bidragit till att stärka tendensen. På samma sätt är det rimligt att tolka det ökande förtroendet för FN som en följd av Irakkriget, där Sverige markerade sitt stöd för världsorganisationen och ställde sig kritiskt till USA:s och Storbritanniens invasion.

De enskilt kraftigaste nedgångarna mellan 2002 och 2003 är troligen också händelseberoende. Det gäller dels dagspressen som minskade från +1 till -11, dels polisen som tappade från +45 till +36. I båda fallen har mordet på utrikesminister Anna Lindh säkerligen spelat in. Tidiga misstag i polisens spaningsarbetet och särskilt kvällspressens frossande i händelsen (jfr Ghersetti, kommande) kan ha skapat en negativ bild.

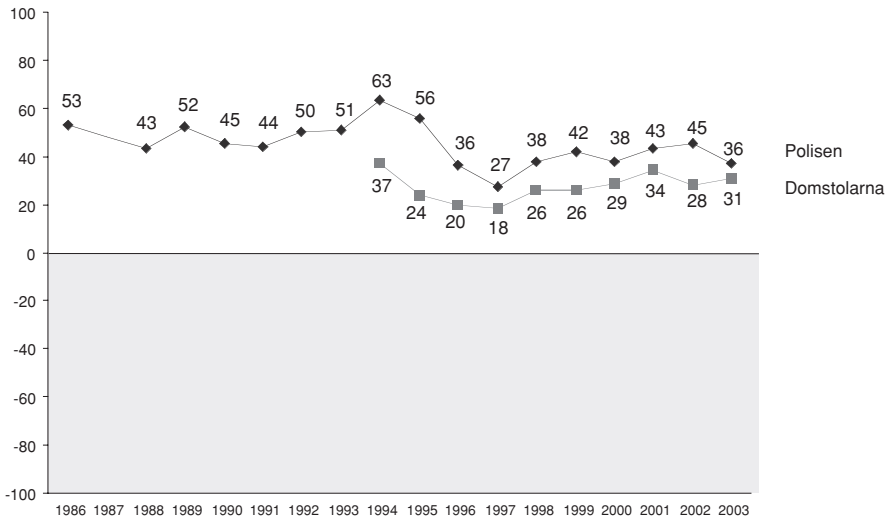
Också storföretagens återhämtning av förtroende från en mycket låg förtroendnivå 2002 (-22) till en något mindre låg 2003 (-15) kan tolkas mot bakgrund att den akuta krisen för Ericsson är överstånden. Att det finns ett samband mellan förtroendet för storföretagen och förtroendet för Ericsson framgår dessutom av resultaten från *MedieAkademins* förtroendebarameter 2002 och 2003 (Holmberg och Weibull, 2004).

Även om det är lockande att söka händelser som kan förklara upp- och nedgångar i samhällsförtroende är förfaringsättet samtidigt mycket vanskligt och riskerar att leda tanken fel. Förändringar i allmänhetens förtroende måste främst ses

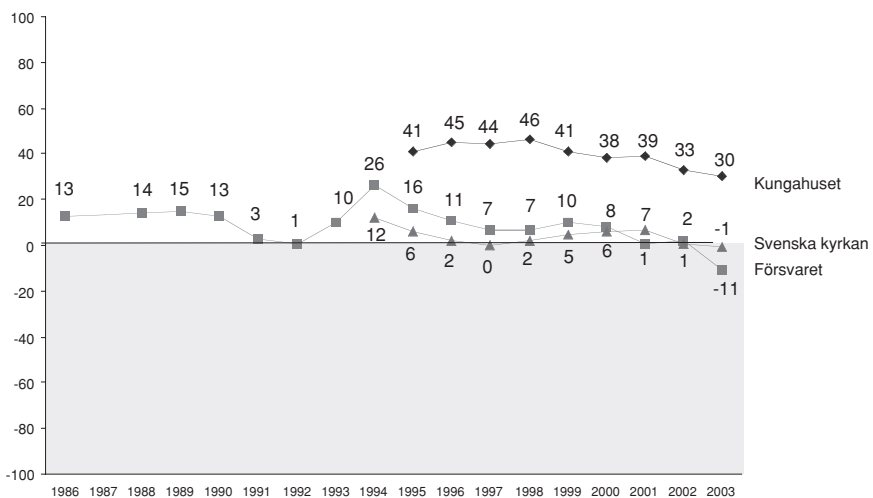
i ett långsiktigt perspektiv. Institutionsförtroende påverkas inte bara av särskilda händelser utan i lika hög grad av samhällsförändringar och värderingsförskjutningar. I figur 1 redovisas förtroendeförändringar för hela tidsperioden 1986-2003. För tydlighetens skull redovisas förtroendeutvecklingen i ett antal kurvdiagram, där samhällsinstitutioner med likartad inriktning grupperats tillsammans.

Figur 1 Bedömningar av förtroendet för tjugo samhällsinstitutioner 1986-2003 (balansmätt)

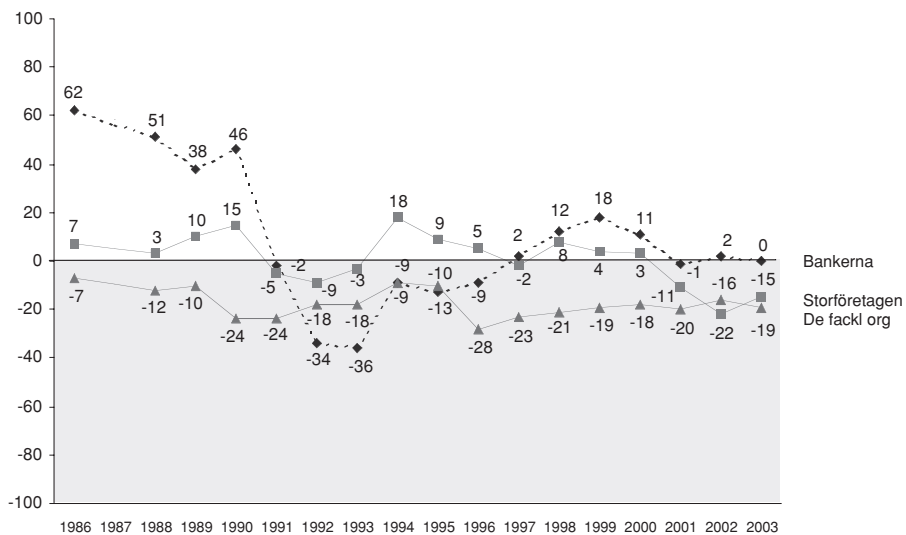
opinionsbalans

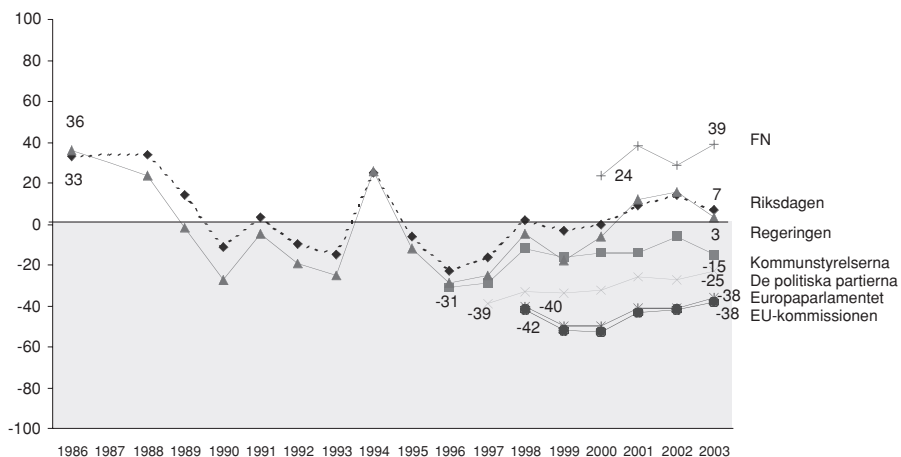
opinionsbalans

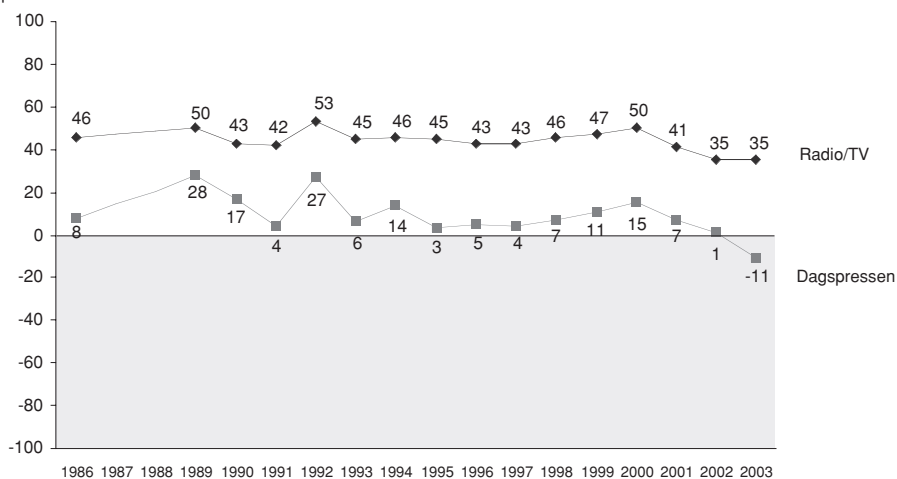
opinionsbalans

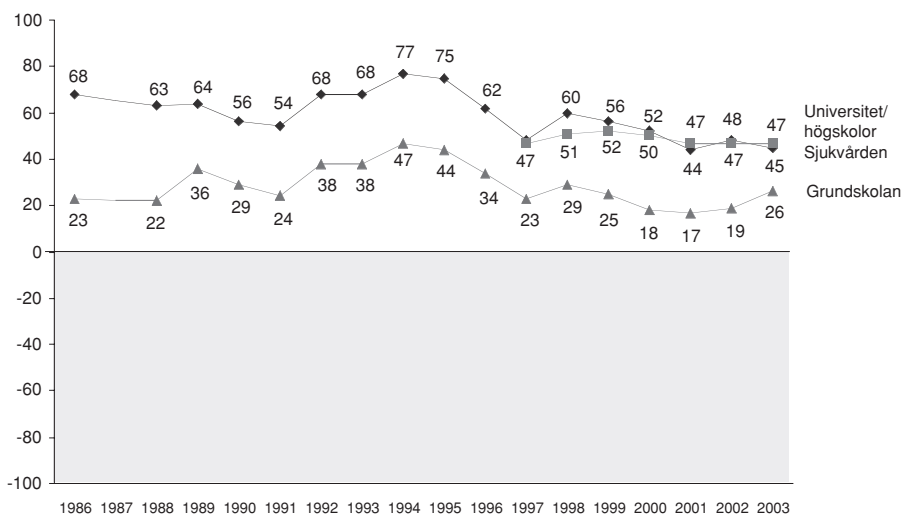
opinionsbalans

opinionsbalans

opinionsbalans

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, icke jämförbart mått, användes detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl även siffror för 1988.

Förtroendebedömningarna av sjukvården och grundskolan – och efter 1997 även av universitet – uppvisar ett relativt likartat utseende över hela tidsperioden. Toppåret är 1994 då förtroendet för både sjukvård och skola uppvisar sina högsta värden. Perioden dessförinnan ligger förtroendet genomsnittligt något högre än åren efter 1990-talets mitt. Nedgången under den senare perioden är störst för sjukvården. Den temporära uppgången 1998 har förmodligen att göra med att valår allmänt drar upp förtroendet.

Också polisens och domstolarnas förtroende har en stark inbördes överensstämmelse – och en likhet med övriga offentliga institutioner. För polisen finns det en ännu mer markerad nedgång mellan 1994 (toppåret med ett balansmått på +63) och 1997 (bottenåret med bara +27). Här kanske den hett omdiskuterade närpolisreformen spelade en roll. Domstolarna följer samma trend men nedgången är inte lika markerad. Därefter ökade förtroendet för båda institutionerna på nytt, men det är ännu inte riktigt i nivå med situationen under slutet av 1980-talet.

När det gäller de institutioner som grupperats inom det ekonomiska området – banker, storföretag och fackliga organisationer – har det redan påvisats att det där finns en betydande nedgång från slutet av 1980-talet och början av 1990-talet. Det största fallet står bankerna för; efter en viss återhämtning i slutet av 1990-talet ligger förtroende nu på fortfarande låga ± 0 . Storföretagen har en jämnare utvecklingen även om förändringsmönstret är likartat. Skillnaden är dock att storföretagen fortsatte nedåt i förtroendebalans efter 2001 och nådde sin hittills lägsta förtroendesiffra 2002 (-22). Förtroendet för de fackliga organisationerna uppvisar förhållandevis små skillnader över femtonårsperioden. Facket har alla år en klart negativ förtroendebalans. Det fanns dessutom en långsiktig nedgång i förtroendeopinionen, men efter lågvattensmärket 1996 finns det en tendens till stabilisering på en något mindre negativ nivå.

Av de institutioner som började studeras i mitten av 1990-talet – kungahuset och Svenska kyrkan – uppvisade kyrkan en svagt nedåtgående förtroendetrend fram till 1997 för att sedan stabiliseras på en nivå omkring ± 0 . Kungahuset visar däremot en successivt fallande förtroendekurva: från toppåret 1998 (+46 balansmåttsenheter) har förtroendet minskat till +30 år 2003, vilket är den hittills lägsta siffran. Förtroendet för försvaret som är inlagt i samma diagram uppvisar en tendens som överensstämmer med övriga offentliga institutioner, om än på en lägre nivå. Det högsta värdet noteras för 1994 och dessförinnan låg förtroendet på en högre nivå än därefter. I likhet med förtroendet för polisen finns det en ny nedgång de två senaste åren.

Bedömningarna av de två centrala institutionerna inom den politiska sfären – riksdag och regering – demonstrerar en anmärkningsvärd intern överensstämmelse över hela tidsperioden. Båda uppvisar, i likhet med institutionerna inom den offentliga sektorn, den högsta förtroendebalansen 1994. Det som dock skiljer ut dem från de flesta andra är att de uppvisar en uppåtgående trend efter 1997. Även om terroristattackerna i september 2001 säkerligen hade betydelse för att öka förtroendet är det tydligt att uppgången hade startat redan dessförinnan och fortsatte även 2002.

Det finns en komplikation i tolkningen av de senaste årens utveckling för riksdag och regering. Den har att göra med att bedömningar av regering och riksdag vanligen blir mera positiva under valår. 1994 är det mest uttalade exemplet, men även 1991, 1998 och 2002 ökar förtroendet i jämförelse med föregående år – för 1988 kan någon bedömning inte göras i och med att data saknas för 1987. Det politiska förtroendet har således en elektoral cykel (Holmberg, 1993). Det gör det svårt att värdera nedgången i politiskt förtroende mellan 2002 och 2003. Att nedgången är större än den mellan 1998 och 1999 och att förtroendet 2003 nästan är tillbaka på 2000 års nivå antyder dock att den politiska uppgångstrenden kan ha brutits.

Förtroendet för kommunstyrelserna följer i stort kurvorna för riksdag och regering, om än på en lägre nivå, och uppvisar också en nedgång mellan 2002 och 2003. De politiska partierna och de två Europainstitutionerna, som samtliga tre ligger klart lågt i svenskarnas förtroende, uppvisar en svag uppgång de senaste åren; för dem fortsätter dessutom uppgången även år 2003.

Även förtroendet för FN är på uppgång. Den period som världsorganisationen undersökts är dock alltför kort för att det skall vara möjligt att säga något om den långsiktiga tendensen. Bilden kompliceras av att ökningarna 2001 och 2003 båda kan förklaras av händelser i omvärlden – terrorattacken 2001 och Irakkriget 2003.

Bedömningarna av medierna uppvisar också en viss inbördes överensstämmelse. Den är emellertid på inget sätt så tydlig som när det gäller förhållandet mellan regerings- och riksdagsbedömningarna eller förtroende för de sociala institutionerna. Radio/TV ligger genomgående på en betydligt högre förtroendenivå än dagspressen och är inte underkastade samma snabba skiften i allmänhetens bedömningar.

Förtroendet för medierna kännetecknas inte av någon långsiktig upp- eller nedgångstrend för hela femtonårsperioden; inte heller är 1994 ett toppår som för många andra institutioner. Noterbart är dock att både radio-TV och dagspress successivt ökat sin förtroendebas efter 1997 för att efter 2000 tappa relativt kraftigt. För dagspressen har nedgången fortsatt även 2003 – på fyra år har förtroendet för dagspressen gått från +15 till -11 i förtroendebalans. Det senare betyder att dagspressens nedgång knappast bara kan vara en följd av enskilda händelser – de trista budskap man förmedlade i september 2001 eller sensationsskriverier efter mordet på Anna Lindh i september 2003 – utan snarare kan vara ett tecken på en allmän försvagning av tilliten till pressen som nationell samhällsinstitution (jfr Lennart Weibulls kapitel om medieförtroende).

Det intressanta med förtroendekurvorna är att det på några punkter finns gemensamma mönster. Ett sådant är att för flertalet är 1994 ett mycket starkt förtroendear. Det är ett valår som också medförde regeringsskifte och som i opinionen präglades av mycket stora förväntningar inför framtiden, inte minst i fråga om en expansion av den offentliga verksamheten (Holmberg och Weibull, 1995; Nilsson, 1995). När de senare inte minskade förtroendet på nytt och stabiliserades först på en nivå lägre än den i slutet på 1980-talet. Från bilden avviker dels medierna med

högre stabilitet i förtroendekurvorna och nedgång först i början av 2000-talet, dels de politiska institutionerna som under samma tid ökat i medborgarnas förtroende. De internationella politikinstitutioner som tillförts mätningen efter mitten av 1990-talet följer den positiva politiktrenden: FN på en hög nivå, EU-institutionerna på en mycket låg.

Dimensioner i bedömningarna

Den samlade bilden av förtroendebedömningarna är att svenskar överlag har ett relativt högt samhällsförtroende. Det visar också jämförbara studier inom ramen för *Eurobarometern* och *World Value Surveys*. Inte oväntat finns det överlag positiva samband mellan förtroendebedömningarna för enskilda institutioner. I likhet med tidigare år visar en korrelationsanalys att endast få samband understiger +.10 (Pearson's r). Den som är positiv till en samhällsinstitutions sätt att fungera tenderar att värdera även andra institutioner positivt. Inte ens där det är rimligt att förvänta sig en motsättning finns det några negativa samband utan istället nollkorrelation. Detta gäller exempelvis förhållandet mellan förtroendet för de fackliga organisationerna och förtroendet för storföretagen. Att det ändå finns skillnader mellan människors samlade förtroendebedömningar kommer vi att senare återkomma till.

Förekomsten av en allmänt positiv förtroendegrund i Sverige hindrar inte att skilda samhällsinstitutioner kan värderas på olika sätt. Den årligen redovisade faktoranalysen⁴ – baserad enbart på bedömningen av svenska samhällsinstitutioner – visar för 2003 på fyra huvuddimensioner, efter vilka vi kan gruppera de 17 institutionerna:

- *den politiska*: regering, riksdag, de politiska partierna och kommunstyrelserna.
- *den samhällsbevarande*: kungahuset, storföretagen, Svenska kyrkan och bankerna
- *den sociala*: sjukvården, polisen, grundskolan, försvaret och domstolarna
- *den mediala*: radio/TV och dagspressen

Universitet laddar något högre i den sociala dimensionen men har också relativt höga laddningar i de övriga. De fackliga organisationerna har i stort sett samma, relativt höga, laddning i både den politiska och den mediala dimensionen. Analysen faller härvid ut på nästan exakt samma sätt som tidigare år. En liten skillnad är dock att försvaret och domstolarna förflyttat sig från den samhällsbevarande till den sociala sfären; de har dock relativt höga laddningar även i den förra.

Tidigare faktoranalyser där även de internationella institutionerna inkluderas har givit något skiftande utfall. År 2002 blev resultat att utländska institutioner bildade en egen faktor, alltså närmast ett slags överstatlig dimension, medan däremot de samhällsbevarande och sociala dimensionerna smälte samman till en 'nationell'

dimension. År 2001 laddade utländska institutioner högst på den 'sambhallsbevarande' dimensionen och år 2000 på den politiska. Resultatet av 2003 års analys är att de två EU-institutionerna ligger klart högst på den politiska faktorn, låt vara att de även laddar relativt högt på den 'sambhallsbevarande' (tabell 3).

Tabell 2 Faktoranalys av förtroendebedömningarna för tjugo samhällsinstitutioner 2003 (faktorladdningar)

	Politik	Socialt	Etablissemang	Opinionsbildning
De politiska partierna	.76	.20	.15	.20
EU-kommissionen	.76	-.07	.50	.05
Riksdagen	.74	.38	.05	.10
Europaparlamentet	.74	-.09	.51	.06
Regeringen	.72	.39	-.08	.11
Kommunstyrelserna	.50	.36	.17	.19
Polisen	.12	.68	.22	-.03
Sjukvården	.12	.68	.06	.08
Grundskolan	.15	.52	.13	.29
Domstolarna	.24	.50	.36	.10
Försvaret	.18	.44	.40	.02
Kungahuset	-.06	.25	.69	-.01
Storföretagen	.25	.01	.63	.17
Svenska kyrkan	.04	.28	.56	.18
Bankerna	.24	-.02	.39	.24
FN	.27	.20	.37	.18
Radio-TV	.09	.14	.15	.79
Dagspress	.10	-.02	.21	.77
Fackliga organisationer	.38	.26	-.07	.46
Universitet/högskolor	.24	.36	.25	.28
Förklarad varians	18%	13%	13%	9%

Kommentar: Faktorlösningen bygger på en varimaxrotering. Antalet faktorer har i båda analyserna fastställts utifrån *Kaiser's* kriterium.

Källa: SOM 2003

Faktoranalysen av samtliga tjugo institutioner bekräftar således förekomsten av de fyra tidigare nämnda huvuddimensionerna. Utfallet i denna andra analys är dessutom något tydligare beträffande förhållandet mellan den samhallsbevarande och den sociala dimensionen; endast universitet faller inte in på något naturligt sätt i någon enskild dimension:

- *den politiska*: de politiska partierna, EU-kommissionen, riksdagen, Europaparlamentet, regeringen och kommunstyrelserna.
- *den sociala*: polisen, sjukvården, grundskolan, domstolarna och försvaret. kungahuset, Svenska kyrkan och grundskolan
- *den samhällsbevarande*: kungahuset, storföretagen, Svenska kyrkan, bankerna och FN.
- *den medialaopinionsbildande*: dagspressen, radio-TV och de fackliga organisationerna.

Det kan spekuleras i varför analysen där de internationella institutionerna ingår – i motsats till den som gäller enbart de svenska – skiftar så pass mycket mellan åren. Att de europeiska institutionerna 2003 hamnar i den politiska sfären förefaller naturligt att relatera till EMU-valet. Att de också laddar högt på den 'samhällsbevarande' dimensionen torde också vara ett uttryck för att EU också handlar om Sverige och om handel och därför bedöms med samma referensram som storföretag och banker (jfr Wadbring och Weibull, 2001).

Gruppskillnader i institutionsförtroende

Huvudmönstren i förtroendebedömningarna är relativt likartade mellan olika grupper, särskilt ifråga om de samhällsinstitutioner som åtnjuter högst och lägst förtroende. Sjukvården och universitet åtnjuter högt förtroende hos i stort alla, medan EU-institutionerna genomgående ligger lågt. Men det finns klara skillnader på några punkter. I tabell 4 redovisas förtroendebalansen för samtliga institutioner med hänsyn till svarspersonernas kön, ålder och ideologiska vänster-högerplacering.

Om vi ser till det genomsnittliga förtroendet (balansmättet) ligger kvinnor något högre än män. Av tjugo institutioner är det 16 som åtnjuter högre förtroende bland kvinnor. I de flesta fall är dock skillnaderna relativt små. De största differenserna finns i fråga om bankerna, polisen, Svenska kyrkan och kungahuset. De två institutioner, där männen har ett något högre förtroende är storföretagen och universitet.

När det gäller åldersgrupper har särskilt de yngsta men också de äldsta ett högre samhällsförtroende än medelålders, delvis beroende på att en relativt stor andel svarar ”varken eller”. Den relativt sett mest kritiska gruppen är personer mellan 50 och 64 år (fyrtioåringarna), som har lägst förtroende bland åldersgrupperna för elva av de 20 institutionerna. Bland dem är det framför allt bankerna som åtnjuter lågt förtroende med ett balansmått på +1 som kan jämföras med +27 hos de yngsta och +14 hos de äldsta. Stor spridning råder också beträffande förtroendet för Svenska kyrkan: +2 i den kritiska gruppen av åldrande fyrtioåringar men också bland de yngsta, mot +18 bland pensionärerna.

Tabell 3 Förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner efter kön, ålder och ideologisk självplacering 2003 (balansmått)

	Vänster-höger-självplacering											
	Kön		Ålder								Samtliga	
	Män	Kvinnor	15-29	30-49	50-64	65-85	Klart vänster	Något vänster	Varken eller	Något höger		Klart höger
Regeringen	+1	+6	+4	+9	+1	-1	+21	+33	-5	-7	-27	+3
Polisen	+27	+46	+34	+41	+32	+38	+18	+45	+34	+38	+39	+36
Sjukvården	+42	+47	+48	+44	+40	+49	+51	+57	+40	+42	+34	+45
Försvaret	-17	-3	+12	-9	-19	-21	-22	-12	-9	-8	-2	-11
Riksdagen	+3	+10	+9	+7	+2	+9	+19	+25	-4	+5	-1	+7
Bankerna	-8	+7	+25	-7	-13	+2	-7	-6	-1	+2	+14	±0
Dagspressen	-16	-7	-11	-16	-10	-5	-20	-11	-14	-9	±0	-11
Fackliga organisationerna	-24	-13	+1	-21	-27	-22	+7	+5	-23	-35	-43	-19
Radio / TV	+32	+40	+37	+30	+37	+43	+33	+39	+33	+37	+40	+35
Grundskolan	+22	+30	+40	+28	+18	+17	+28	+34	+25	+22	+12	+26
Storföretagen	-14	-15	-2	-12	-25	-20	-50	-24	-22	+2	+26	-15
Svenska kyrkan	-11	+6	-6	-5	-4	+10	-11	-3	-4	+3	+6	-1
Domstolarna	+26	+33	+31	+32	+31	+23	+20	+34	+21	+41	+29	+31
Kungahuset	+23	+36	+22	+30	+29	+41	-6	+15	+32	+47	+52	+30
Kommunstyrelserna	-21	-10	-13	-24	-14	-4	-16	-5	-17	-20	-22	-15
Universitet/högskolor	+49	+46	+58	+47	+45	+41	+53	+51	+37	+56	+54	+47
De politiska partierna	-29	-19	-12	-23	-30	-29	-6	-11	-35	-25	-23	-25
EU-kommissionen	-44	-33	-23	-37	-47	-45	-50	-43	-46	-28	-10	-38
Europaparlamentet	-42	-34	-23	-35	-47	-44	-52	-44	-45	-27	-3	-38
FN	+36	+42	+40	+34	+42	+43	+37	+42	+33	+46	+46	+39
Antal svarande	1687	1802	729	1136	958	666	267	820	1234	827	265	3489

Källa: SOM 2003

Inte oväntat finns det en klar ideologisk laddning i bedömningen av några av samhällsinstitutionerna. Det är särskilt tre institutioner som står för den politiska polariseringen. I rangordning är de: regeringen, storföretagen och facket, där differensen mellan vänster- och högersympatisörer är mellan 60 och 80 balansmåttensheter. Regeringen och facket åtnjuter högst förtroende till vänster medan storföretagen har sin starkaste förtroendebas till höger. Betydande skillnader mellan vänster och höger förekommer också för kungahuset (högst förtroende till höger) och för riksdagen (högst förtroende till vänster).

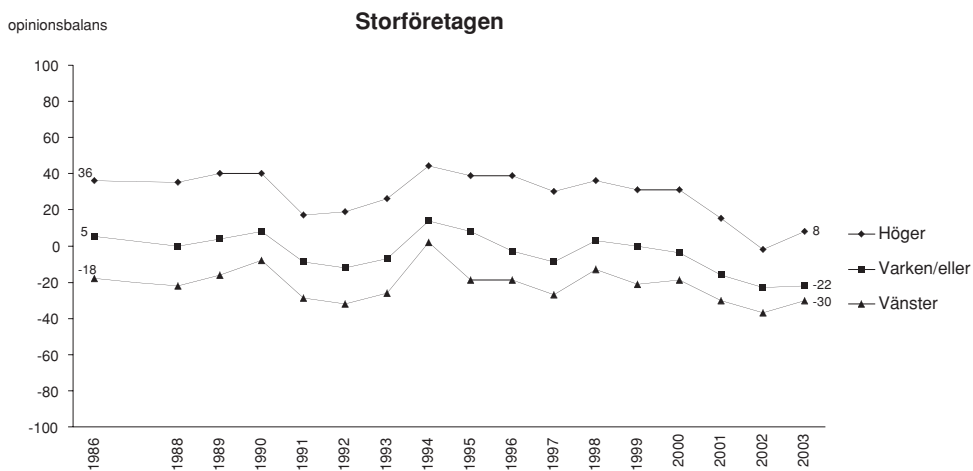
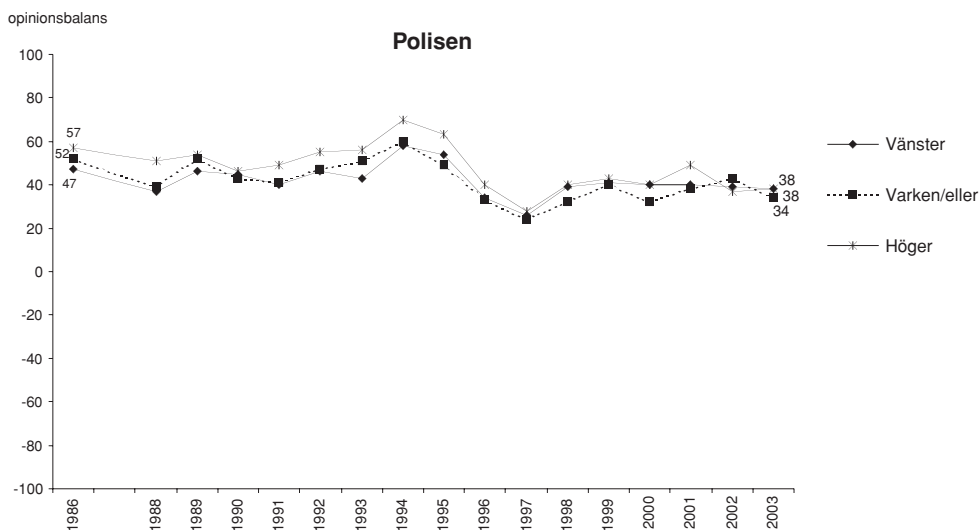
Skillnader i ideologisk bedömningsgrund saknas i stort sett helt då det gäller samhällsinstitutioner som universitet, sjukvården och polisen. De ideologiska skillnaderna är också små i fråga om FN, försvaret och domstolarna.

De politiska laddningarna i många förtroendebedömningar ger stöd för antagandet att opinions- och samhällsklimatet påverkar hur institutioner värderas. Påverkan tenderar vara större i de fall då svarspersonerna inte har någon personlig erfarenhet av institutionerna. Samtidigt finns det över den undersökta perioden en anmärkningsvärd likhet när det gäller hur människor i olika grupper värderar institutionerna. Det framgår av figur 2, där bedömningar av två samhällsinstitutioner redovisas för hela perioden 1986-2003. Å ena sidan storföretagen med starkt polariserade bedömningar och å andra sidan polisen med mycket små ideologiska skillnader.

Förtroendet för polisen bland personer som anser sig ligga till höger respektive till vänster beskriver i stort sett samma utvecklingskurva för hela perioden 1986-2003. Det kunde möjligen förväntats en viss ideologisk polarisering med anledning av polisens roll vid de s k Göteborgskravallerna sommaren 2001 (Nilsson och Weibull, 2003), men någon sådan kan inte utläsas utan de tre kurvorna ligger nära varandra samtliga år. Förändringarna i bedömningarna har andra orsaker.

Det kan möjligen uppfattas som relativt naturligt att värderingen av en institution, där det inte finns några större ideologiska skillnader i förtroendebedömningarna, kommer att påverkas av andra saker. Mer överraskande är det då att även förtroendet för storföretagen uppvisar ett liknande mönster. Visserligen finns det här en betydande polarisering mellan höger och vänster i bedömningarna, men de enskilda kurvorna följer i stort sett samma grundmönster. Exempelvis finns de senaste åren en tendens till minskat förtroende i alla tre grupperna, alltså oavsett om man dessförinnan hade ett relativt sett högre eller lägre förtroende.

Figur 2 Förtroende för polisen och storföretagen 1986-2003 efter ideologisk självplacering (balansmätt)

Källa: Riks-SOM 2003

De bedömningar över hela perioden 1986-2003 som här illustrerats med ideologisk självplacering återkommer i stort i fråga om alla grupper. När institutionsförtroendet förändras – minskar eller ökar – sker förändringen oftast likartat inom i stort sett alla grupper. Innebörden är att de förtroendekurvor som redovisades i figur 1

står för ett generellt grundmönster, medan däremot graden av förtroende kan variera mellan olika grupper.

Det kan diskuteras hur förändringar i institutionsförtroendet skall förklaras. Medan nivån på förtroendet oftast kan relateras till graden av berördhet – de som är positivt eller negativt berörda av en institutions verksamhet skiljer sig vanligen åt – är det svårare att värdera förskjutningarna över tid. Mycket talar för att vi här har att göra med opinionsvindar som skapas i ett samspel mellan å ena sidan vilka förväntningar som finns på hur respektive institution skall fungera och vilka uppfattningar som finns om hur den faktiskt fungerar och å andra sidan något slag av ideologiskt opinionsklimat som exempelvis den nyliberala vind som i slutet av 1980-talet blåste över större delen av världen (Boréus, 1994).

De förtroendefulla

Så långt har vi diskuterat institutionsförtroendet utifrån institutionernas sätt att fungera. I det följande skall vi kort vända på perspektivet och ställa frågan i vilken utsträckning det är möjligt att skilja ut förtroendefulla människor. Finns det personer som har ett generellt högre samhällsförtroende än andra? Vilka är i så fall dessa personer och hur bedömer de enskilda samhällsinstitutioner?

Ett första steg i en sådan analys är att skilja ut mer och mindre förtroendefulla medborgare (Börjesson och Weibull, 1990). Vi har utgått från ett poängberäkningssystem, där personer som har ett mycket högt förtroende för en samhällsinstitution har fått värdet 5 och de som har ett mycket lågt fått värdet 1. Vidare har vi avgränsat oss till de sjutton samhällsinstitutioner som finns i det svenska samhället. En person som har högst förtroende kan då få totalt 85 poäng (mycket högt förtroende för alla sjutton institutionerna) och den som har lägst 17 poäng (mycket lågt förtroende på alla). Det visar sig då att i stort inga hamnar på extremerna – enbart 3 procent har 70 poäng eller mer och enbart 2 procent har lägre än 35 poäng. Medelvärdet för de 17 samhällsinstitutionerna är 55 poäng och majoriteten av svarspersonerna ligger mellan 52 och 68 poäng. Nivån är i stort sett densamma som i den analys som gjordes på grundval av förtroendebedömningarna 2001.

För att ändå kunna få en bild av vad som kan påverka det allmänna samhällsförtroende har vi delat upp svarspersonerna i sådana som har ett relativt sett lägre respektive relativt sett högre förtroende. I praktiken har vi skiljt ut fyra jämstora grupper – den fjärdedel som har det relativt lägsta förtroendet, den fjärdedel som har ett medellågt förtroende, den fjärdedel som har ett medelhögt förtroende och den fjärdedel som har det relativt högsta förtroendet.

Om vi först väljer att ta fram de två extremerna – de fjärdedelar som har relativt lägst respektive högt förtroende visar sig som väntat att personer med lägst förtroende uppvisar negativa balansmått på alla institutioner – utom universitet och att de som har ett generellt högt förtroende har positiva balansmått för samtliga. (tabell 4). Men även om nivån således skiljer sig kraftigt åt uppvisar rangordningen efter

balansmättet betydande likheter. Av de fem som ligger i topp i respektive grupp är fyra desamma. Bland dem med lågt förtroende är rangordningen: universitet, radio-TV, sjukvården, kungahuset och polisen, bland dem med högt är ordningen sjukvården, polisen, universitet, domstolarna och radio-TV. Bland dem med generellt lågt förtroende är avståndet mellan de fem något större än bland de förtroendefulla.

När det gäller de fem institutioner som värderas lägst är skillnaderna större. I båda grupperna är fackliga organisationer, partier och försvaret med bland i botten, men bland dem med generellt lågt förtroende kommer även riksdagen med, en institution som kommer relativt högt i rangordning bland de förtroendefulla. Omvänt förhållande gäller dagspressen som av de förtroendefulla sätts lågt och bland dem med lågt förtroende kommer relativt sett högt.

Tabell 4 Förtroende för enskilda samhällsinstitutioner efter generell institutionsförtroende 2003 (balansmätt)

Institution	Samlat institutionsförtroende				Skillnad mellan lågt och högt
	Lågt	Medellågt	Medelhögt	Högt	
Regeringen	-55	-9	+21	+60	115
Polisen	-13	+21	+58	+82	95
Sjukvården	-4	+36	+61	+86	90
Försvaret	-57	-22	+1	+38	95
Riksdagen	-58	-5	+24	+67	125
Bankerna	-52	-17	+10	+52	104
Dagspressen	-47	-21	-9	+31	78
De fackliga organisationerna	-61	-35	-7	+28	89
Radio-TV	-3	+25	+49	+72	75
Grundskolan	-24	+16	+40	+70	94
Storföretagen	-56	-24	-6	+31	87
Svenska kyrkan	-53	-14	+9	+43	96
Domstolarna	-25	+19	+48	+78	103
Kungahuset	-11	+19	+40	+69	80
Kommunstyrelserna	-68	-29	-8	+42	110
Universitet/högskolor	+10	+42	+57	+81	71
De politiska partierna	-79	-37	-10	+33	112
EU-kommissionen	-80	-53	-39	+9	89
Europaparlamentet	-76	-51	-30	+8	84
FN	+3	+32	+51	+70	67

Kommentar: Med samlat institutionsförtroende menas ett index över de sjutton svenska samhällsinstitutionerna (från regeringen till de politiska partierna) där mycket högt förtroende för en enskild institution = 5, ganska högt = 4, varken eller = 3, ganska lågt = 2 och mycket lågt = 1. Maxvärdet blir då 85 och minvärdet 17. Därefter har det skapats fyra grupper med cirka 25 procent i varje, där den översta kvartilen rymmer värden mellan 17 och 47 den näst översta mellan 48 och 52, den näst nedersta mellan 53 och 57 och den nedersta mellan 58 och 85.

Källa: Riks-SOM 2003

Utfallet av analysen påverkas givetvis av att flera av samhällsinstitutionerna har en politisk karaktär. Som tidigare framgått finns det för flera av dem en klar ideologisk polarisering. Det är därför inte oväntat att de förtroendefulla tenderar att ligga något åt vänster i ideologisk självplacering. Det gäller dock inte dem som placerar sig längst åt vänster; de är istället klart överrepresenterade i den fjärdedel som har generellt lågt förtroende. En analys efter partisympati visar att det senare också gäller vänsterpartiets och miljöpartiets sympatisörer, medan socialdemokratiska sympatisörerna är klart överrepresenterade bland de förtroendefulla. Mönstret känns igen från tidigare studier. Väljare som sympatiserar med regeringspartiet brukar var mer nöjda/hysa mer förtroende än oppositionspartiets anhängare. Det brukar kallas hemmalagsfenomenet (Norris 1999).

Det finns även andra klara mönster. Kvinnor har ett generellt högre samhällsförtroende än män, de yngsta och de äldsta har högre förtroende än medelålders.⁵ Det är samma tendenser som framkom år 2001.

Mer intressant är kanske att de tydligaste sambanden uppträder med 'mjuka' variabler. Således har personer som är nöjda med sitt liv ett klart högre samhällsförtroende än de som är missnöjda och personer som litar på andra människor har högre förtroende än de som inte gör det. Det finns även ett klart samband mellan upplevt hälsotillstånd och samhällsförtroende – personer som upplever sig må bra är mera förtroendefulla än de som uppger sig må dåligt. De senare mönstren kan antyda att det även kan finnas något slag av personlighetsfaktor i hur människor bedömer samhällsinstitutionerna.

Yrkesgrupper och institutioner

Sedan några år har SOM-institutet vid sidan av institutionsförtroende även mätt yrkesgruppsförtroende. Syftet har bl a varit att göra jämförelser mellan institution och yrkesgrupp. I 2003 års undersökning fick svarspersonerna ta ställning till åtta olika yrkesgrupper (tabell 5).

Störst förtroende har allmänheten för sjukvårdens personal (balansmått +77), men förtroendet är också högt för poliser, lärare i grundskolan och forskare, som alla har balansmått på omkring +50 eller högre. I botten av listan med minusvärden finns företagsledare, rikspolitiker och journalister. I jämförelse med mätningen 2002 finns en viss nedgång, framför allt för forskare med också för journalister och rikspolitiker, men rangordningen är i huvudsak densamma (Holmberg och Weibull, 2003). Överlag förefaller yrkesgruppsbedömningar av detta slag vara tämligen allmängiltiga. I en motsvarande tysk undersökning från 2003 kom också sjukvårdspersonalen högt medan journalister och politiker kom lägst; i den tyska undersökningen kom dock företagare relativt högt, medan däremot direktör i storföretag hamnade mycket lågt (Allensbach, 2003).

Översikten av hur de olika yrkesgrupperna bedöms uppvisar dessutom klara likheter med institutionsförtroendet. Sjukvårdens personal och poliser ligger högt

på samma sätt som sjukvården och polisen, företagsledare och politiker har låga förtroendevärden på motsvarande sätt som storföretagen och de politiska partierna. Nedgången i förtroendet för dagspressjournalister mellan 2002 och 2003 motsvaras av en nedgång i institutionsförtroende för dagspress för samma tid.

Tabell 5 Förtroendet för olika yrkesgrupper 2003 (procent, balansmätt)

	Mycket stort	Ganska stort	Varken eller	Ganska litet	Mycket litet	Ingen uppfattning	Totalt	Balansmätt
Sjukvårdens personal	25	55	13	4	1	2	100	+75
Lärare/grundskola	10	48	25	6	1	10	100	+51
Forskare	14	40	24	3	1	18	100	+50
Poliser	13	48	22	11	4	2	100	+46
Journalister, radio-TV	2	24	41	21	8	4	100	-3
Rikspolitiker	3	22	37	23	10	5	100	-8
Företagsledare	1	19	37	19	12	12	100	-11
Journalister, dagspress	1	14	34	29	18	4	100	-32

Anmärkning: Underlaget kommer från den ena av de två nationella SOM-mätningarna 2000 (antal svar=1950). Personer som ej besvarat förtroendefrågan för någon yrkesgrupp är inte medtagna i procenttalen. Om balansmätt se anmärkningen till tabell 1.

Källa: Riks-SOM 2003

Det finns nu en möjlighet att göra en strikt jämförelse mellan yrkesgrupps- och institutionsförtroende. Visserligen representeras inte någon av samhällsinstitutionerna av endast en yrkesgrupp men yrkesgrupperna har bedömts vara den dominerande professionen inom varje institution. I jämförelsen har vi relaterat andelen som uppger sig ha mycket eller ganska högt förtroende för yrkesgruppen till andelen som har motsvarande förtroende för institutionen. Jämförelsen är således gjord på aggregatnivå, inte på individnivå. Linjen i diagrammet illustrerar det perfekta sambandet: förtroendet för yrkesgruppen ligger på exakt samma nivå som för institutionen (figur 3).

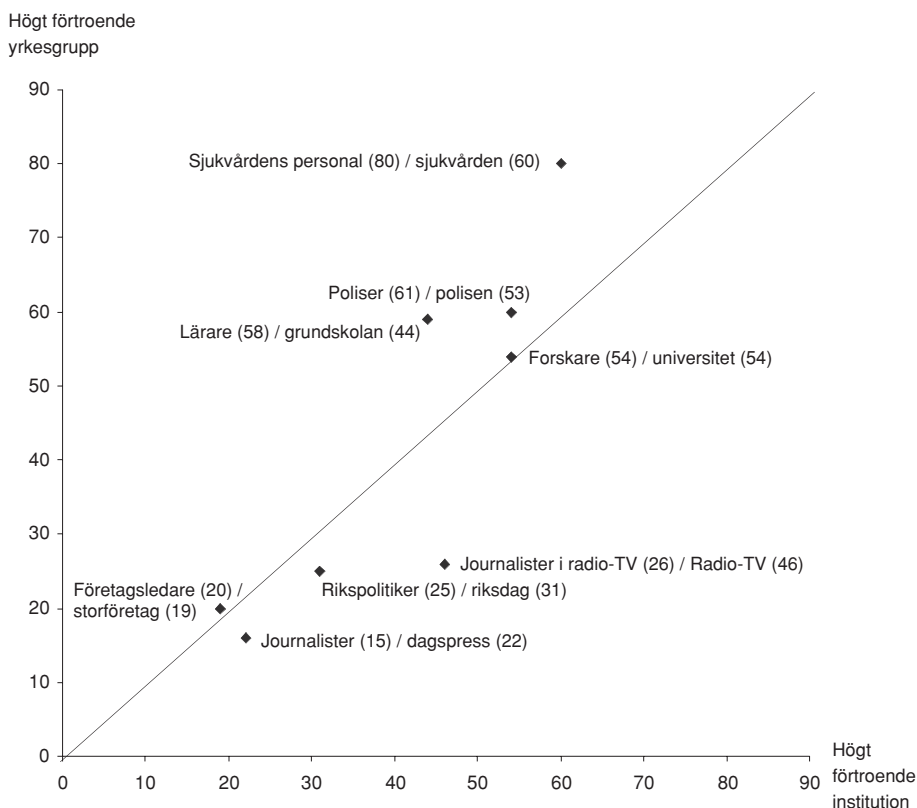
På eller nära linjen placerar sig forskare/universitet, företagsledare/storföretagen, poliser/polisen, rikspolitiker/riksdagen. Här har institutionen och yrkesgruppen samma förtroende. De intressanta är dock avvikelserna. Yrkesgrupper/institutioner som ligger ovanför linjen är sådana där yrkesgruppen åtnjuter högre förtroende än institutionen, för dem som ligger under linjen är institutionsförtroendet större än yrkesgruppsförtroendet.

När det gäller de enskilda yrkesgrupperna är det särskilt två som utmärker sig genom att ligga klart högre än "sin" institution: lärare i grundskolan och sjukvårdens personal. Här står den dominerande professionen starkare i medborgarnas bedömningar än den institution de arbetar inom. Det omvända förhållandet gäller jour-

nalister. Särskilt förtroendet för journalister i radio-TV ligger klart lägre än förtroendet för radio-TV som institution. För dagspressjournalisterna är tendensen densamma.

Också det samlade institutionsförtroendet kan relateras till förtroendet för de enskilda yrkesgrupperna. Det visar sig då att det inte har ett lika stort samband med enskilda yrkesgrupper som med enskilda samhällsinstitutioner. Generellt gäller att den fjärdedel som har lägst institutionsförtroende ändå har klart positiva balansmått för sjukvårdens personal, lärare i grundskolan, forskare och poliser, medan balansmåtten för politiker och journalister är mycket låga. Bland fjärdedelen förtroendefulla är balansmåtten för alla åtta yrkesgrupper i samtliga fall positiva men för företagsledare, rikspolitiker och journalister är de klart mindre positiva än de är för motsvarande institution. Dessa skillnader i bedömningsmönster ger en antydning om att värderingsgrunden kan skilja sig åt mellan institutions- och yrkesgruppsförtroende.

Figur 3 Förhållandet mellan yrkesgrupps- och institutionsförtroende 2003 (procent)

Källa: Riks-SOM 2003

Samhällsförtroendets förändring

Årets analys har ännu en gång stärkt slutsatsen från vår långa serie mätningar att en viktig nyckel till förståelsen av förtroende är berördhet (Holmberg och Weibull 1999). När de geografiska psykologiska och kulturella avstånden ökar faller både människors och institutioners förtroende. Det finns härvidlag en stor överensstämmelse med vad vi vet om vad som betingar människors allmänna intresse för sin omvärld (Prakke, 1967; jfr Misztal, 1986:15ff).

Berördheten kommer till uttryck i olika samhällsfärer där förtroende och handling går samman på mikronivån. De som ofta handlar med aktier har större förtroende för bankerna än de som inte gör det, fackligt aktiva värderar facket högre än icke-aktiva, kyrkobesökare har högre förtroende för Svenska kyrkan och partimedlemmar är något mindre misstroagna till politiska partier. Att förtroende framträder på detta sätt kallar Misztal 'trust by passion' (1986:98f).

Även skillnader på makronivå kan tolkas i termer av berördhet. Det gäller inte minst det vi har kallat den elektorala cykeln i samhällsförtroendet. Att förtroendemätningarna på hösten varje valår har givit förhöjda förtroendesiffror har i detta perspektiv sin naturliga bakgrund i att de politiska institutionerna då berör flest medborgare. Det intressanta är emellertid att valåren ofta innebär att förtroendet även ökar för andra institutioner. I Misztals perspektiv skulle det här handla om ett opinionsklimat som stimulerar tillit (Misztal, 1996:100).

Om vi mot bakgrund de generella iakttagelserna skall tolka de senaste årens förtroendeutveckling blir bilden mera komplicerad. Det allmänna mönstret är att perioden fram till mitten av nittioalet kännetecknades av ett högre samhällsförtroende än andra hälften av 1990-talet. Början av 2000-talet har kännetecknats av en ytterligare försvagning av förtroendet för flertalet samhällsinstitutioner. Stora förlorare är storföretagen, dagspressen och kungahuset, men också försvaret och sjukvården. Det samlade bilden är således att samhällsförtroendet sjunker, med de politiska institutionerna och grundskolan som de klara undantagen. För politikens institutioner finns det t o m en klar ökning fram till valåret 2002 och sedan en mindre och förväntad eftervalsminskning.

I tidigare analyser har externa händelser som terrorattackerna den 11 september 2001 förts fram som en huvudförklaring till de senaste årens förtroendeförändringar. Utvecklingen av förtroendet sedan dess stöder knappast en så enkel förklaring. Dessutom är skillnaden i förhållande till tidigare perioder att valåret 2002 inte förmådde fungera som dragkraft på förtroendet för andra institutioner. Inte heller EMU-omröstningen lyckades mobilisera förtroende utan misstron mot Europaparlamentet och EU-kommissionen kvarstår, om än något förminskad.

Det är samtidigt farligt att tolka försvagningen i förtroende som en ökande misstro. Nedgången ligger snarast i att en ökande andel av allmänheten gått från alternativet ganska stort förtroende till alternativet varken stort eller litet förtroende. Den hotbild vi ser framför oss är således inte misstroende medborgare utan med-

borgare med minskat samhällsengagemang. Det handlar om medborgare som i mindre utsträckning upplever sig berörda av samhällets institutioner och som kanske istället prövar olika individuella lösningar. Det är i så fall en utveckling som innebär en utmaning, men inte nödvändigtvis ett hot mot vår nuvarande form av politisk demokrati.

Noter

- ¹ Ytterligare ett tjugotal institutioner har av och till förtroendemått med samma frågemetod i SOM-studierna.
- ² Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutioner i båda de nationella SOM-undersökningarna. Detta ger 2003 ett totalt antal svarande på 3456.
- ³ Balansmättet kan variera mellan +100 (alla svarspersoner anger högt förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmätt ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalyser tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.
- ⁴ Antalet faktorer fastställda enligt *Kaiser's* kriterium. Varimaxrotering.
- ⁵ Vi vet att kunskap påverkar hur man svarar på intervju- och enkätfrågor där det kan finnas ett socialt tryck (en förväntan) att svara positivt eller svara ”snällt”. Kunskapsmätningar i *politiska* frågor visar att kvinnor, yngre och äldre i genomsnitt är något mindre kunniga än män och medelålders (Holmberg och Oscarsson 2004). Våra resultat kan alltså till en del ha influerats av en tendens till sociala anpassningssvar som är starkare bland kvinnor och unga/äldre än bland män och medelålders.

Referenser

- Allensbach (2003) *Die Allensbacher Berufsprestige-Skala 2003*. Allensbacher Archiv, Allensbach.
- Boréus, Kristina (1994) *Högervåg: nyliberalismen och kampen om språket i svensk debatt 1969-1989*. Stockholm: Tiden
- Börjesson, Britt, Weibull, Lennart (1990) *Förtroendeklyfta? Allmänhetens syn på samhällsinstitutioner, medier och journalistik*. Stockholm, Svensk Information Mediecenter
- Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för medierna. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet*
- Holmberg, Sören (1993) *Partierna tycker vi bäst om i valtider*. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Vägval*. Göteborg, SOM-institutet vid Göteborgs universitet

- Holmberg, Sören, Oscarsson, Henrik (2004) *Väljare*. Stockholm, Norstedts Juridik
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1998) Förskingrat förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Opinionssambället*. SOM-insitutet, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1999) Förnyat förtroende? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ljusnande framtid*. SOM-insitutet, Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2001) Förtroendefall? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Land du välsignade?*. SOM-insitutet, Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2002) Institutionsförtroende? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det våras för politiken*. SOM-insitutet, Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2003) Förgängligt förtroende? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Fåfångans marknad*. SOM-insitutet, Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2004) *MedieAkademins förtroendebarmeter 2004*. Göteborg: MedieAkademin.
- Listhaug, Ola, Weibull, Lennart (1995) Confidence in Political Institutions. I Klingemann, H-D, Fuchs, D (Eds.) *Citizens and the State*. Oxford-New York, Oxford University Press
- Luhmann, Niklas (1989) *Vertrauen. Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität*. Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag
- Misztal, Barbara (1996) *Trust in Modern Societies*. Cambridge, Polity Press
- Nilsson, Lennart (1993) Service och boende i Västsverige. I Nilsson, L (red) *Västsvensk opinion*. SOM-insitutet, Göteborgs universitet
- Norris, Pippa (1999) *Critical Citizens*. Oxford: Oxford University Press
- Prakke, Henk (1967) *Kommunikation der Gesellschaft*. Münster, Verlag Regensburg
- SOU 1999:132 *Valdeltagandet i förändring*. Stockholm 1999.
- SOU 2004:47 *Näringslivet och förtroendet*. Stockholm
- Weibull, Lennart, Börjesson, Britt (1995) *Publicistiska seder*. Stockholm, Tiden/SJF
- Österman, Torsten, Timander, Joachim, Wikman, Tom (2004) *Förtroendet under vardag och kriser*. Stockholm, Styrelsen för psykologiskt försvar

RIMLIGT FÖRTROENDE?

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

En av SOM-institutets längsta tidsserier är mätningen av svenskarnas förtroende för olika samhällsinstitutioner. Vi har följt förändringarna i de samlade bedömningarna och analyserat skillnader i samhällsförtroende mellan olika grupper. Den långa tidsserien har även givit oss möjligheter att belysa hur olika politiska och sociala opinionsvindar påverkar allmänhetens förtroende, liksom vi har kunnat följa hur opinionsklimatet har betydelse för hur människor med olika bakgrund värderar samhällets institutioner. Ansatserna har således främst varit frågan om empiriska generaliseringar, medan det normativa perspektivet om vad som kan vara ett rimligt samhällsförtroende i stort sett lyst med sin frånvaro.

Också i årets översikt kommer vi att i huvudsak följa samma uppläggning som tidigare. Men vi avser även att vidga perspektivet och för första gången avslutningsvis ställa den normativa frågan om vad som kan vara en rimlig nivå på förtroendet för olika samhällsinstitutioner. Är det bra att ha stort förtroende för regeringen, polisen eller dagspressen? Eller är det kanske snarare sunt att förtroendet är lågt?

Vad är ett rimligt förtroende?

Utgångspunkten för SOM-undersökningarnas mätserie har från starten varit att institutionsförtroende står för ett slags förhållningssätt till samhället. Det handlar å ena sidan om en mekanism för att reducera social komplexitet i det dagliga livet och därigenom underlätta ställningstaganden och å andra sidan om en typ av utvärdering av ett samhällets sätt att fungera. Vi vet från tidigare studier att människor genomsnittligt har ett relativt högt samhällsförtroende och att en relativt stor andel av allmänheten, närmare var femte svarsperson, har relativt högt förtroende i fråga om nästan samtliga undersökta institutioner; endast en mindre andel har överlag lågt samhällsförtroende (Holmberg och Weibull, 2004a).

Den normativa fråga som inställer sig är i vad mån ett stort institutionsförtroende skall betraktas som en positiv eller negativ tillgång för ett samhälle. Den första, litet förenklade reaktionen är att det givetvis måste vara bra om medborgare har förtroende för de centrala institutionerna i sitt samhälle (Rothstein, 2004). Det frammanar bilden av lyckliga medborgare i ett lyckligt samhälle. Men nästan omedelbart infinner sig motbilden: givetvis är det inte bra med ett generellt högt förtroende utan förtroendet måste sättas i relation till respektive institution, både till dess karaktär och till dess sätt att fungera. Förtroende skall dessutom inte vara blint

utan ha förankring i kunskaper och förnuft. Ett rent känsloladdat förtroende är inget ideal.

Att det finns ett stort förtroende för en institution som fungerar dåligt måste rimligen betraktas som dysfunktionellt (jfr Weibull och Börjesson, 1995:156f). Totalitära system lägger ner mycket kraft på att ge sina politiska institutioner legitimitet, men medborgarna svarar ofta med ett lågt förtroende (jfr Weibull och Holmberg, 1997).

Problemet i ett sådant perspektiv är att det lägger alltför stor tonvikt på förtroende som en fråga om utvärdering. I själva verket spelar institutionens upplevda betydelse en lika stor, eller möjligen ännu större, roll för det förtroende medborgarna tilldelar dem. Visserligen har vi empiriskt kunnat visa att det finns ett samband mellan problem för storföretagen – låga börskurser, brottsmisstänkta direktörer och allmänt negativ uppmärksamhet i medierna – och förtroendet för dem (Holmberg och Weibull, 2004b). Men även om förtroendekurvan har gått ner så gäller i samma utsträckning som tidigare att personer som står långt till vänster har klart mindre förtroende för storföretagen än de som står klart till höger. Den ideologiska positionen spelar således nästan lika stor roll för bedömningarna som vad storföretagen faktiskt gör. Till detta kommer att den allmänna opinionen som den framträder i medierna också kommer att påverka bedömningarna.

Om vi således har svårt att göra en empiriskt baserad klassificering av de enskilda institutionernas faktiska verksamhet är frågan om de på andra grunder kan ges förväntade förtroendevärden. En möjlighet är att utgå från institutionernas formella roll, alltså i vad mån deras uppgift är att vara till för alla medborgare och att verksamheten avser att behandla alla lika under givna lagar och regler. Med ett sådant perspektiv skall vi principiellt förvänta höga förtroendevärden för riksdagen, polisen, domstolarna, försvaret och sjukvården. Däremot skall vi förvänta relativt låga värden för institutioner vars uppgift främst är att företräda specifika intressen eller driva opinion, t ex de politiska partierna, de fackliga organisationerna och dagspressen. Om medborgarna har ett lågt förtroende för *public service*-institutionerna måste det uppfattas som besvärande, medan ett lågt förtroende för opinionsinstitutioner, särskilt sådana som syftar till påverkan av medborgarna, närmast är ett hälso-tecken (jfr Larsson, 2004).

Givetvis går det inte att renodla klassificeringen och det finns många gränsdragningsproblem. Det parlamentariska systemet gör att politiska partsintressen influerar på regering och riksdag, liksom radio-TV som under lång tid stått under offentlig kontroll närmast uppfattas som en myndighet. För den fortsatta analysen kan det dock vara fruktbart att ha med dessa normativa utgångspunkter och betrakta utfallet av allmänhetens förtroendebedömningar i ljuset av dem. Vi kommer i vårt analysavsnitt även att göra ett försök till översiktlig klassificering. Institutioner som i huvudsak står för ett allmänintresse kommer vi att kalla AI-institutioner medan institutioner som främst representerar olika särintressen kallas SI-institutioner.

Svenska förtroendebedömningar 2004

Ursprungligen avsåg SOM-institutets förtroendemätning elva samhällsinstitutioner. De var valda för att ge ett brett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Fr o m 1994 års mätning inkluderades rättsväsendet (domstolarna) och Svenska kyrkan. År 1995 tillkom kungahuset, 1996 kommunstyrelser och 1997 universitet/högskolor och de politiska partierna. Fr o m 1998 skedde en utökning genom att även institutioner inom EU – både parlamentet och kommissionen – inkluderades. År 2000 lades ytterligare en internationell institution till – Förenta Nationerna (FN). Sedan 2001 års mätning har ingen ny institution tillkommit.

Med de redovisade utökningarna omfattar undersökningen 2004 20 samhällsinstitutioner¹. Utfallet av mätningen redovisas i tabell 1. Om vi rangordnar institutionerna efter andelen som har *mycket högt* förtroende är det sjukvården och kungahuset som kommer klart högst med över tio procent. Väljer vi att utgå ifrån andelen som anger att de har mycket eller ganska högt förtroende kommer sjukvården högst (65%), följd av polisen (58%) och universitet/högskolor (57%). I botten ligger då de politiska partierna (13%) samt EU-kommissionen (12%) och Europaparlamentet (11%).

Med tanke på att vi avser att belysa institutionsförtroende i en mera principiell mening är det rimligt att även ta hänsyn till andelen som har lågt förtroende: en institutions ställning i samhället bestäms inte bara av hur stor andel som har förtroende för den utan också av hur stor andel som saknar förtroende. De institutioner som har lägst andel med lågt förtroende är universitet/högskolor och radio-TV med tio procent eller lägre, medan hälften eller mer av allmänheten har litet förtroende för EU-institutionerna.

Den teknik vi använder för att väga in både högt och lågt förtroende är ett balansmått. Måttet innebär helt enkelt att andelen högt förtroende minskas med andelen lågt förtroende. Förtroendet för en institution blir då andelen högt förtroende minus andelen med lågt förtroende. Detta kan sägas vara ett uttryck för vad som kan betraktas som en institutions *förtroendebas* (jfr Elliot, 1997). En rangordning efter balansmättet kommer att skilja sig från en rangordning efter enbart andelen högt förtroende i de fall där det finns en hög andel med lågt förtroende.²

När vi utgår från det samlade balansmättet visar det sig att sjukvården och universitet/högskolor ligger klart högst med ett balansmått på +51. Sjukvården får *de facto* anses ligga högre i kraft av en hög andel med stort förtroende, medan universitet/högskolor utmärks av att ha en relativt stor andel som inte kan ta ställning, 37 procent, i jämförelse med sjukvårdens 21 procent.

Därnäst i förtroendeligan kommer polisen (+43) och radio-TV (+39). Lägst förtroende åtnjuter de fackliga organisationerna (-20) och de politiska partierna (-31) samt de två EU-institutionerna (-38 respektive -40). Exakt hälften av de undersökta institutionerna har positiva balansmått, hälften har negativa. En mera

rimlig beskrivning är dock att en tredjedel har relativt höga, en tredjedel relativt låga och en tredjedel har balansmått nära noll.

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2004 (procent och balansmått)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmått
Sjukvården	15	50	21	11	3	100	+51
Universitet/högskolor	8	49	37	4	2	100	+51
Polisen	9	49	27	12	3	100	+43
Radio/TV	6	43	41	8	2	100	+39
Grundskolan	7	41	37	12	3	100	+33
FN	7	38	36	12	7	100	+26
Domstolarna	8	37	35	15	5	100	+25
Bankerna	7	31	36	19	7	100	+12
Kungahuset	11	26	37	13	13	100	+11
Dagspressen	2	27	45	20	6	100	+3
Svenska kyrkan	5	22	44	16	13	100	-2
Försvaret	5	21	46	19	9	100	-2
Riksdagen	3	22	43	22	10	100	-7
Regeringen	3	22	37	26	12	100	-13
Kommunstyrelserna	2	17	44	27	10	100	-18
Storföretagen	2	17	43	27	11	100	-19
De fackliga organisationerna	2	18	40	27	13	100	-20
De politiska partierna	2	11	43	30	14	100	-31
EU-kommissionen	1	11	38	28	22	100	-38
Europaparlamentet	1	10	38	27	24	100	-40

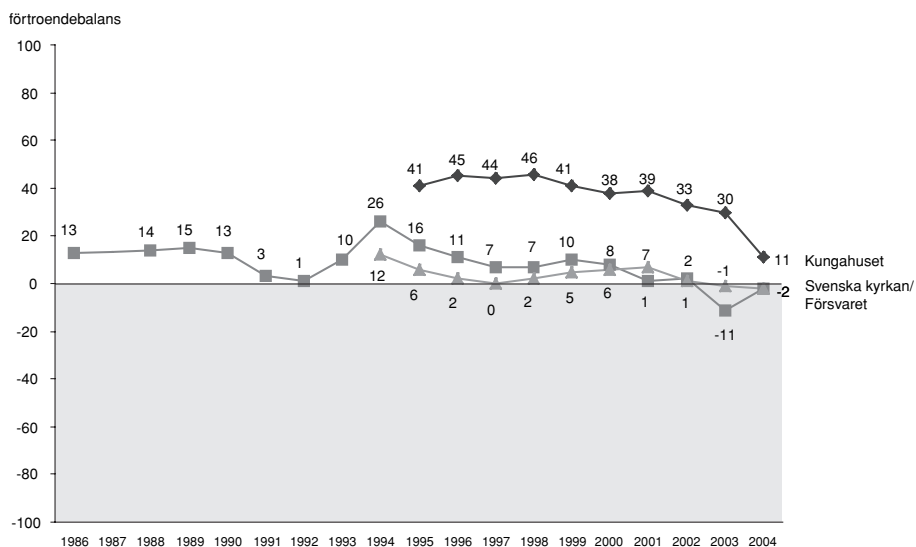
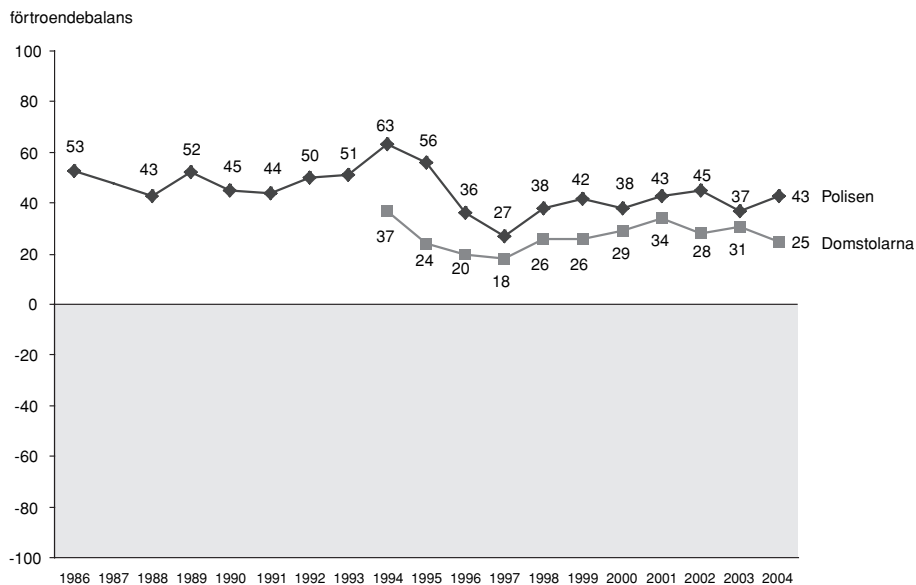
Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de två nationella SOM-undersökningarna 2004 (antal svar = 3 435) Personer som hoppat över hela frågan eller ej besvarat förtroendefrågan för någon enskild institution är inte medtagna i procenttalen. Dylika svar var sällsynta och lämnades av endast mellan fem och sju procent för de olika institutionerna. Balansmättet kan gå mellan +100 (alla svars personer anger stort förtroende) och -100 (alla svars personer anger litet förtroende).

Källa: Riks-SOM 2004

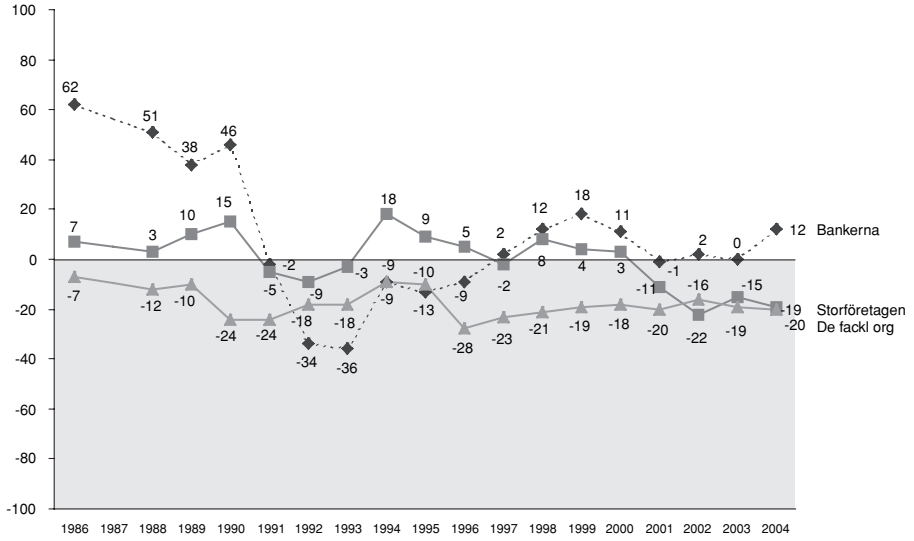
I figur 1 redovisas förtroendeförändringarna för hela tidsperioden 1986-2004 på grundval av balansmättet. För tydlighetens skull redovisas förtroendeutvecklingen i ett antal kurvdiagram, där samhällsinstitutioner med likartad inriktning grupperats tillsammans. Det allmänna mönstret är att det sker förhållandevis små omkastningar i rangordningen mellan enskilda år. På några års sikt kan det dock framträda tendenser. I jämförelse med 2003 har i stort sett samtliga politiska samhällsinstitutioner tappat i förtroende. Detsamma gäller FN, där uppgången 2003 förefal-

ler ha varit tillfällig. Den stora förloraren är kungahuset, som under de senaste åren haft ett svagt fallande förtroende. Nedgången mellan 2003 och 2004 är dock anmärkningsvärt stor.

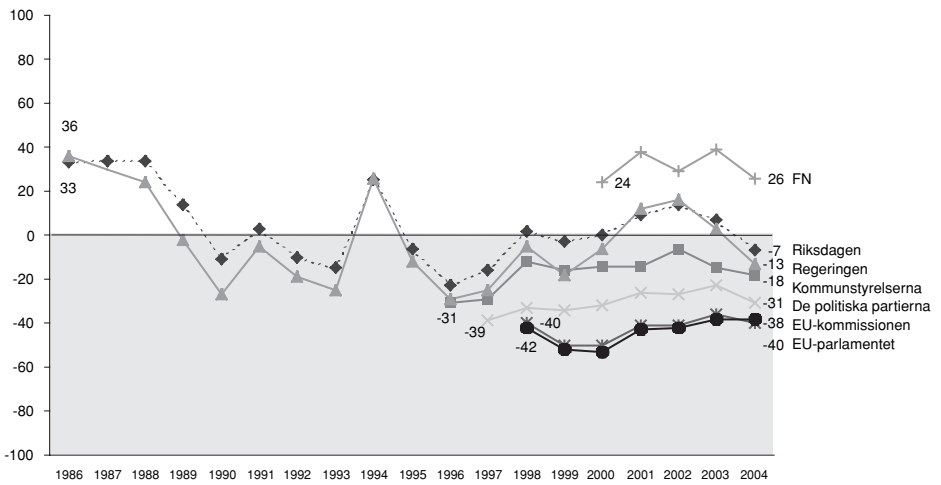
Figur 1 Bedömningar av förtroendet för tjugo samhällsinstitutioner 1986-2004 (förtroendebalans)

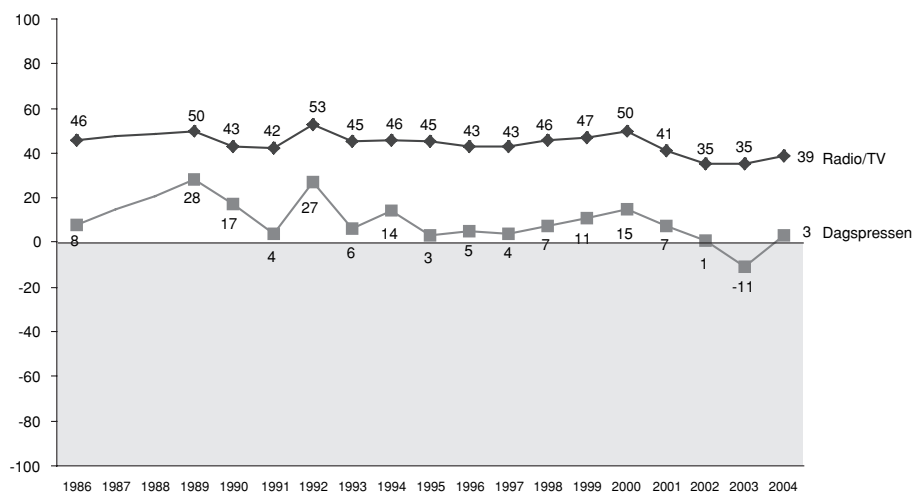
förtroendebalans

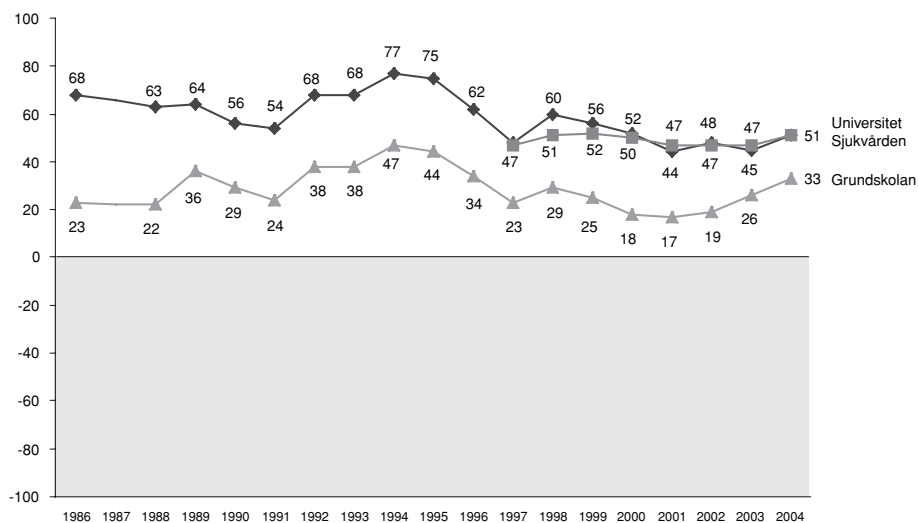
förtroendebalans

förtroendebalans

förtroendebalans

Kommentar: Om balansmått se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, icke jämförbart mått, användes detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl även siffror för 1988.

Den största uppgången mellan 2003 och 2004 gäller dagspressen. Den snabba förändringen bekräftar antagandet från analysen av 2003 års data att dagspressens stora nedgång var tillfällig och sannolikt kopplad till kritik mot pressens rapportering av mordet på Anna Lindh hösten 2003. Också flertalet traditionella myndighetsinstitutioner – försvaret, grundskolan, polisen och sjukvården har fått en något ökad förtroendebas. Förskjutningarna mellan de två åren är dock med några undantag förhållandevis små och har inte på något avgörande sätt påverkat den samlade rangordningen: det är samma institutioner som 2004 åtnjuter högst – och lägst – förtroende som det var 2003.

I likhet med tidigare måste vi fastslå att det samlade institutionsförtroendet långsiktigt fortsätter att försvagas. Efter några års uppgång visar nu på nytt de politiska institutionerna en nedgång. Antalet institutioner som uppvisar ett negativt balansmått har ökat något – 2002 var det fortfarande bara omkring en tredjedel som hamnade på den negativa sidan, medan det 2004 är hälften.

Om vi ser ända tillbaka till SOMs första förtroendemätning 1986 blir bilden än mörkare. Bland de elva institutioner vi då mätte var det endast en som hade en negativ förtroendebalans. Det var facket. Sedan dess har alltså förtroendet för svenska samhällsinstitutioner minskat mycket påtagligt. Alla institutioner – med ett undantag – har tappat i förtroende sedan slutet på 1980-talet. Det enda undantaget är grundskolan. Övriga har fått en mer negativ förtroendeprofil. Mest nedåt har det gått för bankerna, för regering och riksdag och för storföretagen. Storpolitiken och storkapitalet har förlorat mest förtroende. Media representerat av radio/TV och dagspressen har också tappat, men klart mindre än genomsnittet.

Den generella förtroenededgången är tydlig sett i ett tjuoårsperspektiv. Vi litade mer på samhällsinstitutionerna under 1980-talet än idag. Men nedgången har inte varit linjär och stadigt fallande. Många institutioner registrerade sina sämsta siffror åren kring 1997. Därefter har flera institutioner uppvisat något ökande förtroendevärden. Om vi jämför resultaten 1997 med 2004 kan hela tolv av nitton institutioner uppvisa förbättrade siffror. Förtroendet har ökat något igen. Starkast uppgång uppvisar polisen, kommunstyrelserna, regeringen, grundskolan och bankerna. Två institutioner som mycket påtagligt inte hängt med på den svagt uppåtgående förtroendetrenden under senare år är kungahuset och storförtagen. De har istället tappat mycket förtroende, speciellt kungahuset.

När det gäller de kortsiktiga förändringarna förefaller de ofta vara händelseberoende. De politiska institutionerna, särskilt riksdag och regering, fick en ökad uppslutning som en följd av oron i omvärlden efter terrorattackerna i New York och Washington 2001. Likaså fick FN en ökad uppslutning under Irakkriget, där Sverige markerade sitt stöd för världsorganisationen och ställde sig kritiskt till USA:s och Storbritanniens invasion av Irak. Några år senare har händelseeffekten avklingat och förtroendet gått tillbaka till tidigare nivå. Den ovannämnda nedgången för dagspressen 2003 är ett annat exempel på hur en enskild händelse kan ha påverkat bedömningarna vid en viss tidpunkt.

Analysen av trenderna tyder samtidigt på att enskilda större skeenden kan få långsiktiga effekter. Bankernas stora förtroendefall i början av 1990-talet och storföretagens nedgång i slutet av samma decennium hade sin bakgrund i bankkrisen respektive krisen för storföretag som Ericsson (jfr Holmberg och Weibull, 2004c). Det rör sig om händelser som fick långsiktiga effekter och det har därefter varit mycket svårt för dessa institutioner att återhämta sitt förtroende bland allmänheten.

Även om det är intressant att med utgångspunkt från olika slag av händelser försöka förklara upp- och nedgångar i samhällsförtroende är det samtidigt mycket vanskligt. Det kan lätt föra analysen i fel riktning. Förändringar i allmänhetens förtroende måste främst ses i ett långsiktigt perspektiv. Institutionsförtroende påverkas inte bara av särskilda händelser utan i lika hög grad av samhällsförändringar och värderingsförskjutningar, liksom i ett samspel mellan dessa olika faktorer.

Dimensioner i bedömningarna

Det finns ett samband mellan förtroendebedömningarna på individnivå. Och det sambandet tenderar att ge upphov till positiva korrelationer mellan de olika förtroendebedömningarna. Människor som gör uppskattande förtroendebedömningar på plussidan gör det inte bara för några få institutioner utan för de flesta. Sak samma gäller för människor som tenderar att göra låga eller negativa förtroendebedömningar. De gör det ofta för många olika institutioner. Det finns förtroendefulla personer och det finns misantroper. Men tendensen är inte så stark att vi inte kan urskilja klara dimensioner i bedömningarna. Vissa institutioner bedöms mer ihop och likartat än andra.

En faktoranalys baserad på förtroendesambanden mellan alla våra tjugo mätta institutioner ger upphov till en lösning med fem distinkta bedömningsdimensioner. Vi har 2004 döpt dem till politik, övernationellt, samhällsbevarande, fostran och media. Tidigare år har vi fått fram i huvudsak liknande lösningar (se tabell 2).

Regering och riksdag utgör kärnan i politikdimensionen med facket och kommunstyrelserna något svagare anknutna. EU-kommissionen och EU-parlamentet är de centrala institutionerna i den övernationella dimensionen; FN och storföretagen ligger närmast att också höra hemma här. Den samhällsbevarande dimensionen definieras passande nog bäst av kungahuset men även av Svenska kyrkan och försvaret. Också polisen har sin starkaste anknytning till denna dimension. Dimensionen fostran toppas av universitetet och grundskolan. En viss koppling till fostrandimensionen har intressant nog också domstolarna, sjukvården och FN! Medie-dimensionen, slutligen, karaktäriseras av dagspressen och radio/TV.

Tabell 2 Faktoranalys av institutionsförtroende (faktorladdningar)

	Politik	Över- nationellt	Samhälls- bevarande	Fostran	Media
Regeringen	.82	.20	.01	.14	.00
Riksdagen	.75	.35	.14	.14	.01
De fackliga organisationerna	.57	.00	.01	.12	.38
Kommunstyrelsen	.53	.27	.24	.19	.18
Europaparlamentet	.24	.86	.14	.16	.00
EU-kommissionen	.27	.85	.14	.16	.00
Storföretagen	.01	.49	.45	.14	.26
Kungahuset	-.01	.13	.74	.01	.00
Svenska kyrkan	.14	.12	.61	.12	.15
Försvaret	.26	.00	.60	.16	.00
Polisen	.37	-.10	.46	.38	-.00
Universitet/högskolor	.00	.22	.01	.69	.15
Grundskolan	.15	.00	.11	.66	.20
FN	.12	.32	.01	.57	.00
Domstolarna	.22	.19	.35	.50	.01
Sjukvården	.38	-.17	.24	.46	-.00
Dagspressen	.14	.10	.12	.01	.78
Radio-TV	.12	.00	.01	.25	.75
Förklarad varians	14%	13%	11%	11%	8%

Kommentar: Lösning enligt Kaisers kriterium. Varimaxrotering.

Ett rimligt förtroendemönster?

I inledningen pekade vi på möjligheten att tolka utfallet i förtroendemätningen i ljuset av vad som kan vara det rimliga förtroendet för olika samhällsinstitutioner. Vad som är rimligt kan alltid diskuteras. Om vi ändå vågar oss på en sådan klassificering visar 2004 års SOM-mätning tydligt att det genomsnittliga förtroendet för våra elva institutioner som representerar någon form av allmänintresse (AI) är klart högre än förtroendet för de nio särintresseinstitutionerna (SI) – i balansmätt mätt ett snitt på +14 mot ett snitt på -5.³ Riksdagen och försvaret tillsammans med EU-institutionerna är de AI-institutioner som har en negativ förtroendebalans. Övriga har positiva balanser med universitet och sjukvården i topp och kungahuset i botten. Bland SI-institutionerna finns det endast tre med en förtroendebalans på den positiva sidan – radio/TV, dagspressen och bankerna. Övriga bedöms övervägande

negativt när det gäller förtroende – mest så partierna, facket och storföretagen och minst Svenska kyrkan.

Institutionsförtroendet varierar för det mesta inte dramatiskt mellan olika sociala och politiska grupper. Institutioner som åtnjuter högt förtroende tenderar att ha goda siffror i alla grupper medan institutioner som har svaga förtroendesiffror tenderar att ha dåliga siffror i alla grupper. Exempel på den förra typen av institutioner är sjukvården och universiteten medan EU-verksamheterna kan representera det senare slaget.

I tabell 3 redovisas förtroendenivåerna för samtliga institutioner med uppdelning på dels kön och ålder, dels efter de teoretiskt mer intressanta faktorerna utbildning och ideologisk position. Utbildningsvariabeln får tjäna som en grov indikator för grad av kunskap. Vår normativa förväntan är att institutioner som tjänar allmänintresset skall åtnjuta högst förtroende samtidigt som institutioner som tjänar olika särintressen skall ha lägst förtroende bland högutbildade, mer insatta personer. Förväntan när det gäller ideologivariabeln är att AI-institutioner inte skall uppvisa stora förtroendeskillnader mellan vänster och höger. SI-institutioner kan däremot vara ideologiskt kontroversiella med relativt stora förtroendeskillnader som följd.

Kvinnor är något mer förtroendefulla än män, åtminstone när det gäller samhällsinstitutioner. Det är ett resultat vi funnit tidigare och det gäller också i SOM 2004. Kvinnor har i genomsnitt ett högre förtroende än män för femton av våra tjugo institutioner. Speciellt gäller det för polisen, bankerna, kungahuset och Svenska kyrkan. Skillnaderna är små, men de två institutioner där män tydligast tenderar att ha mer förtroende än kvinnor är universiteten och storföretagen.

När det gäller ålder finns det ibland större skillnader i förtroendet och flera intressanta mönster. Det finns till exempel en tydlig tendens att institutionsförtroendet är som högst bland antingen de yngsta (10 institutioner) eller de äldsta (8 institutioner), sällan bland medelålders och aldrig bland fyrtilisterna. Lägst förtroende däremot återfinns oftast bland fyrtilisterna (18 institutioner), sällan bland yngre personer. En institution där de yngsta och fyrtilisterna dock delar på platsen som minst förtroendefulla är kungahuset. De institutioner där åldersskillnaderna är som störst i förtroende mellan de yngsta och fyrtilisterna är bankerna, storföretagen och facket. I samtliga fall har ungdomen klart högre förtroende än de kritiska fyrtilisterna.

När det gäller utbildning går vår normativa hypotes hem men inte hundra procentigt. Högutbildade tenderar att ha högst förtroende för sju av elva AI-institutioner, och lägst för alla SI-institutioner utom för två. Högutbildade har högst förtroende för följande AI-institutioner – sjukvården, universiteten, polisen, grundskolan FN, domstolarna och riksdagen men inte för undantagen kungahuset, försvaret och de båda EU-institutionerna där högutbildade tvärtom har lägst förtroende. De SI-institutioner där högutbildade har lägst förtroende är radio/TV, bankerna, dagspressen, regeringen, kommunstyrelserna, storföretagen, och partierna. Undantagen är Svenska kyrkan, där högutbildade har högst förtroende, och facket där högutbildade har näst lägst förtroende.

Tabell 3 Förtroende för enskilda samhällsinstitutioner efter kön, ålder, utbildningsnivå och subjektiv vänster-högerplacering (förtroendebalans)

	Man	Kvinna	15-29	30-49	50-64	65-85	Lågutbildad	Låg-medelutb	Hög-medelutb	Högutbildad	Klart vänster	Något vänster	Varken eller	Något höger	Klart höger
Sjukvården	+52	+50	+49	+53	+48	+54	+50	+49	+50	+36	+59	+60	+43	+52	+48
Universitet	+52	+49	+59	+56	+43	+46	+35	+50	+56	+68	+52	+52	+39	+63	+53
Polisen	+34	+49	+38	+46	+35	+49	+43	+40	+41	+48	+29	+49	+39	+45	+42
Radio/TV	+39	+38	+36	+32	+44	+47	+47	+41	+34	+34	+34	+47	+37	+40	+33
Grundskolan	+32	+33	+40	+40	+22	+25	+30	+33	+32	+37	+38	+41	+30	+33	+17
FN	+24	+27	+34	+30	+20	+21	+18	+30	+27	+35	+24	+38	+14	+33	+30
Domstolarna	+25	+25	+25	+31	+16	+25	+12	+23	+28	+42	+15	+30	+15	+37	+30
Bankerna	+4	+19	+36	+2	-2	+23	+19	+14	+6	+6	-9	+8	+8	+19	+28
Kungahuset	+4	+17	+3	+13	+3	+28	+15	+14	+9	+5	-31	+1	+12	+22	+34
Dagspressen	+1	+3	+1	+1	+1	+11	+2	+1	-5	-12	-6	+2	-2	+8	+9
Svenska kyrkan	-11	+7	-5	-1	-11	+12	-2	-4	-7	+4	-20	-2	-2	+5	+3
Försvaret	-6	+2	+7	+2	-10	-4	-3	+1	-3	-4	-16	-8	-3	+4	+5
Riksdagen	-8	-6	-8	-6	-10	-4	-14	-12	-5	+10	+5	+16	-19	-9	-21
Regeringen	-15	-9	-11	-9	-18	-13	-14	-13	-16	-5	+12	+24	-21	-28	-54
Kommunstyrelserna	-23	-15	-18	-25	-20	-5	-12	-20	-20	-20	-15	-9	-23	-18	-32
Storföretagen	-16	-20	-7	-13	-30	-22	-24	-16	-19	-14	-52	-34	-22	+1	+15
Facket	-23	-15	-1	-18	-28	-25	-18	-17	-24	-19	+8	+4	-19	-37	-54
De politiska partierna	-22	-30	-22	-29	-38	-34	-39	-32	-29	-24	-26	-20	-43	-30	-31
EU-kommissionen	-40	-36	-30	-38	-47	-36	-46	-43	-34	-26	-49	-37	-46	-30	-18
EU-parlamentet	-43	-37	-28	-40	-48	-36	-48	-41	-35	-30	-55	-41	-48	-32	-18

Kommentar: Ju högre positiv siffra (+) desto större förtroende.

Källa: Riks-SOM 2004

Klassificeringen av vissa institutioner som allmänintresse eller särintresse är inte alltid självklar och i flera fall är förtroendeskilnaderna mellan olika utbildningsgrupper relativt små, men huvudtendensen är dock klart i hypotesens riktning. Institutioner som bör åtnjuta hög tilltro i ett gott samhälle visar sig vara mest betrodda bland samhällets mest insatta (=högutbildade med vårt grova mått) medan institutioner som inte bör åtnjuta ett lika högt förtroende har lägst förtroende bland de mest insatta medborgarna.

Den normativa hypotesen när det gäller ideologi får också stöd. Förtroendeskilnaderna mellan vänster- och högermänniskor är i genomsnitt större för SI-institutionerna än för AI-institutionerna. Störst vänster-högerskillnader i förtroende finner vi för storföretagen (högern mest förtroende), regeringen (vänstern), kungahuset (högern), facket (vänstern) och bankerna (högern). Bland dess är det endast kunga-

huset som är en AI-institution. Minst förtroendeskillnader mellan vänster och höger återfinns för universiteten, radio/TV, partierna, FN och sjukvården. Av dem är tre AI-institutioner och två SI (radio/TV och partierna). Resultaten går alltså i hypotesens riktning men inte utan vissa undantag. Huvudslutsatsen håller dock. Institutioner med allmänintresset i centrum åtnjuter ett bredare ideologiskt förtroende än institutioner med olika särintressen som prioritet.

Det mångkulturella samhället

En central normativ hypotes är att i ett välfungerande mångkulturellt samhälle skall institutionsförtroendet inte variera särskilt mycket mellan olika etniska grupper. Om olika invandrargrupper har ett markant lägre förtroende för t ex polisen eller skolan eller sjukvården signalerar det potentiellt allvarliga funktionsbrister i ett samhälle. I SOM-studierna kan vi inte detaljfördela svarspersonerna efter olika etnisk härkomst. Vi kan endast göra en indelning i fyra grupper byggd på hur svarspersonerna klassificerar sig själva – huvudsakligen uppvuxen i Sverige, i annat land i Norden, i annat land i Europa eller i land utanför Europa. Resultaten i tabell 4 visar förtroendet för våra tjugo institutioner uppdelat på dessa fyra grupper. Eftersom antalet svars personer är begränsat i flera av invandrargrupperna har vi slagit samman resultaten för åren 2002-2004. På så sätt får vi ett antal hundra svarande i varje grupp.

Huvudresultatet är att skillnaderna i institutionsförtroende för det mesta är relativt små mellan infödda svenskar och de olika invandrargrupperna. Räknat i balansmåttsenheter är de maximala skillnaderna i de flesta fall endast kring 10-15 enheter på en skala som kan variera mellan -100 till +100. I sju fall kan vi dock notera något större skillnader. Och i tre av dessa fall rör det sig om AI-institutioner där vi bör ha speciellt små skillnader – nämligen polisen, domstolarna och sjukvården. Mönstret är detsamma för alla tre institutionerna. Invandrare från Europa och från länder utanför Europa har i samtliga fall ett klart lägre förtroende än infödda svenskar. Balansmåttsskillnaderna uppgår till mellan 20-30 enheter.

Regeringen (s) är också en institution där invandrare har ett förtroende som relativt klart skiljer sig från infödda svenskar. Men här har invandrare inte ett lägre förtroende. De tenderar tvärtom att ha ett högre förtroende, speciellt tydligt bland utomeuropeiska invandrare. Helt överraskande är inte resultatet. Vi vet från Valundersökningarna i samband med riksdagsvalen att väljare med utomeuropeisk bakgrund är bland socialdemokraternas allra starkaste stödgrupper (Holmberg och Oscarsson 2004).

Förtroendet för de tre internationella institutionerna FN, EU-kommissionen och Europaparlamentet skiljer sig också klart åt mellan infödda svenskar och invandrare från utanför Norden. Infödda svenskar och invandrare från Norden har ett klart *lägre* förtroende för EUs institutioner än framförallt invandrare från något annat land i Europa. Resultatet är inte oväntat. Vi vet från andra studier att personer

uppvuxna på kontinenten är mer positiva till EU än personer med nordisk bakgrund. Det märktes bland annat i euro-omröstningen 2003 där invandrare överhuvudtaget och främst europeiska invandrare röstade mer ja än infödda svenskar (Hernborn m fl 2005, Oscarsson och Holmberg 2004).

Tabell 4 *Institutionsförtroende bland infödda svenskar och bland olika invandrargrupper (förtroendebalans)*

	Infödda svenskar	Uppväxt i annat land i Norden	Uppväxt i annat land i Europa	Uppväxt utanför Europa
Sjukvården	+50	+43	+20	+34
Universitet/högskolor	+48	+47	+59	+59
Polisen	+43	+39	+30	+18
Radio/TV	+37	+39	+33	+27
Grundskolan	+26	+24	+22	+39
FN	+34	+22	+13	+5
Domstolarna	+36	+21	+16	+20
Bankerna	+4	+3	+14	+20
Kungahuset	+27	+10	+20	+12
Dagspressen	-2	-5	+3	-5
Svenska kyrkan	±0	±0	-7	-10
Försvaret	-4	±0	-1	+11
Riksdagen	+4	+5	+12	+15
Regeringen	+3	+2	+15	+23
Kommunstyrelserna	-13	-5	-8	±0
Storföretagen	-18	-32	-15	-19
De fackliga organisationerna	-18	-19	-21	-7
De politiska partierna	-27	-33	-25	-16
EU-kommissionen	-41	-41	-14	-17
EU-parlamentet	-40	-40	-10	-21
Antal svarande	8 446	251	272	199

Kommentar: Svarepersonernas bakgrund fastställdes med hjälp av följande enkätfråga: "Var någonstans har Du... huvudsakligen vuxit upp?" med följande svarsalternativ förutom olika områden inom Sverige: "annat land i Norden; annat land i Europa; land utanför Europa". Förtroendebalansen kan variera mellan -100 (alla har ett mycket eller ganska litet förtroende) till +100 (alla har ett mycket eller ganska stort förtroende). Resultaten kommer från sammanslagna data från tre SOM-studier 2002 – 2004.

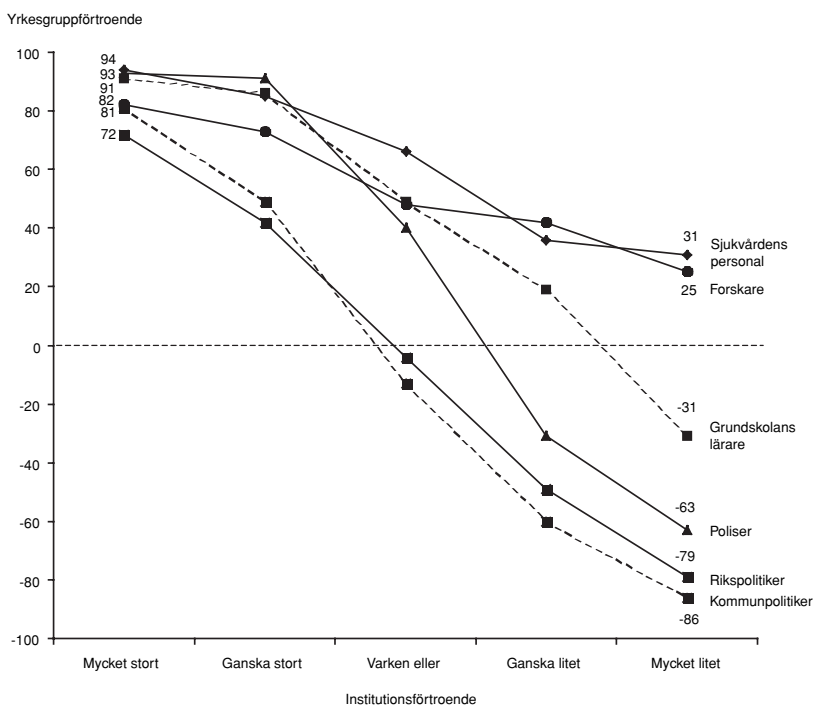
När det gäller FN är bilden den omvända. Infödda svenskar och till en del också nordiska invandrare har ett *högre* förtroende än invandrare från övriga Europa och framförallt än invandrare från länder utanför Europa. Här kan vi bara spekulera i att FNs insatser respektive frånvaro av insatser i flera internationella konflikter på Balkan, i Mellersta Östern och i Afrika lämnat en bittrare eftersmak bland människor med ursprung i dessa länder än bland infödda svenskar.

Vem bär vem?

Frågan är vem det är som har förtroende – verksamheten eller personalen. När vi tidigare analyserat frågeställningen har resultaten visat på mycket likartade bedömningar. Förtroendet för verksamhet och personal går ofta hand i hand. Läkare och poliser ligger högt precis som sjukvården och polisen, politiker ligger lågt på samma sätt som politiska partier och kommunstyrelser och någonstans däremellan befinner sig präster, banktjänstemän och officerare precis som kyrkan, bankerna och försvaret. Resultaten blir desamma 2004 för det fåtal yrkesgrupper vi mätt (se tabell 5 i kapitlet om *Forskning på världsbästa nivå*).

De skillnader som finns visar att framförallt fyra yrkesgrupper har mer förtroende än sina verksamheter. Det gäller framförallt sjukvårdens personal och lärare i grundskolan men också forskare och poliser. Övriga yrkesgrupper som ingår i vår mätning tenderar att ha samma eller ett något lägre förtroende än de institutioner de verkar inom. Det gäller rikspolitiker i jämförelse med riksdagen, kommunpolitiker i jämförelse med kommunstyrelserna och journalister i jämförelse med såväl radio/TV som med dagspressen.

Figur 2 *Institutionsförtroende och yrkesgruppförtroende 2004 (förtroendebalans)*

Källa: Riks-SOM 2004

Individkorrelationerna för förtroendebedömningarna mellan verksamhet och personal är överlag positiva, men inte alltid imponerande höga. Korrelationerna (r) varierar mellan som högst .70 för bedömningarna av poliser och polisen till som lägst .27 för förtroendet för forskare och universiteten. Det är uppenbart att människor förmår att skilja på sak och person i detta sammanhang. Värderingen av personalen kan skilja sig mycket påtagligt från värderingen av verksamheten. Ett bra exempel är sjukvården, där personalen har ett övervägande positivt förtroende även bland de relativt få personer som hyser ett mycket lågt förtroende för sjukvården (se figur 2). Det är ingen tvekan om att sjukvårdens personal bär upp sjukvårdens höga förtroende. Förtroendet för forskare visavi universiteten uppvisar ett liknande mönster. Forskare tenderar att ha ett förhållandevis högt förtroende även i den lilla gruppen människor som misstror universitet och högskolor.

Ett rimligt förtroende

Vad som är en rimlig förtroendenivå för ett samhälles institutioner kommer det alltid att finnas delade meningar om, likaså om vilka som är de viktigaste institutionerna i samhället. I själva verket är skillnaderna i sådana bedömningar vanligen det centrala i den politiska debatten, inte minst då det gäller ideologiska skiljelinjer. Trots detta har vi försökt att göra en klassificering av olika institutioner efter deras grad av allmänintresse respektive särintresse. I fråga om allmänintresseinstitutionerna förväntade vi oss ett genomsnittligt större förtroende än för särintresseinstitutionerna. Resultatet har visat sig gå i hypotesens riktning: det finns en något större uppslutning för allmänintresset än för särintressena.

I våra normativa utgångspunkter har vi inte gjort några antaganden om den absoluta nivån. Bör en allmänintresseinstitution som riksdagen ha ett 100-procentigt förtroende eller räcker det med att hamna på plus i fråga om balansmättet? Inte heller här finns anledning att spekulera, även om förtroendet för AI-institutionerna på allmänna grunder kan anses vara lågt. Däremot kan vi göra en bedömning av hur förtroendet förändrats sedan slutet på 1990-talet. Då var förtroendesiffrorna som lägst för många institutioner och de har därefter ökat för sju av tio AI-institutioner; mest för polisen och grundskolan. För två AI-institutioner har förtroendet gått ned, klarast för kungahuset men också för försvaret. I genomsnitt har AI-institutionernas förtroendebalans förstärkts med endast +1 enhet; kungahusets stora förtroendetapp drar ned snittet. När det gäller SI-institutionerna har fem fått ett förstärkt förtroende medan fyra tappat. Mest uppåt har det gått för kommunstyrelserna och regeringen. Tappat mest har storföretagen gjort. I genomsnitt har SI-institutionernas förtroendebalans förstärkts med +2 enheter.

När förtroendevinden vänt något under senare år har alltså inte AI-institutionerna vunnit mer än SI-institutionerna. Allmänintresset drar inte ifrån särintressena förtroendemässigt. Trenden går snarare svagt åt motsatt håll. Att det är så beror dock i allt väsentligt på en AI-institution – kungahuset. Om vi räknar bort kunga-

husets stora förtroendetapp har AI-institutionerna ökat i snittförtroende med +5 enheter sedan 1997, klart mer än motsvarande resultat för SI-institutionerna. Kungahuset är med andra ord ett förtroendesänke bland svenska institutioner som står för allmänintresset – något att fundera på för rojalister och för andra.

Noter

- ¹ Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutionerna i båda de nationella SOM-undersökningarna. Detta ger 2004 ett totalt antal svarande på 3435.
- ² Balansmättet kan gå mellan +100 (alla svarspersoner anger högt förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmätt ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalyser tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.
- ³ Följande institutioner har vi klassificerat som AI-institutioner: sjukvården, universiteten, polisen, grundskolan, FN, domstolarna, riksdagen, kungahuset, försvaret, EU-kommissionen och Europaparlamentet. SI-institutionerna är: Svenska kyrkan, radio/TV, bankerna, dagspressen, regeringen, kommunstyrelserna, storföretagen, partierna och facket. Indelningen kan självfallet diskuteras. Klassificeringen av EU-institutionerna kanske mest. De skulle möjligen kunna klassas som SI-institutioner med argumentet att det endast gått tio år sedan Sveriges EU-inträde och att EU ännu inte har uppnått en hävdvunnen ställning som allmänintresse i Sverige. Den genomsnittliga förtroendebalansen för AI-institutionerna, exklusive EU-institutionerna, ökar till +26 från +14. För SI-institutionerna sjunker den genomsnittliga förtroendebalansen från -5 till -12 om vi inkluderar EUs båda institutioner. Stödet för våra normativa hypoteser ökar alltså om vi klassificerar EU-institutionerna som särintresse. Detsamma gäller våra övriga hypotestester.

Referenser

- Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för medierna. TV, radio och dagspress i allmänhetens ögon*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Hernborn, Hans, Holmberg, Sören, Näsman, P (2005) *Valu som public service*. Stockholm: SVT
- Oscarsson, Henrik, Holmberg, Sören (2004) *Väljare*. Stockholm: Norstedts Juridik

- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2004a) Samlande institutionsförtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ju mer vi är tillsammans*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2004b) Förtroendet för näringslivet. I *Näringslivet och förtroendet* (SOU 2004:47). Bilagedel
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2004c) *MedieAkademiens förtroendebarmeter 2004*. Göteborg: MedieAkademin
- Larsson, Larsåke (2004) Synen på PR- och reklamkonsulter. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ju mer vi är tillsammans*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Rothstein, Bo (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag
- Weibull, Lennart, Börjesson, Britt (1995) *Publicistiska seder*. Stockholm: Tiden/SJF
- Weibull, Lennart, Holmberg, Sören (1997) Two Young Democracies and an Old One. I Lauristin et al (Eds.) *The Return to the Western World*. Tartu: Tartu University Press

FLAGNANDE FÖRTROENDE

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Varje år mäter SOM-institutet svenska folkets förtroende för ett stort antal samhällsinstitutioner. Huvuddelen av dem fanns med redan i den första mätningen 1986. Vi har också genom åren följt förändringarna i de samlade bedömningarna och analyserat skillnader i samhällsförtroende mellan olika grupper. Den långa tidsserien har även givit oss möjligheter att belysa hur politiska och sociala opinionsvindar påverkar allmänhetens förtroende, liksom vi har kunnat följa hur opinionsklimatet har betydelse för hur människor med olika bakgrund värderar samhällets institutioner.

Det övergripande resultatet i 2005 års mätning är att förtroendet för samhällsinstitutionerna flagnar. Av de tjugo institutioner som undersökts både 2004 och 2005 minskar allmänhetens förtroende för inte mindre än fjorton och i vissa fall relativt kraftigt; för fem redovisas en svag ökning och för en är det ingen skillnad mellan de två undersökta åren. Den allmänna tendensen sätter agendan för vår analys. Vad är det som kan ligga bakom nedgången i svenskarnas samhällsförtroende? Finns det något systematik i förändringen eller är det mest en fråga om tillfälligheter?

Översikten av samhällsförtroendet kommer i huvudsak att följa samma uppläggning som tidigare. Vi kommer även att knyta an till tidigare analyser och relatera samhällsförtroendet både till hur olika yrkesgrupper bedöms och hur den upplevda tilliten för andra människor hänger samman med förtroendet för samhällets institutioner.

Vad betyder högt institutionsförtroende?

Utgångspunkten för SOM-undersökningarnas mätserie har från starten varit att institutionsförtroende står för ett slags förhållningssätt till samhället. Med en upprepning av tidigare formuleringar kan vi fastslå att det å ena sidan handlar om en mekanism för att reducera social komplexitet i det dagliga livet och därigenom underlätta ställningstaganden, och å andra sidan om en typ av utvärdering av ett samhällets sätt att fungera. Dessutom vet vi från tidigare analyser att människor i Sverige genomsnittligt har ett högt samhällsförtroende och att närmare var femte svarsperson har relativt högt förtroende i fråga om nästan samtliga undersökta institutioner; endast en mindre andel har överlag lågt samhällsförtroende (Holmberg och Weibull, 2004a).

Det som är svårare att värdera är vad ett högt respektive lågt samhällsförtroende betyder. Annorlunda uttryckt, innebär ett flagnande förtroende ett problem för

samhället eller kommer allt ändå att fortsätta precis som tidigare? I normalfallet är det givetvis naturligt att föreställa sig att ett stort institutionsförtroende är en positiv tillgång för ett samhälle, eftersom det rimligen måste betraktas som bra om medborgarna har förtroende för de centrala institutionerna i sitt samhälle (Rothstein, 2003). Samtidigt är högt förtroende givetvis inget ideal om institutionerna inte fungerar på avsett sätt (jfr Weibull och Börjesson, 1995; jfr Holmberg och Weibull, 1997). Det finns därför anledning att i ett sådant perspektiv även problematisera begreppet förtroende.

När vi i Sverige gläder oss över ett högt samhällsförtroende i jämförelse med flertalet länder i världen uppfattar vi gärna detta som ett uttryck för en väl fungerande demokrati. Erfarenheten från våra studier visar dock att bedömningarna inte nödvändigtvis har sin förklaring i institutionernas sätt att fungera (Elliot, 1997). Exempelvis visade det sig att terrorbombningarna i New York och Washington i september 2001 medförde ett ökat förtroende för svenska samhällsinstitutioner. Här handlade det således snarast om en uppslutning kring institutionerna än en utvärdering av dem. Ett annat exempel kan hämtas från förtroendebedömningen av svenska medier (Wadbring och Weibull, 2005). Här visar det sig att nedgången i förtroende för den svenska kvällspressen inte har någon entydigt samband med kvällstidningarnas upplageutveckling. En rimlig tolkning är att förtroende är något som har mindre relevans för ett fenomen som kvällspress.

De två exemplen illustrerar det faktum att förtroende är ett komplext fenomen: det kan betyda olika saker för olika institutioner vid olika tidpunkter. Därmed är det också klart att det förtroende en samhällsinstitution åtnjuter inte nödvändigtvis är en följd av hur den sköter sitt fögderi. I lika hög, och i vissa fall i ännu högre grad handlar det om människors förväntan på institutionen och den funktion den anses fullgöra. Bedömarens ideologiska position har således betydelse för vilket förtroende en verksamhet tillmäts, oavsett hur bra eller dåligt den fungerar (jfr Holmberg och Weibull, 2004). Till detta kommer att den allmänna opinionen som den framträder i medierna också kommer att påverka bedömningarna.

Slutsatsen är därför att det kan vara vanskligt att jämföra den absoluta nivån på förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner vid *en* tidpunkt och mera meningsfullt att studera hur förtroendet för institutionerna förändras över längre tidsperioder, i förhållande till varandra och i olika grupper. Detta är också bakgrunden till att SOM-institutet ansåg det viktigt att etablera en långsiktigt syftande mätserie av samhällsförtroende och att vi i vår redovisning mycket nära följer tidigare års och fokuserar på förändringar (jfr Holmberg och Weibull, 2005).

Svenska förtroendebedömningar 2005

Ursprungligen avsåg SOM-institutets förtroendemätning elva samhällsinstitutioner. De var valda för att ge ett brett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Fr o m 1994 års mätning inkluderades rättsväsendet (domsto-

larna) och Svenska kyrkan. År 1995 tillkom mätningen av kungahuset, 1996 kommunstyrelser och 1997 universitet/högskolor och de politiska partierna. Fr o m 1998 skedde en utökning genom att även institutioner inom EU – både parlamentet och kommissionen – inkluderades. År 2000 lades ytterligare en internationell institution till – Förenta Nationerna (FN). Sedan 2001 års mätning har ingen ny institution tillkommit.

Med de redovisade utökningarna omfattar undersökningen 2005 tjugo samhällsinstitutioner¹. Utfallet av mätningen redovisas i tabell 1. Om vi rangordnar institutionerna efter andelen som har *mycket högt* förtroende är det, i likhet med de senaste åren, sjukvården och kungahuset som kommer högst med. Väljer vi att utgå ifrån andelen som anger att de har mycket eller ganska högt förtroende kommer sjukvården högst (65 procent), följd av universitet/högskolor (51 procent) och med radio-TV och polisen båda på tredje plats (48 procent). I botten ligger då de politiska partierna (11 procent) samt EU-kommissionen och Europaparlamentet (båda på 10 procent). Även här är mönstret i stort detsamma som de senaste åren.

I likhet med tidigare år är vår avsikt att belysa institutionsförtroende i en mera principiell mening. Därför är det rimligt att även ta hänsyn till andelen som har lågt förtroende: en institutions ställning i samhället bestäms inte bara av hur stor andel som har förtroende utan också av hur stor andel som saknar förtroende. De institutioner som har lägst andel med lågt förtroende är universitet/högskolor och radio-TV med tio procent eller lägre, medan hälften eller mer av allmänheten har litet förtroende för EU-institutionerna.

Den teknik vi använder för att väga in både högt och lågt förtroende är ett balansmått. Måttet innebär helt enkelt att andelen högt förtroende minskas med andelen lågt förtroende. Förtroendet för en institution blir då andelen högt förtroende minus andelen med lågt förtroende. Måttet kan sägas vara en indikation på vad som kan betraktas som en institutions *förtroendebalans*. En rangordning efter balansmåttet kommer att skilja sig från en rangordning efter enbart andelen högt förtroende i de fall där det finns en hög andel med lågt förtroende.²

När vi utgår från det samlade balansmåttet visar det sig att sjukvården ligger klart högst med ett balansmått på +53. Universitet/högskolor som 2004 låg på exakt samma nivå har fallit något till +44, framför allt genom att det finns en ökande andel som inte kan ta ställning, 42 procent 2005 (år 2004 37 procent). När det gäller sjukvården är det endast 23 procent av de svarande som placerat sig på mittalternativet (år 2004 21 procent).

Därnäst i samhällsförtroende kommer radio-TV (+39) och polisen (+30). Lägst förtroende åtnjuter de fackliga organisationerna (-21) och de politiska partierna (-35) samt de båda EU-institutionerna (-42 respektive -43). Något mindre än hälften av de undersökta institutionerna har positiva balansmått, övriga negativa. I praktiken sönderfaller rangordningen i fem grupper där de två första ligger på plus, den översta med relativt höga balansmått, de tre senare på minus, där den nedersta står mycket svagt när det gäller allmänhetens förtroende.

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2005 (procent och balansmätt)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmätt
Sjukvården	15	50	23	9	3	100	+53
Universitet/högskolor	7	44	42	5	2	100	+44
Radio/TV	5	43	42	8	2	100	+39
Polisen	6	42	33	14	4	100	+30
Grundskolan	6	36	38	16	4	100	+23
FN	6	33	41	13	7	100	+20
Kungahuset	11	29	37	11	12	100	+16
Bankerna	6	33	38	17	6	100	+16
Domstolarna	5	31	37	19	8	100	+9
Svenska kyrkan	4	23	42	17	14	100	-4
Dagspressen	1	24	45	22	8	100	-5
Försvaret	4	19	46	20	11	100	-9
Riksdagen	3	20	45	23	9	100	-9
Storföretagen	2	19	46	23	10	100	-11
Kommunstyrelserna	1	16	50	24	9	100	-16
Regeringen	2	19	39	27	13	100	-19
De fackliga organisationerna	2	17	41	25	15	100	-21
De politiska partierna	1	10	44	31	14	100	-35
Europaparlamentet	1	9	38	29	23	100	-42
EU-kommissionen	1	9	37	31	22	100	-43
Staten	3	23	50	17	7	100	+2
Riksbanken	9	43	42	4	2	100	+46

Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de två nationella SOM-undersökningarna 2004 (antal svar = 3 499) Personer som hoppat över hela frågan eller ej besvarat förtroendefrågan för någon enskild institution är inte medtagna i procenttalen. Dyliga svar var sällsynta och lämnades av endast mellan fem och sju procent för de olika institutionerna. Balansmättet kan gå mellan +100 (alla svars personer anger stort förtroende) och -100 (alla svars personer anger litet förtroende).

Källa: Riks-SOM 2005

I jämförelse med 2004 har det endast skett marginella förändringar i rangordningen. Det kan noteras att både polisen och domstolarna fallit ett eller ett par steg, liksom även regeringen. Storföretagen och bankerna har däremot klättrat upp ett par placeringar.

Förtroende för staten

I 2005 års SOM-undersökning fick svarspersonerna i experimentsyfte även ta ställning till några andra typer av samhällsinstitutioner. En av dem var *Staten*. Statsbegreppet har genom åren varit omdebatterat och inte sällan uppfattats som kontroversiellt genom att det associerats till kontroll eller övervakning. I Aldous Huxleys sköna nya värld var världsstaten den negativa sinnebild för styrning av medborgarna. I samhällsutopier från vänster har den 'starka staten' uppfattats som ett stöd åt medborgarna från vaggan till graven, medan staten i högerretorik framställs som en makt som begränsar och kanske också hotar individernas frihet.

Att staten är ett omstritt fenomen är lätt att indirekt utläsa från svarspersonernas bedömningar: 26 procent har stort förtroende, 24 procent litet förtroende och exakt 50 procent placerar sig i mitten och uppger varken stort eller litet förtroende. Det ger ett balansmått precis över nollpunkten (+2). En annan sak som kan utläsas är att det för svarspersonerna varit svårt att göra denna bedömning. Med 50 procent för mittalternativet är staten den institution som tillsammans med kommunstyrelserna har högst andel som inte kan placera sig på stort eller litet förtroende.

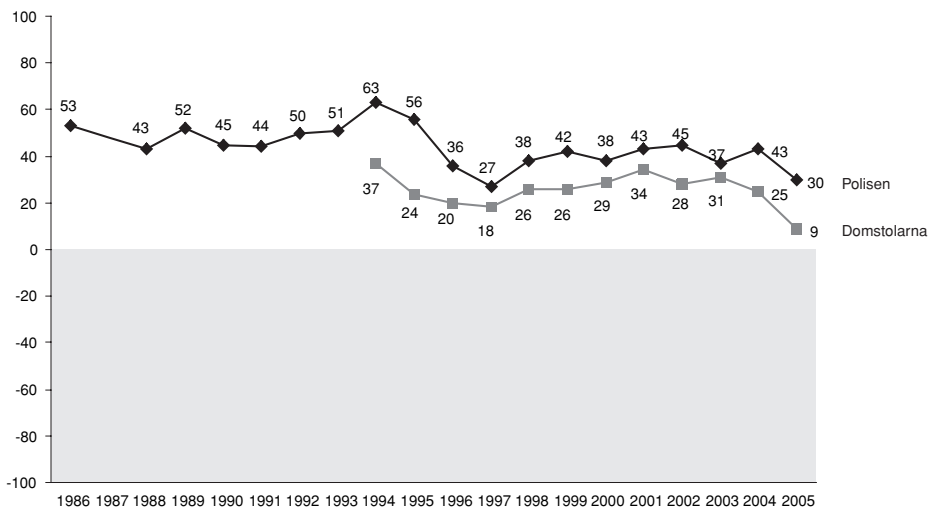
Ytterligare ett experiment 2005 var att lägga in *Riksbanken* i SOM-institutets förtroendemätning. Riksbanken har på ett helt annat sätt än förr kommit att synas i offentligheten, främst beroende på dess nya självständighet och avgörande roll för räntenivån. Förtroendet för Riksbanken kontrasterar kraftigt mot de delade meningarna om staten. Riksbanken visar sig nämligen åtnjuta mycket stort förtroende bland allmänheten: 52 procent uppger sig ha stort förtroende och endast 6 procent att de har ett litet förtroende. Det ger Riksbanken ett balansmått på +46, vilket placerar den nästan i toppen av de bedömda institutionerna. Det är fö exakt den nivå affärsbankerna hade före bankkrisen 1991.

Tjugo års samhällsförtroende

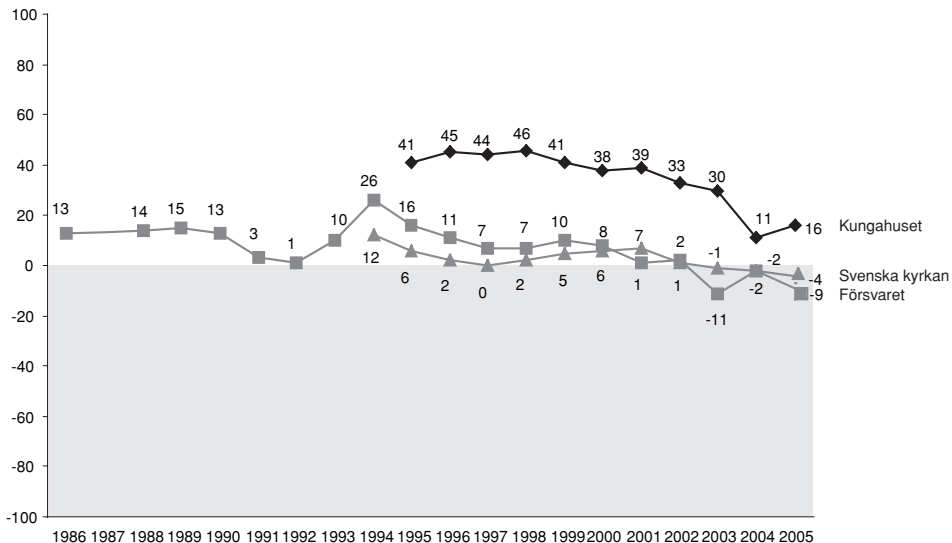
Nivåerna i samhällsförtroendet vid en tidpunkt ger bara en ytlig bild av allmänhetens värdering av samhällets institutioner. Som framhölls i inledningen är det förändringarna över en längre tidsperiod som kan utsäga något om opinionstendenser. I figur 1 redovisas förtroendeförändringar för hela tidsperioden 1986-2005. Redovisningen sker på grundval av balansmättet. För tydlighetens skull redovisas förtroendeutvecklingen i ett antal kurvdiagram, där samhällsinstitutioner med likartad inriktning grupperats tillsammans. Det allmänna mönstret är att det sker förhållandevis små omkastningar i rangordningen mellan enskilda år. På några års sikt kan det dock framträda tendenser. För de senaste åren kan vi exempelvis iakta en allmän försvagning. Den stora förloraren är kungahuset, som under de senaste åren haft ett fallande förtroende. Den kraftiga nedgången 2004 visade sig dock vara tillfällig, men andelen förtroende för kungahuset är fortfarande lägre 2005 än det var 2003.

Figur 1 Bedömningar av förtroendet för tjugo samhällsinstitutioner 1986-2005 (balansmätt)

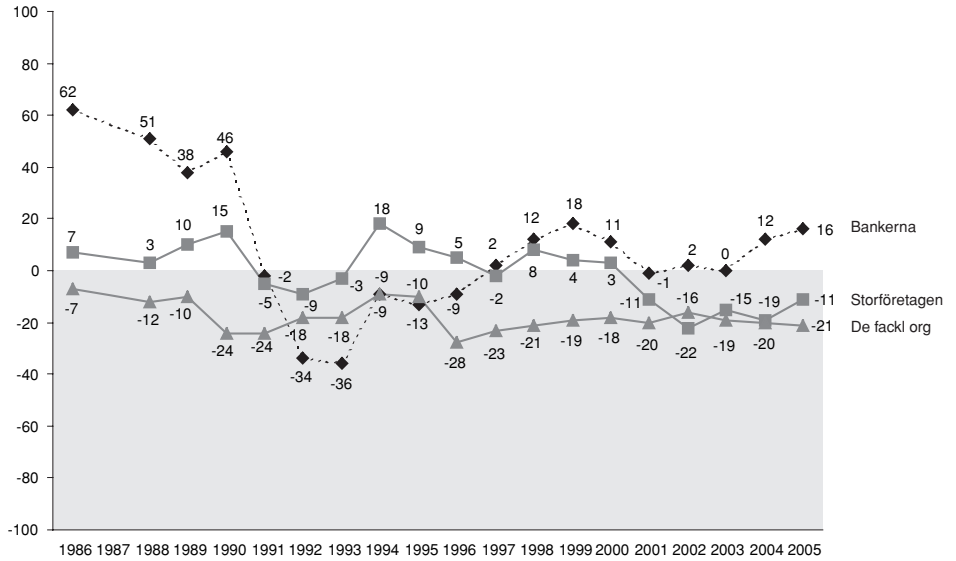
opinionsbalans

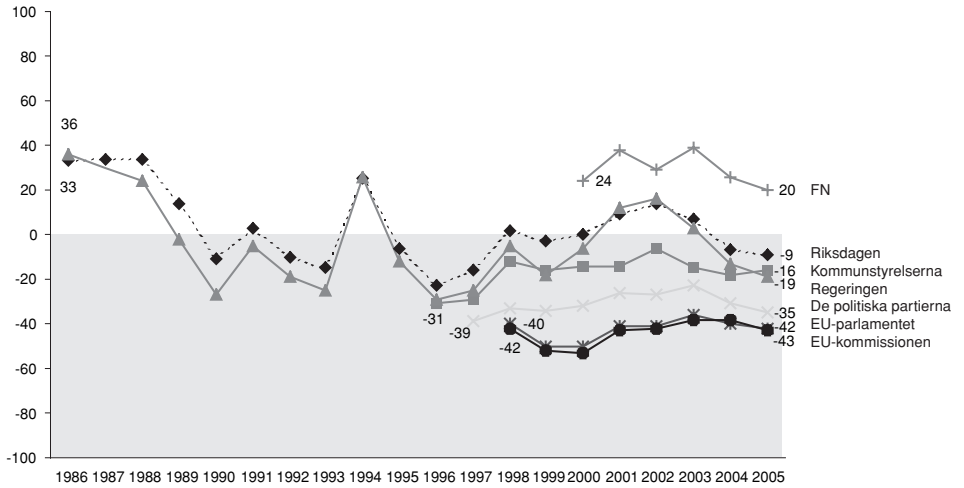
opinionsbalans

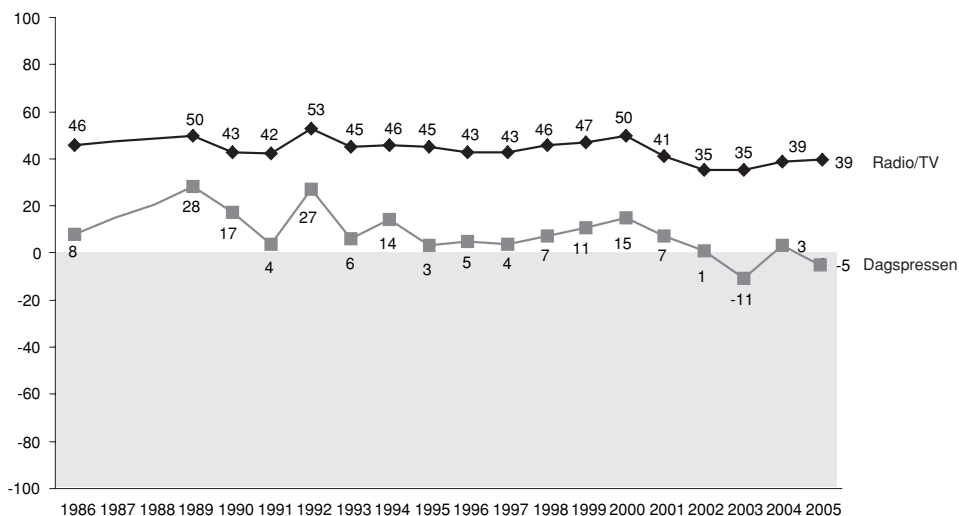
opinionsbalans

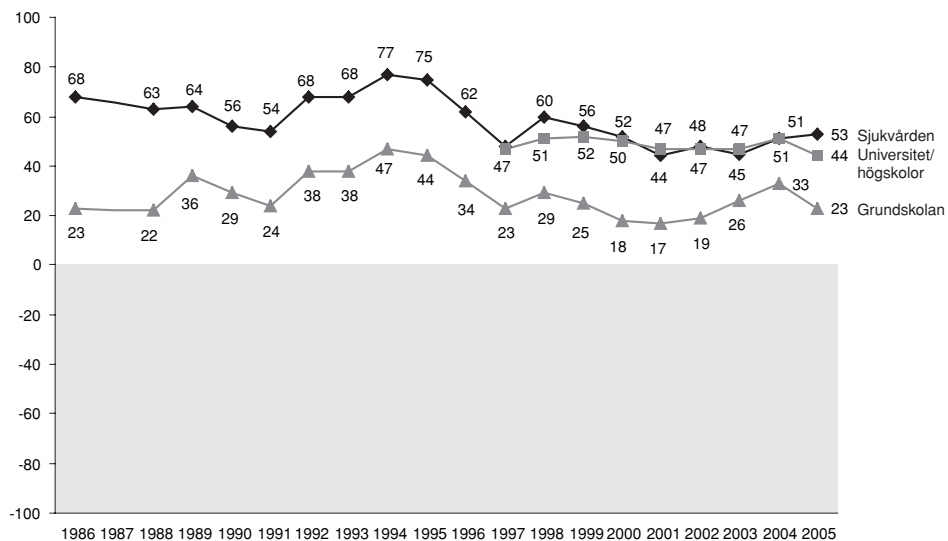
opinionsbalans

opinionsbalans

opinionsbalans

Kommentar: Om balansmätt se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, icke jämförbart mått, användes detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl även siffror för 1988.

Förtroendeförändringen för kungahuset är ett exempel på en uppgång som måhända inte bryter en längre nedåtgående trend. Detsamma kan noteras för dagspressförtroendet. Där såg vi 2004 en uppgång efter en bottennotering 2003, troligen kopplad till kritik mot pressens rapportering av mordet på Anna Lindh hösten samma år. Men 2005 ser vi att dagstidningsförtroendet på nytt har gått ner till minussidan, låt vara att det inte är riktigt lika lågt som det var 2003.

Flertalet traditionella myndighetsinstitutioner – domstolarna, polisen, försvaret, grundskolan och universiteten vänder nedåt. Några av dem har haft tendenser till försvagning sedan ett par år men år 2005 är nedgången tydlig. Mest markerad är den för domstolarna – från +31 till +9 sedan 2003. För de övriga är det framför allt nedgången mellan 2004 och 2005 som är notabel, t ex för polisen (från +43 till +30) och för grundskolan (från +33 till +23). Det är svårt se någon entydig förklaring till nedgångarna. Genomgången av vad som hände under själva undersökningsperioden ger knappast vid handen att några händelser under denna tid kunnat ha ett sådant inflytande på förtroendet för dessa institutioner. Möjligen kan dock en ökad uppmärksamhet för sk forskningsfusk ha haft en viss inverkan på förtroendet för universiteten (jfr vårt kapitel om förtroende för forskning).

Banker och storföretag är 2005 de enda vinnarna på förtroendemarknaden. Båda har en uppgång som är linje med vad som visat sig de senaste åren. Trots detta är den sammantagna bilden att institutionsförtroendet långsiktigt försvagats. Förtroendet för politiska institutioner, med undantag för kommunstyrelserna, fortsätter nedåt. Med tanke på att bedömningar här påverkas av den elektorala cykeln (jfr Jesper Strömbäcks och Bengt Johansson kapitel) kan vi vänta en uppgång 2006. Frågan är dock om politikens institutioner kommer att nå upp till siffrorna för 2002.

Om vi ser ända tillbaka till SOMs första förtroendemätning 1986 blir bilden än mörkare. Bland de elva institutioner vi då mätte var det endast en som hade en negativ förtroendebalans. Det var facket. Sedan dess har alltså förtroendet för svenska samhällsinstitutioner minskat mycket påtagligt. Alla institutioner – med ett undantag – har tappat i förtroende sedan slutet på 1980-talet. Det enda undantaget var länge grundskolan, men nu har också den fått vidkännas en nedgång. Media representerat av radio/TV och dagspressen har också tappat, men klart mindre än genomsnittet. Dagspressinstitutionens nedgång senaste året kan dock peka på en långsiktig försvagning.

Helhetsbilden för hela perioden är klar: vi litade mer på samhällsinstitutionerna under 1980-talet än idag. Men nedgången har inte varit linjär och stadigt fallande. Många institutioner som 2005 tappar registrerade låga siffror även åren kring 1997 men återhämtade sig sedan. Om vi jämför resultaten 1997 med 2004 kan många institutioner t o m uppvisa förbättrade siffror. Uppgång en längre tidsperiod på 2000-talet har egentligen bara bankerna haft, men bankerna är ändå mycket långt ifrån de höga förtroendesiffror man hade i slutet på 1980-talet före den stora bankkrisen.

Slutsatsen är att institutionsförtroende inte främst påverkas av enskilda händelser utan i lika hög grad av samhällsförändringar och värderingsförskjutningar. Effekterna blir störst då det finns ett samspel mellan händelser och förändrade värderingar.

Dimensioner i bedömningarna

Det finns på individnivå samband mellan hur olika institutioner bedöms. Överlag gäller att sambanden är positiva: den som har högt förtroende för en institution tenderar också att ha det för andra institutioner. Människor som gör uppskattande förtroendebedömningar på plussidan gör det således inte bara för några få institutioner utan för de flesta. Sak samma gäller för människor som tenderar att göra låga eller negativa förtroendebedömningar: de gör det ofta för flera institutioner. I själva verket visar en sambandsanalys av förtroendebedömningarna 2005 att det inte finns någon enda negativ korrelation. De lägsta finns mellan kungahuset och regeringen respektive mellan kungahuset och de fackliga organisationerna, där korrelationerna närmar sig .00 (= .04 för båda). Mellan de två EU-institutionerna är korrelationen över .90, vilket snarast tyder på att svarspersonerna inte kunnat eller önskat differentiera mellan dem. Andra höga samband finns mellan bedömningarna av regeringen och riksdagen (.70) och mellan riksdagen och de politiska partierna (.58).

Korrelationerna uppvisar i stort sett förväntade mönster, t ex att politiska institutioner bedöms efter likartade kriterier. En faktoranalys baserad på förtroendesambanden mellan alla våra tjugo mätta institutioner ger upphov till en lösning med fem distinkta bedömningsdimensioner (tabell 2). Vi har döpt dem till politik, övernationellt, samhällsbevarande, fostran och media. Tidigare år har vi fått fram i huvudsak liknande lösningar (se t ex Holmberg och Weibull, 2005).

Regering och riksdag utgör kärnan i *politikdimensionen* med facket och kommunstyrelserna något svagare anknutna. EU-kommissionen och EU-parlamentet är de centrala institutionerna i vad vi betecknat som den *övernationella* dimensionen. Den *samhällsbevarande* dimensionen definieras av kungahuset, försvaret, Svenska kyrkan och polisen i nu nämnd ordning. Även storeföretagen och bankerna laddar relativt högt på denna dimension. Den dimension som vi valt att kalla *fostran* toppas av universitet/högskolor och grundskolan och där finns även FN. *Mediedimensionen*, slutligen, domineras av dagspressen och radio/TV.

Dimensionerna överensstämmer helt med vad vi såg i 2004 års analys. Den något mer splittrade bild som började uppträda i analyserna efter år 2000 kvarstår och har på några punkter snarast förstärkts. Domstolarna, som tappat kraftigt i förtroende mellan 2003 och 2005, faller nu inte naturligt in i någon av dimensionerna, liksom inte heller sjukvården och de politiska partierna. Det är egentligen endast politikdimensionen som varit i stort sett densamma flertalet undersökta år. En rimlig tolkning av det uppluckrade dimensionsmönstret är att bedömningarna blivit något mer splittrade och individualiserade.

Tabell 2 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2005 (faktoranalys)

	Politik	Överstatlig	Samhälls- bevarande	Fostran	Medier
Regeringen	.82	.18	.07	.12	.01
Riksdagen	.75	.36	.17	.09	.06
De fackl organisation	.61	.07	.01	.16	.35
Kommunstyrelserna	.57	.24	.25	.18	.09
Europaparlamentet	.23	.85	.15	.14	.10
EU kommissionen	.26	.85	.15	.14	.09
De pol partierna	.50	.58	.17	.07	.14
Kungahuset	-.14	.15	.72	.04	.07
Försvaret	.29	.10	.59	.10	.03
Svenska kyrkan	.14	.11	.59	.11	.09
Polisen	.34	-.09	.58	.21	.02
Storföretagen	-.10	.40	.48	.16	.28
Bankerna	.13	.26	.43	.09	.34
Domstolarna	.28	.26	.39	.33	.02
Universitet/högskolor	.07	.24	.11	.74	.08
Grundskolan	.22	-.03	.17	.68	.14
FN	.09	.39	.12	.54	.09
Sjukvården	.38	-.16	.32	.41	.06
Dagspressen	.13	.14	.14	-.02	.80
Radio-TV	.10	.04	.09	.27	.76
Förklarad varians	14%	13%	12%	9%	8%

Kommentar: Lösning enligt Kaisers kriterium. Varimaxrotering.

I faktoranalysen har vi inte inkluderat den år 2005 för första gången mätta institutionen staten. När vi gör det hamnar staten näst högst på den politiska dimensionen (faktorladdning .75). Bedömningarna av staten visar sig ha särskilt högt samband med bedömningen av regeringen (Pearsons $r = .63$), riksdagen (.61), de politiska partierna (.51) och kommunstyrelserna (.50). Den lägsta korrelationen är paradoxalt nog den med kungahuset, alltså statsöverhuvudet (.09). Det senare understryker en stor ideologisk resonansbotten i synen på både staten och på kungahuset.

Gruppskillnader i förtroendet

Institutionsförtroendet varierar för det mesta inte dramatiskt mellan olika sociala och politiska grupper. Institutioner som åtnjuter högt förtroende tenderar att ha

goda siffror i alla grupper medan institutioner som har svaga förtroendesiffror tenderar att ha svaga siffror i alla grupper. Exempel på den förra typen av institutioner är sjukvården och universiteten medan EU-verksamheterna kan representera det senare slaget. I tabell 3 redovisas förtroendenivåerna för samtliga institutioner med uppdelning på dels kön och ålder, dels efter de teoretiskt mer intressanta variablerna utbildning och ideologisk vänster-högerposition.

Tabell 3 Förtroende för enskilda samhällsinstitutioner efter kön, ålder, utbildningsnivå och subjektiv vänster-högerplacering (balansmått)

	Kvinna	Man	15-29	30-49	50-64	65-85	Lågutbildad	Låg-medelutb	Hög-medelutb	Högutbildad	Klart vänster	Något vänster	Varken eller	Något höger	Klart höger	
Sjukvården		+52	+53	+53	+51	+53	+55	+50	+51	+50	+60	+60	+63	+48	+53	+37
Universitet/högskolor		+46	+43	+56	+46	+39	+37	+33	+42	+51	+55	+54	+47	+39	+46	+49
Polisen		+40	+19	+28	+34	+22	+35	+29	+30	+25	+36	+13	+37	+30	+29	+25
Radio/ TV		+39	+38	+39	+35	+38	+46	+44	+39	+39	+33	+32	+44	+38	+38	+39
Grundskolan		+26	+20	+34	+32	+12	+13	+22	+27	+22	+20	+36	+36	+24	+13	+2
Bankerna		+24	+7	+35	+11	+5	+19	+18	19	+9	+12	-5	+9	+16	+22	+29
FN		+23	+17	+32	+25	+11	+11	+11	+21	+20	+27	+28	+28	+12	+21	+19
Kungahuset		+20	+11	+3	+17	+12	+30	+19	+14	+11	+18	-30	-1	+13	+36	+46
Domstolarna		+11	+8	+13	+18	+3	+2	-5	+6	+14	+28	+9	+16	+1	+15	+9
Svenska kyrkan		+3	-12	-10	-3	-12	+10	-4	-10	-10	+7	-8	-6	-9	+5	-4
Dagspressen		-1	-8	-7	-4	-7	+1	-8	-9	-1	+3	-19	-7	-8	+1	+9
Försvaret		-6	-12	+8	-6	-17	-18	-17	-6	-10	-3	-24	-8	-9	-8	-11
Riksdagen		-7	-12	-2	-7	-18	-8	-15	-14	-7	-2	+7	+14	-18	-16	-32
Storföretagen		-13	-9	+1	-7	-21	-14	-20	-11	-9	-5	-44	-26	-15	+2	+27
Kommunstyrelserna		-15	-17	-15	-24	-18	-2	-14	-18	-18	-15	-2	-3	-21	-21	-31
Regeringen		-17	-21	-14	-18	-24	-18	-17	-19	-26	-17	+14	+21	-24	-42	-68
Fackliga organisationer		-17	-25	-5	-25	-28	-23	-20	-18	-23	-26	+14	+2	-23	-41	-54
De politiska partierna		-32	-37	-25	-34	-42	-34	-43	-35	-32	-27	-21	-25	-45	-35	-31
EU-parlamentet		-39	-45	-20	-42	-54	-45	-51	-43	-36	-36	-43	-43	-48	-37	-29
EU-kommissionen		-40	-46	-23	-44	-53	-45	-54	-43	-38	-35	-44	-43	-50	-38	-32
Staten		+4	-2	-1	-2	-6	+16	+4	-3	-5	+8	+22	+28	-6	-6	-33
Riksbanken		+39	+50	+50	+40	+48	+56	+37	+42	+51	+51	+31	+44	+34	+58	+60

Kommentar: Ju högre positiv siffra (+) desto större förtroende.

Källa: Riks-SOM 2005

Kvinnor är något mer förtroendefulla än män, åtminstone när det gäller samhällsinstitutioner. För sjutton av de tjugo institutionerna har kvinnorna minst tre balansmåttsheters högre förtroende än män, för tre (sjukvården, radio-TV och kommunstyrelserna) väger det jämnt och för en (storföretagen) har män högre värden. Det är i stort sett samma bild som tidigare år, men kvinnorna har stärkt sitt förtroende något mellan 2004 och 2005. De stora skillnaderna noteras för polisen (kvinnor +40 och män +19), bankerna (+24 respektive +7) och Svenska kyrkan (+3 respektive -12). Det är i stort sett samma mönster som tidigare år. De institutioner där det skett ett skifte, om än knappt, är universitet/högskolor, där män hade högre förtroende än kvinnor 2004.

När det gäller ålder finns det ibland stora skillnader i förtroendet och flera intressanta mönster. Det finns till exempel en tydlig tendens att institutionsförtroendet ligger relativt högt bland de yngsta; för inte mindre än fjorton av de tjugo institutionerna har unga en mer positiv inställning än någon annan åldersgrupp. Förtroendet för försvaret, grundskolan, FN och universitet/högskolor faller till exempel med ökande ålder. Den enda institutionen som uppvisar ett omvänt mönster är kungahuset, där förtroendet bland de äldsta är +30 mot endast +3 bland de yngsta. Det kan dessutom noteras att förtroendeuppgången för kungahuset har uteblivit bland de yngsta. Bland de äldsta kan i övrigt noteras ett mycket högt förtroende för radio-TV.

För åtta av samhällsinstitutionerna finns det inte obetydliga utbildningsskillnader i förtroendet. I fråga om universitet/högskolor, grundskolan, domstolarna, dagspressen, riksdagen, storföretagen, de politiska partierna och de två EU-institutionerna är förtroendet högre, bland högutbildade än bland lågutbildade. Endast radio-TV har högre förtroende bland lågutbildade, medan övriga bedöms relativt likartat i olika utbildningsgrupper.

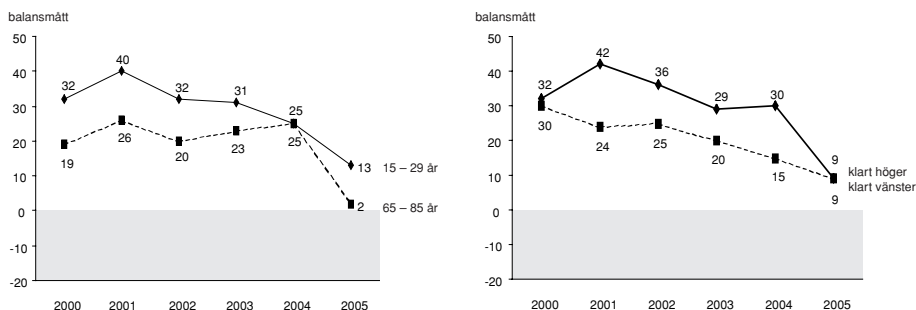
Förtroendeskillnaderna mellan vänster- och högermänniskor är i genomsnitt större än de är med hänsyn till kön, ålder eller utbildning. Inte mindre än tolv av de tjugo institutionerna uppvisar ett tydligt samband med människors självklassificering som vänster- eller högerinriktade. Politikinstitutionerna har överlag en större uppslutning till vänster. Störst vänster-högerskillnader i förtroende finner vi för storföretagen (högern mest förtroende), regeringen (vänstern), kungahuset (högern), facket (vänstern) och bankerna (högern). De minsta förtroendeskillnader mellan vänster och höger återfinns för universitet/högskolor, radio/TV, de politiska partierna, FN, Svenska kyrkan och polisen. Institutioner med allmänintresset i centrum har inte oväntat ett bredare ideologiskt förtroende än institutioner med olika särintressen som prioritet.

När det gäller förtroendet för staten ligger det inte oväntat högst bland vänsterinriktade personer, +22 bland dem som placerar sig 'klart till vänster' – och lägst bland högerinriktade, -33 bland dem som placerar sig 'klart till höger'. Det finns även en åldersfaktor i bedömningen av staten där äldre personer hamnar på ett klart plusvärde. Kvinnor har något större förtroende för staten än män, medan det inte

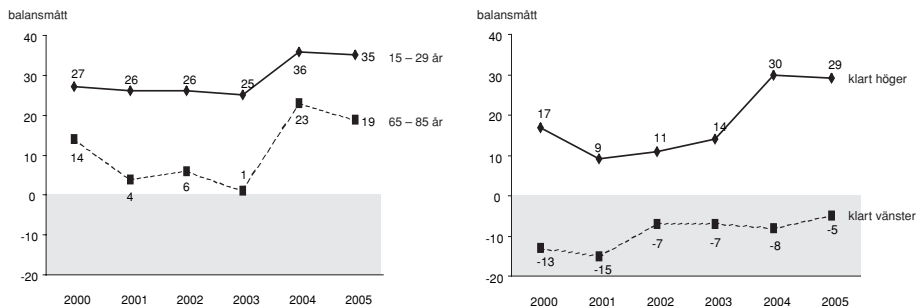
finns några klara utbildningsskillnader. Riksbanken visar sig ha högt förtroende i samtliga grupper. Till skillnad från staten visar den sig ha en starkare ställning bland högerinriktade än bland vänsterinriktade personer – från +31 bland personer som betecknar sig som klart till vänster till +60 bland personer som placerar sig klart till höger. Också bland de äldsta åtnjuter Riksbanken ett särskilt högt förtroende.

Den intressanta frågan är hur de senaste årens förtroendeminskning ser ut i några olika grupper och vilka slutsatser om förändrat förtroende man kan dra av det. Vi har tagit fram två institutioner, där utvecklingen gått åt olika håll efter 2000. Å ena sidan har vi bankerna där förtroendet efter hand har ökat, å andra sidan domstolarna där förtroendet under samma tid har minskat. I figur 2a-b och 3a-b har vi redovisat hur personer som skiljer sig i fråga om ålder och politisk ideologi värderat dessa två institutioner 2000-2005.

Figur 2ab Förtroendet för domstolarna efter ålder och politisk ideologi (balansmätt)

Figur 3ab Förtroendet för bankerna efter ålder och politisk ideologi (balansmätt)

Det vi kan utläsa av diagrammen är att nedgången för domstolarna finns i alla grupper. Visserligen åtnjuter de större förtroende bland yngre än bland äldre, med de senaste årens nedgång finns bland både unga och gamla. Detsamma gäller efter ideologisk självplacering. Både bland höger- och vänsterinriktade sjunker förtroendet, även om det finns skillnader enskilda år.

Också i synen på bankerna mellan 2000 och 2005 finns samma grundmönster. Både bland unga och gamla finns en uppgång, liksom bland både vänster- och högerinriktade personer. Personer som betraktar sig klart till vänster är dock inte lika påverkade av den bankvänliga opinionen som dem som placerar sig till höger.

Resultaten bekräftar våra tidigare analyser att det visserligen finns klara skillnader i förtroendebedömningar mellan olika grupper, men att alla grupper påverkas när opinionsvinden blåser åt ett visst håll (Holmberg och Weibull, 2003).

Mellanmänsklig tillit och institutionsförtroende

Tidigare analyser har klart visat att det finns förtroendefulla personer och det finns misantropier i synen på de tjugo samhällsinstitutionerna (Holmberg och Weibull, 2004a:66f). Vi kan gå vidare och belysa sambandet mellan att ha tillit till andra människor och att ha förtroende för samhällsinstitutioner. Frågan gäller i vad mån det finns ett slags gemensam resonansbotten för de två typerna av bedömningar.

För att kunna belysa frågan har vi utgått från hur svarspersonerna skattar sin tillit till 'människor i allmänhet'. Skattningen sker på en elvagrädig skala mellan 0 (lågt) och 10 (högt). Genomsnittvärdet ligger på 6,3. Siffran är mycket hög i ett internationellt perspektiv, även om det finns en del inte obetydliga variationer mellan olika grupper, främst mellan svenskar och invandrare (Rothstein, 2004). Vi har valt att klassificera svarspersonerna i fem grupper efter graden av mellanmänsklig tillit och undersökt vilket förtroende man inom varje grupp har för olika samhällsinstitutioner (tabell 4).

Huvudmönstret är att det finns ett klart samband mellan mellanmänsklig tillit och samhällsförtroende. Sambanden ligger på i stort sett samma nivå som påvisats i tidigare studier (Rothstein, 2003:178). I de två kolumnerna längst till höger i tabell anges dels vad vi kallar ett effektmått för varje samhällsinstitution, dels en korrelationskoefficient. Effektmåttet anger avståndet i antal balansmåttensheter mellan genomsnittet för gruppen med låg mellanmänsklig tillit och genomsnittet för den med hög.³ För samtliga samhällsinstitutioner är sambandet positivt. Det varierar mellan som högst +15 för radio-TV och som högst +50 för polisen och domstolarna, men är också högt för sjukvården och riksdagen. Korrelationerna går i samma riktning, vilket bekräftar tidigare analyser. Människor som litar på andra människor tenderar alltså att lita på samhällets institutioner.

I en ingående analys av mellanmänsklig tillit framgår att höglitarna utmärks av att vara goda samhällsmedborgare med engagemang i föreningar och en positiv inställning till demokratin; de som uppvisar låg tillit kan däremot närmast betrak-

tas som utanförstående (Rothstein, 2003:151ff). I ljuset av detta är det inte överraskande att den grupp som har stor tillit till andra människor överlag har en positiv förtroendebalans: de ligger på plusvärden för tolv av de tjugo undersökta institutionerna. Bland personer med lägst mellanmännisklig tillit finns positiva värden endast för fem av institutionerna. Men vi kan samtidigt observera att det finns betydande likheter mellan grupperna när det gäller utfallet i rangordningen av de tjugo institutionerna. De tre översta institutionerna och de tre nedersta är desamma.

Tabell 4 Mellanmännisklig tillit och institutionsförtroende (balansmätt)

	Mellanmännisklig tillit					"Effekt"	Korrelationskoefficient
	Lågt (0-2)	Medellågt (3-4)	Medel (5)	Medelhögt (6-7)	Högt (8-10)		
Sjukvården	+19	+32	+46	+55	+65	+46	.21
Universitet/högskolor	+25	+31	+35	+48	+53	+28	.16
Radio-TV	+30	+24	+34	+41	+45	+15	.10
Polisen	-6	+13	+22	+31	+44	+50	.20
Grundskolan	+10	+9	+14	+25	+32	+22	.13
FN	+6	+6	+5	+22	+32	+26	.15
Kungahuset	±0	+2	+9	+16	+24	+24	.11
Bankerna	-9	+9	+11	+16	+23	+32	.11
Domstolarna	-25	-9	-5	+12	+25	+50	.22
Svenska kyrkan	-26	-17	-14	-4	+5	+31	.14
Dagspressen	-17	-18	-9	-7	+6	+23	.13
Försvaret	-25	-15	-13	-6	-5	+20	.09
Riksdagen	-39	-29	-24	-5	+5	+44	.22
Storföretagen	-28	-22	-17	-8	-6	+22	.11
Kommunstyrelsen	-40	-28	-28	-14	-5	+35	.19
Regeringen	-46	-34	-29	-14	-11	+35	.17
De fackliga organisationerna	-37	-29	-29	-21	-14	+23	.13
De politiska partierna	-51	-49	-46	-34	-24	+27	.20
Europaparlamentet	-62	-50	-53	-40	-33	+29	.16
EU-kommissionen	-61	-55	-53	-41	-34	+27	.18
Antal svar	221	359	541	960	1 220		

Kommentar: Korrelationskoefficienten är Pearsons r . Den mellanmänniskliga tilliten har mätts på en skala mellan 0 (lågt) och 10 (högt). Effekten har mätts som skillnaden i institutionsförtroende mellan gruppen lågt resp. gruppen högt när det gäller mellanmännisklig tillit.

Källa: Riks-SOM 2005

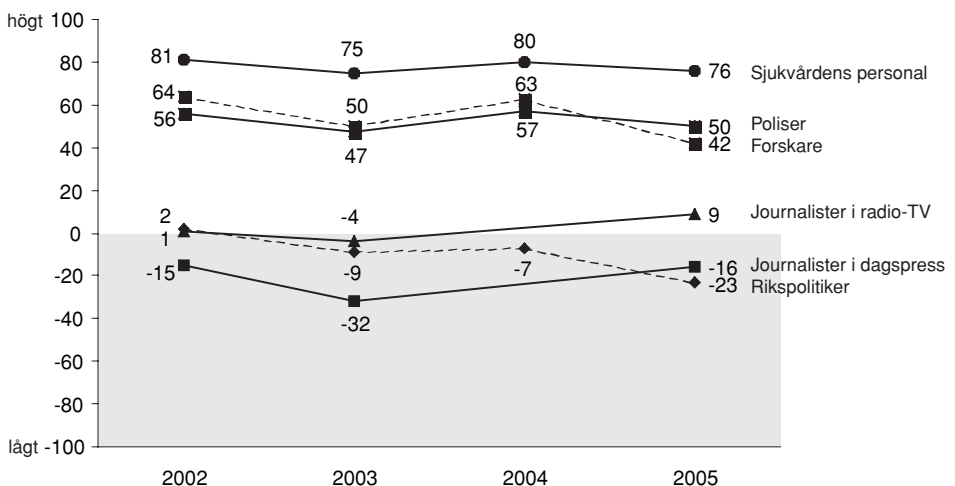
Likheten är emellertid inte fullständig. Personer med låg mellanmännisklig tillit sätter radio-TV klart före sjukvården, medan sjukvården kommer högst bland dem med hög tillit. Andra skillnader är att bland personer med låg tillit ligger, förutom radio-TV, även kungahuset och storföretagen relativt sett högre än bland de tillitsfulla, medan särskilt polisen, domstolarna och riksdagen kommer sämre ut. Med tanke på att höglitarna är de goda medborgarna är det naturligt att gemensamma politiska arenor åtnjuter högre förtroende i denna grupp.

En andra intressant iakttagelse är att höglitarna trots sin karaktär av goda medborgare inte ligger särskilt högt i fråga om förtroendenivån för politiska institutioner. Visserligen är nivån högre än bland låglitarna men i ett demokratiperspektiv måste resultaten betraktas som mycket låga. En institution som särskilt bör noteras är radio-TV som något överraskande placerar sig nästan på samma nivå i båda grupperna och därmed relativt sett högre hos dem med låg tillit. Möjligen är förklaringen att radio-TV betyder olika saker i de två grupperna; bland personer med låg mellanmänsklig tillit står radio-TV främst för underhållning medan radio-TV bland dem med hög tillit mer står för nyheter och samhälle (jfr Oscar Westlunds kapitel).

Faller en faller alla?

Frågan om vem det är som har förtroende – verksamheten eller personalen – har vi tidigare ställt i våra analyser av förtroende (Holmberg och Weibull, 2004a och 2005). Vi har kunnat visa att förtroendet för verksamhet och personal ofta går hand i hand. Läkare och poliser ligger högt precis som sjukvården och polisen, politiker ligger lågt på samma sätt som politiska partier och kommunstyrelser. Det vi har byggt på är SOM-institutets nya mätserie av förtroende för olika yrkesgrupper som påbörjades 2002. Varje år mäts minst tio yrkesgrupper; samma grupper har dock inte mätts alla år. För en översikt av resultaten se tabell 5 i vårt kapitel om förtroende för forskning. Efter fyra års mätningar är det intressant att se hur yrkesgruppsförtroendet förändras sig i förhållande till institutionsförtroendet. I figur 3 finns en översikt av förtroendet för de sex yrkesgrupper som undersökts flertalet år.

Figur 4 Förtroende för olika yrkesgrupper 2002 – 2005 (balansmätt)

Förtroendenivån för yrkesgrupperna är förhållandevis stabil. Sjukvårdens personal ligger högst samtliga år. Rikspolitiker och journalister i dagspressen konkurrerar om bottenplatsen. Det är i stort sett vad vi kunde vänta utifrån institutionsbedömningarna. Individkorrelationerna för förtroendebedömningarna mellan verksamhet och personal är också genomgående positiva, men inte alltid imponerande höga. Korrelationerna(r) varierar mellan som högst .65 för bedömningarna av poliser och polisen till som lägst .27 för förtroendet för forskare och universitet/högskolor. Det är uppenbart att människor förmår att skilja på sak och person i dessa sammanhang.

Även om det kan göras en skillnad i bedömningen av institution och person är det tydligt att när opinionsvinden blåser påverkas båda bedömningarna. När det gäller de institutioner som tappar mest i allmänhetens förtroende tappar även deras företrädare: forskare, poliser och rikspolitiker förlorar i förtroende. För sjukvårdens personal är situationen mera stabil, vilket kan förväntas med tanke på att förtroendet för sjukvården snarast gick upp.

För journalister är bilden avvikande. Visserligen ligger uppgången för journalister i radio-TV i linje med stabiliteten för radio-TV som institution, medan uppgången för dagstidningsjournalister inte rimmar med försvagningen för dagspressen. Möjligt kan det finnas en större differentiering mellan institution och person för medier. Vissa mindre studier ger stöd åt ett sådant antagande (Westlund, 2006).

I fråga om olika gruppers bedömningar av yrkesgrupperna är mönstret likt det som gäller bedömningen av institutionerna. Kvinnor har högre förtroende för samtliga yrkesgruppen utom för företagsledare i näringslivet. Företagsledarna har mest stöd från personer som placerar sig till höger och rikspolitiker bedöms något mindre negativt bland personer som placerar sig till vänster. En skillnad mot förtroendebedömningarna är att äldre personer genomsnittligt har högre förtroende i fråga om yrkesgrupperna än vad yngre har.

Var skall det sluta?

Vad som är en rimlig förtroendenivå för ett samhälles institutioner kommer det alltid att finnas delade meningar om, likaså om vilka som är de viktigaste institutionerna i samhället. I själva verket är skillnaderna i sådana bedömningar vanligen det centrala i den politiska debatten, inte minst då det gäller ideologiska skiljelinjer. Det är också ett förväntat resultat att det på ideologiska grunder finns klart delade meningar om flertalet av de institutioner som ingår i SOM-institutets mätningar. Det gäller inte minst vid bedömningen av staten, den institution som på prov introducerades i 2005 års mätning.

I ljuset av en sådan tolkning av förtroenderesultaten är frågan om nedgångens konsekvenser snarast felaktigt ställd. Det handlar inte, åtminstone inte under den period vi överblickar, om ett förtroendefall i den meningen att människor är på väg att sluta att lita på samhällets institutioner utan snarare om en kamp om värde-

ringar. Den ökade individualisering som kännetecknat samhällsutvecklingen under de senaste decennierna har försvagat den ideologiska basen särskilt för samhällets politiska institutioner men också för andra institutioner som främst står för en kollektiv samhällsmodell. Även den elektorala cykel som framträder i bedömningarna av regering, riksdag och politiska partier kan tolkas på detta sätt. De år då medborgarna har ett gemensamt ansvar att utse nationens ledare upplever vi oss på ett annat sätt som ett svenskt kollektiv i den stora nya världen.

Noter

- ¹ Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutionerna i båda de nationella SOM-undersökningarna. Detta ger 2005 ett totalt antal svarande på 3499.
- ² Balansmättet kan variera mellan +100 (alla svarspersoner anger högt förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmätt ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalyser tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.
- ³ Effektmättet kan gå mellan +100 (alla i den lägsta tillitsgruppen saknar helt institutionsförtroende och alla i den högsta gruppen har fullt förtroende) och -100 (alla i den lägsta tillitsgruppen har fullt förtroende och alla i den högsta gruppen saknar förtroende). Ett 0-värde indikerar att det inte finns något samband.

Referenser

- Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för medierna. TV, radio och dagspress i allmänhetens ögon*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2004a) Samlande institutionsförtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ju mer vi är tillsammans*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2004b) Förtroendet för näringslivet. I *Näringslivet och förtroendet*. (SOU 2004:47). Bilagedel.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2005) Rimligt förtroende? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Lyckan kommer, lyckan går*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Rothstein, Bo (2003) *Sociala fallor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.
- Rothstein, Bo (2004) Förtroende i det multikulturella samhället. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ju mer vi är tillsammans*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

- Wadbring, Ingela, Weibull, Lennart (2005) Medieförtroende – en framgångsfaktor? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Lyckan kommer, lyckan går*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart, Börjesson, Britt (1995) *Publicistiska seder*. Stockholm: Tiden/SJF.
- Weibull, Lennart, Holmberg, Sören (1997) Two Young Democracies and an Old One. I Lauristin et al (Eds.) *The Return to the Western World*. Tartu: Tartu University Press.
- Westlund, Oscar (2006) *Känslor av medieförtroende*. Arbetsrapport. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet

ÖKAT FÖRTROENDE – BARA EN VALÅRSEFFEKT?

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Forskning om förtroende är bland det viktigaste som finns inom samhällsvetenskapen. Utan förtroende människor emellan eller mellan människorna och samhällets institutioner brakar det civiliserade samhället samman (Johansson m fl 2006). Utan förtroende vågar vi inte äta den inköpta maten, lämna barnen på dagis eller sätta in pengar på banken. Utan förtroende skulle vi fortfarande gå omkring beväpnade som i gamla ondare tider. Förtroende är guld värt. Det gör all verksamhet smidigare och inte minst billigare. Högt förtroende sänker alla transaktionskostnader i ett samhälle. Advokater, skrivna kontrakt, formella garantier och andra återförsäkringar behövs mindre. Gammaldags handslag kan räcka.

Illusionisten Joe Labero illustrerar tydligt förtroendets betydelse i en intervju i SJ: s tidning *Kupé*: ”Ingen vågar avslöja hans trick. Det kontrakt som alla medarbetare runt Labero tvingas skriva på innebär sexsiffriga skadeståndsbelopp? Eller? – Nej, nej! Det handlar inte om pengar. Det handlar om något som är mer värdefullt. Förtroendet, säger Joe med eftertryck.” (*Kupé*, maj 2007, s 9). Det omvända perspektivet finns i en kampanj från det tyska advokatsamfundet våren 2007: Förtroende är bra, advokat bättre (*Der Spiegel* nr 20, 2007).

Viktigast är kanske den mellanmänniskliga tilliten – att vi litar på varandra. Den brukar också kallas horisontellt förtroende. Det vertikala förtroendet, det mellan människorna och institutionerna är naturligtvis också centralt, men kanske ända inte lika avgörande. Ett samhälle tål förmodligen ett lågt institutionsförtroende bättre än ett lågt förtroende medborgarna emellan. Empiriskt hänger dock de båda formerna av förtroende samman. Människor som tenderar att lita på andra människor tenderar också att hysa ett högre förtroende för samhällets institutioner. Och omvänt. Personer som misstror andra tenderar också att misstro samhällets institutioner.

Sambandet mellan det horisontella och det vertikala förtroendet kan kausalt uppkomma på åtminstone två olika sätt. Det horisontella förtroendet människor emellan ger upphov till att människor också börjar lita på institutionerna. Det horisontella förtroendet skapar det vertikala. Det är den amerikanske statsvetaren Robert Putnams hypotes (Putnam, 2001; Putnam et al, 2003). Teorin är i grunden sociologisk. Först kommer umgänget människor emellan. Mellanmännisklig tillit växer fram ur föreningsverksamhet och att vi umgås med varandra. Socialt kapital uppstår som sedan i sin tur skapar grogrund för samhällsinstitutioner med brett förtroendestöd hos de många människorna.

Men en motsatt process är också möjlig. Det vertikala förtroendet skapar det horisontella. Den hypotesen är i grunden statsvetenskaplig och betonar samhälls-

institutionernas betydelse (Rothstein, 2003). Först kommer fungerande institutioner, framför allt rättsväsende, sedan börjar extenderad mellanmänsklig tillit att växa. Vålfungerande institutioner och det vertikala förtroendet gör det möjligt för människorna att börja lita på varandra.

Vår avsikt är inte att här pröva om den ena eller andra teorin är hållbar utan att koncentrera oss på frågan hur det institutionella förtroendet utvecklas i Sverige (för en översikt av det mellanmänskliga förtroendet se Bo Rothsteins kapitel). När det gäller institutionsförtroende har SOM-institutet tillgång till ett ovanligt rikt data-material. Förtroendet för ett tiotal olika institutioner har mätts regelbundet under tjugo år. Ytterligare ett tiotal institutioner har studerats under något kortare perioder. Därutöver har cirka tio-femton institutioners förtroende mätts vid något enskilda tillfälle. Fokus i analysen kommer här att ligga på förtroendet för de institutioner som vi har följt under längre tidsperioder. Det betyder tjugo institutioner plus Riksbanken som är med i den reguljära analysen för första gången.

Förtroendebegreppet

Förtroende har att göra med prognos och framtid. Smaka på ordet – *för-troende* – det vill säga att man tror på något i förväg. Man förväntar sig någon form av förverkligande. Förtroende blir då skillnaden mellan förväntan och förverkligande. Om det händer som man haft för-troende om, det vill säga att ens förväntan förverkligas uppstår förtroende. Prognosen var rätt. Om däremot förverkligandet inte inträffar drabbas förtroendet. Prognosen – förväntan – var fel och förtroendet tappas. Nästa gång kan man inte lita lika mycket på att det man förväntar sig verkligen kommer att förverkligas.

Förtroende är alltså ett slags prognosinstrument och som sådant känsligt för felaktiga prognoser. Förtroende är lätt att fördärva (= några få felaktiga prognoser) men svårt att förvärva (= många riktiga prognoser). Analytiskt består förtroendebegreppet av tre element – *subjekt* (människor som har eller inte har förtroende), *objekt* (institutioner eller andra människor som man har eller inte har förtroende för) och *förmedlande kanaler* (massmedier, personliga kontakter och erfarenheter som förmedlar information mellan subjekten och objekten). Om man skall förstå hur förtroende skapas och förändras måste man hålla alla dess tre bollar i luften, plus en fjärde – *kontexten*. Förtroende kan uppstå och förändras på grund av egenskaper hos såväl subjekten som hos de förmedlande kanalerna och objekten. Och allt utspelar sig i en viss kontext. Förtroende kan påverkas av människors ideologi och sociala erfarenheter (subjektgenskaper) och av hur olika institutioner sköter sitt arbete (objektgenskaper) men också av den bild som förmedlas av institutionen exempelvis genom olika massmedier (kanalegenskaper). Kontexten som konditionerar sambanden kan vara temporal (år 2006, inte 1992), geografisk (fredens Sverige, inte inbördeskrigets Somalia) eller exempelvis konstitutionell (valår, inte mellanår).

Det vi gör i SOM-undersökningen är att systematiskt mäta institutionsförtroende och en mängd andra egenskaper hos ett urval människor (subjekt) i Sverige valåret 2006 (kontext). Vi får tillgång till data som gör det möjligt att analysera olika subjektorienterade förklaringar till förtroende. Kanalorienterade eller objektorienterade förklaringar kan däremot inte analyseras systematiskt utifrån SOM-data. Vi mäter inte mediernas innehåll eller hur olika institutioner sköter sitt jobb (jfr dock Holmberg och Weibull, 2004). Denna begränsning är viktig att bära med sig när man tar del av våra analyser. SOM-undersökningarna kan inte lösa alla problem. Medie- och policyforskning måste också till för att komma fram till mer fullödiga analyser.

Samhällsförtroende 2006

Ursprungligen avsåg SOM-institutets förtroendemätning elva samhällsinstitutioner. De var valda för att ge ett brett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Efter hand har fler institutioner lagts till – senast 2005 då Riksbanken tillkom. År 2006 fick svarspersonerna ta ställning till tjugoen olika samhällsinstitutioner¹. Resultatet från mätningen redovisas i tabell 1.

Om vi rangordnar institutionerna efter andelen som har *mycket stort* förtroende är det, i likhet med de senaste åren, sjukvården och kungahuset som kommer högst med cirka 15 procent. Väljer vi att utgå ifrån andelen som har åtminstone ganska stort förtroende kommer sjukvården högst (67 procent), följd av polisen (57 procent) och universitet/högskolor (53 procent). I botten ligger då de politiska partierna (16 procent) samt EU-kommissionen och Europaparlamentet (14 respektive 13 procent). Även här är mönstret i stort detsamma som de senaste åren.

Men värderingen av samhällsinstitutioner bestäms inte bara av andelen som har stort förtroende utan påverkas även av andelen som har litet förtroende. En samlad uppslutning kring en institution gör den givetvis starkare än om det finns en relativt stor grupp människor som inte hyser något större förtroende för den. De institutioner som har lägst andel med lågt förtroende är universitet/högskolor, riksbanken och radio-TV med tio procent eller lägre, medan hela två av fem svarspersoner anger att de har lågt förtroende för EU-institutionerna.

För att väga in både andelen stort och andelen litet förtroende anger vi för varje institution dess *förtroendebalans* på grundval av ett balansmått. Måttet innebär helt enkelt att andelen högt förtroende minskas med andelen lågt förtroende. Förtroendet för en institution blir då andelen högt förtroende minus andelen med lågt. En rangordning efter balansmålet kommer att skilja sig från en rangordning efter enbart andelen högt förtroende, särskilt i de fall där det finns en hög andel med lågt förtroende.²

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2006 (procent, balansmätt)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmätt
Sjukvården	15	52	22	9	2	100	+56
Universitet/högskolor	7	46	40	5	2	100	+46
Polisen	8	49	28	12	3	100	+42
Riksbanken	7	41	44	6	2	100	+40
Radio/TV	5	45	39	9	2	100	+39
Domstolarna	8	38	36	13	5	100	+28
Kungahuset	14	31	36	10	9	100	+26
FN	8	36	38	12	6	100	+26
Grundskolan	5	39	37	15	4	100	+25
Bankerna	6	36	38	16	4	100	+20
Riksdagen	4	29	45	16	6	100	+11
Regeringen	3	28	41	19	9	100	+3
Svenska kyrkan	5	25	42	17	11	100	+2
Kommunstyrelserna	2	22	53	17	6	100	+1
Dagspressen	2	25	43	22	8	100	-3
Försvaret	4	21	46	19	10	100	-4
Storföretagen	2	22	48	20	8	100	-4
De politiska partierna	1	15	49	24	11	100	-19
De fackliga organisationerna	2	19	38	27	14	100	-20
EU-kommissionen	1	13	46	26	14	100	-26
Europaparlamentet	1	12	46	25	16	100	-28

Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de två nationella SOM-undersökningarna 2006 (antal svar = 3 336) Personer som hoppat över hela frågan eller ej besvarat förtroendefrågan för någon enskild institution är inte medtagna i procenttalen. Dyliga svar var sällsynta och lämnades av endast mellan fem och sju procent för de olika institutionerna. Balansmättet kan gå mellan +100 (alla svarspersoner anger stort förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger litet förtroende). **Källa:** Riks-SOM 2006

När vi utgår från det samlade balansmättet visar det sig att sjukvården ligger klart högst med ett balansmätt på +56. Universitet/högskolor har +46 och polisen +42. Förhållandet mellan bedömningarna av universitet/högskolor och polisen är illustrativt för hur förtroendebalansen slår. Det är en högre andel av svarspersonerna som stort förtroende för polisen än det är för universitet/högskolor, men för polisen finns det samtidigt än klart högre andel som har litet förtroende medan detta inte är fallet för universiteten.

Lägst förtroende åtnjuter fackliga organisationer (-20) och de båda EU-institutionerna (-26 respektive -28). Två tredjedelar av de undersökta institutionerna har

positiva balansmått, övriga negativa; sex institutioner ligger dock mycket nära balanspunkten (0). I jämförelse med 2005 års mätning kan noteras att antalet institutioner som hamnat på plussidan är klart fler 2006. I rangordningen efter förtroendebalans är det däremot förhållandevis små förändringar mellan 2005 och 2006.

Förändringsmönster

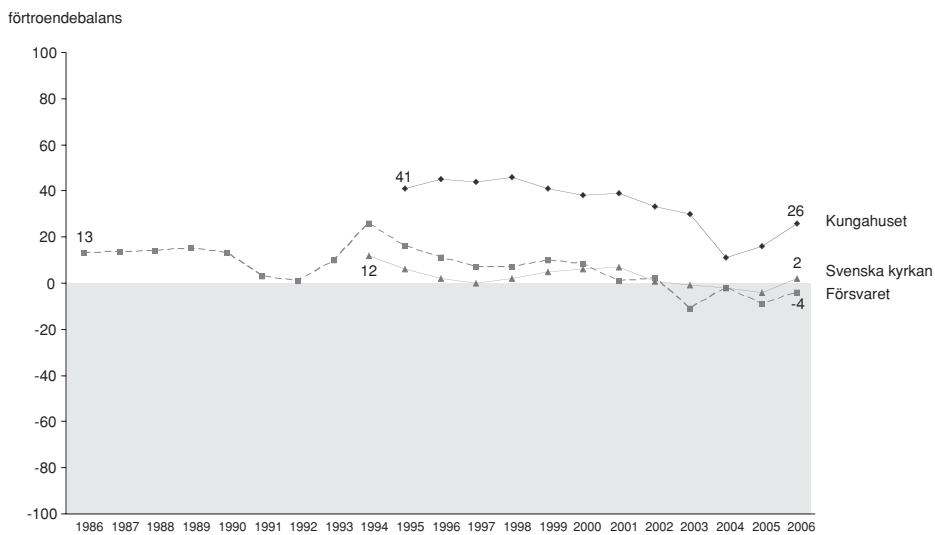
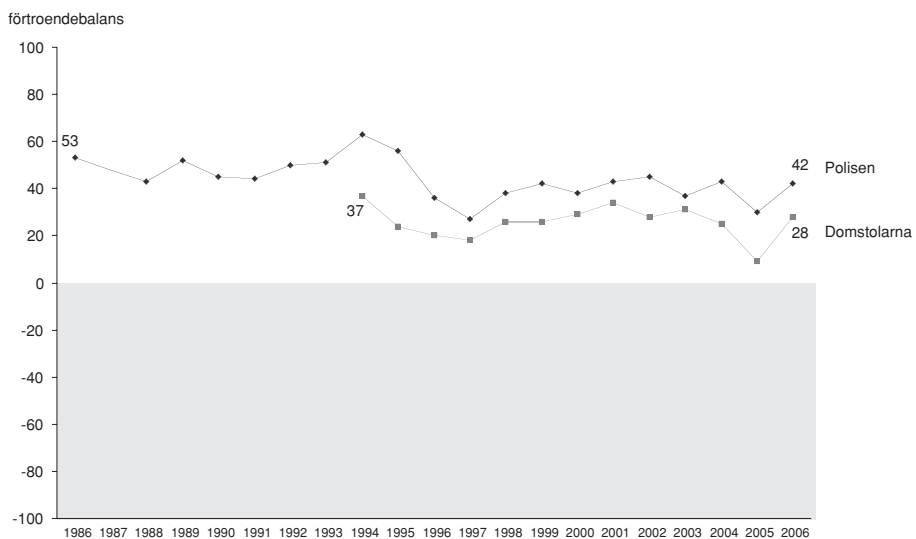
Förtroende för det mesta som har att göra med politik brukar gå upp under valår. Vi har en positiv elektoral cykel i Sverige. Tydligast syns den när det gäller förtroendet för riksdagen som alltid går upp något när det är val. Valåret är den kontext inom vilken institutionerna bedöms 2006. Det intressanta med resultaten från 2006 års mätning är därför inte att riksdagsförtroendet ökade något, liksom inte heller att förtroendet för övriga politiska institutioner gick upp. Det iögonfallande med förtroenderesultaten 2006 är istället att nästan alla institutioners förtroende har ökat. Redovisningarna i figur 1 demonstrerar hur förtroendet har förändrats över tid. Redovisningen sker på grundval av balansmättet. För tydlighetens skull redovisas förtroendeutvecklingen i ett antal kurvdiagram, där samhällsinstitutioner med likartad inriktning grupperats tillsammans.

Även om vi kan konstatera att det sker förhållandevis små omkastningar i den samlade institutionsbedömningen mellan enskilda år finns det således både kortsiktiga och långsiktiga tendenser att uppmärksamma. För de senaste åren kan vi exempelvis iakta en allmän försvagning som bröts valåret 2006. För de offentliga institutionerna, exempelvis sjukvården och polisen, kan vi notera en svag nedgång i slutet av 1980-talet som avlöstes av en uppgång under första hälften av 1990-talet för att sedan på nytt försvagas något. Andra samhällsinstitutioner åtnjuter ett stabilt förtroende, högt eller lågt. Det gäller främst radio-tv och dagspressen.

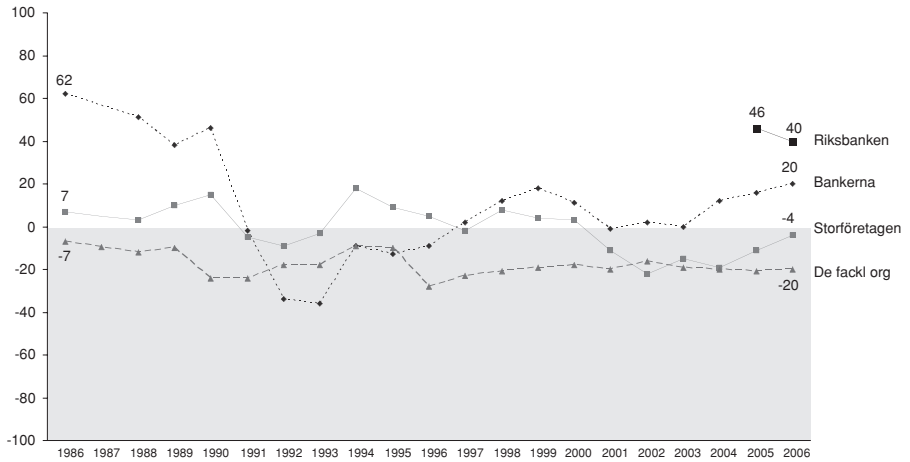
Om vi ser till de kortsiktiga tendenserna var den slutsats vi drog på grundval av 2005 års mätning att förtroendet flagnade något. Det rörde sig inte om några dramatiska nedgångar utan snarare om mindre förskjutningar åt det negativa hållet, särskilt för polisen, domstolarna och de politiska institutionerna, medan de ekonomiska institutionerna, banker och storföretag, uppvisade en förtroendeökning. För 2006 är mönstret det omvända. I stort alla samhällsinstitutioner uppvisar uppgångar. Valår är bra för samhällsförtroendet.

Granskar vi uppgångarna närmare ser vi att de institutioner som framför allt står för uppgången är de politiska. Riksdagen (från -9 till +11), regeringen (-19 till +3), kommunstyrelserna (-16 och +1) och de politiska partierna (-35 till -19) uppvisar de största ökningarna i medborgarförtroende. Dessa uppgångar är knappast överraskande ett valår. När det politiska systemet satsar sin kraft på att engagera medborgarna får det inte oväntat effekter. Det är detta som vi brukar kalla en valårseffekt (Holmberg 1994, Strömbäck och Johansson 2006).

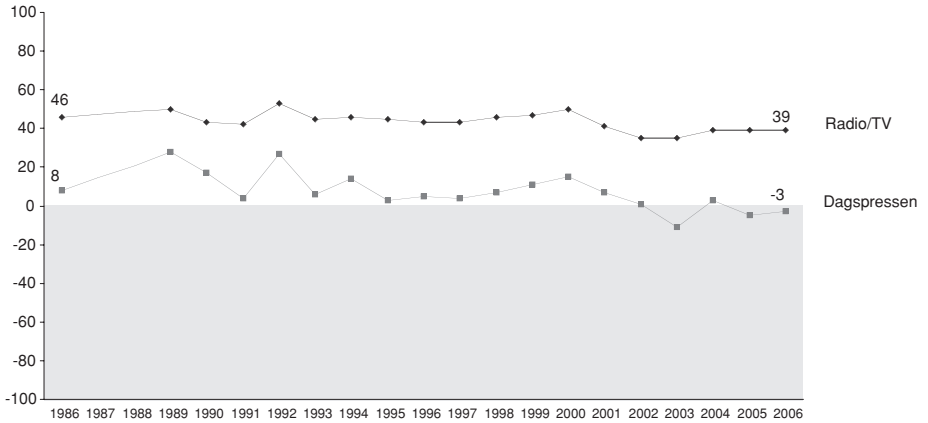
Figur 1 Bedömningar av förtroendet för tjugoen samhällsinstitutioner 1986-2006 (balansmätt)

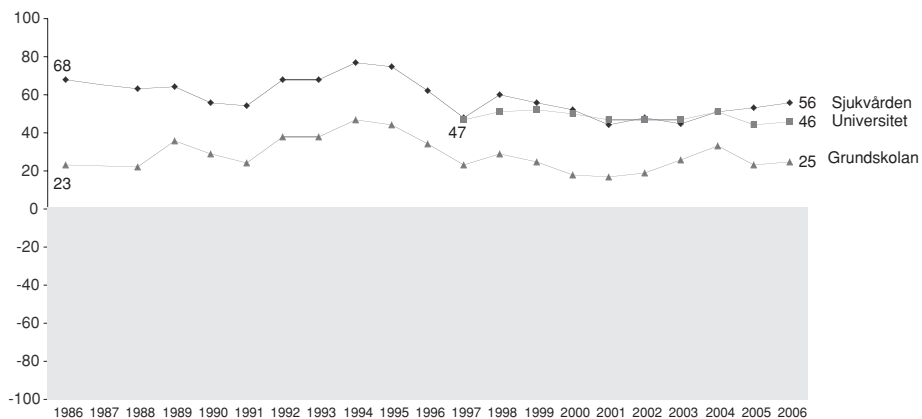
förtroendebalans

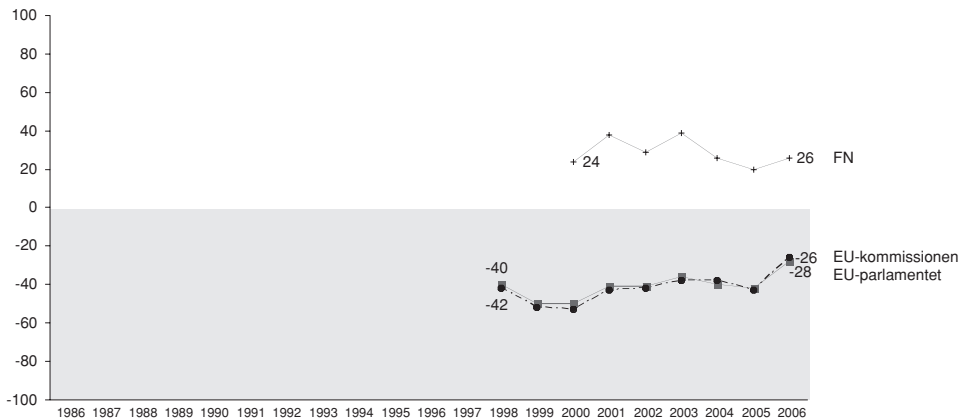
förtroendebalans

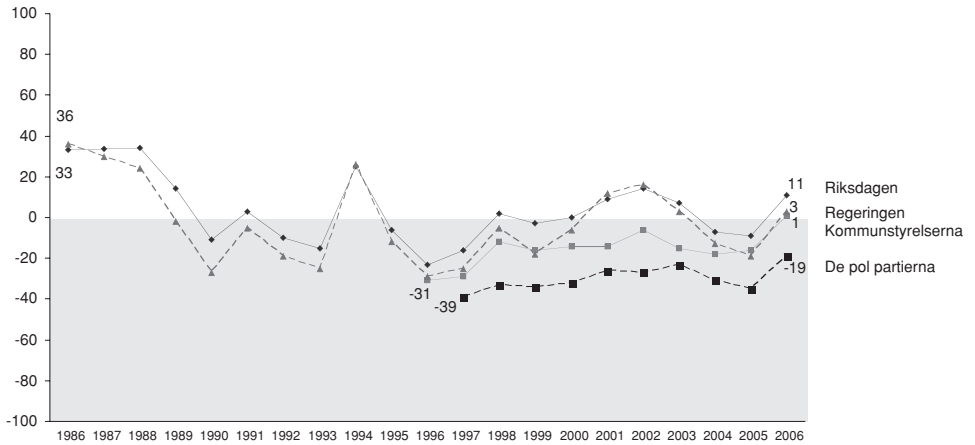
förtroendebalans

förtroendebalans

förtroendebalans

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, med övriga år inte jämförbart mått, användes just detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl siffror även för 1988.

Valårseffekter på förtroendet för de politiska institutionerna kan dock variera. Den största skillnaden mellan förvalsår och valår uppmätte vi mellan 1993 och 1994. Här ökade förtroendet för riksdagen med 40 balansmåttensheter (från -15 till +25) och förtroende för regeringen med 50 (-27 och +23). Den uppgången kom efter flera års kraftig förtroendenedgång i skuggan av den svaga samhällsekonomi. Uppgångarna vid valen 1991 och 2002 var betydligt mindre än den var 2006. Samtidigt kan vi observera att även om uppgången var större 2006 än 2002 nådde varken riksdags- eller regeringsförtroendet 2006 upp till samma nivå som 2002. Det hör dock till bilden att den nationella uppslutning som terroristdåden i USA 2001 åstadkom också ökade förtroendet för regering och riksdag. Det vi kan se är således att valår fungerar som en positiv kontext för det politiska institutionsförtroendet, men att de olika valåren i sin tur befinner sig i skilda temporala kontexter vilka också får betydelse för allmänhetens förtroendebedömningar.

Medan uppgången i förtroendet för de nationella politiska institutionerna kan betraktas som en naturlig följd av valåret – den nationella SOM-undersökningen går dessutom i fält endast någon vecka efter valdagen – är det ökande förtroendet för flertalet andra institutioner något mera överraskande. Störst uppgångar i övrigt redovisas för polisen och domstolarna samt EU-institutionerna, men också bankerna, storföretagen, kungahuset och Svenska kyrkan åtnjuter ett signifikant högre förtroende 2006 än 2005. Även förtroendet för flertalet övriga institutioner pekar uppåt; det är endast radio-tv och riksbanken som inte verkar beröras av den positiva valårseffekten 2006.

Det är samtidigt farligt att betrakta valåret som orsak till alla förändringar. Som vi betonade i inledningen finns det även subjekt, objekt- och kanalegenskaper som spelar in. Exempelvis finns det anledning att tro att medieuppmärksamheten för ett par domare som prickades för samröre med prostituerade drog ner förtroendet för domstolarna år 2005; om så är fallet kan uppgången 2006 delvis hänföras till att förtroendet återgår till den tidigare nivån. I och med att SOM-institutet inte systematiskt undersöker objekt- och kanalegenskaper, t ex hur respektive institution fungerar och hur den uppmärksammas i medierna, måste detta tills vidare bli en fråga om spekulationer.

Om vi utgår ifrån att valåret ändå till stor del bidrar till förtroendeuppgången 2006 är det rimligt att förvänta sig en försvagning år 2007. Det intressanta är dock hur stor denna i så fall blir. Frågan ställs mot bakgrund av de långsiktiga tendenserna i SOM-institutets förtroendemätningar. Om vi ser ända tillbaka till den första förtroendemätning 1986 blir bilden mörkare. Bland de elva institutioner vi då mätte var det endast en som hade en negativ förtroendebalans – de fackliga organisationerna – och 2006 då vi trots allt noterar en allmän uppgång är det fyra. Alla institutioner – med ett undantag – har tappat i förtroende sedan slutet på 1980-talet. Det enda undantaget, grundskolan, ligger kvar på samma eller en något högre nivå efter en svag ökning år 2006. Radio/TV och dagspressen låg också länge relativt stabilt men har efter hand tappat något i medborgarförtroende.

Dimensioner i bedömningarna

Det finns klara samband mellan hur olika institutioner bedöms. Överlag gäller att det finns en positiv samvariation: personer som har högt förtroende för en institution tenderar också att ha det för andra institutioner. Människor som gör uppskattande förtroendebedömningar på plussidan gör det således inte bara för några få institutioner utan för de allra flesta. Sak samma gäller för människor som tenderar att göra låga eller negativa förtroendebedömningar: de gör det ofta för flera institutioner.

Sambandsanalysen av förtroendebedömningarna 2006 skiljer sig i detta avseende inte från tidigare års. Samtidigt finns det givetvis nivåskillnader. Liksom tidigare år finns den lägsta korrelationen mellan kungahuset och de fackliga organisationerna ($r=.01$). Mellan de två EU-institutionerna är korrelationen över .90, vilket snarast tyder på att svarspersonerna inte kunnat eller önskat differentiera mellan dem. Ett intressant mönster är dock att korrelationerna mellan samhällsinstitutionerna år 2006 överlag är högre än de var 2005. Ett rimligt antagande är att valårseffekten leder till en ökad uniformitet: systemet drar ihop sig och fler institutioner värderas positivt på ett likartat sätt. Ett annat sätt att uttrycka samma sak är att samhällsförtroendet ett valår blir mindre differentierat.

På en mer detaljerad nivå visar sig i övrigt i stort sett de förväntade mönstren, t ex att politiska institutioner bedöms efter likartade kriterier. En faktoranalys baserad

på förtroendesambanden mellan alla våra tjugoen mätta institutioner ger upphov till en lösning med fyra dimensioner. Vi har döpt dem till *Det politiska Sverige*, *Det sociala Sverige*, *Det institutionella Sverige* och *Mediesverige*.

EU-institutionerna utgör kärnan i den dimension vi kallat det politiska Sverige, men de politiska partierna, riksdagen och regeringen laddar också förhållandevis högt. Det sociala Sverige inkluderar främst sjukvården, polisen, försvaret och grundskolan, medan det institutionella Sverige laddar högst på kungahuset, riksbanken, Svenska kyrkan och storföretagen, men även på storföretagen och bankerna. I dimensionen Mediesverige ingår även de fackliga organisationerna.

Även om huvuddimensionerna är i stort sett desamma avviker 2006 års analys något från vad vi fått fram de senaste åren. Tidigare har ofta EU-institutionerna och de svenska politiska institutionerna, främst riksdag och regering, laddat i olika dimensioner. Annorlunda uttryckt finns det i svarsgruppen en större uppslutning kring de politiska institutionerna i vid mening än vad vi sett i de senaste mätningarna. Ser vi närmare i materialet kan vi finna en politisk förklaring. I 2005 års mätning var personer som placerade sig högt på EU-dimensionen ideologiskt till höger, medan de som placerade sig högt på svensk politik – främst regering och riksdag – låg klart åt vänster. Den enhetliga politikdimension som framträder i 2006 års analys visar samfällt en svag tendens åt höger: personer som placerar sig åt höger på den politiska skalan är något överrepresenterade. Innebörden är att högerinriktade personer mellan 2005 och 2006 fått ett större förtroende för regering och riksdag. Den givna förklaringen är det regeringsskifte som skedde i och med 2006 års riksdagsval. Vi skall återkomma till detta skifte i bedömning lite senare.

När det gäller övriga tre dimensioner uppvisar de samma mönster som tidigare år. Det sociala Sverige åtnjuter ett större förtroende bland personer som placerar sig till vänster och det institutionella Sverige värderas högre bland personer som placerar sig till höger. För medierna finns inget sådant politiskt samband.

Gruppskillnader i förtroendet 2006

Institutionsförtroendet varierar för det mesta inte dramatiskt mellan olika sociala grupper. Visserligen har vi sett att bedömningarna kan ha olika politisk laddning men det allmänna mönstret är ändå att institutioner som åtnjuter högt förtroende tenderar att ha goda siffror i alla grupper medan institutioner som har svaga förtroendesiffror ligger lågt. Exempel på den förra typen av institutioner är sjukvården och universiteten medan EU-verksamheterna kan representera det senare slaget. I tabell 2 redovisas förtroendenivåerna för samtliga institutioner med uppdelning på kön och ålder och utbildning.

Tabell 2 Mycket eller ganska stort förtroende för samhällsinstitutioner efter kön, ålder och utbildning 2006 (procent)

	Kön		Ålder				Utbildning			
	Kvinna	Man	15-29	30-49	50-64	65+	Låg	Medellåg	Medelhög	Hög
Regeringen	31	31	32	35	30	26	25	29	32	38
Polisen	61	52	56	62	53	55	53	57	59	60
Sjukvården	67	67	67	68	67	68	67	65	66	72
Försvaret	24	26	35	26	21	20	23	28	24	23
Riksdagen	33	32	34	35	32	28	25	32	31	43
Bankerna	46	38	53	37	38	46	41	44	44	39
Dagspressen	27	26	29	27	24	28	21	25	29	34
De fackl org	22	21	27	21	21	18	22	21	21	22
Radio-TV	50	51	51	48	48	54	52	51	51	46
Grundskolan	47	41	55	52	35	33	39	46	41	48
Storföretagen	22	26	29	25	20	22	18	26	24	27
Svenska kyrkan	34	27	26	31	25	40	30	28	31	32
Domstolarna	47	45	44	51	44	42	36	43	49	59
Riksbanken	45	51	39	50	49	50	40	43	50	60
Kungahuset	47	42	37	43	44	56	48	44	46	42
Kommunstyrelserna	25	24	24	20	25	30	26	22	26	24
Universitet/högskolor	53	54	62	55	50	45	41	51	58	65
De politiska partierna	13	13	23	17	13	12	10	11	16	19
Europaparlamentet	14	12	18	14	10	11	9	12	16	16
EU-kommissionen	13	15	17	15	12	12	10	11	16	19
FN	47	41	50	46	40	39	35	43	49	49

Kvinnor är något mer förtroendefulla än män, åtminstone när det gäller samhällsinstitutioner. För sju av de tjugoen undersökta institutionerna har kvinnorna minst fem procentenheters högre förtroende än män. Störst är differensen för polisen (61 procent minst ganska stort förtroende bland kvinnor och 52 bland män), bankerna (46 respektive 38 procent) och svenska kyrkan (34 respektive 27 procent). För riksbanken har dock män (45 procent) högre förtroende än kvinnor (51 procent). För övriga är det jämnt. I jämförelse med 2005 finns det en tendens att könsskillnaderna har minskat något.

När det gäller ålder finns det ibland stora skillnader i förtroendet och flera intressanta mönster. Det finns till exempel en tydlig tendens att institutionsförtroendet ligger relativt högt bland de yngsta; för tio av de tjugoen institutionerna har de yngsta en mer förtroendefull inställning än någon annan åldersgrupp. Förtroendet för försvaret, grundskolan, FN och universitet/högskolor är till exempel störst bland de yngsta – störst är skillnaden för grundskolan där 55 procent av de yngsta har mycket eller ganska stort förtroende i jämförelse med 33 procent bland pensionärerna. Två institutioner har ett omvänt mönster – Svenska kyrkan (unga 26 procent och äldre 40 procent) och kungahuset (37 respektive 56 procent). För övriga institutioner är skillnaderna mindre. Det kan för övrigt noteras att åldersgruppen 50-64 år, i stort sett liktydigt med fyrtilistgenerationen, uppvisar de genomsnittligt lägsta förtroendesiffrorna. Det är vår mest kritiska åldersgrupp.

För flertalet samhällsinstitutionerna finns det inte obetydliga utbildningsskillnader i förtroendet. Nästan genomgående är det högutbildade som uppvisar högst förtroende. Två undantag finns dock: radio-tv och kungahuset, för vilka lågutbildade hyser ett större förtroende. De största utbildningsskillnaderna finns i bedömningen av universitet/högskolor (60 procent mycket eller ganska stort förtroende bland högutbildade mot 40 procent bland lågutbildade) och domstolarna (59 respektive 36 procent). Mönstret är i stort sett detsamma som i tidigare mätningar.

Det vi här redovisar är vad vi i inledningen kallade subjekttegenskaper, alltså bedömningar som har sin förklaring i att människor beroende på bakgrund, erfarenhet och intresse värderar samhällsinstitutioner på olika sätt. Vi kan exempelvis tolka de yngres större förtroende för grundskolan respektive de högutbildades höga värdering av universitet som uttryck för närhet eller berördhet (jfr Holmberg och Weibull, 1999). De äldres förtroende för kungahuset och Svenska kyrkan kan möjligen tolkas som uttryck för tradition och prägling i ett svunnet samhällsklimat.

Subjekttegenskaper och kontexttegenskaper varierar oberoende av varandra. Medan skillnader mellan mäns och kvinnors bedömningar uppvisar ganska likartade mönster över åren kan kontexten påverka båda: när förtroendet för en institution ökar finns det vanligen en ökning bland både män och kvinnor (Jfr Holmberg och Weibull, 2006).

Den politiska faktorn

När det gäller förhållandet mellan subjekt, objekt och kontext är förändringen i allmänhetens bedömningar mellan 2005 och 2006 illustrativa. Vi har kunna observera att ett valår är en kontextfaktor som på olika sätt påverkar det samlade samhällsförtroendet positivt. Vi ser att förtroendet ökar men att bedömningarna också förefaller mera sammanhållna. Men 2006 innebar dessutom att två viktiga objekt bytte innebörd: riksdagens fick en borgerlig majoritet och regeringsmakten övergick från socialdemokraterna till den borgerliga alliansen. Den frågan vi då kan ställa oss är hur de mest berörda subjekten, sympatisörer med partier till vänster och höger, förändrar sin bedömning med anledning av detta. I tabell 4 redovisas hur sympatisörer med v, s, fp och m värderar ett urval samhällsinstitutioner 2005 och 2006.

Två iakttagelser kan göras. För det första ökar institutionsförtroendet överlag mellan 2005 och 2006 hos samtliga fyra partiers sympatisörer. För fp- och m-sympatisörer går förtroendet upp för 14 av 16 institutioner, för v-sympatisörerna för 13 och för s-sympatisörerna för 12. Det vi ser är vad vi kan kalla kontexteffekten, alltså effekten av valåret. Det är typiskt att de politiska institutionerna uppvisar den största uppgången. Och observera att förtroendet för de fyra politiska institutionerna (riksdag, regering, kommunstyrelser, partier) ökar över hela linjen från v-sympatisörer till m-sympatisörer. Det enda undantaget är s-sympatisörer som tappar något i förtroende för regeringen; en förväntad effekt kan man tycka eftersom so-

cialdemokraterna förlorade regeringsmakten i valet 2006. Mest ökar det politiska institutionsförtroendet bland anhängare till valets segerpartier m och fp.

Formulerat som en hypotes bör valårseffekten på förtroende för politiska institutioner vara mest positiv bland anhängare till valens vinnare och mindre positiv eller rent av negativ bland sympatisörer till valens förlorare. Den operativa ingrediensen är att politiska val skapar mer positiva än negativa förhoppningar om förbättringar i samhället; speciellt kanske när valen leder till regimskifte.

Tabell 3 Andel mycket eller ganska stort förtroende för några olika samhällsinstitutioner efter partisympati 2005 och 2006 (procent)

	v		s		fp		m	
	2005	2006	2005	2006	2005	2006	2005	2006
Regeringen	22	24	41	37	16	34	7	32
Riksdagen	19	30	33	36	25	42	16	32
Kommunstyrelsen	17	27	23	29	18	28	12	21
De politiska partierna	8	17	13	16	12	22	11	19
Sjukvården	71	71	69	72	68	70	59	63
Grundskolan	48	54	49	48	46	46	34	37
Polisen	45	46	54	62	50	63	45	57
Försvaret	20	18	25	28	25	28	23	26
Domstolarna	35	38	38	48	45	57	38	48
Kungahuset	20	26	33	39	45	44	50	55
Storföretagen	11	11	19	19	22	29	36	37
Bankerna	37	32	40	44	41	37	44	50
Svenska kyrkan	19	25	26	28	33	34	26	31
Dagspressen	16	28	23	24	30	38	31	29
Radio-TV	46	58	54	54	48	58	50	47
De fackliga org	31	35	29	34	16	19	10	11

Den andra iakttagelsen är alltså att uppgången i förtroendet för *regeringen* skiftar över blockgränsen mellan de två åren. För *s*-sympatisörer går det ner medan för *fp*- och *m*-sympatisörer går det kraftigt upp. För *riksdagen* finns inte riktigt samma mönster eftersom samtliga partiers sympatisörer ökar sitt förtroende – *fp*- och *m*-sympatisörer dock klart mest. I det senare fallet kan vi möjligen tala om ett slags interaktionseffekt mellan effekten av valår och valutgången.

Vi kan reflektera över att *s*-sympatisörer visserligen minskar sitt förtroende för regeringen men ändå uppvisar ett positivt balansmått, till och med något högre än *fp*-sympatisörernas. Ser vi närmare på detta resultat blir nästa fråga vilken regering svarspersonerna kan ha bedömt. När SOM-undersökningen gick i fält en dryg vecka efter valet var det visserligen klart att det skulle bli regeringsskifte, men någon ny

regering hade inte tillträtt. Den nya alliansregeringen trädde formellt inte till förrän i början av oktober då en stor del av svarspersonerna redan hade besvarat sitt frågeformulär. Det finns således uppenbara risker för en oklarhet om vilken regering som bedömts.

För att kontrollera detta har vi delat upp svarspersonerna efter när deras svar kom in (tabell 4). Vi har valt tre tidsperioder, där den tredje innebär att svarspersonerna har fyllt i sitt formulär efter det att alliansregeringen tillträtt. För dessa tre perioder har vi undersökt s- respektive m-sympatisörers förtroende för regeringen. Nu visar sig det förväntade mönstret tydligare: i de svar som kom in efter 7 oktober anger socialdemokrater en klart lägre och moderater en klart högre värdering av regeringen.

Tabell 4 Andel mycket eller ganska stort förtroende för regeringen efter partisympati och svarsperiod 2006 (procent)

	21/6 – 26/9	7/9 – 6/10	7/10 –
s-sympatisörer	42	42	25
m-sympatisörer	29	26	43
skillnad s-m	+13	+16	-18

Kommentar: Antalet svarspersoner varierar mellan 253 och 328.

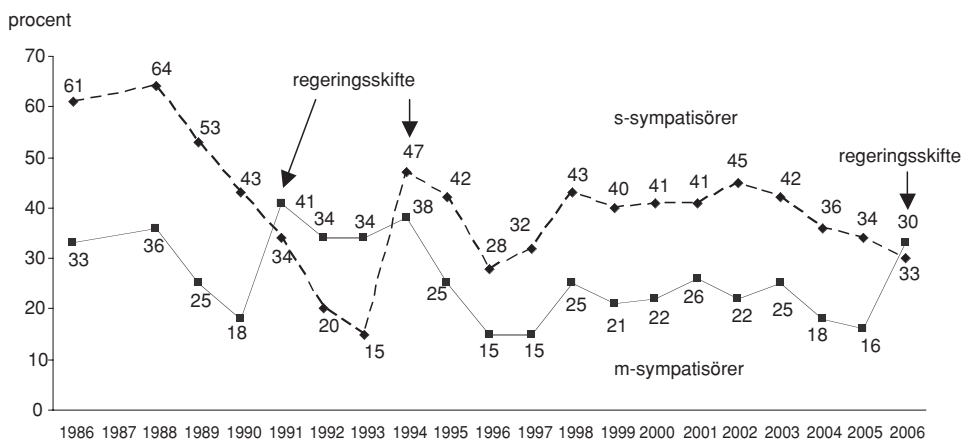
Det formella regeringsskiftet ger således klart utslag i bedömningarna. Samtidigt visar sig en intressant skillnad mellan de två partiernas sympatisörer. Moderaternas förtroende ökar snabbare (från 9 procent minst ganska högt regeringsförtroende 2005 till 29 procent redan innan den gamla regeringen lämnat 2006) än socialdemokraternas går ner (samma nivå 2005 som strax efter valet 2006). I det förra fallet lyser det fram en hög grad av förväntan, i det senare en besvikelse.

Vi skall nu göra en avslutande analys av samspelet mellan kontext-, objekt- och subjektgenskaper i fråga om förtroendet för regeringen. Det görs genom att vi utgår från hur m- respektive s-sympatisörer värderat regeringen 1986 – 2006. När det gäller data för 2006 utgår vi nu från svaren från den sista tredjedelen av dem som svarat.³ En översiktlig bild redovisas i figur 2a.

Under de drygt tjugo år som vi undersökt har vi sex valår och tre regeringsskiften; 1991 avlöste den borgerliga regeringen Bildt s-regeringen Carlsson, som i sin tur avlöste Bildt 1994 och 2006 tog regeringen Reinfeldt över efter regeringen Persson. Regeringsskiftena uppvisar samma mönster genom att regeringsinstitutionen eller vem som innehar den omvärderas. Mönstret är således det förväntade: när objektet förändras påverkas subjekten.

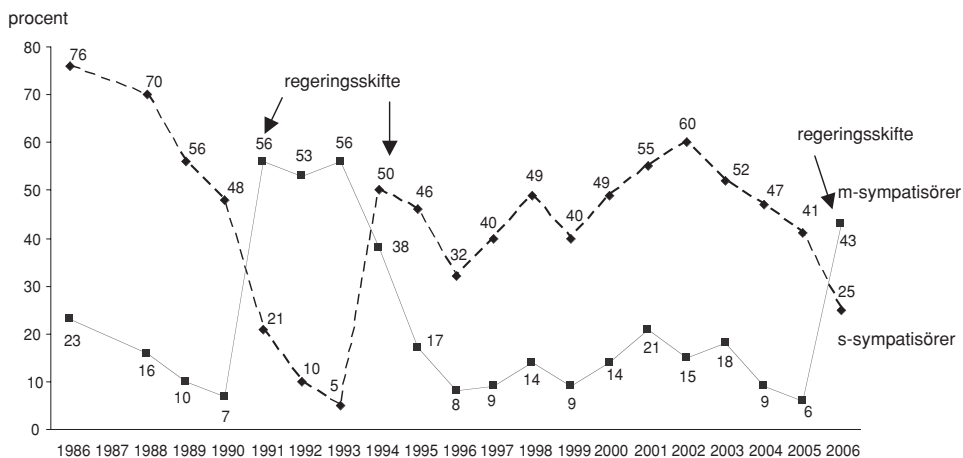
Vid samtliga tre regeringsskiften är valårseffekten densamma. Anhängare till vinnarsidan ökar sitt förtroende för regeringen mer är förlorarsidans sympatisörer

Figur 2a Mycket eller ganska stort förtroende för regeringen bland s- respektive m-sympatisörer 1986 – 2006 (procent)

Kommentar: Resultaten för 2006 gäller för enkäter besvarade efter 7 oktober 2006 när den nya regeringen var tillsatt.

Figur 2b Mycket eller ganska stort förtroende för riksdagen bland s- respektive m- sympatisörer 1986 – 2006 (procent)

Kommentar: Resultaten för 2006 gäller för enkäter besvarade efter 7 oktober 2006 när den nya regeringen var tillsatt.

tappar i förtroende. Därför tenderar den totala valårseffekten att bli positiv. När de borgerliga vinner 1991 och 2006 ökar m-sympatisörers regeringsförtroende med +49 respektive +37 procentenheter. År 1994 när socialdemokraterna återtar regeringsmakten ökar s-sympatisörers regeringsförtroende med +45 procentenheter.

Förtroendetappet bland förlorarna är mindre. Socialdemokratiska sympatisörer minskade sitt regeringsförtroende med -27 respektive -16 procentenheter när partiet förlorar regeringsmakten 1991 och 2006. Motsvarande siffror för m-sympatisörer 1994 är -18 procentenheter.

Att döma av förtroendeförändringarna är alltså vinnarnas glädjefnatt klart större än förlorarnas besvikelse.

Figuren ger dessutom anledning till ett par reflektioner när det gäller kontexten. Den första är att de två val då socialdemokratiska regeringar förlorar makten (1991 och 2006) föregås av tre års klart sjunkande regeringsförtroende bland de egna sympatisörerna. Nedgången återfinns även hos det största oppositionspartiets sympatisörer, något som dock är mera väntat. Möjligen kan en successiv nedgång i regeringsförtroende bland sympatisörerna till ett regeringsparti betraktas som en förvarning om vad som komma skall.

Att förtroendet för regeringen är något som kraftigt påverkas av vem som innehar regeringsmakten är knappast överraskande. Mera intressant är frågan vad regeringsskiftet betyder för synen på riksdagen. Ett regeringsskifte föregås normalt av en förändrad riksdagsmajoritet. Samtidigt har oppositionen i riksdagen sin politiska plattform. Av de tidigare redovisade förtroendekurvorna över tid har vi sett att förtroende för riksdagen följer det för regeringen, låt vara att det med något undantag ligger högre. Det ligger därför nära att anta att också bedömningarna av riksdagen i stor utsträckning påverkas av vem som har majoritet. Det är också det resultat som visar sig i s- och m-sympatisörernas förtroendebedömningar av riksdagen 1986-2006 (figur 2b).

Vid första anblicken uppvisar m- och s-sympatisörernas förtroende för riksdagen nästan identiskt mönster som vi sett för regeringen, särskilt när det gäller de tre val som medfört regeringsskifte. Förtroende för riksdagen påverkas således mycket tydligt av vem som har majoritet. Resultatet speglar riksdagens dilemma i en parlamentarisk demokrati – att uppfattas som ett transportkompani för den sittande regeringen. En liten skillnad finns emellertid, eftersom vi här kan se positiva valårseffekter för såväl m-sympatisörer som s-sympatisörer vid två val (1988 och 1998), medan detta inte gäller år 2002.

Bara en valårseffekt?

Val är bra för demokratin. En självklar sanning naturligtvis; utan val ingen demokrati. Men val är inte bara definitionsmässigt bra. De har också en positiv inverkan på demokratins arbetsklimat. Enligt våra resultat skapar valår ett ökat förtroende

för politikens institutioner och kanske också i vidare mening positiv energi för det mesta politiskt och demokratiskt.

Frågan är om den här positiva energin och förtroendetillskottet för det politiska också smittar av sig på samhällets övriga institutioner. Resultaten från SOM-studien 2006 kan tolkas åt det hållet. Förtroendet för det mesta ökade valåret 2006. Så frågan är om det var en tillfällighet, eller har valår och det ökande förtroendet för politikens institutioner även en *haloeffekt* på förtroendet för samhällets övriga institutioner?

En analys av hur institutionsförtroendet förändrats tidigare valår ger inget entydigt svar. Vid tre tillfällen – 1994, 1998 och 2006 – har en haloeffekt varit mycket tydlig. Så gott som samtliga samhällsinstitutioner uppvisade ett ökat förtroende dessa tre valår. Räknat i procent ökade förtroendet för 100 procent av de mätta institutionerna 1994, 94 procent 1998 och 90 procent 2006.

Vid undersökningsperiodens övriga tre val 1988, 1991 och 2002 har dock förtroendeökningarna varit klart mindre påtagliga: 22 procent av institutionerna 1988, 18 procent 1991 och 45 procent 2002. Inte mycket till haloeffekt med andra ord, speciellt inte 1988 och 1991 då det i huvudsak endast var politiska institutioner som uppvisade ett ökat förtroende.

Genomsnittligt för sex valår kan vi notera en förtroendeökning för 62 procent av de undersökta institutionerna. Motsvarande andel är klart lägre (36 procent) för tretton icke-valår. Så något ligger det i vår halohypotes.

Valår är bra för politiska institutioners förtroende. Människor tror mer på överheten när de för ge mandat och utkräva ansvar. Men valår tycks också vara bra för andra samhällsinstitutioners förtroende. Val är alltså inte bara nödvändiga och bra för den politiska demokratin. De är bra och nyttiga för hela samhället. Val är nödvändiga, nyttiga och bra därför att de skapar förtroende och legitimitet för samhällets institutioner.

Noter

- ¹ Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutioner i båda de nationella SOM-undersökningarna. Detta ger 2006 ett totalt antal svarande på 3 336.
- ² Balansmättet kan variera mellan +100 (alla svarspersoner anger högt förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmättet ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalyser tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.
- ³ För de tidigare undersökningsår då regeringsskifte ägt rum behöver en motsvarande anpassning inte göras eftersom SOM-undersökningen då gick i fält senare och resultaten endast marginellt påverkades.

Referenser

Der Spiegel nr 20, 2007.

Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för medierna. TV, radio och dagspress i allmänhetens ögon*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.

Holmberg, Sören (1994) Partiernas tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Vägval*. Göteborg: SOM-institutet.

Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (1999) Förskingrat förtroende? I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Ljusnande framtid*. Göteborg: SOM-institutet.

Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (2004) Förtroendet för näringslivet. I *Näringslivet och förtroendet*. (SOU 2004:47). Bilagedel.

Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (2006) Flagnande förtroende. I Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet.

Johansson, Inga-Lill, Jönsson, Sten och Solli, Rolf (red) (2006) *Värdet av förtroende*. Lund: Studentlitteratur.

Kupé, maj 2007.

Putnam, Robert (2001) *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. London: Simon & Schuster.

Putnam, Robert, Butler, Robert, Feldstein, Lewis (2003) *Better together: restoring the American community*. New York: Simon & Schuster.

Rothstein, Bo (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.

Strömbäck, Jesper och Johansson, Bengt (2006) Valens mobiliserande kraft. I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet.

SVENSKT INSTITUTIONSFÖRTROENDE PÅ VÄG UPP IGEN?

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Vad är det som gör att stämningläget i ett samhälle förändrar sig? Vad skapar optimism inför framtiden och vad drar ner på våra förväntningar? Det är frågor som opinionsforskare i alla tider brottats med. Vi kan se att det blåser högervindar eller vänstervindar i opinionen, men vi har svårare att förklara vad som ligger bakom uppkomsten av dem.

Om vi ser till forskningen om politisk opinionsbildning kan vi – med en viss förenkling – skilja ut två huvudlinjer i debatten. Den ena skulle kunna kallas den idealistiska, den andra den materialistiska (McQuail, 2005). Den idealistiska förklaringsmodellen lägger framför allt tonvikten på att nya idéer, tankar och föreställningar vinner insteg och påverkar opinionen. I äldre tid kan det handla om nya tänkare som publicerar sig, i modern tid framhålls ofta mediernas roll. Den materiella modellen lägger i stället tonvikten på samhällets förändring, framför allt på de ekonomiska faktorerna i samhällsutvecklingen. I praktiken är renodlingen av de två perspektiven inte alltid tydlig utan det handlar ofta om en interaktion mellan idéer och ekonomi.

Frågor om vad som påverkar skiften i opinionen är naturliga att ställa när SOM-institutets årliga mätning av institutionsförtroende har genomförts i mer än två decennier. I våra tidigare översikter har vi kunnat observera olika skiften i allmänhetens förtroende. En grundtes som tidigare har belysts är de politiska valens roll för att påverka förtroendet och då inte bara för de politiska institutionerna utan även flera andra (Holmberg och Weibull, 2007). Vi kunde även observera hur den ekonomiska krisen i 1990-talets början gjorde att flertalet ekonomiska institutioner tappade kraftigt i allmänhetens förtroende och att bankerna ännu ett drygt decennium senare inte har återhämtat sin tidigare ställning bland allmänheten. Krisen ledde även till en ökad uppslutning kring offentliga institutioner som sjukvården och skolan. En tredje typ av påverkan från omgivningen är enskilda händelser, exempelvis effekten av terrorattackerna i USA i september 2001 som medförde ett ökat förtroende för flertalet samhällsinstitutioner i Sverige, främst de politiska.

Trots att det i speciella fall har förekommit betydande förändringar i allmänhetens förtroende för enskilda institutioner har ändå den långsiktiga stabiliteten varit ett dominerande drag. Sjukvården, universiteten och polisen har alla år varit de institutioner som åtnjuter störst förtroende och de fackliga organisationerna, de politiska partierna och EU-institutionerna de som ligger lägst. Bakom detta mönster finns ofta en värdering av hur viktig en institution anses vara, men vi har också

visat att det finns ett samband mellan människors mellanmänniska tillit – förtroendet för andra människor – och förtroendet för flertalet av samhällets institutioner (Holmberg och Weibull, 2006; jfr Rothstein, 2003).

I ett sådant perspektiv kan vi se det förtroende som en enskild institution åtnjuter som resultatet av ett samspel mellan ett slags individuellt basförtroende eller tillit och ett generellt samhällsförtroende. Basförtroendet förväntas ligga förhållandevis fast och är bestämt av det förtroende en individ har för sin omgivning, medan samhällsförtroendet är en följd av de bedömningar som man gör av samhällets utveckling.

Vi kommer i det följande att göra en översiktlig beskrivning av trenderna i samhällsförtroendet. Fokus i analysen är på förtroendet för de institutioner som vi har följt under längre tidsperioder. Det betyder tjugo institutioner plus Riksbanken som är med i den reguljära analysen för andra gången.

Samhällsförtroende 2007

I den första SOM-mätningen 1986 ingick elva samhällsinstitutioner. De var valda för att ge ett brett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Efter hand har fler institutioner lagts till – senast 2005 då Riksbanken tillkom. År 2007 fick svarspersonerna ta ställning till tjugoen olika samhällsinstitutioner¹. Dessutom ställdes frågor om ytterligare fyra organisationer i en särskild tillägsfråga. Resultatet från mätningen redovisas i tabell 1.

Om vi först ser på rangordningen mellan institutionerna efter andelen som har *mycket stort* förtroende är det, i likhet med de senaste åren, sjukvården och kungahuset som kommer högst. med ca 15 procent – men i jämförelse med 2006 har sjukvården ökat något, medan kungahuset minskat. Också polisen och Riksbanken ligger på över tio procent.

När vi väljer en vidare definition på förtroende och utgår från andelen som har åtminstone ganska stort förtroende kommer sjukvården högst (68 procent), följt av polisen (60 procent) och universitet/högskolor (51 procent). I botten ligger då de politiska partierna (16 procent) samt Europaparlamentet och EU-kommissionen (17 respektive 18 procent). I jämförelse med 2006 är det en svag uppgång för sjukvården i toppen och för EU-kommissionen i botten. I toppen har universiteten tappat något (jfr vårt kapitel om förtroende för vetenskap). I övrigt är mönstret i stort detsamma som de senaste åren.

Den redovisningsmodell som vi valt att huvudsakligen använda då det gäller samhällsförtroende bygger på vad vi kallat förtroendebalansen. Utgångspunkten är att värderingen av en samhällsinstitution inte bara bestäms av andelen som har stort förtroende för den, utan även av hur stor andel som har ett litet förtroende. En samlad uppslutning kring en institution gör den givetvis starkare än om det finns en relativt stor grupp människor som inte hyser något större förtroende för den. De institutioner som har lägst andel med lågt förtroende är universitet/högskolor,

riksbanken och radio-TV med klart under tio procent, medan över en tredjedel anger att de har ett litet förtroende för EU-institutionerna.

Det vi kallar förtroendebalans är ett mått där vi väger in både andelen stort och andelen litet förtroende för varje institution. Det ger ett balansmått som enkelt innebär att andelen högt förtroende minskas med andelen lågt förtroende. Förtroendet för en institution blir då andelen högt förtroende minus andelen med lågt förtroende. En rangordning efter balansmättet kommer att skilja sig från en rangordning efter enbart andelen högt förtroende, särskilt i de fall där det finns en hög andel med lågt förtroende.²

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2007 (procent och förtroendebalans)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Förtr.-balans
Sjukvården	17	51	20	9	3	100	+56
Polisen	11	49	25	11	3	100	+46
Universitet/högskolor	8	43	42	5	2	100	+44
Riksbanken	11	40	41	6	2	100	+41
Radio/TV	7	44	39	8	2	100	+41
Grundskolan	7	40	36	14	3	100	+30
Domstolarna	9	37	36	13	5	100	+28
Bankerna	7	39	36	14	4	100	+28
FN	9	37	36	12	6	100	+28
Kungahuset	13	28	38	11	10	100	+20
Dagspressen	3	27	45	19	6	100	+5
Riksdagen	4	27	43	18	9	100	+4
Svenska kyrkan	6	24	41	17	12	100	+1
Storföretagen	3	24	47	19	7	100	+1
Regeringen	5	27	34	21	13	100	-2
Försvaret	5	20	48	18	9	100	-2
Kommunstyrelserna	2	20	49	22	7	100	-7
De fackliga org.	3	19	38	26	14	100	-18
EU-kommissionen	2	16	45	22	15	100	-19
Europaparlamentet	2	15	46	21	16	100	-20
De politiska partierna	2	14	46	25	13	100	-22

Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de två nationella SOM-undersökningarna 2007 (antal svarspersoner = 3 436). Personer som hoppat över hela frågan eller ej besvarat förtroendefrågan för någon särskild institution är inte medtagna i procenttalen. Dyliga svar var sällsynta och lämnades av endast mellan fem och sju procent för de olika institutionerna. Förtroendebalansen kan gå mellan +100 (alla svarspersoner anger stort förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger litet förtroende). **Källa:** Riks-SOM 2007

När vi utgår från förtroendebalansen visar det sig att sjukvården ligger klart högst med ett balansmått på +56, exakt samma siffra som 2006. På andra plats finns polisen och på tredje universitet/högskolor med +46 respektive +44. Förhållandet mellan bedömningarna av universitet/högskolor och polisen är illustrativt för hur förtroendebalansen slår. Det är en högre andel av svarspersonerna som har ett stort förtroende för polisen än för universitet/högskolor, men för polisen finns det också en stor andel som har ett litet förtroende. Universitet/högskolor har däremot få negativa, men en hög andel som placerar sig i mitten.

Lägst förtroende åtnjuter fackliga organisationer (-18), de båda EU-institutionerna (-19 respektive -20) och de politiska partierna (-22).

Två tredjedelar av de undersökta institutionerna har positiva balansmått, övriga negativa. Ser vi närmare på listan visar det sig att det finns fyra grupper:

- De som åtnjuter mycket stort förtroende (sjukvården, polisen, universitet/högskolor, riksbanken och radio-tv) som alla har som lägst ett balansmått på +41
- De som åtnjuter ganska stort förtroende (grundskolan, domstolarna, bankerna, FN och kungahuset) som alla ligger runt +25
- De som placerar sig i mitten med i stort sett samma andel positiva som negativa (dagspressen, riksdagen, Svenska kyrkan, storföretagen, regeringen, kommundirektorerna och försvaret)
- De som åtnjuter ganska lågt förtroende (de fackliga organisationerna, EU-kommissionen, Europaparlamentet och de politiska partierna) med omkring -20

Mönstret är nästan helt identiskt med allmänhetens bedömningar 2006. Den fråga som ställdes på grundval för analyserna baserade på valåret 2006 var om det bara var en valårseffekt. Ett år senare kan vi fastslå att det var både och: den uppgång som noterades för valåret 2006 kvarstår i flera fall fortfarande – men de politiska institutionerna fick en förväntad nedgång 2007. Vi skall återkomma till det.

I de speciellt utvalda institutioner som ingick i 2007 års mätning efterfrågades förtroendet för staten och för Stockholmsbörsen. Syftet var att belysa förtroende för ytterligare en politisk och en ekonomisk institution. Resultaten visar att drygt hälften av svarspersonerna inte kunnat ta ställning till dem, alltså en högre andel än för någon av de regelbundna studerande institutionerna. En annan sak som förenar dem är att de båda har ungefär en lika stor andel som hyser ett litet förtroende, men fler hyser större förtroende för staten än för Stockholmsbörsen. Förtroendebalansen är +17 respektive +7.

För bedömningarna av staten är det möjligt att jämföra med SOMs förtroendemätning 2005, där förtroendebalansen för staten var +2; då hyste fler än var fjärde svarsperson lågt förtroende, i jämförelse med var sjätte 2007 (Holmberg och Weibull, 2006). För Stockholmsbörsen finns ingen motsvarande jämförelse, men det kan möjligen vara intressant att notera att börsen i genomsnitt åtnjuter högre förtroende än de storföretag som noteras på den.

Förändringsmönster

Förtroende för det mesta som har med politik att göra brukar gå upp under valår. Valårsuppgången bekräftades i analysen av 2006 års förtroendemätning. I förhållande till 2005 hade det genomsnittliga samhällsförtroendet ökat från +4 till nästan +13. Det genomsnittliga förtroendet 2007 ligger emellertid med +12 kvar på nästan samma höga nivå som valåret 2006. Som framgår av figur 1, där förtroendebedömningarna redovisas över tid, har de relativt kraftiga förtroendeökningarna från 2006 stabiliserats och i några fall till och med fortsatt att öka. Att ändå en avklingande valårseffekt kan beläggas visas av att samtliga svenska politiska institutioner – riksdag, regering, kommunstyrelser och partierna – har minskat i förtroende mellan 2006 och 2007.

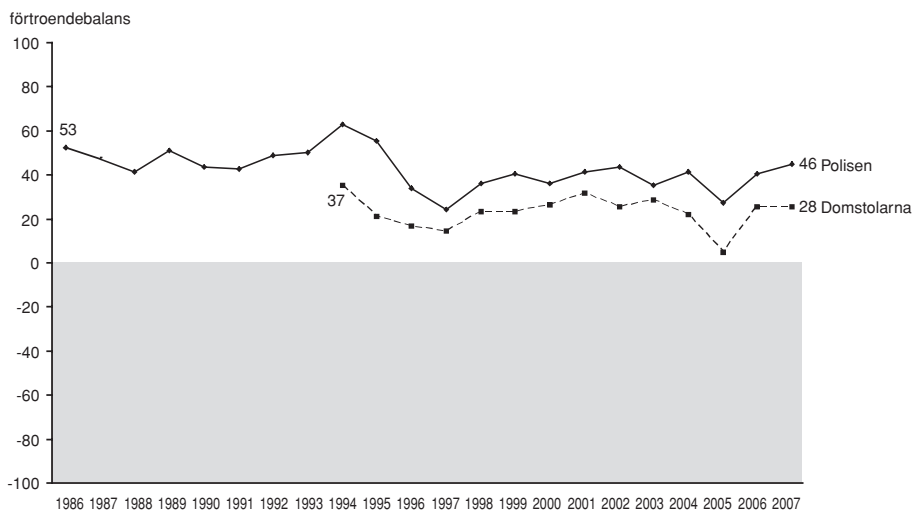
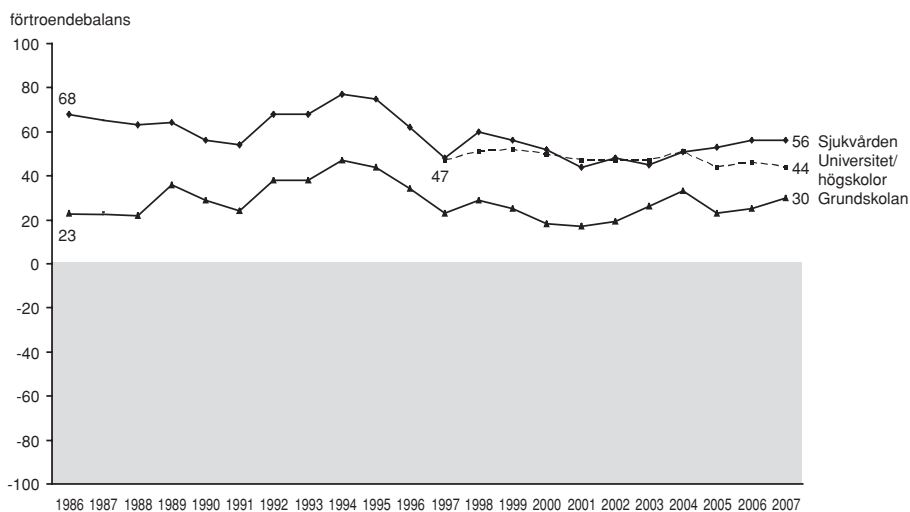
Även om vi kan konstatera förhållandevis små förändringar i den samlade institutionsbedömningen mellan enskilda år finns det både kortsiktiga och långsiktiga tendenser att uppmärksamma. Om vi enbart ser till de senaste tre-fyra åren är det tydliga uppgångar för polisen, sjukvården och grundskolan, men också för de två EU-institutionerna, låt vara att de senare fortfarande ligger på en mycket låg nivå. När vi väljer att se på förtroendebalanserna i ett något längre perspektiv är bilden klart mer komplex. Sociala institutioner som grundskolan, sjukvården, polisen och domstolarna hade ett klart högre förtroende i mitten av 1990-talet. Detsamma gäller kungahuset som efter hand tappat i förtroende även om det fortfarande har ett klart positivt balansmått.

Institutioner som åtnjuter ett ökat förtroende även i ett något längre perspektiv är de ekonomiska. Bankerna som var den stora förloraren i 1990-talskrisen har sedan 2001 gått gradvis uppåt och har 2007 en förtroendebalans som är den högsta sedan 1991. Även storföretagen går något uppåt efter rekordlåga siffror 2002 i IT-kraschens efterdyningar.

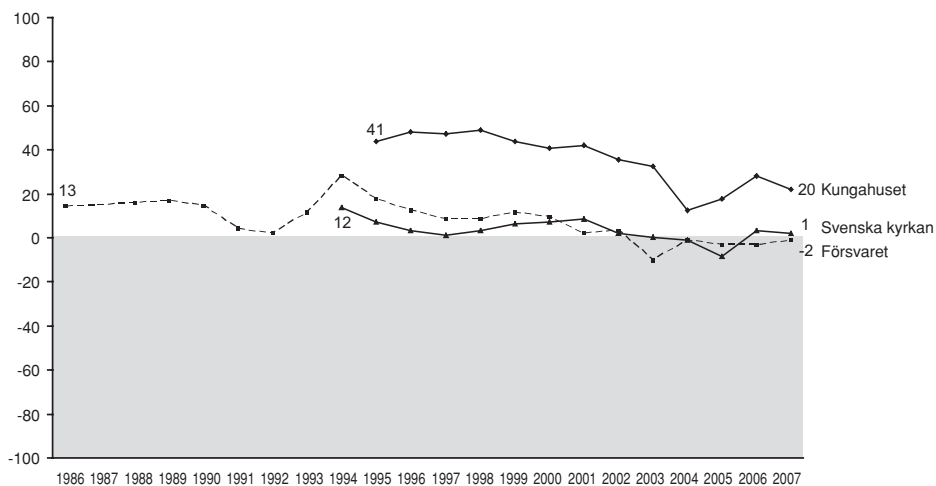
När det gäller medieinstitutionerna ligger förtroendet för radio-tv mycket stabilt och högt. Det är den institution vars förtroendebalans förefaller mest opåverkad av nästan allt som händer i omvärlden, även om det finns en liten försvagnig efter 2000. Omvänt gäller för dagspressen som efter hand tappat i förtroende, parallellt med fallande upplagor. Förtroendebalansen för 2007 antyder dock möjligen en vändning och är med +5 den högsta sedan 2001.

Det är svårt att finna någon enhetlig vind bakom de två senaste årens förändringar. Både offentliga institutioner som sjukvård, grundskola och polis och ekonomiska som banker och storföretag har fått ett ökat förtroende. Möjligen är innebörden att förtroendeopinionen är på väg att polariseras, men en sådan tolkning måste omgärdas med många reservationer. Det enda mönster som förefaller säkert är den förväntade nedgången för de politiska institutionerna ett eftervalsår som 2007.

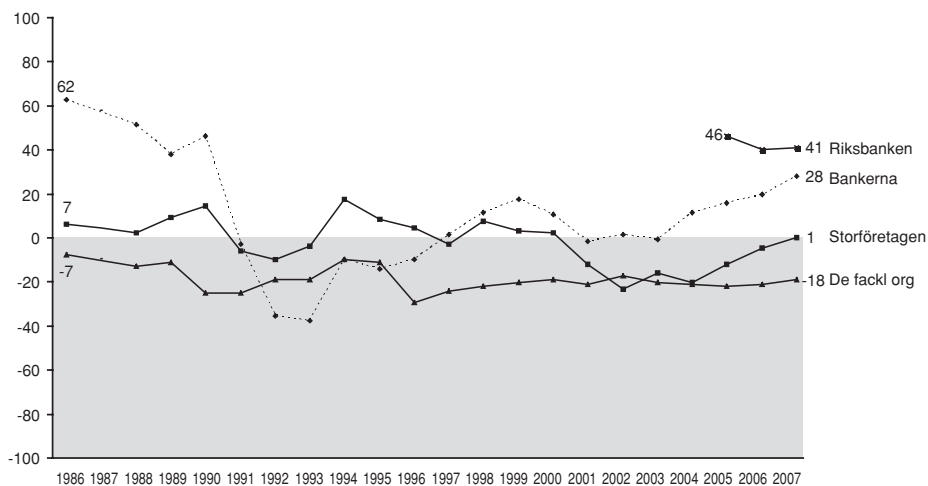
Figur 1 Förtroendet för tjugoen samhällsinstitutioner 1986-2007 (förtroendebalans)

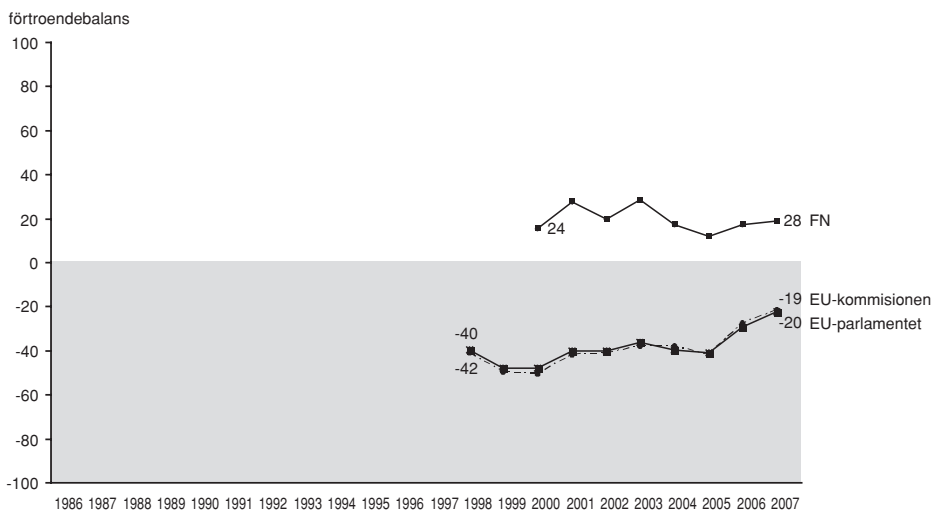
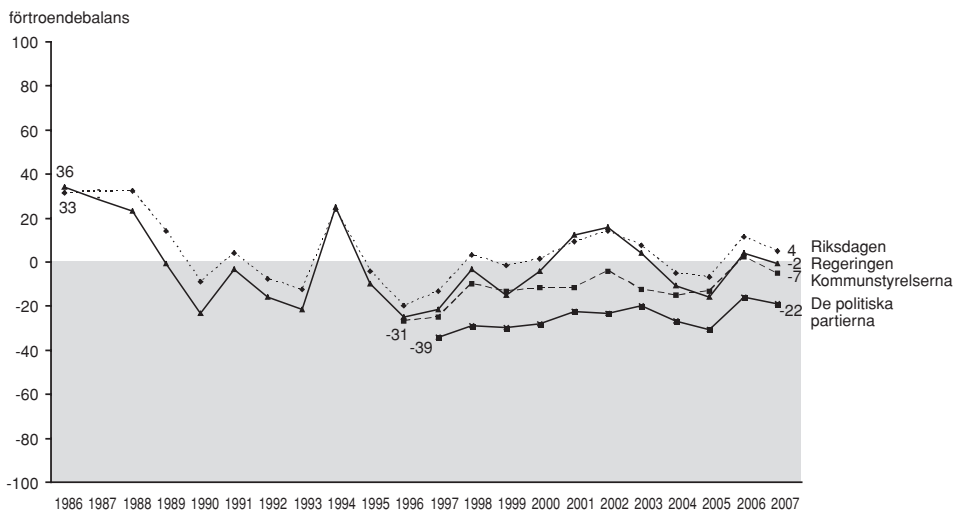

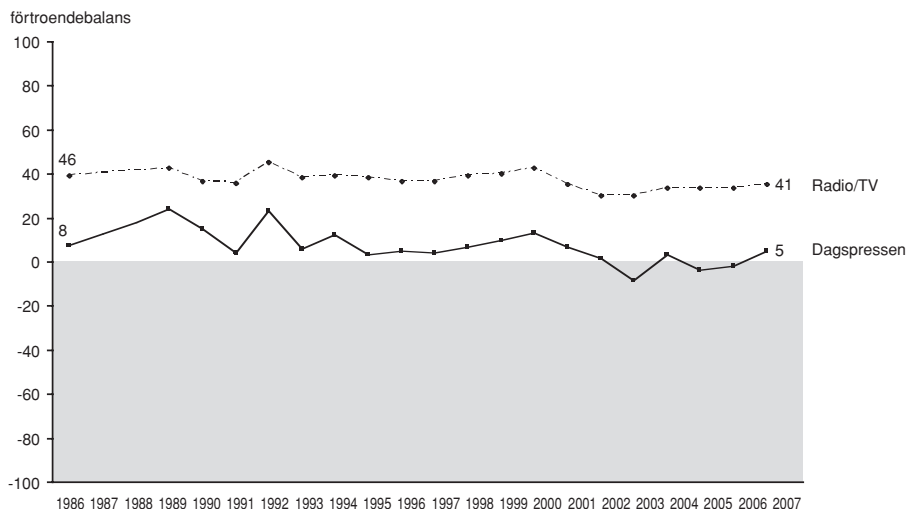
förtroendebalans

förtroendebalans

Kommentar: Om förtroendebalansen se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat inte jämförbart mått användes detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl siffror även för 1988.

Dimensioner i bedömningarna

Redan kurvorna över tid ger en klar indikation om att det finns klara samband mellan hur olika institutioner bedöms. Exempelvis visar det sig att förtroendet för de offentliga institutionerna uppvisar ungefär samma mönster över tid. Men det är viktigt att också peka på att det överlag finns en positiv samvariation i förtroendebedömningarna: människor som har högt förtroende för en institution tenderar också att ha det för andra institutioner. De som är positiva är det inte bara till några institutioner utan till de allra flesta, liksom den som är negativ till en institution ofta är det för fler. Det finns exempelvis till och med ett svagt positivt samband mellan förtroendet för storföretag och förtroendet för fackliga organisationer och mellan förtroendet för kungahuset och de fackliga organisationerna, låt vara att det är på gränsen till att vara signifikant ($r=0,08$ respektive $0,04$). I själva verket finns det endast ett negativt samband – förtroende för regeringen och förtroende för de fackliga organisationerna – men det är inte statistiskt säkerställt ($r=-0,04$). Mönstret skiljer sig i detta avseende inte från tidigare år.

I ljuset av detta är det givetvis intressant att se var de starkaste sambanden finns. Mellan de två EU-institutionerna är korrelationen drygt $r=0,90$. På en mer detaljerad nivå finner vi i övrigt i stort sett de förväntade mönstren, t ex att politiska institutioner bedöms efter likartade kriterier. Liksom tidigare år har vi gjort en explorativ faktoranalys baserad på förtroendesambanden mellan alla våra tjugoen institutioner. Den visar på en lösning med fyra dimensioner. Vi har döpt dem till *Politik*, *Etablissemang*, *Socialt* och *Media* (tabell 2).

Tabell 2 Faktoranalys av institutionsförtroende 2007 (faktorladdning)

	Politik	Etablissemang	Socialt	Media
EU-kommissionen	.85	.11	.11	.21
Europaparlamentet	.84	.09	.12	.23
De politiska partierna	.76	.18	.17	.19
Riksdagen	.68	.29	.24	-.02
Regeringen	.65	.43	.07	-.23
Kommunstyrelserna	.44	.28	.32	.24
FN	.44	.12	.32	.29
Kungahuset	.08	.71	.14	-.01
Riksbanken	.29	.61	.25	.19
Storföretagen	.29	.59	.06	.18
Svenska kyrkan	.10	.52	.25	.17
Bankerna	.20	.48	.23	.24
Sjukvården	.07	.09	.74	.11
Polisen	.17	.25	.70	.04
Försvaret	.24	.25	.57	-.02
Grundskolan	.09	.09	.53	.43
Domstolarna	.32	.38	.45	.17
Radio-TV	.07	.33	.06	.70
Dagspressen	.17	.34	-.06	.66
De fackliga organisationerna	.15	-.17	.32	.63
Universitet/högskolor	.28	.24	.35	.39
Förklarad varians	18%	13%	12%	10%

Utfallet är snarlikt det som framkom i analysen av 2006 års data. EU-institutionerna utgör kärnan i den dimension vi kallat *politik*, men de politiska partierna, riksdagen och regeringen laddar också högt. Kommunstyrelserna och FN laddar lägre. Det vi, möjligen något oegentligt, kallat *etablissemang* är en dimension där kungahuset, riksbanken och storföretagen laddar högst, men där även Svenska kyrkan och bankerna har förhållandevis höga faktorladdningar. Socialt inkluderar främst sjukvården, polisen, försvaret och grundskolan, medan dimensionen *medier* vid sidan av radio-TV och dagspress även har en hög laddning i fråga om de fackliga organisationerna.

Resultaten från 2007 bekräftar det något förändrade förtroendemönster som blev en följd av regeringsskiftet 2006. Då det var socialdemokratisk regering fanns det ett starkt positivt samband mellan exempelvis förtroendet för regeringen och förtroendet för de fackliga organisationerna. Annorlunda uttryckt hade den politiska dimensionen då ett positivt samband med partipolitiska åsikter åt vänster, efter regeringsskiftet är sambandet istället åt höger.

De ideologiska omkastningarna framträder även i fråga om enskilda samhällsinstitutioner. Förtroendet för staten – som i en faktoranalys placerar sig i dimensionen politik – är ett illustrativt exempel. År 2005 var det under 20 procent bland svars-personer som placerade sig politiskt åt höger som hade mycket eller ganska stort förtroende för staten, år 2007 är det drygt 40 procent. Samtidigt har förtroendet för staten minskat bland personer som placerar sig åt vänster från 40 procent 2005 till omkring 30 procent 2007. Det intressanta är dock att personer med högeråsikter har ökat sitt förtroende för staten mer än vad personer åt vänster har minskat sitt. I detta ligger förklaringen till att förtroendet för staten har gått upp förhållandevis mycket mellan tiden före och efter regeringsskiftet.

När det gäller övriga tre dimensioner är skillnaderna mindre. De institutioner som placerar sig under *socialt* åtnjuter ett större förtroende bland personer som placerar sig till vänster och de som kallas *etablissemang* värderas högre bland personer som placerar sig till höger. Men mellan 2005 och 2007 förefaller sambandet ha försvagats något mellan vänster-höger-åsikt för de sociala institutionerna genom att personer till höger blivit något mer positiva, samtidigt som ideologikopplingen har förstärkts något i fråga om etablissemangets institutioner.

Gruppskillnader i förtroendet 2007

Institutionsförtroendet varierar för det mesta inte dramatiskt mellan olika sociala grupper. Visserligen har vi sett att bedömningarna kan ha olika politisk laddning men det allmänna mönstret är ändå att institutioner som åtnjuter högt förtroende tenderar att ha goda siffror i alla grupper medan institutioner som har svaga förtroendesiffror överlag ligger förhållandevis lägre. Exempel på den förra typen av institutioner är sjukvården och universiteten medan EU-verksamheterna kan representera det senare slaget. Härvidlag råder det en stor stabilitet över de undersökta åren. I tabell 3 redovisas förtroendenivåerna för samtliga institutioner med uppdelning på kön, ålder och utbildning.

I tidigare undersökningar har kvinnor visat ett högre institutionsförtroende än män. Mönstret för 2007 avviker dock något genom att det nu är förhållandevis jämnt mellan könen. Medan det 2006 fanns övervikt bland kvinnor med minst fem procentenheter för sju av de 21 undersökta institutionerna, finns det 2007 bara för tre (polisen, bankerna och kungahuset). Även män har fem procentenheters högre förtroende än kvinnor för tre institutioner (storföretagen, riksbanken och regeringen). Det som delvis förklarar kvinnornas relativt sett lägre förtroende är nedgången i bedömningen av regering och riksdag, där nu männen är mer förtroendefulla. För övriga institutioner är det i stort sett jämnt.

När det gäller ålder finns det ibland stora skillnader i förtroendet och flera intressanta mönster. Det finns till exempel en tydlig tendens att institutionsförtroendet ligger relativt högt bland de yngsta; för tretton av de tjugo institutionerna har de yngsta en mer positiv inställning än någon annan åldersgrupp; år 2006 var det tio.

Förtroendet för försvaret, grundskolan, FN och universitet/högskolor minskar till exempel med ökande ålder – störst är skillnaden för grundskolan där hela 59 procent av de yngsta har ett mycket eller ganska stort förtroende i jämförelse med 38 procent bland pensionärerna. Två institutioner har ett omvänt mönster - Svenska kyrkan (unga 28 och gamla 38 procent förtroende) och kungahuset (35 respektive 55 procent), men skillnaderna är i dessa fall något mindre än 2006 främst beroende på ökat förtroende bland de unga. För övriga institutioner är åldersskillnaderna mindre. Det kan för övrigt noteras att åldersgruppen 50-64 år, uppvisar de genomsnittligt lägsta förtroendesiffrorna – för fjorton institutioner ligger de lägst, i två fall med delat lägsta förtroende.

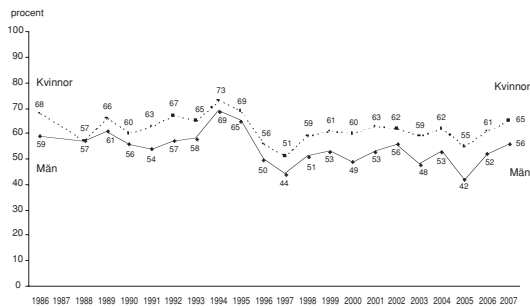
Tabell 3 Mycket eller ganska stort förtroende för samhällsinstitutioner efter kön, ålder och utbildningsnivå (procent)

	Kön		Ålder				Utbildning			
	Kvinna	Man	15-29	30-49	50-64	65+	Låg	Medellåg	Medelhög	Hög
Regeringen	29	34	31	36	27	31	19	27	36	47
Polisen	65	56	61	64	58	59	58	59	60	65
Sjukvården	68	68	70	69	66	68	68	67	67	71
Försvaret	25	25	37	25	21	20	22	27	25	24
Riksdagen	29	33	36	34	27	28	22	28	31	43
Bankerna	49	42	59	41	41	47	47	48	44	42
Dagspressen	31	30	32	30	28	33	29	29	28	35
De fackliga org	22	22	26	22	20	21	24	24	17	22
Radio och tv	50	53	54	45	52	57	55	53	49	48
Grundskolan	49	45	59	53	40	38	45	48	46	49
Storföretagen	23	31	33	29	22	24	22	27	28	30
Svenska kyrkan	32	28	28	27	28	38	33	27	29	32
Domstolarna	45	46	48	47	47	41	38	43	48	55
Riksbanken	48	53	46	51	52	52	42	49	52	59
Kungahuset	44	39	35	39	39	55	43	43	41	39
Kommunstyrelserna	21	23	23	20	19	27	23	21	21	24
Universitet/högskolor	50	52	64	52	46	46	38	49	53	63
De politiska partierna	16	15	23	16	12	13	11	16	13	21
EU-kommissionen	17	18	25	17	14	16	12	17	16	25
Europaparlamentet	16	18	25	16	13	15	12	17	16	22
Förenta nationerna	47	46	56	47	41	44	39	47	46	53
Minsta antalet svarande	1665	1550	609	1010	935	658	703	1076	627	752

För flertalet samhällsinstitutioner finns det inte obetydliga utbildningsskillnader i förtroendet. Nästan genomgående är det högutbildade som uppvisar högst förtroende. Två undantag finns dock: radio-tv och kungahuset, för vilka lågutbildade

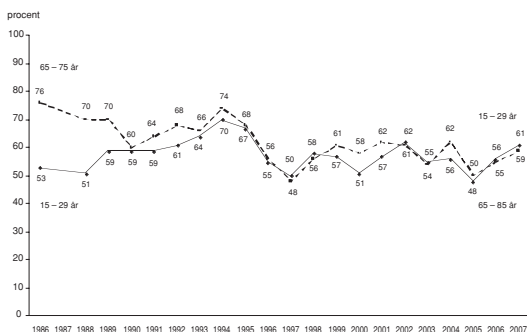
Figur 2a-1

Mycket eller ganska stort förtroende för polisen efter kön (procent)

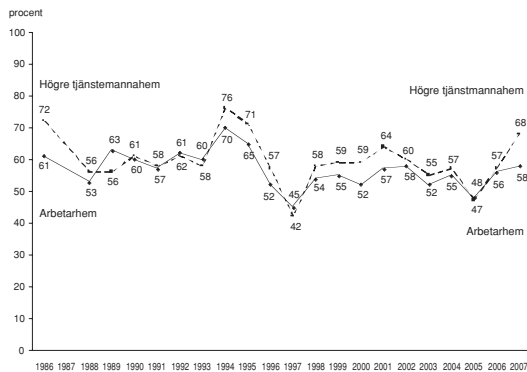
Figur 2a-2

Mycket eller ganska stort förtroende för polisen efter ålder (procent)

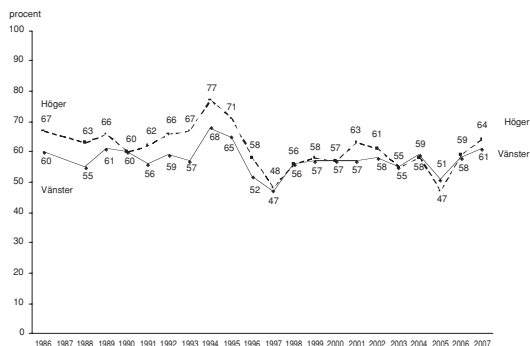
Figur 2a-3

Mycket eller ganska stort förtroende för polisen efter subjektiv klasstillhörighet (procent)

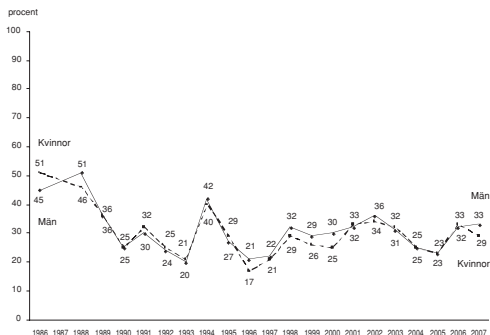
Figur 2a-4

Mycket eller ganska stort förtroende för polisen efter subjektiv vänster-högerplacering (procent)

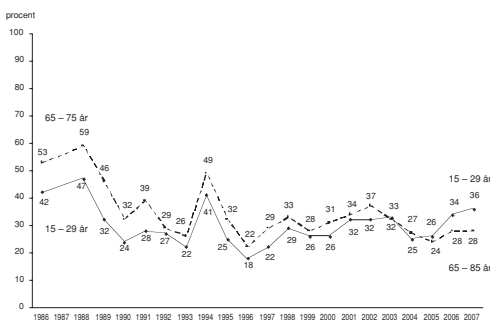
Figur 2b-1

Mycket eller ganska stort förtroende för riksdagen efter kön (procent)

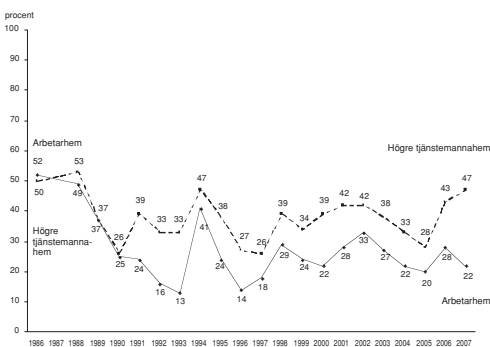
Figur 2b-2

Mycket eller ganska stort förtroende för riksdagen efter ålder (procent)

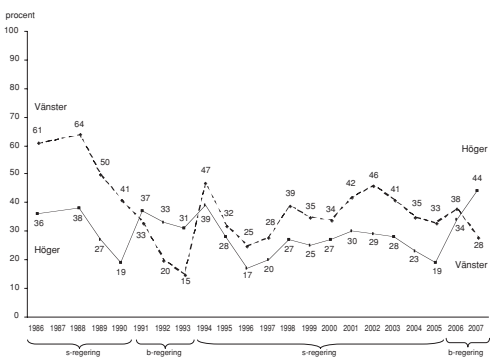
Figur 2b-3

Mycket eller ganska stort förtroende för riksdagen efter subjektiv klassstillhörighet (procent)

Figur 2b-4

Mycket eller ganska stort förtroende för riksdagen efter subjektiv vänster-högerplacering (procent)

hyser ett större förtroende. Stora utbildningsskillnader finns i bedömningen av universitet/högskolor (63 procent mycket eller ganska stort förtroende bland högutbildade mot 38 procent bland lågutbildade), domstolarna (55 respektive 38 procent) och riksbanken (59 mot 42 procent). Störst förtroendeskillnader mellan hög- och lågutbildade finns dock när det gäller regeringen med ett 47 procentigt förtroende bland högutbildade mot endast 19 bland lågutbildade.

Det intressanta med både de politiska och demografiska mönstren är att de ligger förhållandevis fasta över tid. Olika subjekttegenskaper hos individerna påverkar förtroendet för en enskild institution, men när opinionsvinden blåser förändras bedömningarna på ungefär samma sätt inom alla grupper, om inte institutionsobjektet ändrar sig. Vi kan som exempel ta förtroendet för riksdagen och polisen. För polisen gäller förhållandevis små skillnader efter kön, ålder, subjektiv klasstillhörighet och ideologisk självplacering och vi kan följdriktigt se hur likartade förtroendekurvorna är för olika grupper över tid (figur 2).

I fråga om riksdagsförtroendet är skillnaderna något större, men mönstren över tid är i stort desamma, men med ett undantag. Undantaget är i fråga om ideologisk självplacering, som uppvisar olika förtroendesamband beroende på vilken politisk majoritet som finns i riksdagen, det vi i tidigare analys kallade en objekttegenskap (Holmberg och Weibull, 2007). Personer till vänster har således inte oväntat något större förtroende med en vänstermajoritet i riksdagen och personer med högeråsikt värderar en riksdag med högermajoritet mer positivt.

Samhällsförtroende och mellanmännisklig tillit

I ljuset av de iakttagna förändringarna över tid är det intressant att återvända till den i inledningen ställda frågan om förhållandet mellan det personliga basförtroendet – den mellanmänniskliga tilliten – och ett generellt samhällsförtroende. I tidigare analyser har det visat sig att det finns ett relativt starkt samband mellan människors mellanmänniskliga tillit och deras förtroende för enskilda samhällsinstitutioner (Rothstein, 2003; Holmberg och Weibull, 2006). Det kommer till uttryck i det ovan redovisade positiva sambandet i bedömningarna mellan olika institutioner, men det framgår också av en klar positiv korrelation mellan förtroendet för andra människor och förtroendet för de olika samhällsinstitutionerna (figur 3).

Vi kan också jämföra den mellanmänniskliga tillitens roll i förhållande till de bakgrundsfaktorer som analyserades i föregående avsnitt. Förtroende för andra människor har ett klart högre samband med institutionsförtroendet än exempelvis ålder och något högre än vänster-högeråsikt. Mer intressant är att se med vilka samhällsinstitutioner sambandet är starkast. Resultaten visar att det är med staten, riksdagen, domstolarna och polisen (samtliga korrelationer över .20). Däremot är det klart lägre för kungahuset och bankerna (.05). Resultatet är i linje med vad som tidigare påvisats att de politiska institutionerna utgör en slags gemensamhetsgrund i samhället; för att ett förtroendefullt samhälle skall kunna utvecklas är det särskilt viktigt

att förtroendet för politikens och rättsstatens institutioner är högt (Se vidare Bo Rothsteins artikel samt Rothstein, 2003).

Figur 3 Korrelationer mellan förtroendet för tjugotvå samhällsinstitutioner och förtroendet för andra människor 2007 (Pearson's r och medelvärden)

Samhällsinstitution	Korrelation	Medelvärde för mellanmännskligt förtroende bland personer med högt resp. lågt institutionsförtroende	
		Högt	Lågt
Staten	.24	7,0	5,4
Riksdagen	.23	7,1	5,8
Domstolarna	.22	7,0	5,7
Polisen	.21	6,8	5,5
Sjukvården	.19	6,7	5,6
De politiska partierna	.19	7,1	6,1
Riksbanken	.18	6,8	5,7
Regeringen	.18	7,0	6,1
Grundskolan	.16	6,9	5,9
Kommunstyrelserna	.16	6,9	6,1
FN	.16	6,8	6,0
Europaparlamentet	.14	7,0	6,2
Universitet	.14	6,8	5,7
EU-kommissionen	.14	6,9	6,2
Svenska kyrkan	.13	6,8	6,1
Dagspressen	.10	6,8	6,2
De fackl org	.10	6,8	6,3
Storföretagen	.10	6,8	6,2
Radio-tv	.09	6,7	5,9
Försvaret	.09	6,6	6,1
Bankerna	.06	6,6	6,2
Kungahuset	.05	6,6	6,3

Kommentar: Samtliga korrelationer är signifikanta på 99-procentnivån. Förtroendet för andra människor är mätt på en skala mellan 0 – 10, där 0-alternativet lyder "Det går inte att lita på människor i allmänhet" och 10-alternativet "Det går att lita på människor i allmänhet". Medelvärdet på skalan är 6,5 för samtliga svarande.

I figurens högra kant har även angivits den genomsnittliga mellanmännskliga tilliten hos dem som har högt respektive lågt förtroende för respektive samhällsinstitution.

Det är slående att det är personerna som har högt förtroende för de politiska institutionerna och för polis och domstolar som särskilt utmärker sig med ett högt medelvärde för den mellanmännsliga tilliten.

Det basförtroende för omvärlden som kommer till uttryck i tilliten till andra människor samspekar således tydligt med förtroendet för flertalet undersökta samhällsinstitutioner. Sambanden ligger också relativt fast över tid.

En intressant fråga är vilken betydelse andra mer konjunkturmässigt bestämda värderingar har för institutionsförtroendet i jämförelse med den mellanmännsliga tilliten. Frågan är hur människors allmänna syn på samhällsutvecklingen påverkar förtroendet för institutionerna. Vi har som test använt människors bedömningar av samhällsekonomin för det kommande året, där vi vet att bedömningarna varierar över tid och mellan olika grupper (jfr figur 3 i bokens inledningskapitel). Tanken är att positiva ekonomiska framtidsförhoppningar smittar av sig på förtroendet för institutionerna. I en regressionsanalys har vi behandlat mellanmännslig tillit och ekonomisk framtidsbedömning som förklaringsvariabler till förtroendet för var och en av våra 22 studerade institutioner.

Testet visar entydigt att mellanmännslig tillit och ekonomiska framtidsbedömningar båda har signifikanta samband med förtroendet för flertalet institutioner. Undantagen är grundskolan och radio-tv där ekonomibedömningarna inte lämnar något signifikant bidrag och kungahuset och bankerna där mellanmännslig tillit saknar förklaringskraft. Samtliga samband utom ett – det mellan förtroendet för fackliga organisationer och bedömningen av samhällsekonomin – är dessutom positiva. Det visar sig samtidigt att mellanmännslig tillit har en klart större betydelse: i 14 av de 22 fallen har tillit en högre förklaringskraft än ekonomibedömningarna. Speciellt märks det nät det gäller staten, riksdagen, domstolarna och polisen. I åtta fall har ekonomibedömningarna starkare effekt. Det gäller tydligast förtroendet för regeringen, storföretagen, EU-institutionerna och riksbanken.

Ett rimligt antagande är att de institutioner som uppvisar höga samband med samhällsekonomiska bedömningar och låga på mellanmännslig tillit i större utsträckning än andra kan vara utsatta för kortsiktiga opinionssvängningar, medan de som har höga samband med mellanmännslig tillit står förhållandevis stabilt i opinionen. I vilken riktning påverkanssambanden går är dock på inget sätt självklart. Personer som 2007 har förhoppningar om en förbättrad samhällsekonomi är de som i högre grad än andra har tilltro till regeringen, storföretagen och EU, alltså de institutioner som man kan hoppas skall göra arbetet.

Långa och kortare trender

Institutionsförtroendet minskar i Sverige. Det är den långsiktiga trenden. Sedan SOM började mäta 1986 har förtroendet för alla undersökta institutioner gått ned, med ett enda undantag – grundskolan. Övriga tio långsiktigt studerade institutioner har fått se sitt förtroendekapital minska mellan 1986 och 2007. Störst förtro-

endetapp har regeringen med -38 balansmåttsheter, följt av bankerna (-34) och riksdagen (-29). I genomsnitt har institutionsförtroende minskat med -14 balansmåttsheter under de senaste tjugo åren. Två institutioner, som förutom grundskolan, klarat sig relativt bra jämfört med genomsnittet är radio/TV och dagspressen som endast gått ned -5 respektive -3 balansmåttsheter i förtroende.

Den långsiktiga trenden är alltså något dystert med i huvudsak fallande siffror för institutionsförtroendet i Sverige. Ser vi mer kortsiktigt på utvecklingen och koncentrerar oss på vad som hänt under 2000-talet blir bilden dock klart ljusare. Sedan 2000 kan en majoritet av våra undersökta institutioner uppvisa förbättrade förtroenderesultat. Det gäller för elva av tjugo studerade institutioner. Mellan 2000 och 2007 har det genomsnittliga institutionsförtroendet stigit med +4 balansmåttsheter i Sverige. Förtroendet stiger igen; inte mycket och inte för alla, men det stiger något och det stiger för de flesta institutioner.

Alla politiska institutioner har fått ett ökat förtroende hittills under 2000-talet. Mest har förtroendet ökat för EU:s institutioner (kommissionen (+34) och parlamentet (+29)). Bankerna har också kommit starkt tillbaka med en ökning på +18 balansmåttsheter.

Bland förlorarna – de som tappat i förtroende sedan 2000 – märks främst kungahuset med en tydlig minskning i förtroendet med hela -18 balansmåttsheter. Andra förlorare är medierna där dagspressen gått tillbaka med -10 och radio/TV med -9. Det ständigt krisande försvaret har också tappat i förtroende (-10). I ärlighetens namn måste vi också tillstå att även universiteten gått bakåt förtroendemässigt på senare år(-6).

Förändringarna i institutionsförtroendet har dock inte lett till större skillnader i förtroendenivå mellan institutioner med ett högt respektive ett lågt förtroende. Avstånden mellan toppen och botten på vår förtroendeliga har inte ökat, varken långsiktigt eller kortsiktigt. Mönstret är snarare det motsatta med mindre skillnader i förtroende mellan de mest uppskattade och de mest ogillade institutionerna. Denna utjämnningstendens är tydligast för åren sedan 2000.

Institutionernas förtroendevärld har inte blivit mera skild. Och den utvecklingen beror främst på att institutionerna i förtroendebotten knappar in på institutionerna i förtroendetoppen. Konkret uttryckt betyder det att förtroendet för EU:s institutioner ökat snabbare under 2000-talet än förtroendet för svensk sjukvård och svensk polis. Världen håller på att bli mindre skild och mer global.

Noter

¹ Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutionerna i båda de nationella SOM-undersökningarna. Detta ger 2007 ett totalt antal svarande på 3 436.

- ² Balansmättet kan variera mellan +100 (alla svars personer anger högt förtroende) och -100 (alla svars personer anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmätt ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalyser tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.

Referenser

- Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för medierna. TV, radio och dagspress i allmänhetens ögon*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2004) Förtroendet för näringslivet. I *Näringslivet och förtroendet*. (SOU 2004:47). Bilagedel.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2006) Flagnande förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2007) Ökat förtroende – bara en valårseffekt? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det nya Sverige*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- MacQuail, Denis (2005) *McQuail's mass communication theory*. 5 ed. London: SAGE.
- Putnam, Robert (2001) *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. London: Simon & Schuster.
- Putnam, Robert, Butler, Robert, Feldstein, Lewis (2003) *Better together: restoring the American community*. New York: Simon & Schuster.
- Rothstein, Bo (2003) *Sociala fallor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.

HÖSTLIGT INSTITUTIONSFÖRTROENDE

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Våren 2008 verkade stämningläget vara gott i Sverige. De senaste årens högkonjunktur hade skapat positiva förväntningar på framtiden. I SOM-institutets förtroendemätning från hösten 2007 pekade kurvorna för flertalet samhällsinstitutioner uppåt, inte minst för storföretag och banker. Det enda som föll var förtroendet för de politiska institutionerna, men det var ett väntat resultat för året efter ett valår. Så kom hösten 2008. De internationella ekonomiska signalerna var alarmerande redan i september och någon månad senare började också svensk ekonomi gå allt sämre.

Den svenska hösten 2008 präglades av ökad pessimism bland allmänheten. SOM-mätningen visar på negativa förväntningar såväl på samhällsekonomin som på hushållsekonomin (se inledningskapitlet i denna volym), trots att de riktigt negativa signalerna kom först senare under vintern 2008/2009. Frågan är då hur den ökade höstkylan bland svenskarna påverkade förtroendet för samhällets institutioner. Det självklara antagandet är att de ekonomiska institutionerna skall tappa i förtroende, men fråga är hur mycket. Och vad händer med de politiska?

Genom att SOM-institutets förtroendemätningar startade redan 1986 finns det möjlighet att gå tillbaka till ett tidigare ekonomiskt fall, bank- och fastighetskrisen 1991. Mellan 1990 och 1991 föll förtroendet för bankerna kraftigt – omkring 50 balansmåttsenheter.¹ Det är det största förtroendefall som noterats i SOM-institutets mätningar under mer än två decennier: bankerna gick på ett år från att vara en av de samhällsinstitutioner som allmänheten hade störst förtroende för till att falla klart under genomsnittet, en låg nivå man senare haft svårt att hämta sig ifrån. Även storföretagen föll i förtroende mellan 1990 och 1991 men inte alls lika mycket. Ser vi närmare efter visar det sig att åtta av de elva institutioner som SOM-institutet mätte både 1990 och 1991 föll i allmänhetens förtroende. De enda två som gick klart åt andra hållet var de politiska, riksdagen och regeringen, något som också var förväntat genom att 1991 var ett valår, då politikförtroendet vanligen är större (Holmberg, 1994; Holmberg och Weibull, 2007).

Även om nedgången 1991 främst är ett uttryck för bankernas förtroendefall ger den samtidigt indikationer på att en sådan kris kan påverka också förtroendet för andra institutioner, men att det valåret 1991 i mindre utsträckning drabbar de politiska institutionerna (se även Holmberg & Weibull, 1992, 1993). I det följande skall vi mot den bakgrunden granska vad som hände i förtroendeopinionen mellan 2007 och 2008, men också göra en översiktlig beskrivning av trenderna i samhällsförtroendet.

Samhällsförtroende 2008

Den allra första SOM-mätningen 1986 omfattade endast elva samhällsinstitutioner. De var valda för att täcka ett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Efter hand har fler institutioner lagts till – senast 2005 då Riksbanken tillkom – år 2008 fick svarspersonerna ta ställning till tjugo olika samhällsinstitutioner.² Dessutom ställdes frågor om ytterligare fem organisationer i en särskild tillägsfråga. Resultatet från 2008 års mätning redovisas i tabell 1.

Om vi först ser på rangordningen mellan institutionerna efter andelen som har *mycket stort* förtroende är det, i likhet med de senaste åren, sjukvården och kungahuset som kommer högst. med mellan 10 och 15 procent – men i jämförelse med 2006 har sjukvården ökat något, medan kungahuset klart minskat. Också polisen och Riksbanken ligger på över tio procent mycket stort förtroende.

När vi väljer den vidare definitionen på förtroende och utgår från andelen som har mycket eller ganska stort förtroende kommer sjukvården högst (68 procent), följd av universitet/högskolor och polisen (båda med 53 procent). I botten ligger de politiska partierna (14 procent) samt Europaparlamentet och EU-kommissionen (båda 15 procent). I jämförelse med 2007 har universitet/högskolor ökat ett par procentenheter, sjukvården ligger stabilt, medan polisen tappat hela sju procentenheter. Också institutionerna i rangordningens botten har tappat något i förhållande till år 2007. Av övriga institutioner noteras ett särskilt stort fall för försvaret som gått från 25 till 16 procent med stort förtroende, vilket placerat institutionen bland de fem som åtnjuter minst förtroende.

Den andra sidan av förtroendemätningen är andelen som har ett litet förtroende. Som frågan är ställd handlar den visserligen om grader i förtroende, men höga andelar litet förtroende kan tolkas som att det även finns en misstro. De fem institutioner som ligger i listans botten – försvaret, de fackliga organisationerna, EU-kommissionen, de politiska partierna och Europaparlamentet – har var och en omkring 40 procent litet förtroende. Också för regeringen gäller att en hög andel har litet förtroende (35 procent), men regeringen skiljer ut sig genom att nästan lika många har ett stort förtroende (30 procent). Regeringen är snarare ett exempel på en institution, där opinionen är polariserad.

Ett sätt att väga samman stort och litet förtroende i ett mått är vad vi kallar förtroendebalansen. Utgångspunkten är att värderingen av en samhällsinstitution inte bara bestäms av andelen som har stort förtroende, utan även av hur stor andel det är som har ett litet förtroende. Tanken är att en samlad uppslutning kring en institution ger större tyngd i samhället än om det finns en relativt stor andel som inte hyser något större förtroende för den. Vi kan exempelvis se skillnader i detta avseende bland institutioner som har stort förtroende; universitet/högskolor och radio-TV ligger under tio procent med litet förtroende, medan motsvarande andel för polisen är 16 procent.

Förtroendebalansen är ett mått där både andelen stort och andelen litet förtroende vägs in för varje institution genom att stort förtroende minskas med litet

förtroende. En rangordning efter balansmättet kommer att skilja sig från en rangordning efter enbart andelen högt förtroende, särskilt i de fall där det finns en hög andel med lågt förtroende.³

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2008 (procent och balansmätt)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Förtroende-balans
Sjukvården	15	53	21	9	2	100	+56
Universitet/högskolor	7	46	41	4	2	100	+46
Radio/TV	5	45	40	8	2	100	+40
Polisen	7	46	31	12	4	100	+37
Riksbanken	7	38	43	9	3	100	+32
Domstolarna	8	39	35	13	5	100	+28
Grundskolan	6	39	38	14	3	100	+28
FN	8	35	39	11	7	100	+25
Kungahuset	11	27	38	12	12	100	+14
Bankerna	5	32	38	19	6	100	+12
Riksdagen	3	25	46	18	8	100	+1
Svenska kyrkan	5	23	45	15	12	100	-1
Regeringen	4	26	35	22	13	100	-4
Dagspressen	2	22	47	22	7	100	-6
Storföretagen	2	20	50	20	8	100	-6
Kommunstyrelserna	2	18	51	21	8	100	-9
De fackliga organisationerna	2	18	39	28	13	100	-21
Försvaret	3	13	46	26	12	100	-22
EU-kommissionen	2	13	46	24	15	100	-24
De politiska partierna	1	13	48	27	11	100	-24
Europaparlamentet	2	13	45	24	16	100	-24

Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de två nationella SOM-mätningarna 2008 (antal svar=3 259). Personer som ej besvarat förtroendefrågan för någon institution är inte medtagna i procenttalen. Dylåka svar var mycket sällsynta och lämnades av endast mellan två och tre procent för de olika institutionerna. Högsta andelen vet ej-svar finns där även andelen som svarar varken stort eller litet förtroende är hög, t ex beträffande dagspressen och storföretagen. Balansmättet kan gå mellan +100 (alla svars personer anger högt förtroende) och -100 (alla svars personer anger lågt förtroende).

När vi utgår från det samlade balansmättet visar det sig att sjukvården ligger klart högst med ett balansmätt på +57, i stort samma siffror som 2006 och 2007. På andra plats finns universitet/högskolor med +47 och på tredje radio/TV med +40. Polisen hamnar på fjärde plats med +37. Förhållandet mellan bedömningarna av radio/TV och polisen är ett bra exempel på hur förtroendebalansen slår: andelen svars personer som har stort förtroende för polisen är högre än för radio/TV, men polisen har en klart större andel som har litet förtroende. Radio/TV, liksom universitet/högskolor, har däremot en större andel som placerar sig i mitten. Innebör-

den av en hög andel för mittalternativet kan diskuteras. Å ena sidan kan det uttrycka att man varken har stort eller litet förtroende, å andra sidan kan det beror på att man saknar uppfattning för att man inte känner till institutionen tillräckligt väl. Mycket talar för att det förra till stor del gäller radio/TV, medan det senare förklarar den höga andelen ”varken-eller” för universitet/högskolor.

Lägst förtroende åtnjuter fackliga organisationer (-21), de politiska partierna (-24) och de båda EU-institutionerna (-24 respektive -25).

Drygt hälften av de undersökta institutionerna har 2008 positiva balansmätt, övriga negativa. Ser vi närmare på listan visar det sig att det finns fyra grupper:

- En liten grupp som åtnjuter mycket stort förtroende (sjukvården, universitet/högskolor och radio-tv) som alla har som lägst ett balansmätt på +40
- En ganska stor grupp som åtnjuter ganska stort förtroende (polisen, riksbanken, domstolarna, grundskolan och FN samt möjligen kungahuset och bankerna) som dock uppvisar en stor spridning (mellan +37 och +12)
- De som har i stort sett samma andel positiva som negativa men en viss tonvikt på de senare (riksdagen, Svenska kyrkan, dagspressen, regeringen, storföretagen och kommunstyrelserna) mellan +2 och -9.
- De som åtnjuter ganska eller mycket lågt förtroende (försvaret, de fackliga organisationerna, EU-kommissionen, de politiska partierna och Europaparlamentet) med omkring -25.

Vid sidan av de 21 regelbundet mätta samhällsinstitutionerna ställdes hösten 2008 frågor om förtroendet för ytterligare fem institutioner – eller snarast organisationer – utvalda med hänsyn till olika projekt inom 2008 års SOM-undersökning: Arbetsförmedlingen, biblioteken, Försäkringskassan, Systembolaget och Säkerhetspolisen.⁴ Det kan dock vara av intresse hur denna typ av organisationer placerar sig förtroendemässigt i förhållande till övriga (tabell 2).

Tabell 2 Förtroende för fem offentliga organisationer 2008 (procent)

Organisation	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmätt
Arbetsförmedlingen	1	9	35	34	21	100	-45
Biblioteken	25	45	26	2	2	100	+66
Försäkringskassan	2	15	39	25	19	100	-27
Systembolaget	8	28	46	10	8	100	+18
Säkerhetspolisen	7	31	46	9	7	100	+22

Det visar sig att det bland dessa fem finns en organisation som placerar sig högre än någon institution på 21-listan – biblioteken med +66 – och en som hamnar klart under dem i botten på 21-listan – arbetsförmedlingen med -45. Systembolaget och

säkerhetspolisen ligger i nivå med den andra gruppen på den större listan med ganska högt förtroende – Säkerhetspolisen dock med klart lägre förtroende än polisen, medan Försäkringskassan hamnar i gruppen med mycket lågt förtroende.

Det finns ingen möjlighet att här närmare gå in på varför dessa fem organisationer uppvisar en sådan spridning. Från andra studier vet vi emellertid att biblioteken och deras verksamhet värderas högt bland allmänheten (Höglund och Wahlström, 2008). Att Arbetsförmedlingens och Försäkringskassan värderas lågt har ibland ansetts bero på att det är verksamheter som har att hantera bidrag som till en del avgörs efter individuell prövning (jfr Kumlin, 2002). Det kan inte heller uteslutas att de båda organisationerna är verksamma inom områden som lätt associeras med samhällsproblem.

Förändringsmönster

Vårt inledande antagande att hösten 2008 kunde förväntas medföra ett minskat samhällsförtroende kan nu prövas. Det visar sig då att det i jämförelse med 2007 har skett klara förändringar i den väntade riktningen. Förtroendebalansen minskar för 18 av 21 institutioner och två institutioner har gått från positiv till negativ förtroendebalans. De enda undantagen är universitet/högskolor, sjukvård och radio/TV som i princip ligger kvar på föregående års nivå. Det är också dessa tre som ligger kvar i gruppen med mycket stort förtroende. För vissa andra är nedgången betydande: försvaret har tappat 20 balansmåttsenheter, bankerna 16, och dagspressen 11.⁵ Även polisen (minus 9 enheter) och riksbanken (minus 8 enheter) uppvisar ett klart försvagat förtroende.⁶

För att se i vad mån förändringarna mellan 2007 och 2008 har att göra just med det enskilda året eller om de är en följd av längre trender måste vi granska en längre tidsperiod. Den allmänna tendensen är att det trots allt sker förhållandevis små omkastningar i den samlade institutionsbedömningen mellan enskilda år samtidigt som det går att iakttä både kortsiktiga och långsiktiga förändringsmönster. De senaste tre-fyra åren har vi sett tydliga uppgångar för polisen, sjukvården och grundskolan, men också för de två EU-institutionerna. För polisen och de två EU-institutionerna är utvecklingen ersatt av en nedgång medan sjukvården och grundskolan ligger kvar på i stort sett samma nivå. Men i ett längre perspektiv noterar vi att sociala institutioner som grundskolan, sjukvården, polisen och domstolarna hade ett klart högre förtroende i mitten av 1990-talet för att senare tappa något i förtroendebalans. För polisen leder den relativt stora nedgången i förtroendebalans 2008 ändå inte till mätperiodens lägsta siffra; förtroende för polisen var faktiskt ännu lägre 2005.

I ljuset av den ekonomiska krisen är givetvis de ekonomiska institutionerna de mest intressanta. Också för dem finns en markerad uppgång efter IT-kraschen 2001. Förtroendet för bankerna steg från 0 till +28 mellan 2003 och 2007 och för storföretagen från ca -20 till 0. Nedgången 2008 innebär att förtroendet för bankerna

fallit tillbaka till 2004 års nivå, storföretagen något mindre. Den kommande systerorganisationerna kunde möjligtvis ha medfört ett ökat förtroende för de fackliga organisationerna, men så är inte fallet: förtroende ligger stadigt på samma låga nivå som tidigare och försvags snarast något.

Också förtroendet för riksbanken, en institution som mätts endast sedan 2005, har försvagats. För riksbanken gäller det dock inte bara mellan 2007 och 2008 utan för hela den studerade perioden.

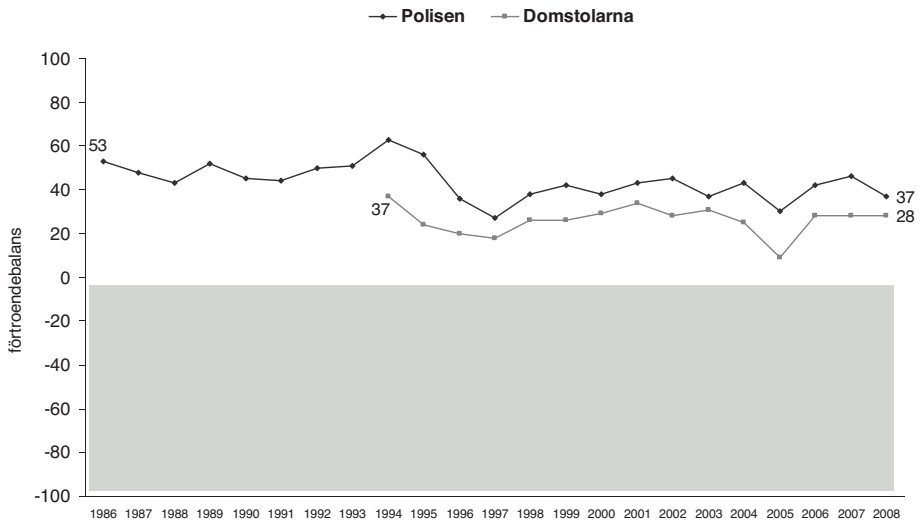
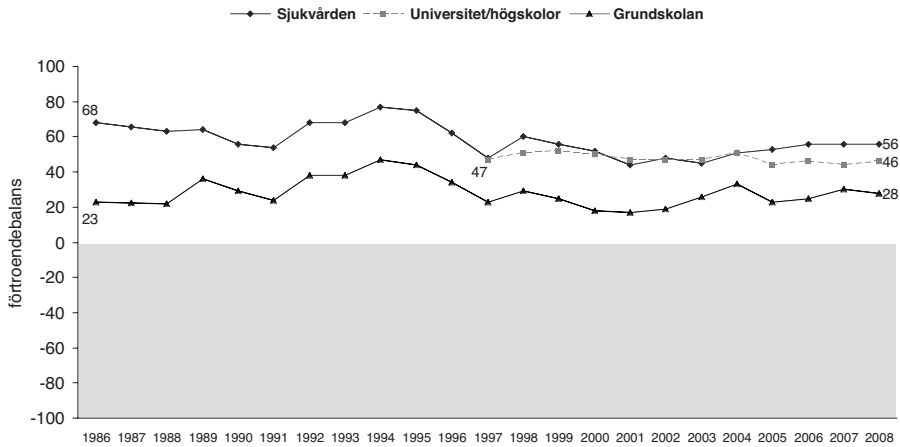
En annan institution där det kan noteras ett långsiktigt förtroendefall och där nedgången mellan 2007 och 2008 knappast kan hänföras till den politiska krisen är kungahuset. Visserligen är förtroendet ännu relativt stort (+14 i förtroendebalans) och större än bottenåret 2004 men tendensen sedan den första mätningen 1995 är klart vikande. Resultatet ligger även i linje med en uppgång i stödet för att införa republik (se Lennart Nilssons kapitel i denna volym).

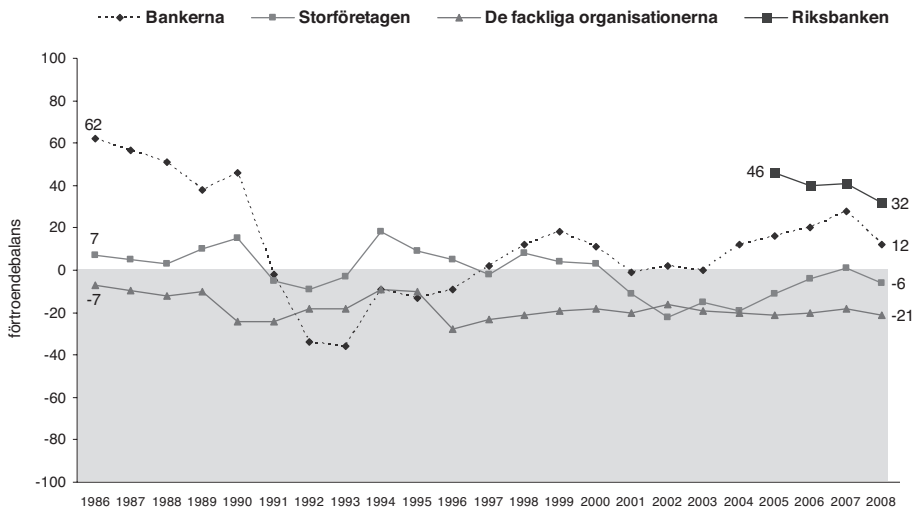
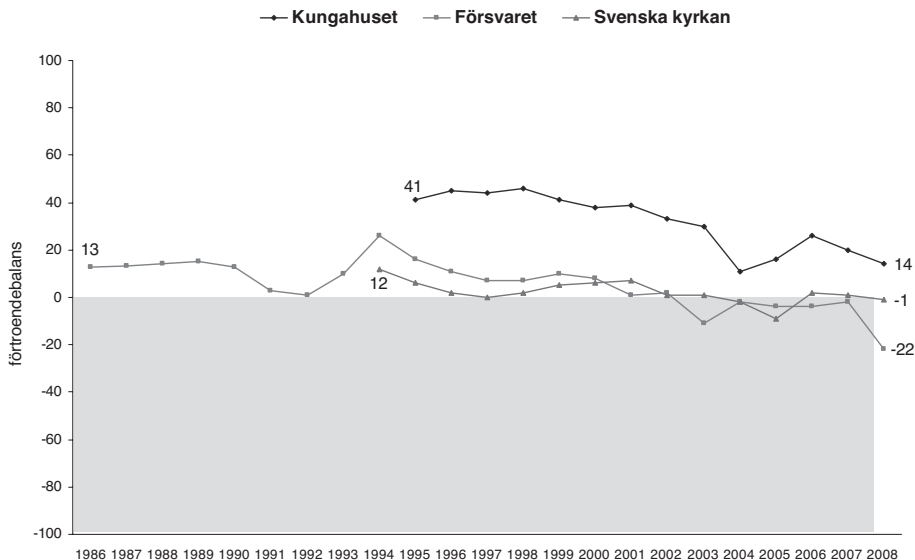
Förtroendet för politiska institutioner – riksdagen, regeringen, kommunstyrelserna och de politiska partierna – är påverkat av vad brukar benämnas den elektorala cykeln, alltså att förtroendet går upp under valår och ner i mellanvalstid. Det fallande förtroendet efter 2006 är helt i linje med denna tendens. Om vi jämför med åren efter valet 2002 är nedgången dock inte lika stor. Mellan 2002 och 2004 föll förtroendet för riksdagen cirka 25 förtroendebalansenheter (från +20 till -5), medan nedgången mellan 2006 och 2008 bara är 10 enheter (från +11 till +1). Det är möjligt att den mindre nedgången kan sättas i samband med den globala ekonomiska krisen och en större förväntan på politiken, ett mönster som framträdde även i samband med terrorattackerna i september 2001 då förtroende för särskilt riksdag och regering gick upp. Vi skall återkomma till detta. Yttre hot tenderar att öka inre enighet.

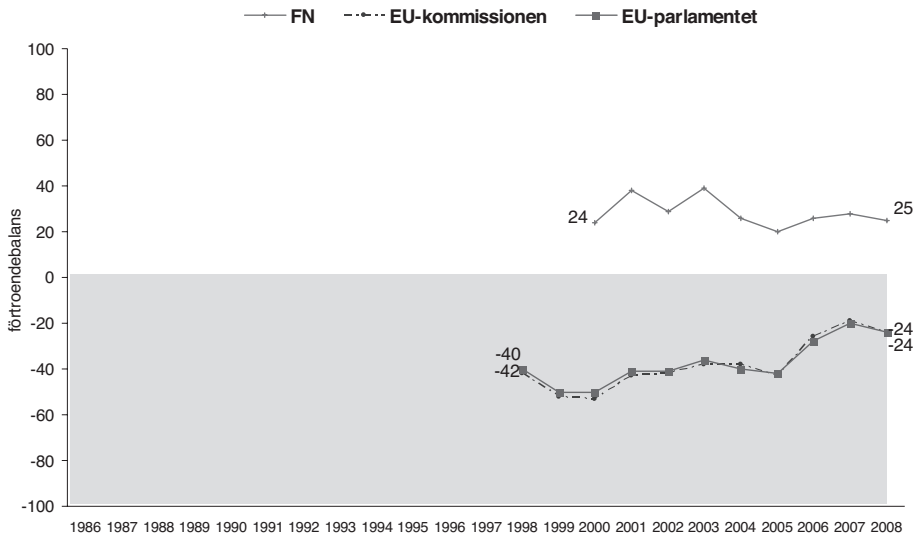
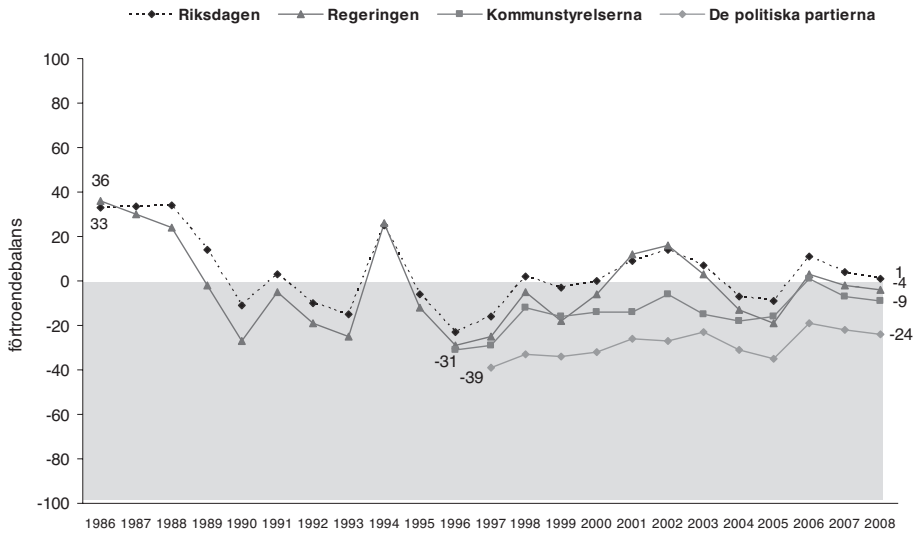
Den samhällsinstitutionen som står för det största förtroendefallet mellan 2007 och 2008 är försvaret. Här rör det sig om en stor avvikelse från den långsiktiga trenden. Visserligen har vi kunnat notera en försvagning i förtroendet för försvaret under lång tid, men nedgången mellan 2007 och 2008 är lika stor som nedgången mellan 1994 och 2007 – dessutom har förtroendebalansen blivit kraftigt negativ från att tidigare varit balanserad. Mycket talar för att fallet 2008 hänger samman med kritik mot försvarets sätt att hantera pengar, liksom med debatten om nedskärningar.

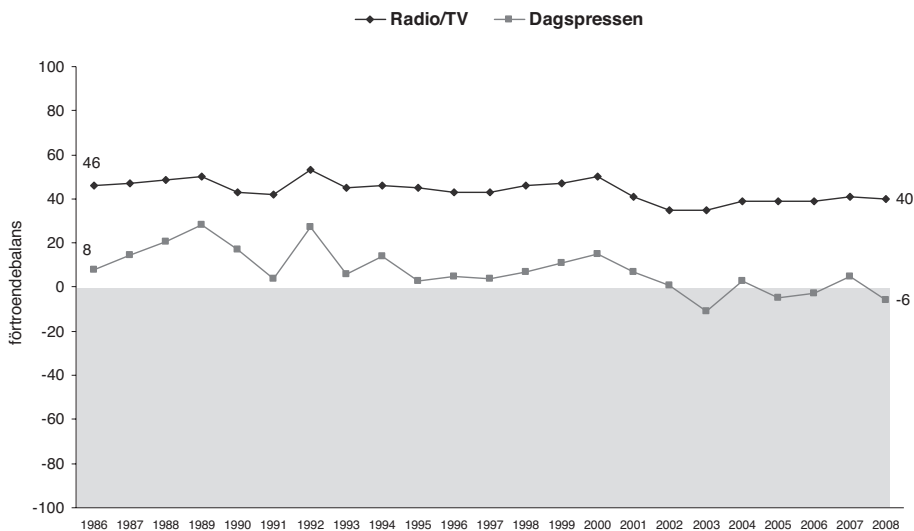
När det gäller medieinstitutionerna ligger förtroendet för radio-tv mycket stabilt och högt. Det är den institution vars förtroendebalans förefaller mest opåverkad av nästan allt som händer i omvärlden, även om det finns en liten försvagning efter 2000. Omvänt gäller för dagspressen som efter hand tappat i förtroende, parallellt med fallande upplagor. År 2007 ökade visserligen förtroendebalansen något, men balansmättet för 2008 visar på nytt en nedgång till minussidan. 2008 års balansmätt är dock fortfarande högre än det hittills lägsta uppmätta – 2003.

Figur 1 Förtroendet för tjugoen samhällsinstitutioner 1986-2007 (förtroendebalans)

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, med övriga år inte jämförbart mått, användes just detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl siffror även för 1988.

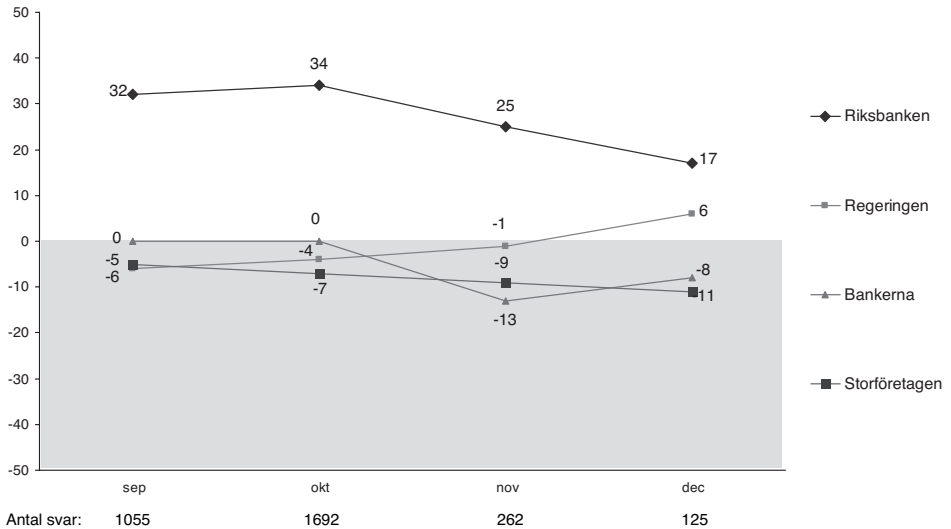
Tendenser under hösten 2008

I översikten av trenderna har vi kunnat se olika mönster. Vårt antagande om att förtroendet för de ekonomiska institutionerna skulle minska som en följd av krisen i samhällsekonomin får stöd i materialet. Det finns samtidigt ett visst stöd för att förtroendet för de politiska institutionerna förstärks – i praktiken att förtroendet inte går ner så mycket som för de flesta andra samhällsinstitutioner.

Ett problem för vår analys är att en stor del av svaren på SOM-undersökningen hösten 2008 hade kommit in innan den verkliga krisen blev tydlig (se inledningskapitlet). Innebörden är att de tendenser som vi pekat på troligen ger en viss underskattning av opinionsförändringen. Hypotesen är att de redovisade tendenserna skall vara tydligare bland dem som svarat senare och som således märkt av krisen. En politisk institution som regeringen bör få ett ökat förtroende ju tydligare krisen blir, medan särskilt bankerna, men också storföretagen bör tappa i förtroende.

Genom att SOM-undersökningens datainsamling sträcker sig över en lång tid finns det möjlighet att pröva vår hypotes, låt vara att underlaget från slutet av hösten är ytterst osäkert beroende på det begränsade antalet svars personer. I figur 2 redovisas förtroendebalanser för bankerna, storföretagen, regeringen och riksbanken för varje månad under hösten.

Figur 2 Förtroendet för fyra samhällsinstitutioner september-december 2008 (förtroendebalans)

Resultaten ger stöd åt vårt antagande. Förtroende för regeringen ökar med 12 balansmåttsenheter mellan september och december medan bankerna faller med 13 enheter fram till november men återhämtar sig något i december. Höstens stora förlorare är riksbanken som faller 17 enheter. Det förefaller som riksbankens ställning som central aktör när det gäller att motverka ekonomikrisen minskat dess förtroende bland allmänheten. Vi har också studerat hur förtroendet för andra institutioner, bland annat riksdagen, förändrades under hösten 2008, men där inte funnit några lika tydliga trender.

I och med att förtroendeförskjutningar vanligen är förhållandevis små är det rimligt att tolka de observerade tendenserna som klara trender. Samtidigt måste det ännu en gång understrykas att dataunderlaget är begränsat och statistiskt osäkert. Vi vet att det framför allt är yngre som är överrepresenterade bland dem svarar sent och att yngre överlag har ett något större samhällsförtroende än äldre (se nedan). Det senare tyder på att de fallande kurvorna i varje fall inte kan förklaras enbart av sammansättningen av svarspersonerna.

Dimensioner i bedömningarna

Det vi sett om förändringarna i förtroendebedömningen över tid ger en klar indikation om förekomsten av samband mellan hur olika institutioner bedöms. Exempelvis bedöms politiska institutioner ofta likartat: personer som har högt förtroende för regeringen har det ofta även för riksdagen liksom för de politiska partierna. Men samtidigt finns det överlag en stark positiv samvariation i förtroendebedömning-

arna: personer som är positiva är det inte bara till några få institutioner utan till de allra flesta, liksom de som är negativa till en institution ofta är det till fler. Korrelationerna är ofta relativt starka, mellan $r=0.3$ och $r=0.4$ (Pearson's r), och förvånansvärt stabila över tid. I själva verket finns det i 2008 års mätning, liksom i 2007 års – bara ett negativt samband: mellan förtroendet för regeringen och förtroendet för de fackliga organisationerna ($r=-.04$), medan det finns ett signifikant positivt samband mellan förtroendet för de fackliga organisationerna och förtroendet för storföretagen ($r=0.12$). Tidigare analyser har visat att det i botten av den grundläggande positiva bedömningen finns ett slags allmänt samhällsförtroende, vilket i sin tur uppvisar ett klart samband med vilken tillit man hyser för andra människor – det mellanmännsliga förtroendet (Holmberg och Weibull, 2006; se även Bo Rothsteins kapitel i denna volym).

Tabell 3 Faktoranalys av institutionsförtroende 2008 (faktorladdning)

	Politik	Socialt	Etablissemang	Media
EU-kommissionen	87	11	12	16
EU-parlamentet	85	11	11	18
De politiska partierna	74	24	13	19
Riksdagen	67	29	24	2
Regeringen	61	10	43	22
FN	49	25	11	23
Kommunstyrelserna	43	38	22	24
Sjukvården	08	74	03	5
Polisen	19	69	21	1
Domstolarna	28	54	30	10
Grundskolan	08	52	11	39
Försvaret	25	47	25	9
Unversitet/Högskolor	27	40	15	30
Kungahuset	13	08	73	-1
Svenska kyrkan	08	19	56	20
Storföretagen	32	12	52	20
Riksbanken	30	36	48	14
Bankerna	14	23	45	29
Radio/TV	08	08	24	73
Dagspressen	16	-1	25	71
De fackliga organisationerna	19	36	-19	59
Förklarad varians	18%	13%	11%	10%

Kommentar: Principalkomponentanalys med varimax rotering. Lösning enligt Kaiser's kriterium.

Men sambanden i bedömningar mellan olika samhällsinstitutioner varierar givetvis. Och variationen är i hög grad systematisk. De starkaste sambanden finns 2008, liksom tidigare, mellan de två EU-institutionerna ($r=0,90$). Bedömningen av dessa har i sin tur höga samband med bedömningen av regering, riksdag och de politiska partierna, vilket kan tolkas som att de bedöms efter likartade kriterier. Liksom tidigare år har vi för att ytterligare belysa de interna sambandsmönstren gjort en explorativ faktoranalys baserad på förtroenderesultaten för de tjugo institutionerna. Den visar på en lösning med fyra dimensioner: *Politik*, *Etablissemang*, *Socialt* och *Media* (tabell 3).

Utfallet är snarlikt det som framkom i analyserna både 2006 och 2007. EU-institutionerna utgör kärnan i den dimension vi kallar *politik*, men de politiska partierna, riksdagen och regeringen laddar också högt. Kommunstyrelserna och FN laddar lägre. Det som vi valt att kalla *etablissemang* är en dimension där kungahuset, Svenska kyrkan och storföretagen laddar högst, men där även Riksbanken och bankerna har förhållandevis höga faktorladdningar. *Socialt* inkluderar främst sjukvården, polisen, domstolarna och grundskolan, medan dimensionen *medier* vid sidan av radio-TV och dagspress även har en hög laddning i förtroendet för de fackliga organisationerna.⁷ I förhållande till 2007 har dimensionen socialt en något större förklaringskraft och etablissemang något mindre, men skillnaden är liten.

Även om stabilitet i dimensionerna är det förhärskande mönstret mellan 2007 och 2008 finns det några mindre skillnader att notera. Försvaret laddar 2008 något lägre på den sociala dimensionen och Riksbanken har fallit på etablissemangsdimensionen; istället har Riksbankens 2008 en högre laddning på den sociala dimensionen. Det innebär att bedömningarna av Riksbanken år 2008 i mindre utsträckning bedöms som kungahuset och storföretagen och något mera i likhet med exempelvis sjukvården och polisen. Skillnaderna är dock inte dramatiska.

I och med att många av samhällsinstitutionerna har en viss partipolitisk eller ideologisk laddning var det inte oväntat att det skedde vissa omkastningar i och med regeringsskiftet 2006. När den borgerliga alliansen kom till makten försvann det positiva sambandet mellan de politiska institutionerna och de fackliga organisationerna samtidigt som regeringen fick en högre laddning i etablissemangsdimensionen. Resultaten från 2008 bekräftar denna bild.

Eftersom flertalet samhällsinstitutioner är av mer eller mindre politisk karaktär är det knappast överraskande att svarspersonernas partipolitiska eller ideologiska syn har betydelse för deras bedömningar. Innan vi fördjupar oss i de politiska faktorerna skall vi ge en kort överblick av de demografiska bakgrundsfaktorernas roll.

Kön, ålder och utbildning

Svarspersonernas kön, ålder och utbildning har en klar inverkan på bedömningar av förtroendet för i stort sett samtliga samhällsinstitutioner. Endast i fråga om sjukvården, radio/TV och kommunstyrelserna finns det ingen signifikant variation

med hänsyn till dessa tre bakgrundsfaktorer. I övrigt finns det flera intressanta mönster (tabell 4).

Tabell 4 Mycket och ganska stort förtroende för samhällsinstitutioner 2008 efter kön, ålder och utbildning

	Kvinna	Man	15-29	30-49	50-64	65-85	Låg utb	Medel- lågutb	Medel- högutb	Hög utb
Regeringen	29	33	26	33	28	34	20	26	31	45
Polisen	58	48	57	59	48	49	46	52	53	62
Sjukvården	69	66	69	68	65	68	65	66	68	72
Försvaret	17	16	29	18	11	11	13	18	17	17
Riksdagen	28	28	28	30	26	27	18	25	27	41
Bankerna	41	33	47	34	30	41	42	38	32	35
Dagspressen	26	21	24	26	20	25	20	23	24	29
De fackliga org	21	19	25	20	19	16	17	20	22	20
Radio/TV	50	48	52	47	47	53	49	52	50	48
Grundskolan	48	42	51	55	38	36	37	47	45	51
Stor företagen	20	24	27	26	17	18	17	23	20	25
Svenska kyrkan	31	23	24	28	23	34	27	26	26	31
Domstolarna	47	46	45	52	44	43	34	44	50	59
Riksbanken	42	47	37	46	42	50	38	42	45	54
Kungahuset	40	36	33	36	37	46	39	39	36	38
Kommunstyrelserna	20	20	21	18	19	23	21	20	19	20
Universitet/Högskolorna	53	52	60	56	49	46	38	49	57	66
De politiska partierna	15	14	21	16	11	12	10	15	14	17
EU-kommisionen	16	14	21	15	12	13	11	15	12	20
Europaparlamentet	15	15	22	15	13	13	11	16	14	20
Förenta nationerna	45	40	53	44	39	38	35	45	44	48
Minsta antal svarande	1651	1487	532	993	896	717	689	1006	656	730

De största variationerna i svarspersonernas bedömningar finns efter ålder och utbildning.⁸ I fråga om ålder är det främst yngre som skiljer ut sig genom ett högre samhällsförtroende. Det är särskilt uttalat i fråga om synen på försvaret och på FN, men även när det gäller de politiska partierna och de fackliga organisationerna samt de två EU-institutionerna. Det omvända förhållande gäller för kungahuset och i någon mån Svenska kyrkan där det istället är äldre som uppvisar störst förtroende. Förtroendet för domstolarna skiljer ut sig genom att det är personer i yngre medelåldern som uppger klart störst förtroende.

De yngres större samhällsförtroende, som varje år återkommer i SOM-institutets mätningar, är svårförklarad. En möjlig förklaring är att den yngre gruppen har mindre erfarenhet av respektive institution och att de i den situationen väljer att

betrakta institutionen mer positivt än negativt. Det kan dock inte förklara det relativt stora förtroendet för försvaret, en institution som många bland de yngre faktiskt har erfarenhet av. Ett annat återkommande resultat är att personer i övre medelåldern tenderar att ligga lägre än övriga åldersgrupper i sina förtroendebedömningar. Fyrtioåringarna är fortfarande kritiska mot olika etablissemang precis som när de var unga.

Utbildningsfaktorns betydelse kommer till uttryck i att högutbildade personer för flertalet samhällsinstitutioner har större förtroende än lågutbildade. Det är särskilt tydligt för universitet/högskolor, domstolarna, regeringen, riksdagen och polisen, men också för Riksbanken och EU-institutionerna. Lågutbildade ligger inte klart högre för någon institution, men det är exakt jämnt mellan låg- och högutbildade när det gäller förtroende för radio/tv och kungahuset. Också i fråga om utbildning är mönstren i stort sett desamma som i de två senaste årens mätningar.

Kön visar sig spela en något större roll i förtroendebedömningarna 2008 än som var fallet 2007, som i den längre tidsserien förefaller ha varit något avvikande. Kvinnor har genomsnittligt högre samhällsförtroende än män – och ligger 2008 tydligt högre än männen för sex institutioner, medan män ligger klart högre än kvinnor för enbart en – Riksbanken. De institutioner där kvinnor särskilt skiljer ut sig är polisen, Svenska kyrkan och bankerna, men även dagspressen. Det är samma mönster som observerats tidigare. När det gäller bedömningarna av polisen och Svenska kyrkan har kön en särskilt stor förklaringskraft i förhållande till ålder och utbildning.

Den politiska faktorn

Vi har redan konstaterat att förtroendet för flertalet samhällsinstitutioner har en partipolitisk eller ideologisk resonansbotten. I tabell 5 redovisar vi förtroendet för de 21 institutionerna efter svarspersonernas ideologiska självplacering. Vidare anges differensen i bedömningar mellan vänster- och högerorienterade personer.

Om vi tolkar skillnader på över fem procentenheter som uttryck för att det finns en viss ideologisk skillnad visar sig detta gälla för 12 av de 21 institutionerna, där tre lutar åt vänster och åtta åt höger. Sätter vi kravet till mer än tio procentenheters differens gäller det en tredjedel, där två är vänster- och fem är högerinstitutioner i allmänhetens ögon.

Inte oväntat är differensen klart störst (45 procentenheter) för den renodlat politiska institutionen regeringen. Som vi har sett i tidigare analyser av förändringarna i de politiska förtroendemönstren vid regeringsskiftet 2006 påverkas även bedömningen av riksdagen av de partipolitiska majoritetsförhållandena (Holmberg och Weibull, 2007). Att den borgerliga alliansen har regeringsmakten har således gjort att regering och riksdag, och även Riksbanken, åtnjuter ett större förtroende bland personer som placerar sig till höger än bland personer till vänster. Att förtroendet för kungahuset och för storföretagen är större bland höger- än bland vänster-

inriktade personer i befolkningen är däremot mer en fråga om ideologi än om partipolitiska majoritetsförhållanden.

Tabell 5 *Institutionsförtroende efter politisk ideologi 2008*

Samhällsinstitution (procent stort förtroende)	Själv- placering till vänster	Varken eller	Själv- placering till höger	Differens
Sjukvården	73	62	68	+5
Universitet/högskolor	55	45	58	-3
Radio/TV	55	47	49	+6
Polisen	52	49	58	-6
Riksbanken	42	39	53	-11
Domstolarna	47	39	53	-6
Grundskolan	52	43	40	+12
FN	46	36	46	0
Kungahuset	29	36	50	-21
Bankerna	34	39	37	-3
Riksdagen	25	21	37	-12
Svenska kyrkan	27	24	30	-3
Dagspressen	25	21	25	0
Regeringen	13	21	58	-45
Storföretagen	15	18	32	-17
Kommunstyrelserna	22	16	22	0
Försvaret	14	17	18	-4
De fackliga organisationerna	34	15	10	+24
EU-kommissionen	13	11	21	-8
De politiska partierna	15	9	18	-3
Europaparlamentet	13	13	20	-7

De institutioner där vänstersidan hyser ett högre förtroende är de fackliga organisationerna och grundskolan samt i någon mån radio/TV.

Det går även att analysera förtroendet i partipolitiska termer. I tabell 6 redovisas det genomsnittliga förtroende för samtliga 21 institutioner bland sympatisörer till de olika partierna. Det visar sig som väntat att sympatisörer med den borgerliga alliansens fyra partier har ett genomsnittligt större förtroende än sympatisörerna med den rödgröna oppositionen. De senare har däremot en genomsnittligt större andel som har ett lågt förtroende (tabell 6). Skillnaderna är inte dramatiska, vilket har att göra att det bland institutionerna finns en tredjedel där bedömningarna är relativt lite påverkade av ideologiska synsätt.

Ser vi närmare på genomsnittstalen visar det sig gå en markerad gräns mellan å ena sidan Vänsterpartiets och Sverigedemokraternas sympatisörer och å andra sidan

samtliga andra partiers. Det utmärkande för de två förra är att det bland deras sympatisörer finns genomsnittligt fler som har ett lågt än som har högt förtroende. Det är särskilt påtagligt för SD-sympatisörerna där det är nästan dubbelt så många som har lågt än som har högt förtroende.

Tabell 6 Genomsnittligt förtroende 2008

Sympatisörer med:	Genomsnitt stort förtroende	Genomsnitt litet förtroende
Folkpartiet	40 procent	21 procent
Moderaterna	38 procent	21 procent
Kristdemokraterna	38 procent	22 procent
Centerpartiet	38 procent	18 procent
Miljöpartiet	34 procent	25 procent
Socialdemokraterna	32 procent	25 procent
Vänsterpartiet	28 procent	36 procent
Sverigedemokraterna	22 procent	41 procent

SD-sympatisörernas bedömningar är därför särskilt intressanta att specialgranska. Allmänt gäller att sverigedemokraternas förtroende ligger lägre än genomsnittet för samtliga institutioner utom för försvaret och kungahuset, där man befinner sig precis över snittvärdet. Avvikelsen visar sig vara särskilt stor i fråga om tre samhällsinstitutioner: domstolarna, polisen och riksdagen. Andelen SD-sympatisörer med stort förtroende för dessa institutioner är enbart 23, 29 respektive 7 procent, att jämföra med befolkningsgenomsnittet på 47, 53 och 28 procent. Det intressanta i den avvikande bedömningen är att just dessa tre institutioner brukar framhållas som grundbultarna i samhällsförtroendet (Rothstein, 2003). Personer som har allmänt högt samhällsförtroende brukar utmärkas av relativt högt förtroende för dessa tre centrala samhällsinstitutioner (Holmberg och Weibull, 2006). Om vi jämför med Vänsterpartiets sympatisörer som har ett genomsnittligt lägre samhällsförtroende skiljer de inte ut sig anmärkningsvärt från genomsnittet i förtroendet för polisen (47) och domstolarna (45), medan de däremot har något lägre värde för riksdagen (19), ett värde som dock är tre gånger så stort som SD-sympatisörernas.

Resultat bekräftar bilden av Sverigedemokraterna som ett uttalat missnöjesparti med lågt förtroende för samhällets institutioner. Samtidigt bör tillfogas att i fråga rangordningen av förtroendet ligger sjukvården, radio/TV och universitet/högskolor högst också bland SD-sympatisörerna precis som hos hela svenska folket. Överhuvudtaget finns det små skillnader mellan olika partiers sympatisörer när det gäller de institutioner man har störst förtroende för (figur 3). Bland de borgerliga allianspartierna skiljer dock de moderata sympatisörerna ut sig genom att som enda parti ha med regeringen bland de institutioner som man har störst förtroende för.

Figur 3 Partisynpati och institutionsförtroende 2008 (de fem samhällsinstitutionerna som visar störst förtroende bland sympatisörerna till respektive parti)

Vänsterpartiet

Sjukvården
Universitet/högskolor
Radio-tv
Grundskolan
Polisen

Socialdemokraterna

Sjukvården
Radio-tv
Polisen
Grundskolan
Universitet/högskolor

Miljöpartiet

Sjukvården
Universitet/högskolor
Polisen
Domstolarna
FN

Centerpartiet

Sjukvården
Domstolarna
Universitet/högskolor
Riksbanken
Kungahuset

Folkpartiet

Sjukvården
Universitet/högskolor
Polisen
Radio-tv
Riksbanken

Moderaterna

Sjukvården
Regeringen
Polisen
Universitet/högskolor
Riksbanken

Kristdemokraterna

Sjukvården
Kungahuset
Polisen
Universitet/högskolor
Riksbanken

Sverigedemokraterna

Sjukvården
Radio-tv
Kungahuset
Universitet/högskolor
Grundskolan

Höstliga trender

Institutionsförtroendet minskar i Sverige. Det är den långsiktiga trenden. Sedan SOM började mäta 1986 har förtroendet för nästan alla undersökta institutioner gått ned. I vår analys från 2007 ställdes vi oss frågan om det kanske trots allt finns tecken på ett skifte (Holmberg och Weibull, 2008). Men det vi ett år senare kan konstatera är att nedgången fortsätter. Detaljanalyserna tyder dessutom på att förtroende sjunker ytterligare som en följd av den ekonomiska krisen.

Synen på den ekonomiska krisen färgar av sig på förtroendebedömningarna. Bland dem som är optimister i fråga om den svenska ekonomins framtid ligger förtroendet för Riksbanken, regeringen och bankerna (50, 48 respektive 46 procent stort förtroende) högre än dem som är pessimister (45, 27 respektive 32 procent). Inte oväntat är det förtroendet för regeringen som skiljer optimister och pessimister åt, medan synen på Riksbanken är i stort sett densamma i båda grupperna.

Det vi vet från tidigare är att det finns en tydlig politisk resonansbotten i svenska folkets bedömningar av centrala samhällsinstitutioner. Den ekonomiska krisen verkar förstärka ett sådant mönster den svenska hösten 2008.

Noter

- ¹ Balansmättet går mellan -100 (alla svarspersoner hyser litet förtroende för en institution) till +100 (alla svarspersoner hyser stort förtroende för en institution). Se vidare tabell 1.
- ² Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutionerna i båda de nationella SOM-undersökningarna. Detta ger 2008 ett totalt antal svarande på 3 259.
- ³ Balansmättet kan variera mellan +100 (alla svarspersoner anger högt förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmättet ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalyser tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.
- ⁴ Frågan har ställts i samverkan med andra projekt. SOM-institutet har redovisat specialanalyser om förtroendet för dessa organisationer (Holmberg, 2009; Martinsson & Nilsson, 2009; Sandstig m fl, 2009).
- ⁵ Siffrorna gäller balansmåttsenheter, där den totala skalan är 200 enheter.
- ⁶ För de organisationer som fick en särskild belysning 2008 finns det för arbetsförmedlingen och säkerhetspolisen möjlighet att göra jämförelser mellan 2007 och 2008. Det visar sig då att också dessa tappar förtroende mellan åren. För säkerhetspolisen är nedgången ganska begränsad (minus 5 balansmåttsenheter) medan den för Arbetsförmedlingen är lika stor som den för försvaret (21 balans-

måttsenheter). Resultatet kan förefalla underligt med tanke på att Arbetsförmedling är särskilt viktig i tid av ekonomisk kris, men det är samtidigt associationen till ekonomiska problem drar ner förtroendet. Det är dock mer troligt att nedgången för Arbetsförmedlingen har att göra med den stora omorganisationen som i sin tur medförde svårigheter att klara utbetalningar i rätt tid.

- 7 De fackliga organisationernas laddning på mediedimensionen har varit i stort sett densamma i de flesta analyser. Det har tolkats som att det handlar om ett slags opinionsfunktion. En alternativ förklaring är dock metodologisk: i frågebatteriet ligger fackliga organisationer mittemellan dagspress och radio/TV.
- 8 En linjär regressionsanalys med kön, ålder och utbildning som oberoende variabler visar att åldersfaktorn ger signifikanta bidrag till förtroendet för nio institutioner, utbildningsfaktorn till åtta och kön till fyra.

Referenser

- Holmberg, Sören (2009) *Förtroendet för riksbanken*, Arbetsrapport. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören (1994) *Partierna tycker vi bäst om i valtider*. I Holmberg, S, Weibull, L (1994) *Vägval* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1992) *Trendbrott?* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1993) *Perspektiv på krisen*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2004) *Förtroendet för näringslivet*. I *Näringslivet och förtroendet*. (SOU 2004:47). Bilagedel.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2006) *Flagnande förtroende*. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2007) *Ökat förtroende – bara en valårseffekt?* I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det nya Sverige*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2008) *Svenskt institutionsförtroende på väg upp igen?* I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Skilda världar*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Höglund, Lars, Wahlström, Eva (2008) *Biblioteken – kontinuitet eller nya trender*. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Skilda världar*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Kumlin, Staffan (2002) *The personal and the political : how personal welfare state experiences affect political trust and ideology*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs Universitet.

- Martinsson, Johan, Nilsson, Åsa (2009) Förtroendet för Arbetsförmedlingen. Arbetsrapport. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Putnam, Robert, Butler, Robert, Feldstein, Lewis (2003) *Better together: restoring the American community*. New York: Simon & Schuster.
- Rothstein, Bo (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.
- Sandstig, Gabriella, Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2009) *Förtroende för SÄPO*. Arbetsrapport. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

LJUSARE BILD AV SAMHÄLLETS INSTITUTIONER

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Krishösten 2008 påverkade svenskarnas samhällsförtroende. De under flera år Kuppåtgående förtroendekurvorna för banker och storföretag bröts och vände neråt medan de politiska institutionerna i stort sett behöll sin ställning. Genom analyser av hur förtroende utvecklades under hösten blev det tydligt att förtroendet för regeringen började öka när krisen ytterligare skärptes (Holmberg och Weibull, 2009). Den fråga som vi ställt oss inför hösten 2009 är i vad mån de tendenser vi kunde se ett år tidigare har fortsatt. Vilken betydelse kom krisen långsiktigt att få för svenska folkets förtroende för sina samhällsinstitutioner?

Men det finns ytterligare en viktig aspekt på det förändrade samhällsförtroendet 2008. Den positiva bedömningen av regeringen fanns inte oväntat främst bland sympatisörer till allianspartierna, medan särskilt S- och V-sympatisörer var mycket kritiska. Regeringen var utan jämförelse den ideologiskt mest omstridda samhällsinstitutionen. Samtidigt vet vi från våra tidigare analyser att förtroendet för de politiska institutionerna stiger i kristid som exempelvis efter terrorattackerna mot New York och Washington i september 2001 (Holmberg och Weibull, 2002). Den ekonomiska krisen är också den rimliga förklaringen till förtroendeuppgången för regeringen senhösten 2008. Men frågan är då vad en ökad uppslutning betyder för den ideologiska polariseringen kring regeringen. Vilken roll har den ideologiska faktorn vid förtroendebedömningen i en krissituation?

För att sätta in ideologifaktorn i ett vidare perspektiv kommer vi dessutom att försöka belysa i vilken utsträckning institutionsbedömningarna rymmer en generell förtroendekomponent. Innan vi går in på de fördjupade analyserna redovisar vi svenskarnas samhällsförtroende hösten 2009 och ser närmare på trender i förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner.¹

Samhällsförtroende 2009

Den första SOM-mätningen 1986 omfattade endast elva samhällsinstitutioner. De var valda för att täcka ett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Efter hand har fler institutioner lagts till – senast 2005 då Riksbanken tillkom. Sedan dess har svarspersonerna i den nationella SOM-undersökningen fått ta ställning till tjugo olika samhällsinstitutioner.² År 2009 ställdes dessutom frågor om ytterligare institutioner i en särskild tilläggsfråga; resultatet för dessa redovisas separat (se kapitel av Gunnel Hensing m fl och av Mats Eriksson). Resultatet från 2009 års mätning av de grundläggande tjugo institutionerna redovisas i tabell 1.

Om vi först ser på rangordningen mellan institutionerna efter andelen som har *mycket stort* förtroende är det, i likhet med de senaste åren, sjukvården och Kungahuset som kommer högst. med mellan 15 respektive 11 procent – exakt samma andelar som 2008 – men 2009 ligger även Riksbanken på samma nivå (11 procent). Riksbankens resultat representerar en kraftig ökning i förhållande till 2008 års siffror. Riksbanken går förtroendestärkt ur den ekonomiska krisen. Andra institutioner med relativt stor andel förtroende är polisen och domstolarna.

När vi väljer den vidare och oftare använda definitionen på förtroende och utgår från andelen som har mycket eller ganska stort förtroende kommer sjukvården klart högst (69 procent) med mer än tio procentenheter högre förtroende än polisen (58 procent) som ligger näst högst och med universitet/högskolor (55 procent) på tredje plats. I botten ligger de politiska partierna och EU-kommissionen (båda 17 procent) samt Europaparlamentet (16 procent). I jämförelse med 2008 har förtroendet för polisen ökat sex procentenheter och därmed återgått till den nivå man hade 2007. Sjukvården och universitet/högskolor ligger stabilt. Institutionerna i rangordningens botten har samtliga ökat något i förtroende i förhållande till år 2008.

Den andra sidan av en förtroendemätning är andelen som har ett lågt förtroende. Det måste understrykas att frågan handlar om grader i förtroende och att lågt förtroende inte nödvändigtvis är detsamma som misstro. Samtidigt är givetvis höga andelar litet förtroende ett uttryck för ett avståndstagande. För de institutioner som ligger i listans botten – EU-kommissionen, de fackliga organisationerna och Europaparlamentet – har omkring 40 procent av svarspersonerna ett lågt förtroende. Studerar vi ytterligheten mycket litet förtroende ligger den på omkring 15 procent. Intressant är att det finns institutioner som ligger i mitten av listan i fråga om stort förtroende men som även har en relativt hög andel mycket litet förtroende. Det gäller främst Svenska kyrkan och Kungahuset, där förtroendet således är polariserat. År 2008 kännetecknades även bedömningen av regeringen av en sådan stark polarisering, men även om förtroendet för regeringen fortsatt är polariserat har andelen med mycket litet förtroende minskat kraftigt mellan 2008 och 2009.

Det som vi använder oss av för att väga samman stort och litet förtroende är vad vi kallar förtroendebalansen. Utgångspunkten är att det förtroende en institution åtnjuter – dess förtroendebas – inte bara avgörs av andelen som har stort förtroende, utan även av hur stor andel det är som har ett litet förtroende. Tanken är att en samlad uppslutning kring en institution ger större tyngd i samhället om det *inte* finns en relativt stor andel som inte hyser något större förtroende för den. De institutioner vars förtroende i det föregående beskrevs som polariserade står svagare i opinionen än de som har huvuddelen av sitt förtroende på den positiva sidan eller i mitten. Universitet/högskolor har visserligen något lägre andel stort förtroende än polisen men utmärks av att de har en klart lägre andel lågt förtroende än polisen; universitet/högskolor har därmed en starkare förtroendebas än polisen.

Enkelt uttryckt är förtroendebalansen ett mått där både andelen stort och andelen litet förtroende vägs in för varje institution genom att andelen stort förtroende minskas med andelen litet förtroende. En rangordning efter balansmättet kommer att skilja sig från en rangordning efter enbart andelen högt förtroende, särskilt i de fall där det finns en hög andel med lågt förtroende.³

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2009 (procent och balansmätt)

Fråga: Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete?

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Förtroende-balans
Sjukvården	15	54	21	8	2	100	+59
Universitet/högskolor	8	47	38	5	2	100	+48
Polisen	9	49	28	11	3	100	+44
Riksbanken	11	42	38	6	3	100	+44
Radio/TV	7	45	38	8	2	100	+42
Domstolarna	9	41	34	12	4	100	+34
Grundskolan	6	41	36	14	3	100	+30
FN	8	35	39	13	5	100	+25
Regeringen	8	34	33	16	9	100	+17
Riksdagen	4	30	45	15	6	100	+13
Kungahuset	11	26	38	12	13	100	+12
Dagspressen	2	25	45	22	6	100	-1
Svenska kyrkan	5	22	43	16	14	100	-3
Bankerna	4	26	36	24	10	100	-4
Storföretagen	2	20	48	22	8	100	-8
Kommunstyrelserna	2	18	50	22	8	100	-10
Försvaret	4	18	46	21	11	100	-10
De politiska partierna	1	16	50	24	9	100	-16
EU-kommissionen	2	15	47	23	13	100	-19
De fackliga organisationerna	2	17	40	27	14	100	-22
Europaparlamentet	2	14	45	24	15	100	-23

Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de tre nationella SOM-mätningarna 2009 (antal svar=4 926; utom för bankerna, grundskolan, Svenska kyrkan, Riksbanken, kommunstyrelserna, universitet/högskolor och EU-kommissionen, som ingick enbart i två mätningar med 3162). Personer som ej besvarat förtroendefrågan för någon institution är inte medtagna i procentalen. Dylika svar var mycket sällsynta och lämnades av endast mellan två och tre procent för de olika institutionerna. Högsta andelen vet ej-svar finns där även andelen som svarar varken stort eller litet förtroende är hög, t ex beträffande dagspressen och storföretagen. Balansmättet kan gå mellan +100 (alla svars personer anger högt förtroende) och -100 (alla svars personer anger lågt förtroende).

När vi utgår från det samlade balansmättet visar det sig att sjukvården ligger klart högst med ett balansmätt på +59, i stort samma siffror som de senaste åren. På andra

plats finns universitet/högskolor med +48 och på tredje polisen och Riksbanken, båda med +44. Radio-tv hamnar på femte plats med +42.

Av de fem institutioner som har störst förtroendebas är det tre som uppvisar en särskilt hög andel varken stort eller litet förtroende: universitet/högskolor, Riksbanken och radio/tv. Innebörden av en hög andel för mittalternativet kan diskuteras. Å ena sidan kan det uttrycka att man varken har stort eller litet förtroende, å andra sidan kan det bero på att man saknar uppfattning eller att man inte känner till institutionen tillräckligt väl. Mycket talar för att det förra till stor del gäller radio/TV, medan det senare förklarar den höga andelen ”varken-eller” för Riksbanken. Intressant är att andelen svarspersoner som placerar sig i mitten har minskat för alla tre mellan 2008 och 2009. Minskningen är något större för Riksbanken än för övriga, vilket kan tolkas som att fler har en uppfattning om Riksbanken än tidigare, sannolikt till följd av den uppmärksamhets under den ekonomiska krisen.

Lägst förtroende åtnjuter de fackliga organisationerna (-22) och de båda EU-institutionerna (-19 respektive -23). Det är i stort sett samma negativa förtroendebalans som de hade 2008. Bland de institutioner som ligger lägst i fråga om förtroendebalans är det överlag en stor andel som anger att de varken har stort eller litet förtroende, ofta omkring hälften av svarspersonerna.

Drygt hälften av de undersökta institutionerna har 2009 positiva balansmått, övriga negativa. Det är i stort sett samma utfall som 2008. Ser vi närmare på listan visar det sig att det finns fyra grupper:

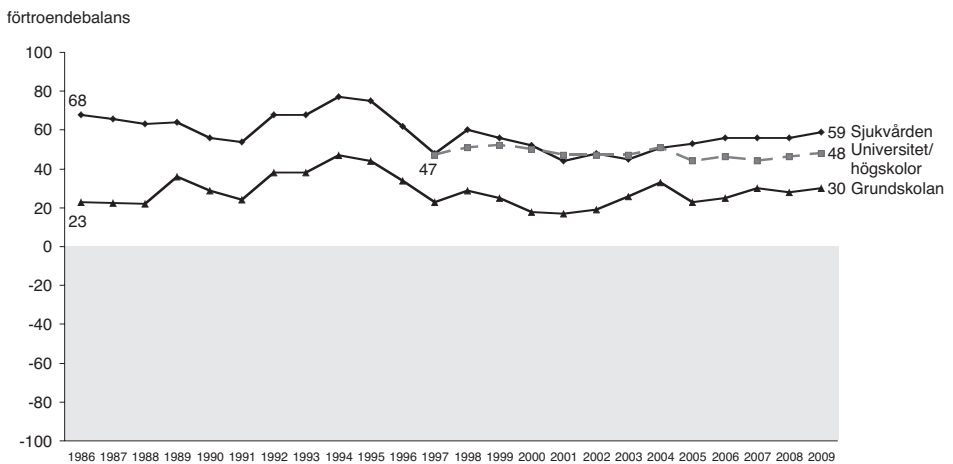
- En liten toppgrupp som åtnjuter mycket stort förtroende (sjukvården, universitet/högskolor, polisen, Riksbanken och radio-tv) som alla har som lägst ett balansmått på över +40
- En ganska stor grupp som åtnjuter ganska stort förtroende (domstolarna, grundskolan och FN samt möjligen regeringen, riksdagen och Kungahuset) som dock uppvisar en stor spridning (mellan +34 och +12)
- En grupp som har i stort sett samma andel positiva som negativa men en viss tonvikt på de senare (dagspressen, Svenska kyrkan och bankerna samt möjligen storföretagen) mellan -1 och -8.
- En bottengrupp som åtnjuter ganska eller mycket lågt förtroende (kommunstyrelserna, försvaret, de politiska partierna, EU-kommissionen, de fackliga organisationerna, och Europaparlamentet) med förtroendebalanser mellan -10 och -23.

Det som hänt mellan 2008 och 2009 är att flera politiska institutionerna flyttat upp från det tredje till den andra gruppen, medan banker och storföretag flyttat sig åt andra hållet.

Långsiktiga förändringsmönster

Vårt inledande antagande att hösten 2009 skulle medföra ett ökat samhällsförtroende kan nu prövas i ett längre perspektiv. Vi har i det föregående sett att det i jämförelse med 2008 har skett förändringar. Förtroendebalansen ökar för 15 av 21 institutioner, fyra tappar i förtroende medan två ligger på ungefär samma nivå i båda mätningarna. Innan vi går in på de mer dramatiska förändringarna mellan 2008 och 2009 finns det anledning att se dem som en del av längre trender. Den allmänna tendensen är att det trots allt sker förhållandevis små omkastningar i den samlade institutionsbedömningen mellan enskilda år samtidigt som det går att iaktta både kortsiktiga och långsiktiga förändringsmönster (figur 1). De senaste tre-fyra åren har vi – efter en tid av försvagning – sett uppgångar i förtroendet för sjukvården, universitet/högskolor och grundskolan, men även för det två EU-institutionerna. Det pekar på en långsiktig trend, även om den inte nått till den nivå den hade i början av 1990-talet. Den nedgång i förtroende som vi 2008 noterade särskilt för försvaret och polisen visade sig vara tillfällig och förtroendebalansen är återställd på samma nivå som 2007 och tidigare. De två medieinstitutionerna ligger stabilt. Visserligen finns det långsiktigt en svag nedgång i förtroendet för dagspressen, men det har varit på i stort sett samma nivå den senaste femårsperioden, låt vara att det gått lite upp och ner mellan enskilda år.

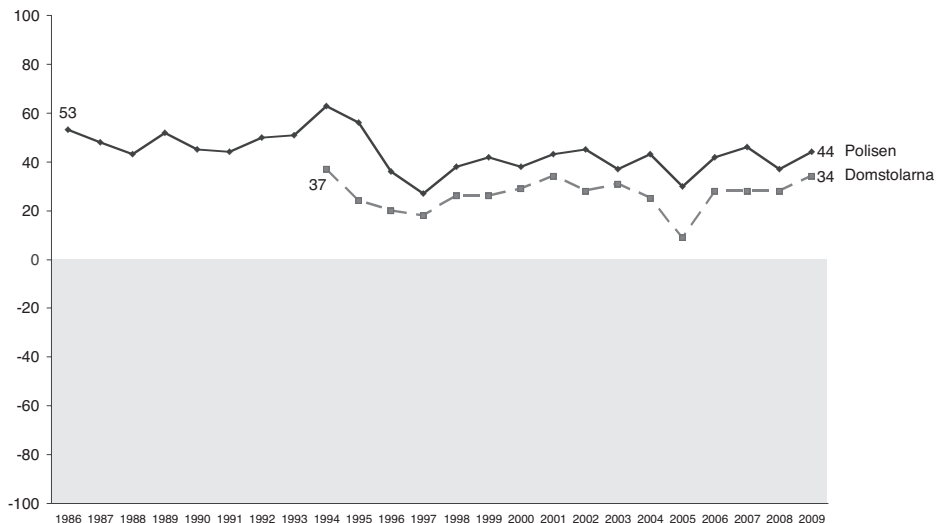
Figur 1 Bedömningar av förtroendet för tjuogoen samhällsinstitutioner 1986-2009 (balansmått)

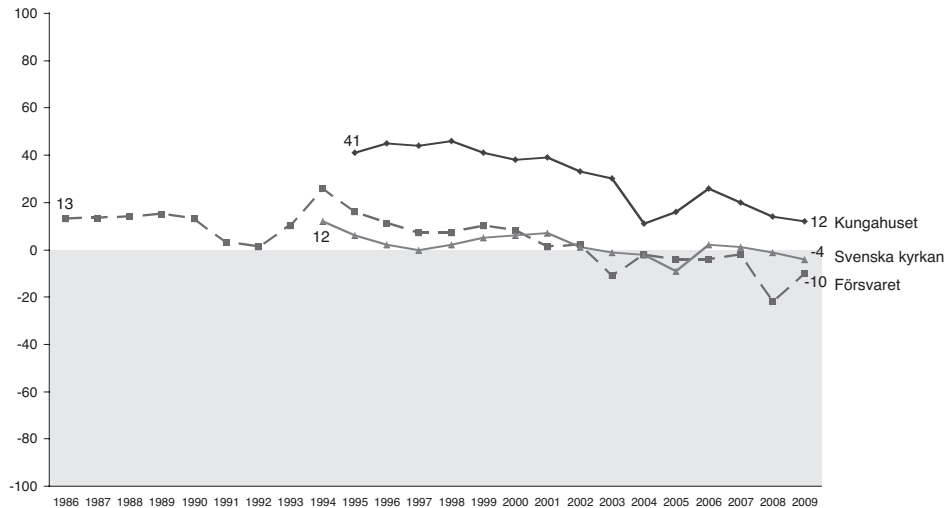
Figur 1 forts.

Figur 1 forts.

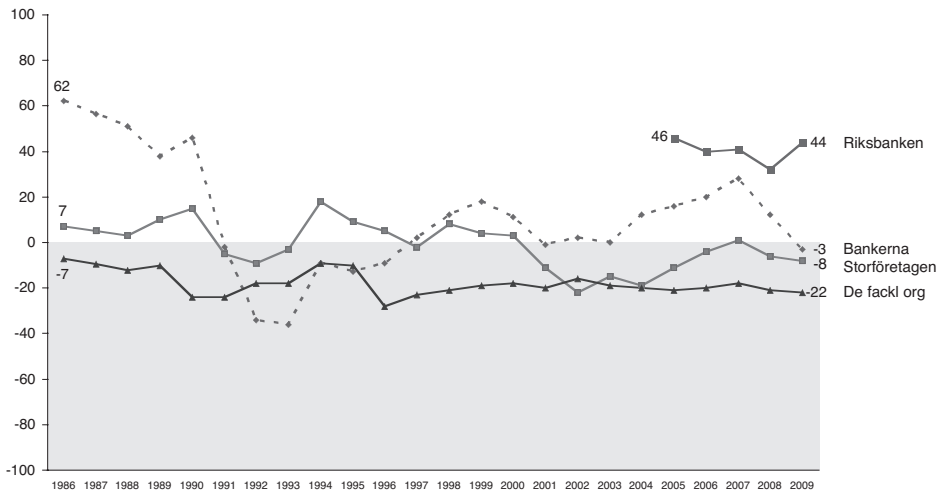
förtroendebalans

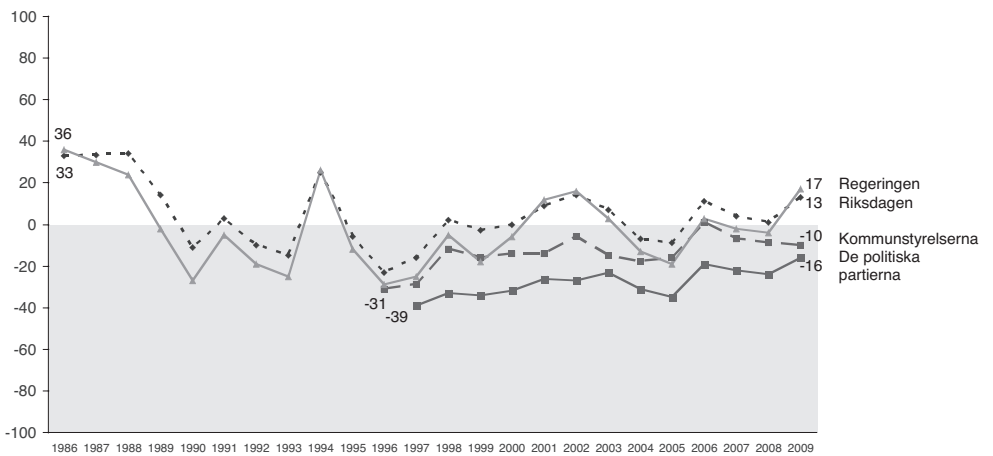
förtroendebalans

förtroendebalans

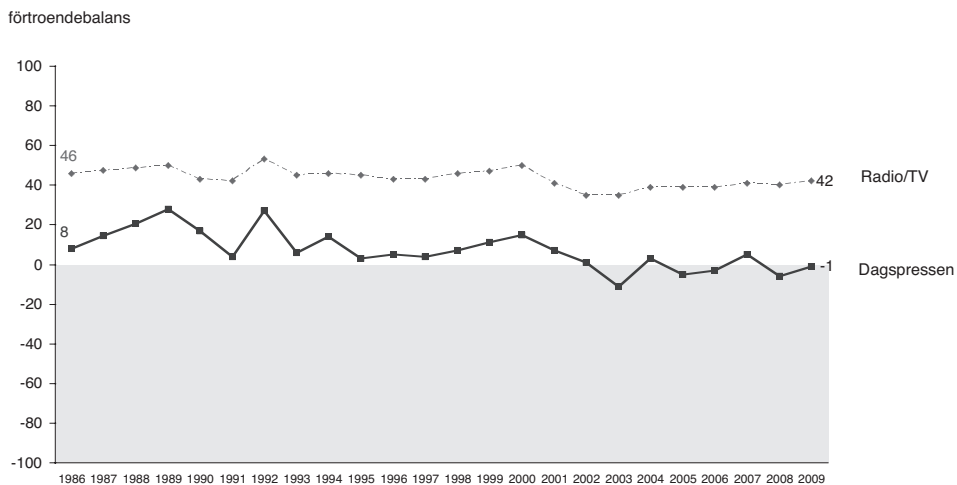
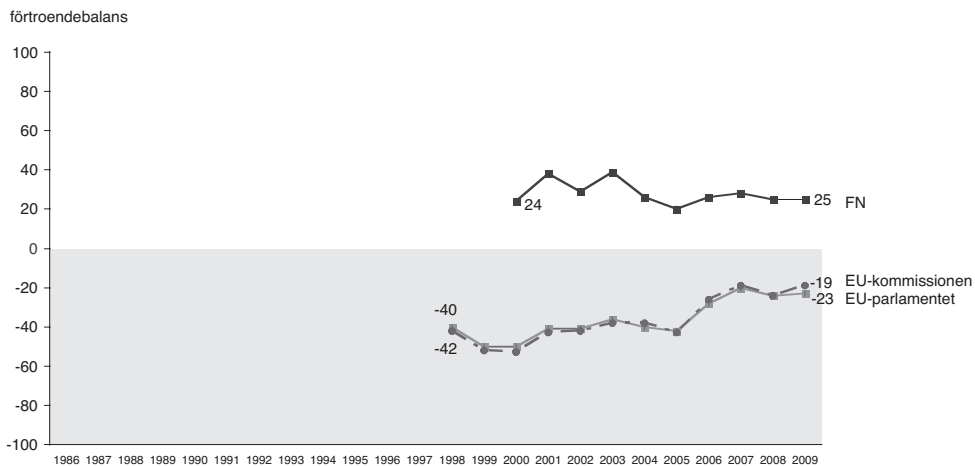

förtroendebalans

Figur 1 forts.

Figur 1 forts.

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, med övriga år inte jämförbart mått, användes just detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl siffror även för 1988.

I ljuset av vårt inledande antagande om den ekonomiska krisens effekter på samhällsförtroendet är det intressanta att mera i detalj studera de politiska och ekonomiska institutionerna. Utfallet ger stöd åt vårt antagande att en kris stärker förtroende för nationella politiska institutioner. Det vi först kan se är att de tendenser som vi redovisade för hösten 2008 har fortsatt (jfr Holmberg och Weibull, 2009:143). Det är regeringen som uppvisar den största uppgången av alla – från en förtroendebalans på -5 till +17 – medan förtroendet för banker minskar från +12 till -4. De två institutionerna har således bytt plats. Effekten på förtroendet för riksdagen är inte riktigt lika stort – från +1 till +13 – men går i samma riktning som förtroendet för regeringen. Däremot ligger förtroendet för storföretagen på i stort sett samma nivå 2008 och 2009.

Den institution som skiljer sig något från den trend vi iakttog hösten 2008 är Riksbanken. Under krishösten sjönk snarast förtroendet för banken, men när vi ser 2009 års siffror kan vi notera en relativt kraftig uppgång från 2008 – från +33 till +44; ännu större om vi skulle utgå från senhösten 2008 då vi noterade endast +25. Mycket tyder på att Riksbanken blivit en allt tydligare aktör under krisens 2009 och att allmänheten haft stor tilltro till dess förmåga att hantera samhällsekonomin.

Om vi jämför kurvorna bakåt i tiden kan vi konstatera att förtroende för bankerna 2009 ligger något lägre än de gjorde vid IT-krisåren 2001/2002, men klart högre än fallet var vid den så kallade bankkrisen 1992/93. Den uppgång som verkade vara på väg 2006 bröts krishösten 2008 och nedgången har alltså fortsatt.

För regering och riksdag gäller det långsiktiga mönstret att förtroendet ökar under valår i förhållande till åren närmast före. Den så kallade valårseffekten har vi kunnat iaktta alla valår sedan den nationella SOM-mätningen inleddes 1986. Men vi har också tidigare iakttagit en ”kriseffekt”: mellan 2000 och 2001 (terrorattacken i USA) ökade förtroendet för regeringen med cirka 20 balansmåttsenheter, alltså i stort sett samma uppgång som mellan 2008 och 2009. Året därpå – 2002 – var det riksdagsval och då ökade förtroendet ytterligare något, vilket gjorde att valårseffekten kvarstod. Inför valåret 2010 är det intressant att se om mönstret kommer att upprepas. Det som talar emot är att förtroendet för regeringen år 2009 ligger på en nivå som är något högre än 2002 – och klart högre än vid valet 2006. Det kan bli tufft att öka från en redan hög nivå.

Vid sidan av bankerna finns det en annan institution där det kan noteras ett förtroendefall som dessutom är långsiktigt. Det gäller Kungahuset. Man skulle möjligen kunna anta att en kris skulle bidra till ett ökande förtroende även för statschefen, men så är inte fallet. Sedan 2006 kan vi notera en fallande tendens som inte bröts vare sig 2008 eller 2009. Visserligen är förtroendet ännu relativt stort (+12 i förtroendebalans) och större än bottenåret 2004 men tendensen sedan den första mätningen 1995 är klart vikande. Resultatet ligger även i linje med en uppgång i stödet för att införa republik (se Lennart Nilssons kapitel om monarkin).

Dimensioner i bedömningarna

Det finns ett betydande samband mellan hur olika institutioner bedöms. Mellan 2008 och 2009 finns till exempel ett klart mönster i det ökande förtroendet för politiska institutioner och från tidigare års analyser vet vi att politiska institutioner ofta bedöms på ett likartat sätt: personer som har högt förtroende för regeringen har det ofta även för riksdagen liksom för de politiska partierna. Men samtidigt finns det överlag en stark positiv samvariation i förtroendebedömningarna: personer som har stort förtroende för en institution har stor sannolikhet för att ha det också för andra institutioner och de som har lägre förtroende för en institution har det som regel även för andra. Vi ska senare återkomma till detta generella institutionsförtroende, men här bara nöja oss med att konstatera att det bara finns ett negativt samband i 2009 års mätning, nämligen mellan förtroendet för regeringen och förtroendet för de fackliga organisationerna, men även det är svagt ($r = -.05$)⁴. I övrigt är sambanden positiva och relativt starka, genomsnittligt något starkare än 2008. De starkaste finner vi mellan EU-kommissionen och Europaparlamentet (.93), regering och riksdag (.63) och mellan de politiska partierna och de två EU-institutionerna (.62 och .60). I övrigt ligger många korrelationerna på mellan $r=0.30$ och $r=0.40$.

Där korrelationerna mellan enskilda institutioner är stora kan vi utgå från att bedömningen görs efter likartade kriterier. Det är bakgrunden till att vi på grundval av varje års förtroendemätning studerar de interna sambandsmönstren genom en explorativ faktoranalys baserad på förtroenderesultaten för de tjugo institutionerna. Det resultat som framkommer 2009 är i grunden detsamma som de senaste åren, men det visar även på en intressant avvikelse (tabell 2).

Den explorativa lösningen ger fem dimensioner i 2009 års förtroendebedömningar. Vi benämner dimensionerna: *Representation*, *Samhällsservice*, *Etablissemang*, *Media* och *Statsmakten*. Utfallet överensstämmer huvudsakligen med vad vi sett i analyserna både 2006, 2007 och 2008. EU-institutionerna utgör kärnan i den dimension vi kallar *Representation*, men de politiska partierna och riksdagen laddar också högt här. *Samhällsservice*, tidigare även kallat *Socialt* inkluderar främst sjukvården, domstolarna, universitet/högskolor, grundskolan och polisen. Kommunstyrelserna och FN finns både med, men laddar klart lägre. Det som vi valt att kalla *Etablissemang* är en dimension där Kungahuset, Svenska kyrkan, försvaret, bankerna och storföretagen laddar högst, medan dimensionen *Medier* omfattas av radio-TV och dagspress. Det som skiljer sig från tidigare analyser är den femte dimensionen som vi valt att kalla *Statsmakten*, eftersom det framför allt är regeringen och i någon mån Riksbanken som laddar i den faktorn; de fackliga organisationerna har också en, en stark, men negativ laddning på maktdimensionen.

När det gäller de fyra första dimensionerna finns det också vissa skillnader mellan 2009 och 2008. Riksbanken har förflyttat sig från en relativt stark laddning i etablissemangsfaktorn 2008 till att betraktas mer i ett maktperspektiv. Försvaret har gått från den sociala till etablissemangsdimensionen, medan universitet/högskolor ligger mera tydligt i samhällsservice än tidigare år.

Tabell 2 Faktoranalys av förtroendemätning 2009 (faktorladdningar)

	Represen- tation	Samhälls- service	Etablisse- mang	Media	Stats- makten
Europaparlamentet	.88	.11	.22	.07	.02
EU-kommissionen	.88	.11	.22	.08	.05
De politiska partierna	.71	.22	.13	.16	.07
Riksdagen	.55	.30	.13	.17	.40
Kommunstyrelserna	.47	.41	.20	.14	-.01
FN	.47	.39	.11	.07	-.07
Sjukvården	-.07	.68	.12	.01	-.01
Domstolarna	.21	.63	.18	.16	.25
Universitet/högskolor	.29	.59	.02	.16	.07
Grundskolan	.11	.59	.19	.17	-.16
Polisen	.10	.56	.42	.05	.10
Kungahuset	.08	.09	.70	.03	.29
Svenska kyrkan	.10	.20	.65	.08	-.00
Försvaret	.24	.35	.56	.00	-.06
Bankerna	.28	.09	.52	.24	-.11
Storföretagen	.32	.11	.50	.29	.17
Dagspressen	.17	.08	.15	.81	.00
Radio-tv	.08	.25	.10	.79	.02
Regeringen	.44	.11	.23	.07	.68
De fackliga org.	.29	.30	.12	.29	-.57
Riksbanken	.22	.45	.21	.26	.47
Förklarad varians	17%	14%	11%	8%	7%

Kommentar: Principalkomponentanalys med lösning enligt Kaisers kriterium och varimaxrotering. Bygger endast på de två mätningar där samtliga 21 institutioner ingår (antal svar=3162).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2009.

Det är alltid vanskligt att på grundval av en dimensionsanalys dra några slutsatser om förändring och än svårare att tolka utfallet. Det som är klart är emellertid att bedömningen av förtroendet för regeringen är något centralt i svenska folkets syn på samhällets institutioner hösten 2009. Det ger stöd åt tanken att det finns en förväntan på regeringen under den pågående ekonomiska krisen. Intressant är att även Riksbanken finns med i den dimensionen vilket är i linje med den tidigare tolkningen att bankens roll för att lösa krisen blivit tydligare för allmänheten mellan 2008 och 2009. Samtidigt finns skäl att betona att maktdimensionen är förhållandevis svag i analysen med en förklarad varians på sju procent. Om vi väljer att utgå från endast fyra dimensioner kommer regeringen och Riksbanken att placera sig högt i den dimension som vi beskrivit som etablissemang, alldeles efter Kungahuset.⁵

Bortsett från regeringens inplacering finns det alltså en grundläggande likhet med de senaste årens bedömningsmönster. I och med att många av samhällsinstitutionerna har en viss partipolitisk eller ideologisk laddning är det inte oväntat att det skedde vissa omkastningar i och med regeringsskiftet 2006 genom att sympatisörer till den borgerliga alliansen fick ett större förtroende för de politiska institutionerna. Mönstret har således hållit i sig under hela regeringsperioden.

Eftersom flertalet samhällsinstitutioner är av mer eller mindre politisk karaktär är det knappast överraskande att svarspersonernas partipolitiska eller ideologiska syn har betydelse för bedömningarna. Innan vi fördjupar oss i de politiska faktorerna skall vi ge en kort överblick av de demografiska bakgrundsfaktorernas roll.

Kön, ålder, utbildning...

Det finns klara skillnader mellan förtroendebedömningarna efter svarspersonernas kön, ålder och utbildning.⁶ Det gäller flertalet samhällsinstitutioner utom möjligen sjukvården och kommunstyrelserna (tabell 3). Mönstret i bedömningarna är förhållandevis stabilt över tid och de upp- och nedgångar som observerats mellan 2008 och 2009 kan vi se också inom olika grupper.

De största variationerna i svarspersonernas bedömningar finns efter ålder och utbildning.⁷ I fråga om ålder är det främst yngre som skiljer ut sig genom ett högre samhällsförtroende. För 12 av de 21 institutionerna har de yngsta ett större förtroende än de äldsta, för åtta är skillnaden relativt stor. Det senare gäller bland annat universitet/högskolor, försvaret, bankerna och FN. Omvänt gäller att äldre har ett klart större förtroende än yngre för Kungahuset, Svenska kyrkan och regeringen. Mönstret har i stort sett varit detsamma varje år och har inte påverkats av förtroendeförskjutningarna mellan 2008 och 2009. Sålunda har förtroende för regeringen ökat med omkring tio procentenheter i alla åldersgrupper och bankerna har på motsvarande sätt tappat drygt fem procentenheter.

Unga människor har överlag ett större samhällsförtroende. Mycket tyder på att svaren påverkas av att personer under 30 år i jämförelse med övriga har mindre erfarenhet av respektive institution och att de i den situationen väljer att betrakta institutionen mer positivt än negativt. Ett annat återkommande resultat är att personer i övre medelåldern tenderar att ligga lägre än övriga åldersgrupper i sina förtroendebedömningar. År 2009 ligger åldersgruppen 50 och 64 år relativt lägst på hälften av de undersökta institutionerna. Fyrtioåringarna fortsätter att vara kritiska precis som i ungdomen under 1960-talet.

När det gäller utbildningsfaktorn visar det sig att högutbildade oftast ha ett större förtroende än lågutbildade. Det gäller särskilt för universitet/högskolor, regeringen och domstolarna, där man ligger över 25 procentenheter högre. Endast radio/tv ligger klart högre bland lågutbildade, medan det är små utbildningsskillnader i fråga om förtroendet för Kungahuset, försvaret, polisen och Svenska kyrkan. När det gäller förändringen mellan 2008 och 2009 för regeringen respektive bankerna

visar sig även här att förtroendet för regeringen ökat och förtroendet för bankerna minskat i alla utbildningsgrupper. Lågutbildade ligger förtroendemässigt inte klart högre för någon institution, men det är exakt jämnt mellan låg- och högutbildade när det gäller förtroende för radio/tv och Kungahuset.

Tabell 3 Andelen stort förtroende för tjugoan samhällsinstitutioner efter kön, ålder och utbildning 2009 (procent)

	Kvinna	Man	15-29	30-49	50-64	65-85	Låg utb	Medel- lågutb	Medel- högutb	Hög utb
Regeringen	38	46	35	45	38	47	28	37	48	56
Polisen	63	52	57	62	55	56	55	58	59	60
Sjukvården	67	70	68	69	67	70	68	67	67	71
Försvaret	23	22	33	25	17	18	20	25	24	19
Riksdagen	33	34	33	36	31	34	24	29	37	44
Bankerna	34	25	44	29	23	28	31	32	30	25
Dagspressen	29	25	24	29	25	29	24	23	27	34
De fackliga org.	21	19	24	22	18	16	19	18	22	20
Radio/TV	52	52	48	47	53	59	55	52	51	48
Grundskolan	48	46	53	54	42	39	42	50	47	48
Storföretagen	19	25	27	25	15	21	18	24	22	22
Svenska kyrkan	30	24	22	27	23	35	29	24	26	29
Domstolarna	51	50	47	56	51	45	39	48	52	63
Riksbanken	48	57	43	53	54	59	48	50	53	63
Kungahuset	40	33	30	35	34	48	39	36	38	35
Kommunstyrelserna	20	22	20	19	19	25	20	20	21	22
Universitet/Högskolor	55	56	66	58	53	49	37	53	63	66
De politiska partierna	18	17	23	20	14	16	12	16	18	23
EU-kommisionen	17	17	23	17	14	17	12	16	17	21
Europaparlamentet	17	15	24	16	13	15	10	15	18	19
Förenade nationerna	44	42	52	45	39	38	34	44	45	46
Minsta antal svarande	1 621	1 541	521	987	894	760	643	1 020	671	782

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2009.

I de senaste årens mätningar har vi iakttagit ökade skillnader mellan kvinnors och mäns förtroendebedömningar. Det gäller även 2009, även om skillnaderna är mindre än ålders- och utbildningsskillnaderna. Kvinnor har klart större förtroende för fem institutioner – främst polisen och bankerna – och män för tre – regeringen, Riksbanken och storföretagen. Med ett undantag är det samma mönster som 2008 och därmed kvarstår den möjligen märkliga könsskillnaden att kvinnor har större förtroende för banker än män medan förhållandet är det omvända för Riksbanken.

I fråga om regeringen och Riksbanken är skillnaderna mellan mäns och kvinnors bedömningar något större 2009, eftersom uppgången är större bland männen än bland kvinnorna. I övrigt är könsskillnader i förtroende i stort sett desamma mellan 2008 och 2009.

...och partisympati

Vi har redan konstaterat att förtroendet för flertalet samhällsinstitutioner har en partipolitisk eller ideologisk resonansbotten. Det förändrade förtroendet för regeringen, Riksbanken och bankerna kan bara förstås utifrån den ekonomiska krisen. Det gör det särskilt viktigt att relatera de iakttagna förändringarna till svarspersonernas partipolitiska och ideologiska orientering (tabell 4).

Tabell 4 Andel stort förtroende för tjugoen samhällsinstitutioner efter partisympati 2009 (procent)

	V	S	MP	C	FP	KD	M	SD
Regeringen	13	19	30	63	64	60	78	18
Polisen	48	60	56	67	62	62	63	44
Sjukvården	70	71	69	75	73	71	69	52
Försvaret	10	24	19	29	24	20	24	20
Riksdagen	21	27	32	48	44	41	46	12
Bankerna	18	34	26	34	28	31	31	20
Dagspressen	21	28	29	28	30	21	30	20
De fackliga org.	32	34	23	14	13	10	9	10
Radio/TV	48	58	53	52	57	42	51	49
Grundskolan	45	54	50	50	48	60	43	32
Storföretagen	6	17	14	27	27	23	34	15
Svenska kyrkan	17	28	30	38	28	49	28	13
Domstolarna	50	52	52	56	61	48	58	27
Riksbanken	40	51	50	53	60	60	69	26
Kungahuset	15	33	27	54	40	54	48	26
Kommunstyrelserna	17	23	20	26	24	27	20	8
Universitet/Högskolor	57	55	60	53	61	57	58	26
De politiska partierna	12	15	17	27	22	18	24	5
EU-kommisionen	11	14	15	18	24	19	23	7
Europaparlamentet	8	13	12	21	23	14	22	6
Förenade nationerna	34	44	50	46	47	44	43	31
Minsta antal svarande	185	1 143	229	159	205	122	705	138

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2009.

Om vi först ser till det samlade förtroendet bland personer med olika partisympati – alltså genomsnittet för bedömningarna av de 21 institutionerna – finner vi de genomsnittligt högsta värdena bland de borgerliga partiernas sympatisörer med drygt 40 procent och de lägsta bland Sverigedemokraternas med drygt 20 procent. Sympatisörer med Socialdemokraterna och Miljöpartiet ligger på omkring 35 procent och sympatisörer med Vänsterpartiet på något under 30 procent. Om vi jämför med motsvarande genomsnittssiffror för 2008 utmärks bilden av stabilitet. Det visar sig dock att S-, C- och M-sympatisörer har ökat i genomsnittligt förtroende med tre till fyra procentenheter, medan övriga partisympatisörer i stort sett ligger på samma nivå.

Det allmänna mönstret när det gäller förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner går i förväntad riktning. Förtroendet för regeringen är högst bland M-sympatisörer (78 procent har mycket eller ganska stort förtroende) och lägst bland sympatisörer till Vänsterpartiet (13 procent). Bland övriga allianspartiers sympatisörer är andelen med stort förtroende drygt 60 procent, bland S-sympatisörer knappt 20 procent, vilket är samma nivå som bland SD-sympatisörer. Förtroendet för riksdagen har samma mönster med skillnaderna är betydligt mindre och här är det Sverigedemokraternas sympatisörer som har lägst förtroende.

Vi kan av översikten utläsa att även Kungahuset och de fackliga organisationerna är institutioner, där förtroendet påverkas av partipolitisk orientering. Däremot är sambanden mindre än vad som möjligen kunde väntas både för bankerna och för Riksbanken. Visserligen åtnjuter Riksbanken störst förtroende hos M-sympatisörer (69 procent) och lägst bland V-sympatisörer (40 procent) men det är bara tio procentenheters skillnad mellan exempelvis S- och FP-sympatisörer. Förtroendet för bankerna ligger i stort sett på samma nivå i alla grupper. Sympatisörer till SD och V har dock överlag ett lägre samhällsförtroende, vilket måste vägas in vid jämförelser mellan enskilda institutioners förtroendesiffror.

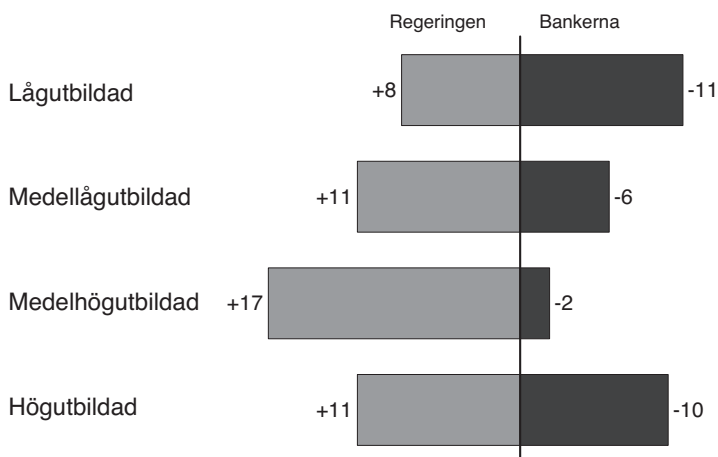
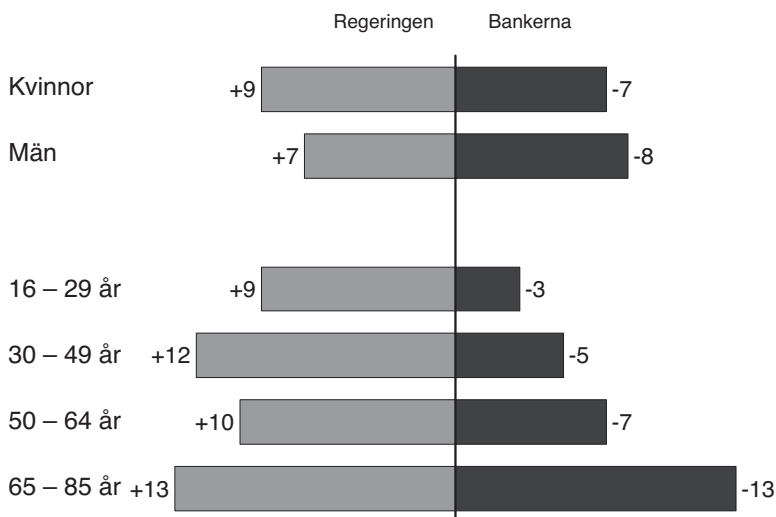
Om vi återvänder till frågan om svarspersonernas syn på krisens aktörer kan vi konstatera att uppgången i förtroendet för regeringen och nedgången i förtroendet för bankerna återfinns bland sympatisörer till alla partier – från Vänsterpartiet till Sverigedemokraterna. Visserligen har stödet för regeringen ökat mer bland alliansens sympatisörer än bland oppositionens, men även bland de senare finns en ökning. Mönstret i förtroendet för Riksbanken är detsamma, men där är skillnaderna något lägre mellan allians och opposition. När det gäller minskningen i förtroendet för bankerna är också den generell och i stort lika stor bland alliansens som oppositionens sympatisörer.

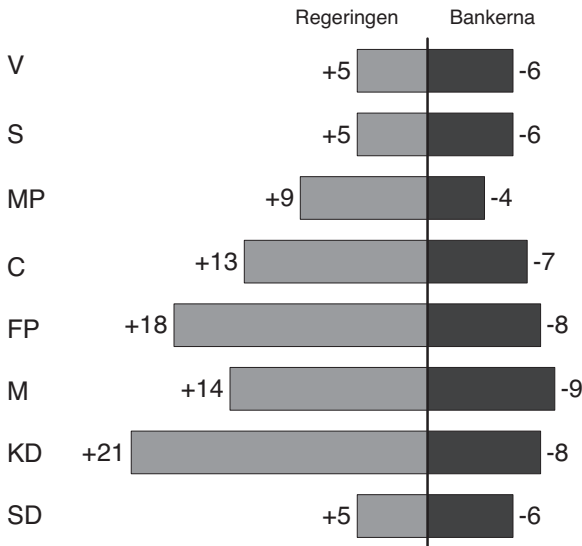
Figur 2 ger också en sammanfattande bild av förändringar i kvinnors och mäns bedömningar samt för ålders- och utbildningsgrupper. Det möjligen mest överraskande är den starka polariseringen bland de äldsta, där förtroendet för regeringen ökar mest och förtroendet för bankerna minskar mest.

När det gäller förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner i övrigt är mönstret ungefär detsamma 2009 som det var 2008. Som vi sett finns det bland socialdemokratiska sympatisörer en allmän ökning i samhällsförtroende, där framför allt polisen

och universitet/högskolor får en relativt sett mer positiv värdering. Utöver den kraftiga ökningen i förtroendet för de politiska institutionerna bland M-sympatisörerna är det främst domstolarna som värderas något mer positivt. Sverigedemokraternas sympatisörer har generellt sett ett något större samhällsförtroende än 2008, möjligen beroende på en ökad bredd bland partiets anhängare.

Figur 2 Olika sociala gruppers förändrade förtroende för regeringen och bankerna mellan 2008 och 2009 (förändring i procentenheter stort förtroende)

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2008 och 2009.

Ett generellt samhällsförtroende?

De tjugoen samhällsinstitutioner som bildar grunden för SOM-institutets årliga förtroendemätning är valda för att ge en bred bild av politik och samhälle. Som vi har kunnat se finns det för många av institutionerna en tydlig ideologisk resonansbotten, medan andra mer har att göra med ett generellt förtroende för samhällets sätt att fungera. Det intressanta är att även om det finns klara ideologiska skiljelinjer i bedömningarna finns det ändå en positiv korrelation mellan bedömningarna av de olika institutionerna. Korrelationerna kan vara högre eller lägre, men det slående är att de är positiva och att vi under de senaste åren bara identifierat ett negativt samband – mellan förtroendet för Kungahuset och de fackliga organisationerna. Även där man inte väntar sig det finns det ofta signifikant positiva samband som exempelvis mellan förtroendet för de fackliga organisationerna och förtroendet för storföretagen ($r=0.16$). Tidigare analyser har pekat på att det i botten av den grundläggande positiva bedömningen finns ett slags allmänt samhällsförtroende, vilket i sin tur uppvisar ett klart samband med vilken tillit man hyser för andra människor – det mellanmännsliga förtroendet (Holmberg och Weibull, 2006; se även Bo Rothsteins kapitel). I det följande ska vi se lite närmare betydelsen av det oftast positiva sambandet mellan olika förtroendebedömningar.

För analysen har vi skapat ett index benämnt *Generaliserat institutionsförtroende* (Gif) eller enklare allmänförtroende. Det utgår från bedömningarna av våra tjugoen institutioner.⁸ För varje svareperson har vi räknat ut ett samlat förtroendevärde.

Värdet går från 21 (mycket stort förtroende på samtliga institutioner till 105 (mycket litet förtroende på samtliga. Varje svarsperson fick på detta sätt ett värde på sitt generaliserade institutionsförtroende för de tjugo institutionerna. För de svarande i 2009 års SOM-mätning blev medelvärdet 61, vilket innebär en svagt positivt skev fördelning.⁹ Det bör samtidigt understrykas att det vi kallar Gif givets påverkas av att det bara bygger på de 21 institutioner som ingår i SOM-mätningen.

Innan vi går vidare kan det vara av intresse att se på förtroendebedömningarna hos personer med mycket stort respektive mycket litet Gif. Tabell 5 redovisar de samhällsinstitutioner som åtnjuter störst förtroende hos den femtedel av de svarande som har högst Gif respektive hos den femtedel som har lägst. De förra uppvisar som väntat höga värden på förtroende, de senare låga. Det intressanta är emellertid att det i båda fallen är samma institutioner som kommer bland de sex högsta. Också i övrigt är rangordningen tämligen likartad. Som vi har sett i tidigare analyser (t ex Holmberg och Weibull, 2004) finns de största avvikelserna mellan dem med stort och dem med litet förtroende för domstolarna, polisen, riksdagen och Riksbanken, fyra institutioner som är ett slags grundbultar i samhället (jfr Rothstein, 2003).

När det gäller Gif i olika grupper återkommer det vi kunna utläsa i översikten av förtroende för enskilda institutioner. Kvinnor har högre allmänförtroende än män, unga högre än medelålders, högutbildade högre än lågutbildade och sympatisörer till borgerliga partier högre än sympatisörer till oppositionen. Lägst generaliserat samhällsförtroende har utan jämförelse Sverigedemokraternas sympatisörer.

Två frågor är intressanta att ställa om det generaliserade samhällsförtroendet: Vad är det som förklarar en persons grad av förtroende? Och vad betyder Gif för förtroendet för enskilda institutioner?

När det gäller vad som ligger bakom det generaliserade institutionsförtroendet har vi testat en regressionsmodell där vi vid sidan av kön, ålder och utbildning även tagit med politisk ideologi – definierat som självklassificering på vänster-högerskalan – graden av tillit till andra människor och politiskt intresse som förklaringsvariabler. Valet av förklaringsfaktorer avser att fånga upp betydelsen av tilltron både till andra människor och till samhället.

Utfallet av analysen visar att den viktigaste faktorn för att förklara det generaliserade institutionsförtroendet är mellanmännisklig tillit (standardiserat beta = .30). Det ger stöd åt föreställningen om den mellanmänniskliga tillitens betydelse som ett kitt i samhället (Rothstein, 2003). Näst störst förklaringskraft har politisk ideologi (.18), där personer som placerar sig till höger har större förtroende. Också ålder (.11), kön (.08) och politiskt intresse (.06) ger signifikanta bidrag – yngre, kvinnor och politiskt intresserade har högre förtroende – medan utbildning i vår modell inte har en statistiskt säkerställd påverkan. Givetvis beror utfallet till en del – inte minst ideologins relativt stora roll – på att det bland Gif-institutionerna finns många med partipolitisk laddning.

Tabell 5 Andel stort förtroende för tjugoen samhällsinstitutioner bland personer med ett allmänt högt eller allmänt lågt institutionsförtroende 2009

Förtroende för 21 institutioner bland den femtedel som har lägst genomsnittligt institutionsförtroende	Förtroende för 21 institutioner bland den femtedel som har högst genomsnittligt institutionsförtroende
1. Sjukvården 41 procent	1. Sjukvården 92 procent
2. Radio-tv 27 procent	2. Polisen 91 procent
3. Universitet/högskolor 27 procent	3. Universitet/högskolor 91 procent
4. Riksbanken 20 procent	4. Domstolarna 90 procent
5. Polisen 20 procent	5. Riksbanken 90 procent
6. Grundskolan 19 procent	6. Radio-tv 81 procent
7. FN 17 procent	7. Grundskolan 79 procent
8. Kungahuset 14 procent	8. FN 79 procent
9. Domstolarna 13 procent	9. Riksdagen 77 procent
10. Regeringen 12 procent	10. Regeringen 76 procent
11. Bankerna 10 procent	11. Kungahuset 71 procent
12. Fackliga organisationer 8 procent	12. Bankerna 66 procent
13. Dagspressen 7 procent	13. Svenska kyrkan 61 procent
14. Riksdagen 6 procent	14. Kommunstyrelsen 59 procent
15. Svenska kyrkan 6 procent	15. EU-kommissionen 58 procent
16. Storföretagen 5 procent	16. Europaparlamentet 58 procent
17. Försvaret 4 procent	17. Storföretagen 57 procent
18. Kommunstyrelserna 4 procent	18. Dagspressen 56 procent
19. De politiska partierna 2 procent	19. Försvaret 55 procent
20. EU-kommissionen 1 procent	20. De politiska partierna 53 procent
21. Europaparlamentet 1 procent	21. Fackliga organisationer 39 procent

Kommentar: Analysen bygger på den femtedel som har genomsnittligt störst respektive den femtedel som har genomsnittligt lägst förtroende för de 21 institutionerna. Antalet svarande är 532 respektive 586.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2009.

Den andra frågan är vad det generaliserade samhällsförtroendet betyder för bedömningen av enskilda institutioner. Det första svaret är att det har stor betydelse av det enkla skälet att måttet bygger just på ett medelvärde för de tjugo institutioner som bedömts. Samtidigt visar sig att sambanden är klart olika stora. De högsta finns i fråga om de två EU-institutionerna, de politiska partierna och riksdagen, de lägsta – men fortfarande höga sambanden – återfinns för de fackliga organisationerna, dagspressen och sjukvården. Det är svårt att bedöma hur utfallet ska tolkas. En möjlighet är att det generaliserade samhällsförtroendet kan substituera bristen på personlig erfarenhet, en kompletterande tolkning kan vara att det är uttryck för ett starkt samhällsintresse, givet att det just är samhällsinstitutioner som värderas.

Människors olika grad av generaliserat institutionsförtroende är en central förklaringsfaktor bakom hur mycket förtroende de hyser för alla olika slags institutioner. För att låna ett uttryck från Bo Rothstein, institutionella ”höglitare” tenderar att ha ett högre förtroende för de flesta institutioner jämfört med institutionella ”lågglitare” (se Bo Rothsteins kapitel).

Men övriga orsaksfaktorer bakom graden av förtroende för de olika institutionerna överskuggas inte alla och inte helt av Gif-faktorn. Vissa andra effekter kvarstår även efter det att det generaliserade institutionsförtroendet kontrollerats. Det visar resultaten av en serie regressionsanalyser med var och en av de tjugo institutionernas förtroende som beroende variabel och Gif plus kön, ålder, utbildningsnivå, mellanmänsklig tillit, politiskt intresse och vänster-högerideologi som oberoende variabel.

Huvudresultatet är att det generella förtroendet har störst förklaringskraft för förtroendet för samtliga institutioner utom för regeringen och de fackliga organisationerna; för båda dessa är det i stället vänster-högerideologi som betyder mer för förtroendet.

Analysen gör att vi också kan få en tydligare bild av de övriga faktorernas förklaringskraft under kontroll för det generaliserade samhällsförtroendet. Det visar sig att den mellanmänsklig tillit har en mycket begränsad självständig betydelse, vilket ger stöd åt antagandet att den generaliserade samhällsförtroendet fångar upp de tillitsfulla individerna. Mellanmänsklig tillit påverkar graden av institutionsförtroende indirekt via Gif-faktorn; endast i förtroendet för sjukvården och grundskolan har tilliten en självständig och direkt roll. Åldersfaktorns självständiga förklaringskraft är också begränsad men framträder i fråga om Kungahuset och försvaret. Utbildningsfaktorn har en viss oberoende betydelse särskilt i fråga om förtroende för regeringen, bankerna och universitet/högskolor. Även kön har en viss oberoende effekt, särskilt när det gäller förtroendet för Kungahuset, Svenska kyrkan och sjukvården – i samtliga fall större förtroende bland kvinnor. Politiskt intresse har störst oberoende effekt på bedömningen av bankerna, de politiska partierna och riksdagen. Vid sidan av förtroendet för regeringen och de fackliga organisationerna har vänster-högerideologi störst självständig effekt på förtroendet för Kungahuset och storföretagen.

Den allmänna bilden är att demografi – med undantag av kön – betyder förhållandevis lite i förhållande till de politiska faktorerna när vi kontrollerar för det generaliserade samhällsförtroendet. Det är knappast överraskande med tanke på de institutioner som bedöms. Samtidigt är det viktigt att understryka att finns ytterligare en typ av påverkansfaktorer som vi inte prövat systematiskt här, nämligen graden av berördhet. Om vi lägger in den egna erfarenheten har den vanligen ett självständigt bidrag, t ex gudstjänstbesök för bedömningen av Svenska kyrkan eller fackligt medlemskap för bedömningen av de fackliga organisationerna. I de båda exemplen är dock de självständiga bidragen av berördhet lägre än det från det generaliserade samhällsförtroendet.

På väg mot ett valår

Att institutionsförtroendet minskar i Sverige är den långsiktiga trenden sedan SOM började sina årliga mätningar 1986. Men kurvorna är inte linjärt fallande utan ger utrymme för årsvariationer. Under valår ökar förtroendet för flertalet institutioner. 2009 var inte ett valår, men ändå skedde en förtroendeökning –framför allt för regering och riksdag, samtidigt som främst bankerna – men *inte* Riksbanken – tappade i förtroende. Den utifrån kommande ekonomiska krisen stärkte regeringens förtroende. Det kan visa sig värdefullt för alliansregeringen i valet 2010.

Noter

- ¹ Beskrivningen följer i huvudsak föregående års redovisning.
- ² Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutionerna i båda de nationella SOM-undersökningarna. Detta ger 2008 ett totalt antal svarande på 3 259.
- ³ Balansmättet kan variera mellan +100 (alla svars personer anger högt förtroende) och -100 (alla svars personer anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmätt ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalyser tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.
- ⁴ Pearson's r. Också i 2007 och 2008 års mätningar var detta det enda negativa sambandet.
- ⁵ I en fyrfaktorslösning med varimaxrotering får regeringen .65 och Riksbanken .62 i etablissemangsdimensionen, där Kungahuset laddar högst med .68.
- ⁶ I det följande redovisas inte förtroendebalans utan andelen med stort förtroende (mycket + ganska stort förtroende).
- ⁷ En linjär regressionsanalys med kön, ålder och utbildning som oberoende variabler visar att åldersfaktorn ger signifikanta bidrag till förtroendet för nio institutioner, utbildningsfaktorn för åtta och kön för fyra.
- ⁸ Även i en tidigare analys har vi utgått från ett sådant mått som då benämndes samlat institutionsförtroende och byggde på 20 institutioner (Holmberg och Weibull, 2004).
- ⁹ Fördelningen är följande: värdena 21-30: 1%, 31-40: 2%, 41-50: 13%, 51-60: 35%, 61-70% 34%, 71-80: 11%, 81-90: 3% och 91-105: 1%.

Referenser

- Holmberg, Sören (1994) Partierna tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, S, Weibull, L (1994) *Vägval* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (1992) *Perspektiv på krisen*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (2004) Samlande institutionsförtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ju mer vi är tillsammans*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (2006) Flagnande förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (2007) Ökat förtroende – bara en valårseffekt? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det nya Sverige*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (2009) Höstligt institutionsförtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Svensk höst*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Rothstein, Bo (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.
- Sandstig, Gabriella och Holmberg, Sören (2010) Förtroende för SÄPO. Arbetsrapport. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

FÖRTROENDEKURVORNA PEKAR UPPÅT

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

När det i den allmänna debatten talas om politiskt förtroende förefaller ofta den självklara utgångspunkten vara att det är lågt. Bilden är att särskilt politikerförtroendet inte sällan uppfattas som fallande eller åtminstone säkert förankrat på botten. En förklaring skulle vara att politiker ofta utställer löften som de sedan inte kan hålla, en annan att det ”politiska käbblat” drar ner förtroendet. Men bilden är långt ifrån så enkel. Således har forskningen visat att politiker visst håller sina löften (Naurin, 2009) och i de senaste SOM-undersökningarna har det även kunnat noteras en uppgång för de politiska institutionerna (Holmberg och Weibull, 2010) och 2010 har förtroendet för regering och riksdag ökat ytterligare.

Här är inte platsen att spekulera om varför många har uppfattat det politiska förtroendet som lågt. Mer intressant är frågan är hur fast förtroendebedömningar överhuvudtaget ligger. I vilken utsträckning kan vissa institutioner betraktas som stabila och andra som rörliga? Och vad kan i så fall vara förklaringen till det? Med tillgång till ett kvartssekels förtroendemätningar inom ramen för de nationella SOM-undersökningarna är möjligt att belysa i vad mån det finns långsiktiga mönster.¹ Men innan vi fördjupar oss i frågorna om sådana mönster ska vi belysa huvudtendenserna i svenska folkets samhällsförtroende hösten 2010 och sätta in dem både i ett kort perspektiv 2008-2010 och i ett längre.²

Samhällsförtroende 2010

Den första SOM-mätningen 1986 omfattade endast elva samhällsinstitutioner. De var valda för att täcka ett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Efter hand har fler institutioner lagts till – senast 2005 då Riksbanken tillkom. Sedan dess har svarspersonerna i den nationella SOM-undersökningen fått ta ställning till tjugo olika samhällsinstitutioner.³ Resultatet från 2010 års mätning av dessa institutioner redovisas i tabell 1.

Om vi först ser på rangordningen mellan institutionerna efter andelen som har *mycket stort* förtroende är det, i likhet med de senaste åren, sjukvården som kommer högst med 15 procent. Det är samma procentandel som 2009, men till skillnad från tidigare är det 2010 ytterligare fem institutioner som hamnar över tio procent: kungahuset, regeringen, riksbanken och domstolarna. Det är en klar ökning från tidigare år; år 2009 var det endast Riksbanken och Kungahuset som vid sidan av sjukvården nådde över tio procent.

Det oftast använda kriteriet på stort förtroende är andelen som har mycket eller ganska stort förtroende – vanligen formulerat som andelen med minst ganska stort förtroende. Också med den definitionen kommer sjukvården högst med 68 procent (2009: 69 procent) nästan tio procentenheter högre förtroende än polisen (62 procent). Därefter följer Riksbanken och universitet/högskolor på 56 respektive 55 procent. Lägst ligger de fackliga organisationerna, EU-kommissionen (båda 21 procent) och Europaparlamentet (19 procent). Även om det rör sig om låga andelar uppvisar samtliga tre en förtroendeökning i jämförelse med 2009. I den övre delen av rangordningen är andelarna stabila för sjukvården och universitet/högskolor, medan det skett förtroendeökningar för polisen och Riksbanken.

Att en samhällsinstitution åtnjuter stort förtroende bland delar av befolkningen är bara den ena sidan av myntet. Den andra sidan är att samma institution bland andra delar av allmänheten kan ha litet förtroende. Det måste understrykas att skalan anger grader i förtroende; lågt förtroende är därför inte nödvändigtvis det samma som misstro. Samtidigt är givetvis höga andelar litet förtroende ett uttryck för ett avståndstagande. De institutioner som har relativt sett höga andelar lågt förtroende är de tre som ligger lägst i rangordningen – de två EU-institutionerna och de fackliga organisationerna – med mellan 29 och 31 procent, men det finns även några högre upp på listan – Svenska kyrkan och dagspressen – som ligger på samma nivå med 28 procent.

Att institutioner som Svenska kyrkan och Kungäuset kan placera sig närmare mitten av förtroendelistan och ändå ha en hög andel litet förtroende är ett uttryck för en polarisering i bedömningarna. Polariseringsen innebär att mittalternativet, där svaren ofta står för osäkerhet eller indifferens, ligger relativt lågt. Institutioner som är kopplade till partipolitik, exempelvis regeringen, får ofta en sådan bedömning. Det intressanta med 2010 års studie är graden av polariseringen i bedömningen av regeringen minskar för andra året i rad, främst på grund av att andelen med lågt förtroende minskar.

Det mått som SOM-institutet traditionellt använt för att väga samman stort och litet förtroende är vad vi kallar förtroendebalansen. Vår utgångspunkt har varit att det förtroende en institution åtnjuter – dess förtroendebas – inte bara avgörs av andelen som har stort förtroende, utan även av hur stor andel det är som har ett litet förtroende. Tanken är att en samlad uppslutning kring en institution ger större tyngd i samhället än om det finns en relativt stor andel som inte hyser något större förtroende för den. De institutioner vars förtroende i det föregående beskrevs som polariserade står i ett sådant perspektiv svagare i opinionen än de som har huvuddelen av sitt förtroende på den positiva sidan eller i mitten. Om vi exemplifierar med domstolarna kan vi se att de har samma andel stort förtroende som regeringen, men har en lägre andel litet förtroende, vilket placerar dem högre i en rangordning efter vad vi kallar förtroendebalansen.

Enkelt uttryckt är förtroendebalansen ett mått där både andelen stort och andelen litet förtroende vägs in för varje institution genom att andelen stort förtroende

minskas med andelen litet förtroende. En rangordning efter balansmättet kommer att skilja sig från en rangordning efter enbart andelen högt förtroende, särskilt i de fall där det finns en hög andel med lågt förtroende.⁴

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2010 (procent och balansmätt)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Förtroende-balans
Sjukvården	15	53	21	9	2	100	+57
Polisen	10	52	27	8	3	100	+51
Riksbanken	12	44	37	5	2	100	+49
Universitet/högskolor	8	47	39	4	2	100	+49
Radio/TV	6	47	38	7	2	100	+44
Domstolarna	11	41	35	9	4	100	+38
Regeringen	12	40	30	12	6	100	+34
Grundskolan	6	39	39	13	3	100	+29
Riksdagen	6	38	41	10	5	100	+29
FN	8	34	41	11	6	100	+25
Kungahuset	13	28	37	11	11	100	+19
Bankerna	6	32	37	19	6	100	+13
Storföretagen	2	24	50	18	6	100	+2
Kommunstyrelserna	2	24	50	18	6	100	+2
Svenska kyrkan	5	24	43	16	12	100	+1
De politiska partierna	2	24	49	18	7	100	+1
Dagspressen	2	25	45	21	7	100	-1
Försvaret	5	20	47	19	9	100	-3
EU-kommissionen	2	19	49	19	11	100	-9
Europaparlamentet	2	17	50	19	12	100	-12
De fackliga organisationerna	3	18	40	26	13	100	-18

Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de tre nationella SOM-mätningarna 2010 (antal svar=5 007). Personer som ej besvarat förtroendefrågan för någon institution är inte medtagna i procenttalen. Dylåka svar var mycket sällsynta och lämnades av endast mellan två och tre procent för de olika institutionerna. Högsta andelen vet ej-svar finns där även andelen som svarar varken stort eller litet förtroende är hög, t ex beträffande dagspressen och storföretagen. Balansmättet kan gå mellan +100 (alla svars personer anger högt förtroende) och -100 (alla svars personer anger lågt förtroende).

När vi utgår från det samlade balansmättet visar det sig att sjukvården ligger klart högst med ett balansmätt på +57, i stort samma siffror som senaste åren. På andra plats finns polisen (+51) följd av Riksbanken och universitet/högskolor, båda med +49. Radio-tv hamnar på femte plats med +44. Det är samma fem institutioner som åtnjöt störst förtroende också 2009, låt vara att universitet/högskolor tappat något, medan polisen och Riksbanken ökat.

Av de fem institutioner som bedöms ha störst förtroende är det tre som har en särskilt hög andel med varken stort eller litet förtroende: universitet/högskolor, Riksbanken och radio/tv. Innebörden av en hög andel för mittalternativet kan diskuteras. Å ena sidan kan det uttrycka att man varken har stort eller litet förtroende, å andra sidan kan det beror på att man saknar uppfattning för att man inte känner till institutionen tillräckligt väl. Mycket talar för att det förra till stor del gäller radio/TV, medan det senare förklarar den höga andelen "varken-eller" för Riksbanken.

Lägst förtroende åtnjuter de fackliga organisationerna (-18) och de båda EU-institutionerna (-9 respektive -12). I jämförelse med de senaste två åren har förtroendebalansen för de två EU-institutionerna blivit mindre negativt. Bland institutioner som ligger lägst i fråga om förtroendebalans är det överlag en stor andel av svarspersonerna som anger att de varken har stort eller litet förtroende, ofta omkring hälften av svarspersonerna.

Ser vi närmare på listan visar det sig att det finns fyra grupper:

- En liten grupp som åtnjuter mycket stort förtroende (sjukvården, polisen, Riksbanken, universitet/högskolor och radio-tv) som alla har som lägst ett balansmått på över +40
- En ganska stor grupp som åtnjuter ganska stort förtroende (domstolarna, regeringen, grundskolan, riksdagen, FN, Kungahuset och bankerna) som dock uppvisar en stor spridning (mellan +38 och +13)
- De som har i stort sett samma andel positiva som negativa svar men en viss tonvikt på de senare (storföretagen, kommunstyrelserna, Svenska kyrkan, de politiska partierna, dagspressen och försvaret) mellan +2 och -3.
- De som åtnjuter ganska eller mycket lågt förtroende (EU-kommissionen, Europaparlamentet och de fackliga organisationerna) med en förtroendebalans mellan -9 och -18.

I jämförelse med 2009 är det framför allt gruppen med ganska stort förtroende som har ökat samtidigt som flera institutioner i bedömarna ögon gått från botten gruppen till den näst lägsta.

Den samlade bilden av svenska folkets förtroende för de tjugo institutioner de fått bedöma visar att 16 av dem hamnar på plus och 5 på minus. Det är en väsentlig skillnad i jämförelse med 2008 och 2009, då tio av institutionerna hamnade på minussidan. Förtroendebalansen ökar 2010 för femton av tjugo institutioner, övriga ligger på ungefär samma nivå i båda mätningarna. Det rör sig således om en kraftig omsvängning i samhällsförtroendet på en relativt kort tid. Ett annat sätt att beskriva förändringen är att utgå från det genomsnittliga balansmättet som 2008 låg på +8, 2009 på +12 och 2010 på +19. Det är således en tydligt uppåtgående trend i det generella samhällsförtroendet.

De samhällsinstitutioner som särskilt bidragit till uppgången i förtroende är regeringen (från -4 2008 till +34 2010), riksdagen (från +1 till +29), de politiska partierna

(från -24 till +1) och Riksbanken (från +32 till +49). Den gemensamma nämnaren är att det rör sig om politiska institutioner och att det framför allt är andelen litet förtroende som har minskat. Valåret 2010 är således de politiska institutionerna de stora vinnarna. Mellan 2008 och 2010 flyttar sig förtroendet för regeringen från trettonde till sjätte rangplats; riksdagens ökning är mindre i antal platser – från nionde till elfte. Institutioner som relativt sett fallit i förtroende är Svenska kyrkan – från tolfte till femtonde plats, och dagspressen – från plats fjorton till plats sjutton.

Långsiktiga förändringsmönster

Vårt inledande antagande att valhösten 2010 borde medföra ett ökat samhällsförtroende har bekräftats. Nu finns det anledning att skärskåda förändringen i ett längre perspektiv. I figur 1 redovisas förtroendebalansen över tid för varje enskild samhällsinstitution som ingått i SOM-institutets mätningar.

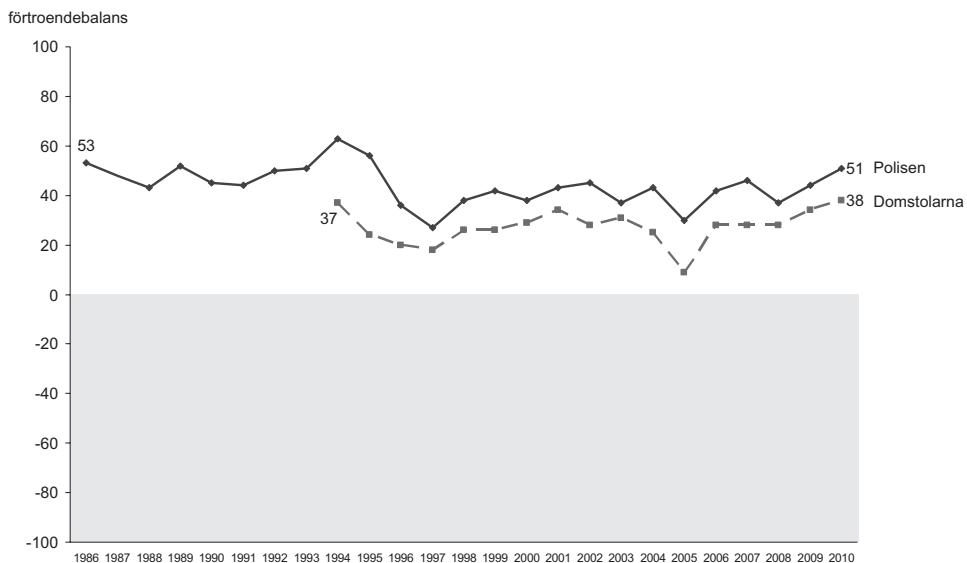
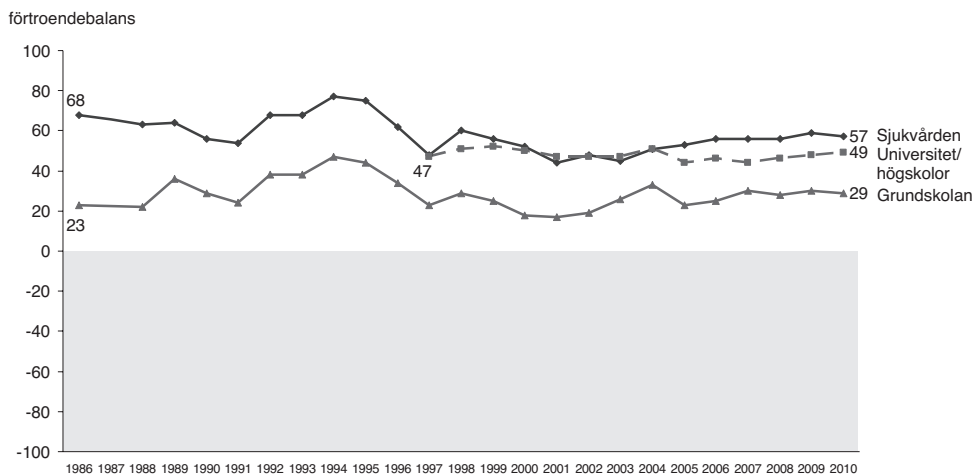
Även om det finns vissa dramatiska förändringar i förtroende för några institutioner, exempelvis det kraftiga fallet i förtroendet för bankerna under 1990-talets början, sker det vanligen inte några större förskjutningar i den samlade institutionsbedömningen mellan enskilda år. Det hindrar emellertid inte att det går att iakttä både kortsiktiga och långsiktiga förändringsmönster såväl för enskilda som för grupper av institutioner.

Flertalet offentliga institutioner som sjukvården, grundskolan, polisen och domstolarna uppvisar ett likartat mönster över tid. Fram till början av 1990-talet åtnjöt de ett stabilt om än svagt fallande förtroende för att därefter fått ett klart större förtroende. I slutet på 1990-talet sjönk förtroendet på nytt för dem för att stabilisera sig på balansmått kring +40 till +59. Polisen och domstolarna har inte en lika jämn kurva utan det kan finnas ganska stora skillnader mellan enskilda år. Sedan omkring 2005 går dock förtroendet upp för båda.

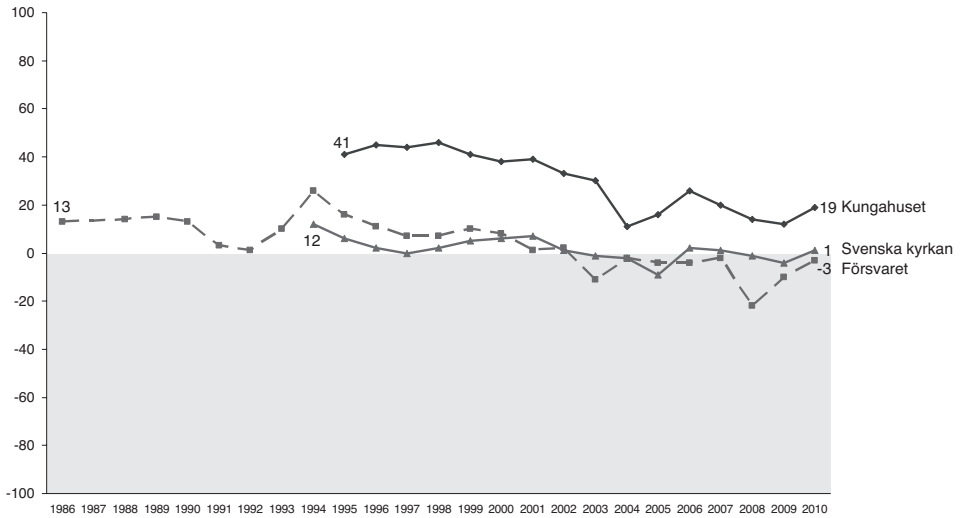
För Svenska kyrkan och Kungahuset, två institutioner som SOM-institutet började möta först 1994 respektive 1995, är den långsiktiga tendensen sjunkande. Förtroendet för Kungahuset har fallit mer – från +41 1995 till +19 – än det för Svenska kyrkan (från +12 1994 till +1 2010). Också för dessa institutioner finns det en del hack i kurvorna som antyder att händelser vissa år kan ha påverkat allmänhetens bedömningar. En mer ingående analys av allmänhetens bedömningar av Kungahuset finns i Lennart Nilsson kapitel om republik och monarki.

De ekonomiska institutionerna uppvisar relativt stora förändringar under de 25 åren då förtroendet för dem studerats. Mest spektakulärt är det kraftigt minskade förtroendet för bankerna som följde av bankkrisen i början av 1990-talet. Också storföretagen fick ett minskat förtroende under den dåvarande lågkonjunkturen men inte i lika hög grad som bankerna. Då ekonomin vände började också förtroendekurvorna gå upp för att på nytt fall under IT-kraschen i början av 2000-talet. Förtroendet för de fackliga organisationerna ökade något under 1990-talets lågkonjunktur men har sedan varit mycket stabilt på en låg nivå.

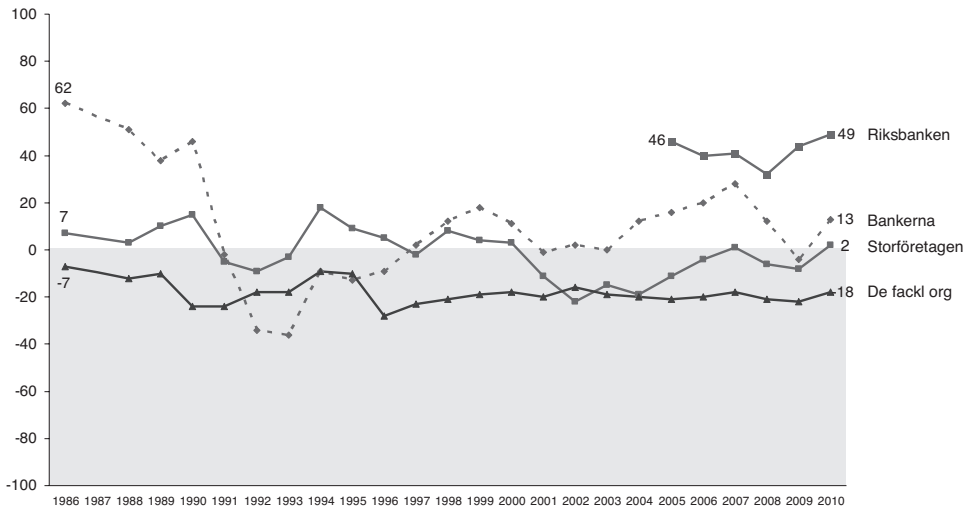
Figur 1 Bedömningar av förtroendet för tjugoen samhällsinstitutioner 1986-2010 (balansmått)

förtroendebalans

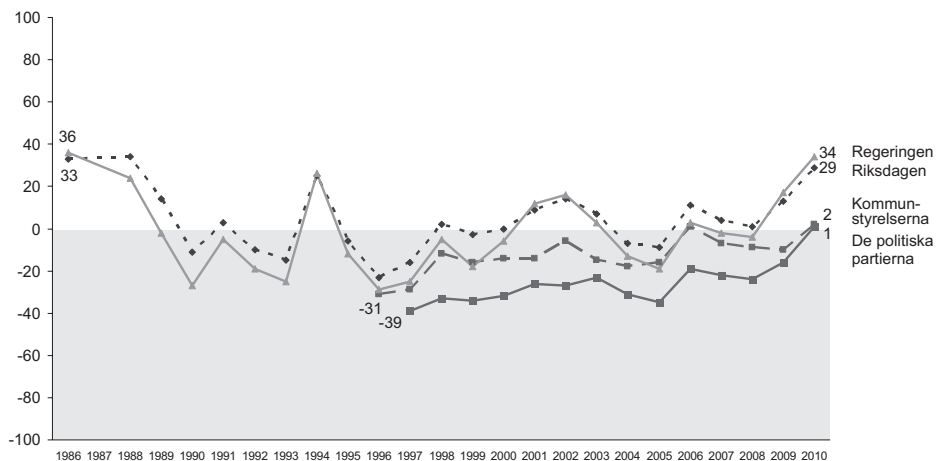
förtroendebalans

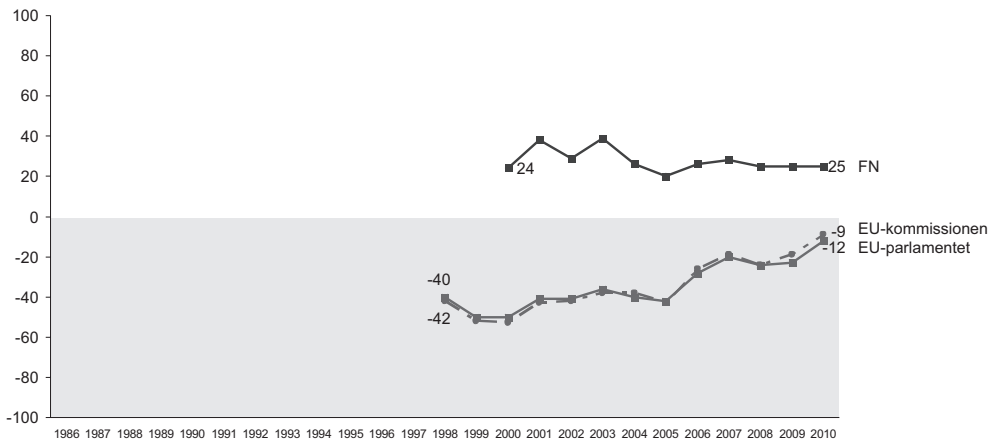
Figur 1 forts.

Figur 1 forts.

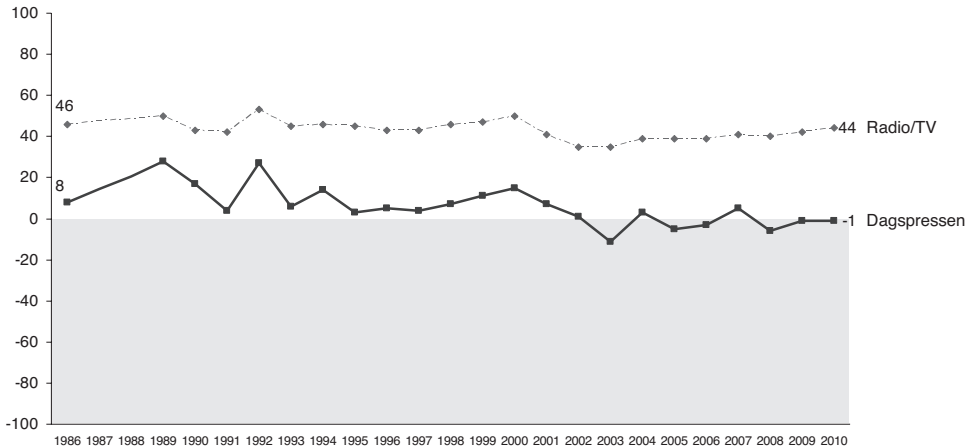
förtroendebalans

förtroendebalans

förtroendebalans

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. Resultat för år 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, med övriga år inte jämförbart mått, användes just detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl siffror även för 1988.

De politiska institutionerna uppvisar i likhet med de ekonomiska relativt stora skillnader mellan enskilda år. För regering och riksdag gäller det långsiktiga mönstret att förtroendet ökar under valår i förhållande till åren närmast före. Den så kallade valårseffekten har vi kunnat iaktta alla valår sedan den nationella SOM-mätningen inleddes 1986 (jfr Holmberg, 1993).⁵ Men vi har också tidigare iakttagit en ”kris-effekt” av terrorattacken i USA: år 2001 ökade förtroendet för regeringen omkring 20 balansmåttsenheter, alltså i stort sett samma uppgång som mellan 2008 och 2009. Året därpå – 2002 – var det riksdagsval och då ökade förtroendet ytterligare något, vilket gjorde att vi på nytt kunde notera en valårseffekt. Också valåret 2010 är det politiska förtroendet högre än året före och vi kan inhösta ännu en positiv effekt av valår på allmänhetens förtroende för politiken.

En försiktig bedömning av tendenserna i det politiska förtroendet pekar på att det mellan 1986 och 1998 snarast var svagt nedåtgående för riksdag och regering medan kurvorna därefter pekar uppåt. Samma uppgång finns för kommunstyrelserna och de politiska partierna. En notering som kan göras är att förtroendet 2010 ligger på samma nivå som det gjorde 1986 efter mordet på Olof Palme. Ytterligare en iakttagelse är att vid de tillfällen då det politiska förtroendet går kraftigt upp har regeringen något större förtroende än riksdagen.

Uppgången i förtroendet för politiken gäller också Europaparlamentet och EU-kommissionen, där förtroendebalansen från en mycket låg nivå vid mätningarnas start 1998 (-40 respektive -42) har ökat till ca -10. En internationell institution som FN förefaller inte alls berörd av den svenska politiska trenden utan ligger stabilt på ca +25.

Förtroendet för medieinstitutionerna har i jämförelse med de ekonomiska och politiska institutionerna utvecklats mycket stabilt. Radio-tv ligger förankrad på omkring +45. För dagspressen är tendensen lite mer skiftande. Under 1990-talet var förtroendet för dagspressen klart på den positiva sidan av balanslinjen. Därefter har tendensen vikit något och man ligger de senare åren i stort sett på ± 0 .

Dimensioner i bedömningarna

Det är tydligt att finns betydande samband mellan hur olika institutioner bedöms. Mellan 2009 och 2010 finns det ett fortsatt mönster med ökande förtroende för de politiska institutionerna och från tidigare års analyser vet vi att politiska institutioner ofta bedöms på ett likartat sätt: personer som har ett högt förtroende för regeringen har det ofta även för riksdagen liksom för de politiska partierna. Men samtidigt finns det överlag en stark positiv samvariation i förtroendebedömningarna: personer som har stort förtroende för en institution har stor sannolikhet att också ha det för andra institutioner och personer som har lägre förtroende för en institution har det som regel även för andra. I 2010 års mätning finns bara ett negativt samband, nämligen mellan förtroendet för regeringen och förtroendet för de fackliga organisationerna ($r=-0,05$)⁶; sambandet mellan förtroendet för storföretag och förtroendet för de fackliga organisationerna svagt positivt ($r= 0,12$). I övrigt är de positiva sambanden relativt starka. De starkaste finner vi mellan EU-kommissionen och Europaparlamentet ($r= 0,92$), regering och riksdag ($r= 0,67$) och mellan de politiska partierna och de två EU-institutionerna ($r= 0,62$ och $0,58$). I övrigt ligger flertalet korrelationer på mellan $r=0,3$ och $r=0,40$.

Där korrelationerna mellan enskilda institutioner är stora kan vi utgå från att bedömningen görs efter likartade kriterier. Det är bakgrunden till att vi på grundval av varje års förtroendemätning studerar de interna sambandsmönstren genom en explorativ faktoranalys baserad på förtroendet för de tjugo institutionerna. Det resultat som framkommer 2010 uppvisar klara likheter med motsvarande analyser de senaste åren, men det finns även en viss avvikelse som på ett intressant sätt belyser samhällsförtroendets förändring

Den explorativa lösningen på grundval av 2010 års förtroendebedömningar ger fem dimensioner. Det är samma antal som 2009 men strukturen skiljer sig på ett intressant sätt. De fem dimensionerna har vi rubricerat på följande sätt: Politisk representation, Samhällsservice, Politisk makt, Etablissemang, och Medier (tabell 2).

Tabell 2 Faktoranalys för förtroende 2010

	Represen- tation	Samhälls- service	Politisk makt	Etablissemang	Medier
Europaparlamentet	.86	.09	.22	.22	.11
EU-kommissionen	.85	.09	.26	.23	.13
FN	.64	.32	.03	.15	.09
De politiska partierna	.58	.17	.47	.11	.23
Sjukvården	.10	.76	.14	.02	.08
Polisen	.09	.65	.26	.22	.04
Domstolarna	.24	.52	.32	.26	.17
Grundskolan	.21	.51	-.11	.17	.31
Försvaret	.25	.47	.13	.41	-.05
Universitet/högskolor	.33	.45	.15	.12	.20
Regeringen	.21	.12	.83	.19	.05
Riksdagen	.34	.30	.68	.09	.19
Riksbanken	.15	.34	.49	.31	.24
Kungahuset	.10	.07	.20	.77	-.02
Svenska kyrkan	.15	.20	-.02	.65	.15
Storföretagen	.22	.09	.25	.55	.26
Bankerna	.17	.22	.07	.42	.32
Dagspressen	.13	.06	.16	.10	.79
Radio-tv	.07	.15	.14	.16	.75
Fackliga organisationerna	.32	.41	-.34	-.03	.45
Kommunstyrelserna	.33	.36	.18	.29	.30
Förklarad varians	14%	13%	11%	11%	10%

I den första dimensionen *Politisk representation* utgör EU-institutionerna kärnan, men de politiska partierna och FN laddar också högt. *Samhällsservice*, inkluderar främst sjukvården, polisen, domstolarna, grundskolan, försvaret och universitet/högskolor. Dimensionen *Politisk makt* innehåller regeringen, riksdagen och Riksbanken. Det som vi valt att kalla *Etablissemang* är en dimension där Kungahuset, Svenska kyrkan, storföretagen och bankerna laddar högst, medan dimensionen *Medier* omfattar radio-TV och dagspress.

Det som skiljer sig från tidigare analyser är att den politiska dimensionen efter hand har blivit två. Det som har skett är att den svenska politiska makten – regeringen, riksdagen och riksbanken – efter hand har kommit att skilja ut sig från andra politiska institutioner som EU-organen och de politiska partierna. De senare handlar mer om institutioner för politisk representation, medan den svenska politiska makten även uttrycker en politisk inriktning.

Också i övrigt finns det några förändringar mellan 2009 och 2010 som kan vara värda att notera. Försvaret finns 2010 under samhällsservice från att tidigare laddat högre på etablissemang. Kommunstyrelserna och de fackliga organisationerna laddar 2010 inte entydigt i någon av de fem dimensionerna.

Det är alltid vanskligt att på grundval av en dimensionsanalys dra några säkra slutsatser om förändring. Klart är dock att regering, riksdag och riksbank blivit tydligare som en maktdimension. En rimlig tolkning är det mer än tidigare handlar om bedömningar som mer avser politikens inriktning än förtroende för institutionerna i sig. I bedömningar av regeringen har alltid ideologi varit viktigt, men det nya är att både riksdagen och Riksbanken finns med i samma dimension (jfr Holmberg och Weibull, 2007).

Kön, ålder, utbildning och politik

Framför allt ålder och utbildning har på olika sätt samband med bedömningarna av de 21 samhällsinstitutionerna, medan skillnaderna mellan mäns och kvinnors förtroende är mindre (tabell 3). Äldre personer ligger klar över snittet när det gäller förtroendet för radio-tv, Riksbanken, Kungahuset och Svenska kyrkan, medan yngre personer mellan 16 och 29 år ligger särskilt högt på universitet/högskolor, grundskolan och bankerna samt försvaret. Det är i stort samma mönster som vi sett i tidigare undersökningar.

Högutbildade har förtroende över genomsnittet för alla institutioner utom Svenska kyrkan. Skillnaden mellan låg- och högutbildade är störst i fråga om förtroendet för universitet/högskolor och regeringen. Också när det gäller EU-institutionerna är skillnaden relativt stor. De enda något större könsskillnaderna i förtroendet gäller polisen och bankerna. I båda fallen är det kvinnorna som har högre förtroende.

Vi har redan konstaterat att ett utmärkande drag för samhällsförtroendet 2010 är att det blivit större framför allt när det gäller de politiska institutionerna. Också i bedömningarna av enskilda institutioner finns det klara politiska skillnader. Om vi de utgår från sympatisörerna med partierna i de två regeringsalternativ som fanns hösten 2010 visar sig att det finns signifikanta skillnader i förtroendet för 13 av de 21 institutionerna. I samtliga fall utom ett – de fackliga organisationerna – har alliansens sympatisörer större förtroende. Föga överraskande finner vi den största skillnaden i fråga om regeringen, men även för Kungahuset och riksdagen skiljer sig de två politiska alternativen åt.

Tabell 3 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2010 (procent mycket + ganska stort förtroende)

	Regeringen	Polisen	Sjukvården	Försvaret	Riksdagen	Bankerna	Dagspressen	Fackliga org	Radio - TV	Grundskolan	Storfretagen	Sv kyrkan	Domstolarena	Riksbanken	Kungahuset	Kommunstyr	Univ/högskolor	Politiska partier	EU-komm	EU-part	FN
Kvinnor	50	67	68	26	45	42	28	22	53	48	23	32	53	53	45	28	56	26	23	22	45
Män	54	55	68	24	43	33	26	19	53	42	28	25	51	59	36	24	54	24	19	17	38
16 - 29	47	62	68	35	41	53	26	25	47	53	30	25	51	45	35	25	65	31	29	28	51
30 - 49	56	66	68	29	47	36	26	23	49	53	31	31	56	58	41	26	59	29	23	20	45
50 - 64	51	61	66	20	43	31	26	20	53	38	20	23	50	56	37	25	50	21	18	16	38
65 - 85	52	57	70	20	44	37	30	15	61	38	23	35	48	60	48	29	49	22	18	17	36
Lågutb	38	57	66	19	33	40	26	20	56	41	21	29	39	48	42	25	39	19	14	14	34
Medellåg	45	60	67	26	39	40	24	20	52	45	26	26	49	50	40	25	52	23	18	17	40
Medelhög	57	62	66	26	49	37	28	23	51	45	26	29	54	60	39	27	60	29	24	22	44
Högutb	69	66	72	27	57	33	29	20	53	50	28	33	64	67	42	28	68	31	30	25	47
Klart vänster	21	56	72	16	34	30	27	41	55	51	12	21	49	43	24	27	58	23	14	13	44
Ngt vänster	32	61	70	24	40	36	30	32	58	49	18	28	53	54	32	27	59	22	19	17	45
Varken eller	35	54	63	25	29	36	23	17	48	42	19	24	42	44	37	23	46	15	15	14	33
Ngt höger	76	68	68	26	55	39	28	14	55	45	34	34	58	67	48	27	58	32	26	23	45
Klart höger	84	65	70	31	62	45	27	9	49	43	41	34	57	66	58	28	59	37	31	30	45
V	23	57	69	17	40	25	31	43	55	53	12	15	54	44	22	22	59	21	13	12	41
S	27	61	72	23	32	40	28	34	58	49	19	27	49	49	33	29	52	20	16	15	42
MP	37	57	71	21	42	31	31	25	55	49	14	26	53	53	30	24	65	23	21	19	48
C	66	68	70	33	53	41	24	13	54	50	28	44	58	65	52	32	57	33	28	27	42
FP	75	64	66	24	57	37	30	14	55	44	30	34	61	66	45	27	62	33	26	22	46
KD	71	66	73	30	53	36	22	1	48	51	27	48	59	67	37	59	59	25	21	17	37
M	80	66	68	29	57	42	28	11	53	42	37	30	57	66	51	27	58	33	28	26	45
SD	29	47	54	22	19	14	17	13	38	33	20	17	30	41	32	16	33	12	7	7	26
Röd-grön	29	60	71	22	36	36	29	32	57	49	17	26	50	50	31	27	56	21	17	16	43
Alliansen	77	66	68	28	57	41	27	12	53	44	34	34	58	66	52	28	58	32	27	25	44

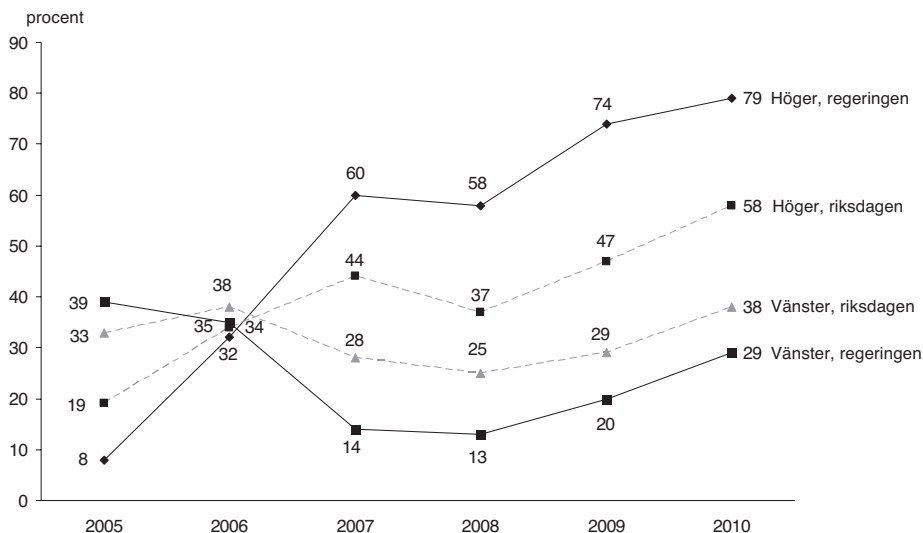
Samma ideologiska mönster framträder då vi studerar förtroendebedömningarna på grundval av hur svarspersonerna placerar sig på vänster-högerskalan. Överlag är det personer som placerar sig till höger som har större förtroende. Det gäller majoriteten av institutionerna och även här är förtroendet för regeringen den tydligaste vattendelaren: 84 procent av dem som anser sig vara klart till höger har stort förtroende för regeringen i jämförelse med endast 21 procent bland dem som anser vara klart till vänster. Den enda institution som har omvänt mönster är de fackliga organisationerna, där 9 procent av personerna klart till höger har stort förtroende i jämförelse med 41 procent bland dem klart till höger. Institutioner som i liten utsträckning eller inte alls bedöms i ett vänster-högerperspektiv är sjukvården, dagspressen, radio-tv, kommunstyrelserna, universitet/högskolor och FN.

Om vi går tio år tillbaka i tiden skiljer sig det politiska mönstret i förtroendebedömningarna på några punkter. År 2000 var det en socialdemokratisk regering och förtroendet för både regering och riksdag var då högre bland personer som placerade sig ideologiskt till vänster (Holmberg och Weibull, 2001). Men det finns även andra skillnader. Förtroendet för de politiska partierna var 2000 större bland vänster- än bland högerinriktade, 2010 var det tvärtom. Personer till höger är 2010 mera positiva till grundskolan. I fråga om förtroendet för de fackliga organisationerna har polariseringen snarast ökat. Det är givetvis inte möjligt att dra några stora växlar på jämförelsen över tioårsperioden. Intrycket är emellertid att personer till höger efter förra års borgerligt regeringsinnehav har ökat sitt samhällsförtroende något mer än personer som placerar sig till vänster.

I det korta perspektivet är det också intressant att illustrera förändringen från året före regeringsskiftet 2006 och fram till hösten 2010 (figur 2). I figuren redovisas förtroendet för regering och riksdag bland personer som placerar sig ideologiskt till vänster med dem som placerar sig till höger. Det vi ser är hur förtroendet snabbt kastas om; året efter valet 2006 är mönstret i förtroendet spegelvänt mot hur det var året före valet. Sedan fortsätter de högerinriktade att öka sitt förtroende för regeringen, men även för riksdagen. Personer till vänster har mycket lågt förtroende för regering och riksdag fram till 2008, men 2009 har förtroendet ökat och ökningen fortsätter även 2010; vänstersympatisörerna ligger 2010 bara tio procentenheter lägre i regeringsförtroende än de gjorde under det socialdemokratiska regeringsinnehavet 2005.

Det visar sig att det är framför allt moderater som ökat sitt regerings- och riksdagsförtroende efter 2006, medan exempelvis centersympatisörer inte har samma starka trend uppåt. På motsvarande sätt minskade förtroendet bland S-sympatisörer mer efter regeringsskiftet 2006 än exempelvis bland Vänsterpartiets sympatisörer.

Figur 2 Förtroende för regering och riksdag 2005-2010 efter självplacering till vänster respektive till höger (procent)

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010.

Upp och ner i samhällsförtroendet

Institutionsförtroendet minskar långsiktigt i Sverige. Det är en slutsats som vi i tidigare analyser ofta lyft fram. Så är också fallet, men som vi sett i den översiktliga redovisningen i figur 1 varierar mönstret mellan olika institutioner. Frågan är i vad mån vi kan urskilja några typiska förändringsmönster.

En förklaring till att vi uppfattar en så klar nedgång i institutionsförtroendet för den gångna 25-årsperioden är att 1986, året då SOM-institutets förtroendemätningar inleddes i ett längre perspektiv var ett år då samhällsförtroendet var ovanligt högt i Sverige. Bakgrunden var mordet på statsminister Olof Palme som medförde en uppslutning kring samhällets institutioner. Också vissa andra år har utmärkts av att vissa händelser fått stort genomslag, exempelvis terrordåden i USA 2001. För att minska inflytandet av enskilda år skall vi här beräkna det genomsnittliga institutionsförtroendet för varje femårsperiod. Vi har dessutom avgränsat oss till de elva institutioner vi studerat alla år. Det visar sig då att den genomsnittliga nedgången i andelen stort förtroende är 7 procentenheter mellan den första (1986-1990) och den sista (2006-2010) femårsperioden. Om vi utgår från balansmått är nedgången 11 balansmåttsenheter.⁷

Att ange nedgången i medelvärden är dock något missvisande, eftersom det finns inte obetydliga skillnader mellan olika institutioner. Det framgår i tabell 4.

Tabell 4 Genomsnittligt förtroende under fyra perioder 1986-2010

a) Andel ganska + mycket stort förtroende

	Regeringen	Polisen	Sjukvården	Försvaret	Riksdagen	Bankerna	Dagspressen	Facket	Radio/TV	Grundskolan	Stor-företagen
1986-1990	36	61	72	38	39	60	35	25	54	47	32
1991-1995	29	64	76	35	29	25	33	23	54	51	28
1996-2000	23	53	68	32	25	36	30	20	53	45	29
2001-2005	30	55	63	25	29	34	26	20	48	43	20
2006-2010	37	58	68	23	34	38	27	21	51	46	24

b) Balansmått

	Regeringen	Polisen	Sjukvården	Försvaret	Riksdagen	Bankerna	Dagspressen	Facket	Radio/TV	Grundskolan	Stor-företagen
1986-1990	8	48	63	14	18	50	18	-13	46	28	9
1991-1995	-7	53	68	11	0	-19	11	-16	46	38	2
1996-2000	-17	36	55	9	-8	7	8	-22	46	26	4
2001-2005	0	39	48	-3	3	5	-1	-19	38	24	-15
2006-2010	10	44	57	-8	11	14	-1	-19	41	29	-3

Två institutioner ligger på i stort sett samma nivå första och sista femårsperioden: regeringen (plus 1 procentenhet stort förtroende) och grundskolan (minus en procentenhet). Ytterligare fem institutioner uppvisar en relativt liten minskning: polisen och radio-tv (båda minus tre), sjukvården och de fackliga organisationerna (båda minus 4) och riksdagen minus 5 procentenheter. Men resan mellan första och sista perioden varierar för de sju institutionerna. Sjukvården, grundskolan, radio-tv och de fackliga organisationerna har fått i stort sett samma förtroendebedömning varje period, där sjukvården och radio-tv hela tiden legat bland de högsta, grundskolan i mitten och de fackliga organisationerna varit säkert förankrade i botten. För regeringen och riksdagen, ser bilden annorlunda ut. För båda var perioden 1996-2000 ett lågvattenmärke.

Fyra samhällsinstitutioner har tappat relativt kraftigt i förtroende mellan första (1986-1990) och sista perioden (2006-2010). Det är i första hand bankerna (minus 22 procentenheter) och försvaret (minus 15), men även dagspressen och storföretagen (båda minus 8). Också här skiljer sig mönstren. Bankerna tappade i stort sett hela förtroendet mellan den första och den andra perioden (1991-1995) då man i balansmått gick från +50 till -19, därefter har det skett en mindre återhämtning och för perioden 2006-2010 är balansmättet +14). Storföretagen har ett liknande mönster, om än inte alls lika dramatiskt, men har framför allt tappat under de två senaste perioderna. Försvaret och dagspressen skiljer från de andra två genom att de tappar förtroende mellan varje period.

Vi kan på grundval av genomgången skilja ut fem olika förändringsmönster mellan 1986 och 2010:

- 1) Relativt stabilt och högt förtroende: sjukvården, radio-tv och grundskolan
- 2) Relativt stabilt och lågt förtroende: de fackliga organisationerna
- 3) Relativt stabilt förtroende men med betydande förändringar under perioden: regering och riksdag, delvis polisen
- 4) Minskande förtroende med betydande förändringar över åren: bankerna och storföretagen
- 5) Kontinuerligt minskande förtroende: försvaret och dagspressen

Det kan diskuteras hur förändringsmönstren ska förklaras. Klart är att de institutioner som uppvisar betydande förändringar under 25-årsperioden är sådana där politiska bedömningar har stor betydelse, men också där skiften i samhället – regeringsskiften, kriser i ekonomin och/eller förändringar i opinionsklimat – har stor betydelse. Det är institutioner som är starka aktörer inom samhällets maktsfär och värderas därefter.

De samhällsinstitutioner med relativt stabilt förtroende är i större utsträckning knutna till vardagslivet. Stort förtroende betyder ofta även stor relevans (Elliot, 1997; Putnam, 2001; Rothstein, 2003). Det förklarar i så fall det stora förtroendet

för sjukvården, men även för radio-tv. Institutioner som har varit mycket relevanta men som tappar i vardaglig närvaro kan förväntas att successivt tappa i förtroende. Det är den tendens som gäller för försvaret och dagspressen.

Slutsatserna från den långsiktiga analysen understryker iakttagelsen att det finns en tydlig politisk resonansbotten i svenska folkets förtroendebedömningar av centrala samhällsinstitutioner, men också att förtroende för många institutioner har sin förankring i vårt vardagsliv.

Noter

- ¹ Endast drygt hälften av de institutioner som mättes 2010 finns med i hela mätserien 1986-2010.
- ² Framställningen följer i huvudsak föregående års redovisning.
- ³ Fr o m 1999 ingick bedömningen av samtliga samhällsinstitutioner i båda parallellt genomförda nationella SOM-undersökningarna. Fr o m 2010 finns de med i tre. Det gav totalt 5007 svarande på frågan.
- ⁴ Balansmättet kan variera mellan +100 (alla svars personer anger högt förtroende) och -100 (alla svars personer anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmättet ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalyser tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.
- ⁵ Undantaget är 1988 som inte kan prövas eftersom någon jämförbar förtroendemätning gjordes 1987.
- ⁶ Pearson's r. Också i 2007, 2008 och 2009 års mätningar var detta det enda negativa sambandet. Det har varit på ungefär samma nivå samtliga fyra år.
- ⁷ Det bör understrykas att balansmättet går från -100 och +100, alltså har 201 enheter.

Referenser

- Elliot, Maria (1997) Förtroendet för massmedier. Göteborg: institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören (1994) Partierna tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, S, Weibull, L (1994) *Vägval* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1992) *Trendbrott?* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2001) Förtroendefall? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Land, Du välsignade?* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2006) Flagnande förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2007) Ökat förtroende – bara en valårseffekt? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det nya Sverige*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2008) Svenskt institutionsförtroende på väg upp igen? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Skilda världar*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Putnam, Robert (2001) *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. London: Simon & Schuster.
- Rothstein, Bo (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.

FÖRTROENDET FÖR STATEN

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Förtroende handlar mycket om förväntan. Det förtroende vi har för en person, en organisation eller en institution påverkar hur vi förhåller oss. Vi har större förväntningar på institutioner som vi har stort förtroende för än på institutioner där förtroendet är lågt. Annorlunda uttryckt betyder en generellt stort förtroende en större optimism, medan sjunkande förtroende antyder att det kan finnas framtida skuggor.

Nu är bilden inte riktigt så enkel. Förtroende är ett komplicerat fenomen (Luhmann, 1989; Putnam, 1993; Norris, 2008). Förtroende byggs upp av tidigare erfarenheter men påverkas också av hur beroende jag är av personen, organisationen eller institutionen och hur den generellt värderas (Elliot, 1997). Men sammantaget är det ändå rimligt att uppfatta förändringar i det samlade förtroendet för organisationer och institutioner som uttryck för förskjutningar i samhällets framtidstro. Generella uppgångar tyder på en större förväntan än vad nedgångar gör. De empiriska analyser som bygger på hur svenska folket i de nationella SOM-undersökningarna bedömer olika institutioner och grupper pekar entydigt på att förtroendet för samhällets ekonomiska institutioner är lägre i tider av ekonomisk kris, vilket rimligen ska tolkas så att det då finns en mindre förväntan på dem (Holmberg och Weibull, 2009). Samma tolkning kan användas för att förklara att förtroendet för politiska institutioner ökar valår (Holmberg, 1993) och att förklara att förtroendet för samma institutioner även går upp i tider av kris i omvärlden; i en kris finns det en stor förväntan på att politiken ska kunna lösa problemet (Holmberg och Weibull, 2002).

Men skillnader i bedömningar av samhällets institutioner är också ett tecken på att mönstret är betydligt mer komplicerat. Förtroendet varierar mellan olika institutioner och grupper både vid en och samma tidpunkt och över tid. Tidigare analyser av data från de nationella SOM-undersökningarna visar att förtroendet för offentlig verksamhet, t ex riksdagen eller domstolarna, står för ett slags kristallisering av svenska folkets samhällsförtroende: de som ligger högt tenderar att ligga högt även på flertalet andra institutioner och de som har litet förtroende har särskilt lågt förtroende också för andra samhällsinstitutioner (Holmberg och Weibull, 2008). En förklaring kan vara att svenskar har ett generellt stort förtroende för statsmakten, något som i sin tur ligger bakom svenskars generellt sett stora sociala tillit (Rothstein, 2003, 2012). På grundval av 2011 års undersökning ska vi empiriskt pröva detta vidare. Det kan göras, eftersom undersökningen utöver den årligen återkommande frågan om förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner även har med en fråga som gäller förtroendet för staten. En motsvarande fråga ställdes också i SOM-undersökningen 2005, vilket möjliggör jämförelser över tid.

Innan vi fördjupar oss i frågan om förtroende för staten ska vi först ge en översikt av den svenska förtroendeopinionen 2011 med fokus på förändringar sedan 2010 (Holmberg och Weibull, 2011a).

Samhällsförtroendet 2011

Den första SOM-mätningen av samhällsförtroende genomfördes 1986 och omfattade endast elva samhällsinstitutioner. De var valda för att täcka ett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Efter hand har fler institutioner lagts till – senast 2005 då Riksbanken tillkom. Sedan dess har svarspersonerna i den nationella SOM-undersökningen fått ta ställning till tjugo olika samhällsinstitutioner.¹ Resultatet från 2011 års mätning redovisas i tabell 1.

Om vi först ser på rangordningen mellan institutionerna efter andelen som har *mycket stort* förtroende är det – i likhet med de senaste åren – sjukvården som kommer högst med 12 procent, en nedgång med tre procentenheter i jämförelse med 2009 och 2010. Ytterligare fem institutioner hamnar på minst tio procent: regeringen, riksbanken, kungahuset, polisen och domstolarna. I samtliga fall utom polisen är det en svag nedgång på en eller ett par procentenheter i jämförelse med 2010. Lägst andel mycket stort förtroende finns, inte oväntat, för de institutioner som ligger i nedre delen av tabellen.

Det oftast använda kriteriet på stort förtroende är andelen som har mycket eller ganska stort förtroende – vanligen formulerat som andelen med minst ganska stort förtroende. Också med den definitionen kommer sjukvården högst med 62 procent (2010: 68 procent). Därefter kommer polisen, universitet/högskolor och radio/tv som samtliga når över 50 procent stort förtroende. I likhet med tidigare undersökningar ligger Europaparlamentet och EU-kommissionen i botten med 16 respektive 15 procent stort förtroende. I jämförelse med valåret 2010 får både institutioner som åtnjuter stort förtroende och de som har litet förtroende lägre procentandelar 2011.

Vi kan samtidigt notera att andelen mycket stort förtroende inte är proportionellt fördelad för alla institutioner. Visserligen är det allmänna mönstret att andelen mycket stort förtroende följer i stort sett samma rangordning som andelen för det samlade förtroendet för respektive institution, men det finns några intressanta avvikelser. För två av institutionerna – Kungahuset och regeringen – utgör andelen mycket stort förtroende en större andel än förväntat med tanke på rangordningen, för radio/tv och grundskolan är andelen klart lägre än vad som kunde väntas. En rimlig tolkning är att bland dem som har förtroende för kungahuset och regeringen är engagemanget större, medan det är lägre bland dem som har förtroende för radio/tv och grundskolan.

Att en samhällsinstitution åtnjuter stort förtroende bland delar av befolkningen är bara den ena sidan av myntet. Den andra sidan är att samma institution bland andra delar av allmänheten kan ha ett litet förtroende. För helhetsbilden är det viktigt att även få med det senare. Det kan diskuteras vad som ligger i litet förtroende.

I och med att skalan bara anger grader i förtroende är låga värden inte liktydigt med misstro. Samtidigt är givetvis höga andelar litet förtroende ett uttryck för ett avståndstagande. De institutioner som har relativt sett höga andelar litet förtroende är de tre som ligger lägst i rangordningen – de två EU-institutionerna och de fackliga organisationerna – med omkring 35 procent. Men det finns även några högre upp på listan – Svenska kyrkan och Kungahuset – där omkring 30 procent av de svarande anger litet förtroende; Kungahuset är dessutom den institution som har den högsta siffran på mycket litet förtroende (15 procent) följd av de två EU-institutionerna på 13 procent.

Att en institution som Kungahuset kan placera sig närmare mitten av förtroendelistan och ändå ha en hög andel litet förtroende är ett uttryck för en polarisering i bedömningarna, som innebär att mittalternativet, där svaren ofta står för osäkerhet eller indifferens, ligger relativt lågt. Institutioner som är kopplade till partipolitik, exempelvis regeringen, får ofta en sådan bedömning. I 2011 års undersökning är förtroendet för bankerna också polariserat på ett liknande sätt.

Det mått som SOM-institutet traditionellt använt för att väga samman stort och litet förtroende i analysen av samhällsförtroende är vad vi kallar förtroendebalansen. Vår utgångspunkt har varit att det förtroende en institution åtnjuter – dess förtroendebas – inte bara avgörs av andelen som har stort förtroende, utan även av hur stor andel det är som har ett litet förtroende. Institutioner vars förtroende i det föregående beskrevs som polariserade står i ett sådant perspektiv svagare i opinionen än de som huvuddelen av sitt förtroende på den positiva sidan eller i mitten. Om vi exemplifierar med universitet/högskolor kan vi se att de i stort sett har samma andel stort förtroende som regeringen, men en lägre andel litet förtroende, vilket placerar dem klart högre i en rangordning efter vad vi kallar förtroendebalansen.

Enkelt uttryckt är förtroendebalansen ett mått där både andelen stort och andelen litet förtroende vägs in för varje institution genom att andelen stort förtroende minskas med andelen litet förtroende, vilket teoretiskt ger en skala mellan +100 och -100. En rangordning efter balansmättet kommer att skilja sig från en rangordning efter enbart andelen högt förtroende, särskilt i de fall där det finns en hög andel med lågt förtroende.²

När vi utgår från det samlade balansmättet visar det sig att sjukvården även här ligger klart högst med ett balansmått på +49, i stort samma siffror som under de senaste åren. På andra plats finns polisen (+45) följd av universitet/högskolor och radio/tv, båda med +41. Riksbanken och domstolarna rangerar strax under med +38 respektive +37 enheter. Det är samma sex institutioner som åtnjöt störst förtroende också 2009 och 2010. Det som hänt över åren är i stort sett enbart att Riksbanken har tappat något.

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2011 (procent och balansmått)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Förtroende-balans
Sjukvården	12	50	25	10	3	100	+49
Polisen	10	48	29	10	3	100	+45
Universitet/högskolor	8	40	45	5	2	100	+41
Radio/TV	6	45	39	8	2	100	+41
Riksbanken	10	39	40	8	3	100	+38
Domstolarna	10	40	37	9	4	100	+37
Grundskolan	5	39	39	14	3	100	+27
Regeringen	11	35	32	14	8	100	+24
Riksdagen	5	34	42	14	5	100	+20
FN	6	32	40	15	7	100	+16
Kungahuset	10	24	36	15	15	100	+4
Bankerna	4	29	36	22	9	100	+2
Svenska kyrkan	5	24	43	16	12	100	+1
Försvaret	5	20	48	18	9	100	-2
Kommunstyrelserna	2	21	51	20	6	100	-3
Storföretagen	2	22	48	20	8	100	-4
Dagspressen	2	23	45	22	8	100	-5
De politiska partierna	1	19	50	21	9	100	-10
De fackliga org	2	19	43	24	12	100	-15
Europaparlamentet	2	14	47	24	13	100	-21
EU-kommissionen	1	14	48	24	13	100	-22

Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de tre nationella SOM-mätningarna 2011 (antal svar= 4 720). Personer som ej besvarat förtroendefrågan för någon institution är inte medtagen i procentalen. Dyliga svar var mycket sällsynta och lämnades av endast mellan två och tre procent för de olika institutionerna. Högsta andelen vet ej-svar finns där även andelen som svarar varken stort eller litet förtroende är hög, t ex beträffande dagspressen och storföretagen. Balansmättet kan gå mellan +100 (alla svars personer anger högt förtroende) och -100 (alla svars personer anger lågt förtroende).

Av de sex institutioner som bland svenskar bedöms ha starkast förtroendebas är det två där en relativt stor andel av de svarande placerar sig på mittalternativet: universitet/högskolor och Riksbanken. Som tidigare nämnts kan det alltid diskuteras vad en hög andel för mittalternativet kan betyda. Å ena sidan kan det uttrycka att man varken har stort eller litet förtroende, å andra sidan kan det bero på att man saknar uppfattning för att man inte känner till institutionen tillräckligt väl. Mycket talar för att särskilt det senare förklarar den höga andelen ”varken-eller” för universitet/högskolor och Riksbanken.

Lägst förtroende åtnjuter de båda EU-institutionerna (-21 respektive -22). Fram till 2010 ökade förtroendet för dem, men 2011 faller det relativt kraftigt, vilket ska sättas i samband med den europeiska eurokrisen och en mer EU-kritisk inställning i den allmänna opinionen (jfr Sören Holmbergs artikel om EU-opinionen i denna volym). Bland de institutioner som ligger lägst i fråga om förtroendebalans är det överlag en stor andel svars personer som anger att de varken har stort eller litet förtroende undantaget gäller för de fackliga organisationerna där bedömningen är något mer polariserad.

Ser vi närmare på hur de bedömda institutionerna rangordnar sig efter förtroende framträder i stort sett samma bild som de senaste åren med fyra huvudgrupper:

- En liten grupp institutioner som åtnjuter mycket stort förtroende (sjukvården, polisen, Riksbanken, universitet/högskolor, radio-tv och domstolarna) som alla har som lägst ett balansmått på över +35.
- En grupp institutioner som åtnjuter ganska stort förtroende (grundskolan, regeringen, riksdagen, och FN) med mellan +30 och +16.
- En relativt stor grupp institutioner som har i stort sett samma andel positiva som negativa men en viss tonvikt på de senare (kungahuset, bankerna, Svenska kyrkan, försvaret, kommunstyrelserna, och dagspressen) med mellan +4 och -5.
- De institutioner som åtnjuter ganska eller mycket lågt förtroende (de politiska partierna, EU-kommissionen, Europaparlamentet och de fackliga organisationerna) med en förtroendebalans mellan -10 och -22.

I jämförelse med 2010 är det framför allt den grupp av institutioner som ligger kring noll som har ökat. När vi jämför med ett år tidigare är grupperingen dock i stort sett densamma som då. Det är snarast valåret 2010 som avviker med ett genomsnittligt något större institutionsförtroende (Holmberg och Weibull, 2011a).

Ett annat sätt att betrakta den samlade bilden av svenska folkets samhällsförtroende är konstaterandet att tretton av de tjugo institutionerna hamnar på plus och åtta på minus. År 2011 är det färre på den positiva sidan än 2010 men fler än det var 2009. Nivån på det genomsnittliga institutionsförtroendet har mellan 2010 och 2011 minskat från +18 till +12. Bland de tjugo institutionerna minskar förtroendet för arton, varav nedgången är statistiskt säkerställd för drygt hälften. Endast de fackliga organisationerna, försvaret och Svenska kyrkan ligger på samma nivå 2011 som 2010. De samhällsinstitutioner som uppvisar störst nedgång i förtroende är regeringen (från +34 2010 till +24 2011), Riksbanken (från +49 till +38), bankerna (från +13 till +2), EU-kommissionen (från -9 till -22) och Kungahuset (från +19 till +4). En viktig förklaring till nedgången för de politiska institutionerna är att 2010 var ett valår som ofta leder till allmän uppgång i samhällsförtroendet. Till bilden hör att flertalet politiska institutioner hade en större uppgång mellan 2009 och 2010 än nedgång mellan 2010 och 2011. Också bankerna ligger trots nedgången i förtroende

något högre 2011 än de gjorde 2009. EU-kommissionen och Kungahuset hade visserligen en återhämtning 2010 men åtnjuter lägre förtroende 2011 än 2009. I och med att det rör sig om en generell förtroendenedgång ändrar sig förhållandet mellan de olika institutionerna förhållandevis litet; exempelvis ligger Kungahuset trots sin nedgång på elfte plats båda åren.

Långsiktiga förändringsmönster

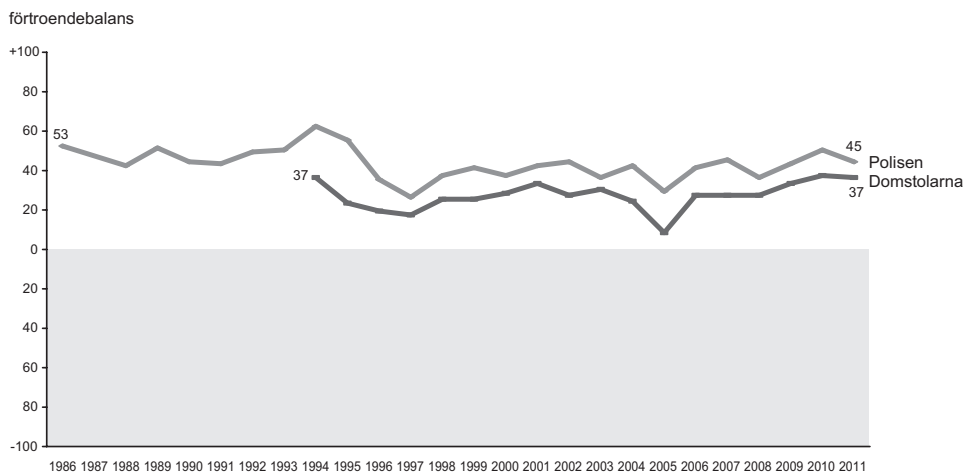
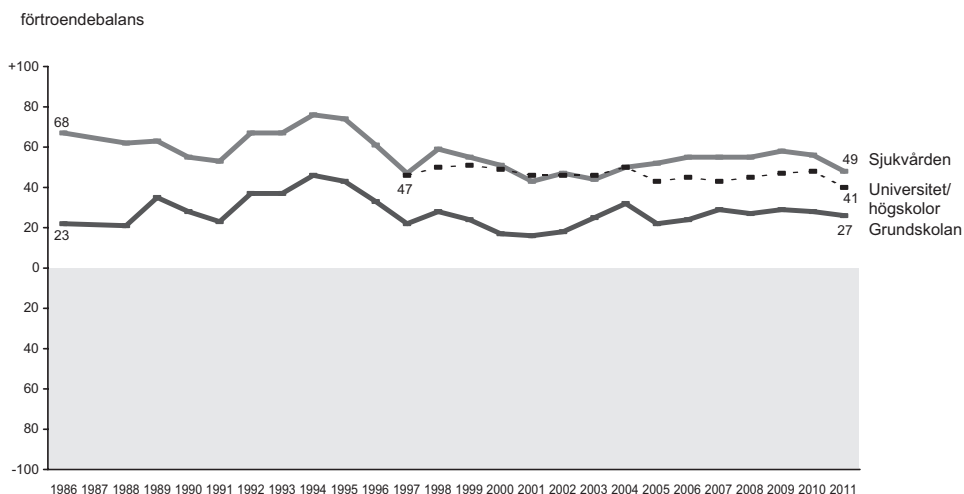
Det mönster vi kan se i jämförelsen mellan bedömningarna för valåret 2010 i jämförelse med 2009 och 2011 bekräftar valårets positiva effekter på det politiska institutionsförtroendet, men även på andra samhällsinstitutioner (Holmberg, 1994; Holmberg och Weibull, 2007). Det är ett mönster vi även kan se i ett längre tidsperspektiv. I figur 1 redovisas förtroendebalansen för varje enskild samhällsinstitution som ingått i SOM-institutets mätningar.

Även om det finns vissa dramatiska förändringar i förtroende för några institutioner – exempelvis det kraftiga fallet i förtroendet för bankerna under början av 1990-talet – sker det vanligen inte några större omkastningar i den samlade institutionsbedömningen mellan enskilda år. Det hindrar emellertid inte att det går att iakta både kortsiktiga och långsiktiga förändringsmönster såväl för enskilda som för grupper av institutioner.

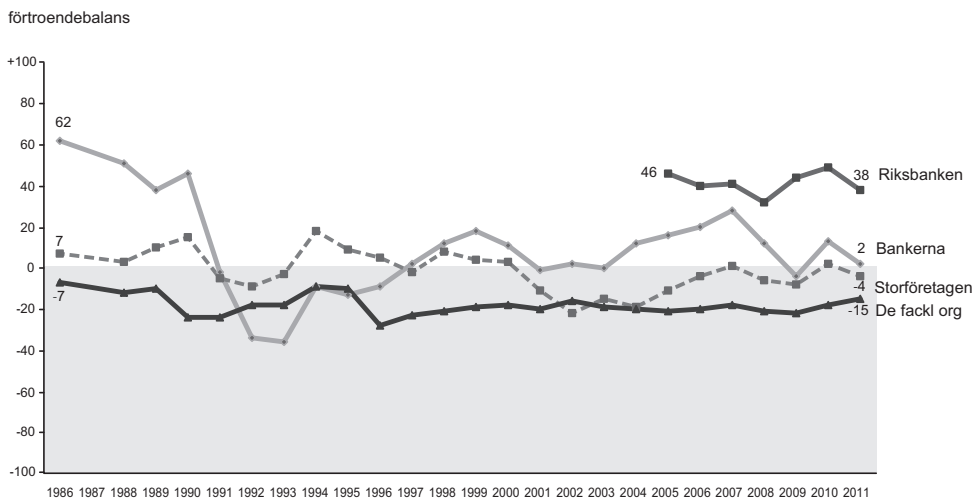
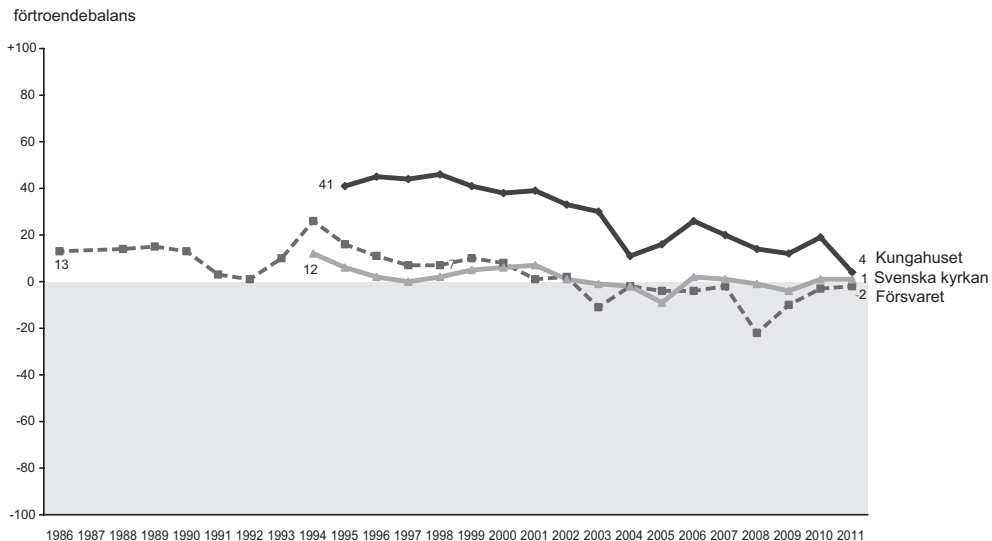
Flertalet offentliga institutioner som sjukvården, grundskolan, polisen och domstolarna uppvisar ett likartat mönster över tid, även om nivåerna kan variera mellan dem. Fram till början av 1990-talet åtnjöt de ett stabilt om än svagt fallande förtroende bland allmänheten för att därefter öka kraftigt i förtroende, delvis som ett svar på förslag om nedskärningar i det offentliga. I slutet på 1990-talet har förtroendet på nytt gått ner och stabiliserat sig på en lägre nivå – balansmätt på mellan +40 och +60. De senaste åren har mönstren inte någon entydig tendens: sjukvården och universitet/högskolor uppvisar nedgångar, medan förtroendet för grundskolan och domstolarna står relativt stabilt. Polisen intar en mellanställning. Det är svårt att se någon enkel förklaring till de ökade skillnaderna de senaste åren.

För Svenska kyrkan och Kungahuset, två institutioner som SOM-institutet började mäta först 1994 respektive 1995, är den långsiktiga tendensen sjunkande. Det gäller särskilt förtroendet för Kungahuset – från +41 1995 till +4 2011. För Svenska kyrkan är nedgången betydligt mindre (från +12 1994 till +1 2011) och det är ingen skillnad mellan 2010 och 2011. För båda institutionerna finns det en del hack i kurvorna som antyder att händelser vissa år kan ha påverkat allmänhetens bedömningar. En mer ingående analys av allmänhetens bedömningar av synen på Kungahuset finns i Lennart Nilssons kapitel om republik och monarki.

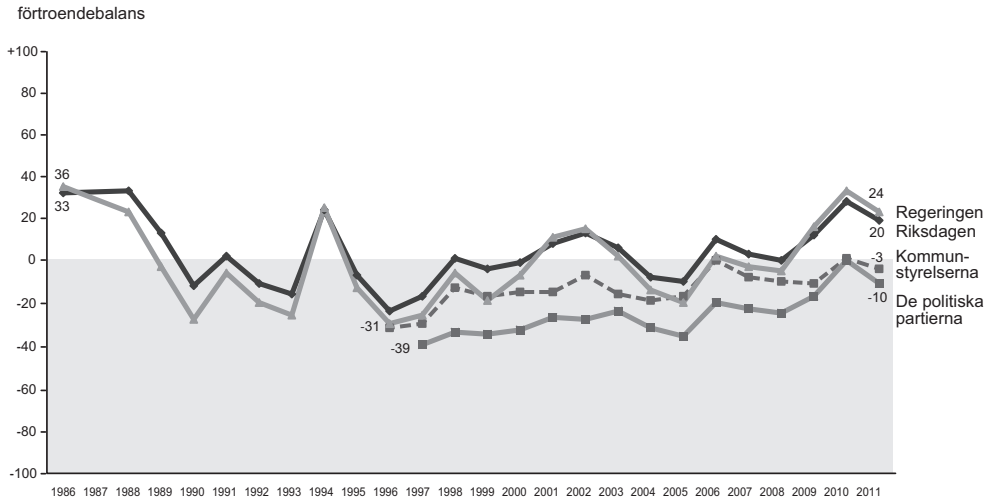
Figur 1 Bedömningar av förtroendet för tjugoen samhällsinstitutioner
1986-2011 (balansmätt)

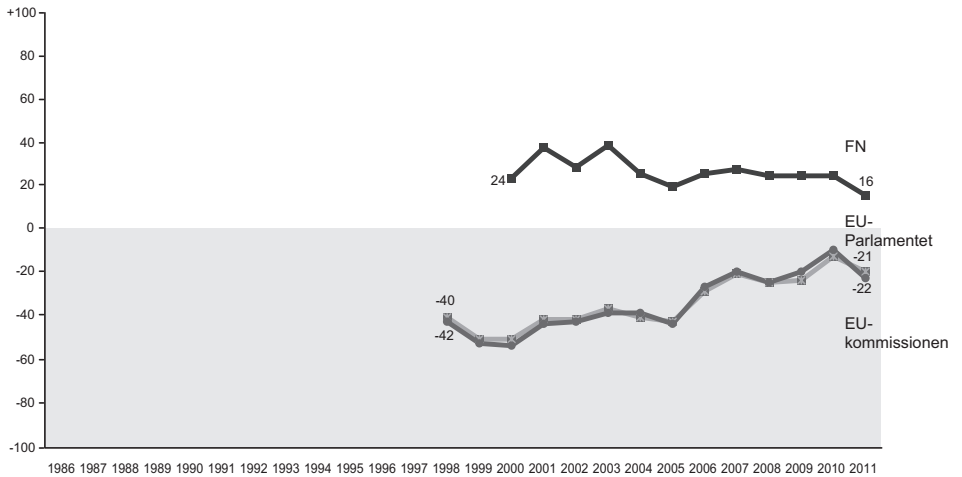
Figur 1 Forts.

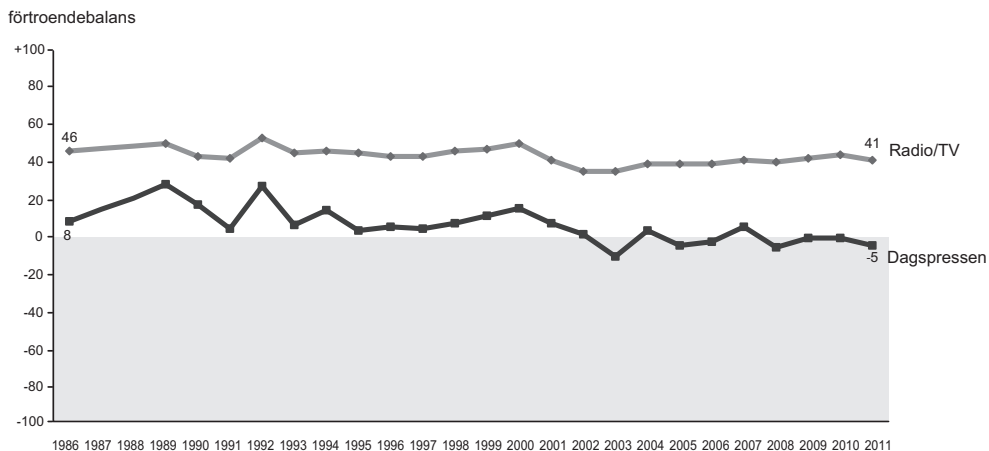

Figur 1 Forts.

förtroendebalans

Figur 1 Forts.

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, med övriga år inte jämförbart mått, användes just detta år. För de två medieinstitutionerna saknas samma skäl siffror även för 1988.

De ekonomiska institutionerna uppvisar relativt stora skillnaderna under de tjugofem år då förtroendet för dem studerats. Mest spektakulärt är det kraftigt minskade förtroendet för bankerna som följde av bankkrisen i början av 1990-talet. Också storföretagen fick ett minskat förtroende under den dåvarande lågkonjunkturen men inte i lika hög grad som bankerna. Då ekonomin vände började också förtroendekurvorna gå upp för att på nytt falla under IT-kraschen efter år 2000 och senare vid finanskrisen 2008. Den uppgång i förtroende som fanns 2010 har förbytts i nedgång, men både bankerna och storföretagen ligger högre än de gjorde 2009. Förtroendet för de fackliga organisationerna ökade något under 1990-talets lågkonjunktur men har sedan varit mycket stabilt på en låg nivå, möjligen med en svag ökning de senaste åren.

De politiska institutionerna uppvisar i likhet med de ekonomiska relativt stora skillnader mellan enskilda år. En försiktig bedömning av tendenserna i det politiska förtroendet pekar på att det mellan 1986 och 1996 snarast var på nedåtgående för riksdag och regering medan kurvorna därefter pekar uppåt, bortsett från en tillfällig nedgångsperiod 2004-2005 (Oscarsson och Holmberg, 2011). En motsvarande tendens finns för kommunstyrelserna och de politiska partierna. För regering och riksdag gäller dessutom att det långsiktiga mönstret är att förtroendet ökar under valår i förhållande till åren närmast före. Den så kallade valårseffekten har vi kunnat iaktta alla valår sedan den nationella SOM-mätningen inleddes 1986 (jfr Holmberg, 1993).³ Men vi har också tidigare iakttagit en ”kriseffekt” – mellan 2000 och 2001

(terrorattacken i USA) ökade förtroendet för regeringen med omkring 20 balansmåttsenheter. Året därpå – 2002 – var det riksdagsval och då ökade förtroendet ytterligare något. Också valåret 2010 ökade förtroendet särskilt för regeringen och riksdagen och 2011 har det fallit enligt vad som förväntades. Men också ett annat mönster framträder: förtroendet för de politiska institutionerna är större året efter valet än året före. Tendensen fanns även tidigare men har blivit starkare. Möjligen ligger förklaringen i att den positiva effekten av ett val håller i längre då förtroendet för särskilt regering och riksdag ökar.

Uppgången i förtroende för politik gäller också Europaparlamentet och EU-kommissionen, där förtroendebalansen från en mycket låg nivå vid mätningarnas start 1998 (-40 respektive -42) har ökat till cirka -20. Som vi sett är den senare siffran en nedgång i förhållande till 2010. En internationell institution som FN förefaller mindre berörd av den svenska politiska trenden men har liksom många andra institutioner fått vidkännas en nedgång mellan 2010 och 2011.

Förtroendet för medieinstitutionerna har i jämförelse med de ekonomiska och politiska institutionerna utvecklats mycket stabilt. Radio-tv ligger förankrad på drygt +40. För dagspressen är tendensen lite mer skiftande. Under 1990-talet var förtroendet för dagspressen klart på den positiva sidan av balanslinjen. Därefter har tendensen vikit något och man ligger de senare åren på +0 eller något lägre.

Dimensioner i bedömningarna

I redovisningen av långtidstrenderna har vi i likhet med tidigare redovisningar, grupperat de olika samhällsinstitutionerna efter typ. Vi vet från tidigare års analyser att det finns relativt starka samband mellan hur olika institutioner bedöms. Politiska institutioner värderas ofta på ett likartat sätt: människor som har högt förtroende för regeringen har det ofta även för riksdagen liksom för de politiska partierna. Överlag finns det en stark positiv samvariation i förtroendebedömningarna: den som har stort förtroende för en institution har stor sannolikhet att ha det också för andra och de som har lägre förtroende för en har det som regel även för andra. Den genomsnittliga korrelationen (Pearson's r) ligger på drygt 0,30. Samma mönster framträder i 2011 års mätning. I motsats till tidigare år finns det inte något negativt samband; det i de senaste undersökningarna noterade negativa sambandet mellan förtroendet för regeringen och förtroendet för de fackliga organisationerna är 2011 ett svagt positivt samband ($r=0,01$) och sambandet mellan förtroendet för storföretag och förtroendet för de fackliga organisationerna är också positivt ($r= 0,12$). I övrigt är de positiva sambanden relativt starka. De starkaste finner vi mellan EU-kommissionen och Europaparlamentet ($r= 0,93$; år 2009 0,93 och år 2010 0,92) och mellan regering och riksdag ($r= 0,66$; 0,67 respektive 0,63).

Där korrelationerna mellan enskilda institutioner är stora kan vi utgå från att bedömningen görs efter likartade kriterier. Det är bakgrunden till att vi på grundval av varje års förtroendemätning studerar de interna sambandsmönstren genom en

explorativ faktoranalys baserad på förtroendet för de tjugoen institutionerna. Med tanke på att sambandsmönstren ligger relativt fast över tid finns ingen anledning att vänta sig några större förändringar i de grundläggande dimensionerna. Den explorativa lösningen på grundval av 2011 års förtroendebedömningar ger fem dimensioner som i huvudsak överensstämmer med dem vi såg på grundval av 2010 års data. De fem dimensionerna har vi tidigare rubricerat som: I *Politisk representation*, II *Samhällsservice*, III *Politisk makt*, IV *Etablissemang*, och V *Medier* (tabell 2).⁴

Tabell 2 Förtroende för samhällsinstitutioner 2011, faktoranalys (faktorladdningar)

	I	II	III	IV	V
Europaparlamentet	.87	.10	.24	.20	.11
EU-kommissionen	.86	.09	.28	.19	.12
FN	.62	.32	.06	.18	.06
De politiska partierna	.55	.23	.49	.10	.19
Sjukvården	.03	.65	.17	.09	.08
Grundskolan	.15	.61	.00	.19	.19
Polisen	.09	.58	.30	.30	.02
Domstolarna	.14	.52	.50	.09	.11
Universitet/högskolor	.28	.52	.27	-.17	.17
De fackliga org	.36	.46	-.19	-.04	.44
Kommunstyrelserna	.33	.41	.26	.24	.20
Regeringen	.18	.04	.82	.22	.02
Riksdagen	.32	.26	.70	.13	.15
Riksbanken	.12	.32	.62	.20	.23
Kungahuset	.09	.07	.18	.77	-.02
Svenska kyrkan	.09	.34	.04	.57	.12
Bankerna	.26	.08	.13	.53	.36
Storföretagen	.24	.04	.32	.49	.29
Försvaret	.26	.41	.16	.46	.01
Dagspressen	.13	.07	.17	.13	.80
Radio-tv	.06	.27	.15	.12	.73
Förklarad varians	14%	13%	13%	10%	9%

Kommentar: Faktoranalys enligt Kaiser's kriterium. Varimaxrotering.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2011

I den första dimensionen *Politisk representation* utgör EU-institutionerna kärnan, men även FN och de politiska partierna laddar högt. *Samhällsservice* inkluderar främst sjukvården, polisen, domstolarna, grundskolan, försvaret universitet/högskolor, men

till skillnad från 2010 även de fackliga organisationerna och kommunstyrelserna. Dimensionen *politisk makt* innehåller regeringen, riksdagen och Riksbanken, där den tredje laddar klart lägre än de två andra. Det som vi valt att kalla *etablissemang* är en dimension där Kungahuset, Svenska kyrkan, storföretagen och bankerna laddar högt, medan dimensionen *medier* omfattar radio-TV och dagspress.

Den förändring som vi noterade 2010 att det föll ut en specifik politisk makt-dimension vid sidan av politisk representation ligger fast även 2011. En förklaring ligger troligen i att förtroendet för riksdag och regering fortsatt ligger högt och att regeringsförtroendet är så pass intensivt. Den svenska politiska makten – regeringen, riksdagen och Riksbanken – skiljer sig från andra politiska institutioner som EU-organen och de politiska partierna. Vi har tolkat det så att de senare handlar mer om institutioner för politisk representation, medan politisk makt mera uttrycker en politisk ledning. Bilden är emellertid inte entydig eftersom även domstolarna laddar högt på dimensionen.

Till skillnad från 2010 laddar kommunstyrelserna och de fackliga organisationerna i dimensionen samhällsservice 2011, medan de inte hade någon entydig hemvist i 2010 års analys. På många punkter är mönstret i 2011 års analys mindre tydligt än tidigare genom att några institutioner har förhållandevis höga laddningar på mer än en dimension.

Förtroendet för staten

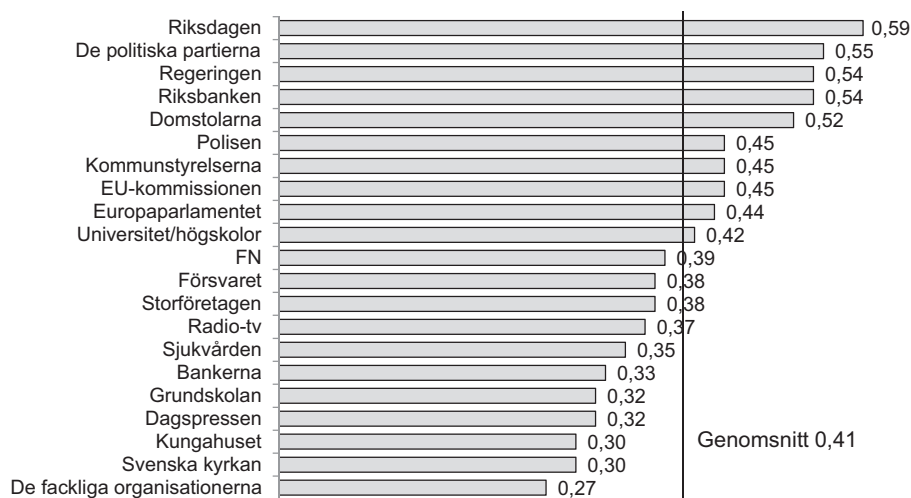
I de senaste årens SOM-undersökningar har de svarande även fått ta ställning till förtroendet för ett mindre antal andra institutioner eller organisationer. En institution som ingick redan i 2005 års undersökning var *Staten*. Utgångspunkten var att staten utgör kärnan i det offentliga Sverige. Statsbegreppet har visserligen varit omdebatterat genom åren och inte sällan uppfattats som kontroversiellt genom att det associerats till kontroll eller övervakning. I samhällsutopier från vänster har den 'starka staten' uppfattats som ett stöd åt medborgarna från vaggan till graven, medan staten i högerretoriken ofta framställts som en makt som begränsar individers och näringars frihet. Samtidigt visar empiriska studier att starka statsinstitutioner i en välfärdsstat bidrar till stort samhällsförtroende (Rothstein, 2012).

Resultatet av 2005 års undersökning pekade på att det troligen uppfattades som svårt att bedöma förtroendet för staten. Hälften av de svarande placerade sig på mittalternativet, medan övriga fördelade sig relativt jämnt mellan stort och litet förtroende. Det gav ett balansmått på +2 (Holmberg och Weibull, 2006). Sex år senare blir resultatet annorlunda: nu har andelen för mittalternativet minskat till 42 procent och det är en relativt kraftig övervikt för stort förtroende. Förtroendebalansen blir +34 (tabell 3).⁵ Det placerar staten i den översta tredjedelen av samhällsförtroende enligt tabell 1 – mellan domstolarna och grundskolan.

Tabell 3 Förtroende för staten 2005 och 2011 (procent)

	Mycket stort förtroende	Ganska stort förtroende	Varken stort eller litet förtroende	Ganska litet förtroende	Mycket litet förtroende	Summa procent	Balansmätt
2005	3	23	50	17	7	100	+2
2011	7	39	42	9	3	100	+34

Ordet staten kan ge olika associationer. Ett sätt att belysa det är att studera hur förtroendet för staten förhåller sig till förtroendet för de tjugo institutionerna i basfrågan. Vilka av dessa institutioner värderas särskilt positivt bland dem som har stort förtroende för staten? Mot bakgrund av vad som redovisats i fråga om de starka positiva sambanden mellan bedömningarna av olika samhällsinstitutioner ska vi överlag förvänta oss höga korrelationer, och att de ska vara särskilt höga i fråga om de politiska institutionerna.

Figur 2 Sambandet mellan förtroendet för staten och tjugo samhällsinstitutioner (Korrelationer, Pearson's r)

Kommentar: Resultaten är hämtade från Riks-SOM-undersökningen 2011.

Resultatet bekräftar i stort antagandena (figur 2). Den genomsnittliga korrelationen mellan staten och de tjugo samhällsinstitutionerna är +0,41 (Pearson's r). De fyra

institutioner som visar högst samband är riksdagen, de politiska partierna, regeringen, Riksbanken och domstolarna – med över ,50. Gruppen sammanfaller i huvudsak med det som i dimensionsanalysen kallades politisk makt. De institutionsbedömningar som uppvisar lägst samband med staten är grundskolan, dagspressen, Kungahuset, Svenska kyrkan och de fackliga organisationerna med korrelationer på ca 0,30. De senare representerar inte någon entydig grupp, men det är noterbart att Sveriges statsöverhuvud hamnar i denna grupp, liksom även den tidigare statskyrkan.

Motsvarande korrelationsanalys har utförts även på basis av 2005 års data. Bilden blir i stort sett densamma, men den genomsnittliga korrelationen är lägre (0,34) och spridningen större. Förtroendet för staten har störst samband med förtroendet för regeringen och riksdagen (ca 0,60) samt de politiska partierna och kommunstyrelserna (ca 0,50). De lägsta korrelationerna noteras för radio/tv, dagspressen, Svenska kyrkan, storföretagen (alla omkring 0,20) och Kungahuset (0,11).

Tabell 4 Förtroende för staten efter partisynpaty och ideologisk självplacering 2005 och 2011

Förtroende för staten	Partisympati								Ideologisk självplacering				
	V	S	MP	C	FP	KD	M	SD	KV	NV	VE	NH	KH
2005													
Mycket stort	2	5	1	4	2	1	1	-	10	3	1	1	2
Ganska stort	28	36	18	16	20	14	15	-	31	36	18	20	11
Varken eller	44	50	53	61	51	53	49	-	39	49	55	51	40
Ganska litet	18	7	18	13	23	21	25	-	13	8	17	21	33
Mycket litet	8	2	10	6	4	11	10	-	7	4	9	7	14
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	-	100	100	100	100	100
Balansmått	+4	+32	-9	+1	-5	-17	-19	-	+21	+27	-7	-7	-34
Antal svar	86	512	102	114	153	72	420	-	116	372	558	415	162

Förtroende för staten	Partisympati								Ideologisk självplacering				
	V	S	MP	C	FP	KD	M	SD	KV	NV	VE	NH	KH
2011													
Mycket stort	5	4	7	12	13	2	9	3	8	4	5	6	15
Ganska stort	28	35	35	39	51	44	47	28	30	36	33	48	50
Varken eller	44	49	44	39	28	37	38	37	41	51	44	38	31
Ganska litet	13	9	12	10	6	12	5	23	13	7	14	6	3
Mycket litet	10	3	2	0	2	5	1	9	8	2	4	2	1
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Balansmått	+10	+27	+28	+41	+56	+29	+50	-1	+17	+31	+20	+46	+61
Antal svar	60	414	163	51	92	41	486	70	146	316	410	426	152

Förklaringen till det något ändrade mönstret har att göra med det generellt ökade förtroendet för staten. Förtroendet har ökat inom grupper som tidigare var ambivalenta eller kritiska mot staten. Den tydligaste bilden av förändringen får vi när vi jämför förtroendet för staten bland personer med olika partisympati och olika ideologisk självplacering 2005 och 2011 (tabell 3). År 2005 var det entydiga mönstret att socialdemokrater och personer ideologiskt till vänster hade stort förtroende för staten, medan särskilt moderater och kristdemokrater och personer ideologiskt till höger hade lågt förtroende. Sex år senare är bilden delvis den omvända. De som nu har störst förtroende för staten är folkparti- och moderatsympatisörer och personer som uppfattar sig som höger. Förtroendet i dessa grupper är betydligt högre idag än vad förtroendet var på vänstersidan 2005.

Men det finns också andra mönster. Miljöpartiets sympatisörer hade litet förtroende för staten år 2005 (balansmätt -9) och ett relativt stort 2011 (+28). Centerpartiets sympatisörer hade däremot en svagt positiv övervikt redan år 2005 (+1), låt vara att deras förtroende är betydligt större 2011. År 2011 är Sverigedemokraterna det enda parti som har ett negativt balansmätt (-1).

Resultaten är på samma gång förväntade och överraskande. Det förväntade ligger i att det till synes naturliga att den politiska grupp som sitter vid regeringsmakten också har sympatisörer stort förtroende för statsmakten. Som Lennart Nilsson visar i kapitlet om samhällsservice i denna volym har allianspartierna blivit mer positiva till offentlig sektor. Det överraskande är att sympatisörer till vänster har i stort sett samma förtroende för staten vid båda mätpunkterna. Om den ”naturliga” tolkningen skulle hålla borde man haft större förtroende 2005 och lägre 2011. Det kan finnas flera förklaringar till det oväntade mönstret. En sådan kan vara att Göran Perssons regering 2005 inte hade det förtroende bland sina politiska sympatisörer som Fredrik Reinfeldts förefaller ha bland de sina 2011 (jfr Sören Holmbergs kapitel om partiledarpopularitet i denna volym). En annan förklaring kan vara att vänsterns förtroende för staten är ideologiskt betingat och inte urholkas så lätt under några få år av borgerligt styre. Ett ytterligare perspektiv kan vara att regeringsskiftet i sig har en positiv effekt på förtroendet för staten.

En skugga trots allt

Utgångspunkten för årets kapitel om svenskarnas institutionsförtroende var frågan om det kan anas någon skugga över framtiden. Efter att ha gått igenom hur förtroendet utvecklats för de tjugo samhällsinstitutioner som SOM-institutet använder som indikatorer kan vi visa att svenskarna är något mindre förtroendefulla 2011 än de var 2010, men på samma nivå eller något högre än 2009. Det finns därför ingen grund för att tala om ett kortsiktigt fallande förtroende, tvärtom är det för flera institutioner, särskilt de politiska, en uppgång sedan andra hälften av 1990-talet. Nedgången mellan 2010 och 2011 kan i huvudsak hänföras att ett valår normalt innebär ett större förtroende för politik. Några nedgångar kan dock vara svårare att

förklara med en valårseffekt, särskilt nedgången i förtroende för sjukvården och för universitet och högskolor. Möjligen kan man här ana ett spirande missnöje med privatiseringar inom vården och en mer kritisk syn på forskning (jfr Holmberg och Weibull, 2011b).

En huvudtendens under de senaste åren är således det ökade förtroendet för de politiska institutionerna. Särskilt regeringen åtnjuter stort förtroende, men också riksdagen och Riksbanken. I dimensionsanalysen framträder det vi kallat politisk makt som en egen dimension. I årets analys har detta följts upp med en fråga om förtroendet för staten, där det finns jämförelser med 2005. En viktig iakttagelse är att det finns en starkt samband mellan förtroendet för den politiska makten och för staten. Sambandet fanns även 2005 men det var inte lika tydligt. Resultaten pekar på att staten i svenska folkets ögon i stor utsträckning är detsamma som regeringen.

Det är i förlängningen av dessa svarsmönster det möjligen kan finnas anledning att känna oro. Det huvudresultat som framträder kan förstås som att staten är en fråga om partipolitik. Den som sitter vid makten har staten i sin hand. Det är ett sådant synsätt som kan förklara att tidigare statskritiker kan bli statskramare när makten växlar. Att se staten som en fråga om i huvudsak partipolitisk makt står i klar kontrast till svensk tradition med oberoende myndigheter och accepterade maktväxlingar. Om det finns någon eventuell skugga över framtiden kan det vara här. Staten ska vara politiserad – men lagom politiserad.

Noter

- 1 Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutioner i båda de parallellt genomförda nationella SOM-undersökningarna. Fr o m 2010 finns de med i samtliga tre editioner, vilket innebär 9 000 personer i urvalet och 4 700 svarande.
- 2 Balansmättet kan variera mellan +100 (alla svarspersoner anger högt förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmättet ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalyser tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.
- 3 Undantaget är 1988 som inte kan provas eftersom någon jämförbar förtroendemätning inte gjordes 1987.
- 4 För detaljer i faktoranalysen se kommentaren till tabell 2
- 5 Med tanke på att resultatet från 2005 pekade på att förtroendet för staten kunde uppfattas som svår att svara på ställdes frågan 2011 av metodskäl även i en variant där skalan innehöll alternativet ”Ingen uppfattning”. Det visade sig att nio procent angav ingen uppfattning. Svarsfördelningen liknade i övrigt frågan utan detta alternativ och balansmättet var +26 (mycket stort förtroende 6%, ganska stort förtroende 32%, varken stort eller litet förtroende 41%, ganska litet förtroende 9% och mycket litet förtroende 3%; antal svar 1 523).

Referenser

- Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för massmedier*. Göteborg: institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1992) *Trendbrott?* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören (1994) Partiernas tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, S, Weibull, L (1994) *Vägval*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2001) Förtroendefall? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Land, Du välsignade?* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2006) Flagnande förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Du stora nya världen*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2007) Ökat förtroende – bara en valårseffekt? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det nya Sverige*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2008) Svenskt institutionsförtroende på väg upp igen? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Skilda världar*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2011a) Förtroendekurvorna pekar uppåt. I Holmberg, S, Weibull, L, Oscarsson, H (red) *Lycksalighetens ö*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2011b) Förtroendet för forskningen fortsätter falla. I Holmberg, S, Weibull, L, Oscarsson, H (red) *Lycksalighetens ö*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Luhmann, Niklas (1989) *Vertrauen. Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität*. Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag.
- Norris, Pippa (2008) *Driving democracy: Do power-sharing institutions work?* Cambridge: Cambridge University Press, 2008
- Oscarsson, Henrik, Holmberg, Sören (2011) *Svenska Europaval: En sammanfattning av några resultat från valundersökningen i samband med valen till Europaparlamentet 1995, 1999, 2004 och 2009*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- Putnam, Robert (1993) *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Rothstein, Bo (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.
- Rothstein, Bo (2012) *The Quality of Government. Corruption, Social Trust and Inequality in International Perspective*. Chicago: University of Chicago Press.

DET VIKTIGA INSTITUTIONSFÖRTROENDET

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Det är svårt att överskatta betydelsen av förtroende. Det låter som en fras i ett högtidsstal – men samhällen byggs på förtroende. Utan förtroende människor emellan uppstår inga gemenskaper eller utbyten (Putnam, 1993; Luhmann, 1989; Rothstein, 2003). Och om människor inte hyser förtroende för gemenskapens institutioner bryter det civiliserade samhället samman. Utan förtroende vågar vi inte spara pengar på banken, lägga in oss på sjukhus, lämna barnen på dagis eller äta mat på krogen. Utan förtroende skulle fortfarande många städer ha ringmur och de flesta av oss vara beväpnade som i gamla våldsammare tider. Förtroende är någonting mycket värdefullt. Det minskar inte bara våld. Förtroende gör också all verksamhet mer effektiv, spar tid och inte minst gör allt billigare. Högt förtroende sänker transaktionskostnader. I ett samhälle karaktäriserat av högt förtroende mellan människor och mellan människor och institutionerna går allt smidigare, snabbare och till lägre kostnader. Man kan göra det man skall göra med ett minimum av återförsäkringar och skyddsåtgärder.

Allt detta låter gott och väl på ett allmännteoretiskt plan. Svårare blir det när vi försöker konkretisera resonemangen. Vad menas med förtroende? Och kan det mätas? Det vanligaste svaret inom forskningen är att förtroende är en slags prognos – ett *för-troende*, man tror på något i förväg. När man har förtroende förväntar man sig ett visst förverkligande – att maten är ätlig, att barnen har det bra på dagis, att pengarna är säkra i bankvalven, att sjukhusviselsen inte förvärrar ens tillstånd. Förtroende kan ses som skillnaden mellan förväntan och förverkligande. När det inträffar som man haft för-troende om, stärks ens förtroende. Prognosen var korrekt. Om det man trott på däremot inte händer, drabbas förtroendet. När förväntan inte uppfylls tappas förtroende och man skriver ner prognosen till nästa gång.

Förtroendebegreppets två huvudkomponenter är *subjekten*, de som har förtroende, och *objekten*, det man hyser eller inte hyser förtroende för (Holmberg och Weibull, 2007). Subjekten är människor med olika grader av förtroende. Objekten kan var andra människor eller institutioner man har eller inte har förtroende för. Som länk mellan subjekt och objekt finns analytiskt två olika fenomen. Först och främst *för-medlande kanaler* som transporterar information mer direkt – massmedier, personliga erfarenheter, rykten – men också en *kontext* som både direkt och indirekt kan prägla hela relationen mellan subjekt, objekt och förmedlande kanaler.

Frågan är dock ännu mer komplex. Det är viktigt att skilja på vad som påverkar förtroendet för en institution och vad som bestämmer vilket förtroende enskilda individer har för en institution. När det gäller människors förtroende kan det påver-

kas av individens personlighet eller sociala erfarenheter (subjektgenskaper), av hur olika institutioner sköter sig (objektgenskaper), av mediebilderna (kanalegenskaper) eller av om det hela utspelar sig i Sverige eller i Afghanistan eller krigsåret 1939 eller fredsåret 1945 (kontextgenskaper). Förtroendet för en institution bestäms i sin tur av samspelet mellan vad allmänheten anser om den och dess karaktär och sätt att agera.

Inom institutionsorienterad förtroendeforskning brukar man peka på fem centrala byggstenar som påverkar hur förtroende uppstår och förändras (Johansson m fl, 2006; Mayer m fl, 1995; Stahl och Sitkin, 2004). Alla byggstenarna har att göra med hur subjekten (människor) uppfattar/förväntar sig att objekten (institutionerna) agerar. Byggsten nummer ett är en institutions *förmåga/kompetens* att utföra sin uppgift. Ett bra jobb skapar förtroende, ett dåligt jobb fördärvar förtroende. Byggsten nummer två är *integritet*. Ett jobb skall inte bara utföras bra. Det skall också utföras opartiskt och rättvist (Rothstein och Teorell, 2012). Procedurer spelar också en roll, inte enbart slutresultaten. *Empati* är byggsten nummer tre. Oavsett vad som görs eller hur det görs stärks förtroendet om det som sker, sker med välvilja, medmänsklighet och medkänsla. Det handlar om att bygga en positiv relation. Byggsten nummer fyra är *transparens*. Hemlighetsmakeri och inlåsta handlingar skapar inte förtroende. Öppenhet är alltid bättre än slutenhet. Det är svårare att lita på någon som håller korten tätt mot bröstet än på någon som spelar med öppna kort. Den femte byggstenen är *värdegemenskap*. Förtroende uppstår lättare mellan likar än mellan olikar. Gemensam värdegrund och överensstämmande värderingar, mellan människor och mellan människor och institutioner, befämjar framväxten av förtroende. Närhet skulle eventuellt kunna definieras som en del av värdegemenskapen, eller ännu hellre som en separat egen sjätte byggsten. Tanken är att *närhet* i normalfallet skapar förtroende. Brukare, anställda, institutionsengagerade personer kan förväntas hysa ett högre förtroende än övriga.

De sex byggstenarna kan ses som element i en sammanhållen teori om vad som bygger respektive raserar institutionsförtroende. Forskningen har visat att var och en av faktorerna har betydelse (Aronsson och Karlsson, 2001; Trägårdh, 2009). Men någon riktigt bra ordning på hur mycket var och en betyder separat eller i samverkan har vi inte. Någon prövning av teorin med mätningar av alla fem byggstenarnas betydelse samtidigt känner vi inte till. Och någon sådan test kommer vi inte heller att försöka oss på i detta sammanhang. SOM-undersökningarna rymmer bra frågeinstrument när det gäller det som skall förklaras, det vill säga människors institutionsförtroende. Den mätteknik vi använder är den helt dominerande inom förtroendeforskningen. Förtroende går att mäta om man accepterar ett självklassificerande subjektivt mått där människor själva får avgöra hur mycket förtroende de har för olika institutioner. I SOM använder vi en femgradig skala från mycket stort förtroende till mycket litet förtroende.

SOM-undersökningarna innehåller vidare mycket relevanta uppgifter kring olika subjektorienterade förklaringsfaktorer. Vi har exempelvis mått på människors person-

lighet, socioekonomiska grupptillhörighet, ideologiska orientering, diverse brukarrelationer och kontakter. Det gör att vi i viss utsträckning kan studera betydelsen av värdegemenskap och närhet.¹ Men några systematiska mått på människors perceptioner/förväntningar när det gäller institutionernas kompetens, integritet, empati eller transparens har vi inte. Enstaka mätningar för vissa institutioner finns dock.

Vi kan heller inte enkelt analysera olika objekt- eller kanalorienterade förklaringar. SOM-institutet mäter inte mediernas innehåll eller hur olika institutioner sköter sin uppgift. Dyliga analyser kräver stora resurser och data insamlade av medieforskare och policyforskare.² Däremot har SOM-undersökningarna unika möjligheter att analysera betydelsen av kontexten i temporal mening. SOM täcker in en lång tidsperiod, snart tre decennier. Tidsandans inverkan från 1980-talet till 2010-talet kan vi ta hänsyn till. Vi kan dessutom studera hur yttre faktorer som exempelvis valår och ekonomiska konjunkturer påverkar olika typer av samhällsinstitutioner.

Dessa styrkor och begränsningar bör man bära med sig när man tar del av våra analyser. Fokus ligger på den beskrivande sidan – vilka institutioner i Sverige har ett stort respektive ett litet förtroende hos allmänheten och i olika centrala sociala och politiska grupper? Och hur har förtroendet förändrats sedan SOM började mäta för tjugofem år sedan?

Institutionsförtroendet 2012

Den första SOM-mätningen av institutionsförtroende, genomförd 1986, omfattade elva samhällsinstitutioner. De var valda för att täcka samhällets centrala institutioner – politiska, mediala, ekonomiska och sociala. Efter hand har SOM-institutets förtroendemätning utökats med ytterligare institutioner. Sedan 2005 har svarspersonerna i den nationella SOM-undersökningen fått ta ställning till tjugoen samhällsinstitutioner.³ Svarspersonerna fått bedöma de enskilda institutionerna på en femgradig skala från mycket stort till mycket litet förtroende. Resultatet från 2012 års mätning redovisas i tabell 1.

Det finns olika sätt att analysera svarspersonernas förtroendebedömningar. Om vi först ser på mittalternativet, alltså andelen som bedömer att man varken har stort eller litet förtroende för en enskild institution, ligger detta bland de svarande på mellan en dryg tiondel (regeringen) till hälften (kommunstyrelserna och de politiska partierna). Att svars personer väljer mittalternativet kan ha flera förklaringar. Den troligaste är att man inte upplever sig tillräckligt insatt i den verksamhet som ska bedömas. Den tolkningen stöds av det faktum att de som har ett större intresse inom ett visst område oftare har åsikter. Bland politiskt intresserade är således andelen som placerar sig på mittalternativet genomgående lägre. Om vi som exempel tar förtroendet för EU-kommissionen är andelen som svarar varken eller bland de mycket politiskt intresserade 35 procent, bland politiskt mindre intresserade över 50 procent.

En annan generell tendens i svaren är att det finns en svag, men generell, tendens att ha ett ganska stort förtroende för en majoritet av de bedömda institutionerna.

Andelen som anger att de har mycket stort förtroende är relativt låg. Om vi ser på rangordningen mellan institutionerna efter andelen som har *mycket stort* förtroende är det 2012 – i likhet med de senaste åren – endast sjukvården som når över tio procent – 13 procent mycket stort förtroende vilket är i stort sett samma andel som 2011 – medan de ytterligare fem institutioner som 2011 nådde tio procent – regeringen, Riksbanken, Kungahuset, polisen och domstolarna – samtliga har tappat något 2012 och har hamnat knappt under. På samma nivå – strax under tio procent – ligger förtroendet för universitet/högskolor och domstolarna. Lägst andel mycket stort förtroende noteras, i likhet med tidigare år, för EU-institutionerna.

Det oftast använda kriteriet på förtroende för en enskild institution är andelen som har mycket eller ganska stort förtroende – ibland formulerat som andelen minst ganska stort förtroende. Också med den definitionen åtnjuter sjukvården högst förtroende 2012 med 63 procent – samma andel som 2011 men något lägre än 2010. Därefter kommer, i likhet med 2011, polisen, universitet/högskolor och radio/tv som samtliga når över 50 procent stort förtroende. I likhet med tidigare undersökningar ligger Europaparlamentet och EU-kommissionen i botten med 15 respektive 14 procent minst ganska stort förtroende. Även om det finns några undantag är bilden 2012 mycket lik föregående års, men andelarna ligger lägre än valåret 2010.

Om vi ser till relationen mellan andelen mycket stort och andelen ganska stort förtroende är det överlag den senare som dominerar, men det finns även avvikelser. För en av institutionerna – Kungahuset – utgör andelen mycket stort förtroende en större andel än förväntat med tanke på rangordningen. Även regeringen och försvaret har relativt sett höga andelar mycket stort förtroende, medan andelen mycket stort förtroende för radio/tv och grundskolan är klart lägre än vad som kunde väntas. Den tolkning som ligger närmast till hands är att bland dem som har förtroende för Kungahuset är engagemanget större, medan det är lägre bland dem som har förtroende för radio/tv och grundskolan.

Att en viss samhällsinstitution åtnjuter stort förtroende hos delar av befolkningen är bara det ena perspektivet på förtroende, det andra är att samma institution i andra delar av allmänheten kan ha ett lågt förtroende. Litet förtroende drar ner det samlade förtroende som en samhällsinstitution har i allmänhetens ögon. Höga andelar litet förtroende är ett uttryck för ett avståndstagande, även om det inte behöver vara detsamma som misstro. De institutioner som har relativt sett högst andelar litet förtroende är de tre som ligger lägst i rangordningen – de två EU-institutionerna och de fackliga organisationerna – med mellan 35 och 40 procent. Men det finns även några högre upp på listan – Svenska kyrkan och Kungahuset – där mellan 25 och 30 procent av de svarande uppger sig ha litet förtroende; Kungahuset är dessutom den institution som har den högsta siffran på mycket litet förtroende (16 procent) följd av de två EU-institutionerna, Svenska kyrkan och bankerna – samtliga över tio procent. Mönstret är i stort sett detsamma som 2011, men andelarna har ökat något.

Kungahuset skiljer sig i bedömningen från övriga institutioner genom sitt mer polariserade förtroende. Andra institutioner där bedömningarna också är relativt polariserade är regeringen och bankerna. Det gemensamma för dem är att det bakom sådana bedömningar finns en politisk polarisering i synen på respektive institution.

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2012 (procent och balansmätt)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Förtroendebalans
Sjukvården	13	50	23	11	3	100	+49
Universitet/högskolor	8	47	39	5	1	100	+49
Radio/TV	7	45	38	8	2	100	+42
Polisen	8	47	29	12	4	100	+39
Riksbanken	9	38	42	8	3	100	+36
Domstolarna	8	40	35	12	5	100	+31
FN	6	32	40	15	7	100	+26
Grundskolan	4	39	39	15	3	100	+25
Riksdagen	5	34	43	13	5	100	+21
Regeringen	9	34	33	16	8	100	+19
Svenska kyrkan	6	26	42	14	12	100	+6
Kungahuset	9	26	35	14	16	100	+5
Dagspressen	3	26	43	20	8	100	+1
Försvaret	5	20	49	-17	-9	100	-1
Kommunstyrelserna	2	22	49	20	6	100	-2
Storföretagen	2	22	47	21	8	100	-5
De fackliga org	2	22	43	22	-11	100	-9
De politiska partierna	1	19	50	22	8	100	-10
Bankerna	4	23	35	26	12	100	-11
EU-kommissionen	1	14	48	24	13	100	-22
Europaparlamentet	1	13	47	25	14	100	-25

Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från tre editioner av SOM-undersökningarna 2012 (formulären I, II och III) med ett antal svarspersoner på omkring 4550. Personer som hoppat över hela frågan eller ej besvarat förtroendefrågan för någon särskild institution är inte medtagna i procenttalen. Dyliga svar var sällsynta och lämnades av endast mellan fem och sju procent för de olika institutionerna. Förtroendebalansen kan gå mellan +100 (alla svarspersoner anger stort förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger litet förtroende).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2012.

Det mått som SOM-institutet traditionellt använt för att väga samman stort och litet förtroende är vad vi kallar *förtroendebalansen*. Vår utgångspunkt har varit att det förtroende en institution åtnjuter – dess förtroendebas – inte bara avgörs av

andelen som har stort förtroende, utan även av hur stor andel det är som har ett litet förtroende. Institutioner vars förtroende i det föregående beskrevs som polariserade står i ett sådant perspektiv svagare i opinionen än de som har huvuddelen av sitt förtroende på den positiva sidan eller i mitten. Om vi exemplifierar med universitet/högskolor kan vi se att de i stort sett har samma andel stort förtroende som regeringen, men en lägre andel litet förtroende, vilket placerar dem klart högre i en rangordning efter förtroendebalans.

Enkelt uttryckt är förtroendebalansen ett mått där både andelen stort och andelen litet förtroende vägs in. Förtroendebalansen för en enskild institution beräknas genom att andelen stort förtroende minskas med andelen litet förtroende. Det ger en skala mellan +100 och -100. En rangordning efter balansmättet kommer att skilja sig från en rangordning efter enbart andelen högt förtroende, särskilt i de fall där det finns en hög andel med lågt förtroende.⁴

Av de tjuoen undersökta institutionerna har tretton en positiv och åtta en negativ förtroendebalans. Det är samma fördelning som 2011. Den genomsnittliga förtroendebalansen 2012 är +13, att jämföra med +19 2010 och +14 2011.

När vi utgår från det samlade balansmättet visar det sig att sjukvården och universitet och högskolor ligger klart högst med ett balansmått på +49. Sjukvården har dock klart fler på den positiva sidan – 63 procent – men har även fler kritiker. Universitet och högskolor har en mindre andel positiva – 55 procent, men en klart högre andel på mittalternativet varken stort eller litet förtroende. En andra grupp utgör radio-tv, polisen och Riksbanken med en förtroendebalans på mellan +36 och drygt +40.

Karaktären på förtroendet kan samtidigt se något olika ut. Av de fem institutioner som har högst förtroendebalans är det tre där en relativt stor andel av de svarande placerar sig på mittalternativet – universitet/högskolor, Riksbanken och radio-tv – medan relativt få har litet förtroende. Omvänt gäller för sjukvården och polisen att förtroendet dras ner av att det även finns en relativt stor grupp som uppger att de har litet förtroende.

Lägst förtroendebalans har de båda EU-institutionerna (-22 respektive -25). Fram till 2010 ökade förtroendet för dem, men 2011 föll det relativt kraftigt och har 2012 fallit ytterligare något. Det senare hänger samman med en allmänt mer EU-kritisk opinion i Sverige i spåren av skuldskrisen (jfr Sören Holmbergs kapitel om EU-opinionen i denna volym). Bland de institutioner som ligger lägst i fråga om förtroendebalans är det överlag en stor andel svars personer som anger att de varken har stort eller litet förtroende. Ett undantag utgör bankerna som även tappat förtroende mellan 2011 och 2012, där bedömningen är något mer polariserad.

När vi i likhet med tidigare år grupperar de undersökta institutionerna efter deras förtroendebalans återkommer i stort sett samma mönster som vi sett under de senaste åren. De fyra huvudgrupperna är:

- En liten grupp institutioner som åtnjuter mycket stort förtroende (sjukvården, polisen, Riksbanken, universitet/högskolor och radio-tv) som alla har som lägst ett balansmått på över +35.

- En grupp institutioner som åtnjuter ganska stort förtroende (domstolarna, FN, grundskolan, riksdagen och regeringen) med en förtroendebalans mellan +31 och +19.
- En relativt stor grupp institutioner som har i stort sett samma andel positiva som negativa men en viss tonvikt på de senare (Svenska kyrkan, Kungahuset, försvaret, dagspressen, kommunstyrelserna och storföretagen) med mellan +6 och -5.
- De institutioner som åtnjuter ganska eller mycket lågt förtroende (de fackliga organisationerna, bankerna, de politiska partierna EU-kommissionen och Europaparlamentet) med en förtroendebalans mellan -7 och -25.

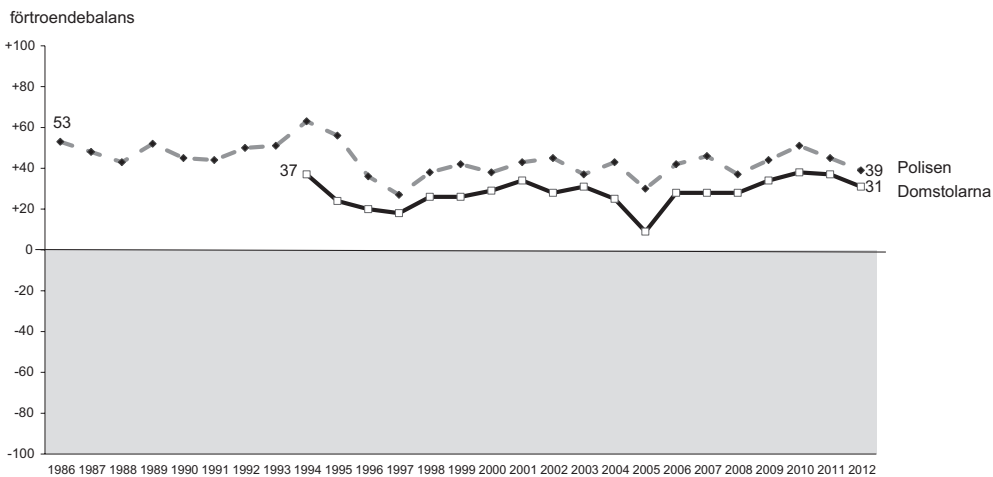
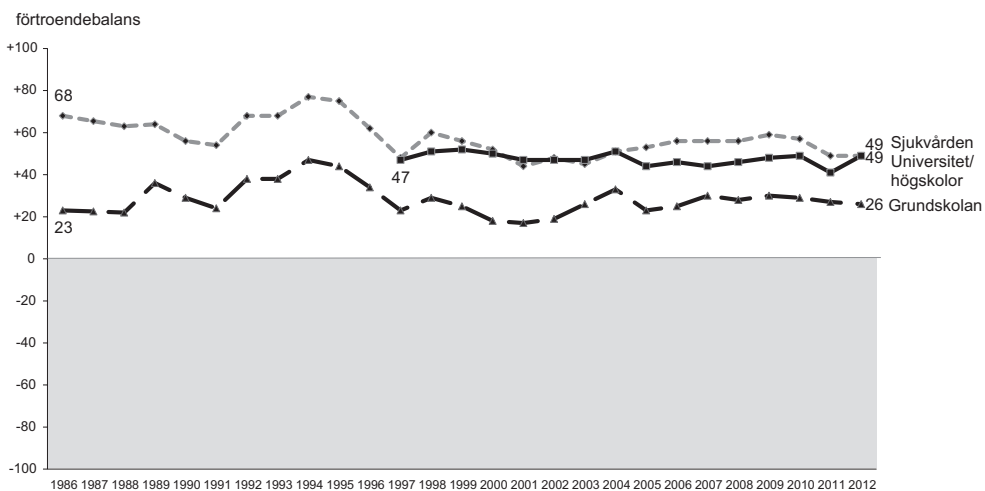
I jämförelse med 2010 är det framför allt den grupp av institutioner som ligger kring noll som har ökat i antal. När vi jämför med 2011 är grupperingen dock i stort sett densamma som då. Två mindre förändringar kan emellertid noteras. Förtroendet för bankerna och för domstolarna har gått ner. Domstolarna ligger 2012 i den andra gruppen i och med att förtroendebalansen har gått från +37 till +31 och bankerna i den fjärde med en betydligt större minskning – från +2 till -11. Det ska dock understrykas att det här gäller balansmåttsheter, medan det i båda fallen är procentuellt relativt små förändringar.

Långsiktiga förändringsmönster

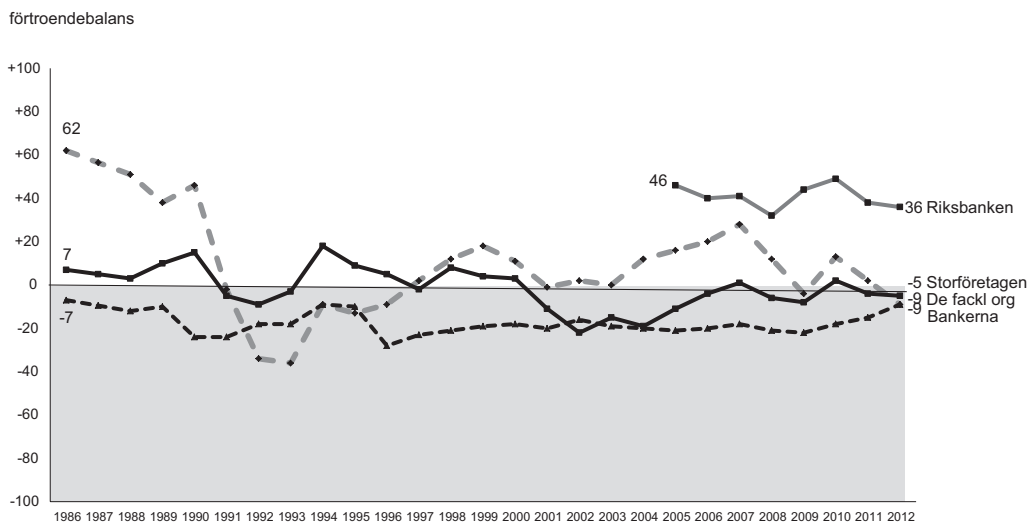
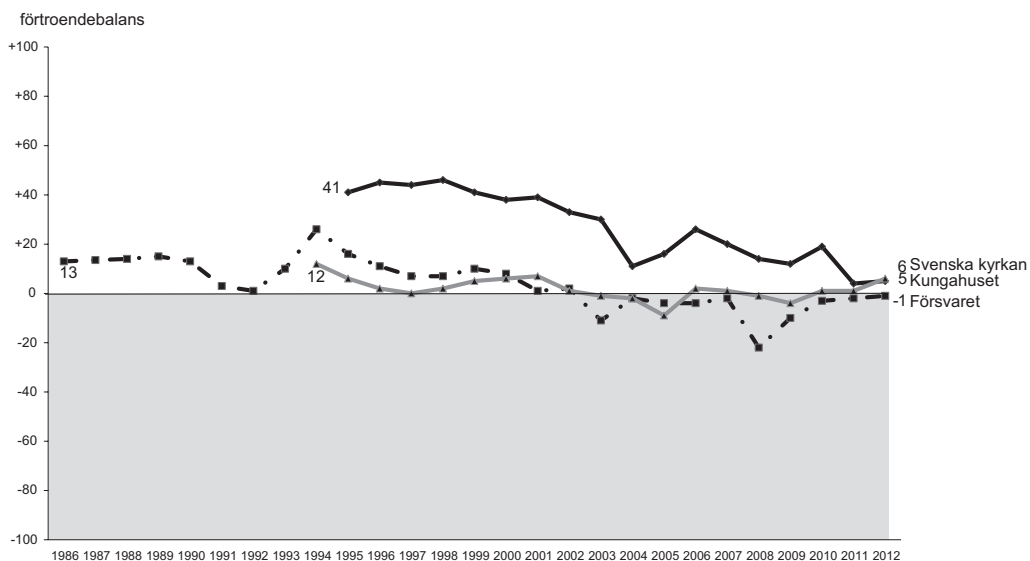
Institutionsförtroende är inte något som annat än i undantagsfall förändras kraftigt mellan enskilda år. Förändringarna sker över längre tidsperioder och förändringsmönstret varierar mellan olika typer av institutioner. De senaste årens förändringar i institutionsförtroendet måste betraktas i ljuset av de långsiktiga vågrörelserna.

Flertalet offentliga institutioner som sjukvården, grundskolan, polisen och domstolarna uppvisar ett likartat förändringsmönster, även om förtroendenivåerna kan variera. Det är institutioner som generellt åtnjuter stort förtroende, men där allmänhetens bedömningar också kan påverkas av hur de ideologiska vindarna blåser (jfr Lennart Nilssons kapitel om offentlig sektor i denna volym). Fram till början av 1990-talet åtnjöt de ett stabilt om än svagt fallande förtroende bland allmänheten för att därefter öka kraftigt i förtroende, delvis som ett svar på förslag om nedskärningar i det offentliga. I slutet på 1990-talet har förtroendet på nytt gått ner och stabiliserat sig på en lägre nivå – balansmått på mellan +40 och +60. De senaste åren har mönstren inte någon entydig tendens: sjukvården och universitet/högskolor uppvisar nedgångar, medan förtroendet för grundskolan står relativt stabilt. Polisen intar en mellanställning. Det är svårt att se någon enkel förklaring till de ökade skillnaderna de senaste åren.

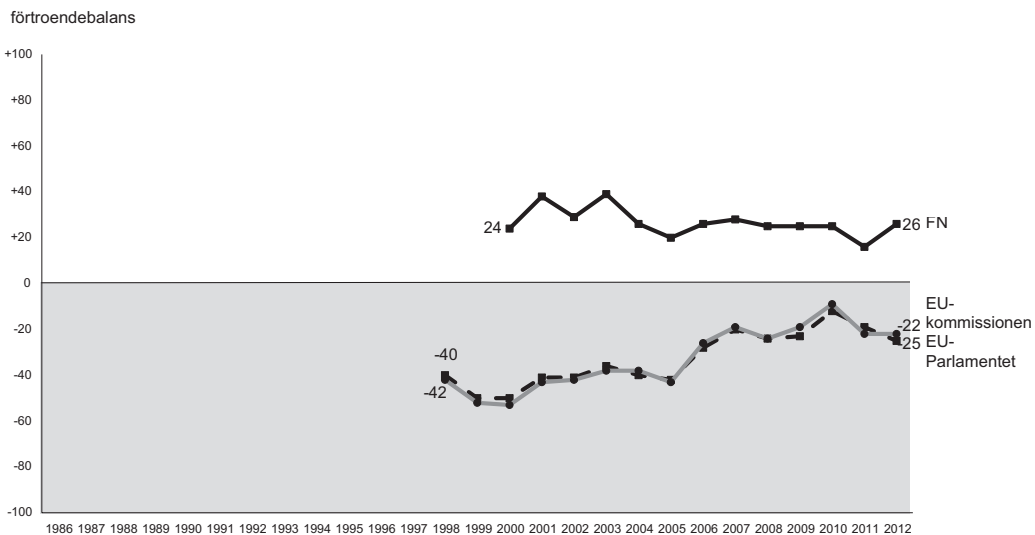
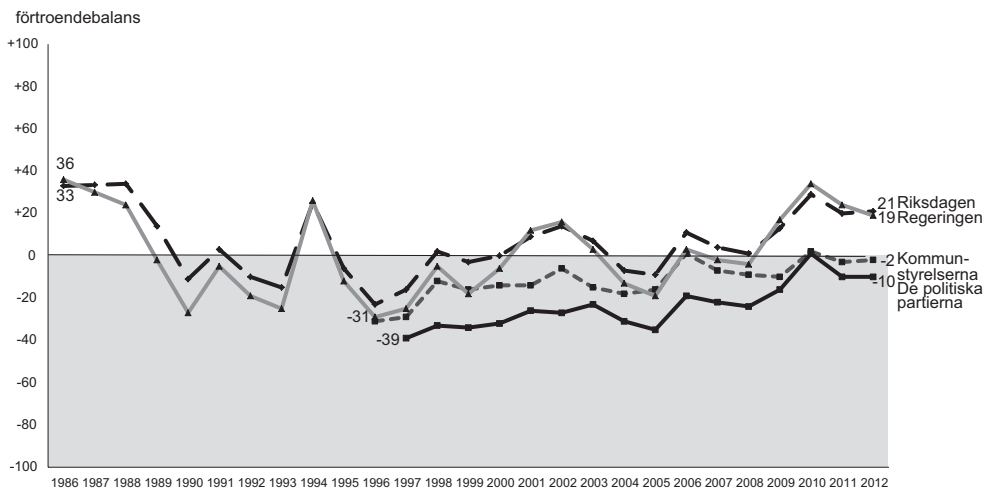
Figur 1 Bedömningar av förtroendet för tjugoen samhällsinstitutioner 1986-2012 (balansmått)

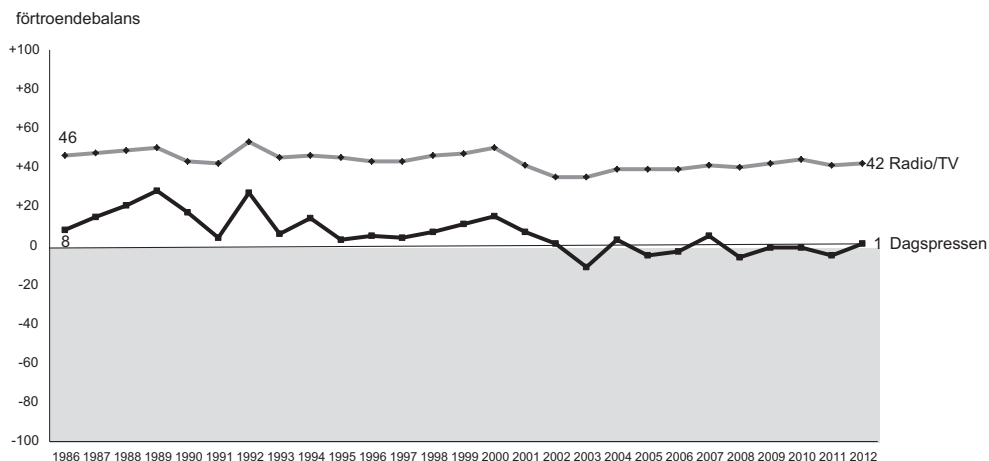
Figur 1 Forts.

Figur 1 Forts.

Figur 1 Forts.

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, med övriga år inte jämförbart mått, användes just detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl siffror även för 1988.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986-2012.

För Svenska kyrkan och Kungahuset, två institutioner som representerar en äldre typ av institutioner är den långsiktiga tendensen sjunkande.⁵ Det gäller särskilt förtroendet för Kungahuset – från +41 1995 till +5 2012. För Svenska kyrkan är nedgången betydligt mindre och har de senaste åren stabiliserats. För båda institutionerna finns det en del hack i kurvorna som antyder att händelser vissa år kan ha påverkat allmänhetens bedömningar. En mer ingående analys av allmänhetens bedömningar av synen på Kungahuset finns i Lennart Nilsson kapitel om republik och monarki i denna volym.

De ekonomiska institutionerna uppvisar relativt stora skillnaderna under de tjugofem år förtroendet för dem studerats. Förändringsmönstren är nära kopplade till ekonomiska konjunkturer. Den mest spektakulära förändringen är det kraftigt minskade förtroendet för bankerna som följde av bankkrisen i början av 1990-talet. I mätning i slutet av 1980-talet åtnjöt bankerna i stort sett samma höga förtroende som sjukvården men rasade på några år till kraftiga minusvärden, en förtroendeförändring som är unik i SOM-undersökningarnas långa mätserie. Också storföretagen fick ett minskat förtroende under den dåvarande lågkonjunkturen men inte i lika hög grad som bankerna (jfr Holmberg och Weibull, 2004). Då ekonomin vände började också förtroendekurvorna gå upp för att på nytt fall under IT-kraschen efter år 2000 och senare vid finanskrisen 2008. Den uppgång i förtroende som fanns

valåret 2010 har förbytt i nedgång, men både bankerna och storföretagen ligger högre än de gjorde 2009. Förtroendet för de fackliga organisationerna ökade något under 1990-talets lågkonjunktur men har sedan varit mycket stabilt på en låg nivå, möjligen med en svag ökning de senaste åren.

De politiska institutionerna präglas av andra rörelsemönster. I dessa spelar de politiska valen en viktig roll. Det cykliska mönstret för regering och riksdag karaktäriseras av att förtroendet ökar under valår i förhållande till åren närmast före. Den så kallade valårseffekten har vi kunnat iaktta alla valår sedan den nationella SOM-mätningen inleddes 1986 (jfr Holmberg, 1993).⁶ Men vi har också tidigare iakttagit en ”kriseffekt”:- mellan 2000 och 2001 (terrorattacken i USA) ökade förtroendet för regeringen med omkring 20 balansmåttsenheter. Året därpå, 2002, var det riksdagsval och då ökade förtroendet ytterligare något. Också valåret 2010 ökade förtroendet särskilt för regeringen och riksdagen och 2011 har det fallit enligt vad som förväntades. Förtroendet för de politiska institutionerna är dessutom som regel större året efter ett val än året före.

Vid sidan av valårseffekten är tendensen i det politiska förtroendet att detta är svagt uppåtgående. Under den första delen av mätperioden (1986-1996) fanns det snarast ett svagt minskande förtroende för särskilt riksdag och regering medan kurvorna därefter pekar uppåt, bortsett från en tillfällig nedgångsperiod 2004-2005 (Holmberg och Weibull, 2012). En motsvarande tendens finns för kommunstyrelserna och de politiska partierna.

Uppgången i förtroende för de politiska institutionerna gällde också Europaparlamentet och EU-kommissionen, där förtroendebalansen från en mycket låg nivå vid mätningarnas start 1998 (-40 respektive -42) ökade efter hand till cirka -20 år 2010 för att därför i svallvågorna av eurokrisen på nytt minska – till -22 respektive -25. En internationell institution som FN förefaller mindre berörd av den svenska politiska trenden men har liksom många andra institutioner fått vidkännas en nedgång efter 2010.

Förtroendet för medieinstitutionerna har i jämförelse med de ekonomiska och politiska institutionerna varit mycket stabilt. Radio-tv ligger förankrad på drygt +40. För dagspressen är tendensen lite mer skiftande. Under 1990-talet var förtroendet för dagspressen klart på den positiva sidan av balanslinjen. Därefter har tendensen vikit något och man ligger de senare åren på +/- eller något lägre.

Om vi slutligen sätter fokus på de senaste årens förändring är det naturligt att utgå från vad som hänt efter valåret 2010. Det vi då kan se är att femton av de tjugo institutionerna uppvisar ett försvagat förtroende. De som tappat klart mest är bankerna med 24 balansmåttsenheter, regeringen med 16, Kungahuset med 14 och Europainstitutionerna med 13. Översatt till procent betyder det nedgångar på mellan drygt fem till tio procentenheter. Mot bakgrund av vad som tidigare sagts om valårseffekten är det som väntat en större nedgång för de politiska institutionerna än för övriga; ett undantag är bankerna där den relativt stora förtroendenedgången i motsats till de övriga inte ligger mellan 2010 och 2011 utan mellan 2011 och 2012. Här ser vi med stor sannolikhet effekten av diskussionen om ”övervinster”

och ”bonusar”. De institutioner som ökat i förtroende – om än svagt – är de fackliga organisationerna, Svenska kyrkan och försvaret.

Dimensioner i bedömningarna

I analysen av de långsiktiga förändringarna framträder relativt starka samband i förtroendeutvecklingen för olika typer av institutioner. Exempelvis värderas politiska institutioner ofta på ett likartat sätt: de individer som har högt förtroende för regeringen har det ofta även för riksdagen liksom för de politiska partierna. Det ska även tillfogas att det överlag finns starka samband mellan förtroendebedömningarna: den som har stort förtroende för en institution har stor sannolikhet att ha det också för andra och de som har lägre förtroende för en har det som regel även för andra. Det har gällt i alla mätningar.

Den genomsnittliga korrelationen (Pearson's r) har brukat vara drygt $r=0.30$ och det är samma mönster som framträder i 2012 års mätning. I förtroendemätningen 2011 visade sig inte någon negativ korrelation. Detsamma gäller 2012. De positiva sambanden är i flertalet fall starka. De starkaste finner vi mellan EU-kommissionen och Europaparlamentet, där korrelationen ligger på över 0,90 och mellan regering och riksdag med korrelationer på ca 0,65 de senaste åren. Genomgående är sambanden som synes ytterst stabila över åren. Att de positiva sambanden ökat något har sin bakgrund i att det är en något mindre partipolitiskt kontroversiell klangbotten i förtroendebedömningarna under senare år (Holmberg och Weibull, 2012).

Det är en rimlig utgångspunkt att starka korrelationer mellan enskilda institutioner är ett uttryck för att bedömningarna har en gemensam grund. Det är bakgrunden till att vi på grundval av varje års förtroendemätning studerar de interna sambandsmönstren genom en faktoranalys baserad på förtroendet för de tjugo institutionerna. Med tanke på de stabila sambandsmönstren är det naturligt att dimensionerna över tid ska vara i stort sett desamma. Den explorativa faktoranalysen på grundval av 2012 års förtroendebedömningar ger i huvudsak samma fem dimensioner som 2011 års data, men det finns också ett par avvikelser och rubriceringen har även ändrats något. De fem dimensionerna har vi år 2012 tidigare rubricerat som: I *Sambällsservice*, II *Övernationellt*, III *Politisk makt*, IV *Etablissemang*, och V *Medier* (tabell 2).⁷

Den första dimensionen som faller ut är *Sambällsservice*. I den ingår främst sjukvården, polisen, domstolarna, grundskolan och universitet/högskolor. Den är nästan identisk med motsvarande dimension 2011. Den andra dimensionen som 2012 har benämnts *Övernationellt* inkluderar de två Europainstitutionerna och FN. Dimensionen *Politisk makt* innehåller regeringen, riksdagen, Riksbanken och de politiska partierna, där partierna laddar klart lägre än de övriga. Det som vi valt att kalla *Etablissemang* är en dimension där Kungahuset, Svenska kyrkan och storföretagen laddar högst, men där även bankerna och försvaret ligger relativt högt. Dimensionen *Medier* omfattar radio-TV och dagspress, men även de fackliga organisationerna ligger relativt högt här.

Tabell 2 Dimensioner i förtroendet för 21 samhällsinstitutioner 2012 (faktoranalys och faktorladdningar)

	Samhälls- service	Över- nationellt	Politisk makt	Etablissemang	Medier
Sjukvården	.67	-.01	.13	.12	.06
Polisen	.61	.13	.14	.30	.00
Domstolarna	.61	.19	.30	.16	.13
Grundskolan	.60	.18	.02	.13	.18
Universitet/högsk	.56	.24	.27	-.02	.17
Kommunstyrelserna	.44	.29	.32	.21	.20
Europaparlamentet	.15	.86	.27	.18	.12
EU-kommissionen	.15	.85	.30	.18	.12
FN	.35	.57	.01	.15	.12
Regeringen	.08	.13	.84	.21	-.00
Riksdagen	.31	.23	.72	.11	.16
Riksbanken	.33	.12	.53	.28	.42
De politiska partierna	.27	.48	.52	.12	.21
Kungahuset	.12	.03	.17	.76	.00
Svenska kyrkan	.30	.08	.01	.59	.16
Storföretagen	.06	.26	.35	.52	.17
Bankerna	.05	.32	.18	.49	.27
Försvaret	.41	.23	.12	.49	.00
Dagspressen	.07	.13	.18	.14	.80
Radio-tv	.19	.07	.18	.11	.78
De fackliga org	.39	.32	-.19	.06	.51
Förklarad varians	14%	13%	12%	9%	9%

Kommentar: Faktoranalys enligt Kaiser's kriterium. Varimax rotering. Analysen bygger på frågan om samhällsinstitutioner i formuläreditionerna I, II och III.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2012.

I jämförelse med 2011 är utfallet 2012 något mer entydigt, där särskilt dimensionen övernationellt är tydlig – år 2011 laddade även de politiska partierna högt i denna, medan dessa nu är tydligare kopplade till vad som kallats politisk makt.

De institutioner som har den svagaste passningen i dimensionsanalysen är kommunstyrelserna, försvaret och de fackliga organisationerna. De har visserligen en relativt stark laddning på en dimension, men också laddningar på andra. Exempelvis laddar försvaret inte bara på dimensionen etablissemang utan även på samhällsservice – möjligen ett uttryck för två sidor hos det svenska försvaret. Kommunstyrelserna

har likstora positiva laddningar på alla institutioner, även om de laddar högst på samhällsservice. De fackliga organisationerna laddar högt på både samhällsservice och medier.⁸

Kön, ålder, utbildning och politik

Även om vi framhållit att det finns en relativt stor samstämmighet i bedömningarna finns det klara skillnader mellan olika grupper. Kön, ålder, utbildning och ideologisk orientering hos svarspersonerna har på olika sätt samband med bedömningen av de olika samhällsinstitutionerna. Bland dessa finns det mindre skillnader mellan kvinnors och mäns förtroendebedömningar än vad det finns med hänsyn till ålder, utbildning och ideologi. I tabell 3 finns en översikt av olika gruppers förtroendebedömningar. Siffrorna är andelen med minst ganska stort förtroende och inte något balansmått.

Den första iakttagelsen är att likheten i förtroendebedömningarna trots allt är relativt stor. Om vi tar de institutioner som värderas högst respektive lägst i varje grupp är det som regel desamma, låt vara att de inte alltid kommer i exakt samma ordning. Bland de sju institutioner som åtnjuter störst förtroende bland de yngsta respektive de äldsta finns fem med hos båda: universitet/högskolor, sjukvården, polisen, domstolarna och radio-tv. Bland de yngsta är universitet/högskolor den institution som värdesätts högst, medan det hos de äldsta är sjukvården. De yngsta skiljer ut sig med att ha med grundskolan och FN bland dem med störst förtroende, bland de äldsta är det Riksbanken och regeringen. Bakom åldersdifferenserna kan man ana skillnader i både erfarenhet och intressen.

Det är i stort sett samma tolkning som är rimlig då vi gör samma analys efter ideologisk självplacering. Bland de sju institutioner som vänsterpersoner har stort förtroende för återfinns sex bland de sju i topp som också de högerorienterade har förtroende för. Gemensamma för båda grupperna är sjukvården, universitet/högskolor, polisen, radio-tv, domstolarna och Riksbanken. Det som avviker är grundskolan hos personer som placerar sig till vänster och regeringen bland dem som placerar sig till höger. Den stora skillnaden finns dock inom rangordningen. De som placerar sig ideologiskt till höger har störst förtroende för regeringen (75 procent) och Riksbanken kommer på tredje plats (62 procent – bland personer till vänster endast 42 procent). Det är just dessa två institutioner som skiktar personer till vänster och höger. För övriga institutioner är skillnaderna förhållandevis små.

Ett annat sätt att analysera skillnader är att studera den genomsnittliga, procentuella avvikelserna. Det visar sig då att skillnaden mellan kvinnors och mäns bedömningar ligger på tre procentenheter. Den största skillnaden finns i fråga om polisen och Svenska kyrkan, där kvinnorna i båda fallen har större förtroende än män. Den genomsnittliga differensen mellan de yngstas och de äldstas förtroendebedömningar ligger på tio procent. De största skillnaderna finns i fråga om universitet/högskolor, försvaret och grundskolan med omkring 20 procentenheter. I samtliga fall är det yngre som har större förtroende än de äldsta. Det högre förtroendet bland yngre är

Tabell 3 *Institutionsförtroende efter kön, ålder, utbildning och vänster-höger 2012 (procent mycket och ganska stort förtroende)*

	Kön		Ålder				Utbildning			Vänster-höger					
	Kv	M	15-29	30-49	50-64	65-85	LU	MLU	MHU	HU	KV	NV	VE	NH	KH
Regeringen	41	47	39	47	42	44	29	39	45	58	14	27	29	71	83
Polisen	59	50	61	61	51	49	49	56	54	59	48	57	50	60	58
Sjukvården	61	64	65	64	59	63	60	62	61	67	63	66	57	67	60
Försvaret	26	25	42	28	20	19	21	27	26	26	20	23	24	28	32
Riksdagen	38	39	39	40	36	39	26	35	39	52	30	36	26	52	56
Bankerna	30	25	42	24	21	29	30	28	27	24	20	22	29	30	35
Dagspressen	29	27	28	28	26	30	25	26	27	34	31	29	23	30	32
De fackliga organisationerna	25	24	32	25	23	21	22	24	24	27	42	36	20	17	12
Radio-tv	52	51	47	48	49	60	52	50	51	54	57	55	44	54	52
Grundskolan	44	41	53	53	34	35	35	42	43	49	43	47	40	44	38
Stor företagen	21	26	0	26	20	22	19	23	25	26	10	16	20	32	43
Svenska kyrkan	35	28	28	33	27	37	33	27	31	37	28	31	27	34	34
Domstolarna	48	46	52	54	44	40	33	43	49	61	45	49	37	55	53
Riksbanken	44	50	43	48	46	51	39	43	48	58	31	45	37	61	63
Kungahuset	38	33	34	33	32	42	38	36	36	32	20	27	33	44	52
Kommunstyret	24	24	27	22	21	27	22	24	23	26	22	25	19	27	29
Universitet/högskolor	55	53	70	59	46	48	36	50	58	69	58	56	43	61	59
De politiska partierna	21	20	26	22	18	19	13	18	21	27	19	17	13	27	35
EU-kommissionen	16	14	24	15	11	13	10	14	15	19	8	14	11	20	33
EU-parlamentet	16	14	24	15	11	13	11	14	15	18	9	14	11	19	23
FN	41	36	48	44	34	32	33	38	38	43	36	41	32	42	44

Kommentar: För utbildning: LU = lågutbildad, MLU = medellåg utbildning, MHU = medelhög utbildning, HU = högutbildad; Vänster-höger avser självplacering: KV = klart vänster, NV = något vänster, VE = varken vänster eller höger, NH = något höger, KH = klart höger.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2012.

allmänt: för tolv av de tjugo institutionerna har man större förtroende än äldre, för fem ligger de äldre högre och för fyra ligger förtroendet på i stort sett samma nivå.

I fråga om utbildning har högutbildade i större utsträckning högre samhällsförtroende än lågutbildade. På tio av bedömningarna ligger de högutbildade klart högre, för två ligger de lågutbildade något högre och för övriga väger det i huvudsak jämnt. Inte i fråga om någon institution har lågutbildade ett klart högre förtroende. Den största skillnaden finns i bedömningen av universitet/högskolor, regeringen och domstolarna, där differensen ligger omkring 30 procentenheter med klart större förtroende bland högutbildade. De två institutioner där lågutbildade har något större förtroende – drygt fem procentenheter – är Kungahuset och bankerna. Den genomsnittliga differensen mellan låg- och högutbildade är 12 procentenheter.

När det slutligen gäller den ideologiska faktorn är det där vi finner de största skillnaderna, i varje fall om vi jämför personer som placerar sig klart till vänster med dem som placerar sig klart till höger. Här är procentdifferensen 16 procentenheter, medan den sjunker till 11 procentenheter om vi jämför vänster- och högerorienterade utan hänsyn till graderingen inom varje grupp. Oavsett vilken beräkning som används finns inte övriga största skillnaderna i förtroende för regeringen – 52 respektive 69 procentenheter, Kungahuset (22 respektive 32), Riksbanken (21 respektive 32) och storföretagen (21 respektive 33), i samtliga fall med det största förtroendet bland dem som placerar sig ideologiskt till höger. Det är också bland de senare vi allmänt noterar större samhällsförtroende; endast i fråga om de fackliga organisationerna är förtroendet större bland personer till vänster (procentdifferens 31 respektive 21 procentenheter), medan det väger relativt jämnt i bedömningen av sex institutioner, bland andra sjukvården, dagspressen och radio-tv.

Även om vi ser vissa tydliga mönster i skillnader mellan ålders- och utbildningsgrupper samt efter ideologisk placering är den gemensamma förklarade variansen av de fyra variabelerna begränsad i regressionsanalyserna: för flertalet av förtroendebedömningarna ligger den på enbart fem procent. Endast i förtroendet för regeringen, storföretagen och de fackliga organisationerna når den upp till tio procent främst genom att den ideologiska faktorn uppvisar en stark förklaringskraft. Den ideologiska faktorn ger signifikanta bidrag till den förklarade variansen för tolv av de tjugo institutionerna, ålders- och utbildningsfaktorn till tolv vardera och kön till elva. Utbildningsfaktorns största bidrag gäller riksdagen, försvaret och universitet/högskolor, medan ålder bidrar signifikant när det gäller de övernationella institutionerna och universitet/högskolor, även om bidragen genomgående är små. Det senare gäller i ännu högre grad könsfaktorns bidrag.

Förtroende skall vara högt och neutralt

Vi talar inte om stort förtroende som uttryck för blind tilltro eller okritisk dyrkan. Sådant är inte samhällsbyggande. Vad vi talar om är vikten av ett högt reflekterat förtroende. Gärna mätt på det subjektiva sätt som vi har erfarenhet av i SOM-

undersökningarna. Svarepersoner i SOM-institutets studier som uttrycker ett mycket stort förtroende för en institution har oftast mer kunskaper och är mer insatta i en institutions verksamhet än personer som säger sig ha ett mycket litet förtroende. Och det är naturligtvis positivt. Men det är ingen garanti för en välfungerande institution, det kan också hänga samman med att man är engagerad i "sin" verksamhet eller "sitt" område. Men det hade varit värre om brukare och personer med mer kunskaper hade lägst förtroende. Men så är det alltså inte för de allra flesta svenska institutioner.

När det gäller neutraliteten tänker vi främst på förtroendekopplingen till den ideologiska vänster-högerdimensionen som är så dominerande i Sverige. Värdegemenskap mellan människor och institutioner bygger förtroende. Men det blir problematiskt om människor inte är överens om vilka värden som olika institutioner står för och om dessutom dessa värden har stöd enbart hos delar av befolkningen. Konkret formulerat är det inte bra om ledande samhällsinstitutioner uppfattas som partiska eller värdemässigt förknippade med någon av de ideologiska polerna. Svenska myndigheter, företag och samhällsinstitutioner skall inte uppfattas som vänster- eller högervidna. Om de gör det riskerar de få ett påtagligt starkare förtroendekapital bland människor till vänster eller till höger. Och det sätter neutraliteten i fara. Bäst för enskilda institutioner och för hela samhällsbygget är om ledande institutioner har ett jämnt fördelat förtroendestöd i alla viktiga sociala och politiska samhällsgrupper. Neutralitet och opartiskhet är idealet.

Men på denna punkt har vi alla år funnit att vissa svenska institutioner brister när det gäller den politiskt-ideologiska förtroendebalansen. Det gäller dock inte olika myndigheter. Svenska myndigheters arbete bedöms i allt väsentligt lika positivt alternativt lika negativt oavsett var människor står ideologiskt (se Sören Holmbergs kapitel om kvalitet i offentlig verksamhet i denna volym). Problemet återfinns istället för institutioner som Kungahuset, Riksbanken och storföretagen som alla har ett klart starkare förtroendestöd till höger än till vänster, och för de fackliga organisationerna som på ett motsvarande sätt har ett klart större förtroende bland personer till vänster än bland personer till höger.

Allra mest ideologiskt laddat är dock förtroendet för regeringen. Nu när vi har en borgerlig regering är förtroendet mycket större på högerkanten, bland borgerliga sympatisörer än bland anhängare av de rödgröna till vänster (Holmberg och Weibull, 2007, 2012). Men här är inte neutralitetsidealet relevant. En regering i en parlamentarisk demokrati skall inte ha ett lika starkt förtroendestöd bland alla medborgare. En regering ska kunna vara partisk och driva de frågor den blivit vald på. Det kan innebära att människor som inte har en värdegemenskap med regeringen också kommer att hysa ett lägre förtroende för den. Det är uttryck för en demokrati med olika partier och regeringsalternativ.

Det faktum att också förtroendet för riksdagen är ideologiskt färgat – tilliten är högre bland människor till höger än bland människor till vänster – är inte lika problematiskt. Riksdagens större förtroende till höger uppstod efter valet 2006,

dessförinnan när vi hade S-regeringar var riksdagsförtroendet starkast till vänster. Även riksdagen betraktas med andra ord med ideologiska glasögon. Och det kan tyckas självklart. I en parlamentarisk demokrati blir också parlamentet politiserat i enlighet med dagspolitiken.

Men man kan se riksdagen annorlunda – som en institution som representerar hela folket och inte bara den styrande majoriteten, eller som i dagens Sverige – den styrande minoriteten. Riksdagen som institution ska vara den representativa demokratins centrala samlingsplats och som sådan opartisk och neutral och uppfattas sålunda av medborgarna. Men det idealet är vi en bit ifrån i Sverige. När vi har högerregeringar har högern störst förtroende inte bara för regeringen utan också för riksdagen. Och tvärtom, när vi har vänsterregeringar hyser vänstern störst förtroende för regeringen men även för riksdagen. Riksdagen blir förtroendemässigt en släpavn till regeringen. Det vore bättre med en tydligare distans dem emellan. En distans som innebär att regeringen kan bedömas ideologiskt och partiskt medan riksdagen kunde förtroendebedömas mer opartiskt och neutralt. Men där är vi inte i Sverige.

Noter

- ¹ SOM-institutet har dessutom initierat ett metodprojekt där olika slag av kontextdata ska läggas in i varje års SOM-undersökning. Kontextdata är objektiva samhällsegenskaper på nationell, regional och lokal nivå. Det kan röra sig om exempelvis andelen arbetslösa, förändringar i BNP eller dagstidningstillgång. Tanken är att det ska vara möjligt att relatera objektiva förändringar i samhället till människors institutionsförtroende. Projektet finansieras av Riksbankens jubileumsfond med Lennart Weibull som ansvarig i samverkan med Sören Holmberg.
- ² I en analys har vi dock kunnat relatera förtroende för näringslivsinstitutioner som storföretag och banker till objektfaktorer som medieuppmärksamhet, konjunktur och börsindex (Holmberg och Weibull, 2004).
- ³ Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutioner i båda de parallellt genomförda nationella SOM-undersökningarna. Fr o m 2010 finns de med i tre editioner av SOM-undersökningen, vilket innebär 9 000 personer i urvalet och ca 4 500 svarande. Vissa av institutionerna finns även med i en fråga som ingår i den fjärde formuläreditionen. Svaren på de senare har dock bara använts i analysen av gruppkillnader för att få ett större antal svarspersoner.
- ⁴ Balansmättet kan variera mellan +100 (alla svarspersoner anger högt förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmättet ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalyser tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.

- ⁵ Dessa började mätas först 1994 (Svenska kyrkan) och 1995 (Kungahuset)
- ⁶ Undantaget är 1988 som inte kan prövas eftersom någon jämförbar förtroendemätning inte gjordes 1987.
- ⁷ För detaljer i faktoranalysen se kommentaren till tabell 2.
- ⁸ De fackliga organisationernas relativt höga laddning på mediedimensionen kan också vara ett uttryck för frågans utformning. De fackliga organisationerna ligger i frågeordningen dagspress och radio-tv. Det kan inte uteslutas att de svarande påverkas av detta.

Referenser

- Aronsson, Gunnar, Karlsson, Jan, (2001; red) *Tillitens ansikten*. Lund: Studentlitteratur.
- Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för massmedier*. Göteborg: institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören (1994) *Partierna tycker vi bäst om i valtider*. I Holmberg, S, Weibull, L (1994) *Vägval* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1992) *Trendbrott?* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2001) *Förtroendefall? I* Holmberg, S, Weibull, L (red) *Land, Du välsignade?* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2006) *Flagnande förtroende*. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2007) *Ökat förtroende – bara en valårseffekt?* I Holmberg, S, Weibull, L, (red) *Det nya Sverige*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2008) *Svenskt institutionsförtroende på väg upp igen?* I Holmberg, S, Weibull, L, (red) *Skilda världar*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2011) *Förtroendekurvorna pekar uppåt*. I Holmberg, S, Weibull, L, Oscarsson, H, (red) *Lycksalighetens ö*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Johansson, Inga-Lill, Jönsson, Sten, Solli, Rolf (2006; red) *Värdet av förtroende*. Lund: Studentlitteratur.
- Luhmann, Niklas (1989) *Vertrauen. Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität*. Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag.
- Mayer, Roger, Davis, James, Schoorman, David (1995) *A integrative model of organizational trust*. *Academy of Management Review* 20(3), 709-734.

- Norris, Pippa (2008) *Driving democracy : do power-sharing institutions work?* Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Oscarsson, Henrik, Holmberg, Sören (2011) *Svenska Europaval : en sammanfattning av några resultat från valundersökningen i samband med valen till Europaparlamentet 1995, 1999, 2004 och 2009*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- Putnam, Robert (1993) *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Rothstein, Bo (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.
- Rothstein, Bo, Teorell, Jan (2012) Defining and measuring quality of government. In Holmberg, S, Rothstein, B, (Eds.) *The Quality of Government. Corruption, Social Trust and Inequality in International Perspective*. Chicago: University of Chicago Press.
- Stahl, Günter, Sitkin, Sim (2004) *Trust in Mergers and Acquisition*. Singapore: INSEAD.
- Trägårdh, Lars (2009; red) *Tillit I det moderna Sverige. Den dumme svensken och andra mysterier*. Stockholm: SNS förlag.

Förtroendet för samhällets institutioner

Förtroende bygger samhällen. När vi litar på varandra och har tilltro till samhällets institutioner går allt lättare. Det mesta går snabbare och blir mer effektivt och kostnader blir lägre. Högt förtroende minskar alla transaktionskostnader. Förtroende kan knappast överskattas. Det är en hårdvaluta i varje samhälle. Dessa insikter är bakgrunden till SOM-institutets långsiktiga mätningar av svenska folkets förtroende för samhällets institutioner och av tilliten människor emellan – den mellanmännsliga tilliten.

E-boken Förtroende för samhällets institutioner bygger på SOM-institutets undersökningar som genomförs varje år sedan 1986. Fokus ligger på hur svenskt institutionsförtroende utvecklats under de senaste tjugofem åren. Förtroendet för ett tjugotal olika institutioner följs genom åren och vi får ta del av hur tilltron påverkas av olika händelser och hur den ser ut i olika sociala och politiska grupper.

Författarna var med och grundade SOM-institutet 1986 och har sedan dess systematiskt studerat hur svenskt institutionsförtroende är uppbyggt och hur det förändras. Sören Holmberg är professor i statsvetenskap, Lennart Weibull är professor i massmedieforskning; båda är verksamma som seniorforskare vid SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

SOM-INSTITUTET
SAMHÄLLE OPINION MEDIER

GÖTEBORGS UNIVERSITET